Alexandr Soljeniţîn

ARHIPELAGUL GULAG

1918-1956

ÎNCERCARE DE INVESTIGAŢIE LITERARĂ

Părţile întîi şi a doua

Traducere, note şi tabel cronologic de NICOLAE ILIESCU
Postfaţă de ALEXANDRU PALEOLOGU

Editura UNIVERS
Bucureşti, 1997

*

ÎNCHIN

această carte celor care nu au avut destulă viață ca să istorisească ei cele prezentate aici. Şi să mă ierte că nu am văzut, nu mi-am adus aminte, nu am desluşit totul.

*

În ANUL o mie nouă sute patruzeci şi nouă, împreună cu nişte prieteni, am găsit în revista „Priroda" („Natura") a Academiei de Ştiinţe o notiţă remarcabilă. Scria acolo cu litere mărunte că pe rîul Kolîma, cu prilejul unor săpături, nu se ştie cum a fost descoperită o lentilă de gheaţă subte-rană - un vechi torent îngheţat, iar în el - reprezentanţi ai faunei fosile, avînd o vîrstă de cîteva zeci de milenii. Acei peşti ori tritoni s-au păstrat atît de proaspeţi, afirma sa-vantul corespondent, încît participanţii la săpături, după ce au spart gheaţa, i-au mîncat pe loc cu plăcere.

Cititorii nu prea numeroşi ai revistei au fost pesemne destul de uimiţi, aflînd cît de mult timp se poate păstra în gheaţă carnea de peşte, însă puţini dintre ei erau în stare să priceapă tîlcul adevărat al acestei notiţe imprudente.

Noi am priceput numaidecît. Ne-am închipuit cu toată intensitatea această scenă, pînă la cel mai neînsemnat amănunt: cum participanţii spărgeau gheaţa cu o grabă plină de îndîrjire; cum, călcînd în picioare interesele extraordinare ale ihtiologiei şi înghiontindu-se unul pe altul cu coatele, rupeau bucăţi de carne milenară, o tîrau lîngă foc, o dezgheţau şi o înfulecau pînă la saturaţie.

Am priceput pentru că noi înşine ne număram printre acei participanţi, ca membri ai acelui trib puternic al zeki*-lor, unic pe pămînt şi singurul în stare să mănînce triton cu plăcere.

Iar Kolîma era cea mai mare şi cea mai celebră insulă, polul ferocităţii acelei uimitoare ţări, numită GULAG, ciopîrţită de geografie într-un arhipeleag, dar ferecată de psihologie într-un continent, al acelei ţări aproape invizibile, aproape imperceptibile, locuită de poporul zeki-ior.

Acest Arhipelag a sfîrtecat în parcele răzleţe şi a împestriţat o altă ţară, ţara care îl includea, a pătruns adînc în oraşele ei, a atîrnat peste străzile ei - şi cu toate acestea unii nu-şi dădeau seama de nimic, foarte mulţi auziseră ceva destul de vag, numai cei care au trecut pe acolo ştiau totul.

Dar, ca şi cum şi-ar fi pierdut graiul în insulele Arhipelagului, ei păstrau tăcerea.

O cotitură neaşteptată a istoriei noastre a făcut ca nişte lucruri, extrem de puţine, despre acest Arhipelag să iasă la iveală, însă aceleaşi mîini care ne puneau cătuşele, acum întind palma conciliant: „Nu trebuie !.. Nu trebuie să răscolim trecutul!... Celui care va pomeni trecutul - să i se scoată un ochi! Însă proverbul continuă astfel: „Iar celui care îl va uita –

*Tabelul cronologic va figura la sfîrşitul volumului al III-lea al operei de faţă. Explicaţiile abrevierilor şi cuvintelor derivate, precum şi notele traducătorului, numerotate în cadrul fiecărui capitol, sunt amplasate la sfîrşitul volumului.

să i se scoată amîndoi!"
Trec ani, trec decenii şi şterg irevocabil cicatricele şi rănile trecutului, în această vreme, unele insule s-au cutremurat, au fost inundate, marea polară a uitării clipoceşte deasupra lor. Şi cîndva, în veacul viitor, acest Arhipelag, cu aerul lui, cu osemintele locuitorilor lui, congelate în lenti-la de gheață, se va înfățişa ca un triton neverosimil.
Eu nu voi cuteza să scriu istoria Arhipelagului: nu mi-a fost cu putință să cercetez documentele. O să aibă oare cineva, cîndva, această posibilitate?... Cei care nu doresc să-şi aducă aminte au avut (şi vor avea încă) destul timp să distrugă cu desăvîrşire toate documentele.
Cei unsprezece ani petrecuți acolo, pe care nu i-am resimțit ca pe o ruşine, nici ca pe un coşmar cumplit, căci aproape îndrăgisem acea lume monstruoasă, şi faptul că acum, printr-o turnură fericită, am devenit procuratorul multor istorisiri şi scrisori ulterioare mă vor ajuta poate să dezgrop cîte ceva din oscioarele şi carnea – de altminteri o carne încă vie, a unui triton, de altminteri, încă viu.

NOTA

În această carte nu există nici personaje, nici evenimente născocite. Oamenii şi locurile apar cu numele lor adevărate. Dacă apar cu iniţiale, aceasta se întîmplă din considerente personale. Dacă nu apar deloc, este numai pentru că memoria oamenilor nu a reţinut numele — însă totul s-a petrecut întocmai.

Această carte nu ar fi putut să fie scrisă de un singur om. În afară de tot ce am scos din Arhipelag pe pielea mea şi mulţumită memoriei, urechilor şi ochilor mei, materialul pentru carte mi-a fost pus la dispoziţie, sub formă de relatări, amintiri şi scrisori, de:

[un şir de 227 de nume]

Nu le exprim aici recunoştinţa personală: acesta e monumentul nostru comun şi prietenesc ridicat în memoria tuturor celor schingiuiţi şi asasinaţi. Din această listă aş fi vrut să evidenţiez pe aceia care prin truda lor m-au ajutat să consolidez această lucrare cu referinţe bibliografice extrase din cărţi aflate în fondurile bibliotecilor contemporane sau de mult retrase din circulaţie şi distruse, încît pentru a găsi acel exemplar care s-a păstrat era nevoie de multă stăruinţă; aş fi vrut şi mai mult să evidenţiez pe cei care m-au ajutat să ascund acest manuscris în clipe de restrişte şi apoi să-l multiplic.

Însă n-a sosit încă vremea ca să pot cuteza să le dezvălui numele.

Bătrînul Dmitri Petrovici Vitkovski, unul dintre surghiuniţii insulelor Solovki(1) trebuia să fie redactorul acestei cărţi, însă anii petrecuţi acolo, jumătate de viaţă (memoriile lui din lagăr se intitulează chiar aşa: Jumătate de viaţă), i-au declanşat o paralizie prematură. Pierzîndu-şi darul vorbirii, el a putut să citească doar cîteva capitole definitivate şi să se convingă că totul va fi povestit.

Şi dacă steaua libertăţii nu va străluci încă multă vreme peste ţara noastră, lectura şi răspîndirea acestei cărţi constituind un mare pericol, atunci va trebui să mă înclin cu recunoştinţă înaintea viitorilor cititori din partea celorlalţi, a celor care au murit.

Cînd am început această carte în anul 1958, nu cunoşteam nici un fel de memorii ori opere literare consacrate vieţii lagărelor. În timp ce lucram, pînă în anul 1967, am făcut treptat cunoştinţă cu Povestirile din Kolîma ale lui Varlam Şalamov(2) şi cu memoriile lui D. Viţkovski, ale E. Ghinzburg(3), ale O. Adamova-Sliozberg, la care pe parcursul expunerii fac referinţe ca la nişte fapte literare cunoscute de toată lumea (căci pînă la urmă aşa va fi).

În pofida intenţiilor proprii, în contradicţie cu propria voinţă, au oferit material pentru această carte, au păstrat multe fapte inestimabile şi chiar cifre, ba încă şi aerul pe care îl respirau: cekistul M. L Sudrabs-Laţis(4); N. V. Krîlenko(5) - procuror şef vreme de mulţi ani; succesorul

său A. I. Vîşinski(6) şi juriştii complici, dintre care este imposibil să nu-l menționez pe I. L. Averbah.
Material pentru această carte ne-au furnizat de asemenea cei treizeci şi şase de scriitori în frunte cu Maxim Gorki - autorii ruşinoasei cărți(7) despre Belomorkanal, care, pentru prima oară în literatura rusă, a glorificat munca de rob.

Partea ÎNTÎI
INDUSTRIA PENITENCIARĂ

„În epoca dictaturii şi cînd eram înconjurați din toate părțile de vrăjmaşi, noi am dat dovadă de îngăduință inutilă, de blîndețe inutilă".
(Krîlenko, din cuvîntul la procesul „Partidului industrial")

Capitolul 1
ARESTAREA

Cum se poate ajunge pe acest Arhipelag misterios? Ceas de ceas într-acolo se îndreaptă avioane, vapoare, trenuri, dar pe nici unul nu scrie locul destinației. Şi vînzătorii de la casele de bilete, şi slujbaşii agențiilor Sovturist şi Inturist vor fi mirați dacă le veți cere un bilet pentru aceste meleaguri. Ei nu au habar şi nu au auzit nici de Arhipelag în ansamblu şi nici de vreuna dintre numeroasele lui insulițe.
Cei care se duc să lucreze în administrația Arhipelagului ajung acolo prin şcolile MVD.
Cei care se duc să păzească Arhipelagul sunt recrutați prin comisariatele militare.
Iar cei care se duc acolo să moară, precum dumneata şi cu mine, cititorule, trebuie să treacă neapărat şi exclusiv prin arestare.
Arestarea!! Este oare nevoie să spunem că ea constituie o răscruce a întregii dumitale vieți? O lovitură de trăsnet ce cade chiar asupra dumitale? O zdruncinare sufletească insuportabilă cu care nu toți se pot obişnui şi deseori eşuează în nebunie?
Lumea are tot atîtea centre cîte ființe vii există în ea. Fiecare dintre noi este centrul lumii, şi universul se despică în două cînd ți se şuieră în față: „Eşti arestat!"
Şi dacă tu eşti cel arestat, atunci ce se mai ține în picioare în vîrtejul acestui cutremur de pămînt?
Dar, cu mintea întunecată, incapabili să înțeleagă aceste perturbări ale universului, cei mai subtili şi cei mai săraci cu duhul dintre noi, din toată experiența vieții lor, nu izbutesc în această clipă să scoată nimic altceva în afară de:
— Eu?? Pentru ce?!
Întrebare repetată de milioane şi milioane de ori înaintea noastră şi care n-a primit niciCînd vreun răspuns.
Arestarea, într-o clipă şi în mod stupefiant, te aruncă, te transportă, te transmută dintr-o stare în alta.
Pe ulița lungă şi întortocheată a vieții noastre am alergat fericiți ori am trecut încet, nefericiți, pe lîngă nişte garduri, nesfîrşite garduri de lemn, putrede, împrejmuiri din chirpici, îngrădituri din cărămidă, beton, fontă. Nu ne-am întrebat niciodată - oare ce se află dincolo de ele? Nici cu ochiul, nici cu mintea n-am încercat să privim de partea cealaltă, şi tocmai acolo îşi află începutul țara GULAG, chiar alături, la doi paşi de noi. Şi nu am observat în aceste garduri nenumăratele portițe şi uşi ermetic ajustate, bine camuflate. Toate, toate aceste portițe au fost pregătite pentru noi! Şi iată, repede, una fatală s-a deschis larg, şi patru mîini de bărbat, patru mîini albe, neobişnuite cu munca, dar apucătoare, ne în-

şfacă de picior, de mînă, de guler, de căciulă, de ureche, ne tîrăsc ca pe un sac, în timp ce poarta din spatele nostru, poarta spre viaţa dinainte, este închisă pentru totdeauna.
Gata. Eşti arestat!
Şi nim-m-mic nu găseşti să răspunzi la asta, în afară de acel behăit de mieluşel:
— Eu?? Pentru ce-e??
Iată ce este arestarea: o lumină orbitoare şi o lovitură care transferă dintr-o dată prezentul în trecut, iar imposibilul devine un prezent cu drepturi depline.
Şi gata. Asta-i totul. Nu eşti în stare să pricepi nimic altceva nici în prima oră nici chiar în primele douăzeci şi patru de ore.
În disperarea de care eşti cuprins, pe dinainte îţi licăreşte încă, precum o jucărie, lumina unei lumi de circ: „Este o greşeală! Îşi vor da seama!"
Toate celelalte, care s-au cristalizat acum într-o imagine tradiţională şi chiar literară despre arestare, nu se vor acumula şi nu se vor ordona de acum în memoria ta dezorientată, ci în memoria familiei tale şi a vecinilor de apartament.
Ţiriîitul strident al soneriei în miez de noapte ori bătăile brutale în uşă. Intrarea bravă a cizmelor neşterse pe preşul de la prag ale vajnicilor agenţi ai securităţii. Şi în spatele lor - martorul, covîrşit şi speriat de moarte. (Ce nevoie o fi de acest martor? La aşa ceva victimele nici nu îndrăznesc să se gîndească, agenţii au uitat şi ei, dar aşa se cuvine după instrucţiuni, şi el trebuie să rămînă acolo toată noaptea, iar spre dimineaţă să semneze. Pentru martorul ridicat din patul său este, de asemenea, un chin: să meargă noapte de noapte şi să ajute la arestarea vecinilor şi cunoscuţilor săi.)
O arestare tradiţională mai înseamnă şi pregătirile făcute cu mîini tremurătoare pentru cel ce va fi ridicat: un schimb de rufe, o bucată .de săpun, ceva de mîncare, şi nimeni nu ştie ce trebuie, ce poţi să iei cu tine şi cum e mai bine să te îmbraci, iar agenţii te grăbesc şi te întrerup: „Nu trebuie să luaţi nimic. Acolo o să vă dea mîncare. Acolo e cald". (Minciuni, bineînţeles. Şi te zoresc doar ca să te înspăimînte.)
Arestarea tradiţională mai înseamnă şi ceva pe urmă, după plecarea nenorocitului ridicat: ceasuri întregi de trebăluială prin apartament a forţei străine de represiune, care sparge, taie, smulge de pe pereţi şi azvîrle, goleşte dulapurile şi sertarele, scutură, împrăştie, rupe; apoi mai înseamnă mormanul de lucruri îngrămădite pe duşumea, şi trosnetul lucrurilor strivite sub tălpile cizmelor. Şi nu există nimic sfînt în timpul unei percheziţii! Cînd l-au arestat pe mecanicul Inoşin, în cameră se afla un sicriaş cu corpul copilului său care tocmai murise. Juriştii au aruncat copilul şi au căutat şi în sicriu. Şi trîntesc bolnavii din pat, şi le

rup pansamentele*. Şi nimic în timpul unei percheziții nu va fi socotit absurd!
De la colecționarul de antichități Cetveruhin au confiscat „atîtea file de ucazuri împărăteşti" - şi anume: ucazul privind sfîrşitul războiului cu Napoleon, ucazul privind formarea Sfintei Alianțe şi tedeumul împotriva holerei din anul 1830. De la cel mai bun cunoscător al Tibetului, Vostrikov, au confiscat prețioasele manuscrise tibetane vechi (elevii defunctului de-abia le-au smuls de la KGB după 30 de ani!). La arestarea orientalistului Nevski, au capturat manuscrisele tangute(1) (iar peste 25 de ani, pentru descifrarea lor, celui dispărut i s-a acordat post-mortem premiul Lenin). Lui Karger i-au sustras arhiva ostiacilor(2) de pe Enisei, au interzis scrierea pe care o inventase pentru ei şi abecedarul, lăsînd acest mic popor fără scriere. În limbaj intelectual îți ia mult timp să descrii toate astea, dar norodul zice despre o percheziție aşa: caută să culeagă ce n-au semănat.
Tot ce s-a confiscat este luat şi dus, ba uneori îl silesc chiar pe arestat să ducă - precum pe Nina Alexandrovna Palcinskaia, care a purtat pe umăr sacul cu hîrtiile şi scrisorile soțului răposat, un mare inginer rus veşnic activ - să ducă, deci, în spate pînă la ei, în gura lor larg deschisă, pentru totdeauna, fără putință de întoarcere.
Iar pentru cei care au rămas după arestare, aceasta înseamnă trena lungă a unei vieți întoarse pe dos, a unei vieți distruse. Şi încercarea de a duce celui arestat pachete. Dar de la toate ghişeele îți răspundeau nişte voci care parcă lătrau: „Ăsta nu figurează aici", „Ăsta nu este!" Şi ca să ajungi la acest ghişeu, în zilele cumplite ale Leningradului, trebuia să te înghesui la coadă cinci zile şi cinci nopți. Şi poate doar peste şase luni - un an, arestatul va da el însuşi un semn de viață ori ți se va arunca de la ghişeu: „Fără drept de corespsondență". Iar asta înseamnă - pentru totdeauna. „Fără drept de corespondență" înseamnă aproape sigur: împuşcat.
Intr-un cuvînt, „noi trăim în condiții blestemate, cînd un om dispare fără urmă şi ființele cele mai dragi, soția şi mama... ani de zile nu ştiu ce s-a întîmplat cu el". Este just? Nu? Aceste rînduri le-a scris Lenin în anul 1910 în necrologul lui Babuşkin S. Dar trebuie s-o spunem pe şleau:
Babuşkin însoțea un transport de arme pentru răscoală şi chiar cu ele a

*Cînd în anul 1937 a fost distrus institutul doctorului Kazakov. „comisia" a spart recipientele în care se aflau lizatele inventate de el, deşi în jur fojgăiau infirmii vindecați sau în curs de vindecare şi implorau să fie păstrate aceste medicamente miraculoase. (Conform versiunii oficiale, lizatele erau socotite otravă - atunci de ce nu le-au păstrat ca probe materiale?)
N.B.: Notele din subsolul paginii, marcate cu asterisc, aparțin autorului. Menționăm că în versiunea românească s-a respectat maniera, uneori originală, a autorului de a ortografia o seamă de cuvinte, sintagme, denumiri de instituții, evenimente, precum şi noțiuni specifice universului sovietic şi gulagovist (n, t.).

fost împuşcat. El ştia ce riscă. Nu se poate spune acelaşi lucru despre noi, nişte mieluşei.
Aceasta este imaginea noastră despre arestare.
Este indiscutabil că la noi este preferată arestarea nocturnă de tipul celei descrise, pentru că ea prezintă avantaje importante. Toți locatarii apartamentului sunt sugrumați de spaimă chiar de la cea dintîi bătaie în uşă. Arestatul este smuls din căldura aşternutului, este încă stăpînit de neputința stării de somnolență, mintea îi este tulbure. La arestările de noapte, agenții securității statului sunt în superioritate numerică: sosesc cîțiva, înarmați, împotriva unuia singur, care nici nu s-a încheiat la pantaloni; în timpul pregătirilor şi al percheziției în mod sigur mulțimea de eventuali susținători ai vicitimei nu se va aduna la intrarea în clădire. Succesiunea fără grabă a descinderilor într-un apartament, pe urmă în altul, mîine în cel de al treilea şi al patrulea, oferă posibilitatea de a folosi corect personalul operativ şi de a băga la închisoare un număr de cetățeni ai oraşului considerabil mai mare decît totalul acelui personal.
Arestările nocturne mai au şi avantajul că nici casele vecine, nici străzile oraşului nu văd cîți oameni au fost ridicați într-o noapte. Speriindu-i pe vecinii cei mai apropiați, aceste arestări nu constituie un eveniment pentru cei mai îndepărtați. Ca şi cînd nici n-ar fi existat. Pe aceeaşi bandă de asfalt, pe care noaptea forfotesc într-un dute-vino continuu dubele, transportînd arestați şi deținuți, ziua defilează generația tînără cu steaguri şi flori şi cîntă marşuri pline de voioşie şi optimism.
Arestuitorii însă, al căror serviciu constă exclusiv din arestări, pentru care spaimele arestaților devin plicticoase prin repetiție, au o concepție mult mai largă despre operațiunea de arestare. Ei au o teorie întreagă, să nu aveți naivitatea şi să credeți că nu au. Arestologia este un capitol important al cursului de temnițologie generală şi are la bază o teorie socială serioasă. Arestările beneficiază de o clasificare, efectuată după criterii variate: arestări nocturne şi diurne; la domiciliu, la serviciu, în călătorie; pentru prima şi a doua oară; individuale şi în grup. Arestările se deosebesc după gradul de surpriză necesară, după gradul de împotrivire estimată (dar în zeci de milioane de cazuri agenții nu s-au aşteptat la nici o împotrivire şi nici nu a fost vreuna). Arestările se disting după seriozitatea percheziției efectuate; după necesitatea de a face sau nu inventarul obiectelor confiscate, de a sigila camerele sau apartamentele; de a aresta şi soția, copii urmînd să fie trimişi la cămin, ori de a deporta tot restul familiei, ori de a-i trimite şi pe părinți în lagăr.
Şi, separat, există o întreagă Ştiință a Percheziției (am avut prilejul să citesc o broşură pentru juriştii din Alma-Ata, studenți la fără frecvență). Acolo sunt foarte lăudați acei jurişti care la percheziție nu au pregetat să răscolească două tone de bălegar, şase metri cubi de lemne de foc, două căruțe de fin, au curățat zăpada de pe terenul din apropierea unei case, au scos cărămizi din sobă, au golit haznalele, au controlat vase

de closete, au cercetat cuşti de cîini, cotețe de găini, colivii pentru grauri, au străpuns saltele, au smuls plasturi de pe corpuri şi chiar dinți de metal pentru a găsi în ei microdocumente. Studenților li se recomandă insistent să înceapă şi să încheie acțiunea printr-o percheziție personală (dacă omul a sustras ceva din obiectele confiscate?); şi să revină încă o dată în acelaşi loc, dar la altă oră şi să facă o nouă percheziție.
De bună seamă că arestările sunt foarte diferite după forma lor. Irma Mendel, unguroaică, a izbutit să procure la Komintern (1926) două bilete la Teatrul Mare, în primele rînduri. L-a invitat şi pe anchetatorul penal Klegel, care îi făcea curte. Au petrecut foarte tandru tot timpul cît a durat spectacolul, apoi el a condus-o... direct la Lubianka(4). Şi dacă într-o însorită zi de iunie 1927 o vedeți pe strada Kuznețki Most pe Anna Skripnikova - o frumoasă domnişoară blondă şi bucălată, care tocmai şi-a cumpărat o stofă albastră pentru rochie - cum suie într-o birjă cu un tînar elegant (dar birjarul şi-a dat seama şi se încruntă: Organele nu plătesc niciodată) - să ştiți că nu e vorba de o întîlnire amoroasă, ci tot de o arestare: ei vor coti îndată pe strada Lubianka şi vor pătrunde în gura largă a porții. Şi dacă (douăzeci şi două de primăveri mai tîrziu) Boris Burkovski, căpitan de rangul doi, în tunică albă, mirosind a colonie scumpă, cumpără un tort pentru o fată, să nu juraţi că acest tort va reveni acelei fete şi nu va fi sfîrtecat de cuțitele celor însărcinați cu percheziția şi dus de căpitan în prima lui celulă. Fără îndoială, la noi a fost întotdeauna la mare cinste şi arestarea diurnă, şi arestarea în stradă, şi arestarea într-un furnicar de lume. Ea este însă efectuată curat şi - lucru uimitor! - victimele înseşi, de acord cu agenții securității de stat, se comportă cît mai elegant posibil, ca să nu dea celor vii posibilitatea să observe cum piere un condamnat.
Nu toți pot fi arestați acasă cu ciocănitul prealabil în uşă (iar dacă se ciocăneşte - acesta e „administratorul blocului", „poştaşul"). Nu toți trebuie arestați la locul de muncă. Iar dacă victima se dovedeşte un tip recalcitrant, e mai comod ca el să fie ridicat cînd este rupt de ambianța lui obişnuită: de familie, de colegii de muncă, de tovarăşii de idei, de ascunzătorile lui. El nu trebuie să izbutească să distrugă, să ascundă ori să transmită nimic. Celor de rang mare, militari sau activişti de partid, le dădeau uneori alte însărcinări, le puneau la dispoziție un vagon-salon, iar apoi îi arestau în timpul călătoriei. Un muritor de rînd, îngrozit de arestările pe capete şi, timp de o săptămînă, chinuit de privirile încruntate ale şefilor, este chemat brusc la comitetul sindical de întreprindere, unde i se oferă, radios, un bilet la o casa de odihnă din Soci. Fricosul nostru este profund emoționat: va să zică, spaimele lui au fost inutile. Mulțumeşte şi, jubilind, aleargă acasă grăbit să-şi facă geamantanul. Pînă la tren mai sunt două ore, şi el îşi ceartă nevasta neîndemînatică. Iată şi gara! Mai este timp. În sala de aşteptare sau lîngă tejghea, cu o halbă de bere în mînă, se aude strigat de un tînăr

foarte simpatic: „Piotr Ivanîci, nu mă recunoşti?" Piotr Ivanîci este încurcat: „Cred că nu, deşi... " Tînărul iradiază o simpatie prietenoasă debordantă: „Ei, cum se poate, o să-ți aduc aminte..." şi se înclină respectuos înspre soția lui Piotr Ivanîci: „Iertați-mă, îmi dați voie să -l răpesc pe soțul dumneavoastră pentru un minut?..." Soția îi dă voie, şi necunoscutul îl duce pe Piotr Ivanîci intim, de braț - pentru totdeauna sau pentru zece ani!

În furnicarul gării, nimeni nu observă nimic... Cetățeni amatori de călătorii ! Nu uitați că în fiecare gară mare există o secție a GPU şi cîteva celule!

Această insistență sîcîitoare a cunoscuților imaginari este atît de febrilă, încît unui om care n-a trecut prin infernul lagărului îi este aproape imposibil să se descotorosească de ea. Să nu crezi că dacă eşti angajatul ambasadei americane şi te numeşti, să zicem, Alexander Dolgan, nu pot să te aresteze în plină zi pe strada Gorki, în apropiere de telegraful central. Amicul necunoscut se va repezi spre tine înotînd prin mulțime şi desfăcîndu-şi brațele ca nişte greble: „Saşa! va striga el pur şi simplu fără nici un ascunziş. Prietene! Nu ne-am văzut de un car de ani! Hai să ne dăm mai la o parte, să nu incomodăm oamenii." Iar mai la o parte, lîngă trotuar tocmai opreşte o „pobedă"(5)... (Peste cîteva zile agenția TASS va face o declarație plină de indignare, tipărită în toate ziarele, cum că în cercurile competente nu se ştie nimic de dispariția lui Alexander Dolgan.) Dar ce-i aici atît de complicat? Voinicii noştri au efectuat astfel de arestări la Bruxelles (aşa a fost arestat Jora Blednov), darmite la Moscova.

Trebuie să recunoaştem Organelor meritele ce li se cuvin: într-un secol cînd discursurile oratorilor, piesele de teatru şi modelele de toaletă feminină par ieşite de pe bandă rulantă, arestările pot să pară foarte variate. La intrarea în uzină, după ce ai prezentat legitimația, te cheamă la o parte şi - te-au luat; te iau din spitalul militar cu temperatură 39° (Hans Bernstein), şi medicul nu va obiecta împotriva arestării tale (să încerce numai!); te iau direct de pe masa de operație în timp ce eşti operat de ulcer la stomac (N. M. Vorobiov, inspector şcolar regional, 1936), şi mai mult mort decît viu, sîngerînd, te duc în celulă (îşi aminteşte Karpunici); ai solicitat (Nadia Levitskaia) o întrevedere cu mama condamnată, ți se acordă! - dar aceasta nu este decît o confruntare şi arestare! La un magazin alimentar eşti invitat la casa de comenzi şi te arestează acolo; te arestează călătorul de care ți-a fost milă şi l-ai adăpostit într-o noapte sub acoperişul tău; te arestează casierul de la electricitate, care vine şi citeşte contorul; te arestează biciclistul care s-a ciocnit cu tine pe stradă; conductorul de tren, şoferul de taxi, funcționarul de la casa de economii şi administratorul cinematografului - toți aceştia te arestează şi tu nu vezi decît tîrziu legitimația de culoare bordo foarte bine ascunsă.

Uneori arestările par o joacă, punîndu-se în ele multă inventivitate şi

multă energie de prisos, chiar dacă victima oricum nu opune nici o rezistență. Oare prin asta agenții securității vor să-şi justifice serviciul ori numărul lor mare? Căci, după cît se pare, este de ajuns să trimită citații tuturor mieluşeilor luați în vizor şi, la ora şi secunda fixată, ei vor apărea supuşi cu bocceluța în mînă la poarta neagră de fier a securității statului, ca să-şi ocupe pe duşumea locul ce li s-a destinat într-o celulă. (De altminteri, pe colhoznici chiar aşa îi arestează - doar n-o să se ducă la ei acasă noaptea, pe drumuri desfundate? Îi cheamă la sovietul sătesc şi acolo îi arestează. Pe muncitorii necalificați îi cheamă la birouri.)
Fireşte, orice maşină are capacitatea ei, dincolo de care nu mai poate înghiți nimic. În perioada anilor 1945-1946, ani încordați, ani grei, cînd din Europa soseau eşaloane după eşaloane şi toate trebuiau înghițite dintr-o dată şi tăinuite în GULAG, se terminase cu acel joc de prisos, teoria însăşi năpîrlise considerabil, îi zburaseră penele de ceremonial, şi arestarea zecilor de mii arăta acum ca un apel mizer: strigau de pe listă, îi scoteau dintr-un eşalon, îi aliniau într-altul - şi asta era toată arestarea.
Timp de cîteva decenii, arestările politice se caracterizau prin faptul că erau ridicați oameni absolut nevinovați şi, în felul acesta, nepregătiți să opună nici un fel de rezistență. Se crea sentimentul general de fatalitate, credința (de altfel destul de justă, dat fiind sistemul nostru privind buletinele de identitate(6)) că este imposibil să fugi de GPU-NKVD. Şi chiar în toiul epidemiilor de arestări, cînd oamenii, plecînd la lucru, îşi luau în fiecare zi rămas-bun de la familie, fiindcă nu puteau fi siguri că se vor mai întoarce seara, nici chiar atunci aproape că nu fugea nimeni (în puține cazuri se sinucideau). Asta li se şi cerea. Lupul se dă în vînt după oaia blîndă.
Acest lucru se întîmpla din pricina neînțelegerii mecanismului epidemiilor arestărilor. Cel mai adesea, Organele nu aveau motive serioase de alegere: pe cine să aresteze şi de cine să nu se atingă, ele doar realizau o cifră de control. Această cifră putea fi realizată în conformitate cu anumite reguli, dar putea să aibă şi un caracter absolut întîmplător. În anul 1937, în sala de primire a NKVD-ului din Novocerkassk a venit o femeie să întrebe ce o să se întîmple cu sugarul vecinei sale, care fusese arestată. „Aşteptați puțin, i-au spus, o să clarificăm." A aşteptat vreo două ceasuri, apoi au luat-o din sala de primire şi au dus-o într-o celulă: trebuiau să realizeze grabnic cifra de plan şi nu aveau destui angajați să-i trimită prin oraş, iar aceasta era aici! Şi invers, la Andrei Pavel, un leton de lîngă oraşul Orşa, a venit NKVD-ul să-l aresteze; el însă, fără să deschidă uşa, a sărit pe fereastră, a izbutit să fugă şi nu s-a oprit pînă în Siberia Şi cu toate că a trăit sub numele lui adevărat, şi din acte reieşea clar că este din Orşa, nu a fost niciodată închis, nici chemat de Organe, nici măcar bănuit de ceva. Căci există trei feluri de urmărire judiciară: unională, republicană şi regională, şi aproape pentru

jumătate din cei arestați în timpul acelor epidemii nu s-ar fi anunțat o urmărire judiciară superioară celei regionale. Cel vizat să fie arestat datorită unor circumstanțe întîmplătoare, cum ar fi denunțul unui vecin, putea fi lesne înlocuit cu un alt vecin. Oamenii care nimereau fortuit într-o razie sau într-un apartament capcană, şi în acele clipe, aidoma lui A. Pavel, aveau curajul să fugă, înainte de primul interogatoriu, nu au mai fost căutați niciodată şi nici chemați în fața vreunei instanțe; iar cei ce rămîneau, aşteptînd să se facă dreptate, erau cu siguranță condamnați. Şi aproape toți, majoritatea covîrşitoare, aveau această comportare bicisnică, neajutorată, marcată de fatalitate.
Este, de asemenea, adevărat că NKVD-ul, în absența persoanei de care avea nevoie, lua de la rude o declarație că nu vor părăsi localitatea şi, firește, nu constituia o problemă mai pe urmă să facă formele pentru cei rămaşi în locul celui fugit.
Nevinovăția generală zămisleşte pasivitatea generală. Poate pe tine nu te vor lua! Poate totul se va aranja? A. L Ladîjenski era profesor şi director al şcolii dintr-un sătuc uitat de lume, Kolovrig. În anul 1937, la piață, de el s-a apropiat un țăran şi i-a transmis un mesaj: „Alexandr Ivanîci, fugi, eşti pe listă!" Dar el a rămas: căci eu duc toată şcoala în spinare, şi propriii lor copii sunt elevii mei - cum o să poată să mă ridice?... (Peste cîteva zile a fost arestat.) Şi nu oricui i-a fost dat, precum lui Vanea Levitski, să înțeleagă încă la vîrsta de paisprezece ani că: „Fiecare om cinstit trebuie să facă închisoare. Acum şade tata, dar cînd voi creşte mare mă vor băga şi pe mine." (A fost închis la douăzeci şi trei de ani.) Majoritatea continuă să stăruie în speranța iluzorie. Dacă nu eşti vinovat, atunci de ce să te aresteze? Este o greşeală! Te-au înşfăcat şi te trag după ei de guler, tu însă nu încetezi să repeți pentru tine; „Este o greşeală! Îşi vor da seama şi mă vor elibera!" Alții sunt arestați în bloc, lucru, de asemenea, absurd, însă aici, fiecare caz este cufundat în întuneric: „Poate că acesta, totuşi...?" Pe cînd tu? Tu, în mod cert eşti nevinovat! Tu încă mai consideri Organele drept o instituție guvernată după normele logicii umane: îşi vor da seama - te vor elibera.
Atunci de ce să fugi?... Şi cum ai putea să te împotriveşti?... căci astfel nu faci decît să-ți agravezi situația, să împiedici elucidarea erorii. Nu numai că nu te împotriveşti, dar şi pe scară cobori în vîrful picioarelor, cum ți s-a ordonat, ca să nu audă vecinii.
Ce zbucium, pe urmă, în lagăre! Ce s-ar fi întîmplat dacă fiecare agent de securitate, care pleca noaptea la arestări, nefiind sigur că se mai întoarce viu, şi-ar fi luat rămas-bun de la familie? Dacă, în timpul arestărilor în masă, de pildă la Leningrad, cînd un sfert din oraş a fost întemnițat, oamenii n-ar fi stat ascunşi în vizuinile lor mistuiți de spaimă ori de cîte ori se trîntea uşa de la intrare şi răsunau paşi pe scară, ci ar fi înțeles că nu mai au ce pierde şi, în vestibulul locuinței lor, ar fi orga-

nizat netemători ambuscade din cîțiva oameni, înarmați cu topoare, ciocane, vătraie şi orice le-ar fi căzut sub mînă? Căci e ştiut că aceşti vizitatori nocturni nu vin cu bune intenții, astfel încît nu vei greşi altoindu-l pe acest ucigaş. Ori duba neagră, cu şoferul rămas în stradă singur, să fie alungată ori să i se spargă cauciucurile. Organul ar fi rămas repede fără cadre şi mijloace auto, şi, cu tot nesațul lui Stalin, blestemata maşină s-ar fi oprit!
Dacă... dacă... Pur şi simplu am meritat tot cea a urmat.
Şi pe urmă - de ce să te împotriveşti? Să nu-ți ia cureaua de la pantaloni? Sau ordinului de a te aşeza la colț? De a trece pragul casei? Arestarea constă dintr-o mulțime de mărunțişuri şi nimicuri, şi nici unul dintre ele nu merită efortul unei discuții în contradictoriu (mai ales cînd gîndurile celui arestat se învîrtejesc în jurul marii probleme: „pentru ce?!") - toate aceste nimicuri puse laolaltă alcătuiesc arestarea.
Cîte se petrec în sufletul unui proaspăt arestat! Merită o carte întreagă. Acolo se pot afla sentimente pe care nici nu le bănuieşti. Cînd, în 1921, au arestat-o pe Evghenia Doiarenko, o tînără de nouăsprezece ani, şi cei trei cekişti tineri i-au răscolit patul şi comoda cu lenjerie, ea a rămas liniştită: nu există nimic, deci n-or să găsească nimic, însă cînd brusc au pus mîna pe jurnalul ei intim, pe care nici chiar mamei nu putea să i-l arate, faptul că rîndurile scrise de ea erau acum citite de aceşti tineri străini şi ostili a şocat-o mai tare decît toată Lubianka cu zăbrelele şi beciurile ei. La mulți aceste simțăminte personale şi ataşamente violate de arestare pot fi mult mai puternice decît ideile politice ori teama de închisoare. Omul care nu este lăuntric pregătit pentru opresiune este întotdeauna mai slab decît opresorul.
Sunt puțini cei inteligenți şi temerari care îşi dau seama pe loc despre ce este vorba. Grigoriev, directorul institutului de geologie al Academiei de Ştiințe, cînd au venit să-l aresteze în 1948, s-a baricadat şi două ceasuri a ars hîrtii.
Uneori sentimentul principal al celui arestat este acela de uşurare şi chiar de... bucurie, mai cu seamă în timpul epidemiilor de arestare: cînd în jur sunt ridicați pe capete oameni ca şi tine, şi după tine n-au venit încă, amînă mereu, iar această epuizare, aceste chinuri sunt mai rele decît orice arestare şi nu doar pentru un suflet slab. Vasili Vlasov, un comunist neînfricat (pe care îl vom mai pomeni în continuare), care a refuzat să fugă, cum îl sfătuiau subalternii lui fără de partid, ajunsese la capătul puterilor din cauză că întreaga conducere a raionului Kadîi a fost arestată (1937), doar pe el încă nu-l luau, încă nu-l luau. El nu putea să primească lovitura decît direct, în față, - a primit-o şi s-a liniştit, iar în primele zile după arestare s-a simțit extraordinar. - Părintele Irakli, preot, a plecat în 1934 la Alma-Ata să-i viziteze pe credincioşii deportați. În vremea asta, la locuința lui din Moscova au venit de trei ori să-l aresteze. Cînd s-a întors, enoriaşele l-au întîmpinat la gară şi nu l-au lă-

sat să se ducă acasă. Opt ani de zile l-au ascuns, mutîndu-l dintr-o locuință în alta. Această viață de om hăituit l-a istovit într-atît, încît în anul 1942, cînd totuşi l-au arestat, a mulțumit bucuros lui Dumnezeu.
În acest capitol am vorbit numai de masă, de mieluşeii întemnițați nu se ştie pentru ce. Insă vom avea prilejul în carte să vorbim şi despre aceia care şi în perioada contemporană au rămas autentici deținuți politici. Vera Rîbakova, studentă social-democrată, în libertate visa la închisoarea din Suzdal: numai acolo, credea ea, se va întîlni cu tovarăşii mai vîrstnici (în libertate nu mai rămăsese nici unul) şi va putea să-şi modeleze concepțiile. Ekaterina Oliţkaia, adeptă a partidului socialist revoluționar, în 1924, considera că nu este demnă să fie băgată la închisoare, căci prin închisoare au trecut cei mai buni fii ai Rusiei, iar ea este încă tînără şi n-a făcut încă nimic pentru Rusia. Dar şi libertatea o izgonea din lăuntrul ei. Astfel, amîndouă s-au dus la închisoare cu mîndrie şi bucurie.
„Rezistența! Unde a fost rezistența voastră?" îi dojenesc acum pe cei care au suferit cei care au avut noroc.
Da, ea trebuia să înceapă de aici, chiar din momentul arestării. Dar n-a început. Şi, iată, te-au luat, te duc. La arestarea diurnă există negreşit acel moment scurt, unic, cînd pe furiş, printr-o înțelegere marcată de frică, ori absolut fățiş, cu pistoalele scoase din tocuri, te duc prin mulțime, printre sute de nevinovați şi hărăziți, ca şi tine, pierzaniei. Şi gura nu îți este închisă. Puteai şi ar fi trebuit neapărat să strigi! Să strigi că eşti arestat! Că nişte nelegiuiți deghizați vînează oameni! Că îi arestează sub denunțuri mincinoase! Că milioane de oameni sunt supuşi unei represiuni neînduplecate! Poate că, auzind astfel de strigăte de mai multe ori pe zi şi în toate zonele oraşului, concetățenii noştri s-ar zbîrli? Poate şi arestările n-ar mai fi atît de uşoare!?
În 1927, cînd resemnarea încă nu ne înmuiase într-atît creierele, în piața Serpuhov, ziua amiaza mare, doi cekişti încercau să aresteze o femeie. Ea a luat în brațe stîlpul unui felinar, a început să țipe, să nu se lase. S-a strîns mulțimea. (Trebuia o astfel de femeie, însă trebuia şi o astfel de mulțime! Nu toți trecătorii au lăsat ochii în jos, nu toți s-au grăbit s-o zbughească!) Băieții noştri cei dezghețați s-au pierdut cu firea. Ei nu pot să lucreze la lumina societății. S-au urcat în automobil şi au şters-o. (Atunci, femeia ar fi trebuit să se ducă direct la gară şi să plece cu trenul. Dar ea s-a dus să doarmă acasă. Şi în noaptea aceea, au dus-o la Lubianka)
De pe buzele tale însă nu se desprinde nici un sunet, şi mulțimea din jur, nepăsătoare, te ia, pe tine şi pe călăii tăi, drept prieteni care au ieşit la plimbare.
Şi eu am avut de multe ori posibilitatea să strig.
In cea de a unsprezecea zi după arestarea mea, trei paraziți de la SMERŞ, împovărați de cele trei geamantane de trofee mai mult decît

de grija mea (de acum, după atîta drum împreună, aveau încredere în mine), m-au adus la Gara Bielorusă din Moscova. Ei se numeau escortă specială, dar în realitate automatele îi împiedicau să-şi care geamantanele grele, pline cu trofee jefuite din Germania de către ei şi şefii lor de la serviciul de contraspionaj al celui de al 2-lea Front bielorus, şi pe care acum, sub pretextul escortării mele, le duceau familiilor în Patrie. Cel de-al patrulea geamantan îl căram eu fără nici o plăcere. În el se aflau jurnalele de zi şi creaţiile mele - probe contra mea. Nici unul dintre cei trei nu cunoştea oraşul, şi a trebuit ca eu să aleg drumul cel mai scurt spre închisoare, să-i conduc eu la Lubianka, unde ei nu fuseseră niciodată (iar eu o confundam cu Ministerul Afacerilor Externe).
După o zi şi o noapte petrecute la contrainformaţiile armatei; după trei zile şi trei nopţi la contrainformaţiile frontului, unde tovarăşii de celulă m-au instruit (m-au iniţiat în toate înşelăciunile anchetatorului, am aflat cum se ameninţă, cum se bate; că pentru cei arestaţi nu mai există speranţă de întoarcere ori de a scăpa cu mai puţin de zece ani), pe neaşteptate iată-mă eliberat ca prin minune, şi de patru zile călătoresc ca un om liber printre oameni liberi, deşi trupul meu s-a culcat pe paie putrede lîngă hîrdăul cu excremente, ochii au văzut oameni bătuţi şi nedormiţi, urechile au auzit adevărul, gura a gustat zeama chioară... Atunci de ce tac? De ce nu lămuresc mulţimea înşelată în ultimele mele clipe de existenţă publică?
Am tăcut în oraşul polonez Brodnica, dar poate acolo oamenii nu înţeleg ruseşte? N-am strigat nici pe străzile oraşului Bialystok, dar poate că pe polonezi nu-i interesează aşa ceva? N-am scos nici un cuvînt la gara din Volkovîsk - era puţină lume. M-am plimbat cu aceşti tîlhari ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic pe peronul gării din Minsk, dar gara era încă numai ruine. Iar acum, iată-mă introducîndu-i pe cei trei bandiţi de la SMERŞ în rotonda superioară, cu boltă albă, a staţiei de metrou „Gara Bielorusă", inundată de lumina electrică şi, de jos în sus, în întîmpinarea noastră, pe două scări rulante paralele, urcă înghesuiţi moscoviţii. Mi se pare că toţi se uită la mine! Ca un şir nesfîrşit, de acolo, din străfundurile ignoranţei, ei urcă sub cupola scînteietoare, urcă spre mine ca să audă măcar un adevăr. Atunci de ce tac??!...
Fiecare deţine întotdeauna o duzină de motive impecabile, demonstrînd de ce are dreptate că nu se sacrifică.
Unii încă mai speră într-un deznodămînt fericit şi se tem ca nu cumva, prin strigătul lor, să-l pericliteze (căci noi nu receptăm nici o veste de pe tărîmul celălalt şi nu ştim că din prima clipă a arestării soarta noastră a fost deja hotărîtă în varianta cea mai rea, şi mai rea de atît nu poate fi). Alţii încă nu se maturizaseră pentru acele idei care se orînduiesc într-un strigăt către, mulţime. Fiindcă numai un revoluţionar îşi are întotdeauna lozincile pe buze gata să ţîşnească în afară, dar de unde să le ia un simplu cetăţean, care nu a fost amestecat în nimic? El pur şi simplu nu

ştie ce să strige. În sfîrşit, există încă o categorie de oameni al căror piept este prea plin, ochii lor au văzut prea multe, ca să poată să verse această mare imensă în cîteva strigăte incoerente.
Iar eu? Eu am încă un motiv ca să nu strig: aceşti moscoviți înghesuiți pe treptele celor două escalatoare pentru mine erau puțini, prea puțini! Aici strigătul meu îl vor auzi două sute, de două ori două sute de oameni, dar ce va fi cu cele două sute de milioane?... Şi ca prin ceață mi se năzăreşte că odată şi odată o să strig celor două sute de milioane...
Deocamdată însă, fără să deschid gura, escalatorul mă duce năvalnic spre infern.
Voi tăcea şi în străduța Ohotnîi Riad. N-o să strig nici lîngă hotelul „Metropol". N-o să-mi agit brațele nici în piața Golgotei - Lubianka...
***
Eu am beneficiat probabil de cea mai uşoară formă de arestare dintre cîte se pot închipui. Ea nu m-a smuls din brațele celor apropiați, nu m-a rupt de viața familială atît de scumpă nouă. Printr-un februarie european fleşcăit, ea m-a smuls din limba noastră de pămînt ce avansează spre Marea Baltică, unde ori noi îi înconjurasem pe nemți, ori ei pe noi, şi m-a privat numai de divizionul meu de artilerie şi de spectacolul ultimelor trei luni de război.
Comandantul de brigadă m-a chemat la postul de comandă, mi-a cerut, nu ştiu de ce, pistolul, i l-am dat, fără să bănuiesc nici o perfidie, şi, deodată, din suita încordată a ofițerilor, care încremeniseră într-un colț, s-au desprins doi agenți de la contrainformații; din cîteva salturi au traversat încăperea şi, apucîndu-mă cu cele patru mîini concomitent de steluța de la căciulă, de epoleți, de centură, de porthart, au strigat pe un ton dramatic:
— Sunteți arestat!!
Şi pîrjolit, şi străpuns din cap pînă în picioare, n-am găsit să spun ceva mai inteligent decît:
— Eu? Pentru ce?!...
Deşi la această întrebare nu se dă răspuns, lucru de mirare - eu am primit! Acest lucru merită pomenit pentru că era ceva prea ieşit din comun. Cînd cei doi viteji de la SMERŞ au isprăvit cu jumulitul, o dată cu porthartul mi-au confiscat şi reflecțiile mele politice aşternute pe hîrtie şi cînd, copleşiți de zăngănitul geamurilor la fiece explozie nemțească, mă împingeau repede spre ieşire, au răsunat pe neaşteptate două cuvinte, care îmi erau adresate cu fermitate, da! - peste acea prăpastie ce se căscase între mine şi cei rămaşi la auzul cuvîntului „arestat", ce a căzut ca un trăsnet, peste acea barieră despărțitoare de ciumă, prin care nici un sunet nu mai cuteza să răzbată, au trecut cuvintele de neconceput, fabuloase, ale comandantului de brigadă:
— Soljenițîn, întoarce-te.
Printr-o răsucire bruscă m-am smuls din mîinile ofițerilor de la SMERŞ

şi am făcut cîțiva paşi înapoi spre comandant. Nu-l cunoşteam prea bine, el nu catadicsea să se lase antrenat în simple discuții cu mine. Fața lui exprima întotdeauna pentru mine un ordin, o comandă, mînie. Acum însă era luminată de o expresie gînditoare: ruşinea de a fi participant fără voie la această afacere murdară? pornirea de a se ridica deasupra jalnicei subordonări de o viață? Cu zece zile în urmă, din încercuirea în care căzuse divizionul lui de foc, douăsprezece tunuri grele, eu am scos aproape întreagă bateria mea de cercetare, şi iată acum trebuie să se lepede de mine în fața unei bucăți de hîrtie ştampilate?

— Dumneata, a întrebat el grav, ai un prieten la Frontul întîi Ucrainean?

— Nu se poate!... Nu aveți dreptul! au început să strige la colonel căpitanul şi maiorul de la contrainformații. Suita ofițerilor de stat-major s-a strîns speriată în colț, temîndu-se parcă să împărtăşească formidabila nesocotință a comandantului de brigadă (iar cei de la secția politică - pregătindu-se să furnizeze material împotriva comandantului de brigadă). Pentru mine însă a fost de ajuns: am înțeles numaidecît că sunt arestat pentru corespondența cu prietenul meu de şcoală şi am înțeles din ce direcție trebuie să aştept pericolul.

Şi putea să se oprească aici Zahăr Gheorghievici Travkin*! Dar nu! Continuînd să se purifice şi să se îndrepte în propriii săi ochi, el s-a ridicat de la masă (în acea viață dinainte, nu s-a ridicat niciodată să-mi iasă în întîmpinare!), mi-a întins mîna peste abisul ce se aşternuse între noi (cînd eram liber nu mi-a întins-o niciodată!) şi, strîngînd-o pe a mea, spre groaza suitei amuțite, cu fața-i întotdeauna severă emanînd căldură, a rostit răspicat, fără teamă:

— Îți urez noroc, căpitane!

Pe lîngă faptul că nu mai eram căpitan, acum eram duşmanul demascat al poporului (căci la noi toți cei arestați, din momentul arestării sunt şi pe deplin demascați). Aşadar, el ura noroc unui duşman?

Geamurile se zguduiau. Exploziile nemților sfîşiau în bucăți pămîntul la vreo două sute de metri, amintind că acest episod n-ar fi putut avea loc acolo, mai în adîncul teritoriului nostru, sub cupola unei existențe aşezate, ci doar aici, sub răsuflarea morții nepărtinitoare cu toți.

Această carte nu cuprinde amintiri din viața mea. Iată de ce n-o să vă povestesc despre amănuntele hazlii ale arestării mele, ce nu poate fi asemuită cu alta. În noaptea aceea cei doi ofițeri de la SMERŞ erau disperați că nu ştiau să se orienteze pe hartă (n-au ştiut niciodată), şi, cu amabilități, mi-au înmînat-o, rugîndu-mă să-i arăt şoferului cum să

*Şi lucru uimitor: totuşi se poate să fii om! - Travkin n-a avut de suferit. Nu demult ne-am întîlnit bucuroşi şi am făcut pentru prima oară cunoştință. Este general în retragere şi revizor la Uniunea vînătorilor.

ajungă la contrainformațiile armatei. Le-am arătat drumul şi am ajuns împreună la această închisoare şi, drept mulțumire, nu m-au băgat într-o celulă, ci în carceră. Iată însă că despre acea magazioară dintr-o casă țărănească germană, care servea temporar de carceră, nu pot să nu vorbesc.

Era lungă cît un stat de om şi lată cît să încapă trei inşi culcați, iar patru doar strîns lipiți unul de celălalt. S-a nimerit ca eu să fiu tocmai al patrulea, îmbrîncit după miezul nopții; cei trei, care erau culcați, s-au trezit din somn şi, la lumina unei gazornițe, m-au privit strîmbîndu-se, s-au înghesuit şi mi-au făcut loc cît să încap cu greu într-o rînă. Astfel, pe paiele bătucite de pe duşumea, erau acum opt cizme spre uşă şi patru mantale. Ei dormeau, iar eu mă perpeleam. Pe cît de sigur eram de mine în calitate de căpitan cu o jumătate de zi în urmă, pe atît de chinuitor era acum faptul de a mă înghesui pe fundul acestei chicinete. De vreo două ori, băieții s-au trezit amorțiți şi toți deodată ne-am întors pe partea cealaltă.

Spre dimineață, sătui de somn, au căscat, au tuşit, dregîndu-şi glasurile, şi-au strîns picioarele, s-au aşezat fiecare în cîte un colț şi am început să facem cunoştință.

— Pe tine de ce?

Însă o briză vagă de circumspecție bătuse deja peste mine sub acoperişul otrăvit al SMERŞ-ului, şi eu m-am mirat cu sinceritate.

— N-am nici cea mai mică idee. Parcă îți spun, ticăloşii?

Dar tovarăşii mei de celulă, tanchişti cu caschete negre, moi, nu au ascuns nimic. Erau trei inimi cinstite, trei inimi simple de ostaşi, un soi de oameni de care mă ataşasem în anii războiului, eu însumi fiind şi mai complicat, şi mai rău. Toți trei erau ofițeri. Şi epoleții lor fuseseră smulşi cu răutate, pe alocuri - cu stofă cu tot. Petele neîntinate de pe tunicile lor murdare erau urmele decorațiilor înşurubate, cicatricele vinete şi roşii de pe față şi de pe mîini - amintiri lăsate de răni şi arsuri. Din nefericire, divizonul lor poposise aici pentru refacere, în acelaşi sat unde se instalaseră contrainformațiile SMERŞ ale Armatei a 48-a.

Sărbătorind bătălia din ajun, au băut zdravăn şi undeva, la marginea satului, au dat năvală în baia publică, undeva au văzut că intraseră să se spele două fete chipeşe. Fetele, pe jumătate îmbrăcate, au izbutit să scape, lăsînd în urmă picioarele tanchiştilor care se împleticeau neascultătoare. Dar s-a dovedit că una dintre ele nu era o oarecare, ci tocmai iubita şefului contrainformațiilor armatei.

Da! De trei săptămîni, războiul se desfăşura pe teritoriul Germaniei şi noi toți ştiam foarte bine: dacă acele fete ar fi fost nemțoaice - ele puteau fi violate, pe urmă chiar împuşcate, şi aceasta ar fi fost socotită o faptă de vitejie; dacă ar fi fost poloneze sau rusoaice de-ale noastre deportate, puteau în orice caz fi alergate goale prin grădină şi plesnite peste fese, şi totul n-ar fi fost decît o poznă amuzantă. Dar întrucît era

vorba de „dama de companie" a şefului contrainformaţiilor, atunci, un oarecare sergent din spatele frontului a rupt de pe umerii celor trei ofiţeri combatanţi epoleţii aprobaţi prin ordinul de zi al comandamentului de front, a smuls ordinele şi medaliile acordate de Prezidiul Sovietului Suprem, iar acum pe aceşti luptători, care au făcut tot războiul şi poate au călcat cu şenilele multe linii de tranşee duşmane, îi aştepta judecata unui tribunal militar, care fără tancurile lor n-ar fi ajuns pînă în acest sat.
Am stins gazornița, şi aşa consumase tot aerul ce îl aveam de respirat. In uşă era tăiată o fantă de mărimea unei cărţi poştale, pe unde pătrundea lumina indirectă a coridorului. Parcă îngrijoraţi că o dată cu zorile o să avem prea mult spaţiu în carceră, ne-au lepădat numaidecît pe cel de al cincilea. Purta manta nouă de ostaş al Alinatei Roşii, căciulă tot nouă, şi cînd s-a oprit în dreptul fantei-vizor, ne-a înfăţişat o faţă proaspătă, cu nas cîrn şi obraji roşii.
— De unde vii, frate? Cine eşti?
— Din partea cealaltă, a răspuns el cu vioiciune. Sunt spion.
— Glumeşti? am zis noi înmărmuriţi. (Nu am auzit niciodată şi n-am citit nici la Şeinin(8), nici la fraţii Tur(9) ca un spion să spună aşa ceva despre sine!)
— Cui îi arde de glume în vreme de război! a oftat flăcăul cu bun-simţ. Cum poţi să te întorci acasă din prizonierat? Învăţaţi-mă şi pe mine!
Abia începuse să ne povestească despre cum nemţii, cu douăzeci şi patru de ore în urmă, îl trecuseră peste linia frontului, ca să spioneze şi să arunce în aer poduri, cum se prezentase numaidecît la cel mai apropiat batalion să se predea, iar comandantul de batalion, nedormit şi extenuat, nu l-a crezut cîtuşi de puţin că e spion şi l-a trimis la infirmieră să-i dea un sedativ, că brusc am fost copleşit de impresii noi:
— Afară, să vă faceţi nevoile! Mîinile la spate! ne-a strigat prin uşa deschisă o matahală de plutonier, foarte bun să tragă afetul unui tun de 122 de milimetri.
Peste tot, în curtea gospodăriei ţărăneşti, fusese amplasat un cordon de soldaţi înarmaţi cu automate, străjuind cărarea ce ni se arătase şi care făcea înconjurul unui şopron. Turbam de indignare că un mitocan de plutonier a îndrăznit să ne comande nouă, ofiţeri, „mîinile la spate", însă tanchiştii s-au supus comenzii, apoi i-am urmat şi eu.
În spatele şopronului se afla un fel de ţarc mic şi pătrat, în care zăpada bătătorită nu se topise încă, şi era pîngărit pe de-a-ntregul cu grămăjoare de excremente de om, în mare neorînduială şi aproape una lîngă alta pe toată suprafaţa, încît era o problemă să găseşti un loc unde să calci cu amîndouă picioarele şi să te laşi pe vine. Totuşi ne-am descurcat şi ne-am aşezat, în locuri diferite, toţi cinci. Doi soldaţi posomorîţi îşi îndreptaseră automatele spre noi, iar plutonierul, cînd nu trecuse nici un minut, a şi început să ne zorească răstit:
— Hai, grăbiţi-vă! La noi treburile astea se rezolvă repede!

Aproape de mine se aşezase unul dintre tanchişti, originar din Rostov, un locotenent-major voinic şi posomorit. Fața îi era înnegrită de un strat de pulbere metalică ori de fum, totuşi se vedea foarte clar o cicatrice mare şi roşie care îi traversa obrazul.

— Adică unde la voi? a întrebat el încet, fără să-şi arate intenția de a se grăbi îndărăt în carcera îmbîcsită cu miros de petrol lampant.

— La SMERŞ, serviciul de contrainformații! i-a retezat-o scurt plutonierul cu voce mai răsunătoare decît era cazul. (Agenților de la contrainformații le plăcea foarte mult acest cuvînt cîrpăcit fără pic de har din smert spionam - moarte spionilor. Găseau că are calitatea de a băga în sperieți.)

— La noi se rezolvă încet, a răspuns locotenentul-major cu figură gînditoare. Cascheta îi căzuse spre ceafă, lăsînd să i se vadă părul netuns. Şezutul lui tăbăcit, de om al frontului, era expus unei plăcute adieri răcoroase.

— Adică - unde la voi? a lătrat plutonierul mai tare decît era nevoie.

— În Armata Roşie, a răspuns locotenentul-major netulburat din poziția în care se afla, măsurîndu -l cu privirea pe acest mastodont ratat.

Aşa au fost primele înghițituri de aer ale respirației mele de arestat.

Capitolul 2
ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE

Cînd astăzi este înjurată samavolnicia cultului, toți se opresc de fiecare dată, invariabil, la anii 1937-1938. Şi acest lucru începuse să se întipărească în memorie, ca şi cînd nici înainte, nici după, oamenii nu ar fi fost întemnițați, ci numai în perioada anilor 1937-1938.
Totuşi nu mă tem că greşesc, spunînd că valul 1937-1938 nu a fost unicul şi nici măcar principalul, ci, poate, doar unul dintre cele trei valuri foarte mari, care au umflat conductele sinistre şi puturoase ale canalizării noastre penitenciare.
Mai înainte a fost valul anilor 1929-1930, mare cît fluviul Obi, care a tîrît în tundră şi în taiga vreo cincisprezece milioane de țărani (poate şi mai mulți). Țăranii însă - oameni lipsiți de darul cuvîntului şi al scrisului, n-au compus plîngeri şi nu şi-au scris memoriile. Cu ei nu se chinuiau noaptea anchetatorii, pentru ei nu stricau nici un proces-verbal, era de ajuns hotărîrea sovietului sătesc. Acest val a curs, a fost absorbit de pămînturile veşnic înghețate, şi nici chiar mințile cele mai înfierbîntate aproape că nu îşi mai amintesc de el. Ca şi cum el n-ar fi lezat cîtuşi de puțin conştiința rusă. Cu toate acestea, Stalin (şi noi împreună cu el) nu a făptuit o crimă mai cumplită.
După - a urmat valul anilor 1944-1946, mare cît fluviul Enisei: prin conductele de scurgere au fost proscrise națiuni întregi, apoi milioane şi milioane de oameni care au trăit (tot din vina noastră!) în captivitate, deportați în Germania, şi care s-au întors pe urmă. (Stalin cauteriza rănile ca să prindă crustă mai repede, şi trupul întregului popor nu trebuia să se odihnească, să răsufle, să se înzdrăvenească.) Dar şi în acest val au fost mai mult oameni simpli, care nu au scris memorii.
În timp ce valul anului 1937 a luat şi a dus în Arhipelag şi oameni cu situație, oameni cu vechime în partid, oameni cu studii, şi în jurul lor mulți răniți au rămas în oraşe, şi mulți dintre ei buni mînuitori de condei! Şi acum, toți laolaltă scriu, vorbesc, îşi aduc aminte de anul 1937! Volga pătimirii populare!
Dacă însă îi vorbeşti de anul „treizeci şi şapte" unui tătar din Crimeea, unui calmuc ori cecen(1) - acesta doar va ridica din umeri. Ce înseamnă treizeci şi şapte pentru Leningrad cînd mai înainte a fost treizeci şi cinci? Iar pentru recidivişti ori baltici n-au fost mai grei 1948-1949? Dacă ocrotitorii stilului şi ai geografiei îmi vor reproşa că am scăpat din vedere alte fluvii din Rusia, le voi spune că nici valurile n-au fost toate pomenite, mai dați-mi pagini! Din valuri vor creşte şi celelalte fluvii.
E ştiut lucru că orice organ fără antrenament se atrofiază.
Aşadar, dacă ştim că Organelor (singure s-au botezat cu acest nume dezgustător), proslăvite şi înălțate deasupra a tot ce este viu, nu li s-a

atrofiat nici un tentacul, ci, dimpotrivă, li s-au înmulțit, întărindu-şi astfel musculatura, este lesne de ghicit că ele s-au antrenat fără curmare.
În conducte exista o reală pulsație, presiunea era cînd mai mare, cînd mai mică decît cea preconizată, dar niciodată canalele închisorilor nu au rămas goale. Sîngele, sudoarea, urina, stoarse din noi, gîlgîiau prin ele permanent. Istoria acestei canalizări este istoria unei ingerări şi curgeri neîntrerupte, intervalele de creştere alternau cu cele de descreştere, valurile erau cînd mai mari, cînd mai mici, în vreme ce din toate părțile curgeau pîraie, pîrîiaşe, şiroaie din jgheaburile streşinilor, precum şi picături separate, adunate una cîte una.
Înşiruirea cronologică oferită în continuare, unde sunt menționate în mod egal şi valurile alcătuite din milioane de arestați şi pîrîiaşele formate din cîteva simple, infime zeci, este încă incompletă, săracă şi limitată prin capacitatea ei de a pătrunde în trecut. Oamenii care ştiu şi care au rămas în viață trebuie să facă încă multe completări.
În această înşiruire, cel mai dificil lucru este începutul. Pentru că, pe măsură ce coborîm mai adînc în decenii, au rămas tot mai puțini martori, vîlva s-a stins şi s-a întunecat, letopisețe nu există ori dacă da - ele se află sub lacăt. Şi pentru că nu este deloc drept să examinăm aici în acelaşi plan anii de cumplită înverşunare (războiul civil) şi primii ani de pace, cînd era de aşteptat instaurarea caritații.
Însă înainte de orice război civil s-a văzut că Rusia, cu structura populației sale, nu era, fireşte, capabilă de nici un socialism, că era în totalitate pîngărită. Una dintre cele dintîi lovituri ale dictaturii a fost dată cadeților (2) (în timpul țarului - molima extremă a revoluției, în timpul puterii proletariatului - molima extremă a reacțiunii). La sfîrşitul lui noiembrie 1917, cînd ar fi trebuit să aibă loc prima întrunire a Adunării Constituante, partidul cadeților a fost declarat în afara legii şi au început arestările membrilor lui. Cam în aceeaşi vreme s-au produs îmbarcările „Uniunii pentru Adunarea Constituantă"(3) şi ale rețelei „universităților ostăşeşti"(4).
Date fiind sensul şi spiritul revoluției, este lesne de înțeles că în aceste luni Krestî, Butîrki(5) şi multe închisori provinciale înrudite s-au umplut cu mari bogătaşi, importanți activişti pe tărîm social, generali şi ofițeri, funcționari din ministere şi din întregul aparat de stat, care nu îndeplineau dispozițiile noii puteri. Una dintre primele operații ale CEKA a fost arestarea comitetului de grevă al Uniunii panruse a funcționarilor. Iată ce dispunea una dintre cele dintîi circulare al NKVD-ului din decembrie 1917: „Ținînd seama de sabotajul funcționarilor... să se manifeste maximum de inițiativă pe plan local, să se recurgă la confiscări, constrîngeri şi arestări"*.

*Vestnik NKVD" (Buletinul NKVD), 1917, Nr. 1, p. 4.

Şi cu toate că V. I. Lenin, la sfîrşitul anului 1917, pentru instaurarea „unei ordini revoluționare stricte", cerea „să se reprime fără cruțare încercările de anarhie din partea beților, huliganilor, contrarevoluționarilor şi altor persoane", adică pericolul cel mai mare pentru Revoluția din octombrie îl constituiau, după el, beții, în timp ce contrarevoluționarii fuseseră înghesuiți undeva în rîndul al treilea, însă tot el punea problema şi într-un cîmp mai larg. În articolul Cum să organizăm întrecerea (7 şi 10 ianuarie 1918), V. I. Lenin proclama țelul comun şi unic al „curățirii pămîntului rusesc de toate insectele dăunătoare"*. Şi prin insecte el înțelegea nu numai pe cei străini prin apartenența de clasă, dar şi pe „muncitorii care se eschivează de la muncă", de pildă zețarii de la tipografiile partidului din Petrograd. Iată ce face îndepărtarea timpului. Ne este greu să înțelegem astăzi cum acei muncitori, care de-abia deveniseră dictatori, au convenit numaidecît să se eschiveze de la o muncă pe care o făceau pentru ei înşişi. Şi încă: „... în care cartier dintr-un mare oraş, în care fabrică, în care sat... nu există... sabotori care îşi zic intelectuali?"** E adevărat, formele de curățire a insectelor prevăzute de Lenin în acest articol erau diferite: aici să fie băgați la închisoare, acolo să fie puşi să curețe latrinele, dincolo, „după ce şi-au ispăşit pedeapsa la carceră, să li se elibereze carnetele galbene"(6), în altă parte - să fie împuşcat parazitul; erau aici la alegere - închisoarea „sau muncă silnică de maximă severitate"***. Examinînd şi sugerînd direcțiile principale ale pedepsei, Vladimir Ilici propunea cu toate acestea ca descoperirea celor mai bune măsuri de curățire să devină obiectul întrecerii „comunelor şi comunităților".

Nu putem să facem o cercetare completă a tuturor celor care erau înrolați sub această definiție largă de insecte: populația Rusiei era mult prea eterogenă şi în cadrul ei se întîlneau grupuri mici, izolate, complet inutile şi, de altfel, acum uitate. Insecte erau, fireşte, proprietarii de pămînt. Insecte erau cooperatorii. Toți proprietarii de case. Multe insecte se aflau printre profesorii de liceu. Consiliile parohiale ale bisericilor erau pline de insecte, insectele cîntau în corurile bisericeşti. Insecte erau toți preoții şi, cu atît mai mult - toți călugării şi călugărițele. Dar şi acei tolstoieni(7), care, intrînd în serviciu la soviete ori la calea ferată, nu au depus jurămîntul scris, obligatoriu, de a apăra puterea sovietică cu arma în mînă, şi ei s-au descoperit ca insecte (şi mai departe o să vedem cîteva procese de-ale lor). Fiindcă veni vorba de căile ferate, sub uniforma lor se ascundeau multe insecte şi era necesar să fie extirpate, unele chiar strivite. Cît despre telegrafişti, aceia nu se ştie de ce, în ma-

*Lenin. Sobranie socinenii (Opere), ed. a 5-a. voi. 35, p. 68.
**Ibidem, p.204
***Ibidem, p. 203.

rea lor majoritate erau insecte înveterate care nu simpatizau Sovietele. Nu poți spune nimic bun nici despre VIKJEL, nici despre alte sindicate, adeseori pline de insecte ostile clasei muncitoare.
Chiar şi numai grupurile enumerate alcătuiesc deja o cifră uriaşă, de ajuns pentru cîțiva ani de muncă de curățare.
Şi mai erau tot felul de intelectuali blestemați, studenți fără astîmpăr, tot felul de excentrici, căutători de adevăr şi nebuni, de care încă Petru I a încercat să curețe Rusia şi care întotdeauna constituie un incovenient pentru un regim sever şi armonios.
Dar această dezinsecție sanitară nu ar fi fost posibilă, mai ales în condiții de război, dacă s-ar fi folosit formele de procedură şi normele juridice perimate. S-a adoptat însă o formă absolut nouă: represiunea fără judecată, şi această sarcină ingrată şi-a asumat-o cu abnegație VCEKA - Santinela Revoluției, unicul organ represiv din istoria omenirii, care a concentrat în mîinile sale: urmărirea, arestarea, ancheta, procuratura, judecarea şi excutarea sentinței.
În 1918, pentru a accelera şi victoria culturală a revoluției, au început să scoată şi să arunce moaştele sfinților şi să confişte odoarele bisericeşti. În apărarea bisericilor şi mînăstirilor devastate au izbucnit răzmeriție populare. Din loc în loc erau trase clopotele de alarmă, şi pravoslavnicii se adunau, de multe ori înarmați cu bîte. Fireşte, se întîmpla ca pe unii să-i achite pe loc, iar pe alții să-i aresteze.
Chibzuind astăzi la anii 1918-1920, ne aflăm în dificultate: oare să includem în valurile care au inundat închisorile şi pe toți cei care au fost striviți înainte de a fi ajuns în celula închisorii? Şi la ce rubrică să-i trecem pe toți cei pe care kombedî îi suprimau în pridvorul sovietului sătesc sau în curțile din spate? Oare au izbutit să pună măcar un picior pe pămîntul Arhipelagului participanții la comploturile care erau descoperite în ciorchini, fiecare gubernie avînd cîte unul (două la Riazan, unul la Kostroma, unu la Vîşni Volociok, unul la Velij, cîteva la Kiev, cîteva la Moscova, cîte unul la Saratov, Cernigov, Astrahan, Seligher, Smolensk, Bobruisk, la cavaleria din Tambov, la Cembar, Velikie Luki, Mstislav şi altele), ori nu au izbutit şi din această cauză nu intră în obiectul cercetării noastre? Lăsînd la o parte înăbuşirea vestitelor rebeliuni (cele de la Iaroslavl, Murom, Rîbinsk, Arzamas), unele evenimente nu le cunoaştem decît după nume, de pildă masacrul de la Kolpino - ce a fost asta, despre cine a fost vorba?... Unde să -l consemnezi?
O dificultate deloc neglijabilă este aceea de a hotărî unde să incluzi - aici, în valurile celor care au umplut închisorile, ori în bilanțul războiului civil - zecile de mii de ostatici, aceşti oameni paşnici, care, personal, nu au fost acuzați de nimic şi care nici măcar nu au fost înscrişi cu creionul pe o listă, luați spre a fi exterminați ca măsură de intimidare sau de represiune împotriva inamicului militar sau împotriva mulțimii revoltate? După 30 august 1918(8), NKVD-ul a trimis directive în provincie „să fie

neîntîrziat arestați toți eserii (9) de dreapta, iar din rîndul burgheziei şi ofițerimii să se rețină un număr important de ostatici"* (Ca şi cum, de pildă, după atentatul grupului lui Alexandr Ulianov (10), ar fi fost arestat nu doar acest grup, ci toți studenții din Rusia şi un număr important de membri ai zemstvelor.) Acest lucru a fost explicat în mod deschis (Laţis, ziarul „Teroarea roşie", 1 noiembrie 1918): „Noi nu ne războim cu persoane separate. Noi nimicim burghezia ca clasă. La anchetă să nu căutați probe materiale şi dovezi că acuzatul a acționat prin faptă şi cuvînt împotriva sovietelor. Prima întrebare pe care trebuie să i-o puneți: cărei clase aparține, ce origine are, ce educație, ce studii ori profesie. Tocmai aceste întrebări trebuie să hotărască soarta acuzatului, în aceasta rezidă sensul şi fondul terorii roşii". Prin hotărîrea Consiliului Apărării din 15 februarie 1919 - probabil prezidat de Lenin - s-a propus organelor CEKA şi NKVD să ia ca ostatici țărani din acele localități unde deszăpezirea căilor ferate „nu decurge în mod satisfăcător", cu mențiunea că „dacă zăpada nu va fi curățată, ei vor fi împuşcați"**. Printr-un decret al SNK de la sfîrşitul anului 1920 s-a aprobat să se ia ostatici şi dintre social-democrați.

Însă, chiar dacă urmărim strict doar arestările obişnuite, trebuie să remarcăm că încă din primăvara anului 1918 a început să tălăzuiască valul socialist-trădătorilor, care a curs neîntrerupt vreme de mulți ani. Membrii tuturor acestor partide - eserii, menşevicii(11), anarhiştii, socialiştii-populari, decenii de-a rîndul doar s-au prefăcut revoluționari, n-au făcut decît să poarte mască, şi pentru asta ajungeau la ocnă, fiindcă se prefăceau. Şi doar în vîltoarea năvalnică a revoluției s-a descoperit brusc esența burgheză a acestor social-trădători. Era deci firesc să se purceadă la arestarea lor! Imediat după cadeți, după dizolvarea Adunării Constituante, după dezarmarea regimentului Preobrajenski(12) şi a altor regimente, au pornit să-i ridice încet-încet, la început pe ascuns, şi pe eseri, şi pe menşevici. Începînd cu 14 iunie 1918, ziua excluderii lor din toate sovietele, aceste arestări au devenit mai frecvente şi mai compacte. De la 6 iulie, valul i-a cuprins şi pe eserii de stînga, care de mai multă vreme şi cu mai multă perfidie s-au prefăcut aliații unicului partid consecvent al proletariatului. De atunci era suficient, indiferent în ce uzină ori în ce orăşel, să aibă loc vreo tulburare muncitoarcască, vreun val de nemulțumiri sau vreo grevă (au fost destule încă din vara anului 1918, iar în martie 1921 ele au zguduit Petrogradul, Moscova, apoi Kronstadtul şi au determinat NEP-ul), pentru ca, o dată cu liniştirea, concesiile, satisfacerea revendicărilor îndreptățite ale muncitorilor, CEKA să aresteze fără zgomot, noaptea, pe menşevici

*„Vestnik NKVD", 1918, Nr. 21-22, p. 1.
**Dekretî sovetskoi vlasti (Decretele puterii sovietice), voi. 4, Moscova, 1968, p. 627.

şi eseri ca fiind singurii vinovați de aceste tulburări. În vara lui 1918, în aprilie şi octombrie 1919 au fost întemnițați pe capete anarhiştii, în 1919 au fost închişi toți membrii comitetului central al partidului eserilor care au putut fi prinşi şi care au zăcut la Butîrki pînă la procesul lor din 1922. În acelaşi an 1919, cunoscutul cekist Laţis scria despre menşevici: „Astfel de oameni sunt pentru noi mai mult decît stingheritori. Iată de ce îi măturăm din cale, ca să nu ni se încurce printre picioare... îi închidem într-un loc izolat, la Butîrki, şi îi obligăm să stea la adăpost pînă ce va lua sfîrşit lupta dintre muncă şi capital"*. În iulie 1918, toți participanții la congresul muncitorilor fără partid au fost arestați de detaşamentul gărzii letone de la Kremlin, şi la Taganka era gata-gata să fie toți împuşcați pe loc.

Încă din 1919 s-a manifestat suspiciune față de ruşii noştri care se întorceau din străinătate (de ce? cu ce misiune?) şi astfel au fost întemnițați, la întoarcere, ofițerii corpului expediționar rus (în Franța).

În acelaşi an 1919, aruncînd plase uriaşe în jurul unor comploturi reale sau imaginare („Centrul Național"(13), Complotul Militar), la Moscova, la Petrograd şi în alte oraşe făceau execuții după liste (adică luau oameni aflați în libertate pentru a-i împuşca imediat) şi azvîrleau în puşcărie pur şi simplu cu toptanul intelectualitatea care, chipurile, gravita în jurul cadeților. Dar ce înseamnă „care gravita în jurul cadeților"? Intelectualitatea care nu era nici monarhistă şi nici socialistă, adică: toate cercurile ştiințifice, universitare, artistice, literare şi chiar întreg corpul ingineresc, în afară de scriitorii aflați la poluri extreme, în afară de teologi şi teoreticieni ai socialismului, restul intelectualității, în proporție de 80%, „gravita în jurul cadeților". După opinia lui Lenin, aici intra, de pildă, Korolenko(14), „un biet filistin, prizonier al prejudecăților burgheze", „unor astfel de «talente» nu le-ar strica să stea vreo cîteva săptămîni la închisoare"**. Despre arestarea unor grupuri separate aflăm din protestele lui Gorki. La 15 septembrie 1919 Ilici îi răspunde: „... pentru noi este clar că şi aici au existat greşeli"***, dar — „Auzi, ce mare nenorocire! Ce nedreptate!"**** şi îl sfătuieşte pe Gorki „să nu-şi piardă timpul, lamentîndu-se pentru nişte itelectuali descompuşi"*****.

Din ianuarie 1919 s-a intensificat sistemul de predare obligatorie a surplusului de produse agricole şi pentru strîngerea lui au fost formate detaşamentele de colectare. Ele au întîlnit pretutindeni opoziția satului -

*M.I. Laţis, Dva goda borbî na vnutrennem fronte. Populiarnîi obzor deiatelnosti CEKA (Doi ani de luptă pe frontul intern. Scurt istoric al activității CEKA), GIZ (Editura de Stat), Moscova, 1920, p. 61.

** Lenin, Ed. cit., voi. 51. p. 48.

***ibidem, p.47

****ibidem, p.48

*****ibidem, p.49

uneori îndărătnic evazivă, alteori violentă. Reprimarea acestei opoziții a furnizat, de asemenea (fără a-i mai pune la socoteală pe cei împuşcați pe loc), un val abundent de arestați vreme de doi ani.
Omitem cu bună ştiință de aici acea parte foarte mare a acțiunii de măcinare, de către CEKA , prin secțiile speciale şi tribunalele militare revoluționare, legată de înaintarea liniei-frontului, de ocuparea oraşelor şi regiunilor. Aceeaşi directivă a NKVD-ului din 30 august 1918 recomanda ca eforturile să fie îndreptate „spre împuşcarea necondiționată a tuturor celor amestecați în activitatea albgardiştilor". Uneori însă eşti dezorientat: cum să faci o delimitare cît mai justă? Dacă începînd din vara anului 1920, cînd războiul civil nu se sfîrşise definitiv şi pretutindeni, dar pe Don el se isprăvise, de acolo, din Rostov şi Novocerkassk, sunt expediați la Arhanghelsk o mulțime de ofițeri, iar de aci, mai departe, cu şlepurile - la Solovki (şi cîteva şlepuri s-au scufundat în Marea Albă, ca, de altfel, şi în Marea Caspică) - oare unde trebuie să încadrezi toate acestea: în perioada războiului civil ori în cea a începutului construcției paşnice? Dacă în acelaşi an la Novocerkassk este împuşcată soția gravidă a unui ofițer pentru vina de a-şi fi ascuns soțul - oare în ce categorie trebuie înscrisă?
În mai 1920 este făcută publică hotărîrea Comitetului Central „privind activitatea subversivă din spatele frontului". Ştim din experiență că orice hotărîre de acest fel constituie un impuls pentru un nou val general de arestați, este semnul exterior al acestui val.
În organizarea tuturor acestor valuri, o dificultate specială (dar şi un merit special) a constituit-o absența pînă în anul 1922 a unui cod penal, a oricărui sistem de legi penale. Doar conştiința revoluționară îi călăuzea (şi întotdeauna fără greş!) pe sechestranți şi canalizatori: pe cine să ia şi ce să facă pe urmă cu ei.
În această trecere în revistă nu vor fi examinate valurile de criminali şi delincvenți de drept comun şi de aceea vom menționa doar faptul că toate nenorocirile şi lipsurile apărute o dată cu reorganizarea administrației, a instituțiilor, cu schimbarea tuturor legilor nu puteau decît să sporească considerabil numărul furturilor, atacurilor tîlhăreşti, al cazurilor de violență, luare de mită şi revînzare (speculă). Cu toate că nu erau chiar atît de periculoase pentru existența Republicii, aceste delicte de drept comun erau, de asemenea, parțial urmărite, şi, prin valurile lor de arestați, augmentau valurile contrarevoluționarilor. Există însă şi o speculă cu caracter absolut politic, cum se arăta într-un decret al Consiliului Comisariilor Poporului din 22 iulie 1918, semnat de Lenin: „Cei vinovați de vînzarea, cumpărarea sau conservarea în vederea comercializării cu intenția de a obține profit a produselor alimentare monopolizate de Republică (un țăran păstrează griul pentru a-l vinde ca să obțină profit, dar ce fel de profit este acesta?? - A.S.)... sunt pasibili de pedeapsa cu închisoarea pe un termen de cel puțin zece ani, com-

pletată cu muncă silnică de maximă duritate şi cu confiscarea întregii averi".
Din vara aceea, satul, făcînd eforturi peste puterile lui, a predat an de an recolta fără să primească nici un ban. Acest lucru a iscat răscoale țărăneşti şi, în consecință, reprimarea lor şi noi arestări. („Partea cea mai harnică a poporului a fost realmente stîrpită", îi scria Korolenko lui Gorki la 10 august 1921.) În anul 1920 cunoaştem (nu cunoaştem...) procesul „Alianței Țărăneşti din Siberia". La sfîrşitul anului 1920 a avut loc înfrîngerea preventivă a răscoalei țăranilor din Tambov, condusă de Uniunea Țărănimii Muncitoare (ca şi în Siberia). Aici n-a avut loc nici un proces...
Însă majoritatea arestărilor din satele Tambovului s-a efectuat în iunie 1921. Gubernia Tambov a fost împînzită cu lagăre de concentrare pentru familiile țăranilor care au participat la răscoală. Loturi de pămînt în cîmp deschis erau împrejmuite de stîlpi cu sîrmă ghimpată, şi fiecare familie, bănuită că ar avea un bărbat care participă la răscoală, era dusă şi ținută acolo trei săptămîni. Dacă timp de trei săptămîni bărbatul nu se prezenta să-şi răscumpere familia cu capul său, aceasta era deportată*.
Mai înainte, în martie 1921, au fost trimişi în insulele Arhipelagului, trecînd prin bastionul Trubețkoi al fortăreței Petropavlovskaia, marinarii Kronstadtului răsculat, cu excepția celor împuşcați.
Acel an 1921 a început cu ordinul VCEKA nr. 10 (din 8 ianuarie 1921): „în ceea ce priveşte burghezia, trebuie intensificată represiunea!" Acum, cînd războiul civil luase sfîrşit, represiunea nu trebuie diminuată, ci intensificată! Cum s-a realizat asta în Crimeea - o aflăm din unele versuri ale lui Voloşin(16).
În vara lui 1921 a fost arestat Comitetul Obştesc pentru sprijinirea victimelor foametei (Kuskova(17), Prokopovici(18), Kişkin(19) ş.a.), care a încercat să stopeze ofensiva foametei fără precedent din Rusia, însă era vorba că aceste mîini care ofereau hrană nu erau acelea cărora să li se poată permite să hrănească pe cei flămînzi. Aflat pe patul de moarte, Korolenko, preşedintele cruțat al acestui Comitet, a numit nimicirea comitetului „politicianism de cea mai joasă speță, politicianism guvernamental" (scrisoarea către Gorki din 14 septembrie 1921. (Şi tot Korolenko menționează principala trăsătură a închisorilor din 1921: „Toate sunt impregnate de tifos". Afirmație confirmată de Skripnikova, şi de alții, care au făcut închisoare în vremea aceea.)
În acelaşi an 1921 se practicau şi arestările studenților (de pildă, cei de la Academia Timiriazev ori grupul lui E. Doiarenko) pentru „critica regi-

*Tuhacevski , Borba s kontrrevoliționriîmi vostaniiami {Lupta împotriva răscoalelor contrarevoluționare), în revista „Voina i revoliția" (Războiul şi revoluția). 1926. Nr. 7-8.

mului" (nu în public, ci în discuțiile dintre ei). Astfel de cazuri nu au fost, probabil, prea multe, pentru că grupul amintit a fost interogat de Menjinski(20) şi lagoda(21) personal.
Dar nici puține. Căci cum se putea încheia, dacă nu cu arestări, greva neaşteptată şi temerară a studenților de la MVTU din primăvara anului 1921? Încă din perioada cruntei reacțiuni stolîpiniste(22) aici exista tradiția alegerii rectorului dintre profesorii acestui institut Aşa s-a întîmplat şi cu profesorul Kalinnikov (o să-l mai întîlnim şi pe banca inculpaților), puterea revoluționară a trimis în locul lui pe un oarecare inginer mediocru. Asta s-a petrecut în toiul sesiunii de examene. Studenții au refuzat să se prezinte la examene, au organizat o întrunire tumultuoasă în curte, l-au dezavuat pe rectorul trimis şi au cerut să se mențină statutul de autonomie a institutului. Pe urmă, întreaga întrunire a pornit pe jos spre strada Mohovaia, pentru o întîlnire camaraderească cu studenții de la Universitate. Iată însă că se ridica o problemă: ce trebuie să facă puterea? Problemă da, însă nu şi pentru comunişti. Pe vremea țarismului s-ar fi dezlănțuit toată presa onestă, toată lumea intelectuală: jos guvernul, jos țarul! Acum însă i-au notat pe oratori, au lăsat întrunirea să se împrăştie, au suspendat sesiunea de examene, iar în vacanța de vară, în diferite locuri, unul cîte unul, i-au arestat pe toți care trebuiau arestați. Astfel, unii nici nu şi-au luat diploma de inginer.
în acelaşi 1921 s-au extins şi s-au organizat arestările membrilor altor partide. De fapt, dăduseră deja gata toate partidele politice, cu excepția celui învingător. (O, să nu sapi groapa altuia!) Şi pentru ca descompunerea partidelor să fie ireversibilă, mai trebuia să se descompună membrii înşişi ai acestor partide, corpurile acestor membri.
Nici un cetățean al statului rus care a intrat cîndva într-un alt partid decît cel bolşevic nu putea să scape de soarta sa, el era condamnat (dacă nu izbutea, ca Maiski(23) ori Vîşinski, pe scîndurile naufragiului, să treacă la comunişti). Putea să nu fie arestat în primul eşalon, putea să supraviețuiască (după gradul său de periculozitate) pînă în 1922, pînă în 1932 sau chiar pînă în 1937, dar listele erau păstrate, sorocul i se apropia, sorocul sosea, el era arestat ori numai invitat cu amabilitate pentru a i se pune unica întrebare: a fost el membru al... de la... pînă la...? (I se puneau şi întrebări privind activitatea lui duşmănoasă, dar prima întrebare era hotărîtoare, cum limpede ni se pare nouă astăzi, după decenii.) Mai departe, soarta lui putea fi variată. Unii ajungeau imediat într-una din celebrele închisori centrale țariste (din fericire, toate închisorile centrale s-au păstrat bine, şi unii socialişti nimereau chiar în aceleaşi celule şi la aceiaşi gardieni, pe care îi cunoşteau). Altora li se propunea să meargă în exil - o, nu pentru multă vreme, doar pentru vreo doi-trei anişori. Iar uneori şi mai blînd: să primească un minus în actul de identitate (atîtea oraşe în care nu i se permitea accesul), să-şi aleagă singur domiciliul, dar, mai departe, fiți aşa de bun să locuiți în

acest loc şi să aşteptaţi hotărîrea GPU-ului.
Operaţia s-a întins pe parcursul multor ani, deoarece una dintre condiţiile importante era să se desfăşoare în linişte şi să rămînă neobservată. Cel mai important era să cureţe neapărat Moscova, Petrogradul, porturile, centrele industriale şi pe urmă pur şi simplu judeţele de toate celelalte soluri de socialişti. Aceasta era o pasienţă grandioasă, tăcută, ale cărei reguli erau cu totul de neînţeles contemporanilor şi ale cărei contururi noi le putem aprecia doar astăzi. O minte clarvăzătoare planificase totul, nişte mîini grijulii, fără să piardă nici o clipă, luau o carte, care a ispăşit trei ani în acelaşi teanc, şi o mutau uşurel în altul. Cine fusese întemniţat într-o centrală era trimis în exil (şi undeva cît mai departe), cine a ispăşit un „minus" era transferat în exil (însă dincolo de limitele oraşelor marcate cu „minus"), din exil în alt exil, pe urmă din nou în centrală (alta decît cea dinainte). Cîtă răbdare puteau să aibă cei ce făceau pasienţe! Şi treptat, fără zgomot, fără strigăte, membrii celorlalte partide dispăreau, pierdeau orice legătură cu oamenii şi locurile unde înainte erau cunoscuţi, ei şi activitatea lor revoluţionară. Astfel, pe nesimţite, se pregătea neabătut nimicirea acelora care odinioară se agitau la mitingurile studenţeşti, care îşi zăngăneau mîndri lanţurile ţariste. (La 29 iunie 1921, Korolenko îi scria lui Gorki: „Cîndva, istoria va consemna că revoluţia bolşevică a reprimat pe revoluţionarii sinceri şi pe socialişti cu aceleaşi mijloace ca şi regimul ţarist". O, dacă ar fi fost aşa, toţi ar fi supravieţuit!)
În această operaţie a Marii Pasienţe a fost exterminată majoritatea vechilor deţinuţi politici, deoarece numai eserii şi anarhiştii, nu socialdemocraţii,au primit de la tribunalele ţariste cele mai nemiloase condamnări, şi doar ei au alcătuit populaţia ocnelor de odinioară.
Ordinea exterminării era, totuşi, îndreptăţită: în anii '20, lor li s-a propus să semneze declaraţii de renegare a partidelor din care făceau parte şi a ideologiei acestora. Unii au refuzat şi, astfel, fireşte, au ajuns în primul eşalon de exterminare, alţii au prezentat asemenea declaraţii şi, prin aceasta şi-au adăugat cîţiva ani de viaţă, însă, implacabil, venea şi rîndul lor şi, implacabil, capul lor cădea de pe umeri.
Uneori citeşti cîte un articolaş în ziar şi rămîi cu gura căscată. „Izvestia" din 24 mai 1959: la un an după venirea la putere a lui Hitler, Maximilian Hauke a fost arestat pentru apartenenţa sa la... nu la un partid oarecare, ci la partidul comunist. A fost exterminat? Nicidecum, a fost condamnat la doi ani. După asta, fireşte, veţi crede că a mai primit încă o condamnare? Nu, a fost pus în libertate. Ce să înţelegi din asta? Pe urmă a trăit liniştit, a organizat activitatea clandestină a partidului, de unde şi articolul despre temeritatea lui.
În primăvara anului 1922, Comisia Extraordinară pentru combaterea contrarevoluţiei şi a speculei(24), care tocmai fusese rebotezată GPU, a decis să se amestece în treburile bisericeşti. Mai trebuia săvîrşită şi o

„revoluție ecleziastică": să fie schimbată conducerea, să fie instalată alta, care să stea cu o ureche îndreptată spre cer şi cu cealaltă spre Lubianka. Aşa au făgăduit să fie clericii restauratori, adepții „Bisericii vii"(25), dar fără ajutor din afară, ei nu puteau să pună stăpînire pe aparatul bisericicesc. În consecință, a fost arestat patriarhul Tihon(26) şi s-au organizat două procese răsunătoare, urmate de execuții, prin împuşcare: cel de la Moscova - al difuzorilor proclamației patriarhului, cel de la Petrograd - al mitropolitului Veniamin, care împiedica transferarea puterii ecleziastice restauratorilor „Bisericii vii", în gubernii şi județe. Din loc în loc au fost arestați mitropoliți şi arhierei, şi, ca întotdeauna, după peştele cel mare, au urmat bancurile de peşte mărunt: protoierei, călugări şi diaconi, despre care nu se pomenea în ziare. Erau întemnițați toți cei ce nu prestau jurămînt curentului novator al „Bisericii vii".
Slujitorii bisericii constituiau o parte obligatorie a capturii zilnice, pletele lor argintii puteau fi zărite în fiecare celulă şi în fiecare convoi de arestați pornit spre Solovki.
Încă de la începutul anilor '20 puteau fi întîlnite şi grupuri de teosofi, mistici, spiritişti (grupul contelui Pahlen întocmea procese-verbale în care erau consemnate convorbirile cu spiritele), societăți religioase, filosofi din cercul lui Berdiaev(27). Pe parcurs au fost nimiciți şi strămutați „catolicii orientali" (discipolii lui Vladimir Soloviov(28)), grupul condus de A.I. Abrikosova. Cît despre simplii catolici, precum preoții polonezi, aceştia erau întemnițați de la sine.
Totuşi, stîrpirea din rădăcină a religiei din această țară, care a fost pe întreg parcursul deceniilor al treilea şi al patrulea unul dintre obiectivele importante ale GPU-NKVD, putea fi realizată numai prin întemnițarea masivă a credincioşilor ortodocşi. Erau arestați, întemnițați şi deportați pe capete călugări şi călugărițe, care terfeleau viața Rusiei dinainte. A fost arestat şi judecat activul bisericesc. Cercul se lărgea necontenit şi, iată, a ajuns să cuprindă pe simplii mireni credincioşi, oameni în vîrstă, mai cu seamă femei, care credeau cu mai multa îndărătnicie şi care de acum încolo, allîndu-se în lagăre şi închisori pentru mulți ani, vor fi poreclite călugărițe.
Ce-i drept, se considera că nu îi arestează şi nu îi judecă pentru credința lor, ci pentru faptul că îşi exprimau cu voce tare convingerile şi pentru că îşi educau copiii în acest spirit, cum a scris Tania Hodkevici:
„Poți, liber, să te rogi cît vrei,
Dar... numai singur Domnul să te-audă".
(Pentru această poezie, ea a primit zece ani.) Un om care crede că deține adevărul spiritual trebuie să ascundă acest adevăr de... propriii copii!! Educația religioasă a copiilor a început în deceniul al treilea să fie calificată conform articolului 58-10, adică agitație contrarevoluționară! Este adevărat că la judecată se oferea posibilitatea de a te lepăda de religie. Arareori - au fost însă şi astfel de cazuri - tatăl îşi renega credin-

ța şi rămînea să îngrijească de copii, iar mama familiei mergea în Solovki (în toate aceste decenii, femeile au dat dovadă de mai mare fermitate în credință). Toți cei preacredincioşi primeau zece ani, pe atunci osînda maximă.
(Purificînd marile oraşe pentru a le pregăti să primească societatea nouă neprihănită, în acelaşi deceniu, mai ales în anul 1927, de-a valma cu „călugărițele", au fost trimise la Solovki şi prostituatele. Iubitoare ale vieții pămînteşti şi păcătoase, ele erau încadrate la un articol uşor şi primeau cîte trei ani. Situația din convoaiele de deținuți, din închisorile de tranzit şi chiar din Solovki nu le împiedica să cîştige bani practicîndu-şi amuzanta meserie şi cu şefii, şi cu soldații din escortă, apoi, după trei ani, să se întoarcă la punctul de plecare cu geamantanele pline. Preacredincioşilor li se interzicea să se întoarcă vreodată la copii sau în locurile de baştină.)
Încă de la începutul deceniului al treilea au apărut şi valuri pur naționale, deocamdată încă mici pentru ținuturile de unde proveneau şi mai ales în raport cu proporțiile ruseşti: musavatiştii(29) din Azerbaidjan, daşnacii(30) din Armenia, menşevicii gruzini şi basmacii(31) turkmeni, care se împotriveau instaurării puterii sovietice în Asia Centrală. În anul 1926 a fost arestată în bloc societatea sionistă „Hehaluts", ai cărei membri nu izbutiseră să fie la înălțimea impetuosului elan al internaționalismului.
Printre generațiile următoare s-a înrădăcinat credința cum că în deceniul al treilea ar fi domnit un dezmăț de libertate de nimic stingherită. În această carte vom întîlni oameni care au receptat deceniul al treilea altfel. Studențimea fără de partid se bătea pentru „autonomia învățămîntului superior", pentru dreptul la întrunire, pentru eliberarea programei de abundența învățămîntului politic. I s-a răspuns cu arestări. Acestea se intensificau de sărbători (de pildă, la 1 mai 1924). În anul 1925, studenții din Leningrad (în număr de aproximativ o sută) au căpătat cîte trei ani într-un izolator politic pentru lectura revistei „Mesagerul socialist''(32) şi studierea operei lui Plehanov(33) (Plehanov însuşi, în tinerețea lui, a scăpat mult mai ieftin pentru discursul de la catedrala Kazanski). În 1925 a început arestarea primilor troțkişti(34) (foarte tineri). (Doi ostaşi naivi din Armata Roşie, care, amintindu-şi tradiția rusească, au inițiat o chetă pentru troțkiştii arestați, s-au ales, de asemenea, cu izolatorul politic.)
Bineînțeles, nu au scăpat de lovitură nici clasele exploatatoare. Pe întreg parcursul deceniului al treilea au fost „epuizați" foştii ofițeri rămaşi încă teferi: şi albi (dar care nu au meritat să fie împuşcați în războiul civil), şi alb-roşii, care au luptat şi de o parte, şi de alta, şi țarişti roşii, dar care au slujit tot timpul în Armata Roşie sau au avut întreruperi pentru care nu posedau documente justificatoare. „Au fost epuizați" - pentru că nu erau condamnați numaidecît, ci treceau - tot o pasiență! - prin

verificări interminabile, li se limitau posibilitățile de a-şi găsi un loc de muncă sau de domiciliu, erau arestați, eliberați, arestați din nou, numai încetul cu încetul erau duşi în lagăre, de unde nu se vor mai întoarce niciodată.
Totuşi, o dată cu trimiterea în Arhipelag a ofițerilor, rezolvarea problemei nu îşi afla sfirşitul, ci de-abia începea, căci rămîneau mamele ofițerilor, nevestele şi copiii. Folosind procedeul infailibil al analizei sociale, nu era greu să-ți închipui în ce stare de spirit se aflau după arestarea capului familiei. Prin aceasta ei determinau pur şi simplu şi propria lor arestare! Şi astfel se revarsă încă un val.
În deceniul al treilea au fost amenințați cazacii care au participat la războiul civil. Mulți dintre ei s-au întors din insula Lemnos în Kuban şi pe Don, unde au primit pămînt. Mai tîrziu, toți au fost arestați.
De asemenea, trebuiau prinşi toți foştii funcționari de stat Ei se camuflau cu abilitate şi, profitînd de faptul că în Republică nu exista încă un sistem de evidență a populației şi nici cărți de muncă unice, se strecurau în instituțiile sovietice. În aceste cazuri erau de ajutor vorbele de prisos, recunoaşterile întîmplătoare, denunțurile... adică rapoartele de luptă ale vecinilor. (Uneori - şi pura întîmplare. Un anume Mova, numai pentru simplul fapt că îi plăcea ordinea, a păstrat o listă cu toți foştii jurişti guberniali. Din întîmplare, această listă a fost descoperită în anul 1925 la el: toți au fost ridicați şi toți au fost împuşcați.)
Asfel s-au scurs valurile „pentru tăinuirea originii sociale", pentru „fosta situație socială". Aceasta avea un înțeles larg. Erau arestați nobilii - pentru că aparțineau acestei categorii sociale. Erau arestate familiile nobiliare. În sfîrşit, fără să fie prea lămuriți, îi arestau şi pe nobilii cu titlu personal, adică pur şi simplu pe toți cei care absolviseră universitatea. Şi odată arestat - nu mai există cale de întoarcere, ce s-a făcut e bun făcut. Santinela Revoluției nu greşeşte.
(Nu, totuşi există căi de întoarcere! Acestea sunt nişte contra-valuri subțiri, firave, dar care, uneori răzbat. Vom pomeni aici pe primul dintre ele. Printre soțiile şi fiicele de nobili şi ofițeri se întîlneau destule femei cu calități remarcabile şi înfățişare atrăgătoare. Unele dintre ele au izbutit să răzbată cu acest val micuț în sens invers, împotriva curentului! Au fost acelea care n-au uitat că viața ni se dă o singură dată şi că nimic nu este mai prețios decît viața proprie. Ele s-au oferit CEKA-GPU-ului ca informatoare, colaboratoare etc. şi cele care au plăcut au fost acceptate. Au fost cei mai fecunzi informatori ! Au ajutat mult GPU-ul, căci „foştii" le acordau mare încredere. Aici este menționată ultima prințesă Viazemskaia, cea mai celebră denunțătoare postrevoluționară (fiul ei, de asemenea, a fost turnător în Solovki); Konkordia Nikolaevna fusese, pare-se o femeie cu calități remarcabile: soțul, ofițer, a fost împuşcat în fața ei, ea a fost deportată în Solovki, însă a izbutit să obțină permisiunea să se întoarcă şi să țină în apropiere de Lubianka

Mare un salon, vizitat cu plăcere de reprezentanții de seamă ai acestei Case. A fost din nou întemnițată în 1937, împreună cu clienții ei, subalterni ai lui Iagoda.)
Este ridicol, însă, printr-o tradiție absurdă, din vechea Rusie s-a păstrat Crucea Roşie Politică(35). Avea trei filiale: cea din Moscova (E. Peşkova(36), cea din Harkov (Sandomirskaia) şi cea din Petrograd. Filiala din Moscova s-a comportat cuviincios şi pînă în anul 1937 nu a fost dizolvată. Cea din Petrograd însă (bătrînul narodnic(37) Şevțov, şchiopul Hartman, Kocerovski) avea un comportament insuportabil, insolent, se amesteca în probleme politice, căuta sprijinul veteranilor Schlisselburgului(38) (Novorusski(39), implicat în aceeaşi afacere ca şi Alexandr Ulianov) şi îi ajuta nu numai pe socialişti, ci şi pe kaeri – contrarevoluționari. În anul 1926 a fost interzisă, iar reprezentanții ei au fost deportați.
Trec anii şi tot ce nu este împrospătat se şterge din memoria noastră. Prin pîcla depărtării receptăm anul 1927 ca un an lipsit de griji şi îmbelşugat din perioada NEP-ului încă în floare. S-a dovedit însă a fi un an plin de încordare, zguduit de explozii gazetăreşti şi care a fost receptat la noi, s-a sugerat să fie receptat la noi ca ajun al războiului pentru revoluția mondială. Asasinarea reprezentantului plenipotențiar sovietic la Varşovia, care a umplut coloane întregi în ziarele din iunie, l-a făcut pe Maiakovski(40) să-i închine patru poezii fulminante.
Dar - ghinion, Polonia prezintă scuze, ucigaşul singular ai lui Voikov* a fost arestat numaidecît, atunci cum şi asupra cui să fie împlinit apelul poetului?
Prin unire,
tărie,
fermitate
Haitei întărîtate
şi represalii,
să-i sucim gîtul!
Represalii împotriva cui? Cui să-i sucim gîtul? Şi iată că aici începe recrutarea contingentului Voikov(41). Ca întotdeauna, cînd este vorba de tulburări şi tensiuni, sunt arestați foştii, sunt arestați anarhişti, eseri, menşevici, dar şi numai intelectuali pur şi simplu. Într-adevăr, pe cine să arestezi în oraşe? Că doar nu clasa muncitoare? Intelectualitatea, „care gravita în jurul cadeților", şi fără asta fusese scuturată bine încă din anul 1919. Dar oare n-a venit vremea să fie scuturată intelectualitatea care se dă drept progresistă?

*Se pare că monarhistul Boris Koverda s-a răzbunat pe Voikov din motive personale: în iulie 1918, P.L. Voikov, comisar regional cu aprovizionarea în Ural, a conclus împuşcarea familiei țariste, făcînd apoi să dispară urmele acestei execuții (cadavrele au fost tăiate cu toporul şi ferăstrăul, arse. iar cenuşa împrăştiată).

Să fie puricată studenţimea? Aici, din nou, îl avem la îndemînă pe Maia-
Să te gîndeşti
la Comsomol
Scrutează
zile şi săptămîni în şir!
rîndurile tale
Comsomoliştii
cu ager ochi, neîncetat.
oare toţi
Ori unii
or fi din cei adevăraţi?
numai se prefac
a fi şi ei comsomolişti?

Orice concepţie comodă generează şi un termen juridic comod: profilaxia socială. Este introdus, este acceptat şi înţeles numaidecît de toată lumea. (Curînd, unul din şefii Belomorstroiului, Lazar Kagan, va spune exact aşa: „Sunt încredinţat că dumneata personal eşti întru totul nevinovat. Dar dumneata, om cult, trebuie să înţelegi că se desfăşura o largă campanie de profilaxie socială!") într-adevăr, cînd să-i bagi la zdup pe aceşti tovarăşi de drum dubioşi, toată această adunătură de lepădături intelectuale, dacă nu în ajunul războiului pentru revoluţia mondială? Cînd acest mare război va începe, o să fie deja prea tîrziu.

Şi Moscova începe să fie scotocită sistematic, cartier după cartier. Pretutindeni, cineva trebuia să fie ridicat. Lozinca: „Cînd vom izbi cu pumnul în masă, lumea se va cutremura de groază!" Spre Lubianka, spre Butîrki se îndreaptă chiar şi ziua dube pline cu arestaţi, automobile, camioane acoperite, trăsuri fără acoperiş, îmbulzeală la poartă, îmbulzeală în curte. Nu mai pridîdesc cu descărcatul şi înregistratul arestaţilor. (Aceeaşi situaţie era şi în alte oraşe. La Rostov pe Don, în subsolul casei numărul treizeci şi trei, în acele zile, era atîta înghesuială pe duşumea, încît ultima venită, Boiko, cu greu îşi găseşte un loc unde să se aşeze.)

Un exemplu tipic din acest val: cîteva zeci de tineri se întrunesc la nişte serate muzicale fără să aibă aprobarea GPU-ului. Ascultă muzică şi beau ceai. Banii pentru ceai, cîteva copeici, îi strîng prin colectă benevolă. Este absolut clar că muzica este un paravan pentru orientarea lor contrarevoluţionară, iar banii nu-i strîng pentru ceai, nicidecum, ci pentru a veni în sprijinul burgheziei mondiale aflată pe calea pieirii. Sunt arestaţi cu toţii, sunt osîndiţi de la trei la zece ani (Anna Skripnikova - la cinci), iar şefii, care n-au vrut să mărturisească (Ivan Nikolaevici Varenţov şi alţii) sunt împuşcaţi!

Sau, în acelaşi an, undeva la Paris, nişte emigranţi, absolvenţi ai liceului din Ţarskoe Selo, se întrunesc pentru a sărbători tradiţionala zi „Puşkin", ziua liceului(42). Despre aceasta au relatat ziarele. Este lim-

pede că era vorba de o inițiativă a imperialismului rănit de moarte. Şi iată - sunt arestați toți foştii liceeni de la Țarskoe Selo care se mai aflau în U.R.S.S. şi, cu aceeaşi ocazie, şi foştii elevi ai înaltei şcoli de „jurişti" (altă şcoală privilegiată, de acelaşi tip). Volumul contingentului Voikov deocamdată încă se măsoară cu dimensiunile SLON-ului. Însă Arhipelagul GULAG îşi începuse existența malignă şi curînd metastazele lui vor împînzi tot corpul țării.

A apărut un gust nou şi o dată cu el - un apetit nou. Venise de mult vremea să fie nimicită intelectualitatea tehnică, care prea se considera de neînlocuit şi nu se obişnuise să prindă ordinele din zbor.

Adică noi nu am avut niciodată încredere în ingineri. Chiar din primii ani ai Revoluției i-am supus pe aceşti lachei şi servitori ai foştilor stăpîni capitalişti neîncrederii sănătoase şi controlului clasei muncitoare. Cu toate acestea, în perioada reconstrucției, le-am îngăduit totuşi să lucreze în industria noastră, îndreptînd întreaga forță a loviturii de clasă împotriva celeilalte intelectualități, însă pe măsură ce conducerea noastră economică, VSNH-ul şi Gosplanul, se maturiza, numărul planurilor sporea şi aceste planuri se băteau cap în cap şi se eliminau unul pe celălalt, caracterul dăunător al vechii inginerimi devenea tot mai limpede, tot mai vădite erau lipsa de sinceritate, viclenia şi venalitatea ei. Santinela Revoluției, cu ochii mijiți, scruta cu vigilență sporită, şi oriîncotro îşi îndrepta privirea ochilor întredeschişi, acolo era descoperit numaidecît un cuib de sabotori.

Aceste lucrări de asanare au atins apogeul începînd din anul 1927 şi imediat au arătat proletariatului cu toată claritatea cauzele eşecurilor şi neajunsurilor noastre economice. La NKPS (căile ferate) - acte de sabotaj (iată de ce este greu să-ți procuri un bilet de tren, iată de ce există intermitențe în transportul de mărfuri). La MOGES - acte de sabotaj (întreruperi de curent). Industria petrolieră - acte de sabotaj (din pricina asta nu găseşti nici pic de petrol lampant). Industria textilă - acte de sabotaj (muncitorii nu au cu ce să se îmbrace). Carboniferă - acte de sabotaj colosale (iată de ce înghețăm!). Metalurgia, industria de război, industria constructoare de maşini, construcțiile navale, industria chimică, minieră, a aurului şi a platinei, irigațiile - pretutindeni abcese purulente de sabotaj! Din toate părțile ne înconjoară duşmani înarmați cu rigle de calcul! GPU-ul nu mai prididea să prindă sabotorii şi să-i mătrăşească. În cele două capitale şi în provincie funcționau colegiile OGPU şi tribunalele muncitoreşti care le făceau harcea-parcea pe aceste lepădături, despre ale căror noi mîrşăvii muncitorii, cu exclamații de ah şi oh, aflau (uneori nici nu aflau) din ziare. Au aflat de Palcinski(43), von Meck(44), Veliciko*, dar cîți or fi fost cei al căror nu-

*A.F. Veliciko, inginer militar, fost profesor la Academia Militară a Marelui Stat-Major. general-locotenent: în ministerul de război țarist a fost şeful Direcției comunicațiilor militare. A fost împuşcat. Ah, ce util ar fi fost în 1941!

me a rămas necunoscut? Fiecare ramură, fiecare fabrică şi cooperativă meşteşugărească trebuiau să caute înlăuntrul lor acte de sabotaj, şi de abia începeau să caute că numaidecît le şi găseau (cu ajutorul GPU). Dacă vreun inginer cu studiile făcute înainte de revoluție nu fusese încă demascat ca trădător, putea cu siguranță fi bănuit de aşa ceva.
Şi ce răufăcători rafinați erau aceşti vechi ingineri, cît de diabolice şi diverse erau metodele lor de a face rău! Nikolai Karlovici von Meck de la Comisariatul Poporului pentru căile de comunicație se prefăcea că este foarte devotat edificării noii economii, putea să vorbească îndelung şi cu însuflețire despre problemele economice ale construcției socialismului şi avea o plăcere deosebită de a da sfaturi. Unul dintre cele mai dăunătoare sfaturi ale lui a fost următorul: să se mărească fără teamă garniturile trenurilor de mărfuri, chiar şi cele de mare tonaj. Cu ajutorul GPU-ului, von Meck a fost demascat (şi împuşcat): a vrut să aducă în stare de uzură liniile ferate, vagoanele şi locomotivele şi să lase Republica, în cazul unei intervenții, fără căi ferate! Cînd însă, la scurtă vreme după aceea, noul comisar al poporului pentru căile de comunicație, tovarăşul Kaganovici(45), a ordonat să se pună în circulație tocmai garnituri de mare tonaj, ba chiar de două şi de trei ori mai grele (pentru această descoperire el şi alți conducători au primit ordinul Lenin), atunci, inginerii de rea-credință s-au manifestat din nou, de data aceasta ca limitatori: au început să strige că asta e prea mult, că asta va uza în mod dezastruos materialul rulant, şi au fost pe bună dreptate împuşcați pentru neîncrederea în posibilitățile transportului socialist.
Aceşti limitatori sunt bătuți timp de cîțiva ani, ei se găsesc în toate domeniile, îşi flutură calculele şi nu vor să priceapă cum entuziasmul personalului poate fi de ajutor podurilor şi strungurilor. (Aceştia sunt anii cînd psihologia populară este dată peste cap: este ridiculizată circumspecția specifică înțelepciunii populare, conform căreia repede şi bine nu se poate, şi este întors pe dos proverbul străvechi „încet-încet - departe ajungi".) Ceea ce mai întîrzie uneori arestarea vechilor ingineri este faptul că schimbul nu era încă pregătit. Nikolai Ivanovici Ladîjenski, inginer şef la uzinele de armament din Ijevsk, este arestat mai întîi pentru „teoriile limitative", pentru „credința oarbă în coeficientul de siguranță", care l-a determinat să considere insuficiente sumele aprobate de Ordjonikidze(46) pentru extinderea uzinelor. (Iar Ordjonikidze, se spune, discuta cu vechii ingineri, punînd pe birou două pistoale, unul la drepta, celălalt la stînga lui.) Ulterior însă, arestarea i se transformă în arest la domiciliu şi i se ordonă să lucreze în vechiul post (fără el totul se duce de rîpă). El pune treburile la punct. Dar sumele au rămas ca şi înainte, insuficiente, şi iată-l acum din nou la închisoare „pentru utilizarea greşită a sumelor": erau insuficiente tocmai pentru că inginerul şef nu le-a folosit cum se cuvine! Într-un an, Ladîjenski moare ca tăietor de pădure.

Astfel, în cîțiva ani, au frînt coloana vertebrală a vechiului corp de ingineri, care au fost gloria țării noastre şi eroii preferați ai lui Garin-Mihailovski(47) şi Zamiatin(48).
Este de la sine înțeles că în acest val, ca şi în toate celelalte, sunt atraşi şi alți oameni, apropiați ori cunoscuți ai celor osîndiți. De pildă - n-aş vrea să pătez chipul de bronz strălucitor al Santinelei, însă trebuie – informatorii nesubordonați. L-am ruga pe cititor să păstreze în memorie acest val cu totul secret, care nu a fost revelat public, mai ales pentru primul deceniu postrevoluționar: pe atunci oamenii mai ştiau ce este mîndria, mulți dintre ei încă nu aveau idee că moarala este relativă, are doar un înțeles de clasă îngust, şi ei au cutezat să refuze slujba ce li se propunea, şi toți au fost pedepsiți fără cruțare. Iată, tinerei Magdalina Edjubova i s-a propus să supravegheze tocmai un grup de ingineri, însă ea nu numai că a refuzat, dar a povestit tutorelui ei (şi pe el trebuia să -l spioneze). Cu toate acestea, curînd, el oricum a fost arestat şi la anchetă a mărturisit totul. Edjubova, care era gravidă, a fost arestată „pentru divulgarea unui secret operativ" şi condamnată la moarte prin împuşcare. (Pînă la urmă s-a ales cu douăzeci şi cinci de ani de detenție, adunați dintr-un lanț de condamnări.) În aceeaşi perioadă (1927), de data aceasta într-o cu totul altă sferă - a comuniştilor de prestigiu din Harkov, Nadejda Vitalievna Surovțeva a refuzat, de asemenea, să-i urmărească şi să-i denunțe pe membrii guvernului ucrainean, drept care a fost ridicată şi dusă la GPU şi numai după un sfert de secol, mai mult moartă decît vie, a ieşit la suprafață în Kolîma. Însă despre cei ce nu s-au mai ridicat la suprafața apei nu ştim nimic. (În deceniul al patrulea, valul nesubordonaților este redus la zero: dacă ni se cere să fim informatori, înseamnă că aşa trebuie, n-ai ce face. „Nu poți să te lupți cu morile de vînt." „Dacă nu voi fi eu, va fi altul." „Mai bine eu cel bun să fiu colaborator secret, decît altul rău." De altminteri, cei care dau năvală să devină colaboratori secreți sunt voluntarii. Te copleşesc: este deopotrivă profitabil şi te umple de glorie.)
În anul 1928, la Moscova se judecă răsunătorul proces Şahtî – răsunător prin publicitatea care i s-a făcut, prin mărturisirile năucitoare şi autobiciuirea acuzaților (deocamdată nu ale tuturor). Peste doi ani, în septembrie 1930, sunt judecați cu mare zarvă organizatorii foametei (iată-i! ei sunt! ei!) -patruzeci şi opt de sabotori din industria alimentară. La sfîrşitul anului 1930 se desfăşoară procesul Partidului industrial cu şi mai mare vîlvă şi beneficiind de o repetiție ireproşabilă: acuzații, toți pînă la unul, iau asupra lor tot felul de nimicuri dezgustătoare - şi iată, dinaintea muncitorilor, la un monument de pe care s-a scos învelitoarea, apare rețeaua subtilă şi grandioasă a tuturor sabotajelor izolate, demascate pînă în prezent, în acelaşi mod, unic şi diabolic, cu Miliukov(49), Riabuşinski(50), Deterding şi Poincare.
Începînd să pătrunzi natura practicii noastre judiciare, îți dai seama că

procesele accesibile privirii tuturor nu sunt decît muşuroaie de cîrtiţă ce se văd la suprafaţă, pe cînd săpăturile de bază se efectuează adînc, sub pămînt. La aceste procese este prezentată doar o unică parte a arestaţilor, doar aceia care consimt să se calomnieze în mod nefiresc pe sine şi să denigreze pe alţii în speranţa unor circumstanţe atenuante, însă majoritatea inginerilor care au avut curajul şi mintea să respingă inepţiile anchetatorilor penali, aceia sunt judecaţi fără zgomot, dar şi ei, care nu au mărturisit, capătă de la colegiul GPU tot zece ani.
Valurile curg pe sub pămînt, prin conducte, ele canalizează viaţa înfloritoare de la suprafaţă.
Tocmai din acest moment se întreprinde pasul important spre participarea întregului popor la această canalizare, spre împărţirea generală a responsabilităţii pentru ea: cei care încă nu s-au prăvălit cu trupurile lor în trapele canalizării, cei pe care conductele nu i-a azvîrlit în Arhipelag, aceia trebuie să umble la suprafaţă cu flamuri în mîini, să proslăvească tribunalele şi să se bucure de actele lor de represiune. (Aceasta e din spirit de prevedere! Vor trece decenii, istoria se va trezi din somnu-i adînc, dar anchetatorii, judecătorii şi procurorii nu se vor dovedi mai vinovaţi decît noi toţi la un loc, dragi concetăţeni! Căci de aceea purtăm podoaba respectabilă a părului cărunt, pentru că la vremea noastră am votat respectabil pentru.)
Dacă n-am lua în consideraţie experimentul leninist-troţkist de la procesul eserilor din 1922, Stalin a purces la astfel de probe o dată cu procesul organizatorilor foametei, şi atît îi mai lipsea probei - să nu reuşească, de vreme ce toţi flămînzeau în îmbelşugata Rusie şi toţi priveau în jurul lor, întrebînd: oare unde au dispărut grînele noastre? Şi, astfel, prin uzine şi instituţii, devansînd verdictul tribunalului, muncitorii şi funcţionarii votează cu indignare pentru condamnarea la moarte a ticăloşilor de acuzaţi. Iar cu prilejul procesului Partidului industrial vom avea mitinguri populare, demonstraţii (la care sunt antrenaţi şi şcolarii), marşuri cadenţate ale unor mulţimi de milioane şi urlete sub ferestrele tribunalului: „La moarte! La moarte! La moarte!"
În această perioadă de cotitură a istoriei noastre au răsunat voci izolate de protest ori abţineri. Era nevoie de foarte, foarte mult curaj pentru ca în acel cor şi urlet să spui „nu!", incomparabil cu uşurinţa de astăzi! (Nici astăzi însă nu sunt prea mulţi cei care obiectează.) La adunarea Institutului politehnic din Leningrad, profesorul Dimitri Apollinarievici Rojanski(51) s-a abţinut (el, vedeţi dumneavoastră, este adversarul pedepsei cu moartea în general, aceasta, vedeţi dumneavoastră, în limbajul ştiinţei, este un proces ireversibil) şi, numaidecît, a fost băgat la închisoare! Studentul Dima Olitki s-a abţinut şi, numaidecît, a fost băgat la închisoare! Şi toate aceste proteste au amuţit chiar de la început.
Din cîte ştim, clasa muncitoare cu mustăţi cărunte a aprobat aceste condamnări. Din cîte ştim, de la comsomoliştii înflăcăraţi pînă la legen-

darii comandanți de armate, întreaga avangardă a aprobat în unanimitate aceste condamnări. Revoluționari, teoreticieni şi profeți celebri, cu şapte ani înainte de sfîrşitul lor lipsit de glorie, au salutat acel urlet al mulțimilor, nebănuind că în scurtă vreme va veni şi rîndul lor, că şi numele lor vor fi tîrîte în acest urlet, însoțite de calificativele „gunoi" şi „lepădătură".

Curînd, însă, nimicirea inginerilor a încetat. În vara anului 1931, Iosif Vissarionovici a emis cele „Şase condiții" ale construcției economice, şi Autocrația Sa a dorit ca prin cea de a cincea condiție să traseze directiva: de la politica de nimicire a vechii intelectualități tehnice — la politica de atragere şi de menajare a ei.

Şi de menajare a ei! Oare unde s-a volatilizat indignarea noastră? Unde au dispărut toate acuzațiile noastre? Tocmai se desfăşura procesul sabotorilor din industria porțelanurilor (şi acolo au pricinuit pagube!), şi toți acuzații, fără excepție, s-au ponegrit pe ei înşişi, recunoscînd totul, apoi, brusc, tot aşa, fără nici o excepție, au exclamat: nu suntem vinovați!! Şi au fost puşi în libertate!

(În acel an a putut fi observat chiar un mic antival: inginerii care fuseseră judecați sau anchetați au fost readuşi la viață. Aşa s-a întors şi D. A. Rojanski. Oare nu s-ar putea spune că el a rezistat duelului cu Stalin? Că o societate înzestrată cu curaj civic n-ar fi dat prilej pentru scrierea acestui capitol şi, de altfel, nici a acestei cărți?)

Menşevicilor, doborîți de mult la pămînt, Stalin le-a tras cîteva copite, în martie 1931, prin procesul public al „Biroului unional al menşevicilor" - Groman-Suhanov-Iakubovici (Groman era mai degrabă cadet, Iakubovici aproape bolşevic, iar Ghimmer-Suhanov, acel teoretician din timpul revoluției din februarie, în al cărui apartament de pe cheiul Karpovka, din Petrograd, la 10 octombrie 1917, s-a întrunit Comitetul Central al bolşevicilor şi a luat hotărîrea privind insurecția armată). Şi, deodată, a ezitat.

Aşa spun despre flux locuitorii de pe țărmul Mării Albe înainte de a începe refluxul: apa a ezitat, însă nu se cade să comparăm sufletul întunecat al lui Stalin cu apele Mării Albe. Totuşi, este posibil ca el să nu fi ezitat cîtuşi de puțin. Şi nu a fost nici un reflux. În acel an s-a petrecut însă încă o minune. Îndată după procesul Partidului industrial, în 1931 a fost pregătit grandiosul proces al TKP - Partidul Țărănesc al Muncii, aşa-zisa uriaşă forță clandestină organizată (care nu a existat niciodată!), alcătuită din intelectualitatea sătească, din fruntaşii cooperației agricole şi de consum şi din pătura evoluată a țărănimii care pregătea răsturnarea dictaturii proletariatului. La procesul Partidului industrial, acest TKP a fost menționat ca fiind bine cunoscut şi demascat. Aparatul de anchetă penală al GPU-ului funcționa cu precizie: mii de inculpați au recunoscut apartenența lor la TKP şi scopurile lor criminale. În total a fost avansată cifra de două sute de mii de „membri". „În

fruntea" partidului figurau Alexandr Vasilievici Ceaianov, specialist în economie agrară; N.D. Kondratiev, viitorul „prim-ministru"; L.N. Iurovski; Makarov; Alexei Doiarenko, profesor la Academia Timiriazev, viitorul „ministru al agriculturii".

Şi poate că ar fi fost mai buni decît aceia care, pe urmă, au ocupat această funcție vreme de patruzeci de ani. Ca să vezi cum este destinul omului. Doiarenko, din principiu, nu a făcut niciodată politică. Atunci cînd fiica lui a adus în casă nişte studenți care susțineau idei mai mult sau mai puțin socialist-revoluționare, el i-a dat afară.

Şi brusc, într-o frumoasă noapte, Stalin s-a răzgîndit. De ce? Aceasta, poate, n-o s-o aflăm niciodată. A vrut să-şi mîntuiască sufletul de păcate? Era prea devreme. Şi-a afirmat cumva simțul umorului, socotind că totul este prea monoton şi i se făcuse lehamite? Nu, nimeni nu va îndrăzni să-i reproşeze lui Stalin că ar fi avut simțul umorului. S-ar putea mai degrabă să fi cumpănit că, oricum, țăranii vor muri de foame. Şi nu doar două sute de mii, astfel încît nu avea rost să se mai osteneacă. Aşadar, Partidul Țărănesc al Muncii a fost desființat, tuturor celor care „recunoscuseră" li s-a propus să tăgăduiască mărturiile făcute (puteți să vă închipuiți bucuria lor!) şi în schimb a fost judecat pe cale extrajudiciară, prin intermediul colegiului OGPU, micul grup al lui Kondratiev-Ceaianov*. (Totuşi, în anul 1941, Vavilov(52), epuizat de suferințe, va fi acuzat că TKP-ul a existat, iar el, Vavilov, l-a condus în mod clandestin.)

Se îmbulzesc paragrafele, se îmbulzesc anii, şi nouă nu ne este cu putință să expunem în ordine tot ce a fost (GPU-ul însă a scos-o de minune la capăt! GPU-ul nu lăsa să-i scape nimic!). Mereu însă trebuie să nu uităm:

— că oamenii credincioşi sunt băgați la închisoare fără întrerupere, este de la sine înțeles. (Aici ies la suprafață nişte date şi nişte puncte maxime. De pildă, „noaptea luptei cu religia", desfăşurată la Leningrad în 1929, în ajunul Crăciunului, cînd au fost arestați mulți intelectuali cucernici, şi nu pînă dimineața, ca într-o poveste de Crăciun. Apoi, tot la Leningrad, în februarie 1932, închiderea în acelaşi timp a numeroase biserici şi masivele arestări simultane din rîndul clerului. Nimeni însă nu ne-a adus la cunoştință mai multe date şi mai multe locuri);

— nu pierd ocazia de a nimici nici sectele, chiar şi cele care simpatizau cu comunismul. Astfel, în 1929, au fost arestați, fără excepție, toți membrii comunei instaurate între Soci şi Hosta. La ei totul era comunist: atît producția, cît şi distribuirea, şi totul se făcea într-un mod atît de cinstit,

*Condamnat la închisoare, Kondratiev s-a îmbolnăvit psihic şi a murit. A murit şi Iurovski. Ceaianov. după cinci ani de temniță, a fost exilat la Alina-Ața în 1948 a fost închis din nou.

cum ţara nu va ajunge să facă nici într-o sută de ani, dar, vai, ei erau prea culţi, mari cunoscători de literatură religioasă şi filosofia lor nu era ateismul, ci un amestec de baptism, tolstoism şi yoga. Prin urmare, aceasta era o comună criminală şi nu putea să aducă fericire poporului. Tot prin anii '20, un grup important de adepţi ai tolstoismului a fost exilat la poalele munţilor Altai, unde au organizat aşezări comune împreună cu baptiştii. Cînd a început construirea combinatului din Kuznețk, ei asigurau aprovizionarea cu produse alimentare. Pe urmă au început să-i aresteze: mai întîi pe învăţători (nu predau după programele de stat), copiii alergau ţipînd în urma maşinii lor, apoi pe căpeteniile comunităţilor;

— că, nu se ştie cum, au curăţat (şi nu pe toţi prin educaţie, pe unii chiar cu gloanţe) acele cete de tineri vagabonzi, care asaltau cazanele de asfalt ale oraşelor şi, începînd din anul 1930, au dispărut brusc;

— că nu sunt trecute cu vederea cazurile de caritate interzisă (cine strîngea bani în atelier pentru nevasta unui muncitor întemniţat era arestat);

— că Marea Pasienţă a socialiştilor continuă neîntrerupt, este de la sine înţeles;

— că în anul 1929 sunt băgaţi la închisoare istoricii care nu au fost exilaţi la timp peste hotare (Platonov(53), Târle(54), Liubavski(55), Gautier(56), Izmailov(57)), remarcabilul teoretician literar M.M. Bahtin(58), Lihaciov(59), pe atunci încă tînăr;

— că şi naţionalităţile se scurg cînd de la o extremitate, cînd de la alta. Sunt întemniţaţi iakuţii după răscoala din 1928. Sunt întemniţaţi buriat-mongolii după răscoala din anul 1929. (După cum se spune, au fost împuşcaţi aproximativ treizeci şi cinci de mii. N-am avut posibilitatea să verificăm.) Sunt întemniţaţi kazahii după reprimarea lor eroică de către cavaleria lui Budionnîi(60) în 1930-1931. La începutul anului 1930 are loc procesul Uniunii Eliberării Ucrainei (profesorul Efremov, Cehovski, Nikovski şi alţii) şi, cunoscînd proporţiile noastre dintre ceea ce este declarat şi ţinut secret, cîţi or mai fi în spatele lor, cîţi or mai fi fost arestaţi în taină?...

Şi vine, încet dar vine, rîndul să fie băgaţi la puşcărie membrii partidului aflat la conducere! Deocamdată (1927-1928) aceştia sunt „opoziţia muncitorească''(61) sau troţkiştii, care şi-au ales un lider necorespunzător. Deocamdată sunt cîteva sute, curînd vor fi mii. Dar începutul este greu. Aşa cum troţkiştii asistau liniştiţi la arestările membrilor altor partide, tot aşa acum restul partidului priveşte aprobator la întemniţarea troţkiştilor. Tututor le vine rîndul. Pe urmă va urma inexistenta opoziţie de „dreapta"(62). Devorînd membru după membru, începînd de la coadă, botul va ajunge şi la propriul cap.

Tot în 1928 vine timpul răfuielii cu ultimele vlăstare ale burgheziei - nepmanii. Cel mai adesea sunt împovăraţi cu impozite din ce în ce mai

mari, peste puterile lor, pe care la un moment dat vor refuza să le mai plătească, şi atunci vor fi arestaţi pentru insolvabilitate şi li se va confisca averea. (Micilor meşteşugari: frizeri, croitori, reparatori de primusuri, li se vor ridica autorizaţiile.)
Creşterea valului nepmanilor prezintă un interes economic. Statul are nevoie de bunuri, are nevoie de aur, şi deocamdată nu există nici o Kolîma. Pe la sfîrşitul anului 1929 începe vestita febră a aurului, numai că ea îi cuprinde nu pe cei care caută aurul, ci pe aceia de la care va fi scuturat. Specificul noului val al „aurului" constă în faptul că GPU, în realitate, nu le acuză de nimic pe aceste victime ale sale şi este gata să nu le trimită în ţara GULAG, vrea numai să le ia aurul după dreptul celui mai puternic. Iată de ce închisorile sunt arhipline şi anchetatorii extenuaţi, iar închisorile de tranzit, locurile de popas ale convoaielor de arestaţi şi lagărele nu sunt completate în aceeaşi proporţie.
Cine sunt cei întemniţaţi în valul „aurului"? Cei care cîndva, cu cincisprezece ani în urmă, au avut o „afacere", au făcut comerţ, au practicat o meserie şi puteau, după considerentele GPU-ului, să aibă aur pus la păstrare, însă foarte adesea tocmai aceştia nu dispuneau de aur: averea lor consta din bunuri mobile şi imobile. Toate dispăruseră, sechestrate în timpul revoluţiei, n-a mai rămas nimic. Fireşte sunt închişi cu mari speranţe tehnicienii dentari, bijutierii, ceasornicarii. Despre aurul aflat în cele mai neaşteptate mîini se poate afla din denunţuri: un „muncitor strungar" sută la sută a luat de undeva şi a pus la păstrare şaizeci de monezi de aur de cinci ruble emise pe vremea ultimului ţar; cunoscutul partizan siberian Muraviov a venit la Odessa, aducînd cu sine un săculeţ cu aur (a jefuit în timpul războiului civil); toţi tătarii bîrjari-camionagii din Petersburg deţin aur ascuns. Dacă toate acestea sunt adevărate sau nu - se poate clarifica numai în camera de tortură. Iar cel căzut în umbra denunţului aurifer nu se mai poate apăra cu nimic: nici cu originea proletară, nici cu meritele revoluţionare. Toţi sunt arestaţi, toţi sunt înghesuiţi în celulele GPU-ului în cantităţi pînă acum imposibil de închipuit, dar cu atît mai bine, îl vor da mai curînd! Se ajunge la situaţii jenante, femei şi bărbaţi sunt închişi în aceeaşi celulă şi îşi fac nevoile la hîrdău unul în faţa celuilalt, dar pe cine interesează aceste fleacuri? Scoateţi aurul, ticăloşilor! Anchetatorii nu mai întocmesc procese verbale, fiindcă de această hîrtiuţă nu are nevoie nimeni şi dacă se va da ori nu, pe urmă, o condamnare, aceasta nu interesează aproape pe nimeni. Un singur lucru este important: scoate aurul, canalie! Statul are nevoie de aur, tu ce faci cu el? Anchetatorii nu mai au nici voce, nici puteri pentru ameninţări şi torturi, dar există un procedeu comun: deţinuţii din celule să primească hrana sărată, fără să li se dea apă. Cine va preda aurul, acela va bea apă! Un cervoneţ(63) pentru o cană de apă curată!
Oamenii pier pentru metal(64)...

Acest val se deosebeşte de cele precedente şi de cele ulterioare prin aceea că, dacă nu jumătate, măcar o parte din cei care îl alcătuiau îşi țineau destinul zbuciumat în mîinile proprii. Dacă realmente nu ai aur, situația ta este fără ieşire, te vor bate, te vor arde, te vor tortura şi opări pînă ce îți vei da duhul ori pînă ce te vor crede într-adevăr. Dacă însă ai aur, atunci tu singur stabileşti măsura chinurilor, măsura rezistenței tale şi soarta viitoare. De altminteri, din punct de vedere psihologic acest lucru nu este mai uşor, este mai greu pentru că vei greşi şi vei fi pentru totdeauna vinovat față de tine. Fireşte, cel ce şi-a însuşit moravurile acestui stabiliment va capitula şi va da aurul, aşa este mai uşor. Dar nici să -l dai prea uşor - nu se poate: nu te vor crede că ai predat totul şi te vor mai ține. Să -l dai prea tîrziu - tot nu se poate: vei sucomba ori, de furie, îți vor trînti o condamnare. Unul dintre acei tătari-birjari a rezistat la toate torturile: n-am aur! Atunci i-au arestat nevasta şi au supus-o chinurilor, dar tătarul o ținea una şi bună: N-am aur! I-au arestat fiica, şi tătarul n-a mai rezistat, a predat o sută de mii de ruble. Atunci, i-au eliberat familia, dar pe el l-au blagoslovit cu o condamnare. Cele mai proaste romane polițiste şi opere cu tîlhari au fost realizate în mod serios la proporțiile unui stat uriaş.

Introducerea sistemului buletinelor de identitate(65) în pragul deceniului al patrulea a contribuit în mod considerabil la completarea lagărelor. Aşa cum Petru I a simplificat structura marii mase a populației, înlăturînd toate fisurile şi crăpăturile dintre stările sociale, aşa a acționat şi sistemul nostru socialist al buletinelor de identitate: el a înlăturat tocmai insectele intermediare(66), a înlesnit prinderea acelei părți şirete a populației, care nu avea nici un adăpost şi nici o ocupație. Pe de altă parte, la început, oamenii au făcut multe greşeli cu acele buletine, şi cei neînregistrați la miliție, şi cei care nu erau scoşi din evidență erau înmormîntați în Arhipelag măcar pentru un an.

Astfel forfoteau înspumate şi gîlgîiau valurile, însă peste toate s-a rostogolit şi s-a revărsat, în 1929-1930, valul milioanelor de țărani deschiaburiți. Acesta a fost peste măsură de mare şi nu ar fi încăput nici chiar în rețeaua destul de dezvoltată a puşcăriilor (mai cu seamă că erau înțesate cu valul „aurului"), însă el a ocolit-o, pentru a se îndrepta fără întîrziere spre închisorile de tranzit, spre țara GULAG. Prin umflarea sa fulgerătoare, acest val (acest ocean!) trecea peste limitele a tot ceea ce îşi putea permite însuşi sistemul penitenciar şi judiciar al unui mare stat. În toată istoria Rusiei n-a existat ceva care să poată fi comparat cu el. Aceasta a fost o mare migrație a popoarelor, o catastrofă etnică. Insă canalele GPU-GULAG au fost elaborate cu atîta inteligență, încît oraşele nu ar fi observat nimic dacă n-ar fi fost foametea ciudată care le-a zguduit vreme de trei ani, foamete fără secetă şi fără război.

Valul acesta se mai deosebeşte de toate cele precedente şi prin faptul

că de data aceasta Organele nu s-au mai învrednicit să aresteze mai întîi capul familiei şi apoi să vadă cum o să procedeze cu ceilalţi din sînul ei. Dimpotrivă, aici pîrjoleau dintr-o dată numai cuiburi, ridicau întreaga familie şi chiar aveau grijă cu gelozie ca nici unul dintre copiii de paisprezece, zece ori şase ani să nu se răzlețească: toți, pînă la unul, trebuiau să meargă în acelaşi loc, la aceeaşi exterminare comună. (A fost cea dintîi experiență de acest fel, din istoria modernă în orice caz. O va repeta pe urmă Hitler cu evreii şi din nou Stalin cu națiunile infidele sau bănuite de infidelitate.)

Valul acesta conținea un număr extrem de infim dintre acei „chiaburi" după care a fost numit pentru a abate atenția. „Chiabur"(67) este numit în limba rusă speculantul sătesc zgîrcit şi necinstit, care nu se îmbogățeşte din munca sa, ci dintr-a altora, prin camătă şi misiție în negoț. În fiecare localitate, aceştia constituiau excepții şi înainte de revoluție, iar revoluția i-a privat de terenul pe care îşi desfăşurau activitatea. Apoi, după anul 1917, printr-un transfer de sens, au început să fie numiți „chiaburi" (în literatura oficială şi propagandistică, iar de aici a intrat şi în limbajul oral uzual) cei ce folosesc în general serviciile lucrătorilor salariați, chiar şi atunci cînd, temporar, lipsea familia proprie. Dar să nu scăpăm din vedere că, după revoluție, pentru astfel de muncă era imposibil să nu plăteşti zdravăn: argații erau apărați de comitetele săracilor şi sovietele săteşti. Să fi încercat careva să năpăstuiască un argat! Munca salariată cinstită este şi astăzi permisă în țara noastră.

Însă umflarea termenului caustic de „chiabur" continua fără oprire, şi către anul 1930 erau numiți astfel în general toți țăranii tari - tari în gospodărie, tari în muncă şi chiar pur şi simplu în convingerile lor. Porecla de „chiabur" era folosită pentru a zdrobi această tărie a țărănimii. Să ne aducem aminte, să ne dezmeticim: trecuseră doar doisprezece ani de la marele Decret cu privire la pămînt, da, chiar acela fără de care țărănimea nu i-ar fi urmat pe bolşevici, şi Revoluția din Octombrie n-ar fi biruit. Pămîntul s-a împărțit după numărui de guri în familie, în mod egal. Trecuseră doar nouă ani de cînd țăranii se întorseseră din Armata Roşie şi se aruncaseră asupra pămîntului cucerit prin luptă. Şi deodată s-au trezit cu chiaburi şi țărani săraci. De unde vine asta? Uneori din inegalitatea inventarului, alteori din componența fericită sau nefericită a familiei. Dar mai degrabă oare nu din hărnicie şi stăruință? Şi iată că acum, tocmai pe aceşti țărani a căror pîine a mîncat-o Rusia în anul 1928 s-au năpustit să-i stîrpească ratații locali şi veneticii de la oraş. Cuprinşi parcă dintr-o dată de bestialitate, pierzîndu-şi orice idee despre „omenie", pierzînd toate noțiunile umane acumulate de-a lungul mileniilor, s-au apucat să-i prindă pe cei mai buni agricultori cu familii cu tot şi să-i arunce, fără pic de avere, goi-goluți, în pustietatea nordului, în tundră şi în taiga.

O asemenea mişcare de masă nu putea trece fără complicații. Satul

trebuia curățat şi de acei țărani care pur şi simplu nu-şi manifestau dorința de a intra în colhoz şi nu se arătau entuziasmați de viața în colectiv, pe care nu o văzuseră niciodată cu ochii lor şi despre care bănuiau (astăzi ştim cu cîtă temeinicie) că asta nu înseamnă altceva decît puterea în mîna trîntorilor, muncă forțată şi flămînzire. Trebuia să se descotorosească şi de acei țărani (uneori săraci) care pentru bravura, forța fizică, fermitatea lor, succesul răsunător la adunările săteşti, dragostea pentru dreptate erau îndrăgiți de consăteni, iar prin spiritul de independență erau primejdios pentru conducerea colhozului. (Acest tip de țăran şi destinul lui au fost imortalizate prin personajul Stepan Ceausov dintr-o nuvelă de S. Zalîghin(68).) Şi în fiecare sat se găseau astfel de oameni, care personal stăteau în calea activiştilor locali. Din gelozie, din invidie, din ranchiună - acum era prilejul favorabil pentru a se răfui cu ei. Pentru toate aceste victime se cerea o denumire nouă - şi ea s-a născut. Ea nu conținea nimic „social", nici economic, dar suna splendid: coadă de topor. Adică eu consider că tu eşti complicele duşmanului. Şi cu asta, basta! Cel mai zdrențăros argat putea foarte bine să fie inclus în categoria cozilor de topor! (Țin bine minte că în tinerețe această denumire ni se părea perfect logică, nu era nimic neclar.)
Astfel, în aceste două denumiri au fost cuprinşi toți aceia care constituiau esența satului, energia lui, istețimea şi vrednicia lui, rezistența şi conştiința lui. Ei au fost îndepărtați, şi colectivizarea a fost efectuată.
Dar şi din satul colectivizat s-au pornit să curgă valuri noi:
— valul sabotorilor agriculturii. Pretutindeni au început să fie descoperiți agronomi-sabotori, care lucraseră toată viața cinstit, iar acum au umplut intenționat ogoarele ruseşti cu buruieni (fireşte, după indicațiile institutului din Moscova, acum definitiv demascat. Aceştia sunt cei două sute de mii de membri ai Partidului Țărănesc al Muncii, care nu au fost băgați la închisoare !). Unii agronomi nu execută directivele înțelepte ale lui Lîsenko(69) (într-un astfel de val, în 1931, a fost trimis în Kazahstan Lorch(70), „regele" cartofului). Alții le execută cu prea multă precizie, prin aceasta relevîndu-şi prostia, (în 1934, agronomii din Pskov au semănat inul în zăpadă, exact cum poruncea Lîsenko. Semințele s-au umflat, au mucegăit şi s-au stricat. Un an de zile, vastele cîmpuri au rămas goale. Lîsenko nu putea să spună că zăpada este chiabur ori că el însuşi este prost. El i-a acuzat pe agronomi că sunt chiaburi şi au denaturat tehnologia lui. Şi agronomii au apucat drumul Siberiei.) Apoi, aproape în toate stațiunile de maşini şi tractoare s-au descoperit sabotaje la repararea tractoarelor (iată cum erau explicate eşecurile din primii ani ai colhozurilor!);
— valul „pentru pierderile de recoltă" (iar pierderile erau stabilite comparativ cu cifra arbitrară hotărîtă primăvara de către „comisia pentru calcularea recoltei");
— „pentru neîndeplinirea obligațiilor de stat privind predarea cotelor de

cereale" (comitetul raional şi-a luat angajamentul, iar colhozul nu l-a îndeplinit, aşa că - la zdup!);
— valul culegătorilor de spice. Culegerea spicelor cu mîna din holdă, pe timp de noapte, constituie un fel nou de lucrare agricolă şi un mod nou de strîngere a recoltei! Acesta nu a fost un val mic, au fost multe zeci de mii de țărani, adeseori nici măcar femei şi bărbați maturi, ci flăcăi şi fete, băieței şi fetițe, pe care cei mari îi trimiteau noaptea la cules pentru că nu sperau să primească ceva de la colhoz pentru munca pe care o efectuau ziua. Această ocupație amară şi puțin rentabilă (pe timpul iobăgiei, țăranii nu ajungeau într-o stare de asemenea mizerie!) era răsplătită de tribunale cu vîrf şi îndesat: zece ani pentru furt grav din proprietatea socialistă, în virtutea faimoasei legi din 7 august 1932 (în limbajul deținuților - legea şapte pe opt).
Această „lege din şapte a opta" a dat încă un mare val, realizat de pe şantierele primelor două cincinale, din transporturi, din comerț, din uzine. NKVD-ul primise ordin să se ocupe de marile delapidări, în continuare, trebuie să avem în vedere că acest val va curge constant, fiind deosebit de abundent în anii războiului, şi va dura vreme de cincisprezece ani (pînă în 1947, cînd va fi extins şi înăsprit).
Dar, în sfîrşit, putem să ne mai tragem sufletul! în sfîrşit, acum vor înceta aceste valuri masive! La 17 mai 1933, tovarăşul Molotov(71) a spus: „Noi socotim că sarcina noastră nu constă în represiunile de masă". U-u-uf, era şi timpul! Gata cu spaimele nocturne! Dar ce-i cu acest lătrat de cîine? Şo pe el! Şo pe el!
Ca să vedeți! începuse valul Kirov(72) din Leningrad, unde tensiunea era atît de mare, încît NKVD-ul şi-a creat state majore pe lîngă fiecare comitet executiv raional din oraş şi a fost introdusă o procedură judiciară de urgență (nici înainte nu excela prin încetineală) şi fără drept de apel (nici înainte nu se făcea apel). Se crede că un sfert din Leningrad a fost curățat în perioada 1934-1935. Cel care posedă cifra exactă poate să o dea şi să dezmintă această evaluare. (De fapt, acest val nu a aparținut numai Leningradului, el a avut destule repercusiuni în toată țara în forma obişnuită, deşi cam dezlînată: în destituirea din aparat a copiilor de preoți, a femeilor de obîrşie nobiliară şi a celor cu rude în străinătate, care mai rămăseseră pe ici, pe colo.)
În aceste valuri impetuoase se pierdeau întotdeauna pîrîiaşele modeste, permanente, care nu strigau în gura mare, însă curgeau, curgeau necontenit:
— membrii Schutzbund(73) care au fost înfrînți în luptele de clasă din Viena şi au venit să se salveze în patria proletariatului mondial;
— esperantiştii (Stalin a transformat în scrum această tagmă dăunătoare în aceiaşi ani ca şi Hitler);
— rămăşițele Asociației Libere de Filosofie(74), cercurile de filosofie ilegale;

— institutorii care nu erau de acord cu metoda progresistă de învățămînt în brigăzi de laborator (în 1933, Natalia Ivanovna Bugaenko a fost arestată de GPU-ul din Rostov pe Don, însă în cea de a treia lună de anchetă s-a aflat dintr-o hotărîre guvernamentală că acea metodă este greşită şi ea a fost eliberată);
— colaboratorii Crucii Roşii Politice, care prin strădaniile Ekaterinei Peşkova îşi apăra încă dreptul la existență;
— muntenii din Caucazul de Nord pentru răscoală (1935); naționalitățile se scurg necontenit. (Pe şantierele canalului Volga ziarele apăreau în patru limbi naționale: tătară, turcică, uzbecă şi kazahă. Aşadar, avea cine să le citească!);
— şi din nou credincioşii, care acum nu voiau să meargă la lucru în zilele de duminică (au introdus săptămîna de cinci, de şase zile); colhoznicii care săvîrşeau sabotaje în zilele de sărbători religioase, cum aveau obiceiul în era agriculturii individuale;
— şi, întotdeauna, cei care refuzau să devină informatori ai NKVD. (Aici nimereau şi preoții care păstrau taina spovedaniei. Organele şi-au dat seama repede cît de folositor ar fi să ştie conținutul spovedaniilor, singurul folos de pe urma religiei);
— sectanții sunt luați în număr din ce în ce mai mare;
— Marea Pasiență a socialiştilor continuă.
Şi, în sfîrşit, valul încă niciodată numit, dar care a curs fără istov, al paragrafului al zecelea, zis şi KRA (propaganda contra-revoluționară), zis şi AŞA (propaganda antisovietică). Valul Paragrafului al zecelea, poate cel mai statornic dintre toate, nu a fost întrerupt în general niciodată, iar în perioadele altor mari valuri, precum cele din anii 1937, 1945 sau 1949, creşte, ajungînd la cotele cele mai înalte.
Acest val neîntrerupt înhață pe oricine şi în minutul stabilit. Însă pentru intelectualii de vază, în deceniul al patrulea, considerau că este mai elegant să ticluiască un articolaş infamant (cum ar fi homosexualitatea; sau cică, profesorul Pletniov, ramînînd singur cu o pacientă, a muşcat-o de sîn. Aşa scrie un ziar central, du-te şi dezminte!).
***
Paradoxal: întreaga activitate de mulți ani a Organelor, al căror ochi pătrundea peste tot şi era veşnic treaz, îşi trăgea forța doar dintr-un singur articol din cele o sută patruzeci şi opt de articole ale secțiunii speciale a Codului Penal din anul 1926. Spre lauda acestui articol, însă, i se pot găsi şi mai multe epitete decît a adunat cîndva Turgheniev pentru limba rusă(75) ori Nekrasov pentru Maica Rusie(77). Marele, puternicul, abundentul, ramificatul, variatul, atotcurățătorul articol Cincizeci şi Opt, care epuiza lumea nu atît prin formulările paragrafelor lui, cît prin interpretarea lor largă şi dialectică.
Care dintre noi n-a încercat pe el însuşi îmbrățişările lui atotcuprinzătoare? Într-adevăr, nu există sub soare faptă, intenție, acțiune ori

nonacțiune care nu ar putea fi pedepsite de brațul greu al articolului Cincizeci şi Opt.
Era cu neputință să i se găsească o formulare atît de largă, dar a fost cu putință să i se dea o interpretare atît de largă.
Articolul 58 nu constituia în cod un capitol despre crimele politice şi nu scria nicăieri că el este „politic". Nu, împreună cu delictele împotriva ordinii administrative şi cu banditismul, el intra în capitolul „crimelor de stat".
Astfel, Codul penal se deschide cu refuzul de a recunoaşte pe cineva, în raza teritoriului său, drept criminal politic, ci doar criminal de drept comun.
Articolul 58 era alcătuit din praisprezece paragrafe.
Din paragraful întîi aflăm că este socotită drept contrarevoluționară orice acțiune (după articolul 6 din Codul penal - şi nonacțiunea) care ținteşte... la slăbirea puterii...
În interpretare largă: într-un lagăr, refuzul de a merge la lucru cînd eşti flămînd şi istovit înseamnă slăbirea puterii de stat. Şi atrage după sine execuția prin împuşcare. (Execuția celor ce refuzau să iasă la muncă în timpul războiului.)
Începînd din anul 1934, cînd ne-a fost înapoiat termenul de Patrie, aici au fost introduse punctele privind trădarea de Patrie: Ia, Ib, Ic, Id. Conform acestor puncte, acțiunile săvîrşite în prejudiciul puterii militare a URSS se pedepsesc cu moartea prin împuşcare (Ib) şi doar în cazul circumstanțelor atenuante şi numai pentru civili (Ia) - cu zece ani.
În lectură largă: cînd soldații noştri, pentru că se predau prizonieri; (prejudiciu puterii militare!), erau condamnați doar la zece ani, acest lucru era considerat de un umanism aproape ilegal. Conform codului stalinist, pe măsura întoarcerii în patrie, ei trebuiau, toți, împuşcați. (Iată un alt exemplu de lectură largă. Îmi amintesc foarte bine de o întîlnire la Butîrki în vara anului 1946. Era un polonez, care se născuse la Lemberg cînd oraşul făcea parte din componența Imperiului austro-ungar. Pînă la cel de al doilea război mondial a trăit în oraşul său natal în Polonia, apoi s-a mutat în Austria, unde a lucrat şi unde, în 1945, a fost arestat de ai noştri. A primit zece ani în virtutea articolului 54 -Ia al codului ucrainean, adică pentru trădarea patriei sale - Ucraina! - întrucît oraşul Lemberg devenise în vremea aceea Lvovul ucrainean! Şi sărmanul nu putea dovedi la anchetă că n-a plecat la Viena cu scopul de a trăda Ucraina! Aşa a izbutit el să devină trădător.)
O extensiune şi mai importantă a paragrafului despre trădare a fost aplicarea lui „prin referire la articolul 19 al Codului penal" - „prin referire la intenție". Adică nu a avut loc nici o trădare, dar anchetatorul penal a sesizat intenția de a trăda, şi aceasta era suficient ca să dea pedeapsa maximă, ca şi pentru o trădare efectivă. Este drept că articolul 19 nu propune pedeapsa pentru intenție, ci pentru pregătire, însă, la o lectură

dialectică, şi intenția poate fi înțeleasă ca pregătire. Iar „pregătirea este pedepsită la fel (cu o condamnare egală) ca şi crima însăşi" (Codul penal). În general, noi nu deosebim intenția de crima însăşi şi în aceasta constă superioritatea legislației sovietice asupra celei burgheze!*

O extindere nelimitată a lecturii oricărui articol mai oferea şi articolul 16 din Codul penal - „prin analogie". Cînd fapta nu se încadra în nici un articol, judecătorul putea să o aprecieze „prin analogie".

Paragraful al doilea se referă la insurecția armată, luarea puterii centrale şi locale, în special cu intenția de a smulge cu forța o parte oarecare din teritoriul Uniunii Republicilor. Pentru aceasta - o condamnare mergînd pînă la împuşcare (ca şi în fiecare dintre paragrafele următoare).

Extensiv (cum nu putea fi scris în articol, dar cum dictează conştiința revoluționară): aici intră orice încercare a oricărei republici de a-şi exercita dreptul de a ieşi din Uniune. Iar dacă se spune „prin violență" - nu se pune față de cine. Chiar dacă întreaga populație a republicii a vrut să se separe, iar la Moscova nu s-a dorit aceasta, separarea va fi de acum prin violență. Astfel naționaliştii estoni, letoni, lituanieni au primit cu uşurință, în virtutea acestui punct, cîte zece şi douăzeci şi cinci de ani.

Paragraful al treilea: „înlesnirea făcută sub orice formă unui stat străin aflat în stare de război cu URSS".

Acest paragraf oferea posibilitatea condamnării oricărui cetățean care s-a aflat sub ocupație fie că a bătut un toc la pantoful unui militar german, fie că i-a vîndut o legătură de ridichi; ori a unei cetățence care a ridicat spiritul combativ al unui ocupant, dansînd ori petrecîndu-şi noaptea cu el. Nu toți erau condamnați în virtutea acestui punct (din pricina mulțimii celor ocupați), dar fiecare era pasibil de condamnare.

Paragraful al patrulea se referea la ajutorul (fantastic) acordat burgheziei internaționale.

Involuntar îți pui întrebarea: cine ar putea intra aici? Însă, dînd o interpretare largă, cu ajutorul conştiinței revoluționare, au găsit lesne o categorie: toți emigranții care au părăsit țara înainte de anul 1920, deci cu cîțiva ani înainte de elaborarea acestui cod, şi care au fost prinşi de armatele noastre prin Europa după un sfert de secol (1944-1945). Au fost condamnați în virtutea articolului 58-4: zece ani ori împuşcare. Căci nu puteau face altceva acolo, în străinătate, decît să acorde ajutor burgheziei mondiale. (Exemplul unei societăți muzicale ne-a demonstrat că se putea acorda ajutor şi din interiorul URSS.) Ea a fost ajutată de toți eserii, de toți menşevicii (pentru ei a fost conceput articolul), iar pe urmă

*Ot tiurem k vospitatelnîm ucirejdeiiiiani (De la închisori la instituțiile de reeducare). Culegere a Institutului de Politică Penală sub redacția lui Vîşinski, Editura „Sovetskoe zakonodatelstvo" (Legislația sovietică), Moscova, 1934, p. 36.

de inginerii de la Gosplan şi VSNH.
Paragraful al cincilea: tendința unui stat străin de a declara război URSS.
O ocazie pierdută: extinderea acestui paragraf asupra lui Stalin şi anturajului său diplomatic şi militar în anii 1940-1941. Căci spre asta au dus orbirea şi nebunia lor. Cine, dacă nu ei, au împins Rusia în înfrîngeri ruşinoase, de neînchipuit, care nu se pot compara cu înfrîngerile Rusiei țariste din 1904 sau din 1915? Înfrîngeri pe care Rusia nu le mai cunoscuse din secolul al XIII-lea?(77)
Paragraful al şaselea - spionajul, a fost interpretat atît de larg, încît, dacă s-ar fi numărat toți cei care au fost condamnați în virtutea lui, s-ar fi putut trage concluzia că poporul rus pe vremea lui Stalin nu îşi asigura existența nici din agricultură, nici din industrie şi nici din altceva, ci numai din spionaj internațional şi trăia din banii serviciilor de informații. Prin simplitatea lui, spionajul era ceva foarte convenabil şi pe înțelesul tuturor: al unui criminal neevoluat, al unui jurist savant, al unui gazetar şi al opiniei publice'".
Lărgimea interpretării consta aici şi în faptul că oferea posibilitatea condamnării nu pentru spionaj pur şi simplu, ci şi pentru:
PŞ - bănuială de spionaj;
NŞ - spionaj nedovedit, şi pentru el - întreg tacîmul l Şi chiar pentru
SVPŞ - relații care conduc la bănuiala (!) de spionaj.
Adică, de pildă, prietena prietenei soției dumneavoastră şi-a cusut o rochie la aceeaşi croitoreasă (fireşte, colaboratoare a NKVD) ca şi soția unui diplomat străin.
Şi aceste paragrafe şi puncte 58-6, PŞ şi SVPŞ erau molipsitoare, ele cereau un regim de întemnițare sever, o supraveghere vigilentă (căci serviciile de spionaj îşi pot întinde tentaculele spre favoritul lor chiar şi în lagăr) şi interziceau suspendarea escortei. În general toate articolele-siglă, adică, de fapt, nu articole, ci aceste combinații de litere majuscule (în acest capitol vom mai întîlni şi altele) erau permanent înconjurate de o aură de mister. Nu ştiai niciodată dacă erau mlădițe ale articolului 58 sau ceva autonom şi foarte primejdios. În multe lagăre, deținuții condamnați în virtutea articolelor-siglă erau mult mai persecutați chiar decît cei cu articolul 58.*
Paragraful al şaptelea: subminarea industriei, a transporturilor, a comerțului, a circulației monetare şi a cooperației.

*Poate că spionomania nu a fost doar pasiunea obtuză a lui Stalin. Ea devenea numaidecît convenabilă celor ce ajungeau privilegiați. Ea a devenit o justificare firească a tendinței generale spre secret aflată la ordinea zilei, a interdicției informațiilor, a uşilor închise, a sistemului permiselor (de trecere ori intrare), a vilelor împrejmuite cu garduri înalte şi a distribuitorilor secreți. Prin blindajul protector al spionomaniei. poporul nu putea pătrunde să vadă cum birocrații se înțeleg între ei, cum trîndăvesc, greşesc, cum mănîncă şi cum se distrează,

În deceniul al patrulea, acest punct s-a bucurat de mare circulație şi a cucerit masele sub denumirea accesibilă tuturor de „sabotaj". Intr-adevăr, toate cele enumerate la Paragraful al şaptelea erau subminate în fiecare zi în mod concret, evident, aşa că trebuiau să existe nişte vinovați. Secole de-a rîndul poporul a construit şi a creat întotdeauna cinstit, chiar şi pentru boieri. Niciodată, începînd chiar de pe vremea lui Riurik(78), nu s-a pomenit de vreun sabotaj. Şi iată, cînd pentru prima dată bunurile au devenit ale poporului, sute de mii dintre cei mai buni fii ai lui în mod inexplicabil s-au pornit să saboteze. (Pentru sabotajul în agricultură nu era prevăzut un punct, dar întrucît fără el nu se putea explica în mod rațional de ce holdele sunt invadate de buruieni, recoltele se micşorează, maşinile se strică, instinctul dialectic l-a introdus şi pe el.)

Paragraful al optulea: terorismul (dar nu acel terorism pe care ar fi trebuit să -l „motiveze şi să-l legifereze" codul penal sovietic*).

Terorismul era înțeles într-o accepție foarte largă: nu era considerat terorism faptul de a pune bombe sub trăsurile guvernatorilor, însă, de pildă, cînd îl plesneai peste bot pe duşmanul tău personal, dacă acesta era activist de partid, comsomolist ori milițian, fapta era socotită terorism. Cu atît mai mult, asasinarea unui activist nu era niciodată pusă pe aceeaşi treaptă cu asasinarea unui om de rînd (cum, de altminteri, era prevăzut încă în codul lui Hammurabi în secolul al XVIII-lea înaintea erei noastre). Dacă soțul l-a ucis pe amantul soției, iar acela nu era membru de partid - norocul soțului, fapta lui era încadrată la articolul 136, el era socotit condamnat de drept comun, element apropiat din punct de vedere social şi putea fi lăsat fără supraveghere, însă dacă amantul era membru de partid, soțul devenea duşman al poporului şi era condamnat în virtutea articolului 58-8.

O extindere şi mai importantă a noțiunii se obținea prin aplicarea paragrafului al optulea cu referire la acelaşi articol 19, adică pregătire în sens de intenție.

Nu numai o amenințare directă lîngă berărie: „Ți-arăt eu ție!", adresată unui activist, dar şi remarca unei muieri arțăgoase la piață: „Ah, lovi-v-ar boala!" era calificată drept TN - Intenții Teroriste - şi oferea temeiul aplicării articolului în toată severitatea lui. (Asta sună a exagerare, a farsă, dar nu am compus noi această farsă, noi, împreună cu aceşti oameni, am stat la închisoare.)

Paragraful al nouălea: distrugerea sau avarierea... prin explozie sau incendiere (şi negreşit cu scop contrarevoluționar), denumită pe scurt diversiune.

Extensiunea consta în faptul că se atribuia scopul contrarevoluționar

*Lenin. Ed. cit., voi. 45, p. 190.

(anchetatorul ştia mai bine ce se petrece în conştiința criminalului!), iar orice greşeală omenească, orice nebăgare de seamă, orice eşec în activitate, în producție, erau considerate diversiune.
însă nici unul dintre paragrafele articolului 58 nu a fost interpretat atît de larg şi cu o conştiință revoluționară atît de înflăcărată precum paragraful al Zecelea. El suna aşa: „Propaganda sau agitația, care conțin apeluri pentru răsturnarea, subminarea ori slăbirea Puterii Sovietice... precum şi răspîndirea ori producerea, ori păstrarea literaturii cu conținut identic", în timp de pace acest punct stipula doar pedeapsa minimă (nu mai puțin! nu prea blînd!), iar cea maximă nu avea limită!
Acesta era curajul Marii Puteri în fața cuvîntului supuşilor ei.
Extinderile faimoase ale acestui paragraf faimos au fost:
— prin „agitația care conține un apel" se putea înțelege o discuție amicală (sau conjugală) între patru ochi, ori o scrisoare particulară; iar apelul putea fi un sfat personal. (Noi deducem: „se putea, putea fi" din faptul că tocmai aşa a fost.)
— „subminarea şi slăbirea" puterii era orice idee care nu coincidea ori nu se ridica la aceeaşi intensitate cu ideile din ziarul zilei. Căci slăbeşte tot ce nu întăreşte! Căci subminează tot ce nu coincide pe deplin!
Şi cel care astăzi nu cîntă cu noi,
Acela-i contra noastră!
(Maiakovski)
— prin „producerea literaturii" se înțelegea orice scriere într-un singur exemplar a unei epistole, a unor note, a unui jurnal intim.
Interpretat atît de fericit, oare ce idee, gîndită, rostită ori scrisă,nu putea să fie cuprinsă în Paragraful al Zecelea?
Paragraful al unsprezecelea era de un gen special: el nu avea un conținut de-sine-stătător, ci era un adaos agravant la oricare dintre cele precedente, dacă fapta era pregătită în mod organizat ori criminalii formau o organizație.
În realitate, acest paragraf era interpretat atît de larg, încît nu mai era nevoie de nici o organizație. Această aplicare elegantă a paragrafului am încercat-o chiar pe pielea mea. Eram doi care făceam schimb de idei în secret, adică eram embrioane de organizație, adică o organizație!
Paragraful al doisprezecelea privea cel mai mult conştiința cetățenilor: era paragraful referitor la nedenunțare în oricare dintre actele enumerate. Şi pentru păcatul greu al nedenunțării pedeapsa nu avea limită superioară!!
Acest paragraf beneficia de o interpretare atît de atotcuprinzătoare, încît nu mai necesita o extindere ulterioară. Ai ştiut şi nu ai spus, este ca şi cum ai fi făcut-o tu însuți!
Paragraful al treisprezecelea, după cît se pare - de mult fără obiect, se referea la serviciul în poliția secretă din Rusia țaristă. (Serviciul analog de mai tîrziu, dimpotrivă, era considerat drept faptă de vitejie, patrioti-

că.)
Există temeluri psihologice de a -l suspecta pe I. Stalin că era pasibil de judecată în virtutea acestui paragraf din articolul 58. Nu toate documentele referitoare la acest gen de serviciu au supraviețuit lui februarie 1917 şi au devenit cunoscute publicului larg. Graba cu care au fost arse arhivele poliției în primele zile ale revoluției din februarie aduce cu elanul general al unor revoluționari interesați. De fapt, de ce, în momentul biruinței, să arzi arhivele, atît de interesante ale inamicului?
Paragraful al paisprezecelea pedepsea „neexecutarea conştientă a anumitor obligații sau îndeplinirea lor intenționat neglijentă". Fireşte, pedepsea pînă la moartea prin împuşcare. Pe scurt, asta se numea „sabotaj" sau „contrarevoluție economică".
Şi să separe intenția de nonintenție era în stare doar anchetatorul penal, ajutat de conştiința lui revoluționară. Acest paragraf era aplicat țăranilor care nu-şi predau cotele obligatorii. Acest paragraf era aplicat colhoznicilor care nu acumulau numărul necesar de zile-muncă, deținuților din lagăre care nu-şi îndeplineau norma. Şi, prin ricoşeu, după război, au început să acorde acest paragraf hoților pentru evadare din lagăr, adică, într-o interpretare largă, văzînd în fuga hoțului nu avîntul spre dulcea libertate, ci subminarea sistemului lagărelor.
Acesta a fost ultimul dintre elementele componente ale evantaiului articolului 58, evantai care acoperea întreaga existență umană.
Acum, că am isprăvit prezentarea marelui Articol, mai departe o să ne mirăm mai puțin. Unde există lege, există şi crimă.
***
Oțelul de Damasc al articolului 58, încercat în anul 1927, imediat după forjare, udat în toate valurile deceniului următor, a fost aplicat în toată amploarea lui în atacul pe care Legea l-a pornit împotriva Poporului în anii 1936-1938.
Trebuie să spunem că operația anului 1937 nu a fost stihinică, ci a fost planificată, că în prima jumătate a acestui an multe închisori din uniune au fost reutilate: din celule au fost scoase paturile de o persoană şi s-au construit priciuri de un etaj ori de două. (Cum nu întîmplător şi Casa cea Mare(79) din Leningrad a fost isprăvită în 1934, exact în preajma asasinării lui Kirov.) Bătrînii deținuți îşi amintesc că prima lovitură ar fi fost concentrată aproape într-o singură noapte de august în toată țara (însă, cunoscînd neîndemînarea noastră, nu prea îmi vine să cred). Iar toamna, cînd, cu prilejul celei de a douăzecea aniversări a lui Octombrie, se aştepta cu încredere o mare amnistie generală, glumețul Stalin a adăugat la codul penal noi termene de pedeapsă, necunoscute pînă atunci: cinsprezece, douăzeci şi douăzeci şi cinci de ani.
Nu e nevoie să repetăm aici ceea ce s-a scris din abundență despre anul 1937 şi se va mai repeta de nenumărate ori: că s-a dat o lovitură zdrobitoare vîrfurilor conducătoare ale partidului, ale administrației sovi-

etice, ale conducerii militare şi chiar ale GPU-NKVD. Este puțin probabil că în vreo regiune primul secretar al comitetului regional ori președintele comitetului executiv regional să fi fost menținuți în funcție, Stalin şi-a ales alții mai convenabili.
Astăzi, asistînd la revoluția culturală chineză (aflată şi ea la şaptesprezece ani după victorie), putem să presupunem, cu o mare probabilitate, că aici există o legitate istorică. Şi Stalin însuşi începe să ne pară doar o forță istorică oarbă şi superficială.
Olga Ceavceavadze povesteşte cum a fost la Tbilisi: în 1938 au fost arestați președintele comitetului executiv orăşenesc, vicepreşedintele, toți şefii de secție şi adjuncții lor (unsprezece), toți contabilii şefi şi toți economiştii şefi. Au fost numiți alții. Au.trecut două luni. Şi iată că din nou sunt arestați: preşedintele, vicepreşedintele, toți şefii de secție (unsprezece), toți contabilii şefi, toți economiştii şefi. Au rămas în libertate contabilii de rînd, dactilografele, femeile de serviciu, curierii...
În ceea ce priveşte arestarea membrilor de rînd ai partidului, exista pesemne un motiv secret, nemenționat direct nicăieri în procesele-verbale: să fie arestați cu precădere membrii de partid cu stagiu înainte de anul 1924. Această indicație s-a aplicat în mod deosebit de riguros la Leningrad, pentru că tocmai cei de acolo au semnat toți „platforma" Noii opoziții(80). (Şi cum ar fi putut să nu semneze? Cum ar fi putut să nu aibă încredere în comitetul gubernial din Leningrad?)
Iată cum se petreceau lucrurile. Să privim un mic tablou din acei ani. O conferință raională de partid (în regiunea Moscova). Este condusă de noul secretar al comitetului raional, instalat în locul celui vechi, arestat. La sfîrşitul conferinței este adoptată o telegramă prin care se exprima devotamentul pentru tovarăşul Stalin. Fireşte, toți se ridică în picioare (la fel cum săreau în sus şi în cursul conferinței de cîte ori era pomenit numele lui), în micuța sală izbucnesc „aplauze furtunoase, care se transformă în ovații". Trei minute, patru minute, cinci minute de aplauze tot furtunoase şi care se transformau mereu în ovații, însă au început să doară palmele. Au început să amorțească brațele ridicate. Oamenii în vîrstă încep să se sufoce. Totul devine nesuferit de stupid chiar şi pentru cei care sincer îl adoră pe Stalin. Totuşi: cine va fi cel dintîi care se va opri? Asta putea s-o facă secretarul comitetului raional care stătea la tribună şi tocmai citise telegrama cu pricina. Dar el este nou, el este în locul celui întemnițat, el însuşi se teme! Căci aici, în sală, se află şi aplaudă agenții NKVD, ei vor nota cine va înceta primul!... Şi aplauzele, în mica sală obscură, fără ca marele conducător să ştie, continuă şase minute! Şapte minute! Opt minute!... Toți sunt morți! Sunt pierduți! Nu pot să se mai oprească pînă ce nu vor cădea loviți de infarct! În fundul sălii, la înghesuială se mai poate trişa un pic, se poate bate mai rar, mai încet, nu atît de frenetic, dar în prezidiu, în văzul tuturor? Directorul fabricii de hîrtie din localitate, un om puternic şi independent stă în pre-

zidiu şi, înţelegînd toată această situaţie falsă şi fără ieşire, aplaudă! Minutul al nouălea. Al zecelea! Priveşte melancolic spre secretarul comitetului raional, însă acela nu îndrăzneşte să se oprească. Este o nebunie! Nebunie generală! Uitîndu-se unul la celălalt fără prea mare speranţă, dar cu chipurile pline de entuziasm, conducătorii raionului vor aplauda pînă ce vor cădea, pînă ce vor fi scoşi pe targa! Însă chiar şi atunci cei rămaşi nu vor tresări!... Şi directorul fabricii de hîrtie, în minutul al unsprezecelea, adoptînd un aer preocupat se lasă pe scaunul său din prezidiu. O, minune! Unde a dispărut acel entuziasm general, impetuos şi nedescris? Toţi deodată, la aceeaşi bătaie din palme, se opresc şi se aşază pe scaune. Sunt salvaţi! Iată că s-a găsit, pînă la urmă, unul mai breaz!

Ca să vedeţi totuşi cum sunt recunoscuţi oamenii cu spirit independent! Şi tot aşa sunt scoşi din circulaţie. În aceeaşi noapte, directorul fabricii este arestat. S-a pricopsit foarte lesne cu zece ani, dar pentru cu totul alte motive, însă după ce şi-a pus semnătura pe 206 (procesul-verbal final al anchetei(81)), anchetatorul îi aduce aminte:

— Şi să nu te mai opreşti niciodată primul din aplaudat!

(Dar ce să facem? Cum să ne oprim?...)

Remarcaţi - este selecţia după Darwin. Şi tocmai aceasta constituie epuizarea prin prostie.

Însă astăzi se creează un nou mit. Orice povestire tipărită, orice amintire tipărită despre anul 1937 este negreşit o povestire despre tragedia comuniştilor conducători. Şi iată că ne-au convins, şi noi, fără să vrem, ne lăsam prinşi, că anul întemniţărilor 1937-1938 s-a redus numai la arestarea comuniştilor de vază şi atît. Însă din milioanele arestate atunci, gradele superioare de partid şi de stat nu puteau alcătui mai mult de zece la sută. Chiar la cozile formate la porţile închisorilor din Leningrad cu nădejdea de a transmite un pachet stăteau în majoritate femei simple, cum ar fi lăptăresele.

Din datele statistice indirecte se poate trage următoarea concluzie confirmată apoi de declaraţiile martorilor: coloniile speciale ale „deschiaburiţilor" care nu au pierit au fost transferate în Arhipelag, ori mutate în lagăre, ori încercuite pe loc într-o zonă de lagăr. Astfel marele val 1929 s-a vărsat în valul 1937, mărindu-l cu alte milioane.

Componenţa celor ridicaţi în 1937-1938 şi aduşi mai mult morţi decît vii în Arhipelag este atît de pestriţă, atît de bizară, încît şi-ar fi bătut capul multă vreme cel care ar fi vrut să evidenţieze nişte legităţi. (Cu atît mai mult, ele n-ar fi fost înţelese de contemporani.)

Adevărata lege de întemniţare din acei ani era indicarea cifrei, dispoziţia de livrare, repartiţia. Fiecare oraş, raion, fiecare unitate militară primea o cifră de control şi trebuia s-o realizeze în termen. Restul depindea de abilitatea agenţilor securităţii.

Fostul cekist Alexandr Kalganov îşi aminteşte că la Taşkent a sosit tele-

grama: „Trimiteți două sute". Or, ei numai ce făcuseră curățenie şi „nu prea mai aveau pe cine" să ia. E drept, de prin raioane le-au fost aduşi cincizeci. O idee! Deținuții de drept comun, arestați de miliție, să fie recalificați în virtutea articolului 58! Zis şi făcut. Dar cifra de control tot nu s-a realizat Un raport de la miliție: ce-i de făcut? Țiganii şi-au instalat şatra într-una dintre piețele oraşului. O idee! I-au înconjurat, şi toți bărbații de la şaptesprezece la şaizeci de ani au fost adunați sub eticheta articolului Cincizeci şi Opt! Şi planul a fost îndpelinit!

Au fost însă şi cazuri precum cel care urmează. Cekiştii din Osetia (povesteşte şeful miliției - Zabolovski) au primit dispoziția să împuşte cinci sute de oameni din toată republica. Ei au cerut o majorare, şi li s-a mai aprobat încă două sute cincizeci.

Aceste telegrame, superficial cifrate, se transmiteau prin telecomunicațiile obişnuite. În Temriuk, telegrafista, în sfînta ei naivitate, a transmis la centrala telefonică a NKVD-ului: mîine, să fie expediate la Krasnodar două sute patruzeci de lăzi cu săpun. Dimineața ea a aflat de arestarea masivă şi de expediere şi a ghicit! Şi i-a povestit unei prietene ce fel de telegramă a transmis. A fost arestată numaidecît. (Oare să fi fost întîmplătoare cifrarea omului cu lada de săpuni Ori, cunoscînd cum se prepară săpunul...)

Desigur, nişte legități particulare pot fi înțelese. Sunt aruncați în închisoare:

— cei mai buni spioni ai noştri din străinătate. (Cel mai adesea aceştia sunt membri ai Kominternului ori cekişti dintre cei mai sinceri, printre ei multe femei fermecătoare. Sunt chemați în țară, la frontieră sunt arestați, apoi confruntați cu fostul lor şef de la Komintern, de pildă cu Mirov-Korona. Acela confirmă că el însuşi a lucrat pentru nu ştiu care serviciu de spionaj şi, prin urmare, subordonații lui - în mod automat, şi cu cît sunt mai cinstiți, cu atît sunt mai periculoşi.)

— Kavejediştii. (Funcționarii sovietici de la KVJD sunt toți, fără excepție, inclusiv soțiile, copiii şi bunicile, spioni japonezi, însă trebuie să recunoaştem că aceştia au fost băgați la închisoare şi cu vreo cîțiva ani înainte.);

— coreenii din Extremul Orient (deportați în Kazahstan), prima încercare de arestare bazată pe criteriul etnic;

— estonienii din Leningrad (toți sunt arestați doar după numele de familie, ca spioni ai estonienilor albi);

— toți puşcaşii letoni din gardă şi letonii cekişti, da, letonii, mamoşii Revoluției, care pînă de curînd au constituit scheletul şi mîndria CEKA! Şi chiar acei comunişti din Letonia burgheză, care au fost schimbați în 1921, fiind astfel eliberați de groaznicele condamnări letone la doi şi trei ani. (La Leningrad se închid: secția letonă de la Institutul Herzen; casa de cultură a letonilor; clubul eston; şcoala medie tehnică letonă; ziarele leton şi eston.)

Într-o zarvă generală i-a sfîrşit Marea Pasienţă. Îi mai greblează pe cei care nu au fost prinşi. Nu mai au de ce să se ascundă, e timpul să pună capăt acestui joc. Acum, socialiştii sunt întemniţaţi toţi, fără excepţie. După locul de exil (de pildă Ufa, Saratov), sunt judecaţi toţi la un loc şi mînaţi, turme întregi, spre abatoarele Arhipelagului.

În valurile precedente, intelectualitatea nu a fost uitată. Nu este uitată nici acum. Este suficient denunţul unui student (alăturarea acestor cuvinte nu mai sună deloc bizar), că lectorul lor de la institut citează mai mult din Lenin şi Marx, iar pe Stalin nu-l citează, şi lectorul nu mai apare la cursul următor. Dar dacă el nu citează în general?... Sunt arestaţi toţi orientaliştii din Leningrad - generaţia de mijloc şi cea tînără. Este arestat tot personalul de la Institutul Nordului (în afara colaboratorilor secreţi). Nu se dădeau în lături nici de la profesorii de şcoală. La Sverdlovsk este confecţionat cazul celor treizeci de profesori de şcoală medie, în frunte cu Perei*, şeful secţiei regionale a învăţămîntului public, cărora li se aduce una dintre cele mai cumplite acuzaţii: au organizat în şcoli serbarea pomului de iarnă pentru a incendia şcolile.

Iar pe capul inginerilor (al celor din generaţia sovietică, nu al celor „burghezi") ghioaga cade cu regularitate de pendul. Pentru că, din pricina unei dereglări în straturi, două abataje convergente nu s-au întîlnit, topograful miner Nikolai Merkurievici Mikov a primit douăzeci de ani în virtutea articolului 58-7! Şase geologi (grupul lui Kotovici), „pentru ascunderea rezervelor de cositor în subsol (! - adică pentru nedescoperirea lor!) în caz că vor veni nemţii" (denunţ): articolul 58-7, cîte zece ani fiecare.

În urma valurilor principale gonea încă un val special: soţiile, CIS-ii (membrii de familie). Soţiile grangurilor de partid, iar în unele locuri (Leningrad) şi toţi care au primit zece ani fără drept de corespondenţă şi care nu mai sunt. De regulă, membrii de familie primeau toţi opt ani. (Totuşi ceva mai blînd decît deschiaburiţii, şi copii rămîneau pe continent).

Grămezi de victime! Munţi de victime! Atacul frontal al NKVD-ului asupra oraşului: S. P. Matveeva are în acelaşi val, dar pentru motive diferite, soţul şi trei fraţi (şi trei din patru nu se vor mai întoarce niciodată);

— în sectorul unui electrician s-a rupt un cablu de înaltă tensiune: 58-7, douăzeci de ani;

— muncitorul Novikov din Perm este acuzat că s-ar fi pregătit să arunce în aer podul peste rîul Kama;

*Cinci dintre ei, torturaţi la anchetă, au murit înainte de proces. Douăzeci şi patru au murit în lagăre. Cel de al treizecilea, Ivan Aristaulovici Punici, s-a întors, a fost reabilitat. (Dacă murea şi el, am fi omis de aici pe toţi cei treizeci, aşa cum omitem milioane.) Numeroşi „martori" la procesul lor trăiesc acum la Sverdlovsk şi prosperă: sunt activişti nomenclaturişti, beneficiari de pensii personale. Selecţia darvinistă.

— pe Iujakov (tot la Perm) l-au arestat ziua, după soție au venit noaptea. I-au prezentat o listă de persoane şi i-au cerut să semneze că toți se strîngeau în casa lor la adunările menşevicilor şi eserilor (bineînțeles că nu era aşa). Pentru asta i-au făgăduit s-o lase să se întoarcă la cei trei copii rămaşi acasă. A semnat, i-a nenorocit pe toți, iar ea, bineînțeles, a rămas la închisoare;

— Nadejda Iudenici a fost arestată pentru numele de familie. Este adevărat că după nouă luni au stabilit că nu este rudă cu generalul(82) şi au eliberat-o (o nimica toată: în vremea asta, mama ei a murit de inimă rea;

— la Staraia Russa a rulat filmul Lenin în octombrie. Cineva a fost frapat de fraza: „Asta trebuie s-o ştie Palcinski!", iar Palcinski apără Palatul de Iarnă. Dați-mi voie, păi la noi lucrează o infirmieră Palcinskaia! Să fie arestată! Şi a fost într-adevăr, s-a dovedit că era soția, care, după împuşcarea soțului, s-a ascuns în acest fund de provincie;

— frații Boruşko (Pavel, Ivan şi Stepan), în 1930, au venit din Polonia, copii încă, la părinții lor. Acum, adolescenți fiind, sunt condamnați la zece ani pentru PŞ (suspect de spionaj);

— o manipulantă din Krasnodar se întorcea noaptea tîrziu de la depou, pe jos, şi, la marginea oraşului, spre nenorocul ei, a trecut pe lîngă un camion rămas în pană, în jurul căruia se agitau nişte oameni. Era plin cu cadavre: mîini şi picioare atîrnau de sub prelată. I-au notat numele şi a doua zi a fost arestată. Anchetatorul a întrebat-o: ce a văzut? Ea a recunoscut cinstit (selecția darvinistă). Propagandă antisovietică - zece ani;

— un instalator închidea difuzorul din camera sa ori de cîte ori se transmiteau nesfîrşitele scrisori adresate lui Stalin(cine le ține minte? Se transmit ceasuri întregi. Zi de zi, asemănătoare pînă la tîmpenie! Probabil crainicul Levitan le ține bine minte: le citea cu voce răsunătoare şi cu multă simțire.) Un vecin l-a denunțat (o, unde este acum acest vecin?)

— SOE, element periculos din punct de vedere social, opt ani;

— unui sobar semianalfabet îi plăcea în orele de răgaz să se semneze, Aceasta îl înălța în ochii proprii. Şi cum nu avea hîrtie curată - se semna pe ziare. Ziarul lui cu semnături pe chipul Părintelui şi învățătorului l-au descoperit vecinii într-un săculeț din toaleta comună. AŞA, propagandă antisovietică, zece ani.

Stalin şi sfetnicii lui apropiați îşi iubeau portretele, împestrițau ziarele cu ele, le multiplicau în milioane de exemplare. Muştele însă nu prea țineau cont de sfințenia lor şi, apoi, era păcat să nu foloseşti ziarul. Dar cîți nenorociți n-au fost condamnați pentru asta!

Arestările se răspîndeau pe străzi şi prin case ca o epidemie. Aşa cum oamenii îşi transmit unul altuia o molimă fără să aibă habar, - printr-o strîngere de mînă, prin respirație, prin înmînarea unui lucru -, tot aşa, printr-o strîngere de mînă, prin respirație, prin întîlnire pe stradă îşi

transmiteau unul altuia molima arestării iminente. Căci dacă mîine ție îți este sortit să recunoşti că ai organizat un grup clandestin pentru a otrăvi conducta de apă a oraşului, iar astăzi eu ți-am strîns mînă pe stradă, înseamnă că şi eu sunt sortit condamnării.

Cu şapte ani mai înainte, oraşul privea cum satul era lovit de moarte şi găsea că aşa ceva este firesc. Acum satul s-ar fi putut uita cum este lovit oraşul, dar era prea ignorant pentru asta şi, apoi, el însuşi nu scăpase de lovituri:

— inginerul hotarnic (!) Saunin a primit cincisprezece ani pentru... epizootia vitelor (!) în raion şi recoltele proaste (!), iar conducătorii raionului au fost cu toții împuşcați din aceleaşi motive;

— un secretar de partid, care a venit pe cîmp să-i dea zor cu aratul, a fost întrebat de un țăran bătrîn dacă el, secretarul, ştie că de şapte ani colhoznicii n-au primit pentru zilele-muncă nici un gram de grîu, doar paie, dar şi acelea puține. Pentru această întrebare, bătrînul a primit AŞA, zece ani;

— alta a fost soarta unui țăran cu şase copii. Pentru aceste şase guri el nu-şi cruța puterile muncind la colhoz, tot sperînd să încropească ceva. Şi, într-adevăr, s-a ales cu o decorație. I s-a înmînat în cadru festiv,s-au rostit discursuri. În cuvîntul de răspuns, înduioşat, țăranul a spus: „Eh, dacă în locul acestei decorații era un pud de făină! Oare n-ar fi cu putință?" Toată adunarea a izbucnit în hohote de rîs, iar noul purtător de ordin, cu toate cele şase guri ale sale, a fost deportat.

Ar fi oare cu putință să pui toate acestea cap la cap şi să explici că au condamnat nevinovați? Însă am uitat să spunem că însăşi noțiunea de vină a fost suprimată încă de revoluția proletară, iar la începutul deceniului al patrulea a fost etichetată drept oportunism de dreapta!" Astfel încît noi nu mai putem face speculații cu aceste noțiuni desuete: vină şi nevinovăție*.

Seria inversă a anului 1939 este un caz neverosimil în istoria Organelor, o pată pe istoria lor! Însă, de fapt, acest antival n-a fost prea mare, aproximativ 1-2% din cei luați înainte de asta: încă necondamnați, încă netrimişi departe şi care încă n-au murit. Nu prea mare, însă folosit cu abilitate. Era ca o copeică rest de la o rublă. Aceasta era necesară pentru a arunca totul asupra spurcatului de Ejov(83), pentru a-l consolida pe nou venitul Beria(84) şi pentru ca marele Cîrmuitor să strălucească şi mai puternic. Această copeică a fost folosită cu dibăcie pentru a afunda şi mai adînc în pămînt rubla rămasă. Căci, dacă „s-au lămurit şi i-au slobozit" (chiar şi ziarele scriau fără teamă despre cazuri sporadice de

* De la închisori la instituțiile de reeducare, Ed. cit., p. 63.

** în 1946 a fost nevoie (12.7.46. Nr. 8/5) de o hotărîre specială a plenului Tribunalului Suprem al URSS: Cu privire la posibilitatea aplicării pedepsei doar persoanelor care au săvîrşit un anumit delict (!). Dar şi aceasta a fost tratată la fel de liber.

calomniați), înseamnă că ceilalți întemnițați sunt nişte nemernici! Iar cei care s-au întors tăceau. Fuseseră puşi să semneze. Erau muți de frică. Şi puțini au fost cei care au aflat ceva din tainele Arhipelagului. Diviziunea era aceeaşi ca înainte: noaptea - dubele securității, ziua - manifestațiile.

De altminteri, această copeică a fost pusă repede la loc, în acelaşi an. În virtutea aceloraşi paragrafe ale atotcuprinzătorului Articol. Cine a observat în anul 1940 valul soțiilor condamnate pentru că au refuzat să îşi repudieze soții? Cine îşi mai aminteşte, chiar în Tambov, că în acest an de pace au întemnițat toată orchestra de jaz care cînta la cinematograful „Modern", deoarece toți membrii ei s-au dovedit a fi duşmani ai poporului? Şi cine a remarcat cele treizeci de mii de cehi, care s-au refugiat în 1939, din Cehoslovacia ocupată, în URSS, țară slavă, soră bună? Nimeni nu putea garanta că vreunul dintre ei nu este spion. I-au trimis pe toți în lagărele din nord (iată de unde descinde, în timpul războiului, „corpul cehoslovac"). Dar, dați-mi voie, oare nu în anul 1939 am întins o mînă de ajutor ucrainenilor de apus, bieloruşilor de apus, şi apoi, în 1940, Țărilor Baltice şi moldovenilor?(85)

Frații noştri s-au dovedit complet nespălați şi au început să curgă din aceste teritorii valurile de profilaxie socială spre locurile de surghiun din nord, din Asia Centrală, şi erau multe, multe sute de mii. (Interesant, oare ce etichete le-au pus? Ucrainenilor de apus - colaborarea cu Polonia albgardistă, bucovinenilor şi basarabenilor - cu România albgardistă. Dar evreilor care s-au refugiat la noi din partea germană a Poloniei? Păi colaborarea cu Gestapoul, desigur! (M. Pinhasik.) Erau arestați cei prea înstăriți, prea influenți, laolaltă cu cei prea independenți, prea inteligenți, prea remarcabili. În fostele teritorii poloneze - deosebit de mulți polonezi (tot atunci au fost recrutați martorii nefericiți de la Katyn(86), tot atunci în lagărele din nord s-au pus bazele unei armate în genul viitoarei armate a lui Sikorski(87)-Anders(88)). Pretutindeni erau arestați ofițerii. În felul acesta populațiile au fost scuturate, reduse la tăcere, rămînînd fără potențiali conducători ai rezistenței, în felul acesta se insufla cumințenia şi vechile relații şi cunoştințe erau atrofiate.

Finlanda ne-a lăsat un istm(89) depopulat. Iată de ce, în 1940, în Karelia şi în Leningrad a început ridicarea şi strămutarea persoanelor cu sînge finlandez. Acest pîrîiaş nu l-am observat; în vinele noastre nu curge sînge finlandez.

În războiul finlandez s-a făcut cea dintîi experiență de judecare a prizonierilor noştri de război ca trădători de Patrie. Cea dintîi experiență din istoria omenirii! Iar noi, vă dați seama, nici n-am observat!

Abia s-a terminat această repetiție generală, şi a început războiul, iar o dată cu el - grandioasa retragere. Din republicile occidentale, abandonate duşmanului, trebuia, în mare grabă, în cîteva zile, să scoată pe cine mai puteau. În Lituania au fost abandonate în mare pripă unități mili-

tare întregi, regimente, divizioane de artilerie şi artilerie antiaeriană, în schimb au izbutit să scoată cîteva mii de familii de lituanieni bănuiţi de atitudine ostilă (patru mii dintre ei au fost aruncaţi într-un lagăr din Krasnoiarsk, ca să fie jecmăniţi de hoţi). Începînd din 23 iunie, au dat zor să aresteze în Lituania, în Estonia. Dar nu mai era timp, trebuiau să se retragă şi mai repede. Au uitat să evacueze fortăreţe întregi, precum cea din Brest, dar n-au uitat să împuşte deţinuţii din celulele şi curţile închisorilor din Lvov, Rovno, Tallin şi multe altele din apus. La închisoarea din Tartu au împuşcat o sută nouăzeci şi doi de oameni şi au aruncat cadavrele într-un puţ.

Cum să-ţi închipui aşa ceva? Tu habar nu ai de nimic, deodată se deschide uşa celulei şi cineva începe să tragă în tine. Tu strigi cu glas de moarte, dar nimeni, în afară de pietrele închisorii, nu te aude şi nu va povesti. De altfel, se spune că au existat unii care au scăpat neatinşi de gloanţe. Cine ştie, poate că totuşi vom citi o carte despre aceste orori?...

În 1941, nemţii au înconjurat atît de repede oraşul Taganrog, tăind toate căile de retragere, încît la gară, în vagoane de marfă, au rămas deţinuţii pregătiţi pentru evacuare. Ce-i de făcut? Că doar n-o să-i elibereze. Nici n-o să-i predea nemţilor. Au tras nişte cisterne cu ţiţei, au stropit vagoanele şi pe urmă le-au dat foc. Toţi au ars de vii.

În spatele frontului, cel dintîi val din timpul războiului l-au constituit colportorii de zvonuri şi provocatorii de panică în virtutea unui Decret în afara codului, emis în primele zile de război. Asta era o luare de sînge de probă pentru a menţine disciplina generală. Le dădeau la toţi cîte cinci ani, dar nu li se aplica articolul 58 (şi acei puţini care au supravieţuit lagărelor din anii războiului au fost amnistiaţi în 1945).

Era cit pe ce să încerc acest Decret pe pielea mea: în Rostov pe Don m-am aşezat la coadă la un magazin de pîine, un miliţian m-a chemat şi m-a dus pentru a-şi completa numărul. Puteam foarte bine să-mi încep şederea în GULAG, în loc să merg la război, de n-ar fi fost o intervenţie fericită.

Pe urmă a fost valul celor care nu au predat aparatele de radio sau piesele de radio. Pentru o lampă de radio găsită (după un denunţ) se dădeau zece ani.

Tot aici a fost şi valul nemţilor: nemţii de pe Volga, coloniştii din Ucraina şi Caucazul de Nord, şi în general toţi care trăiau oriunde în Uniunea Sovietică. Criteriul determinant era sîngele, şi erau trimişi în surghiun chiar eroi ai războiului civil şi vechi membri de partid - fiindcă erau nemţi.

Iar sîngele era determinat după numele de familie. Inginerul constructor Vasili Okorokov (Jambon), considerînd că e jenant să-şi semneze proiectele astfel, în anii '30, cînd încă era posibil, şi-a schimbat numele în Robert Stecker. Sună frumos, nu? Şi-a confecţionat şi o parafă. Acum

însă n-a izbutit să dovedească nimic şi a fost arestat ca neamţ. „Ce misiune ai primit de la serviciul de spionaj fascist?..." Sau acel Kaverznev (Intrigantul) din Tambov, care încă din 1918 îşi schimbase numele nu prea frumos în Kolbe, oare cînd o fi împărtăşit soarta lui Okorokov?...

În esența ei, deportarea nemților era aidoma cu deschiaburirea, doar ceva mai blîndă, pentru că li se îngăduia să ia mai multe lucruri cu ei şi nu erau trimişi în acele locuri primejdioase, aducătoare de moarte. Ca şi deschiaburirea, ea nu avea formă juridică. Codul penal nu avea nimic de-a face cu deportarea sutelor de mii de oameni. Aceasta era dispoziția personală a monarhului, în plus, era primul lui experiment național de acest gen, îl interesa din punct de vedere teoretic.

Începînd cu sfîrşitul verii anului 1941, dar şi mai mult din toamnă, s-a revărsat valul încercuiților. Aceştia erau apărătorii patriei, aceiaşi pe care, cu vreo cîteva luni în urmă, oraşele noastre îi petreceau cu orchestre şi flori, cărora după asta le-a fost dat să dea piept cu cele mai grele lovituri ale tancurilor nemţeşti şi, în haosul general şi nu din vina lor, să se afle nu în prizonierat, nu! - ci în grupuri de luptă disparate, să petreacă o vreme încercuiți de nemți şi apoi să iasă din încercuire. Iar la întoarcere, în loc să fie îmbrățişați frăţeşte (cum s-ar fi procedat în orice alta armată din lume), în loc să fie lăsați să se odihnească, să meargă să-şi vadă familiile şi pe urmă să se întoarcă pe front, ei erau conduşi cu suspiciune, cu neîncredere, în detaşamente dezarmate, lipsite de orice drept, la punctele de verificare şi de triere, unde ofițerii de la Secțiile Speciale începeau prin a le arăta că nu cred nici măcar un cuvînt din ceea ce spun şi chiar se întreabă dacă ei sunt aceia drept care se dau. Iar metodele de verificare erau: interogatoriile încrucişate, confruntările, depozițiile unuia despre celălalt. După verificare, o parte dintre încercuiți îşi recăpătau numele şi gradele anterioare, li se acorda încredere şi plecau la unitățile militare nou formate. Cealaltă parte, deocamdată mică, alcătuia primul val de „trădători ai patriei". Ei erau condamnați după articolul 58-Ib. Dar la început, pînă la elaborarea etalonului, primeau mai puțin de zece ani.

Astfel a fost purificată Armata activă. Există însă o armată uriaşă inactivă în Extremul Orient şi în Mongolia. Să nu lase să ruginească această armată -a fost misiunea nobilă a Secțiilor Speciale. Din pricina inactivității, eroilor de la Halhin-Gol(90) şi Hasan(91), începeau să li se dezlege limbile, cu atît mai mult, cu cît primiseră spre studiu pistoalele automate Degtiariov (pînă acum secrete pentru propriii soldați) şi aruncătoarele regimentare de mine. Ținînd în mînă astfel de arme, lor le era greu să înțeleagă de ce noi, în apus, ne retragem. De dincolo de Siberia şi Ural, ei nu puteau să înțeleagă că, retrăgîndu-ne cîte 120 km pe zi, noi repetam pur şi simplu manevra ademenitoare a lui Kutuzov(92). Să înlesnească această înțelegere putea numai un val din Ar-

mata de Răsărit spre Arhipelag. Şi gurile s-au închis, şi credința a devenit de fier.
Se înțelege de la sine că în sferele înalte s-a format de asemenea un val cu cei vinovați de retragere (căci doar nu Marele Strateg era vinovat de ea). Acesta a fost un val mic, de vreo cincizeci de oameni, valul generalilor, care în vara lui 1941 a stat în închisorile din Moscova, iar în octombrie au fost trimişi în lagăr. Printre generali, cei mai mulți erau de la aviație: comandantul forțelor aeriene Smuşkevici, generalul E. S. Ptuhin (el zicea: „Dacă ştiam, mai întîi îl bombardam pe Tătucul Drag, apoi mă duceam la închisoare!") şi alții.
Victoria de lîngă Moscova a generat un nou val: valul moscoviților vinovați. Acum, examinînd totul în linişte, a reieşit că acei moscoviți care nu au fugit şi nu s-au evacuat, ci au rămas netemători în capitala amenințată şi abandonată de autorități, erau suspectați fie de subminarea autorității puterii (58-10), fie de faptul că îi aşteptau pe germani (58-la, cu referire la 19. Acest val i-a hrănit pe anchetatorii penali din Moscova şi Leningrad pînă hăt în 1945.
Bineînțeles că articolul 58-10, AŞA, nu a încetat niciodată să fie aplicat şi pe întreaga durată a războiului a fost suficient atît pentru front, cît şi pentru spatele frontului. El era aplicat celor evacuați dacă povesteau despre grozăviile retragerii (din ziare reieşea clar că retragerea decurge conform planului). Era aplicat în spatele frontului clevetitorilor care se plîngeau că rația este mică. Era aplicat pe front clevetitorilor care spuneau că tehnica de luptă a nemților este mai puternică. În 1942 era aplicat pretutindeni celor care calomniau, afirmînd că în Leningradul aflat sub blocadă oamenii mureau de foame.
În acelaşi an, după eşecurile de lîngă Kerci (120 000 de prizonieri), de lîngă Harkov (şi mai mulți), în cursul marii retrageri din sud spre Caucaz şi Volga, s-a pornit încă un val foarte important de ofițeri şi soldați care nu au vrut să reziste pînă la ultima suflare şi care s-au retras fără permisiune, aceia cărora, după cum glăsuieşte nemuritorul ordin Nr. 227 (iulie 1942), Patria nu poate să le ierte dezonoarea. Acest val nu a ajuns totuşi în GULAG: prelucrat în ritm accelerat de tribunalele de divizie, a fost în întregime trimis în batalioanele disciplinare şi absorbit fără urmă de nisipul roşu din prima linie. Acesta a fost cimentul fundamentului victoriei de la Stalingrad, care însă nu a intrat în istoria generală a Rusiei, ci rămîne doar în istoria particulară a canalizării.
(De altminteri, aici, noi încercăm să urmărim doar acele valuri care veneau în GULAG din afară. Transvazarea internă în GULAG, dintr-un rezervor în altul, aşa-numitele condamnări de lagăr, care au bîntuit cu furie mai ales în anii de război, nu vor fi examinate în acest capitol.)
Buna-credință ne obligă să amintim şi de antivalurile din perioada războiului: cehii, de care am mai pomenit; polonezii; deținuții de drept comun scoşi din lagăr şi trimişi pe front.

Începînd din anul 1943, cînd balanța războiului s-a înclinat în favoarea noastră, s-a pornit şi, cu fiecare an, pînă în 1946, a devenit tot mai mare, valul de multe milioane din teritoriile ocupate şi din Europa. Cele două părți principale ale lui au fost:
— civilii care au trăit sub ocupația nemților sau la nemți (acestora le-au trîntit zece ani cu litera „a": 58-la);
— militarii care au fost prizonieri (ei au primit zece ani cu litera „b": 58-lb). Toți cei rămaşi sub ocupație voiau totuşi să trăiască şi de aceea acționau, şi de aceea teoretic puteau, o dată cu hrana cea de toate zilele, să-şi cîştige şi viitoarele elemente constitutive ale delictului: dacă nu trădarea de patrie, măcar colaborationismul cu duşmanul, însă, practic, era suficient să se marcheze în seria buletinului de identitate faptul de a fi trăit sub ocupație, căci să-i arestezi pe toți era lipsit de judecată din punct de vedere economic, nu era cu putință să depopulezi nişte spații atît de întinse. Pentru ridicarea conştiinței generale era de ajuns doar întemnițarea unui anumit procent: vinovați, vinovați pe jumătate, vinovați pe sfert şi cei care şi-au uscat obielele pe acelaşi gard cu ei.
Căci doar un singur procent dintr-un singur milion poate constitui o duzină de lagăre pline de viață.
Şi nu trebuie să credem că participarea cinstită într-o organizație clandestină antigermană te izbăvea de soarta de a nimeri în acest val. Au fost nenumărate cazuri, precum al acelui comsomolist din Kiev, pe care organizația clandestină, pentru procurare de informații, l-a trimis să se angajeze la poliția din Kiev. Flăcăul îi informa cinstit pe comsomolişti, dar la venirea alor noştri a primit şi el cei zece ani, deoarece, lucrînd la poliție, nu putea să nu se pătrundă de spiritul vrăjmaşului şi să nu-i îndeplinească nici una din misiunile duşmănoase încredințate.
Mult mai sever, mai crunt, erau judecați cei care fuseseră în Europa, chiar ca Ostarbeiier(93), pentru că ei au văzut un fragment din viața europeană şi puteau să povestească despre ea, iar povestirile acestea, dintotdeauna neplăcute (în afară, bineînțeles, de notele de călătorie ale unor scriitori înțelepți), erau cumplit de neplăcute în anii postbelici, ani de ruină şi dezorganizare. Şi nu oricine era în stare să istorisească la întoarcere că în Europa este foarte prost, că nu se poate trăi defel.
Tocmai din această cauză şi nicidecum pentru faptul simplu de a fi căzut prizonieri erau judecați cei mai mulți dintre captivii noştri de război, iar dintre ei, în special cei care au văzut în Occident ceva mai mult decît un lagăr al morții german.
Aceasta nu s-a conturat numaidecît cu toată claritatea, şi încă din 1943 au existat nişte valuri rătăcite care nu semănau cu nimeni, precum „africanii", care multă vreme au fost numiți astfel pe şantierele de construcții din Vorkuta. Aceştia erau prizonieri de război ruşi luați de americani din armata lui Rommel în Africa („hiwi") şi expediați în patrie în 1948, cu avioane Studebaker, pe ruta Egipt-Irak-Iran. Au fost numai-

decît amplasați într-un loc împrejmuit cu sîrmă ghimpată, lîngă un golf pustiu de la Marea Caspică, li s-au smuls însemnele militare, au fost eliberați de lucrurile dăruite de americani (fireşte, în folosul colaboratorilor securității de stat, nu al statului) şi expediați în Vorkuta pînă la noi ordine, fără a le reda vreo condamnare, din lipsă de experiență, în virtutea vreunui articol. Şi aceşti africani trăiau în Vorkuta în condiții de ambiguitate: nu erau păziți, dar nu puteau să facă nici un pas prin Vorkuta fără permis, iar ei nu aveau permise; primeau salariu de civili angajați într-o unitate militară, însă erau tratați ca deținuți. Iar noile ordine nu mai soseau. Uitaseră de ei...

Această cauză apare în mod evident şi în faptul că, neabătut, şi militarii internați erau judecați la fel ca prizonierii de război. De pildă, în primele zile ale războiului, un grup de marinari de-ai noştri a fost aruncat pe țărmul suedez. Pe urmă, în Suedia, pe toată durata războiului au trăit liberi şi în atîta îndestulare şi confort ca niciodată înainte şi niciodată după. Uniunea se retrăgea, înainta, ataca, murea şi flămînzea, iar aceste canalii se ghiftuiau pe seama neutralității. După război, Suedia ni i-a înapoiat. Trădarea de patrie era incontestabilă, însă ceva nu era în regulă. Au fost lăsați să plece pe la casele lor şi tuturor li s-a aplicat tinicheaua cu propaganda antisovietică pentru povestirile seducătoare despre libertatea şi belşugul din Suedia capitalistă (grupul lui Kadenko).

Ulterior, acest grup a fost personajul unei întîmplări anecdotice. În lagăr n-au mai povestit nimic despre Suedia, de frică să nu fie condamnați a doua oară. Dar în Suedia nu ştiu cum s-a aflat de soarta lor, şi presa a publicat o seamă de ştiri calomniatoare. În perioada aceea, băieții erau risipiți prin diferite lagăre mai apropiate sau mai depărtate. Pe neaşteptate, printr-un ordin special, toți au fost adunați în închisoarea leningrădeană Krestî. Două luni au fost hrăniți pe săturate, aşteptînd să le crească părul. Apoi i-au îmbrăcat cu o eleganță plină de modestie, au făcut repetiție - cine şi ce să spună, i-au prevenit că ticălosul care va declara altceva o să primească „nouă grame" de plumb în ceafă. Şi au fost duşi la o conferință de presă cu ziariştii străinii invitați şi cu aceia care cunoşteau întregul grup încă din Suedia. Foştii internați s-au comportat grozav, au povestit unde trăiesc, unde învață, unde muncesc, s-au arătat indignați de calomniile citite de curînd în presa occidentală (căci, vezi Doamne, la noi ea se vinde la toate chioşcurile) şi, iată, şi-au scris şi s-au întîlnit la Leningrad (cheltuielile de drum n-au tulburat pe nimeni). Cu înfățişarea lor proaspătă, strălucitoare constituiau cea mai bună dezmințire a ştirilor false publicate de ziare. Ziariştii făcuți de ruşine au plecat să-şi redacteze scuzele. Imaginația occidentală nu era în stare să explice altfel cele petrecute. Iar eroii interviului au fost duşi numaidecît la baie, ninşi, îmbrăcați în zdrențele de mai înainte şi trimişi în aceleaşi lagăre. Şi întrucît s-au comportat ireproşabil, nici unul n-a mai primit a doua condamnare.

Prin valul general al celor eliberați de sub ocupație au trecut unul după altul repede şi în rînduri compacte valurile naționalităților care s-au făcut vinovate:
în 1943 - calmucii, cecenii, inguşii, balkarii, karaceaevenii;
în 1944 - tătarii din Crimeea.
Ei n-ar fi pornit atît de repede şi impetuos spre surghiunul lor veşnic dacă Organele n-ar fi primit ajutorul armatelor regulate şi al camioanelor militare. Unitățile militare înconjurau aulele(94) într-un inel de nepătruns, şi cei care se cuibăriseră să trăiască aici pentru secole, în douăzeci şi patru de ore, cu viteza unui grup de comando, erau transportați la gară, încărcați în trenuri militare şi numaidecît porniți spre Siberia, Kazahstan, Asia Centrală şi spre Nord. Exact peste douăzeci şi patru de ore pămîntul lor şi bunurile imobiliare treceau în stăpînirea succesorilor.
Ca şi nemții din Rusia la începutul războiului, tot astfel şi acum aceste națiuni erau deportate după criteriul sîngelui, fără anchete, şi toți: şi membrii de partid, şi eroii muncii socialiste, şi eroii războiului încă neterminat erau deopotrivă strămutați.
Este de la sine înțeles că în ultimii ani ai războiului întîlnim valul criminalilor de război germani, triați din sistemul lagărelor comune de prizonieri şi, prin intermediul tribunalului, transferați în sistemul GULAG-ului.
În 1945, deşi războiul cu Japonia n-a durat nici trei săptămîni, au fost strînşi o mulțime de prizonieri de război japonezi pentru necesitățile urgente de construcții în Siberia şi în Asia Centrală, şi aceeaşi operație de selectare a criminalilor de război pentru GULAG se realiza acolo. (Dar şi fără a cunoaşte amănunte putem fi încredințați că majoritatea acestor japonezi nu puteau fi judecați în mod legal. Acesta era un act de răzbunare şi un mod de a menține forța de muncă pe un termen cît mai lung.)
De la sfîrşitul lui 1944, cînd armata noastră a pătruns în Balcani, şi mai ales din 1945, cînd a ajuns în Europa Centrală, prin canalele GULAG-ului s-a scurs încă un val de emigranți ruşi: bătrînii care au plecat în timpul revoluției şi tinerii care au crescut acolo. De obicei erau expediați în patrie bărbații, iar femeile şi copiii erau lăsați în emigrație. (Este drept că nu-i luau pe toți, ci pe aceia care timp de douăzeci şi cinci de ani şi-au exprimat, chiar rareori, concepțiile politice ori, înainte de asta, şi le-au exprimat la revoluție. De cei care duceau o viață vegetativă nu se atingeau.) Valurile principale veneau din Bulgaria, Iugoslavia, Cehoslovacia, mai puțin din Austria şi Germania. În alte țări din Europa de Răsărit aproape că nu trăiau ruşi.
Drept răspuns, în 1945, s-a vărsat un val de emigranți din Manciuria. (Pe unii nu i-au arestat imediat: au invitat familii întregi să vină libere în patrie şi de-abia aici i-au despărțit, i-au deportat sau i-au băgat la închi-

soare.)
Pe întreg parcursul anilor 1945 şi 1946 s-a deplasat spre Arhipelag marele val al adevăraților adversari ai puterii (vlasoviştii(95), cazacii lui Krasnov(96), musulmanii din unitățile naționale create în timpul lui Hitler), unii convinşi, alții nevoiți.
O dată cu ei au fost capturați aproape un milion de cetățeni care au fugit din țară în anii războiului: civili de toate vîrstele şi de ambele sexe, care se ascunseseră cu bine pe teritoriile aliaților, dar în 1946 -1947 au fost predați în mod perfid de către guvernele aliaților în mîinile sovieticilor".
Un anumit număr de polonezi, membri ai Armatei Krajowa(97), adepți ai lui Mikolajczik(98), au fost expediați în GULAG după ce au trecut prin închisorile noastre.
Şi cîți români au fost, şi unguri!
De la sfîrşitul războiului şi apoi, mulți ani fără întrerupere, a curs valul abundent al naționaliştilor ucraineni („banderoviştii"(99)).
Pe fundalul acestor dislocări postbelice uriaşe, de multe milioane, este puțin probabil ca să mai fi observat cineva asemenea valuri mici precum:
— „fetele pentru străini" (1946-1947), adică fetele care au îngăduit străinilor să le facă curte. Aceste fete au fost stigmatizate cu articolele 7-35 (social-periculoase);
— copiii spanioli, care au fost scoşi din țara lor în timpul războiului civil, dar care se maturizaseră după cel de al doilea război mondial. Crescuți în internatele noastre, s-au acomodat foarte prost cu viața de la noi.
E stupefiant faptul că în Occident, unde este imposibil să se păstreze multă vreme secretele politice, fiindcă ele sunt dezvăluite şi divulgate opiniei publice de către presă, tocmai secretul acestei trădări, poate ultimul secret al celui de al doilea război mondial sau unul dintre ultimele, a fost perfect şi scrupulos păstrat de către guvernele britanic şi american. Întîlnindu-mă deseori cu aceşti oameni în lagăre şi închisori un sfert de veac, nu mi-a venit să cred că opinia publică din Occident nu ştie nimic de această extrădare, grandioasă prin proporțiile ei, a unor oameni simpli în Rusia, trimişi de guvernele occidentale la pieire şi represalii. Doar în 1973 (Sunday Oklahoman, 21 ianuarie) a apărut materialul lui Julius Epstein, căruia îndrăznesc să-i transmit aici mulțumiri din partea mulțimii celor care au pierit şi a cîtorva care mai trăiesc. A fost publicat doar un mic document disparat din dosarul imens, şi astăzi secret, privind repatrierea cu forța în Uniunea Sovietică. „Trăind doi ani în mîinile autorităților britanice cu sentimentul fals al siguranței, ruşii au fost luați prin surprindere, nici măcar nu-şi dădeau seama că vor fi repatriați... Aceştia erau în cea mai mare parte țărani simpli, care păstrau o amară ranchiună personală bolşevicilor." Englezii s-au purtat cu ei „ca şi cu criminalii de război: împotriva voinței lor, au fost predați în mîinile acelora

de la care nu puteau aştepta o judecată dreaptă". Toți au fost trimişi în Arhipelag ca să fie nimiciți. În care parte a lumii şi pe ce continent guvernele occidentale ar fi cutezat să-i predea astfel, fără să se teamă de mînia opiniei publice din țara lor? (Notă din anul 1973).
Doreau să plece acasă la ei. Lor le-au dat tot articolele 7-35, social-periculoşi, şi cel mai adesea 58-6, spionaj în favoarea... Americii.
(Ca să fim drepți, să nu uităm scurtul antival din 1947... valul preoților. Da, minune mare! Prima oară după 30 de ani cînd eliberau preoți! De fapt ei nu erau căutați prin lagăre, însă dacă cineva dintre cei aflați în libertate îşi amintea şi putea să spună numele şi locul exact al unora, aceia erau puşi în libertate pentru consolidarea bisericii în curs de reconstruire.)
***
Trebuie să menționăm că acest capitol nu caută cîtuşi de puțin să enumere toate valurile care au alimentat GULAG-ul, ci doar pe acelea dintre ele care au avut o nuanță politică. Exact precum la cursul de anatomie, după descrierea amănunțită a sistemului circulației sîngelui, se poate iar relua descrierea detailată a sistemului limfatic, tot astfel pot fi examinate din nou, începînd din 1918 pînă în 1953, valurile condamnaților de drept comun şi ale criminalilor propriu-zişi. Şi această descriere ar ocupa destul loc. Aici ar putea fi clarificate multe Decrete celebre, o parte dintre ele acum uitate (deşi nu au fost niciodată abrogate prin lege), care au furnizat din abundență material uman pentru Arhipelag. Decretul privind absențele nemotivate de la lucru. Decretul privind produsele de calitate proastă. Cel referitor la fabricarea basamacului (a atins culmea în 1922, însă tot deceniul al treilea a funcționat din plin). Cel referitor la pedepsirea colhoznicilor pentru neîndeplinirea normei obligatorii de zile-muncă. Apoi decretul privind starea de război la căile ferate (aprilie 1943, deci nu la începutul războiului, ci cînd luase o întorsătură favorabilă nouă).
Decretele respective erau considerate întotdeauna ca fiind cele mai importante din toată legislația, fără ca cineva să mai ia în seamă ori măcar să-şi aducă aminte de legislația anterioară. Punerea de acord a diferitelor ramuri a fost încredințată oamenilor de ştiință jurişti, dar ei s-au ocupat de aceasta fără prea multă tragere de inimă şi fără prea mult succes.
Pulsația decretelor a generat un tablou bizar al delictelor penale şi de drept comun din țară. Se putea constata că furturile, crimele, producerea ilegală a basamacului, violurile nu se săvîrşeau în diferite locuri din țară ca urmare a slăbiciunilor omeneşti, a lubricității şi dezlănțuirii pasiunilor, nu! În crimele care se produceau pretutindeni în țară se observa o unanimitate şi uniformitate uimitoare. Toată țara mişuna cînd numai de violatori, cînd numai de criminali, cînd de fabricanți clandestini de basamac, răspunzînd simțitoare la ultimul decret guvernamental.

Fiecare crimă părea că îşi oferă Decretului flancurile, ca să dispară cît mai iute! Şi tocmai acea crimă apărea imediat pretutindeni, cea care de abia fusese prevăzută şi pedepsită cu severitate de înțeleapta legislație. Decretul privind militarizarea căilor ferate a aruncat în tribunale mulțimi de femei şi adolescenți care, în anii războiului, lucrau cel mai mult la căile ferate, însă, pentru că înainte de asta nu beneficiaseră de instrucție cazonă, ei întîrziau cel mai mult la lucru şi încălcau disciplina. Decretul privind nerealizarea normei de zile-muncă a simplificat foarte mult procedura deportării colhoznicilor delăsători, care nu erau mulțumiți cu bastonadele din listele de evidență ale colhozului. Dacă înainte pentru asta era nevoie de judecată la tribunal şi aplicarea articolului privind „contrarevoluția economică", acum era suficientă decizia conducerii colhozului, confirmată de comitetul executiv raional; colhoznicii înşişi încercau un sentiment de uşurare, avînd conştiința faptului că, deşi erau deportați, nu figurau printre duşmanii poporului. (Norma obligatorie de zile-muncă era diferită pentru regiuni diferite, cea mai avantajoasă era a caucazienilor - şaptezeci şi cinci de zile, dar şi dintre ei mulți au ajuns cu valul pentru opt ani în ținutul Krasnoiarskului.)
Însă nu vrem să facem o analiză extinsă şi fecundă a valurilor condamnaților de drept comun şi ale criminalilor. Doar că nu putem, ajungînd în anul 1947, să trecem sub tăcere unul dintre cele mai grandioase Decrete ale lui Stalin. La anul 1932, am avut prilejul să pomenim Legea „din şapte a opta", sau „şapte pe opt", lege în virtutea căreia au condamnat pentru un spic, pentru un castravete, pentru doi cartofi, pentru o aşchie, pentru un mosorel cu ață (în procesul-verbal se scria „două sute metri de material de croitorie", totuşi le era ruşine să scrie „un mosorel cu ață) şi mereu pentru zece ani.
Însă exigențele timpului, aşa cum le înțelegea Stalin, se schimbaseră şi acea pedeapsă de zece ani, care părea suficientă în aşteptarea unui război cumplit, acum, după o victorie de importanță istorică mondială, părea cam firavă. Şi din nou, desconsiderînd codul ori uitînd că există numeroase articole şi decrete despre furturi şi delapidări, la 4 iunie 1947 au dat publicității un Decret care le întrecea pe toate şi care a fost botezat numaidecît de către deținuții ce nu-şi pierduseră curajul drept Decretul „patru pe şase".
Superioritatea noului Decret consta în primul rînd în prospețimea lui: chiar de la apariția acestui Decret trebuiau să izbucnească aceste crime şi să fie asigurat un val abundent de noi condamnați. Dar o superioritate şi mai demnă de luat în seamă consta în durata pedepsei: dacă după spice nu se ducea o fată, ci trei („bandă organizată"), după castraveți ori mere cîțiva prichindei de doisprezece ani, ei primeau pînă la douăzeci de ani lagăr; la uzină durata superioară a fost deplasată pînă la douăzeci şi cinci de ani (această pedeapsă, numită şi sfert, înlocuia acum pedeapsa cu moartea, desființată cu cîteva zile înainte din considerente

de... umanism*), în sfîrşit, se îndrepta vechiul neadevăr, cum că doar nedenunțarea politică este socotită crimă de stat, acum şi pentru nedenunțarea delictului de drept comun privind furtul din avutul statului ori al colhozului se acordau trei ani de lagăr sau şapte de deportare.
În anii imediat următori Decretului, divizii întregi de săteni şi orăşeni au fost trimise să cultive insulele GULAG-ului în locul inginerilor care pieriseră. Este adevărat că aceste valuri au trecut prin miliție şi tribunale obişnuite, fără să supraîncarce canalele securității de stat, şi aşa încărcate pînă la refuz în anii postbelici.
Această linie nouă a lui Stalin - că acum, după victoria asupra fascismului, trebuie să se facă întemnițări cu mai multă energie, ca niciodată, mai multe şi pe termene lungi - a avut, bineînțeles, ecou şi asupra deținuților politici.
Anii 1948-1949, care s-au remarcat în toată viața socială prin intensificarea persecuțiilor şi a urmăririlor, s-au distins prin tragicomedia recidiviştilor, lucru nemaipomenit chiar şi pentru injustiția stalinistă.
Aşa au fost numiți în limbajul GULAG-ului acei nefericiți care au scăpat teferi din valul 1937 şi care au izbutit să supraviețuiască cei zece ani imposibili, insuportabili. Şi acum, iată, în 1947-1948, vlăguiți şi cu sănătatea zdruncinată, sunt gata să facă un pas timid pe pămîntul libertății, cu speranța de a-şi tîrî restul zilelor ce le-au mai rămas de trăit. Însă nu ştiu ce fantezie barbară (ori înverşunare fermă, ori dorință de răzbunare nesățioasă) l-a împins pe Biruitorul Generalisim să dea ordinul: toți aceşti schilozi să fie întemnițați din nou, fără vreo altă vină! Din punct de vedere economic şi politic, pentru el era dezavantajos să încarce maşina de înghițit cu ceea ce a mai prelucrat o dată. Dar Stalin a dispus anume aşa. Acesta a fost un caz cînd personalitatea istorică devine extravagantă față de necesitatea istorică.
Şi, de-abia oploşiți în noile locuri şi noile familii, au venit să-i ia pe toți. Îi luau cu aceeaşi oboseală indolentă cu care mergeau şi ei. De acum ei ştiau totul dinainte - tot drumul crucii. Nu întrebau „de ce?" Şi nu le spuneau celor dragi „mă voi întoarce". Îmbrăcau straiele cele mai murdare, îşi umpleau punga din lagăr cu tutun şi plecau să semneze procesul-verbal. (Acesta nu era decît unul: „Dumneata ai fost închis?" - „Da." „Ai primit încă zece ani.")
Autocratul însă a realizat că nu este de ajuns să-i închidă din nou pe cei ce au supraviețuit din valul 1937! Atunci trebuie întemnițați şi copiii acelor duşmani de moarte ai lui! Căci vor creşte şi le va trece prin cap să se răzbune. (Poate a mîncat prea mult la cină şi a avut un coşmar cu aceşti copii.) Au triat, au calculat - au întemnițat copii, dar prea puțini.

*însă pedeapsa cu moartea doar pentru scurtă vreme şi-a acoperit fața cu feregeaua, ca să o arunce cu un rînjet după doi ani şi jumătate (ianuarie, 1950).

Au fost închişi copiii comandanţilor militari, dar nu toţi copiii troţkiştilor! Şi s-a pornit să curgă valul „copiilor răzbunători". (Printre aceşti copii au nimerit şi Lena Kosîriova de şaptesprezece ani, şi Elena Rakovskaia, de treizeci şi cinci.)
După marele haos european, Stalin a izbutit în jurul anului 1948 să se izoleze perfect, să-şi construiască un tavan mai jos şi, în acest spaţiu astfel încadrat, să condenseze aerul anului 1937.
Şi s-au pornit să curgă în 1948, 1949 şi 1950:
— spioni imaginari (cu zece ani în urmă germano-japonezi, acum anglo-americani);
— credincioşii (de data aceasta mai mult sectanţi);
— geneticienii şi amelioratorii adepţi ai lui Vavilov şi Mendel, care scăpaseră represaliilor;
— pur şi simplu intelectuali care gîndeau (şi cu deosebită severitate - studenţii) şi care nu fuseseră îndeajuns de speriaţi de Occident. Era la modă să fie condamnaţi pentru:
VAT - elogierea tehnicii americane,
VAD - elogierea democraţiei americane,
PZ - admiraţie faţă de Occident.
Valurile se asemănau cu 1937, dar nu şi durata pedepsei: acum etalonul nu mai era decarul patriarhal, ci noul sfert stalinist. Acum zece ani intrau la condamnările pentru copii.
Un val destul de mare s-a format în urma noului Decret privind divulgarea secretelor de stat (iar secrete de stat erau considerate: recolta raionului, orice statistică epidemică; producţia oricărui atelier sau a oricărei făbricuţe; pomenirea numelui aerodromurilor civile; traseele mijloacelor de tansport urban; numele unui deţinut care zăcea într-un lagăr), în virtutea acestui Decret se dădea o pedeapsă de cincisprezece ani.
Nu au fost uitate nici valurile naţionale. Tot timpul a curs valul banderoviştilor culeşi în toiul operaţiunilor din pădurile frontului. Concomitent primeau cîte zece şi cinci ani de lagăr şi deportare sătenii din Ucraina de Apus, care, într-un fel sau altul, avuseseră legături cu partizanii: unii îi adăpostiseră peste noapte, alţii le dăduseră o dată să mănînce, iar alţii nu-i denunţaseră. Aproximativ din anul 1950 a început să curgă şi valul femeilor partizanilor lui Bandera Ele au fost condamnate la cîte zece ani pentru că nu şi-au denunţat soţii, ca să le vină mai repede de hac.
În vremea asta luase sfîrşit rezistenţa din Lituania şi Estonia. Dar în 1949 dintr-acolo au buit valurile pentru o nouă profilaxie socială şi cele pentru asigurarea colectivizării. Eşaloane întregi strînse din cele trei republici baltice, conţinînd şi săteni, şi orăşeni, au fost expediate în surghiun siberian, (în aceste republici, ritmul istoric a fost denaturat, în termene scurte, foarte strînse, ele trebuiau acum să refacă drumul ţării

întregi.)
În anul 1948, a luat calea surghiunului încă un val național: cel al grecilor de pe țărmul Mării de Azov, din Kuban şi Suhumi. În anii războiului, ei nu s-au compromis cu nimic în fața Tătucului, dar acum oare el se răzbuna din cauza eşecului din Grecia? Se pare că şi acest val a fost tot rodul smintelii lui personale. Majoritatea grecilor au fost deportați în Asia Centrală, cei nemulțumiți - în celulele închisorilor.
În jurul anului 1950, din aceeaşi răzbunare pentru războiul pierdut sau pentru a realiza un echilibru cu cei deportați, spre Arhipelag au fost expediați insurgenții din armata lui Markos, predați nouă de către Bulgaria.
În ultimii ani ai vieții lui Stalin a început să se contureze distinct valul evreilor (cam de prin 1950, ei au început, încet-încet, să fie înhățați sub acuzația de cosmopolitism). Cu acest scop a fost pusă la cale şi afacerea medicilor. Se pare că se pregătea să organizeze un masacru de proporții al evreilor.
Însă acesta a fost primul proiect din viața lui care a dat greş. Dumnezeu i-a poruncit - se pare că prin intermediul unor mîini omeneşti, să-şi părăsească scheletul.
Expunerea precedentă, pe cît se vede, trebuia să arate că în prigonirea milioanelor de oameni şi în popularea GULAG-ului rezida o consecvență concepută cu sînge rece şi o perseverență neîntreruptă.
Că la noi n-au existat niciodată închisori goale, ci doar pline sau arhipline.
Că în timp ce dumneavoastră vă ocupați, pentru propria desfătare, cu tainele inofensive ale nucleului atomic, studiați influența lui Heidegger asupra lui Sartre şi colecționați reproduceri după tablourile lui Picasso, călătoreați spre stațiuni balneare în vagoane compartimentate ori sfîrşeați de construit vilele proprii din apropierea Moscovei, dubele securității cutreierau de colo pînă colo pe străzi, iar ghebiştii băteau ori sunau la uşă.
Şi, cred eu, prin această expunere, am dovedit că Organele n-au mîncat niciodată pîinea degeaba.

Capitolul 3
ANCHETA

DACĂ INTELECTUALILOR cehovieni, care se străduiau mereu să ghicească ce va fi peste douăzeci-treizeci-patruzeci de ani, li s-ar fi răspuns că peste patruzeci de ani, în Rusia, ancheta penală se va face cu ajutorul torturii, că deținuților li se va strînge craniul într-un inel de fier*, că unii vor fi introduşi în băi umplute cu acid**, că vor fi legați goi şi torturați cu furnici, ploşnițe, li se va vîrî în orificiul anal vergeaua de armă înroşită pe primus („marcare secretă"), le vor fi strivite, încet, cu talpa cizmei, organele genitale, iar ca o formă foarte uşoară vor fi torturați cu nesomn şi cu sete şi vor fi bătuți pînă ce vor fi transformați într-o masă de carne însîngerată - nici una dintre piesele lui Cehov n-ar fi ajuns la final, căci toate personajele ar fi fugit la casa de nebuni.

Şi nu numai eroii lui Cehov. Însă care rus normal de la începutul secolului, inclusiv oricare membru al RSDRP, ar fi putut crede, ar fi putut îndura o asemenea calomnie la adresa viitorului luminos? Ceea ce se mai potrivea cu epoca lui Alexei Mihailovici(1), ceea ce pe vremea lui Petru I părea deja barbarie, ceea ce în perioada lui Biron(2) putea fi aplicat la vreo 10-20 de oameni, ceea ce devenise absolut imposibil începînd din vremea Ecaterinei, toate acestea, în miezul marelui secol al douăzecilea, într-o societate concepută după principiul socialist, cînd zburau deja avioanele, apăruse cinematograful vorbitor şi radioul, n-au fost săvîrşite de un singur scelerat, nici într-un loc ascuns, ci de zeci de mii de oameni-fiară, special instruiți, asupra milioanelor de victime fără apărare.

Şi oare este cumplită doar această explozie de atavism, numită cu abilitate „cultul personalității"? Sau este cumplit faptul că tocmai în acei ani noi sărbătoream centenarul lui Puşkin? Că puneam în scenă chiar piesele lui Cehov, deşi răspunsul la întrebările lor fusese primit? Ori şi mai cumplit este faptul că şi după treizeci de ani ni se spune: nu trebuie să mai vorbim despre aceste lucruri! Dacă ne vom aminti de suferințele milioanelor de oameni, acest lucru denaturează perspectiva istorică! Dacă vom căuta să descoperim esența moravurilor noastre, aceasta umbreşte progresul material! Mai bine amintiți-vă de cuptoarele înalte care au fost aprinse, de laminoare, de canalele săpate... nu, de canale nu trebuie... atunci de aurul de pe Kolîma, nu, nici de el nu trebuie... De toate se poate vorbi, dar cu pricepere, proslăvind...

Este de neînțeles, de ce blestemăm noi inchiziția? Oare în afară de ruguri nu au fost şi slujbe religioase solemne? Este de neînțeles, de ce

*Doctorului S., după mărturia lui A.R. K.-ov.

** Precum lui H.S. T-e.

oare nu ne place iobăgismul? Căci nu interzicea țăranilor să muncească în fiecare zi. Şi apoi, ei puteau să meargă cu colindul de Crăciun, iar de Sfînta Treime, fetele împleteau cununițe...

***

Caracterul excepțional pe care legenda scrisă şi orală îl atribuie anului 1937 este relevat în inventarea unor culpe imaginare şi în torturi.

Asta însă nu este adevărat, nu este exact, în ani diferiți şi în decenii diferite, ancheta în virtutea articolului 58 n-a avut aproape niciodată ca scop descoperirea adevărului, ci a constat doar în procedura inevitabilă şi murdară: omul pînă de curînd liber, uneori mîndru, întotdeauna nepregătit să fie frînt, trecut printr-o conductă îngustă, a cărei armătură să-i sfîşie pielea de pe coaste cu clenciurile ei, unde să nu poată respira, încît să se roage să ajungă la capătul celălalt, şi la capătul celălalt să iasă ca un indigen fără cusur al Arhipelagului, aruncat pe pămîntul făgăduinței. (Un naiv se împotriveşte veşnic, crezînd că poate ieşi din conductă îndărăt, pe unde a intrat.)

Cu cît au trecut mai mulți ani neconsemnați în scris, este cu atît mai greu să aduni mărturiile risipite ale celor care au supraviețuit. Iar ei ne spun că pregătirea cazurilor umflate a început încă din primii ani de existență a Organelor, ca să fie simțită activitatea lor salvatoare permanentă şi de neînlocuit, căci altfel, o dată cu împuținarea duşmanilor, Organele ar fi trebuit într-un ceas rău să dispară. Cum reise din cazul lui Kosîrev*, poziția CEKA se clătina încă de la începutul anului 1919. Citind ziarele din anul 1918, am dat peste un comunicat oficial privind descoperirea unui complot infernal al unui grup de zece inşi care voiau (numai voiau!) să urce pe acoperişul Orfelinatului (mergeți să vedeți la ce înălțime) tunuri, şi de acolo să tragă asupra Kremlinului. Erau zece oameni (printre care, pesemne, femei şi adolescenți), nu se ştie cîte tunuri... Şi de unde aceste tunuri? Ce calibru aveau? Şi cum să le urci pe scară pînă în pod? Cum să le instalezi pe acoperişul înclinat, şi în aşa fel, încît să nu se rostogolească în timpul tragerii?!... Şi totuşi această fantezie, care întrecea plăsmuirile anului 1937, era citită şi era crezută!... La fel de umflat a fost şi cazul „Gumiliov"(3) în 1921**. În acelaşi an, CEKA din Riazan a plăsmuit pseudocazul privind „conspirația" intelectualilor locali (dar protestele unor oameni curajoşi au izbutit să ajungă la Moscova şi cazul a fost suspendat). În acelaşi an 1921 a fost executat întreg Comitetul pentru sapropel, care făcea parte din Comisia pentru Sprijinirea Forțelor Naturii. Cunoscînd îndeajuns felul de a fi şi starea de spirit a cercurilor ştiințifice ruse din vremea aceea şi

*Partea întîi, capitolul 8.

** A. A. Ahmatova(4) mi-a spus numele acelui cekist care a influențat acest caz: Iakov Agranov.

nefiind despărțiți de acei ani prin perdeaua de fum a fanatismului, poate şi fără săpături ne vom închipui cît valora acel caz.
La 13 noiembrie 1920, Dzerjinski(5), într-o scrisoare adresată VCEKA , menționează că la CEKA „deseori se dă curs unor declarații calomnioase".
Iată ce îşi aminteşte E. Doiarenko despre anul 1921: sala de aşteptare a arestaților de la Lubianka, patruzeci-cincizeci paturi de lemn, toată noaptea sunt aduse într-una femei. Nimeni nu ştie pentru ce este acuzat, senzația generală era că se arestează fără motiv, în toată încăperea doar o singură femeie ştie de ce se află acolo - este o membră a partidului eserilor. Prima întrebare a lui Iagoda: „Aşadar, pentru ce sunteți aici?". Adică să spui tu însuți, să le dai o mînă de ajutor la confecționarea propriului tău dosar. Şi absolut acelaşi lucru se povesteşte despre GPU-ul din oraşul Riazan în anul 1930! Impresia generală că toți au fost arestați fără nici un motiv. Şi întrucît era mare lipsă de capete de acuzare, pe I.D.T-ov l-au acuzat că poartă un nume fals. (Şi cu toate că era numele lui adevărat, prin hotărîrea OSO a fost pricopsit cu trei ani, în virtutea articolului 58-10.) Neştiind de ce să se lege, anchetatorul întreba: „Care-i profesia dumitale?" „Planificator." „Scrie o notă explicativă: Planificarea în uzină şi felul în care este realizată. Pe urmă o să afli de ce ai fost arestat." (În notă el va găsi un fir de care să se agațe.)
Şi oare în decurs de atîtea decenii nu ne-am obişnuit cu ideea că de acolo nu se întoarce nimeni? În afară de mişcarea înapoi, scurtă şi făcută cu bună ştiință, din anul 1939, doar foarte rare povestiri poți auzi despre eliberarea unui om ca rezultat al anchetei. Dar şi în acest caz, fie că acest om a fost întemnițat din nou, fie că a fost eliberat doar pentru a fi urmărit. Astfel s-a creat tradiția conform căreia Organele nu au rebuturi în producție! Atunci cum rămîne însă cu nevinovații?...
În Dicționarul explicativ al lui Dahl(6) se face următoarea distincție: „Cercetarea (prealabilă) se deosebeşte de anchetă prin faptul că ea se întreprinde pentru confirmarea premergătoare că există temeiuri pentru a deschide ancheta".
O, sancta simplicitas! Dar Organele nu au ştiut niciodată ce este o cercetare, o informare prealabilă! Listele trimise de sus, ori prima bănuială, denunțul unui colaborator secret sau chiar un denunțător anonim* atrăgeau după sine arestarea şi apoi acuzarea inevitabilă. Timpul destinat anchetei nu era folosit pentru descurcarea delictului, ci, în nouăzeci şi cinci la sută din cazuri, pentru a-l obosi, a-l extenua, a-l vlăgui pe cel

*Articolul 93 din Codul de procedură penală spunea chiar aşa: „O declarație anonimă poate servi drept motiv pentru a intenta un proces penal" (nu trebuie să ne mire cuvîntul „penal", fiindcă politicii erau toți considerați infractori de drept comun).

anchetat şi a-l aduce în stare să dorească să fie tăiat cu toporul, numai să se termine mai repede.
Încă din 1919, metoda principală de anchetă era: pistolul pe masă.
Aşa se desfăşura nu numai ancheta politică, dar şi cea de drept comun. La procesul Direcției centrale a combustibilului (1921), inculpata Mahrovskaia s-a plîns "că la anchetă i s-a dat să înghită cocaină. Procurorul* parează: „Dacă ar fi declarat că s-au purtat brutal cu ea, ar fi amenințat-o cu împuşcarea, toate acestea, în caz de extremă necesitate, mai puteau fi crezute".
Pistolul stă amenințător pe masă, uneori este îndreptat asupra ta, iar anchetatorul nu se oboseşte să inventeze motivul pentru care eşti acuzat: „Povesteşte, tu ştii!" Aşa i-a cerut anchetatorul Haikin în 1927 acuzatei Skripnikova, aşa i-au cerut în 1929 lui Vitkovski. Nu s-a schimbat nimic nici peste un sfert de secol. În 1952, aceleiaşi Anna Skripnikova, acum la cea de a cincea arestare, Sivakov, şeful secției de anchetă a MGB-ului din oraşul Ordjonikidze, îi spune: „Medicul închisorii ne informează că ai tensiunea 24/12. Asta-i puțin, canalie (ea avea şaizeci de ani), o să te facem să ai 34, ca să crapi, lepădătură, fără nici o vînătaie, fără bătăi, fără fracturi. Numai că n-o să te lăsăm să dormi!" Şi dacă Skripnikova, după nopți de interogatoriu, ziua, în celulă, închidea ochii, gardianul năvălea înăuntru, urlînd: „Deschide ochii, altfel te trag de picioare din pat şi te leg de perete!"
Şi interogatoriile de noapte erau cele mai importante în 1921. Şi tot atunci se puneau în față farurile automobilului (la CEKA din Riazan, Stelmah). La Lubianka, în 1926 (mărturia Berthei Gandal) se folosea sistemul de încălzire Amosov, pentru introducerea în celulă a aerului rece ori puturos. Şi mai era o celulă căptuşită cu plută, care nu avea aer şi era încălzită la maximum. Se pare că poetul Kliuev(7) a stat într-o astfel de celulă. La fel şi Bertha Gandal. Vasili Alexandrovici Kasianov, participant la răzmerița din 1918 de la Iaroslavl(8), povestea că o asemenea celulă era încinsă pînă ce prin porii corpului țîşnea sîngele; observînd asta prin vizor, supraveghetorii îl puneau pe deținut pe targa şi îl duceau să semneze procesul-verbal. Sunt cunoscute procedeele „fierbinți" (şi „sărate") ale perioadei „de aur", în Georgia. În 1926, deținuților li se ardeau mîinile cu țigările; la închisoarea Meteh (din Tbilisi) îi împingeau pe întuneric într-un bazin cu necurățenii. Aici este o legătură foarte simplă: dacă trebuie să învinuieşti cu orice preț, înseamnă că amenințările, violența şi torturile sunt inevitabile, şi cu cît acuzația este mai fantastică, cu atît mai crudă trebuie să fie ancheta pentru a forța mărturisirea. Şi o dată ce cazurile umflate au fost dintotdeauna, atunci şi violența, şi tortura au fost dintotdeauna, nu sunt apa-

* N. V. Krîlenko, Za piat let (în cinci ani), GIZ, Moscova-Petrograd, 1933, p. 401.

najul anului 1937. Ele sunt un indiciu îndelungat, cu caracter general. Iată de ce astăzi mi se pare straniu să citeşti uneori în amintirile foştilor zeki că torturile au fost încuviinţate începînd cu primăvara anului 1938*. Obstacole de ordin spiritual şi moral, care ar fi putut să reţină Organele să apeleze la tortură, nu au existat niciodată. În primul an postrevoluţionar, în „Hebdomadarul VCEKA ", „Spada roşie" şi „Teroarea roşie" s-a discutat deschis despre folosirea torturii din punctul de vedere al marxismului. Şi, judecînd după consecinţe, răspunsul a fost pozitiv, deşi nu a fost general.

Despre anul 1938 ar fi mai corect să se spună aşa: dacă pînă în acest an pentru folosirea torturii se cerea îndeplinirea unor formalităţi, o aprobare pentru fiecare caz de anchetat (chit că se obţinea cu uşurinţă), în 1937-1938, ţinînd cont de situaţia excepţională (într-un răstimp scurt trebuiau trecuţi prin aparatul anchetei milioane de arestaţi hărăziţi Arhipelagului, ceea ce n-au cunoscut valurile masive ale „chiaburilor" şi cele naţionale), violenţa şi tortura au fost permise anchetatorilor nelimitat, au fost lăsate la aprecierea lor, cum cerea munca lor şi termenul dat. Felurile de tortută nu erau reglementate, era admisă orice inovaţie.

În 1939 această aprobare generală largă a fost anulată, din nou se cereau îndeplinite nişte formalităţi birocratice pentru tortură (de fapt, ameninţările simple, şantajul, înşelăciunea, epuizarea prin insomnie şi carceră nu au fost interzise niciodată). Dar începînd de la sfîrşitul războiului şi în anii postbelici au fost stabilite prin decret anumite categorii de arestaţi faţă de care se aproba dinainte o gamă largă de torturi. Aici intrau naţionaliştii, mai ales ucrainenii şi lituanienii, şi mai ales în acele cazuri cînd exista sau se presupunea că există o structură clandestină şi trebuia extirpată pe de-a-ntregul, trebuiau obţinute toate numele de la cei care fuseseră deja arestaţi. De pildă, grupul lui Romualdas Prano Skirius era alcătuit din aproximativ cincizeci de lituanieni. Ei au fost învinuiţi în 1945 că au lipit manifeste antisovietice. Şi cum pe atunci Lituania ducea lipsă de închisori, au fost trimişi într-un lagăr de lîngă Velsk în regiunea Arhanghelsk. Unii au fost torturaţi, alţii n-au suportat dublul regim de anchetă şi muncă de lagăr, însă rezultatul a fost următorul: cei cincizeci de oameni au mărturisit toţi, fără excepţie. A trecut o vreme, şi din Lituania s-a comunicat că au fost găsiţi adevăraţii vinovaţi ai manifestelor, iar aceştia n-au nici un amestesc! În 1950 am întîlnit în închisoarea de tranzit din Kuibîşev un ucrainean din Dnepropetrovsk, pe care, pentru a -l face să dezvăluie persoanele cu care avea legături,

*E. Ghinzburg scrie că aprobarea pentru a folosi „mijloacele de influenţare fizică" a fost dată în aprilie 1938. V. Şalamov consideră că torturile au fost autorizate începînd de la mijlocul anului 1938. Bătrînul deţinut Mitrovici este sigur că a existat un „ordin privind interogatoriul simplificat şi schimbarea metodelor psihice cu cele fizice". Ivanov-Razumnik(9) consideră că „perioada celor mai crude interogatorii a fost mijlocul anului 1938".

l-au torturat în fel şi chip, inclusiv carcera „în poziție verticală", în care, pentru patru ore pe zi, introduceau o bară de sprijin (ca să poată adormi). Tot după război l-au schingiuit şi pe Levin, membru corespondent al Academiei.
Şi, de asemenea, n-ar fi fost just să se atribuie anului 1937 „descoperirea" că mărturisirea personală a inculpatului este mai importantă decît orice dovezi şi fapte. Acest lucru se cunoaştea încă din anii '20. Iar în jurul anului 1937 a apărut doar teoria strălucitoare a lui Vîşinski. De fapt, atunci, ea a fost comunicată doar anchetatorilor şi procurorilor pentru susținerea tăriei lor morale, pe cînd noi, toți ceilalți, am aflat de ea cu douăzeci de ani mai tîrziu, am aflat cînd a început să fie ponegrită în propozițiile subordonate şi paragrafele secundare ale articolelor de ziar ca şi cum era de mult şi tuturor cunoscută.
Se pare că în acel an de năprasnică amintire, în raportul său devenit celebru în cercurile speciale, Andrei Ianuarievici (îmi stă pe limbă să-i spun Jaguarievici) Vîşinski, în spiritul celei mai suple dialectici (pe care noi nu o îngăduim nici supuşilor de stat, nici - în prezent - maşinilor electronice, fiindcă şi colo, şi colo da este da, şi nu este nu), a reamintit că omenirea nu va putea niciodată să stabilească adevărul absolut, ci doar pe cel relativ. Şi de aici, el a făcut un pas pe care juriştii n-au îndrăznit să-l facă timp de două mii de ani: că, prin urmare, nici adevărul stabilit de anchetă şi de tribunal nu poate fi absolut, ci doar relativ. Iată de ce, semnînd o condamnare la moarte, oricum nu vom putea fi niciodată absolut siguri că pedepsim un vinovat, ci doar cu un anumit grad de aproximare, în anumite presupuneri, într-un anumit sens. (Poate că Vîşinski însuşi, nu mai puțin decît ascultătorii lui, avea atunci nevoie de această consolare dialectică. Strigînd de la tribuna procurorului: „Să fie împuşcați cu toții, precum cîinii turbați !",el, cu răutatea şi inteligența lui, înțelegea că acuzații nu sunt vinovați. Probabil că el şi Buharin(10) o somitate a dialecticii marxiste, erau mai mult decît pasionați să înveşmînteze minciuna judiciară în zorzoane dialectice. Pentru Buharin era prea stupid şi demoralizant să pieri absolut nevinovat, el chiar simțea nevoia de a-şi găsi vina! În schimb, pentru Vîşinski era mult mai plăcut să se simtă un logician, decît un ticălos evident.
De aici decurge concluzia cea mai practică: încercarea de a căuta probe absolute (probele sunt întotdeauna relative), martori absolut convingători (ei pot spune lucruri contradictorii) ar fi o pierdere zadarnică de timp. Cît despre dovezile vinovăției, relative şi aproximative, anchetatorul le poate găsi şi fără probe, şi fără martori, fără să iasă din cabinetul său, sprijinindu-se nu doar pe inteligența sa, ci şi pe simțul său partinic, pe forțele lui morale (adică pe superioritatea omului care a dormit şi a mîncat bine, şi nu a fost maltratat de nimeni) „şi pe caracterul său" (adică voința de a-şi manifesta cruzimea)!
Fireşte, această formulare era mult mai elegantă decît instrucțiunile lui

Laţis. Esenţa însă este aceeaşi.
Doar într-un singur punct Vîşinski n-a mers pînă la capăt, s-a abătut de la logica dialectică: nu ştiu de ce a lăsat el doar glonţul absolut...
Astfel, dezvoltîndu-se în spirală, concluziile jurisprudenţei noastre înaintate s-au întors la concepţiile preantice şi medievale. Şi precum călăii medievali, anchetatorii, procurorii şi judecătorii noştri au convenit să vadă dovada principală a vinovăţiei în recunoşterea ei de către inculpat*.
Totuşi naivul Ev Mediu, ca să smulgă mărturisirea dorită, recurgea la metode dramatice, spectaculoase: scaunul de tortură, roata, grătarul cu cărbuni aprinşi, tragerea în ţeapă etc. În secolul al XX-lea însă, folosind şi medicina avansată, şi experienţa penitenciară considerabilă (cineva a susţinut foarte serios o teză de doctorat pe această temă), au socotit că o asemenea concentrare de mijloace straşnice este inutilă, folosirea lor masivă ar fi greoaie, în afară de aceasta...
Şi, în afară de aceasta, mai există probabil o circumstanţă: ca întotdeauna, Stalin nu rostea ultimul cuvînt, subordonaţii trebuiau să -l ghicească singuri, iar el îşi rezerva portiţa de scăpare a şacalului, ca să se retragă şi să scrie Beţie de pe urma succesului(11). Schingiuirea planificată a milioane de oameni se întreprindea totuşi pentru prima oară în istoria omenirii, şi Stalin, în pofida puterii sale nemărginite, nu putea fi absolut sigur de succes. Efectuată pe un material vast, experienţa putea să decurgă altfel decît pe unul de mai mici proporţii. În toate cazurile, Stalin trebuia să rămînă imaculat, de o puritate angelică. (Dar indicaţia privind „influenţarea fizică" exista în circularele Comitetului Central din anii 1937 şi 1939.)
Iată de ce, poate, nu exista o listă cu torturi şi batjocuri tipărită, care să fie înmînată anchetatorilor. Se cerea pur şi simplu ca fiecare secţie de anchetă într-un termen dat să livreze tribunalului un anumit număr de victime care au mărturisit totul. Se vorbea pur şi simplu (oral, dar foarte des) că toate măsurile şi mijloacele sunt bune, fiind îndreptate spre un scop înalt; că nimeni nu-l va trage la răspundere pe anchetator pentru moartea unui inculpat; că medicul închisorii trebuie să se amestece cît mai puţin posibil în mersul anchetei. De bună seamă se organizau schimburi de experienţe tovărăşeşti, „învăţau de la cei mai buni". Şi apoi mai era şi „cointeresarea materială: remuneraţie mare pentru orele lucrate noaptea, prime pentru reducerea termenului anchetei. Şi apoi mai era şi avertismentul că anchetatorii care nu-şi duc misiunea la bun sfîrşit... Dacă însă s-ar întîmpla că vreun NKVD regional să înregistreze un eşec, atunci şi şeful lui ar fi curat în faţa lui Stalin: el nu a dat indicaţii

*Compară anexa a 5-a la constituţia SUA: „Nimeni nu poate fi obligat să depună mărturie împotriva sa într-un proces penal".

directe de aplicare a torturii! Dar în acelaşi timp a asigurat aplicarea ei! Înțelegînd că şefii cei mari îşi iau măsuri de precauție, o parte dintre anchetatorii de rînd (dar nu cei care se delectează frenetic) încercau şi ei să înceapă cu metode mai blînde, apoi, în caz de înăsprire, să evite pe acelea care lasă urme prea evidente: un ochi scos, o ureche smulsă, şira spinării ruptă şi chiar vînătăile pe tot corpul.
Iată de ce în anul 1937 nu se constată - exceptînd insomnia - o unitate totală în ceea ce priveşte procedeele de tortură la diferite direcții regionale, la diferiți anchetatori din aceeaşi direcție. Se spune că au excelat prin cruzimea schingiuirilor oraşele Rostov pe Don şi Krasnodar. În Krasnodar inventaseră o metoda originală: îi sileau pe arestați să semneze file de hîrtie albe, apoi ei le umpleau cu minciuni. De fapt, la ce bun torturile? În 1937 nu s-au făcut dezinfecții. Bîntuia tifosul exantematic. În înghesuiala în care trăiau oamenii cadavrele zăceau cîte cinci zile, cei care înnebuneau în celule erau terminați cu bîtele în coridor.
Ceea ce s-ar putea socoti, totuşi comun, era preferința pentru mijloacele, ca să zicem aşa, blînde (o să le cunoaştem îndată), şi aceasta era o cale fără greş. Căci limitele adevărate ale echilibrului uman sunt foarte restrînse şi nu sunt deloc necesare scaunul de tortură şi grătarul cu jar pentru a aduce în stare de iresponsabilitate un om de rezistență medie.
Vom încerca să enumerăm cîteva procedee foarte simple, care frîng voința şi personalitatea deținutului, fără să lase urme pe corpul lui.
Să începem cu metodele psihice. Pentru victimele care niciodată nu s-au pregătit pentru suferințele închisorii, acestea sunt metode care au o forță uriaşă, chiar distrugătoare. Oricît de tari ți-ar fi convingerile, tot nu-ți va fi uşor.
1. Să începem chiar cu nopțile. Din ce pricină oare numai noaptea se produce în principal frîngerea sufletelor? Oare de ce încă din primii lor ani de existență Organele au ales noaptea? Pentru că noaptea, smuls din pat în timpul somnului (chiar dacă încă nu este chinuit de insomnie), arestatul nu poate fi echilibrat şi treaz precum în timpul zilei, este mai maleabil.
2. Convingerea în sinceritatea tonului. Este lucrul cel mai simplu. La ce bun jocul de-a şoarecele şi pisica? Aflîndu-se o vreme printre ceilalți acuzați, arestatul a făcut cunoştință cu situația generală. Şi anchetatorul îi vorbeşte pe un ton domol, amical: „îți dai singur seama că oricum o să fii condamnat Dacă însă te vei împotrivi, aici, în închisoare, o să-ți zdruncini sănătatea, o să te prăpădeşti. Dacă te duci în lagăr - acolo-i aer, lumină... Aşa că e mai bine să semnezi de la început." Foarte logic. Şi sunt lucizi cei ce consimt şi semnează, doar dacă... Doar dacă e vorba numai de ei! Însă rareori se întîmplă aşa. Şi lupta este inevitabilă.
O altă variantă de convingere este destinată membrilor de partid. „Dacă

în țară sunt neajunsuri şi chiar foamete, dumneata ca bolşevic trebuie să hotărăşti: poți oare să admiți că vinovat de asta este partidul? Ori puterea sovietică?" „Nu, desigur!" se grăbeşte să răspundă directorul Centralei inului. „Atunci ai curajul şi ia vina asupra dumitale!" Şi el o ia!
3. Injuria grosolană. Un procedeu simplu, dar asupra oamenilor cu educație, cu structuri delicate, rafinați, poate să acționeze excelent. Cunosc două cazuri cu preoți, care cedau la cea mai nevinovată înjurătură. Unul dintre ei (Butîrki, 1944) era anchetat de o femeie. La început, în celulă, nu mai găsea cuvinte pentru a-i lăuda politețea. Dar într-o zi s-a întors abătut şi multă vreme n-a consimțit să repete cu cît rafinament a început ea să înjure, punînd picior peste picior. (Regret că nu pot să reproduc aici una din drăguțele ei fraze.)
4. Atacul prin contrast psihologic. Schimbări neaşteptate: tot interogatoriul sau numai o parte a lui să fie extrem de amabil, să te adresezi inculpatului cu numele mic şi cu patronimicul, să făgăduieşti marea cu sarea. Apoi, brusc, să arunci cu prespapierul: „Canalie! Nouă grame de plumb în ceafă! Şi, întinzînd mîinile ca pentru a i le înfige în păr, de parcă unghiile s-ar termina cu nişte ace, să te apropii de acuzat (procedeul este foarte bun pentru femei).
Ca variantă: se schimbă doi anchetatori, unul rupe şi sfîşie, altul este simpatic, aproape cordial. Ori de cîte ori intră în birou, inculpatul tremură: oare pe cine o să vadă? Şi prin contrast vrea să-i mărturisească şi să-i semneze celui de al doilea totul, chiar şi ce n-a fost.
5. Umilirea prealabilă. În faimoasele subsoluri ale GPU-ului din Rostov (de la „Numărul treizeci şi trei") sub dalele de sticlă groasă ale trotuarului (un fost depozit), în aşteptarea interogatoriului, i-au aşezat pe arestați cu fața la duşumea într-un coridor, interzicîndu-le să ridice capul ori să scoată vreun sunet. Şedeau aşa, ca nişte mahomedani care se roagă, pînă ce gardianul îi bătea pe umăr şi îi ducea la interogatoriu. - Alexandra Ova n-a făcut la Lubianka mărturisirile aşteptate. A fost transferată la închisoarea Lefortovo. Acolo, la recepție, gardiană i-a poruncit să se dezbrace şi, chipurile invocînd procedura, i-a luat hainele şi a încuiat-o goală într-o boxă. Numaidecît şi-au făcut apariția nişte gardieni-bărbați, care au început să se uite prin vizor, să rîdă şi să-i aprecieze formele. Şi, probabil, întrebînd, aş mai aduna încă multe exemple. Scopul era unul singur: să creeze o stare deprimantă.
6. Orice procedeu capabil să aducă arestatul în stare de tulburare. Iată cum a fost anchetat F.I. V. din Krasnogorsk, regiunea Moscova (după comunicarea făcută de LA. P-ev). Anchetatoarea, în cursul interogatoriului, s-a dezbrăcat în fața lui în cîteva etape (strip-tease!). Însă tot timpul a continuat interogatoriul, ca şi cînd nu s-a întîmplat nimic, se plimba prin cameră, se apropia de el, încercînd astfel să-l facă să mărturisească. Poate era necesitatea ei personală, dar poate era şi o socoteală rece: inculpatului i se tulbură mintea şi semnează! Iar ea nu

avea de ce să se teamă: avea pistol, sonerie...
7. Intimidarea. Metoda cea mai aplicată şi foarte variată. Este folosită adesea în combinație cu ispitirea şi promisiunea (bineînțeles falsă). Anul 1924: „Nu mărturiseşti? Va trebui să faci o plimbare pînă la Solovki. Cine mărturiseşte totul este eliberat". Anul 1944: „Depinde numai de mine în ce lagăr o să fii trimis. Există lagăre şi lagăre. Acum avem şi lagăre cu muncă silnică. Ocne. Dacă vei fi sincer, vei ajunge într-un loc mai comod, dacă vei refuza să mărturiseşti - douăzeci şi cinci de ani de muncă în subterană!" Intimidare cu altă închisoare mai drastică: „Dacă refuzi să mărturiseşti, te vom transfera la Lefortovo (dacă eşti la Lubianka), la Suhanovka (dacă eşti la Lefortovo), acolo vor discuta altfel cu tine". Iar tu de acum te-ai obişnuit aici: în închisoarea asta regimul pare a fi acceptabil, dar nu ştii ce torturi te aşteaptă dincolo. Apoi mutarea... Să cedez oare?...
Intimidarea acționează excelent asupra celor care încă n-au fost arestați, ci au fost convocați în Casa cea Mare prin citație. El (ea) are încă multe de pierdut, el (ea) se teme de orice: se teme că astăzi n-o să-i mai dea drumul, se teme că o să i se confişte lucrurile, apartamentul. El este gata să facă multe depoziții şi multe concesii pentru a evita aceste pericole. Ea, de bună seamă, nu cunoaşte codul penal, şi ca lucrul cel mai puțin important la începutul interogatoriului i se strecoară o foaie de hîrtie cu un extras falsificat din cod: „Sunt avertizată că pentru furnizare de mărturii false... 5 (cinci) ani de închisoare" (în realitate, articolul 95 - pînă la doi ani)... pentru refuzul de a face depoziții - 5 (cinci) ani (în realitate, articolul 92 - pînă la trei luni, ba şi acelea de muncă corecțională, nu de închisoare). Aici a intrat deja şi mereu o să intre în acțiune încă o metodă de anchetă:
8. Minciuna. Noi, victimele, nu putem să mințim, în schimb anchetatorul minte tot timpul, toate aceste articole nu se refera la el. Nouă nici măcar nu ne trece prin minte să întrebăm: el ce pedeapsă primeşte pentru minciună? El poate să pună dinaintea noastră grămezi de procese-verbale cu semnăturile celor dragi ori ale prietenilor noştri: acesta nu e decît un procedeu de anchetă elegant.
Intimidarea cu ispitire şi minciună este procedeul principal de influențare a rudelor arestatului, chemate să depună mărturie. „Dacă nu faceți aceste depoziții (care vi se cer), îi agravați situația... îl nenorociți definitiv... (vă închipuiți ce simte o mamă cînd aude aşa ceva?). Numai dacă semnați această hîrtie (care vi se pune dinainte) puteți să-l salvați "(nenorociți)"*.

*Conform legilor nemiloase ale Imperiului rus. rudele apropiate puteau în general să refuze sa depună mărturie. Şi dacă făceau depoziții la ancheta preliminară, puteau, dacă voiau, să şi le retragă, ca să nu ajungă la tribunal. In mod ciudat, pe vremea aceea, a fi cunoştința sau ruda criminalului nu era considerată dovadă de vinovăție !...

9. Jocul cu ataşamentul fa{ă de cei dragi şi apropiaţi acţionează perfect şi asupra inculpatului. Aceasta este cea mai eficientă dintre intimidări. Cu ataşamentul faţă de cei dragi poţi frînge pe omul cel mai neînfricat (O, cîtă profeţie în dictonul: „Duşmanul omului este familia lui"!). Vă amintiţi de acel tătar care a rezistat şi la chinurile lui, şi la chinurile soţiei, dar n-a mai rezistat la ale fiicei?... În 1930, anchetatoarea Rimalis făcea următoarea ameninţare: „O s-o arestăm pe fiica dumneavoastră şi o s-o băgăm în celulă cu sifiliticele!"
Vă ameninţă că-i vor aresta pe toţi cei dragi dumneavoastră. Uneori cu acompaniament sonor: soţia ta este deja arestată, dar soarta ei viitoare depinde doar de sinceritatea ta. Uite, este interogată în camera de alături, ascultă! Şi, într-adevăr, dincolo de perete răsună plîns şi ţipete de femei (dar ele seamănă toate între ele, şi mai ales prin perete, în plus tu eşti surescitat, nu eşti în starea de spirit a expertului. Uneori pun pur şi simplu un disc cu vocea unei „femei tip" - soprană ori contraltă - o propunere de raţionalizare !). Iată însă că - acum de-adevăratelea - ţi-o arată printr-o uşa de sticlă cum merge tăcută, cu capul aplecat de tristeţe. Da! Este soţia ta! Pe coridoarele securităţii de stat. Ai nenorocit-o cu încăpăţînarea ta. E arestată. (Ei o chemaseră prin citaţie pentru un fleac de procedură, iar la momentul convenit au scos-o pe coridor, dar i-au poruncit: să nu ridicaţi capul, altfel nu mai ieşiţi de aici!) Ori îţi dau să citeşti o scrisoare de la ea, într-adevăr, e scrisul ei: Mă lepăd de tine! După ticăloşiile pe care mi le-au povestit despre tine, nu mai am nevoie de tine! (Şi întrucît în ţara noastră există şi asemenea femei, de ce n-ar fi posibile şi astfel de scrisori? Nu-ţi rămîne decît să te consulţi cu propriul suflet: oare aşa să fie soţia ta?)
Anchetatorul Goldmann a încercat (în 1944) să obţină de la V.A. Korneeva depoziţii împotriva altor oameni prin ameninţări: „O să-ţi confiscăm casa, iar pe bătrînele tale le vom arunca în stradă". Convinsă şi fermă în credinţa ei, Korneeva nu se temea cîtuşi de puţin pentru sine, era pregătită să sufere. Dar ameninţările lui Goldmann erau absolut reale pentru legile noastre, şi ea era îngrijorată de soarta alor săi. Cînd spre dimineaţă, după o noapte de procese-verbale refuzate şi rupte, Goldmann s-a apucat să scrie poate a patra variantă, unde era acuzată doar ea, Korneeva a semnat bucuroasă, avînd sentimentul că a obţinut o victorie morală. Noi nu conservăm simplul instinct uman de a ne justifica şi de a respinge falsele acuzaţii, nici vorbă! Suntem fericiţi cînd izbutim să luăm întreaga vină asupra noastră*.

*Iată ce spune ea acum: ..După unsprezece ani, cînd am fost reabilitată, mi-au dat să recitesc aceste procese-verbale şi am fost cuprinsă de un sentiment de greaţă. Despre ce mîndrie putea fi vorba aici?! Şi eu la reabilitare, am simţit acelaşi lucru, ascultînd extrase din vechile procese-verbale semnate de mine. Nu mă recunosc: oare cum am putut să semnez aşa ceva, ba încă să şi consider că am scăpat binişor şi chiar că am obţinut o victorie?

Aşa cum nici o clasificare în natură nu are pereți despărțitori rigizi, tot astfel şi aici noi nu vom izbuti să separăm distinct metodele psihice de cele fizice. În ce categorie, de pildă, să încadrăm următorul amuzament:

10. Metoda sonoră. Să aşezi inculpatul la vreo şase-opt metri depărtare şi să -l pui să spună totul cu glas tare şi să repete. Pentru un om vlăguit nu-i un lucru uşor. Ori să faci din carton două pîlnii de megafon şi împreună cu un alt tovarăş anchetator să vii cît mai aproape de arestat şi să-i strigați în amîndouă urechile: „Mărturiseşte, canalie!" Arestatul este asurzit, uneori îşi pierde auzul, însă acesta nu este un procedeu economic. Pur şi simplu, în munca lor plină de monotonie, anchetatorii vor să se amuze şi ei, şi iată că inventează fiecare ce poate.

11. Gîdilatul. Este tot un amuzament. Omul este legat ori ținut de mîini şi de picioare şi gîdilat în nas cu o pană de pasăre. Arestatul sare în sus, are senzația că cineva îi sfredeleşte creierul.

12. Stingerea țigări pe pielea inculpatului (am pomenit-o mai sus).

13. Procedeul luminos. Lumină electrică orbitoare, timp de douăzeci şi patru de ore, în celula sau în boxa în care se află arestatul, un bec peste măsură de puternic pentru o încăpere mică şi cu pereți albi (electricitatea economisită de şcolari şi de gospodine !). Se inflamează pleoapele, este foarte dureros. Iar în cabinetul de anchetă din nou îndreaptă asupra lui reflectoarele din cameră.

14. Altă invenție: în noaptea de 1 mai 1933, la GPU-ul din Habarovsk, pe Cebotariov timp de douăsprezce ore l-au - nu, nu l-au interogat - l-au tîrît la interogatoriu! Cutare, mîinile la spate! Îl scoteau din celulă, repede pe scară în sus în biroul anchetatorului. Gardianul ieşea. Anchetatorul, fără să-i pună nici o întrebare, uneori fără să -l lase să se aşeze, ridica receptorul: „Veniți să luați inculpatul de la 107!" Era luat şi dus în celulă. De-abia se aşeza pe priciul de scînduri, că din nou răsuna zăngănitul zăvorului: Cebotariov! La interogatoriu ! Mîinile la spate! Iar acolo: Veniți sa luați inculpatul de la 107!

Însă, în general, metodele de influențare pot să înceapă cu mult înainte de cabinetul de anchetă.

15. Închisoarea începe din boxă, care, de fapt, este o ladă ori un dulap. Omul, abia smuls din libertate, aflat încă în vîrtejul zbuciumului său interior, pregătit să lămurească, să discute, să lupte, îndată ce a făcut primul pas în temniță, l-au şi înghesuit într-o cutie, uneori cu bec şi cu ceva pe care se poate aşeza, alteori întunecată şi unde nu se poate sta decît în picioare şi presat de uşă. Şi îl țin aici cîteva ceasuri, o zi, o zi şi o noapte. Ceasuri de totală incertitudine! Poate a fost zidit aici pentru tot restul zilelor? Niciodată în viață n-a mai întîlnit ceva asemănător, nu poate să-şi dea seama. Aceste prime ore trec în timp ce în el continuă să ardă neostoitul zbucium sufletesc. Unii îşi pierd curajul, şi acesta este momentul să li se ia cel dintîi interogatoriu ! Alții se înfurie, cu atît

mai bine, acum îl vor ofensa pe anchetator, vor comite o greşeală şi va fi mai uşor să-i potcovească cu acuzații.

16. Cînd nu aveau boxe de ajuns, procedau şi în felul următor. Pe Elena Strutinskaia, la NKVD-ul din Novocerkassk, au ținut-o şase zile şi şase nopți în coridor pe un taburet fără să se sprijine de ceva, fără să doarmă, fără să cadă ori să se ridice. Şase zile şi şase nopți! Încercați şi dumneavoastră să staţi şase ore!

Şi din nou, ca o variantă, deținutul poate fi aşezat pe un scaun înalt cum sunt scaunele de laborator, astfel încît picioarele să nu-i ajungă la duşumea, pentru că atunci îi vor amorți bine. Şi să fie lăsat să stea aşa vreo opt-zece ore.

Iar în timpul interogatoriului, cînd deținutul este la vedere, să-l aşezi pe un scaun obişnuit, dar iată cum: chiar pe margine, chiar pe muchia scaunului (mai în față! şi mai în față!), să nu se prăbuşească, dar muchia să-l înțepe şi să-l jeneze tot timpul interogatoriului. Şi să nu-i îngădui să se mişte cîteva ore. Doar atît? Da, doar atît. Încercați.

17. În funcție de condițiile locale, boxa poate fi înlocuită cu groapa diviziei, cum se folosea în lagărele militare din Gorohoveț în timpul celui de al doilea război mondial. Arestatul era îmbrîncit într-o astfel de groapă, adîncă de trei metri, cu diametrul de vreo doi, care, timp de cîteva zile şi nopți sub cerul liber, deseori şi în ploaie, era pentru el şi celulă, şi closet. Cele trei sute de grame de pîine şi apă i se coborau pe sfoară. Închipuiți-vă în această situație, şi încă proaspăt arestat, cînd totul clocoteşte în tine!

Oare faptul că toate Secțiile Speciale ale Armatei Roşii primeau aceleaşi instrucțiuni ori similitudinea condițiilor de bivuac să fi dus la răspîndirea pe o scară atît de largă a acestui procedeu? Astfel, în divizia a 36-a de infanterie motorizată, care a participat la luptele de la Halhin-Gol şi care, în 1941, se afla în pustiul Mongoliei, unui proaspăt arestat, fără să i se explice nimic, i-au dat (şeful Secției Speciale Samuliov) o lopată şi i-au ordonat să sape o groapă avînd exact dimensiunile unui mormînt (aici se intersectează cu metoda psihologică!). Cînd arestatul se cufunda pînă mai sus de brîu, săpatul era oprit, şi i se poruncea să se aşeze pe fundul gropii: arestatului nu i se mai vedea capul. Cîteva asemenea gropi erau păzite de o singură santinelă, şi totul în jur părea pustiu*. Sub arşița deşertului mongol, arestații erau ținuți cu capul descoperit, iar în frigul nopții dezbrăcați. Fără nici o tortură, de ce să se mai obosească cu torturile? Rația de mîncare: o sută de grame de pîine şi un pahar cu apă în douăzeci şi patru de ore. Locotenentul Ciulpeniov,

*Această metodă este, pesemne, de înrîurire mongolă. In revista „Niva" din 15 martie 1914. p. 218, există ilustrația unei închisori din Mongolia: toți captivii sunt închişi în cîte un cufăr cu o mică deschizătură pentru a scoate capul, ori a primi hrana. Printre cufere se plimbă un gardian.

un uriaş de douăzeci şi unu de ani, boxer, a petrecut aşa o lună de zile. După zece zile era plin de păduchi. După cincisprezece - l-au chemat pentru prima oară la anchetă.

18. Obligarea inculpatului să stea în genunchi, cîtuşi de puțin în sens figurat, ci la propriu: în genunchi şi să nu se sprijine pe tălpi, iar spinarea s-o țină dreaptă. În cabinetul anchetatorului sau în coridor poate să stea douăsprezece, şi douăzeci şi patru, şi patruzeci şi opt de ore. (Anchetatorul poate să plece acasă, să doarmă, să se distreze, acesta e un sistem bine pus la punct: lîngă omul în genunchi va face de pază o santinelă care se schimbă conform programului.)* Pe cine este mai nimerit să pui în poziția asta? Un om deja înfrînt, care înclină să cedeze. Este foarte bine să aşezi în această poziție femeile. Ivanov-Razumnik ne comunică o variantă a acestei metode: după ce l-a pus în genunchi pe tînărul Lordkipanidze, anchetatorul i-a urinat în față! Şi ce credeți? Lordkipanidze, pe care nu -l doborîse pînă acum, cu asta a fost înfrînt. Prin urmare, şi asupra celor mîndri are efect...

19. Ori pur şi simplu obligarea acuzatului să stea în picioare. Poate să stea numai în timpul interogatoriului, fiindcă şi asta oboseşte şi înfrînge. În timpul interogatoriului poate să stea jos, însă de la un interogatoriu la altul să stea în picioare (este pusă o santinelă, care veghează ca acuzatul să nu se sprijine de perete, iar dacă adoarme şi se prăbuşeşte - să-l înghiontească şi să-l ridice). Uneori sunt de ajuns douăzeci şi patru de ore de stat în picioare pentru ca omul să fie epuizat şi să mărturisească tot ce i se cere.

20. De obicei în timpul acestei torturi, timp de trei-patru-cinci zile şi nopți, deținutului nu i se dă de băut.

Este de la sine înțeles că procedeele psihologice sunt tot mai folosite în combinație cu cele fizice. Se înțelege de asemenea că toate măsurile precedente sunt asociate cu:

21. Frustrarea de somn, deloc apreciată în Evul Mediu: atunci nu aveau cunoştință de limitele gamei între care omul îşi păstrează personalitatea. Privarea de somn (şi pe deasupra asociată cu statul în picioare, setea, lumina orbitoare, frica şi incertitudinea - oare se pot compara cu torturile din Evul Mediu?!) tulbură judecata, subminează voința, omul încetează de a mai fi el însuşi. (Este aproape ca în nuvela lui Cehov Dacă ar putea dormi(12), dar acolo este mai uşor, acolo fetița poate să se întindă pentru cîteva clipe, să uite de tot şi de toate, ceea ce pentru un moment împrospătează în mod salvator creierul.) Omul acționează pe jumătate inconştient sau total inconştient, aşa că nu putem să-l blamăm pentru depozițiile lui...

*Căci există dintre aceia care au început astfel în tinerețe, ca santinelă lîngă un om îngenunchеat. Acum, probabil, ocupă funcții de bază. şi copiii lor sunt mari...

Închipuiți-vă, însă, în aceasta stare de tulburare pe un străin care nu cunoaşte limba rusă, şi i se dă să semneze o hîrtie. Bavarezul Jupp Aschenbrenner a semnat în felul acesta că a lucrat pe o dubă cu care fasciştii transportau condamnații la moarte prin gazare. De-abia în 1954, în lagăr, a izbutit să dovedească faptul că în perioada aceea se afla la München, la şcoala de electrosudori.

Ți se spunea direct: „N-ați fost sincer în depozițiile dumneavoastră, iată de ce nu vi se permite să dormiți!" Uneori, pentru mai mult rafinament, nu te țineau în picioare, ci te aşezau pe o canapea moale care predispunea la somn (gardianul de serviciu şedea alături, pe aceeaşi canapea, şi te lovea cu piciorul ori de cîte ori închideai ochii). Iată cum descrie una dintre victime (care înainte de asta petrecuse douăzeci şi patru de ore în boxa cu ploşnițe) senzațiile sale după această tortură: „Frisoane - pentru că ai pierdut mult sînge. Ți s-a uscat membrana ochilor, de parcă cineva ți-ar fi ținut în față, foarte aproape de ochi, un fier înroşit. Limba ți s-a uscat de sete, şi la fiece mişcare parcă te înțeapă toate acele unui arici. Spasmele înghițiturii parcă îți taie beregata."

Frustrarea de somn este un mijloc important de tortură, care nu lasă deloc urme vizibile, nici un motiv să te plîngi, dacă mîine ar descinde o inspecție extraordinară*. „Nu v-au lăsat să adormiți? Păi aici nu e sanatoriu! Nici anchetatorul n-a dormit" (recuperau în timpul zilei). Se poate spune că privarea de somn devenise un mijloc universal folosit de Organe. Ieşise din categoria torturii pentru a deveni un sistem al securității de stat. De aceea era obținută foarte ieftin, fără instalarea nici unor santinele. În toate închisorile de anchetă nu se poate dormi nici o clipă de la deşteptare pînă la stingere (la Suhanovka şi în alte cîteva închisori, patul era ridicat în acest scop ziua şi lipit de perete, în altele, pur şi simplu nu puteai să te aşezi ori să închizi ochii). Iar toate interogatoriile principale aveau loc noaptea. Astfel, în mod automat: cine este în cursul anchetei nu are timp de dormit cel puțin cinci zile şi cinci nopți (în noaptea de sîmbătă spre duminică şi de duminică spre luni, anchetatorii înşişi încearcă să se odihnească).

22. În dezvoltarea procedeului precedent - ancheta pe bandă rulantă. Nu numai că nu dormi, dar trei-patru zile şi nopți, fără întrerupere, eşti interogat de diverşi anchetatori care se schimbă.

23. Boxa cu ploşnițe, care a mai fost amintită. Într-un dulap de scînduri întunecat s-au prăsit sute de ploşnițe, poate mii. Deținutul este dezbrăcat de haină ori de tunică, şi numaidecît, tîrîndu-se pe pereți şi căzînd de pe tavan, asupra lui se năpustesc ploşnițele flămînde. La în-

*De fapt, o inspecție era imposibilă, nu se efectuase niciodată vreuna, şi cînd, în 1953. o comisie a intrat în celula ministrului securității statului Abakumov, atunci arestat, acesta a izbucnit în rîs, crezînd că este o mistificare.

ceput, el se luptă cu înverşunare, le striveşte pe el, pe pereți, se sufocă de putoarea lor, după cîteva ore îi slăbesc puterile şi se lasă resemnat să i se sugă sîngele.
24. Carcerele. Oricît de rău ar fi în celulă, carcera este întotdeauna mai rea, şi celula, prin comparație, pare un rai. În carceră omul este epuizat prin foame şi în mod obişnuit prin frig (la Suhanovka există şi carcere fierbinți). De pildă, carcerele de la Lefortovo nu se încălzesc defel, caloriferele încălzesc numai coridorul, şi, în acest coridor „încălzit", gardienii de serviciu umblă încălțați în pîslari şi îmbrăcați în pufoaice. În schimb, arestatul este dezbrăcat, nu i se lasă decît lenjeria de corp, uneori doar izmenele, şi el trebuie să stea nemişcat (locul e strîmt) în carceră vreo trei-patru-cinci zile şi nopți (zămîrca fierbinte se dă abia a treia zi). În primele clipe îți zici că nu vei rezista nici un ceas. Însă, printr-o minune, omul rezistă cele cinci zile şi cinci nopți ale sale, căpătînd poate şi o boală pentru toată viața.
Carcerele sunt variate; unele cu umiditate, altele cu apă. După război, la închisoarea din Cernăuți, Masa G. a fost ținută două ore cu picioarele goale în apa rece ca gheața, care îi venea pînă la glezne: mărturiseşte! (Avea optsprezece ani, şi ce rău îi pare de picioarele ei acum, şi cît mai are încă de trăit cu ele!)
25. Să considerăm oare ca o variantă a carcerei închiderea deținutului în picioare într-o nişă? Aşa a fost torturat S. A. Cebotariov, încă în 1933, la GPU-ul din Habarovsk: l-au închis gol într-o nişă de beton, în care nu putea să îndoaie genunchii, nici să-şi întindă ori să mişte mîinile, nici să întoarcă, oricît de puțin, capul. Şi asta nu-i tot! Curînd a început să-i picure în creştetul capului apă rece (cît de antologic!...) şi să se scurgă în şiroaie pe tot corpul. Lui, bineînțeles, nu i-au spus că va sta acolo doar douăzeci şi patru de ore. O fi sau nu înfricoşător, dar el şi-a pierdut cunoştința. Cînd a doua zi s-au dus să-l scoată, era ca şi mort, s-a trezit în pat, la spital. L-au readus în simțiri cu amoniac, cofeină şi masaj. Bineînțeles că n-a putut nici pe departe să-şi aducă imediat aminte cum apăruse acolo şi ce se întîmplase cu el în ajun. O lună
întreagă n-a mai fost bun nici măcar pentru interogatorii, (îndrăznim să presupunem că nişa, precum şi dispozitivul de picurat nu au fost făcute doar pentru Cebotariov. În 1949, tovarăşul meu din Dnepropetrovsk a stat într-o nişă asemănătoare, însă fără picături de apă. Putem oare să admitem că între Habarovsk şi Dnepropetrovsk în aceşti şaisprezece ani au existat şi alte puncte care foloseau procedeul cu nişa?
26. Foamea a mai fost menționată cînd s-a făcut prezentarea procedeelor de influențare combinate. Să storci mărturisirea prin înfometare nu este un procedeu rar. De fapt, foamea, la fel ca şi folosirea nopții, a intrat în sistemul general de influențare. Rația de închisoare insuficientă: trei sute de grame în 1933 - an de pace, 450 la Lubianka în 1945, jocul de-a autorizarea şi interzicerea pachetelor sau a cumpărăturilor de la

chioşc se aplică la toți, fără excepție, sunt procedee universale. Există însă şi un regim de foame înăsprit: aşa l-au ținut pe Ciulpeniov o lună de zile cu o sută de grame de pîine. Apoi, cînd l-au scos din groapă, anchetatorul Sokol a pus dinaintea lui o gamelă cu ciorbă grasă şi o jumătate de pîine albă tăiată pieziş (veți întreba ce importanță avea felul cum era tăiată, dar Ciulpeniov şi astăzi insistă: era tăiată foarte ispititor), însă nu l-a lăsat să ia măcar o dată. Cît de vechi sunt toate astea... Te trimit cu gîndul în feudalism, în era cavernelor! Singura noutate este că sunt aplicate în societatea socialistă. Despre procedee asemănătoare povestesc deseori şi alții. Noi însă vom relata o întîmplare tot cu Cebotariov, pentru că prezintă un caz de procedee combinate. A fost ținut şaptezeci şi două de ore în cabinetul de anchetă şi singurul lucru îngăduit era să meargă la closet. În rest, nu-i dădeau nici să mănînce, nici să bea (lîngă el se afla un clondir cu apă) şi nici nu-l lăsau să doarmă. Tot timpul în cabinet se aflau trei anchetatori. Ei lucrau în trei schimburi. Unul scria tot timpul ceva (fără să scoată o vorbă, nederanjîndu -l pe anchetator), cel de al doilea dormea pe canapea, cel de al treilea se plimba prin cameră şi îndată ce Cebotariov ațipea -îl şi lovea. Pe urmă îşi schimbau atribuțiile. (Poate că, din pricina eşecurilor, şi ei fuseseră trecuți la regim de cazarmă?) Şi, deodată, lui Cebotariov i-au adus prînzul: un borş ucrainean gras, şnițel cu cartofi prăjiți şi, într-o carafă de cristal, vin roşu. Dar cum toată viața n-a putut suferi alcoolul, Cebotariov a refuzat să bea vin oricît l-a silit anchetatorul (şi nu putea să-l sileascâ prea mult, ca să nu strice jocul). După masă i-au zis: „Acum semnează ce ai mărturisit de față cu doi martori"! Adică ceea ce compusese un anchetator în tăcere, cînd unul dormea, iar celălalt stătea de veghe. Chiar de la prima pagină, Cebotariov a putut constata că el este prieten la cataramă cu unii dintre cei mai importanți generali japonezi şi că a primit de la toți misiuni de spionaj. Şi a început să taie, una după alta, toate paginile. Un alt kavejedist, Blaghinin, trecut prin aceleaşi încercări, a băut vinul şi, cuprins de o amețeală plăcută, a semnat. Şi a fost împuşcat. (Pentru un om nemîncat de trei zile era prea mult şi un singur păhărut! Darmite o carafă.)

27. Bătaia care nu lasă urme. Bat şi cu bastoane de cauciuc, şi cu ciocane de lemn, şi cu saci cu nisip. Este foarte dureros cînd te lovesc peste oase. De pildă cînd anchetatorul te izbeşte cu cizma în fluierul piciorului, unde osul este aproape la suprafață. Comandantul de brigadă Karpunici-Braven a fost bătut 21 de zile în şir. (Iată ce spune astăzi: „Şi după treizeci de ani mă dor toate oasele, la fel şi capul".) Din experiența lui şi după cele povestite de alții, a numărat cincizeci şi două de procedee de schingiuire. Iată încă o metodă: introduc mîinile acuzatului într-un dispozitiv special, potrivind ca palmele să fie întinse pe masă, apoi lovesc cu muchia riglei peste încheieturile degetelor. Să tot urli! Oare ar trebui să evidențiem separat scoaterea dinților? (Lui Karpunici

iau rupt opt.)
Unii dintre dinții scoşi ai lui G. Kuprianov, secretar al comitetului regional din Karelia, închis în 1949, erau dintre cei simpli şi nu se pun la socoteală, alții însă erau de aur. La început i-au dat un bon că i-au fost luați la păstrare. Pe urmă s-au răzgîndit şi i-au luat chitanța înapoi.
Cum ştie oricine, lovitura cu pumnul în plexul solar, care îți taie răsuflarea, nu lasă nici cea mai mică urmă. Colonelul Sidorov de la închisoarea Lefortovo, după război, folosea lovitura liberă cu galoşul peste organele genitale ale bărbaților (fotbaliştii care sunt loviți cu mingea în vintre pot să aprecieze această lovitură). Durerea provocată este incomparabilă. De obicei îți pierzi cunoştința*.
28. La NKVD-ul din Novorossiisk au inventat o maşină pentru smulgerea unghiilor. Pe urmă, în închisorile de tranzit, puteai vedea că mulți condamnați din Novorosiisk aveau unghiile căzute.
29. Dar cămaşa de forță?
30 Dar fractura coloanei vertebrale? (La acelaşi GPU din Habarovsk, în 1933).
31. Dar zăbala („rîndunica")? Este o metodă de la închisoarea Suhanovka, dar era cunoscută şi la închisoarea din Arhanghelsk (anchetatorul Ivkov, în 1940). Ți se trece un prosop prin gură (zăbala), iar apoi, peste spate, îți leagă capetele de tălpi. Şi uite aşa, ca o roată, pe burtă, cu spinarea trosnind, fără apă şi mîncare, poți să zaci vreo patruzeci şi opt de ore.
Este nevoie oare să enumerăm mai departe? Şi cît să mai enumerăm? Ce nu sunt în stare să născocească oamenii care nu au ce face, sunt sătui şi nesimțitori?...
Fraților! Nu-i osîndiți pe cei care au trecut prin toate astea, cei care s-au dovedit mai slabi şi au semnat şi ceea ce nu trebuiau să semneze...
***
Însă luați aminte. Nu este nevoie nici de aceste torturi, nici chiar de cele mai „blînde" procedee pentru a obține depoziții de la majoritatea deținuților, nu e nevoie să-i prinzi cu colți de fier pe aceşti mieluşei care ard de dorința de a se întoarce la căminul lor cald. Este prea inegal raportul de forțe şi de situații.
O, cît de schimbată - o adevărată junglă africană abundînd în primejdii - ne apare, văzută din cabinetul de anchetă, viața noastră trecută! Şi noi o socoteam atît de simplă!
Dumneata, A, şi prietenul dumitale, B, vă cunoaşteți de ani de zile unul pe celălalt şi aveți încredere deplină unul în celălalt. Cînd vă întîlniți,

*În 1918, tribunalul revoluționar din Moscova l-a judecat pe Bondar, fost gardian la o închisoare țaristă. În acuzație, ca exemplu suprem al cruzimii sale, era menționat faptul că o dată a lovit un deținut politic cu atîta putere, încît i-a spart timpanul (N.V. Krîlenko. Op. cit., p. 16).

discutați cu îndrăzneală politică mare şi politică mică. Şi nimeni nu putea să vă asculte. Şi nu v-ați denunțat unul pe celălalt cîtuşi de puțin.
Iată însă că dumneata, A, nu se ştie de ce, ai fost vizat, te-au scos din turmă, trăgîndu-te de urechi, şi te-au băgat la răcoare. Şi dintr-un motiv sau altul, poate nu fără denunțul cuiva şi nici fără teama dumitale pentru cei dragi şi apropiați, nici fără puțină privare de somn şi nici fără puțină carceră, ai hotărît să renunți la dumneata, să-ți pui cruce, dar fără să trădezi pe altcineva, pentru nimic în lume! Şi în patru procese-verbale ai recunoscut şi semnat că eşti duşmanul de moarte al puterii sovietice, pentru că ai spus anecdote despre conducător, la alegeri ai vrut doi candidați pe listele electorale şi ai intrat în cabină ca să-l tai pe unicul, însă nu era cerneală în călimară, în plus, aparatul dumitale de radio prinde lungimea de undă de şaisprezece metri şi dumneata te-ai străduit să asculți prin bruiaj ceva din emisiunile trasmise de Occident. Ai asigurată condamnarea de zece ani, însă coastele îți sunt întregi, pînă acum n-ai făcut congestie pulmonară, nu ai trădat pe nimeni şi se pare că te-ai descurcat inteligent Şi le comunici celor din celulă că ancheta dumitale se apropie de sfîrşit.
Dar vai! Admirîndu-şi fără jgrabă caligrafia, anchetatorul începe să completeze procesul-verbal nr. 5. Întrebare: ați fost în relații de prietenie cu B? Da. Discutați cu el în mod deschis probleme politice? Nu, nu, nu aveam încredere în el. Vă întîlneați deseori? Nu prea. Cum adică nu prea? După mărturiile vecinilor, numai în ultima lună a fost la dumneavoastră în vizită la data cutare, cutare şi cutare. A fost? Mda, poate. Cu acest prilej s-a constatat că, aşa ca întotdeauna, n-ați băut, n-ați făcut gălăgie, ați discutat foarte încet, nici nu se auzea din coridor. (Ah, beți, prieteni! Spargeți sticlele! Înjurați în gura mare! Asta vă face oameni de încredere!) - Ei bine, şi ce-i cu asta? -Şi dumneavoastră l-ați vizitat, iată ce i-ați spus la telefon: atunci am petrecut o seară grozavă, substanțială. Pe urmă ați fost văzuți la intersecție, ați stat cu el o jumătate de oră în frig, şi aveați chipurile posomorîte, exprimînd nemulțumire, iată, ați fost chiar fotografiat în timpul acelei întîlniri. (Tehnica agenților, dragii mei, tehnica agenților!) Aşadar, despre ce discutați la aceste întîlniri?
Despre ce?!... Este o întrebare redutabilă! Prima idee: ai uitat despre ce ați discutat. Parcă eşti obligat să ții minte? Bine, ați uitat prima discuție. Dar şi pe a doua? Şi pe a treia? Chiar şi pe cea din seara aceea grozavă? Şi pe cea de la intersecție? Şi discuțiile cu C? Şi discuțiile cu D? Nu, îți zici dumneata, „am uitat" nu e o soluție, nu rezistă. Şi creierul dumitale zguduit de arestare, strangulat de frică, tulburat de foame şi nesomn caută: cum să facă să găsească un vicleşug cît mai verosimil şi să-l păcălească pe anchetator.
Despre ce?!... Bine, dacă ați discutat despre hochei (în toate cazurile este cel mai comod, prieteni!), despre muieri şi chiar despre ştiință - atunci se poate repeta (ştiința e apropiată de hochei, doar că astăzi în

ştiință totul este ținut secret şi poți fi condamnat după Decretul privind divulgarea). Dar dacă în realitate ați vorbit despre noile arestări din oraş? Despre colhozuri? (Şi, bineînțeles, de rău, căci cine vorbeşte bine despre ele?) Despre reducerea salariilor în producție? Ați stat o jumătate de oră posomorîți la intersecție - despre ce ați discutat?
Poate că B a fost arestat (anchetatorul te asigură că da, şi a depus deja mărturie împotriva dumitale, iar acum este adus pentru confruntare). Poate că stă foarte liniştit acasă, dar or să-l scoată la interogatoriu şi vor începe verificarea de acolo: de ce erați posomorîți la intersecție?
Acum, cu mintea de pe urmă, ai înțeles că viața este făcută astfel, şi de fiecare dată cînd vă luați rămas-bun, ar fi trebuit să cădeți de acord şi să memorați exact: despre ce am vorbit noi astăzi? Atunci, la orice interogatoriu, depozițiile voastre vor coincide. Dar voi nu v-ați înțeles. Nu vă închipuiați ce fel de junglă e asta.
Să spui că ați convenit să mergeți la pescuit? Iar B o să spună că n-a fost vorba de nici un pescuit, ați vorbit despre învățămîntul la fără frecvență. Fără să uşurați ancheta, nu faceți decît să strîngeți nodul şi mai tare: despre ce? despre ce? despre ce?
îți vine o idee: fericită ori nefastă? Trebuie să povesteşti ceva cît mai aproape de ceea ce a fost în realitate (de bună seamă netezind toate rugozitățile şi ocolind tot ce este periculos), doar se spune că întotdeauna trebuie să minți cît mai aproape de adevăr. Poate că şi lui B îi va trece prin cap şi va povesti ceva asemănător, depozițiile vor coincide în anumite puncte şi vei fi lăsat în pace.
Peste mulți ani o să-ți dai seama că asta n-a fost o idee înțeleaptă şi că era mult mai bine să fi jucat rolul neverosimil al unui prost de dă în gropi: nu-mi amintesc nici o zi din viața mea, puteți să mă omorîți. Însă dumneata n-ai dormit trei zile şi trei nopți. De-abia mai găseşti putere să-ți urmăreşti şirul ideilor şi să-ți controlezi expresia imperturbabilă pe față. Şi nu ai nici o clipă pentru reflecție. Şi doi anchetatori deodată (le place să se viziteze unul pe celălalt) au tăbărît pe dumneata: despre ce? despre ce? despre ce?
Şi dumneata mărturiseşti: am vorbit despre colhozuri (că nu sunt toate puse la punct, dar în curînd se vor pune). Am vorbit şi de reducerea salariilor... Ce anume am vorbit? Ne-am bucurat că se reduc? Dar oamenii normali nu pot vorbi astfel, din nou este neverosimil. Deci, ca să fie pe deplin verosimil: da, întrucîtva ne-am jeluit că am fost atinşi puțin la salarii.
Anchetatorul însă scrie protocolul şi el traduce pe limba lui: la această întîlnire am calomniat politica partidului şi guvernului în domeniul salariilor.
Şi cîndva B îți va reproşa: of, neghiobule, iar eu am spus că ne-am înțeles să mergem la pescuit...
Dar dumneata ai vrut să fii mai şiret decît anchetatorul dumnitale! Dum-

neata gîndeşti repede şi subtil! Eşti intelectual. Ai făcut pe deşteptul...
În Crimă şi pedeapsă, Porfiri Petrovici îi face lui Raskolnikov o remarcă uimitor de fină, pe care o putea face doar cel ce a trecut el însuşi prin acest joc de-a şoarecele şi pisica: Cu dumneavoastră intelectualii n-am bătaie de cap, nu trebuie să concep o versiune a mea, dumneavoastră înşivă o veţi concepe şi mi-o veţi servi pe de-a gata. Da, asta aşa este! Un intelectual nu poate răspunde cu fermecătoarea incoerenţă a „răufăcătorului" cehovian(13). El se va strădui, neapărat, să construiască din minciuni întreaga poveste de care este acuzat, dar foarte coerent.
Însă anchetatorul măcelar nu sesizează această coerenţă, ci numai două-trei fraze. El ştie ce şi cum. Iar noi nu suntem pregătiţi pentru nimic!...
Noi suntem instruiţi şi pregătiţi din tinereţe: pentru profesiunea noastră; pentru îndatoririle de cetăţean; pentru serviciul militar; pentru îngrijirea corpului propriu; pentru un comportament cuviincios; chiar şi pentru înţelegerea frumosului (nu cine ştie ce), însă nici instruirea, nici educaţia, nici experienţa nu ne pregătesc cîtuşi de puţin pentru marea încercare a vieţii: pentru arestarea fără motiv şi anchetarea pentru absolut nimic. Romanele, piesele de teatru, filmele (dacă şi autorii lor ar putea bea din paharul GULAG-ului!) ni-i înfăţişează pe cei ce pot fi întîlniţi în cabinetul anchetatorului drept cavaleri ai adevărului şi iubirii de oameni, adevăraţi părinţi. Şi despre cîte nu ne ţin lecţii! Şi chiar ne mînă cu forţa să le ascultăm! Nimeni însă nu ne ţine lecţii despre sensul adevărat şi larg al codului penal, şi chiar codurile nu sunt expuse în biblioteci, nu se vînd la chioşcuri şi nu ajung în mîna tineretului lipsit de griji.
Pare aproape un basm că undeva, peste nouă mări, inculpatul se poate folosi de ajutorul unui avocat. Asta înseamnă să ai lîngă tine în clipa cea mai grea a luptei o minte limpede, care stăpîneşte toate legile!
Unul dintre principiile anchetei la noi este şi acela de a-l lipsi pe acuzat chiar şi de cunoaşterea legilor.
Ţi se prezintă rechizitoriul... (apropo: „Semnaţi-l.", - „Nu sunt de acord." - „Semnaţi-l." - „Dar nu sunt vinovat cu nimic!")... Sunteţi acuzat în virtutea articolelor 58-10, alineatul doi, şi 58-11 din Codul penal al RSFSR. Semnaţi! - Dar ce glăsuiesc aceste articole? Daţi-mi să citesc codul! - Nu-l am. - Luaţi-l de la şeful secţiei! - Nici el nu-l are. Semnaţi! - Dar eu vă rog să mi-l arătaţi! - Nu putem să vi-l arătăm, el este scris pentru noi, nu pentru dumneavoastră. Şi nici nu aveţi nevoie de el. O să vă explic: aceste articole conţin tot de ce vă faceţi vinovat. Iar acum dumneavoastră nu semnaţi pentru că aţi fi de acord, ci pentru că aţi citit actul de acuzare şi că vi s-a prezentat. Într-una din hîrtiuţe apare deodată o nouă combinaţie de litere: CPP. Vă încordaţi atenţia: prin ce se deosebeşte CPP de CP? Dacă aţi avut noroc ca anchetatorul să fie bine dispus, el vă lămureşte: Codul de procedură penală. Cum? Va să

zică, nu unul, ci două coduri întregi vă rămîn necunoscute chiar în momentul cînd, după regulile lor, a şi început reprimarea dumneavoastră?!
... De atunci au trecut zece ani, apoi cincisprezece. A crescut iarbă deasă pe mormîntul tinereții mele. Mi-am ispăşit condamnarea, ba chiar şi anii de exil pe termen nelimitat. Şi nicăieri, nici în secțiile „cultural-educative" ale lagărelor, nici în bibliotecile raionale, nici chiar în oraşele mijlocii - nicăieri - n-am văzut cu ochii mei, n-am ținut în mînă, n-am putut să cumpăr, să procur ori să cer un cod de drept sovietic! Şi sute dintre cunoscuții mei deținuți, care au trecut prin anchetă, prin tribunal, şi nu o singură dată, care şi-au executat anii de lagăr şi surghiun, nici unul dintre ei, de asemenea, n-a văzut şi n-a ținut în mînă un cod. (Cei care cunosc atmosfera de suspiciune de la noi înțeleg de ce nu se putea cere un cod la un tribunal popular ori la comitetul excutiv raional. Interesul dumneavoastră pentru cod ar fi fost un fenomen extraordinar: ori vă pregătiți pentru o crimă, ori vreți să ştergeți urmele!)
Şi de-abia cînd ambele coduri îşi sfîrşeau ultimele zile ale existenței lor de treizeci de ani şi trebuiau să fie înlocuite cu altele de la o zi la alta, abia atunci le-am văzut, doi frățiori fără coperți, CP şi CPP, pe o tarabă dintr-o stație a metroului din Moscova (au hotărît să scape de ele pentru că deveniseră inutile).
Şi acum eu le citesc cu înduioşare. De pildă CPP:
Articolul 136: Anchetatorul nu are dreptul să smulgă depozițiile sau mărturisirile acuzatului prin violență ori amenințări. (Parcă s-ar fi ştiut ce-o să se întîmple de fapt!)
Articolul 111: Anchetatorul este obligat să elucideze şi circumstanțele care îl disculpă pe acuzat şi îi atenuează vina.
(„Dar eu am instaurat puterea sovietică în Octombrie!... Am luptat împotriva lui Kolceak!...(14) Am participat la deschiaburire!... Am dat statului economii în valoare de zece milioane de ruble!... În ultimul război am fost rănit de două ori!... Am fost decorat de trei ori!..."
„Nu pentru asta vă judecăm! rînjeşte istoria cu gura anchetatorului. Tot ceea ce ați făcut bine n-are nici o legătură cu cazul dumneavoastră".)
Articolul 139: Inculpatul are dreptul să scrie depozițiile cu mînă lui şi să ceară introducerea de corecturi în procesul-verbal scris de procuror.
(Ah, dacă am fi putut să ştim acestea la timp! Mai exact, dacă acestea ar fi fost într-adevăr aşa! Dar întotdeauna îl rugăm pe anchetator, însă degeaba, să fie binevoitor şi să nu scrie: „calomniile mele mîrşave" în loc de „afirmațiile mele eronate", „depozitul nostru de arme clandestin" în loc de „ruginitul meu cuțit finlandez".)
Ah, dacă la început li s-ar fi ținut inculpaților cursuri de ştiință penitenciară! Dacă s-ar fi făcut mai întîi o repetiție a anchetei, şi abia pe urmă să treacă la cea adevărată... Cu „recidiviştii' din anul 1948 n-ar mai fi procedat la acest joc de-a ancheta, ar fi fost în van. Însă novicii nu au experiență şi nici cunoştințe! Şi nu au cu cine să se sfătuiască.

Singurătatea inculpatului! Iată încă o condiție a succesului unei anchete nedrepte! Întregul aparat trebuie să se năpustească zdrobitor asupra unei voințe izolate, stinghere. Din clipa arestării şi pe întreg parcursul primei perioade, de şoc, a anchetei, în mod ideal arestatul trebuie să fie singur: în celulă, în coridor, pe scări, în birourile de anchetă, nicăieri nu trebuie să întîlnească arestați ca şi el, să nu poată primi din nici un zîmbet, din nici o privire de compasiune, un sfat ori sprijin. Organele fac totul ca să-i eclipseze viitorul şi să-i denatureze prezentul: să-l mintă că prietenii şi rudele lui au fost arestați, că s-au găsit probe materiale. Să îşi exagereze posibilitățile de reprimare, a lui şi a celor apropiați, drepturile de a ierta (de care Organele nu dispun cîtuşi de puțin). Să lege sinceritatea „căinței" cu atenuarea pedepsei şi a regimului de lagăr (asemenea legătură n-a existat niciodată). Într-un timp scurt, cînd arestatul este încă zguduit, extenuat şi iresponsabil să obțină de la el cît mai multe depoziții ireparabile, să implice cît mai multe persoane fără nici o vină (unii se pierd atît de mult cu firea, încît roagă chiar să nu li se mai citească procesele-verbale, ci doar să le semneze, doar să le semneze). Numai pe urmă îl scot de la izolator şi îl introduc într-o celulă cu mai multe persoane, unde el, cu disperare tîrzie, îşi va descoperi şi număra greşelile.

Cum să nu greşeşti în acest duel? Cine nu ar greşi?

Am spus „ideal arestatul trebuie să fie singur", însă în condițiile din 1937, cînd închisorile erau arhipline (la fel şi în 1945), acest principiu ideal al singurătății proaspătului arestat nu putea fi respectat. Aproape chiar din primele ore, arestatul se afla într-o celulă comună suprapopulată.

Acest lucru avea însă avantajele sale, care compensau neajunsurile. Excesul deținuților dintr-o celulă nu numai că înlocuia boxa strîmtă, de o singură persoană, dar constituia şi o tortură de prima clasă, cu atît mai valoroasă, cu cît dura zile şi săptămîni întregi şi fără să ceară vreun efort din partea anchetatorilor: deținuții erau torturați de confrații lor! Erau înghesuiți în celulă atît de mulți, încît să nu aibă fiecare o bucățică de duşumea, ca oamenii să calce peste oameni şi, îndeobşte, să nu se poată mişca, să stea unii pe picioarele altora. Astfel, în 1945, în puşcăriile de detenție preventivă din Chişinău, într-o celulă individuală erau îngrămădiți optsprezece oameni, la Lugansk, în 1937, cincisprezece*, iar Ivanov-Razumnik, în 1938, la Butîrki, într-o celulă standard pentru douăzeci şi cinci de persoane, a stat în compania a o sută patruzeci. Viața în celulele anilor 1937-1938 este foarte bine descrisă de el. Closetele erau atît de aglomerate, încît erau duşi să-şi facă nevoile o sin-

* Şi la ei ancheta dura opt-zece luni. „Pesemne. Klim Voroşilov(15) a stat singur într-o astfel de celulă", ziceau băieții (dar oare a stat?).

gură dată în douăzeci şi patru de ore şi uneori noaptea, ca şi plimbarea! Tot el în „cocina" de primire de la Lubianka a calculat că săptămîni întregi erau nevoiți să stea cîte trei oameni pe un metru pătrat de pardoseală (apreciați şi aşezați-vă!)*. Cocina nu avea ferestre ori ventilație, corpurile şi respirația făceau ca temperatura să urce la 40-45 de grade, toți şedeau numai în izmene (lucrurile de iarnă aşezîndu-le sub ei), trupurile se presau unele de altele şi de la sudoarea celui de lîngă tine pielea ți se îmbolnăvea de eczemă. Astfel şedeau cu săptămînile, nu primeau nici aer, nici apă (în afară de acea zămîrcă şi ceai, dimineața).
În acel an, la Butîrki, proaspăt-arestații (trecuți deja prin baie şi boxe) şedeau cîteva zile şi nopți în şir pe treptele scărilor, aşteptînd să plece convoaiele celor condamnați ca să elibereze celulele. T-v, care stătuse la Butîrki cu şapte ani mai înainte, în 1931, spune că locul de sub priciurile de lemn era înțesat, dormeau şi pe pardoseala de ciment. În 1945, cînd am stat eu, era la fel. Recent însă am primit de la M.K. B-ci o prețioasă mărturie personală despre înghesuiala de la Butîrki în anul 1918: în octombrie (cea de a două luna de teroare roşie), închisoarea era atît de plină, încît chiar şi la spălătorie au aranajat o celulă de şaptezeci de persoane pentru femei! Dar cînd s-a întîmplat, atunci, ca închisoarea Butîrki să rămînă goală?
Şi dacă, în plus, hîrdăul igienic înlocuia feluritele moduri de a-ți face nevoile (ori, dimpotrivă, pînă la ora hotărîtă pentru aşa ceva hîrdăul era scos din celulă, precum în unele închisori din Siberia); dacă mîncau patru din acelaşi castron, şi unul de pe genunchii celuilalt; dacă scoteau întruna pe careva la interogatoriu, iar pe altcineva îl aduceau bătut, nedormit şi înfrînt; dacă înfățişarea acestor înfrînți era mai convingătoare decît toate amenințările anchetatorului; iar celui pe care cu lunile nu îl chemau i se părea orice moarte şi orice lagăr mai uşoare decît această poziție ghemuită, - atunci poate că aceasta înlocuia pe deplin singurătatea teoretic ideală? Şi în acest talmeş-balmeş de oameni nu te poți hotărî întotdeauna cui să te destăinui şi nu găseşti întotdeauna cu cine să te sfătuieşti. Şi crezi mai degrabă în schingiuiri şi bătăi nu atunci cînd te amenință anchetatorul, ci cînd ți le arată oamenii înşişi.
Chiar de la victime afli că se face clismă cu apă sărată pe gît şi pe urmă te lasă douăzeci şi patru de ore să te chinuieşti de sete în boxă (Karpunici). Sau îți freacă spatele cu răzătoarea pînă la sînge şi pe urmă te ung cu terebentină. Comandantul de brigadă Rudolf Pințov a avut parte şi de una, şi de alta, ba i-au mai băgat şi ace sub unghii şi i- au turnat apă pe gît pînă s-a umflat şi era gata să plesnească: îi cereau să sem-

*În 1948, şi în puşcăria „interioară" (16) din Vladimir, într-o celulă de trei metri pe trei, stăteau permanent treizeci de oameni! (S. Potapov.) La GPU-ul din Krasnodar, în 1937, erau patru oameni pe metru pătrat de pardoseală.

neze un proces-verbal precum că la parada din octombrie a vrut să îndrepte brigada de tancuri asupra guvernului*. Iar de la Alexandrov, fost director al secției artistice a Asociației panruse pentru relații culturale cu străinătatea, care este aplecat într-o parte din pricina coloanei vertebrale rupte, care nu-şi poate stăpîni lacrimile, poți să afli cum bate (în 1948) însuşi Abakumov(17).

Da, da, însuşi ministrul securității de stat Abakumov, căruia nu-i repugnă cîtuşi de puțin să presteze această muncă brută (Suvorov(18) în linia întîi!), nu se dă în lături uneori să pună mîna pe bastonul de cauciuc. Cu şi mai multă plăcere bate adjunctul său Riumin(19). El face asta la Suhanovka, în cabinetul de anchetă „al generalului". Cabinetul are pereții în lambriuri de nuc, draperii de mătase la ferestre şi uşi, pe duşumea - un covor mare persan. Ca să nu se pîngărească această frumusețe, pentru victimă, peste covor, se aşterne un preş murdar, presărat cu pete de sînge. La bătăi, pe Riumin nu îl asistă un gardian simplu, ci un colonel. „Care va să zică, spune Riumin politicos, mîngîind bastonul de cauciuc cu diametrul de vreo patru centimetri, proba cu somnul ați trecut-o cu cinste. (Alexander Dolgan i-a păcălit, izbutind să reziste o lună fără somn: dormea în picioare.) Acum vom încerca bastonul. La noi nu se rezistă mai mult de două-trei reprize. Dați jos pantalonii şi culcați-vă pe preş." Colonelul se aşază pe spinarea victimei. Dolgan se pregăteşte să numere loviturile, încă nu ştie ce înseamnă lovitura cu bastonul peste nervul sciatic, dacă fesele aproape i-au dispărut de nemîncare. Durerea nu este resimțită în locul loviturii, dar ai impresia că îți plesneşte capul. După cea dintîi lovitură, victima înnebuneşte de durere, îşi rupe unghiile, înfigîndu-le în preş. Riumin loveşte, străduindu-se să nimerească precis. Colonelul striveşte cu corpul lui de namilă - este exact o muncă potrivită pentru cele trei stele mari de pe epoleți ca să-l asiste pe atotputernicul Riumin! (După această repriză, victima nu mai poate merge, dar nici nu este dusă pe sus de gardieni, ci tîrîtă pe duşumea. Curînd fesele i se umflă într-o asemenea măsură, încît îi este imposibil să se mai încheie la pantaloni. Aproape că n-a rămas nici o urmă roşie de la lovituri. Se declanşează o diaree feroce, şi Dolgan, stînd pe hîrdăul din celula sa, rîde în hohote. Îl mai aşteaptă încă repriza a doua şi a treia, îi plesneşte pielea; Riumin, turbat de furie, începe să-l lovească peste burtă, îi sparge peritoneul, şi intestinele se revarsă sub forma unei hernii imense. Arestatul este dus la spitalul din închisoarea Butîrki cu peritonită şi temporar sunt întrerupte încercările de a-l sili să facă o mîrşăvie.)

* Într-adevăr, el a condus brigada la paradă, dar, nu se ştie de ce, nu a îndreptat-o asupra guvernului. De altminteri, asta nu se pune la socoteală. Totuşi, după ce a fost supus acestor torturi universale, a primit... zece ani de la OSO. Într-atît jandarmii înşişi nu credeau în realizările proprii.

Uite aşa te pot schingiui şi pe tine. Şi după aceasta ţi se va părea o mîngîiere de părinte cînd anchetatorul Danilov din Chişinău îl loveşte pe preotul Viktor Şipovalnikov cu vătraiul după ceafă şi îl trage de părul împletit în coadă. (Pe slujitorii bisericii este comod să-i tragi de cozi, iar pe mireni de barbă şi să-i tîrăşti dintr-un colţ al cabinetului într-altul. Pe Richard Ahola, un finlandez din garda roşie, care a participat la prinderea lui Sidney Reilly şi a comandat o companie cînd a fost înăbuşită revolta din Kronstadt, l-au prins cu un cleşte cînd de o jumătate, cînd de alta a mustăţii lui impozante, ridicîndu-l şi ţinîndu-l suspendat cîte zece minute.)
Dar cel mai cumplit, din ceea ce pot face cu tine, este să te dezbrace de pantaloni, să te aşeze jos, pe spate, cu picioarele desfăcute, pe care se aşază ajutoarele (bravul corp al sergenţilor), ţinîndu-te de braţe, iar anchetatorul - nu se sfiesc nici femeile - se aşază între picioarele tale desfăcute şi cu vîrful ghetei (ori al pantofului), treptat, cu măsură şi din ce în ce mai tare, striveşte de duşumea ceea ce, cîndva, te făcea bărbat, te priveşte în ochi şi repetă, şi repetă întrebările ori propunerile de trădare. Dacă nu apasă înainte de vreme puţin mai tare, vei mai avea încă cincisprezece secunde să strigi că recunoşti totul, că eşti gata să-i bagi în închisoare pe acei douăzeci de oameni pe care îi cer de la tine, ori să calomniezi în presă tot ce ai mai scump...
Şi să te judece Dumnezeu, nu oamenii...
— Nu-i nici o scăpare! Trebuie să recunoaştem totul! şuşotesc turnătorii introduşi în celulă.
— O socoteală simplă: trebuie să ne păstrăm sănătatea! spun oamenii lucizi.
— Alţi dinţi n-or să-ţi mai pună, îţi face un semn din cap unul care nu-i mai are.
— Oricum, or să te condamne, fie că mărturiseşti, fie că nu mărturiseşti, conchid cei care au pătruns esenţa lucrurilor.
— Pe cei care nu semnează îi împuşcă! proroceşte încă unul dintr-un colţ. Ca să se răzbune. Să nu rămînă nici o urmă de felul cum s-a desfăşurat ancheta.
— Iar dacă mori în cabinet, or să comunice rudelor că ai fost condamnat la lagăr fără drept de corespondenţă. N-au decît să te caute.
Iar dacă eşti un comunist ortodox, de tine se va apropia pe nesimţite un alt ortodox şi, uitîndu-se în jur cu duşmănie, ca să nu asculte cei neiniţiaţi, va începe să-ţi explice cu ardoare la ureche:
— Datoria noastră este să susţinem ancheta sovietică. Suntem în condiţii de luptă. Noi singuri suntem vinovaţi: am fost prea molîi şi, uite, s-a prăsit în ţară acest putregai. Are loc un război secret cumplit. Uite, şi aici, în jurul nostru - numai duşmani, îi auzi ce spun? Nu e obligat partidul să dea socoteală fiecăruia dintre noi - de ce şi pentru ce. Dacă cer, înseamnă că trebuie să semnăm.

Se apropie pe furiş încă un ortodox:
— Eu am semnat pentru treizeci şi cinci de oameni, toți cunoscuții mei. Şi vă sfătuiesc şi pe dumneavoastră: dați cît mai multe nume, trageți cîți mai mulți după voi! Atunci o să devină clar că este o absurditate şi ne vor elibera pe toți.
Organelor doar atît le trebuie! Conştiința ortodoxului şi scopurile NKVD-ului au coincis în mod firesc. NKVD-ul are nevoie de acest evantai ogival de nume, de această reproducție lărgită a lor. Asta constituie şi indiciul calității muncii lor, şi jaloane de a arunca noi arcane. „Complicii! Complicii! Tovarăşii de idei!" îi scuturau cu îndărătnicie pe toți. (Se spune că R. Ralov l-a numit drept complice al său pe cardinalul Richelieu, a fost introdus în procesele-verbale şi pînă la interogatoriul de reabilitare din 1956 acest lucru nu a mirat pe nimeni.)
Şi dacă tot veni vorba de ortodocşi. Pentru această epurare era necesar Stalin, da, însă era nevoie şi de un astfel de partid: majoritatea lor, a celor ce se aflau la putere, chiar pînă în clipa propriei arestări, au aruncat neîndurători în închisoare pe alții, au nimicit cu supuşenie pe semenii lor în virtutea aceloraşi instrucțiuni, au trimis la nimicire pe oricare dintre prietenii ori camarazii de luptă de ieri. Şi toți bolşevicii de seamă, care acum poartă aureola de martiri, au izbutit să fie călăii altor bolşevici (fără a mai pune la socoteală cum înainte de asta ei toți au fost călăii celor fără de partid). Poate că anul 1937 a fost necesar tocmai pentru a demonstra cît de puțin valorează convingerile lor, cu care se semețeau atît de însuflețiți în vreme ce răvăşeau Rusia, distrugîndu-i toate bastioanele şi călcîndu-i în picioare tot ce avea ea mai de preț. Rusia, unde pe ei înşişi nu i-ar fi amenințat niciodată asemenea represalii. Victimele bolşevicilor începînd din 1918 pînă în 1936 nu s-au comportat niciodată atît de josnic, precum bolşevicii de vază, cînd s-a abătut furtuna asupra lor. Dacă vei examina amănunțit întreaga istorie a arestărilor şi proceselor din anii 1937-1938, te va cuprinde repulsia nu numai față de Stalin şi acoliții lui, dar şi față de acei inculpați josnici şi dezgustători, vei simți aversiune față de ticăloşia lor sufletească după trufia şi intoleranța de mai înainte.
...Şi acum? Oare cum să rezişti tu, cel care simți durerea, eşti slab, te bucuri de ataşamente sufleteşti vii şi nu eşti pregătit?...
De ee este nevoie ca să fii mai puternic decît anchetatorul şi decît toată această capcană?
Trebuie să intri în puşcărie fără să tremuri pentru viața călduță pe care ai părăsit-o. Trecîndu-i pragul, trebuie să-ți spui: viața mea s-a sfîrşit, puțin cam devreme, dar nu poți face nimic. Nu mă voi mai întoarce niciodată în libertate. Sunt hărăzit pieirii, acum ori ceva mai tîrziu, mai tîrziu însă va fi chiar mai dificil, ar fi bine mai devreme. Nu mai am nici un fel de avere. Cei apropiați sunt morți pentru mine şi eu sunt mort pentru ei. De astăzi corpul meu este un corp străin, inutil. Numai spiritul

meu şi conştiinţa mea îmi rămîn scumpe şi importante.
Şi înaintea unui astfel de arestat ancheta va tresări.
Va învinge numai acela care a renunţat la toate!
Dar cum să-ţi preschimbi trupul în piatră?
Din cercul lui Berdiaev au făcut marionete pentru tribunal, dar din Berdiaev însuşi n-au făcut. Au vrut să-l atragă în proces, l-au arestat de două ori, l-au dus (1922) la un interogatoriu nocturn cu Dzerjinski. Acolo se afla şi Kamenev(20) (înseamnă că nici el nu dispreţuia lupta ideologică prin intermediul CEKA). Berdiaev însă nu s-a înjosit, nu a implorat milă, ci le-a expus cu fermitate acele principii religioase şi etice în virtutea cărora nu acceptă puterea care s-a instaurat în Rusia. Şi nu doar că l-au considerat nefolositor tribunalului, ci l-au eliberat. Un om care şi-a exprimat punctul de vedere!
N. Stoliarova îşi aminteşte de o bătrînică, vecina ei de pat de la închisoarea Butîrki din 1937. Bătrînică era interogată în fiecare noapte. Cu doi ani în urmă, un fost mitropolit, care fugise în exil, în trecere prin Moscova a înnoptat la ea „Numai că nu un fost mitropolit, ci unul care încă este! Aşa e, am avut onoarea să-l primesc în casa mea" „Aşa, bine. Dar mai departe la cine s-a dus după ce a plecat din Moscova?" „Ştiu. Dar nu spun!" (Mitropolitul, cu ajutorul unui lanţ întreg de credincioşi, a fugit în Finlanda.) Anchetatorii se schimbau şi se adunau în grupuri, îşi agitau pumnii prin faţa bătrînei, dar ea le spunea: „N-o să obţineţi nimic de la mine chiar dacă mă tăiaţi în bucăţi. Vedeţi, voi vă temeţi de şefii voştri, vă temeţi unul de celălalt, vă temeţi chiar să mă ucideţi pe mine („pierdeau o pistă"). Eu însă nu mă tem de nimic! Chiar şi acum sunt gata să mă prezint în faţa Domnului şi să dau socoteală!"
Da, au fost, au fost astfel de oameni în 1937, care nu s-au mai întors în celulă după bocceluţa de lucruri. Care au ales moartea, dar nu au semnat şi aşa nu au trădat pe nimeni.
Nu se poate spune că istoria revoluţionarilor ruşi ne-a oferit cele mai bune exemple de tărie. Dar aici nu poate exista comparaţie, deoarece revoluţionarii noştri n-au ştiut niciodată ce este aceea o anchetă adevărată, cu cincizeci şi două de procedee!
Şeşkovski(21) nu l-a schingiuit pe Radişcev(22). Şi Radişcev, după obiceiul acelor vremuri, ştia prea bine că fiii lui vor servi în continuare ca ofiţeri de gardă, şi nimeni nu le va distruge viaţa. Nimeni nu va confisca moşiile lui Radişcev, moştenite din moşi strămoşi. Şi totuşi la ancheta scurtă, de numai două săpătmîni, acest om remarcabil şi-a renegat convingerile, cartea şi a cerut îndurare.
Ţarul Nicolae I nu a săvîrşit mişelia să aresteze soţiile decembriştilor(23), să le forţeze să ţipe în cabinetul vecin sau să-i supună torturilor pe decembriştii înşişi. Nici nu avea nevoie. Ancheta decembriştilor a decurs liber, le-au dat chiar întrebările în cazemată să mediteze asupra lor. Nici unul dintre decembrişti nu a pomenit pe urmă de incorectitudi-

nea interpretării răspunsurilor. Nu au fost traşi la răspundere „cei care au ştiut de pregătirea răscoalei, dar nu au raportat". Şi cu atît mai mult, asupra rudelor celor condamnați n-a căzut nici o umbră (s-a emis un manifest special în acest sens). Şi, fireşte, au fost grațiați toți soldații care au fost atraşi în răscoală, însă chiar Rîleev(24) „a răspuns detaliat, sincer şi fără să ascundă ceva". Chiar şi Pestei(25) a mărturisit, dezvăluind numele camarazilor săi (încă în libertate, cărora le-a poruncit să îngroape Adevărul rus(26), şi chiar locul unde l-au îngropat. Puțini, precum Lunin(27), s-au remarcat prin lipsă de considerație şi dispreț față de comisia de anchetă, însă cei mai mulți s-au comportat ca nişte becisnici, se implicau unii pe alții, mulți implorau iertare! Zavalişin(28) a dat toată vina pe Rîleev. E.P. Obolenski(29) şi S.P. Trubeţkoi(30) n-au ezitat să-l ponegrească pe Griboedov(31), ceea ce nici Nicolae I n-a crezut.

Bakunin(32), în Confesiuni, şi-a turnat cu umilință cenuşă pe cap față de Nicolae I şi astfel a scăpat de pedeapsa cu moartea. Ce să fie asta: nimicnicie a spiritului sau şiretenie de revoluționar?

S-ar părea că oamenii care s-au angajat să-l ucidă pe țarul Alexandru al II-lea trebuiau să fie nişte spirite pline de abnegație. Că doar ştiau prea bine la ce se angajaseră! Iată însă că Grineviţki(33) a împărtăşit soarta țarului, însă Rîsakov(34) a rămas în viață şi a încăput pe mîinile comisiei de anchetă. Şi chiar din prima zi a divulgat locuințele conspirative şi pe participanții la complot; speriat pentru viața lui tînără, s-a grăbit să comunice guvernului mai multe informații decît acesta ar fi putut presupune că va obține de la el! Se îneca şi, copleşit de căință, propunea să „demaşte toate secretele anarhiştilor".

La sfîrşitul secolului trecut şi la începutul celui prezent, ofițerul de jandarmi îşi retrăgea numaidecît întrebarea dacă inculpatul o considera nelalocul ei ori o imixtiune în domeniul intim. Cînd, în 1938, la închisoarea Krestî, pe bătrînul deținut politic Zelenski l-au bătut cu vergeaua de la armă, dîndu-i jos pantalonii ca unui băiețandru, ajuns în celulă, acesta a izbucnit în plîns: „Anchetatorul țarist nu îndrăznea nici măcar să mi se adreseze cu «tu»!" Ori, iată, dintr-o cercetare contemporană*, aflăm, de pildă, că jandarmii au pus mîna pe manuscrisul articolului lui Lenin La ce se gîndesc miniştrii noştri?, dar nu au izbutit, prin el, să ajungă la autor: „La interogatoriu, jandarmii, cum era de aşteptat (aici şi în continuare sublinierile îmi aparțin - A.S.), au aflat de la Vaneev (un student) foarte puțin. El le-a declarat în total că manuscrisele găsite i-au fost aduse, ca să le păstreze, cu cîteva zile înainte de perecheziție, într-un pachet comun de către o persoană pe care el nu doreşte să o numească. Anchetatorului nu i-a rămas nimic de făcut (cum? dar apa rece

*„Novîi mir", 1962, Nr. 4, R. Peresvetov.

ca gheața pînă la glezne? dar clisma cu apă sărată? dar bastonul lui Riumin?...), decît să supună manuscrisul expertizei." Şi, bineînțeles, nu au găsit nimic. Mi se pare că şi Peresvetov a fost condamnat la cîțiva anişori şi putea uşor să enumere tot ce-i mai rămînea de făcut anchetatorului, dacă dinaintea lui s-ar fi aflat depozitarul articolului La ce se gîndesc miniştrii noştri!

Cum îşi aminteşte S.P. Melgunov(35), „închisoarea țaristă era o închisoare de fericită amintire, de care deținuților politici nu le rămîne decît să-şi amintească aproape cu un sentiment de bucurie"*

Aici este vorba de o mutație în modul de a-ți reprezenta lucrurile, de un alt criteriu. Aşa precum ciumacifâ din perioada pregogoliană nu şi-ar putea reprezenta vitezele avioanelor cu reacție, tot aşa nu-şi pot imagina adevăratele posibilități ale anchetei toți cei care nu au trecut prin maşina de tocat de la intrarea în GULAG.

În „Izvestia" din 24 mai 1959 citim: Iulia Rumianțeva a fost dusă la puşcăria interioară a unui lagăr nazist pentru a afla de la ea unde se află soțul ei, care a fugit din acelaşi lagăr. Ea ştie, dar refuză să răspundă! Pentru un cititor neinițiat, acesta este un model de eroism. Pentru cititorul care are în spate un trecut amar trăit în GULAG, acesta este un model de stîngăcie din partea anchetatorilor: Iulia n-a murit schingiuită, şi n-a fost adusă în pragul nebuniei, ci pur şi simplu, peste o lună, a fost eliberată întreagă şi nevătămată!

***

Toate aceste gînduri despre faptul că trebuie să devii de piatră îmi erau atunci cu totul necunoscute. Şi nu doar că nu eram pregătit să curm legăturile calde cu lumea, însă chiar confiscarea, în timpul arestării, a celor vreo sută de creioane Faber pe care le luasem ca trofeu de război m-a amărît multă vreme. Considerînd ancheta mea, după anii lungi petrecuți în puşcărie, nu am avut nici un temei să mă mîndresc. Fireşte, puteam să mă țin mai tare şi, pesemne, aş fi putut ieşi din încurcătură cu mai multă ingeniozitate. Întunecarea minții şi descurajarea m-au însoțit tot timpul în primele săptămîni. Aceste amintiri nu mă chinuie cu viermele părerilor de rău numai pentru faptul că, slavă Domnului, am evitat să arunc şi pe alții în închisoare.

Cauza pentru care am ajuns la închisoare (eu şi prietenul meu Nikolai Vitkevici) avea un caracter copilăresc. Deşi eram ofițeri de front, în timpul războiului am corespondat cu el la distanța dintre două sectoare ale frontului şi nu ne puteam abține, în pofida cenzurii militare, de la a ne exprima în scrisori, aproape deschis indignările politice şi de la înjurăturile cu care îl împroşcam pe cel mai înțelept dintre înțelepți, pe care în

*S.P. Melgunov. Vospominaniia i dnevniki (Amintiri şi jurnale), fascicula 1. Paris. 1964, p. 139.

în loc de Părinte îl numeam, codificat destul de transparent, Vătaful. (Cînd, ulterior, povesteam în puşcărie despre acest caz, prin naivitatea noastră stîrneam doar rîs şi mirare. Mi s-a spus că nătărăi mai mari nici că se mai pot afla pe pămînt. M-am convins şi eu de asta. Odată, citind un studiu despre procesul lui Alexandr Ulianov, am aflat că ei au fost prinşi din acelaşi motiv - corespondență neprevăzătoare, şi numai asta a salvat viața împăratului Alexandru al III-lea la 1 martie 1887.)
Unul dintre membrii grupului Andreiuskin a trimis unui prieten din Harkov o scrisoare în care spunea totul pe şleau: „Eu cred cu toată fermitatea că [la noi] se va dezlănțui teroarea cea mai necruțătoare, şi asta într-un viitor nu prea îndepărtat... Teroarea roşie este ideea mea fixă. Sunt neliniştit pentru unul dintre corespondenții mei (el nu scria prima scrisoare de acest fel! - AS.) .. .Dacă va mai fi ceea ce nu doresc, atunci şi eu s-ar putea să pățesc ceea ce nu doresc, şi acest lucru nu este de dorit, căci voi trage după mine mulți oameni de ispravă." Cinci săptămîni au durat cercetările, efectuate fără grabă, pe urmele acestei scrisori, pornind din Harkov, pentru a afla cine a scris-o la Petersburg. Numele lui Andreiuskin a fost aflat de-abia la 28 februarie, iar la 1 martie aruncătorii de bombe, avîndu-le asupra lor, au fost arestați pe Nevski Prospekt doar cu cîteva clipe înainte de a săvîrşi atentatul plănuit!
Cabinetul lui LI. Ezepov, anchetatorul meu, era înalt (acest edificiu aparținînd Societății de asigurări „Rossia" n-a fost construit pentru tortură) şi, folosind înălțimea lui de cinci metri, fusese atîrnat pe verticală un portret în picioare al atotputernicului Suveran, căruia eu, un grăunte de nisip, i-am hărăzit ura mea. Uneori, anchetatorul se aşeza în fața lui şi, luînd o poză teatrală, jura: „Noi suntem gata să ne dăm viața pentru el! Pentru el suntem gata să ne culcăm sub tancuri!" Față de această măreție, care aproape semăna cu aceea a unui altar, bîiguiala mea despre nu ştiu ce leninism purificat părea jalnică, iar eu însumi, un detractor nelegiuit, nu meritam decît moartea.
Conținutul scrisorilor noastre oferea, pentru vremea aceea, material convingător pentru condamnarea noastră a amîndurora. Din clipa în care ele s-au aflat pe masa agenților de la cenzură, soarta mea şi a lui Vitkevici a fost pecetluită, ne-au lăsat numai să luptăm, să fim folositori pînă la capăt, însă iată ce era mai grav: de aproape un an, fiecare dintre noi purta permanent cu sine, în porthart, ca să se păstreze în orice împrejurare, în caz că unul dintre noi rămîne în viață, un exemplar din Rezoluția Nr. /, elaborată de noi în timpul unei întîlniri pe front. Rezoluția aceasta reprezenta o succintă critică energică a întregului sistem de minciună şi asuprire din țara noastră, apoi, cum stă bine într-un program politic, schița un plan de corectare a vieții de stat şi sfîrşea cu fraza: „îndeplinirea tuturor acestor obiective nu este posibilă fără o organizație". Chiar şi fără nici o interpretare forțată din partea ancheta-

torilor, acesta era un document care zămislea un nou partid. Tot într-acolo băteau şi frazele din corespondenţă: cum, după victorie, vom declanşa „războiul postbelic". Iată de ce, anchetatorul meu nu trebuia să inventeze nimic pentru mine, se străduia doar să arunce zgarda de gîtul tuturor celor cărora eu le scrisesem cîndva ori al celor care cîndva mi-au scris mie, şi să afle dacă grupul nostru de tineret nu are cumva un îndrumător mai vîrstnic. Celor de o vîrstă cu mine, fete şi băieţi, le exprimam, cu îndrăzneală şi aproape cu bravadă în scrisori, gîndurile mele rebele, însă prietenii continuau să corespondeze cu mine! Şi chiar în scrisorile lor de răspuns se întîlneau, de asemenea, nişte expresii suspecte*. Şi acum, Ezepov, aidoma lui Porfiri Petrovici, îmi cerea să-i explic în mod coerent: dacă noi ne exprimam astfel în scrisori, care erau citite de cenzură, ce puteam să discutăm între patru ochi? Nu puteam însă să-l conving că toată această duritate în exprimare o realizam doar în corespondenţă. Şi iată, cu creierul încețoşat, trebuia să născocesc acum ceva foarte verosimil despre întîlnirile noastre cu prietenii (întîlnirile erau pomenite în scrisori), ca ele să aibă aceeaşi culoare ca şi scrisorile, să fie exact la limita politicii, dar să nu nimerească sub incidenţa codului penal. Şi, în plus, ca aceste explicaţii să se reverse dintr-o suflare din gîtlejul meu şi să-l convingă pe înrăitul anchetator de naivitatea, candoarea şi sinceritatea mea totală. Şi, lucrul cel mai important, ca leneşul meu anchetator să nu aibă ideea să examineze şi acea povară afurisită pe care o cărasem în geamantanul meu blestemat: patru blocnotesuri conţinînd jurnalele mele de front, scrise cu creion tare, decolorat, însemnările mele cu scris mărunt şi subţire, care pe ici, pe colo începuseră să se şteargă. Aceste jurnale reprezentau pretenţiile mele de a deveni scriitor. Eu nu credeam în forţa memoriei noastre uimitoare şi toţi anii războiului m-am străduit să notez tot ce vedeam (asta e floare la ureche) şi tot ce auzeam de la oameni. Am reprodus fără nici o fereală povestiri întregi auzite din gura camarazilor de regiment: despre colectivizare, despre foametea din Ucraina, despre anul 1937, şi din scrupulozitate şi pentru că nu mă fripsesem niciodată cu NKVD-ul, am notat în mod transparent cine mi-a povestit toate acestea. Chiar din prima zi a arestării, cînd aceste carnete cu însemnările de război au fost aruncate şi sigilate de agenţii securităţii în geamantanul meu, pe care m-au pus să-l car la Moscova, un cleşte înroşit în foc mi-a strîns tot timpul inima. Şi, iată, toate aceste povestiri, atît de fireşti în li-

*Un alt prieten din şcoală, K. Simonianţ. era cît pe ce să fie implicat alături de noi. Am simţit o mare uşurare cînd am aflat că a rămas în libertate! Iată însă ce îmi scrie după douăzeci şi doi de ani. „Din scrierile tale reiese că tu apreciezi viata unilateral... În mod obiectiv tu devii stindardul reacţiunii de orientare fascistă din Occident: de pildă, din RFG şi SUA... Lenin pe care, sunt convins că îl respecţi şi îl iubeşti ca şi mai înainte, dar şi bătrînii Marx şi Engels, te-ar condamna cu cea mai mare severitate. Gîndeşte-te la asta!" Şi mă gîndesc: Ah, păcat că nu te-au arestat atunci! Nici nu-ţi dai seama ce ai pierdut!...

nia întîi, unde moartea era aproape, acum ajunseseră la picioarele acelui Stalin de patru metri din cabinet şi miroseau a închisoare umedă pentru camarazii mei cinstiți, cutezători şi neliniştiți.
Acest jurnal al meu ar fi oferit anchetei cel mai bogat material compromițător pentru mine. Şi numai pentru ca anchetatorul să nu se apuce să transpire asupra lor şi să nu smulgă de acolo filonul generației libere a combatanților de pe front, eu, atît cît a fost nevoie, am recunoscut că am greşit şi, atît cît a fost nevoie, am devenit conştient de erorile mele politice. Eram epuizat de această echilibristică pe muchie de cuțit, pînă în momentul cînd am observat că nu au adus pe nimeni cu care să mă confrunte. Pînă în clipa cînd, după indicii evidente, am simțit că ancheta se apropie de sfîrşit; pînă cînd, în luna a patra, toate carnetele jurnalului meu de război au fost azvîrlite în gîtlejul infernal al cuptorului de la Lubianka, de unde au țîşnit scînteile roşii ale încă unui roman distrus în Rusia şi au zburat ca nişte fluturi de funingine din coşul cel mai înalt.
Sub acest coş noi ne plimbam într-o cutie de beton de pe acoperişul Lubiankăi Mari, la nivelul etajului cinci. Deasupra etajului cinci, zidurile se înălțau încă trei staturi de om. De acolo, de sus, auzeam zgomotul Moscovei - dialogul claxoanelor de automobil. De văzut însă nu vedeam decît acest coş, santinela din foişorul de observație de la etajul cinci şi acel crîmpei nenorocit din cerul lui Dumnezeu, care avusese neşansa să se întindă deasupra Lubiankăi.
O, funinginea asta! Cădea fără contenire în acea lună mai, cea dintîi după război. Cădea atît de multă ori de cîte ori ne scoteau la plimbare, încît vorbeam între noi, spunînd că Lubianka îşi arde arhivele din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. Jurnalul meu distrus n-a fost decît un şiroi de o clipă în această revărsare de funingine. Şi mi-am adus aminte de o zi geroasă, însorită, din martie, cînd mă aflam în cabinetul anchetatorului. El îmi punea obişnuitele-i întrebări grosolane. Îşi nota, denaturînd cuvintele mele. Soarele se juca printre arabescurile închipuite de ger în geamurile ferestrei imense, prin care îmi venea să mă arunc, ca măcar prin moarte să-mi fac simțită prezența la Moscova. Sărind de la etajul patru, să mă zdrobesc de asfalt, precum în copilărie un predecesor necunoscut a sărit în Rostov pe Don (de la numărul „Treizeci şi trei"). Prin ochiurile de geam, unde soarele topise gheața, se zăreau nenumărate acoperişurile Moscovei, şi deasupra lor fumuri zburdalnice. Eu însă nu priveam pe fereastră, ci la o movilă de manuscrise din mijlocul cabinetului de treizeci de metri pătrați aproape gol, care tocmai fuseseră aduse şi încă nu fuseseră cercetate. Caiete, mape, file între coperți improvizate, pachete legate ori nelegate şi pur şi simplu foi separate - aceste manuscrise se înălțau ca o movilă peste mormîntul spiritului uman îngropat, şi această movilă conică era mai înaltă decît biroul anchetatorului, care de-abia se mai vedea. Şi m-a cuprins o milă frățească pentru truda acelui om necunoscut, care fusese arestat noaptea trecută, iar

roadele percheziției le-au aruncat spre dimineață pe parchetul cabinetului de tortură la picioarele Stalinului de patru metri. Şedeam şi încercam să ghicesc: oare, în noaptea asta, a cui viață excepțională a fost adusă pentru a fi supusă caznelor, pentru a fi sfîşiată şi apoi aruncată pradă focului?
O, cîte proiecte şi cîte opere au pierit în această clădire! O cultură întreagă distrusă. O, tu funingine, funingine din coşurile puşcăriei Lubianka!!
Lucrul cel mai regretabil însă e faptul că urmaşii vor considera generația noastră mai proastă, mai lipsită de talent şi de grai decît a fost în realitate!...
***
Pentru a trage o linie dreaptă este suficient să marchezi două puncte.
În 1920, după cum îşi aminteşte Ehrenburg(37), CEKA i-a pus problema în felul următor: „Să dovedeşti dumneata că nu eşti agentul lui Vranghel"(38).
Iar în 1950, unul dintre coloneii importanți ai MGB, Foma Fomici Jelezov, le-a spus următoarele deținuților: „Noi n-o să ne ostenim să-i dovedim lui (arestatului) că este vinovat Să ne dovedească el că nu a avut intenții duşmănoase".
Şi pe această dreaptă de o simplitate canibalică, în intervalul dintre cele două puncte, se înşiruie amintirile fără număr a milioane de oameni.
Această accelerare şi această simplificare a anchetei nu au fost cunoscute omenirii precedente! De fapt, Organele s-au eliberat de povara de a căuta dovezi! Mieluşelul prins, care tremură şi este alb la față, care nu are dreptul să scrie ori să telefoneze nimănui, să aducă ceva dinafară, privat de somn, de mîncare, de hîrtie, de creion şi chiar de nasturi, aşezat pe un taburet gol într-un colț al cabinetului, trebuie el însuşi să caute şi să prezinte trîntorului de anchetator dovezile faptului că nu are intenții duşmănoase! Şi dacă nu le-a găsit (de unde putea să le obțină?), tocmai prin asta a adus anchetei dovezi aproximative despre vinovăția lui!
Am cunoscut un caz cînd un bătrîn, care fusese prizonier la nemți, a izbutit totuşi, stînd pe acel taburet netapițat şi mişcîndu-şi degetele goale, să demonstreze monstrului de anchetator că nu a trădat patria şi nici măcar nu a avut asemenea intenție! Un caz scandalos! Credeți că l-au eliberat? Nici vorbă! Toate astea bătrînul mi le-a povestit la Butîrki, nu pe Bulevardul Tverskoi. Anchetatorului principal i s-a alăturat un al doilea, au petrecut împreună cu bătrînul o seară liniştită, depănîndu-şi amintirile, pe urmă, cei doi au semnat o depoziție de martor, cum că în seara aceea bătrînul, flămînd şi care pica de somn, a făcut printre ei propagandă antisovietică! Se vorbise fără gînduri ascunse, dar nu se ascultase fără gînduri ascunse! Bătrînul a fost predat unui al treilea anchetator. Acesta i-a ridicat acuzația de trădare de patrie, dar i-a făcut

conştiincios formele tot pentru zece ani: propagandă antisovietică în timpul anchetei.
Încetînd să mai fie căutare a adevărului, ancheta a devenit pentru anchetatorii înşişi în cazurile dificile: exercitare a îndatoririi de gîde, iar în cele uşoare - o simplă pierdere de timp, temeiul pentru primirea salariului.
Iar cazuri uşoare erau întotdeauna, chiar şi în faimosul an 1937. De pildă, Borodko a fost acuzat fiindcă în urmă cu şaisprezece ani îşi vizitase părinții în Polonia fără să aibă paşaport pentru străinătate (tatăl şi mama lui trăiau la zece verste de el, însă diplomații semnaseră un document prin care acea parte a Bielorusiei a fost dată Poloniei, însă oamenii, în 1921, nu se obişnuiseră cu noua situație şi se vizitau, ca mai înainte). Ancheta a durat o jumătate de oră:
Te-ai dus? M-am dus. Cum? Păi - cu calul. Poftim zece ani pentru KRD! (Activitate contrarevoluționară.)
Însă o asemenea rapiditate miroase a mişcare stahanovistă(39), care nu şi-a găsit adepți printre chipiele albastre. Codul de procedură penală prevedea pentru orice anchetă două luni, iar în caz de dificultăți era permis să se ceară procurorilor, de cîteva ori, o prelungire de cîte o lună (şi de bună seamă că procurorii nu refuzau). Ar fi fost stupid să-ți iroseşti sănătatea, să nu te foloseşti de aceste amînări şi, cum se spune într-o uzină, să-ți umfli propria normă. După ce îşi dădeau silința cu vocea şi cu pumnul în prima săptămînă de şoc a fiecărei anchete, cheltuindu-şi din voință şi caracter (după Vîşinski), mai departe anchetatorii erau interesați să tărăgăneze fiecare caz, ca să aibă cît mai multe cazuri vechi şi cît mai puține noi. Se considera pur şi simplu necuviincios să închei o anchetă politică în două luni.
Sistemul de stat se autopedepsea pentru neîncredere şi rigiditate. Nu avea încredere nici în cadrele de elită: de bună seamă, şi pe acestea le punea să semneze condica la venire şi la plecare, cît despre deținuții convocați la anchetă - în mod obligatoriu, pentru control. Ce le rămînea de făcut anchetatorilor ca să-şi asigure norma de ore prevăzută de contabili? Să cheme pe vreunul dintre inculpații lor, să-i aşeze într-un colț, să-i pună vreo întrebare teribilă, şi apoi să uite de el, să citească ziarele îndelung, să-şi scrie conspectul pentru învățămîntul politic, scrisorile particulare, să se viziteze unul pe celălalt (lăsînd drept cîini de pază, în locul lor, pe gardienii care însoțeau inculpatul). Discutînd paşnic cu colegul venit în vizită, uneori, anchetatorul se trezea, privea amenințător spre acuzat şi zicea:
— Uite canalia! Canalie între canalii! Nu-i nimic, pentru el nu ne pare rău de nouă grame de plumb în ceafă!
Anchetatorul meu folosea mult telefonul. Suna acasă şi-i spunea soției, scăpărînd cu privirile înspre mine, că toată noaptea asta are interogatoriu, aşa că să nu-l aştepte înainte de zorii zilei (mi se tăia inima: deci,

o să mă țină toată noaptea!). Însă numaidecît forma numărul amantei şi, cu intonații pisicoase, se înțelegea cu ea să petreacă noaptea împreună (mi se lua piatra de pe inimă, slavă Domnului, o să dormim!).
Astfel un sistem iresponsabil era îmblînzit de păcatele executanților.
Alți anchetatori, mai curioşi, preferau să folosească aceste interogatorii „goale" pentru îmbogățirea experienței lor de viață: îi întrebau pe inculpați despre front (despre acele tancuri germane sub care ei nu aveau deloc răgazul să se culce); despre obicelurile din țările europene şi din țările de peste mări, pe unde aceştia au colindat, despre magazinele şi mărfurile de acolo; şi mai cu seamă despre rînduielile din casele de toleranță şi felurite întîmplări cu femei.
În codul de procedură penală se prevede că desfăşurarea corectă a oricărei anchete este urmărită cu vigilență de către procuror, însă, în vremea noastră, nimeni nu-l vedea la față înainte de aşa-numitul „interogatoriu la procuror", ceea ce însemna că ancheta este foarte aproape de sfîrşit. Şi eu am fost dus la un astfel de interogatoriu.
Locotenent-colonelul Kotov, un blond calm, sătul, lipsit de personalitate, nici rău, nici bun, de altfel nicicum, şedea la birou şi, căscînd, cerceta pentru întîia oară dosarul cu cazul meu. Vreo cincisprezece minute a continuat să-l examineze şi de față cu mine (şi întrucît acest interogatoriu era absolut inevitabil şi, de asemenea, înregistrat, nu avea sens să studieze dosarul în alt răstimp, neînregistrat, şi, în plus, să memoreze pentru atîtea ore detaliile cazului). Eu cred că el nu desluşea nimic coerent în dosar. Apoi a ridicat spre perete ochii indiferenți şi m-a întrebat cu indolență ce mai am de adăugat la depozițiile mele.
Ar fi trebuit să mă întrebe: ce pretenții am față de modul cum s-a desfăşurat ancheta? Dacă mi-a fost nesocotită voința ori a fost încălcată legalitatea, însă procurorii nu mai întrebau de mult aşa ceva. Şi chiar dacă întrebau? Întregul edificiu, cu aproape o mie de camere, al ministerului şi cele cinci mii de clădiri de anchetă, vagoane, peşteri şi bordeie, risipite pe tot teritoriul Uniunii, nu trăiau decît din încălcarea legalității, şi nu eram noi, eu şi el, aceia care puteau să schimbe lucrurile. Căci toți procurorii de rang cît de cît înalt îşi ocupau posturile cu acordul aceleiaşi securități de stat, pe care trebuiau s-o controleze.
Indolența şi dispoziția lui paşnică, şi oboseala provocată de aceste cazuri stupide şi nesfîrşite mi s-au transmis şi mie. Şi nu m-am apucat să rezolv cu el probleme ce priveau adevărul. I-am cerut doar să corecteze o absurditate: în acest caz eram implicați doi, dar eram anchetați separat (eu la Moscova, prietenul meu - pe front), în felul acesta, deşi în cazul meu eram doar unui, mă acuzau în virtutea paragrafului 11, ca un grup, adică. L-am rugat cu bun simț să elimine această adăugire cu paragraful 11.
A mai frunzărit dosarul încă vreo cinci minute, era evident că n-a descoperit acolo organizația noastră şi totuşi a desfăcut brațele, oftînd, şi a

zis:
— Ce poți să faci? Un singur om - este un om, doi - sunt de acum oameni.
Şi a apăsat butonul soneriei să vină gardianul să mă ia.
Curînd, într-o seară, pe la sfîrşitul lui mai, tîrziu, în acelaşi cabinet al procurorului, unde se afla un orologiu cu ornamente de bronz aşezat pe placa de marmură a căminului, am fost chemat de anchetatorul meu pentru procedura „două sute şase" - aşa se chema, conform unui articol din codul de procedură penală, formalitatea examinării dosarului de către inculpat şi aplicarea ultimei semnături. Neîndoindu-se cîtuşi de puțin că va obține semnătura mea, anchetatorul şedea la birou şi ticluia rechizitoriul.
Am întors coperta dosarului voluminos şi chiar pe dosul copertei, într-un text tipărit, am citit un lucru extraordinar: că pe parcursul anchetei aveam dreptul să fac reclamații în scris dacă ancheta nu urma un curs corect, iar anchetatorul era obligat să ataşeze la dosar, în ordine cronologică, toate reclamațiile mele! Pe parcursul anchetei! Dar nu la sfîrşitul ei... Vai, nici unul dintre miile de arestați cu care am stat ulterior în închisoare nu avea habar de acest drept.
Am frunzărit mai departe. Am văzut fotocopiile scrisorilor mele şi interpretarea absolut denaturată a conținutului lor de către comentatori necunoscuți (precum căpitanul Libin). Şi am văzut minciuna hiperbolică în care căpitanul Ezepov învăluise depozițiile mele circumspecte.
— Nu sunt de acord. Ați condus ancheta incorect, am spus eu fără prea multă fermitate.
— Bine, atunci hai să luăm totul de la început! a zis el, strîngîndu-şi buzele amenințător. Te vom azvîrli în închisoarea unde ținem polițaii(40).
Şi a schițat gestul de a-mi lua „dosarul" (L-am oprit numaidecît printr-un semn din deget).
Undeva, dincolo de ferestrele etajului al patrulea de la Lubianka, lumina soarele auriu pornit spre asfințit. Undeva era luna mai. Ferestrele cabinetului, ca toate ferestrele exterioare ale ministerului, erau ermetic închise. Nici măcar nu fuseseră dezlipite hîrtiile cu care astupaseră crăpăturile în timpul iernii, pentru ca răsuflarea proaspătă şi miresmele florilor de primăvară să nu pătrundă în aceste camere tainice. Orologiul de bronz de pe care se retrăsese cea din urmă rază a început să sune încetişor.
De la început?... Cred că era mai uşor să mori, decît să iei totul de la capăt, înainte îmi era totuşi făgăduită o viață. (Dacă aş fi ştiut ce fel de viață o să fie!...) Şi apoi, acest loc unde sunt ținuți polițaii... Şi în nici un caz anchetatorul nu trebuie înfuriat, de el depinde pe ce ton va scrie rechizitoriul...
Şi am semnat: Am semnat cu paragraful 11 cu tot („Rezoluția" gravita înspre el). Atunci nu-i cunoşteam ponderea, mi s-a spus doar că nu mă-

reşte pedeapsa. Din cauza paragrafului 11 am ajuns într-un lagăr de muncă forțată. Şi tot din cauza lui, după „eliberare", am fost exilat pe viață, fără nici un fel de judecată.
Poate că a fost mai bine aşa. Fără toate condamnările n-aş fi scris cartea aceasta...
Anchetatorul meu n-a folosit cu mine alte torturi în afară de privarea de somn, minciuna şi intimidarea - metode întru totul legale. De aceea el nu a avut nevoie, aşa cum fac anchetatorii care au întrecut măsura, să se asigure pentru orice risc, deci, el n-a avut nevoie să mă oblige, cînd am semnat pentru articolul 206, să semnez şi angajamentul privind non-divulgarea: eu, subsemnatul cutare, mă oblig, sub amenințarea pedepsei penale (nu se ştie la ce articol era încadrată), să nu povestesc niciodată nimănui despre modul cum a fost condusă ancheta mea.
La unele direcții regionale ale NKVD-ului, această măsură era aplicată în serie: un formular tipărit privind non-divulgarea era prezentat celui arestat o data cu verdictul OSO. (Apoi, mai tîrziu, la eliberarea din lagăr - o semnătură că nu va povesti nimănui despre rînduielile din lagăr.)
Şi obiceiul nostru de a ne supune, coloana noastră vertebrală încovoiată (ori frîntă) nu ne-au lăsat să refuzăm, să ne indignăm de această metodă bandităscă de a şterge urmele.
Noi am pierdut măsura libertății. Nu mai ştim cum să stabilim unde începe şi unde sfîrşeşte. Suntem siliți la nesfîrşit de toți cei cărora nu le este lene să dăm aceste interminabile semnături privind non-divulgarea.
Nici nu mai suntem siguri dacă avem dreptul să povestim evenimentele propriei noastre vieți...

Capitolul 4

GĂITANELE ALBASTRE

PE TOATĂ această întindere între roțile dințate ale Marelui Stabiliment de noapte, undeva este măcinat sufletul nostru, iar carnea atîrnă precum zdrențele pe un milog, noi suferim prea mult, suntem prea cufundați în durerea noastră, ca să mai aruncăm o privire pătrunzătoare, profetică spre acei călăi nocturni care ne supun la suplicii. Preaplinul durerii din lăuntrul nostru ne potopeşte ochii, altfel ce mai istorici am fi pentru călăii noştri, ei înşişi nu s-ar putea descrie în carne şi oase! Dar vai: toți foştii deținuți îşi amintesc cu de-amănuntul despre ancheta lor, cît au fost ei de chinuiți şi ce mîrşăvii le-au fost smulse. Cît despre anchetator, deseori nici numele nu şi-l mai amintesc, darmite să se mai gîndească la acest om. Tot astfel şi eu, despre oricare dintre tovarăşii de celulă pot să-mi amintesc mult mai multe lucruri şi dintre cele mai interesante, decît despre căpitanul securității de stat Ezepov, cu care nu de puține ori am stat față în față în cabinetul lui.

Ne rămîne o singură amintire comună şi neîndoielnică: dominația putregaiului, spații întinse afectate pe de-a-ntregul de putreziciune. Şi chiar după ce au trecut decenii, fără nici un acces de duşmănie sau ranchiună, cu inima domolită, unde totul s-a sedimentat şi s-a limpezit, păstrăm această impresie peremptorie despre nişte oameni josnici, oneroşi, răi şi care poate s-au încurcat, abătîndu-se de la calea cea dreaptă.

Este cunoscut faptul că Alexandru al II-lea, chiar acela împresurat de revoluționari, care au vrut să-l omoare de şapte ori, a vizitat într-o zi casa de închisoare preventivă de pe strada Şpalernaia - mătuşa Casei celei Mari - şi a poruncit să fie închis în celula 227, unde a rămas mai bine de un ceas: a vrut să se pătrundă de starea de spirit a celor pe care îi ținea închişi acolo.

Nu putem să nu recunoaştem că pentru monarh, acesta a fost un impuls moral, o necesitate şi o încercare de a privi lucrurile dintr-un unghi spiritual.

Este însă cu neputință să ne închipuim pe vreunul dintre anchetatorii noştri, pînă la Abakumov şi Beria, că ar fi dorit să intre în pielea unui arestat, să stea şi să mediteze într-o celulă.

Serviciul nu le impune necesitatea de a fi oameni instruiți, de cultură vastă şi vederi largi, şi ei nu sunt aşa. Serviciul nu le impune necesitatea de a gîndi logic - şi ei nu sunt aşa. Serviciul le impune doar să îndeplinească exact directivele şi să fie nesimțitori față de suferințe - aşa ceva ei pot să facă, aşa pot să fie. Noi cei care am trecut prin mîinile lor simțim că ne sufocă tagma lor, complet lipsită de orice reprezentări general umane.

Fără îndoială, anchetatorii îşi dădeau seama clar că toate cazurile erau

umflate. Excluzînd consfătuirile, ei nu puteau să-şi spună unul celuilalt şi sieşi că demască criminali. Şi totuşi procesele-verbale pentru putrezirea noastră le scriau neobosiți, filă după filă. În felul acesta rezulta principiul care se aplică în lumea hoților: „Mori tu astăzi, că eu mor mîine!"

Pentru ei era clar că toate cazurile erau umflate şi, totuşi, continuau să lucreze an după an. Cum vine asta?... Fie că se forțau să nu gîndească (iar asta înseamnă deja distrugerea omului), fie că acceptau pur şi simplu: aşa trebuie! Cel care le scrie instrucțiunile nu poate să greşească.

Dar parcă şi naziştii argumentau tot aşa?

Comparația Gestapo - MGB nu poate fi evitată de nimeni: coincid prea mult şi anii şi metodele. Comparația cea mai firească o pot realiza doar cei care au trecut şi pe la Gestapo, şi pe la MGB, precum Evgheni Ivanovici Divnici, emigrant. Gestapoul l-a acuzat de propagandă comunistă printre muncitorii ruşi din Germania, MGB-ul - de legături cu burghezia mondială. Concluzia lui Divnici nu este favorabilă MGB-ului: schingiuiau şi acolo şi aici, Gestapoul totuşi căuta să afle adevărul, iar cînd acuzația a căzut, Divnici a fost eliberat. MGB-ul însă nu căuta adevărul şi nu avea intenția de a scăpa din gheare pe cei care i-a înhățat.

Ori toate acestea erau roadele învățăturii înaintate, ale ideologiei de granit! Anchetatorul din lugubrul Orotukan (în misiune disciplinară pe Kolîma în 1938), înduioşat că M. Iurie, directorul combinatului din Krivoi Rog, a consimțit foarte uşor să semneze procesul-verbal care îl trimite pentru a doua oară în lagăr, într-un moment de răgaz, i-a spus: „Tu crezi că nouă ne face plăcere să exercităm influența? (Un eufemism delicat pentru tortură.) Noi însă trebuie să facem tot ce ne cere partidul. Tu eşti un vechi membru de partid, spune, ce ai face în locul nostru?" Şi se pare că Iurie aproape a fost de acord cu el (poate de aceea a şi semnat atît de uşor, pentru că el însuşi gîndea aşa?). Era destul de convingător.

Cel mai adesea însă din cinism. Găitanele albastre înțelegeau modul cum funcționa maşina de tocat carne şi erau încîntați de el.

Anchetatorul Mironenko, de la lagărele Djida (1944) îi spunea condamnatului Bahici, mîndrindu-se cu logica raționamentului său: „Ancheta şi judecata nu sunt decît o formalitate juridică, ele nu mai pot să vă schimbe destinul, stabilit dinainte. Dacă trebuie să fiți împuşcat, chiar dacă sunteți absolut nevinovat - tot o să vă împuşte. Dacă însă trebuie să fiți achitat (asta, probabil, se referea la ai lor -A.S.), oricît de vinovat ați fi - veți fi reabilitat şi achitat". Şeful secției întîi de anchetă a comitetului regional al securității de stat din Kazahstanul de Vest, Kuşnariov, i-a declarat de-a dreptul lui Adolf Țivilko: „N-o să te elibereze dacă eşti din Leningrad!" (adică membru de partid cu vechime îndelungată).

„Omul să existe - cazul i-l confecționăm noi!" spuneau mulți dintre ei,

glumind. Acesta era proverbul lor. Pentru noi însemna tortură, pentru ei -treabă bine făcută. Soția anchetatorului Nikolai Grabişcenko (Volgo-kanal) le spunea înduioşată vecinilor: „Kolea al meu este un lucrător foarte bun. Unul n-a vrut să mărturisească multă vreme şi i l-au încredințat lui Kolea. Kolea a vorbit cu el toată noaptea, şi acela a mărturisit".
Oare de ce s-or fi înhămat ei cu atîta rîvnă în această cursă nu pentru adevăr, ci pentru numărul celor prelucrați şi condamnați? Pentru că aşa le era cel mai comod, să nu se abată de la făgaşul comun. Pentru că aceste cifre însemnau viața lor tihnită, retribuția lor suplimentară, recompensele, avansarea în grad, extinderea şi bunăstarea Organelor înseşi. Dacă cifrele erau satisfăcătoare, puteau să şi trîndăvească, să mai dea şi puțin rasol, să chefuiască noaptea (ceea ce şi făceau).
Cifrele scăzute însă ar fi dus la destituire, la retrogradare, la pierderea acestei sinecuri, fiindcă Stalin nu ar fi putut crede că s-ar putea găsi vreun raion, oraş ori unitate militară unde să nu aibă duşmani.
Deci nu sentimentul carității, ci acela al ultrajului şi furiei se aprindea în ei față de acei deținuți prea îndărătnici care nu voiau să se încadreze în cifre, care nu cedau nici la nesomn, nici la carceră, nici la înfometare! Refuzînd să recunoască, ei prejudiciau situația personală a anchetatorului, parcă pe el însuşi voiau să -l doboare, aşa că toate măsurile erau bune. La război ca la război! Aşa că - poftim - furtunul în gît şi satură-te de apă sărată!
Frustrați de sfera superioară a existenței umane prin natura activității şi prin alegerea de viață făcută, slujitorii Stabilimentului Albastru trăiau cu şi mai multă plenitudine şi lăcomie în sfera inferioară. Şi acolo erau stăpîniți şi dirijați (pe lîngă foame şi sex) de cele mai puternice instincte ale existenței inferioare: instinctul puterii şi instinctul cîştigului. (Mai cu seamă instinctul puterii. În deceniul din urmă el s-a dovedit mai important decît banii.)
Puterea este otravă, se ştie de milenii. Fie ca nimeni niciodată să nu dobîndească putere materială asupra altora! Însă pentru un om care crede că deasupra noastră a tuturor există ceva superior şi astfel este conştient de limitele sale, puterea nu este încă mortală. Pentru oamenii lipsiți de sfera superioară, puterea este ca ptomaina, acea otravă care rezultă din putrefacția proteinelor animale. O dată infectați - nu mai au scăpare.
Țineți minte ce scrie despre putere Tolstoi? Ivan Ilici(1) ocupa o funcție foarte importantă, care îi dădea posibilitatea să nenorocească pe oricine ar fi vrut! Toți oamenii fără nici o excepție se aflau în mîinile lui, oricare dintre ei, oricît de important ar fi fost, putea fi adus la el în calitate de acuzat. (Păi asta se referă la oamenii noştri în albastru! Aici nu mai e nimic de adăugat!) Conştiința acestei puteri („şi posibilitatea de a o atenua", menționează Tolstoi, dar asta nu-i priveşte pe băieții noştri) constituia pentru el interesul principal şi tot farmecul acestui

serviciu.
Dar ce spun farmecul - mai degrabă deliciul! Încîntarea! Fiindcă nu poate fi altceva decît încîntare: tu eşti încă tînăr, în paranteză fie spus - eşti un mucos, încă nu demult se necăjeau părinţii cu tine, nu ştiau cum să te căpătuiască, fiindcă eşti prost şi nici nu vrei să înveţi, dar ai făcut trei ani la şcoala aceea şi ce avînt ai luat! Cum s-a schimbat poziţia ta în viaţă, cum ţi s-au schimbat mişcările, şi privirea şi felul cum îţi întorci capul! Are loc şedinţa consiliului ştiinţific al unui institut: tu intri, şi toţi observă, chiar tresar; tu nu te aşezi pe locul celui care prezidează, să se ocupe rectorul de treaba asta; tu te aşezi mai la o parte, dar toţi înţeleg că aici tu eşti cel important, tu reprezinţi serviciul special. Tu poţi să stai numai cinci minute şi să pleci, acesta-i avantajul tău faţă de profesori, tu poţi fi chemat de treburi mai importante; dar apoi, parcurgînd cu ochii (ori mai bine cu buzele) rezoluţia lor, îi vei spune rectorului: „Nu se poate. Există considerente..." Şi gata! Nu se va face nimic din ceea ce s-a hotărît la consiliu! Ori dacă eşti doar un locotenent de la Secţia specială a armatei sau de la SMERŞ, un colonel bătrîn şi corpolent, comandantul unităţii, se ridică în picioare cînd intri tu, se străduieşte să te linguşească, să-ţi fie pe plac, el nu va bea un păhărel cu şeful statului-major fără să te invite şi pe tine. Nu are nici o importanţă că tu ai doar două steluţe mici, asta-i chiar amuzant, fiindcă steluţele au cu totul altă greutate, se măsoară după o scară diferită de cea a ofiţerilor obişnuiţi (şi, uneori, într-o misiune specială, ţi se permite să pui steluţe, să zicem de maior, asta ca un pseudonim, ca un element convenţional). Asupra tuturor oamenilor din această unitate militară, ori din această uzină, ori din acest raion, tu ai o putere incomparabil mai mare decît a comandantului, a directorului, a secretarului comitetului raional. Aceia dispun de serviciul, de salariul, de bunul renume al subalternilor, pe cînd tu - de libertatea lor. Şi nimeni nu va cuteza să vorbească despre tine la o şedinţă, nimeni nu va cuteza să scrie despre tine la un ziar nici măcar de bine!! Ca şi cum ai fi o divinitate - nici măcar numele nu-ţi poate fi pomenit! Tu eşti, tu exişti, toţi îţi simt prezenţa, dar parcă nici nu exişti! Iată de ce tu eşti mai presus de puterea manifestă de cînd ţi-ai pus pe cap această caschetă de culoarea cerului. Ce faci tu nimeni nu îndrăzneşte să controleze, în vreme ce tu poţi controla pe oricine. De aceea faţă de cetăţenii aşa-numiţi simpli (care pentru tine nu sunt decît nişte butuci) este preferabil să arborezi o expresie enigmatică, profund meditativă. Căci numai tu cunoşti considerentele speciale, nimeni altcineva. Şi de aceea tu ai întotdeauna dreptate.
Dar niciodată să nu uiţi că şi tu ai fi fost tot un buştean la fel dacă nu ai fi avut fericirea să devii o veriguţă a Organelor, această făptură vie, flexibilă, masivă, care sălăşluieşte în stat precum tenia înlăuntrul omului. Şi acum totul este al tău! Totul pentru tine! Dar să fii credincios Organelor! Vei fi întotdeauna sub ocrotirea lor! Şi te vor ajuta să-i înghiţi

pe toți cei care te vor ofensa! Şi să înlături din cale orice obstacol! Dar să fii credincios Organelor. Să faci tot ce îți ordonă! Ele chibzuiesc pentru tine locul ce urmează să-l ocupi: astăzi eşti la serviciul special, dar mîine vei ocupa fotoliul de anchetator, pe urmă, poate, vei pleca etnograf pe lacul Seligher (1931, Ilin), în parte, poate, pentru a-ți tămădui nervii. Şi apoi, din oraşul unde ai devenit prea faimos, vei pleca, poate, într-alt capăt al țării ca împuternicit cu problemele cultelor (crudul anchetator din laroslavl, Volkopialov - împuternicit cu problemele bisericeşti în Moldova). Sau vei deveni secretar al Uniunii Scriitorilor (un alt Ilin, Viktor Nikolaevici, fost general-locotenent în securitatea statului). Nimic să nu te mire: adevărata menire a oamenilor şi adevăratele lor ranguri nu le cunosc decît Organele, pe ceilalți îi lasă pur şi simplu să se joace: ce mare scofală un maestru emerit al artei ori erou al ogoarelor socialiste, nu ai decît să sufli şi au dispărut. („Tu cine eşti?" l-a întrebat generalul Serov(2) la Berlin pe biologul de renume mondial Timofleev-Ressovski(3). „Dar tu cine eşti?" a întrebat la rîndul lui Timofeev-Ressovski cu îndrăzneala-i căzăcească înnăscută. „Sunteți savant?" s-a corectat Serov.)

Fireşte, meseria de anchetator cere multă trudă: trebuie să vii ziua, să vii seara, să stai ceasuri de-a rîndul, dar să nu-ți bați capul cu „probele" (asta să fie grija inculpatului), nu trebuie să te întrebi dacă e sau nu vinovat, fă cum e bine pentru Organe şi totul va fi grozav. Numai de tine va depinde ca să conduci ancheta într-un mod cît mai plăcut, fără să te oboseşti prea tare. Bine ar fi să tragi şi un oarece folos, ori măcar să te distrezi. Şi cum eşti obligat să stai ore în şir pe scaun, brusc ți-a trecut prin minte o nouă metodă de influențare! Evrica! Telefonează prietenilor, treci prin cabinete, povesteşte-le, va fi foarte amuzant! Haideți, băieți, să încercăm! Pe cine? Căci e plicticos să vezi mereu acelaşi lucru, te plictisesc acele mîini tremurătoare, acei ochi imploratori, acea obedință din laşitate. Măcar de s-ar împotrivi vreunul! „Îmi plac adversarii puternici! E tare plăcut să le frîngi coloana vertebrală!" (Aşa i-a spus anchetatorul leningrădean Şitov lui G. G-v.)

Şi dacă este atît de puternic că nu cedează nicicum şi toate procedeele tale nu dau nici un rezultat? Eşti furios? Nu căuta să-ți înfrînezi furia! Este o plăcere nemaipomenită, o încîntare, să-ți dezlănțui furia fără nici o limită! Într-o astfel de stare deținutul este scuipat în gura deschisă! Şi vîrît cu fața în scuipătoarea plină! (Aşa s-a întîmplat cu Vasiliev la Ivanov-Razumnik.) Într-o astfel de stare, preoții sunt tîrîți de părul împletit în coadă! Într-o astfel de stare, inculpatul îngenuncheat este izbit în față cu jeturi de urină! După o astfel de furie turbată te simți cu adevărat bărbat.

Ori, de pildă, interoghezi „o fată pentru relații cu un străin" (Esther R., 1947). După ce îi spui nişte mîrlănii, o întrebi: „Da ce, chestia americanului e şlefuită în fațete, precum cristalul, sau cum? Ce-ți mai trebuia,

ale ruşilor nu-ți ajungeau?" Şi brusc îți vine o idee: asta o fi învățat ceva de la străini. Nu scăpa ocazia, asta-i exact ca o delegație în străinătate! Şi începi s-o interoghezi cu pasiune: cum? în ce poziții?... Şi mai cum?... Cu de-amănuntul! Fiecare detaliu! (îmi prinde bine şi mie, şi le povestesc şi băieților!) Fata, roşie toată şi cu ochii în lacrimi, îndrăzneşte să spună că asta n-are nici o legătură cu cazul. „Ba are legătură! Vorbeşte!" Şi iată ce înseamnă puterea ta: ea îți povesteşte cu de-amănuntul, dacă vrei - îți face şi un desen, dacă vrei îți arată şi cu trupul, nu are altă ieşire, în mîinile tale se află carcera ei şi condamnarea ei.

Ai cerut o stenografistă (anchetatorul Pohilko, GB-ul din Kemerovo) ca să noteze interogatoriul. Ți-au trimis una drăguță şi tu, numaidecît, îi bagi mîna în sîn de față cu inculpatul - un băiețel (Misa B., şcolar), nu te jenezi de el, ca şi cum n-ar fi om.

De fapt, de cine să te jenezi? Dacă îți plac femeile (cui nu-i plac?), prost ai fi să nu te foloseşti de poziția ta. Unele vor fi atrase de poziția ta, altele vor ceda de frică. Ai întîlnit undeva o fată, ai pus ochii pe ea - va fi a ta, nu are ce să facă. Ai pus ochii pe nevasta altuia — este a ta, pentru tine e o nimica toată să-i aranjezi bărbatul.

De multă vreme am un subiect de povestire: Soția depravată. Însă cred că n-o s-o mai scriu. Iată-l. Într-o unitate de aviație din Extremul Orient, în ajunul războiului din Coreea, un locotenent-colonel, întorcîndu-se dintr-o misiune, a aflat că soția lui se află la spital. S-a întîmplat ca medicii să nu-i ascundă că organul ei genital a fost vătămat ca urmare a unui contact sexual patologic. Locotenent-colonelul s-a repezit la nevastă-sa şi a făcut-o să mărturisească: vinovatul era un locotenent major de la Secția specială a unității lor (se pare însă că avusese şi consimțămîntul ei). Furios la culme, locotenent-colonelul s-a dus numaidecît în cabinetul locotenentului de la Secția specială, a scos pistolul, amenințîndu-l că îl împuşcă. Foarte curînd însă, locotenentul-major l-a făcut să se plece şi să iasă de la el distrus, nenorocit: l-a amenințat că îl va trimite să putrezească în cel mai cumplit lagăr, unde se va ruga la Dumnezeu să moară ca să scape de chinuri. l-a ordonat să-şi primească soția aşa cum este (se pare că ceva i se dereglase iremediabil), să trăiască împreună, să nu îndrăznească să divorțeze, să nu îndrăznească să se plîngă: acesta va fi prețul libertății lui! Şi locotenent-colonelul a îndeplinit totul întocmai. (Toate acestea mi le-a povestit şoferul acelui agent de la Secția specială!)

Au fost probabil multe cazuri similare: acesta era domeniul cel mai ispititor pentru folosirea puterii! În 1944, un agent al securității de stat a obligat-o pe fiica unui general de armată să se mărite cu el, amenințînd-o că altfel îl aruncă pe tatăl ei în închisoare. Fata avea un logodnic, dar, ca să-şi salveze tatăl s-a măritat cu agentul de securitate. În scurta ei căsnicie a ținut un jurnal de zi, l-a dat iubitului ei, apoi s-a sinucis. Ca să ştii ce înseamnă, trebuie să trăieşti sentimentul de a fi o caschetă

albastră! Orice lucru pe care l-ai văzut este al tău! Orice apartament pe care ai pus ochii este al tău! Orice muiere este a ta! Pe orice inamic îl spulberi din cale! Pământul de sub picioare este al tău! Cerul - albastru! - de deasupra ta este al tău!!
Cît despre dorința de îmbogățire este patima lor generală. Cum să nu foloseşti asemenea putere şi asemenea lipsă de control ca să te îmbogățeşti? Trebuie să fii un sfînt!...
Dacă ne-ar fi dat să aflăm forța motrice secretă a anumitor arestări, am fi constatat cu uimire că, în cadrul legității generale de a băga la închisoare, alegerea particulară cine să fie arestat, sorții fiecăruia, în trei sferturi dintre cazuri, depindeau de cupiditatea şi spiritul răzbunător al oamenilor, iar jumătate dintre acele cazuri - de rapacitatea NKVD-ului local (fireşte, şi a procurorului, să nu-l lăsăm la o parte).
Cum a început, de exemplu, călătoria de nouăsprezece ani în Arhipelag a lui Vasili Grigorievici Vlasov? De la faptul că el, ca director al Uniunii raionale a cooperației de consum, a organizat vînzarea unor produse textile pentru activul de partid (că nu a fost pentru popor - n-a deranjat pe nimeni), şi soția procurorului nu a putut să cumpere: nu a fost acolo, iar procurorul Rusov n-a îndrăznit să se apropie el însuşi de tejghea, şi lui Vlasov nu i-a trecut prin minte să-i spună: „o să vă pun deoparte" (dar prin firea lui nu ar fi spus niciodată aşa ceva). În plus: procurorul Rusov şi-a adus la cantina partidului, cu circuit închis, un prieten care nu avea legitimație acolo (adică era un grad inferior), iar şeful cantinei nu i-a permis acestuia să prînzească acolo. Procurorul i-a cerut lui Vlasov să-l sancționeze, dar Vlasov nu l-a sancționat în plus, a ofensat într-un mod nepermis NKVD-ul raional. Şi a fost inclus în opoziția de dreapta!...
Considerentele şi actele găitanelor albastre sunt atît de meschine, încît rămîi stupefiat de mirare. Agentul operativ Sencenko i-a luat unui ofițer de armată arestat porthartul şi geanta, folosindu-le în fața lui. Unui alt arestat, cu ajutorul unei şmecherii în procesul-verbal, i-a luat mănuşile de fabricație străină, (în timpul ofensivei îi afecta în mod deosebit că nu sunt primii la adunarea trofeelor.) Agentul serviciului de contraspionaj al Armatei a 48-a, care m-a arestat pe mine, a pus ochii pe portțigaretul meu, care nici măcar nu era un portțigaret, ci o cutie nemțească de birou, de o culoare purpurie atrăgătoare. Şi pentru această porcărie a recurs la o întreagă manevră profesională: mai întîi nu a trecut-o în procesul-verbal („asta puteți s-o păstrați"), pe urmă a ordonat să fiu din nou percheziționat, ştiind prea bine că altceva nu mai am în buzunare. „Aha, asta ce este? Confiscat!" Şi ca să nu protestez: „La carceră cu el!" (Care jandarm țarist ar fi îndrăznit să se poarte astfel cu un apărător al patriei?) Fiecărui anchetator i se repartiza o anumită cantitate de țigări pentru stimularea celor ce mărturiseau şi a turnătorilor.
Bineînțeles că erau şi dintre aceia care le sfeteriseau pentru ei. Furau

chiar şi în orele de anchetă, ore care li se plăteau îndoit: noi băgăm de seamă că în procesele-verbale de noapte durata „de la" şi „pînă la" era exagerată. Anchetatorul Fiodorov (gara Reşotî, cutia poştală 235), în timpul percheziției din apartamentul cetățeanului liber Korzuhin, a furat el însuşi un ceas de mînă. Anchetatorul Nikolai Fiodorovici Krujkov, în timpul blocadei Leningradului, i-a declarat Elizavetei Viktorovna Strahovici, soția inculpatului K. I. Strahovici, al cărui anchetator era: „Am, nevoie de o plapumă cu vată. Să mi-o aduceți!" Ea i-a răspuns: „Camera unde am lucrurile călduroase este sigilată". Atunci, el s-a dus la ea acasă; fără să rupă sigiliul pus de securitate, a demontat clanța uşii („Iată cum lucrează NKGB-ul!" i-a explicat el voios) şi a început să scoată de acolo lucrurile călduroase, vîrîind prin buzunare şi cîteva cristaluri. (Elizaveta Viktorovna, la rîndul ei, a scos şi ea ce a putut dintre lucrurile ei. „Destul cît ați scos! a oprit-o el, continuînd să scoată.)
În 1954, această femeie energică fi neînduplecată (soțul ei iertase totul, chiar şi faptul că îl condamnaseră la moarte şi încerca s-o facă să se răzgîndească: nu trebuie!) a depus ca martor împotriva lui Krujkov. Întrucît Krujkov nu făcea aşa ceva pentru prima oară şi astfel erau încălcate interesele Organelor, el a primit douăzeci şi cinci de ani. Oare însă pentru multă vreme?...
Cazuri asemănătoare sunt fără număr, pot fi editate o mie de Cărți albe (şi începînd din 1918), numai să fie chestionați sistematic foştii deținuți şi soțiile lor. Poate că există şi au existat găitane albastre care nu au furat şi nu şi-au însuşit nimic niciodată, dar eu nu-mi pot imagina nicidecum un astfel de găitan albastru! Pur şi simplu nu înțeleg: dat fiind felul lor de a vedea lucrurile, ce îl poate reține, dacă obiectul i-a plăcut? Încă de la începutul deceniului al patrulea, cînd noi îmbrăcam uniforma jungsturm-ului(4) şi îndeplineam primul plan cincinal, iar ei îşi petreceau serile în saloane în stil aristocratic occidental, cum era apartamentul Concordiei losse, soțiile lor etalau toalete de origine străină. De unde proveneau toate astea?
Şi ce nume aveau! Parcă erau angajați în serviciu după nume! De pildă, la Comitetul securității de stat al regiuni Kemerovo: procurorul Trutnev (Trîntorul), şeful serviciului de anchetă, maiorul Şkurkin (Profitorul), adjunctul lui, locotenent-colonelul Balandin (Zămîrcă); tot acolo ancheta--torul Skorohvatov (lute-de-Mînă). Să vrei să le născoceşti şi n-ai putea! Şi apoi, toate la un loc! (Pe Volkopialov - Moartea-Lupilor - şi Grabişcenko -Jefuitorul, i-am mai menționat.) Oare să nu se reflecte nimic în numele oamenilor şi în comasarea lor?
Şi iată, din nou, cum este memoria deținuților: Ivan Korneev a uitat numele acelui colonel de securitate, prietenul Concordiei losse (după cum s-a dovedit - cunoştință comună), cu care a stat împreună la izolatorul din Vladimir. Acest colonel era întruchiparea instinctului puterii şi al profitului contopite la un loc. La începutul anului 1945, perioada de

vîrf a „trofeelor", el a cerut să lucreze în acel sector al Organelor care (în frunte cu Abakumov însuşi) controlau jaful de război, adică se străduiau să prade cît mai mult nu în folosul statului, ci al lor propriu (ceea ce au izbutit cu vîrf şi îndesat). Eroul nostru a ras vagoane întregi, şi-a construit cîteva vile (una în Klin). După război, bogăția i se urcase într-atît la cap, încît, odată, la gara din Novosibirsk, a ordonat să fie dați afară toți consumatorii dintr-un restaurant, iar pentru el şi tovarăşii de băutură, să fie aduse fete şi femei, pe care le-a silit să danseze goale pe mese. Asta însă i-ar fi fost trecută cu vederea, dacă n-ar fi încălcat o altă lege importantă, la fel ca şi Krujkov: a mers împotriva alor săi. Acela a înşelat Organele, iar acesta şi mai rău: a pariat că va seduce soțiile - ale cui credeți?- ale colegilor săi cekişti.. Şi nu l-au iertat! A fost închis într-un izolator politic în virtutea articolului 58! Era furios că au îndrăznit să-l bage la puşcărie şi nu se îndoia că se vor răzgîndi. (Poate că s-au şi răzgîndit,)

Acest destin fatal de a fi şi ei închişi nu era chiar rar printre găitanele albastre, nu există un mijloc temeinic de asigurare împotriva lui, însă nu se ştie de ce ei nu trag învățăminte din lecțiile trecutului. Probabil tot din lipsă de inteligență superioară, iar cea inferioară le şopteşte: se întîmplă rareori, nu se întîmplă multora, eu o să scap şi-apoi, nici ai noştri n-or să mă lase.

Ai lor, într-adevăr, se străduiesc să nu-i lase la nevoie, există o înțelegere tacită între ei: să aranjeze pentru colegi măcar un regim privilegiat (colonelului I. J. Vorobiov, la închisoarea specială din Marfino, aceluiaşi V. N. Ilin, la Lubianka, vreme de peste opt ani). Celor care sunt închişi, cîte unul, pentru greşelile personale, datorită acestei prevederi de castă, de obicei, nu le este rău, şi aşa se explică sentimentul de nepedepsire pe care îl încearcă zi de zi în timpul serviciului. Cu toate acestea sunt cunoscute cîteva cazuri cînd unii agenți operativi de lagăr au fost aruncați să-şi ispăşească pedeapsa în lagăre comune, unde s-au întîlnit cu zeki care se aflaseră cîndva sub puterea lor, şi nu le-a fost prea bine (de exemplu, agentul operativ Munşin, care ura cu înverşunare articolul Cincizeci şi Opt şi se bizuia pe sprijinul hoților, a fost gonit de aceiaşi hoți să doarmă sub prici. Nu avem însă posibilitatea să aflăm mai multe amănunte despre aceste cazuri pentru a le putea explica.

Însă acei agenți de securitate care nimeresc în val (au şi ei valurile lor!...) riscă totul. Valul este o stihie, este chiar mai puternic decît Organele, şi aici nimeni nu-ți va mai veni în ajutor, de teamă să nu fie el însuşi tîrît în aceeaşi prăpastie.

Totuşi, şi în ultima clipă, dacă dispui de informații bune şi ai o minte subtilă de cekist, încă mai poți scăpa de sub avalanşă, demonstrînd că nu ai nimic de-a face cu ea. Astfel, căpitanul Saenko (nu acel tîmplar-cekist, care în 1918-1919 devenise celebru prin mulțimea de oameni împuşcați, prin metodele de tortură: împunsături cu sabia în corp, lovi-

turi în fluierul piciorului, turtirea capului sub greutăți şi arderea pielii*, - dar poate rudă cu acesta) a avut slăbiciunea să se căsătorească din dragoste cu o kavejedistă, pe nume Kohanskaia. Şi brusc, încă la începutul formării valului, el a aflat că vor fi arestați toți kavejedişţii. În vremea aceea el era şeful secției operative a GPU-ului din Arhanghelsk. Şi atunci ce credeți că a făcut? Fără să stea nici o clipă pe gînduri, a băgat-o la închisoare pe soția iubită! Şi nici măcar pentru vina de a fi fost kavejedistă. I-a confecționant un alt dosar! Şi nu numai că a scăpat, dar a şi fost avansat, a devenit şeful NKVD-ului din Tomsk. (încă un subiect. Sunt cu duiumul aici! Poate cineva le va folosi.)
Valurile se năşteau în virtutea unei legi tainice de înnoire a Organelor - un mic sacrificiu periodic, pentru ca toți cei rămaşi să capete aerul de purificați. Organele trebuiau să se schimbe mai repede decît creşterea normală şi îmbătrînirea generațiilor umane: nişte bancuri de ghebişti trebuiau să piară la fel de inevitabil precum nisetrul care vine să moară pe pietrele rîurilor pentru a fi înlocuit de puiet. Această lege a fost bine sesizată de inteligența superioară, dar găitanele albastre nu au vrut să recunoscă această lege şi să o prevadă. Şi regii Organelor, şi aşii Organelor, şi miniştrii înşişi în ceasul hărăzit de astre şi-au aşezat capul sub propria ghilotină.
Cel dintîi banc l-a atras după sine lagoda. Este foarte probabil că multe dintre acele nume glorioase care ne vor încînta cînd va veni vorba de Belomorkanal au nimerit în acest banc, numele lor fiind şterse ulterior din şirurile poetice.
Cel de al doilea banc a fost foarte curînd atras de efemerul Ejov. Unii dintre cei mai buni cavaleri ai anului 1937 au pierit în acest şuvoi (însă nu trebuie să exagerăm, nici pe departe toți cei mai buni). Ejov a fost bătut la anchetă, arăta jalnic. De cînd cu aceste arestări, a rămas orfan însuşi GULag-ul(5). De pildă, concomitent cu Ejov au fost întemnițați şi şeful direcției financiare a GULag-ului, şi şeful direcției sanitare, şi şeful VOHR**, şi chiar şeful Secției operative a GULag-ului, şeful peste toți „cumetrii" lagărelor!
Apoi a fost bancul lui Beria.
Iar grasul şi înfumuratul Abakumov s-a poticnit înainte de asta, singur.
Cîndva, istoricii Organelor (dacă arhivele nu vor lua foc) ne vor relata toate acestea pas cu pas, cu tot noianul de cifre şi cu toată strălucirea numelor.
Eu voi istorisi puțin din povestea lui Riumin şi Abakumov, pe care am aflat-o întîmplător. (Nu voi repeta ceea ce am izbutit să spun despre ei

* Roman Gul, Dzerjinski, Paris, 1936.
**VOHR —Voenizirovannaia ohrana (Paza militarizată), înainte - Paza internă a Republicii.

în alt loc*.)
Înălțat de Abakumov, fiind unul dintre apropiații lui, Riumin a venit la el spre sfîrşitul anului 1952 cu vestea senzațională că profesorul-doctor Etinger a recunsocut tratamentul greşit prescris lui Jdanov(6) şi Şcerbakov(7) (cu scopul de a-i ucide). Abakumov a refuzat să creadă pur şi simplu pentru că el cunoştea această bucătărie şi a considerat că Riumin întrece măsura. (Riumin însă intuia mai bine ce vrea Stalin!) Pentru verificare au organizat în aceeaşi seară un interogatoriu încrucişat lui Etinger, din care au tras concluzii diferite: Abakumov - că nu există nici o „chestiune a medicilor", Riumin-că există. Dimineața urmau să verifice încă o dată, însă mulțumită particularităților miraculoase ale Stabilimentului Nocturn, Etinger a murit în aceeaşi noapte! În aceeaşi dimineață, Riumin, evitîndu-l pe Abakumov şi fără ştiința lui, a telefonat la Comitetul Central şi a cerut audiență la Stalin! (Eu cred că nu acesta a fost pasul lui cel mai hotărîtor. Pasul decisiv, cînd Riumin şi-a riscat capul, îl făcuse în ajun, nefiind de acord cu Abakumov, şi cînd, probabil, l-a ucis pe Etinger în cursul nopții! Dar cine cunoaşte tainele acestei Curți! Ori poate intrase în legătură cu Stalin mai înainte?) Stalin l-a primit pe Riumin şi a dat curs chestiunii medicilor, iar pe Abakumov l-a arestat. În continuare, Riumin s-a ocupat de cazul medicilor în mod independent şi chiar în pofida lui Beria! (Există indicii că, înainte de moartea lui Stalin, poziția lui Beria era amenințată şi, poate, Stalin a fost eliminat prin intermediul lui.) Unul dintre primii paşi ai noului guvern a fost renunțarea la cazul medicilor. Atunci a fost arestat Riumin (încă sub domnia lui Beria), dar Abakumov nu a fost eliberat! La Lubianka au fost introduse rînduieli noi, şi pentru întîia oară de cînd exista, i-a trecut pragul un procuror (D.P. Terehov). Riumin a fost agitat şi slugarnic, „nu sunt vinovat, am fost închis pe nedrept", a cerut să fie interogat. Cum îi era obiceiul, sugea o bomboană şi, la observația lui Terehov, a scuipat-o în palmă: „Scuzați-mă". Cum am mai spus, Abakumov a izbucnit în rîs: „Este o mistificare!" Terehov i-a arătat mandatul prin care era împuternicit să controleze închisoarea interioară a MGB. „Din astea se pot face cinci sute!" a replicat Abakumov dînd din mînă. Pe el, ca „patriot al instituției sale", nu -l ofensa atît faptul că stă la închisoare, cît mai ales încercările de a atenta la prestigiul Organelor, care nu pot fi subordonate nimănui pe lume! În iulie 1954, Riumin a fost judecat (la Moscova) şi împuşcat. Iar Abakumov continua să stea la închisoare! Iată ce i-a spus lui Terehov la interogatoriu: „Ai nişte ochi prea frumoşi, îmi va părea rău să te împuşc! Renunță la cazul meu, renunță cînd eşti rugat cu binele."* într-o

*În Cercul întîi.

**În general. D.P. Terehov este un om de o voință şi cutezanță excepționale (era nevoie de aşa ceva pentru judecarea staliniştilor importanți în acea atmosferă de instabilitate), precum şi de o inteligență vie. Dacă reformele lui Hruşciov ar fi fost mai consecvente, Terehov ar fi putut să se remarce în cadrul lor. Uite aşa se ratează la noi personalitățile istorice.

zi, Terehov l-a chemat şi i-a dat să citească ziarul cu comunicatul pivind demascarea lui Beria. Aceasta a constituit atunci o senzație de proporții aproape cosmice. Abakumov însă a citit fără măcar să tresară, a întors foaia şi a început să citească pagina sportivă! Altă dată, cînd la interogatoriu asista un personaj important din cadrul securității statului, subordonatul lui Abakumov în trecutul nu prea îndepărtat, Abakumov l-a întrebat: „Cum ați putut să admiteți ca ancheta în cazul Beria să nu fie condusă de MGB, ci de procuratură?! (Era obsedat de această idee!) Şi tu crezi că pe mine, ministrul securității de stat, mă vor judeca?!" „Da." „Atunci poți să-ți pui joben, Organele nu mai există!..." (Desigur, avea o viziune prea sumbră asupra lucrurilor acest curier special inculț.) Abakumov, stînd la Lubianka, nu se temea de judecată, se temea să nu fie otrăvit (iarăşi - un vrednic fiu al Organelor!). A refuzat definitiv hrana din închisoare şi mînca doar ouă pe care le cumpăra de la bufet (Aici îi lipsea perspicacitatea tehnică, credea că ouăle nu pot fi otrăvite.) Din biblioteca foarte bogată a închisorii Lubianka, el lua doar... cărțile lui Stalin (care l-a băgat la puşcărie)! Asta o făcea mai degrabă în mod demonstrativ sau din calcul, considerînd că adepții lui Stalin nu pot să nu iasă biruitori. A trebuit să stea doi ani în închisoare. De ce nu l-au eliberat? Întrebarea nu este naivă. Dacă s-ar pune la socoteală crimele împotriva umanității, el era cufundat în sînge pînă peste cap, însă nu doar el! Dar toți ceilalți însă au rămas neatinşi. Şi aici este un mister: circula un zvon că, la timpul său, a lovit-o personal pe Liuba Sedîh, nora lui Hruşciov, soția fiului cel mare, condamnat sub Stalin şi trimis într-un batalion disciplinar, unde a şi murit. Iată de ce, arestat de Stalin, el a fost judecat sub Hruşciov (la Leningrad) şi, la 18 decembrie 1954, executat*", îşi făcea inimă rea degeaba: Organele nu au pierit din pricina asta.

***

Dar cum ne povățuieşte înțelepciunea populară: dacă trăieşti cu lupii, trebuie să urli ca ei.

Acest neam de lupi oare de unde a apărut în poporul nostru? Oare nu are aceleaşi rădăcini ca şi noi? Nu are acelaşi sînge?

Pentru a nu flutura prea brusc mantiile albe ale celor drepți, să ne întrebăm fiecare: dacă viața mea ar fi luat o altă întorsătură, oare n-aş fi devenit şi eu călău ca şi ei?

Este o întrebare cumplită, dacă vrei să dai un răspuns cinstit.

Îmi aduc aminte de anul al treilea la Universitate, în toamna lui 1938. Noi, băieții comsomolişti, suntem chemați la comitetul raional al comso-

**Iată încă una din extravagațele lui de potentat: împreună cu şeful gărzii sale, Kuznețov, îmbrăcat civil, umbla pe jos prin Moscova şi, după toane, dădea de pomană din banii ministerului. Pomană pentru uşurarea sufletului?

mo-lului de două ori şi, aproape fără să ni se ceară consimţământul, ne pun să completăm nişte formulare: cică sunt destui fizicieni, matematicieni şi chimişti, vom fi mai folositori Patriei dacă intrăm în şcolile NKVD-ului. (Căci întotdeauna este aşa: nu cineva are nevoie, ci însăşi Patria, pentru ea ştie totul şi vorbeşte întotdeauna un funcţionar.)
Cu un an mai înainte, acelaşi comitet raional ne recruta pentru şcolile de aviaţie. Am refuzat şi atunci (ne părea rău să ne lăsăm de universitate), dar nu cu atîta dîrzenie ca acum.
După un sfert de secol cineva ar putea gîndi: da, sigur, vă dădeaţi seama de arestările care mişunau în jur, de torturile din închisori şi în ce noroi sunteţi atraşi. Nicidecum!! Căci dubele securităţii circulau noaptea, iar noi eram aceia care defilau cu steaguri în mîini. De unde să ştim noi şi de ce să ne gîndim la arestări? Că i-au schimbat pe toţi conducătorii de la regiuni-pentru noi era absolut totuna. Au întemniţat doi-trei profesori, însă noi nu cu ei ne duceam la dans, ba era şi mai uşor să dăm examenele. Noi aveam douăzeci de ani şi păşeam în coloana celor de o vîrstă cu Octombrie şi, în această calitate, ne aştepta viitorul cel mai luminos.
Nu este uşor să defineşti acel sentiment interior, nesusţinut de nici un argument, care ne împiedica să consimţim să mergem la şcoala NKVD-ului. Asta nu provenea cîtuşi de puţin din cursurile de materialism istoric: din ele reieşea clar că lupta împotriva duşmanului interior constituie un front fierbinte şi este o misiune de onoare. Asta contrazicea şi interesul nostru practic: în vremea aceea, o universitate provincială nu ne putea făgădui nimic, în afară de o şcoală sătească într-un fund de ţară şi un salariu modest. Şcolile NKVD-ului făgăduiau raţii de alimente şi salariu dublu sau triplu. Ceea ce simţeam noi nu avea nume (şi chiar dacă avea, nu-l puteam spune unul altuia de teamă). Ceea ce se împotrivea nu avea nici o legătură cu capul, ci venea mai degrabă de undeva din piept. Pot să-ţi strige din toate părţile: „trebuie!" şi propriul tău cap să zică de asemenea: „trebuie!", însă pieptul se opune: nu vreau, mi-e greaţă. Faceţi cum credeţi, dar eu nu iau parte.
Aceasta venea de foarte departe, poate de la Lermontov. Din acele decenii ale vieţii ruseşti, cînd pentru un om onorabil - se spunea deschis şi cu glas tare - nu exista meserie mai rea şi mai dezgustătoare decît cea de jandarm. Ba şi mai de departe. Fără măcar să ştim, noi ne-am răscumpărat libertatea cu firfiricii care au mai rămas din galbenii străbunilor, din acele vremuri cînd morala nu era socotită relativă, iar binele şi răul erau deosebite pur şi simplu cu inima.
Totuşi, unii dintre noi s-au înrolat atunci. Cred că, dacă ar fi exercitat o presiune mai mare asupra noastră, ne-ar fi făcut pe toţi să cedăm. Iată ce vreau să-mi imaginez: dacă în război aş fi purtat deja însemnele de gradat la petlitele albastre de la gît, oare ce ar fi ieşit din mine? Acum, desigur, aş putea să fiu binevoitor cu mine şi să pretind că inima mea

aprigă n-ar fi suportat, că aş fi obiectat, aş fi trîntit uşa. Dar, cînd stăteam întins pe patul de închisoare, nu ştiu cum am început să-mi examinez drumul real de ofiţer şi m-am îngrozit.
N-am devenit ofiţer îndată ce am ieşit de pe băncile facultăţii cu capul burduşit de integrale. Înainte de asta am făcut şase luni de serviciu militar chinuitor şi am simţit destul pe pielea mea ce înseamnă, cu burta goală, să fii gata să te supui unor oameni, care, poate, nici nu erau vrednici de tine. Apoi încă jumătate de an am fost chinuit la şcoala de ofiţeri. Oare trebuia să simt mereu amărăciunea vieţii de soldat, cum îngheaţă pielea pe mine şi cum e sfîşiată? Nu. Drept consolare mi-au prins două steluţe pe epoleţi, apoi a treia, a patra - şi am uitat totul!
Cel puţin măcar mi-am păstrat dragostea de libertate din studenţie? Păi noi n-am cunoscut niciodată aşa ceva. Noi am cunoscut dragostea de încolonare şi dragostea de marşuri.
Îmi amintesc foarte bine că tocmai în şcoala de ofiţeri am încercat bucuria primitivismului: să fii militar şi să nu te gîndeşti la nimic. Bucuria de a te cufunda în modul de a trăi al celorlalţi, de a trăi cum se obişnuieşte în mediul nostru militar. Bucuria de a uita nişte subtilităţi spirituale cultivate în tine din copilărie.
În şcoala militară eram mereu flămînzi, mereu preocupaţi să găsim şi să şparlim o bucăţică în plus, şi îi priveam cu invidie pe cei care izbuteau. Cel mai mult ne temeam să nu absolvim şcoala şi să nu primim tresele de ofiţeri (cei care nu absolveau erau trimişi la Stalingrad). Şi erau instruiţi ca nişte fiare tinere: mai mult să ne înrăiască şi apoi să ne asmută asupra oricui, după dorinţă. Nu dormeam niciodată de ajuns: după stingere puteau să ne ordone să mergem de unul singur (sub comanda sergentului) în pas de front. Asta drept pedeapsă. Sau, noaptea, sculau întreg plutonul şi îl aliniau în jurul unei cizme murdare: priviţi! Acest nemernic o să-şi cureţe acum cizma şi pînă nu străluceşte, veţi sta cu toţii lîngă el.
Şi în aşteptarea febrilă a treselor, noi ne perfecţionam mersul ofiţeresc de tigri şi vocea metalică a comenzilor.
Iată însă că a venit ziua şi mi s-au agăţat tresele! Şi cam peste o lună, formînd o baterie de artilerie în spatele frontului, eu l-am şi pus pe indolentul soldăţel Berbeniov să meargă în pas de front după stingere, sub comanda recalcitrantului sergent Metlin... (Toate acestea le uitasem, sincer le-am uitat cu trecerea anilor! Acum, aplecat deasupra hîrtiei, mi le-am adus aminte...) Şi un bătrîn colonel, venit cu o comisie de control, m-a chemat şi m-a dojenit. Iar eu (după ce terminasem universitatea!) mă justificam: aşa ne-au învăţat la şcoală. Cu alte cuvinte: despre ce considerente general umane mai poate fi vorba, o dată ce suntem în armată?
(Şi cu atît mai mult în Organe?...)
Creşte mîndria în inimă, precum slănina pe spinarea porcului...

Aruncam subordonaților ordine indiscutabile, convins că altele mai bune nu există. Chiar şi pe front, unde ai crede că moartea ne face pe toți egali, puterea mă făcea să mă cred superior. Stăteam pe scaun şi îi ascultam pe ei, care stăteau în picioare, „în poziția de drepți." Îi întrerupeam, le dădeam indicații. Celor care erau tați şi bunici mă adresam cu „tu" (ei mie, fireşte, cu „dumneavoastră"). Îi trimiteam sub foc de obuze să restabilească legătura firelor telefonice rupte, numai ca să nu-mi atrag reproşurile superiorilor (aşa a murit Andreiaşin). Mîncam untul cu biscuiți fără să mă întreb de ce mie, ca ofițer, mi se cade, iar soldaților nu? Fireşte, aveam, împreună cu un alt ofițer, o ordonanță (mai elegant spus - „curier"), pe care îl suceam şi-l învîrteam cu tot felul de porunci şi, în plus, îl puneam să ne gătească mîncare separat de cea a soldaților. (Anchetatorii de la Lubianka nu au ordonanțe, de aşa ceva nu-i poți acuza.) Bieții soldați se speteau, săpîndu-mi bordeie speciale de fiecare dată cînd ne opream într-un loc nou, cărînd în ele bîrne cît mai groase ca să fie confortabile şi să mă simt în siguranță, însă, dați-mi voie, în bateria mea exista şi cameră de arest, da! În pădure? Cum? Tot o groapă, dar mai bună decît a diviziei din Gorohoveț, pentru că era acoperită şi cei pedepsiți îşi primeau rația de hrană. A fost închis acolo Viuşkov, pentru că a pierdut un cal, şi Popkov pentru proasta îngrijire a carabinei. Şi mai dați-mi voie! Îmi mai aduc aminte că mi-au cusut un porthart din piele nemțească (nu de om, nu, ci desfăcută de pe scaunul unui automobil), dar n-a ajuns şi pentru curea. Eram tare mîhnit. Într-o zi, am văzut o cureluşă foarte potrivită la un comisar de partizani (de la comitetul raional din localitate) şi i-am luat-o: noi suntem armata, noi suntem superiori! (Vi-l amintiți pe agentul Sencenko?) În sfîrşit, şi portțigaretul meu purpuriu, trofeu de război, l-am rîvnit mult, de aceea am ținut minte cînd mi l-au luat...

Iată ce fac epoleții cu omul. Unde erau povețele bunicii din fața icoanei?! Şi unde erau acele visuri de pionier despre viitoarea sfîntă egalitate!

Şi cînd la postul de comandă al comandantului de brigadă agenții de la SMERŞ mi-au smuls aceşti epoleți blestemați, mi-au scos centura şi m-au îmbrîncit să mă aşez în automobilul lor, şi atunci, cînd destinul meu era dat peste cap, eram profund lezat de faptul că voi trece astfel, degradat, prin camera telefoniştilor: soldații de rînd nu trebuiau să mă vadă aşa!

A doua zi după arestare mi-am început şi eu, pe jos, drumul Vladimirului(8): serviciul de contraspionaj al armatei expedia către cel al grupului de armate un convoi cu recolta din ultimele zile. De la Osterode pînă la Brodnica am mers pe jos.

Cînd m-au scos de la carceră şi m-am dus să mă încolonez, acolo erau deja şapte arestați, trei perechi şi jumătate, aşezați cu spatele spre mine. Şase dintre ei erau îmbrăcați cu mantale de trupă ruseşti jerpelite

şi ca vai de ele, care aveau impregnat pe spate mare, cu vopsea albă, de neşters: „SU". Asta însemna „Sowiet Union", cunoşteam această marcă, am întîlnit-o de multe ori pe spatele prizonierilor ruşi care se tîrau, cu chipuri triste şi vinovate, în întîmpinarea armatei eliberatoare. I-au eliberat, dar în această eliberare n-a existat o bucurie reciprocă: compatrioții îi priveau şi mai încruntați decît pe nemți, iar nu prea departe în spatele frontului, iată ce se întîmpla cu ei: erau băgați la închisoare.

Cel de al şaptelea arestat era un neamț civil, într-un costum negru cu vestă, cu palton negru şi pălărie neagră. Era trecut de cincizeci de ani, înalt, dichisit, cu fața albă, întreținut cu hrană de calitate.

M-au pus în perechea a patra, şi sergentul tătar, comandantul convoiului, mi-a făcut semn să-mi iau geamantanul sigilat, aşezat mai la o parte. În geamantan se aflau lucrurile mele de ofițer şi tot ce aveam scris, confiscat în vederea condamnării mele.

Cum adică - geamantanul? El, sergentul, voia ca eu, ofițer, să iau şi să car geamantanul? Adică un lucru greu şi voluminos, pe care ofițerii, conform noului regulament interior, nu aveau voie să-l care? În timp ce alături mergeau şase soldați simpli cu mîinile goale? Şi un reprezentant al națiunii învinse?

Nu m-am exprimat atît de complicat în fața sergentului, dar i-am spus:

— Eu sunt ofițer. Să-l ducă neamțul.

* Nici unul dintre arestați nu a întors capul la auzul vorbelor mele: le era interzis să se întoarcă. Doar cel care era în pereche cu mine, tot un SU, s-a uitat la mine cu mirare (cînd au părăsit ei armata noastră, ea nu era aşa).

Dar sergentul de la contrainformații nu s-a mirat. Deşi în ochii lui nu eram ofițer, deprinderile şi opiniile lui coincideau însă cu ale mele. L-a chemat pe neamțul care nu avea nici o vină şi i-a ordonat să care geamantanul. Bine că măcar n-a înțeles discuția noastră.

Noi, toți ceilalți, am dus mîinile la spate (prizonierii nu aveau nici un sac, nici o bocceluță, au plecat din patrie cu mîinile goale, cu mîinile goale se întorceau), şi coloana noastră, formată din patru perechi, una după alta, s-a urnit din loc. Nu aveam voie să vorbim cu ostaşii din escortă, era strict interzis să vorbim între noi, şi pe drum, şi la opriri, şi la popasurile de noapte... Inculpați fiind, trebuia să mergem ca şi cum am fi fost despărțiți de nişte paravane invizibile, ca şi cum am fi fost turtiți fiecare într-o celulă individuală.

Erau nişte zile schimbătoare de primăvară timpurie. Ba se răspîndea o ceață uşoară, şi nororiul subțire plescăia deprimant sub cizmele noastre chiar şi pe şoseaua tare. Ba cerul se însenina, şi soarele de un galben blînd, încă nesigur de harul lui, încălzea colinele aproape eliberate de zăpadă şi ne arăta mai transparentă lumea pe care trebuia să o părăsim. Ba se năpustea un vifor duşmănos şi smulgea din norii negri zăpa-

dă, care parcă nici nu era albă. Ne biciuia cu ea, rece, peste față, peste spate, peste picioare, udîndu-ne mantalele şi obielele.
Şase spinări în față, mereu şase spinări. Aveam timp să privesc şi să tot priveasc acele mărci SU strîmbe şi hidoase şi catifeaua neagră, lucioasă de la gulerul neamțului. Aveam timp să-mi analizez viața parcursă şi să devin conştient de cea prezentă. Dar nu puteam. Nici acum după ce am fost izbit cu măciuca în cap -nu puteam să înțeleg.
Şase spinări, în legănarea lor nu era nici aprobare, nici condamnare.
Curînd neamțul a obosit. Muta geamantanul dintr-o mînă în cealaltă, ducea mîna la inimă, făcea semne soldatului din escortă că nu -l mai poate duce. Şi atunci, vecinul de lîngă el, un prizonier de război, care Dumnezeu ştie de cîte suferințe avusese parte în captivitatea-i recentă (dar poate şi de îndurare) i-a luat geamantanul, nesilit de nimeni, să -l ducă el.
Pe urmă l-au dus alți prizonieri, şi la fel, fără să le ordone nimeni. Apoi - din nou neamțul.
Dar eu nu.
Şi nimeni nu mi-a spus nici un cuvînt.
În drum am întîlnit un lung convoi de căruțe militare goale. Surugii ne priveau cu interes, unii se ridicau în picioare şi se zgîiau. Curînd am înțeles că eu eram obiectul însuflețirii şi îndîrjirii lor. Eu mă deosebeam net de ceilalți: mantaua mea era nouă, bine ajustată pe talie, petlițele încă nu-mi fuseseră descusute, iar nasturii netăiați străluceau ca aurul ieftin în lumina soarelui care se arăta din cînd în cînd printre nori. Se vedea perfect că eram ofițer proaspăt, de curînd arestat. Poate că, într-o oarecare măsură, această prăbuşire trezea în ei bucurie (ca un reflex de dreptate), dar mai degrabă, în capetele lor îndoctrinate la şedințele de învățămînt politic nu putea să încapă ideea că uite aşa ar putea fi luat şi comandantul lor de companie, şi ei au decis laolaltă că eu veneam din partea cealaltă.
— Te-au prins, lepădătură vlasovistă?!... Să fie împuşcat, ticălosul!! strigau vizitiii înfierbintați, cuprinşi de mînia specifică celor din spatele frontului (cel mai puternic patriotism se manifestă întotdeauna în spatele frontului). Şi mi-au zis cîte şi mai cîte, şi m-au făcut în fel şi chip.
Eu eram pentru ei un fel de şarlatan internațional, care însă iată că a fost prins, şi acum ofensiva pe front se va desfăşura şi mai repede, iar războiul se va sfîrşi mai devreme.
Ce le puteam răspunde? Nu aveam voie să rostesc nici un cuvînt, fiecăruia trebuia să-i povestesc toată viața. Cum aş fi putut să-i fac să priceapă că nu sunt un diversionist? Că le sunt prieten? Că din pricina lor mă aflu aici? Am început să zîmbesc... Privind înspre ei, le zîmbeam din coloana de arestați! Şi acest zîmbet larg, cu toată gura, li s-a părut cea mai cruntă batjocură şi s-au pornit cu şi mai mare îndîrjire şi furie să-mi strige tot felul de injurii şi să mă amenințe cu pumnii.

Zîmbeam, mîndrindu-mă că nu am fost arestat pentru tîlhărie, nici pentru trădare ori dezertare, ci pentru că, prin forța perspicacității, am ghicit tainele scelerate ale lui Stalin. Zîmbeam pentru că vreau şi poate voi izbuti să mai îndrept cît de puțin viața din Rusia noastră.
În vremea asta, geamantanul meu era purtat de alții...
Şi nu simțeam nici o remuşcare! Şi dacă vecinul meu, a cărui față scofîlcită fusese, în două săptămîni, năpădită de un păr des şi moale, iar ochii îi erau plini de suferință şi înțelegere, mi-ar fi reproşat acum, în cea mai limpede limbă rusă, că am înjosit onoarea de arestat, cerînd ajutorul escortei, că eu mă ridic pe mine deasupra celorlalți, că sunt înfumurat, eu nu l-aş fi înțeles! Pur şi simplu n-aş fi înțeles despre ce vorbeşte. Căci doar eram ofițer!...
Dacă şapte dintre noi ar fi trebuit să moară în drum, iar pe cel de al optulea escorta l-ar fi putut salva, ce m-ar fi putut împiedica atunci să strig:
— Sergent! Salvează-mă pe mine. Doar sunt ofițer!... \
Iată ce înseamnă un ofițer, chiar dacă epoleții lui nu sunt albaştri!
Dar dacă erau albaştri? Dacă i se insinua ideea că printre ofițeri el este sarea pămîntului? Că lui i se acordă mai multă încredere decît altora, şi el ştie mai multe decît alții, şi pentru toate acestea trebuie să-i vîre inculpatului capul între picioare şi în poziția asta să-l îndese într-un burlan? De ce să nu -l îndese?...
Îmi atribuiam spirit de sacrificiu dezinteresat. Dar în realitate eram pe deplin pregătit să devin un călău. Şi dacă intram la şcoala NKVD-ului în timpul lui Ejov, poate că în vremea lui Beria aş fi fost îndeajuns de bun?...
Acel cititor care aşteaptă ca această carte să fie o demascare politică poate s-o închidă aici.
Dacă totul ar fi atît de simplu! Că undeva există oameni negri, care săvîrşesc intenționat doar fapte negre şi nu trebuie decît să-i deosebeşti de ceilalți şi să-i distrugi. Dar linia care separă binele şi răul intersectează inima fiecărui om. Şi cine va distruge o bucățică din inima sa?...
În decursul vieții unei inimi, această linie îşi schimbă locul în ea fie împinsă de bucuria răului, fie eliberînd spațiul pentru binele înfloritor. Unul şi acelaşi om la vîrste diferite, în diferite situații de viață este un om cu totul diferit Cînd aproape de diavol. Cînd aproape de cele sfinte. Dar numele nu se schimbă, şi lui îi atribuim totul.
Socrate ne-a lăsat dictonul: cunoaşte-te pe tine însuți!
Şi în fața gropii în care ne pregăteam să-i împingem pe opresorii noştri ne oprim cutremurați: n-a fost decît o întîmplare că n-am fost noi călăii, ci ei.
Dacă Maliuta Skuratov(9) ne-ar fi chemat, nici noi nu am fi dat greş !...
De la bine la rău nu este decît un singur pas, spune proverbul.

Deci - şi de la rău la bine.
Îndată ce în societate s-au pus în mişcare amintirile despre acele nelegiuiri şi torturi, din toate părțile am fost asaltați cu explicații, cu scrisuri şi obiecții: acolo (la NKGB - MGB) au existat şi oameni buni!
Îi cunoaştem pe aceia „buni": Sunt cei care vechilor bolşevici le şopteau „nu vă lăsați!" sau chiar le strecurau pe furiş un mic sandviş, iar pe ceilalți îi loveau cu picioarele unul după altul. Dar, mai presus de partide, dintre aceia omeneşte buni oare să nu fi existat acolo?
În genere, acolo nu trebuiau să existe: dintre aceştia evitau să angajeze, îi cercetau bine înainte de a-i angaja. În timpul războiului, la Riazan, un aviator din Leningrad îi implora, după spitalizare, pe medicii de la dispensarul de tuberculoză: „Vă rog, găsiți-mi ceva, mă obligă să mă angajez la Organe!" Radiologii i-au inventat o infiltrație tuberculoasă şi numaidecît, cei de la securitate au renunțat la el.
Cel care nimerea din greşeală la Organe, fie că se integra în acest mediu, fie că era respins, alungat de acesta, iar uneori singur se arunca pe şine.
Şi totuşi să nu fi existat?...
La Chişinău, un tînăr locotenent ghebist, a venit la Şipovalnikov cu o lună înainte de arestarea lui: Plecați, plecați, vor să vă aresteze! (O fi făcut asta din proprie inițiativă? L-o fi trimis mama lui să-l salveze pe preot?) După arestare a avut parte să-l şi escorteze pe părintele Viktor. Şi se căina: De ce n-ați vrut să plecați?
Sau alt exemplu. Am avut un comandant de pluton, locotenentul Ovsiannikov. Pe front n-am avut pe nimeni mai apropiat ca el. Jumătate din cît a durat războiul, am mîncat din aceeaşi gamelă, şi în timpul canonadelor mîncam, între două explozii, să nu se răcească supa. Era băiat de la țară, cu un suflet atît de curat şi cu o privire atît de dreaptă, că nici şcoala noastră, nici faptul că era ofițer nu l-au stricat cîtuşi de puțin. Şi pe mine mă îmblînzea şi mă tempera de multe ori. Toate acțiunile lui ca ofițer aveau un singur scop: cum să păstreze viața şi să menajeze forțele soldaților săi (printre ei erau mulți oameni în vîrstă). De la el am aflat pentru întîia oară ce este satul de astăzi şi ce sunt colhozurile. (Vorbea despre toate acestea fără supărare, fără să protesteze, simplu - aşa cum o apă din pădure reflectă copacii pînă la cea din urmă rămurică.) Cînd am fost arestat, a fost zguduit, mi-a scris cea mai bună caracterizare şi a dus-o la semnat comandantului de divizie. După ce a fost demobilizat, a căutat să mă ajute prin mijlocirea rudelor (şi era prin anul 1947, care nu prea se deosebea de 1937!). La anchetă m-am temut foarte mult pentru el şi mă rugam să nu-mi fie citit jurnalul de război: în el erau consemnate povestirile lui. Cînd am fost reabilitat în 1957, am dorit foarte mult să-l găsesc, îmi aminteam adresa lui de la țară. I-am scris o dată, i-am scris de două ori - nici un răspuns. Am găsit un firicel, că ar fi absolvit Institutul pedagogic din Iaroslavl. De acolo

mi-au răspuns: „A fost repartizat să lucreze la organele securității de stat". Extraordinar! Dar cu atît mai interesant. I-am scris la adresa din oraş: nici un răspuns. Au trecut cîțiva ani, am publicat Ivan Denisovici. Ei, acum o să dea un semn de viață! Nu! Peste încă trei ani l-am rugat pe unul din corespondenții mei din Iaroslavl să meargă la el şi să-i predea scrisoarea în mînă. Acela a procedat întocmai şi mi-a scris: „Se pare că n-a citit Ivan Denisovici..." Într-adevăr, de ce să ştie ei ce s-a întîmplat cu condamnații lor mai departe?... De data aceasta, Ovsiannikov nu mai putea să tacă şi a răspuns: „După absolvirea institutului mi s-a propus să lucrez la Organe şi am crezut că şi aici va fi foarte bine. (Ce va fi foarte binel...) N-am prea reuşit în noua mea activitate, unele lucruri nu mi-au plăcut, dar lucrez «fără bîtă». Dacă nu greşesc, n-o să-mi fac tovarăşul de ruşine. (Iată şi justificarea - tovărăşia!) Acum nu mă mai gîndesc la viitor".

Asta-i tot. Iar scrisorile dinainte se pare că nu le-a primit. Nu doreşte să ne întîlnim. (Dacă ne-am fi întîlnit, cred că acest capitol l-aş fi scris mai bine.) În ultimii ani ai lui Stalin ajunsese anchetator. Anii cînd toți, fără excepție, erau condamnați la un sfert. Oare cum s-o fi restructurat totul în conştiința lui? Cum s-o fi întunecat? Dar amintindu-mi-l pe flăcăul de altădată, curat ca lacrima şi plin de abnegație, aş putea oare să cred că nu există cale de întoarcere? Că n-au mai rămas în el nişte mlădițe vii?...

Cînd anchetatorul Goldmann i-a dat Verei Korneeva să semneze articolul 206, ea a înțeles care îi sunt drepturile şi s-a apucat să aprofundeze cazul tuturor celor şaptesprezece membri ai „grupului lor religios". El s-a înfuriat cumplit, dar nu a putut s-o refuze. Ca să nu se plictisească, a dus-o într-o cancelarie mare, unde se aflau vreo şase salariați de tot felul, iar el a plecat. La început Korneeva a citit, pe urmă nu ştiu cum, din plictiseala funcționarilor, s-a stîrnit o discuție. Şi Vera a început, cu glas tare, să le țină o adevărată predică religioasă. (Trebuie s-o cunoaşteți. Este o ființă luminoasă, cu o inteligență vie şi cu darul oratoriei, deşi în libertate nu a fost decît lăcătuş, grăjdar şi gospodină). Toți o ascultau, ținîndu-şi răsuflarea, din cînd în cînd punînd întrebări. Pentru ei toți era ceva neobişnuit. Se umpluse încăperea, veniseră şi din alte birouri. Chiar dacă nu erau anchetatori, ci doar dactilografe, stenografiste, legători de dosare, făceau parte din mediul lor, tot Organe, în anul 1946. Aici nu se poate reconstitui monologul ei, a izbutit să le spună felurite lucruri. Şi despre trădătorii de patrie: de ce n-au existat şi în timpul Războiului de Apărare a Patriei din anul 1812, în epoca iobăgismului? Atunci era firesc să existe! Însă cel mai mult a vorbit despre credință şi credincioşi. Înainte, spunea ca, la voi se miza totul doar pe pasiunile dezlănțuite: „Jefuieşte ce a fost jefuit", şi atunci, fireşte, credincioşii vă deranjau. Acum însă, cînd vreți să construiți şi să fiți fericiți pe lumea asta, de ce îi prigoniți pe cei mai buni cetățeni ai voştri? Ei constituie

pentru voi cel mai preţios material: căci credincioşii nu trebuie controlaţi, un credincios nu fură şi nici nu se eschivează de la muncă. Voi credeţi că veţi construi o societate dreaptă cu hoţii şi zavistnicii? La noi totul se prăbuşeşte. De ce scuipaţi în sufletele celor mai buni oameni? Lăsaţi Biserica să se separe cu adevărat de stat, nu vă atingeţi de ea, şi cu aceasta nu veţi pierde!! Sunteţi materialist!? Atunci bazaţi-vă pe dezvoltarea învăţămîntului, care, cică, va spulbera credinţa. De ce să arestaţi?
În acest moment a intrat Goldmann şi a vrut s-o întrerupă brutal, însă toţi au strigat la el: „Tacă-ţi gura! Las-o în pace! Vorbeşte, vorbeşte, femeie!" (Cum să i te adresezi? Cetăţeană? Tovarăşă? Toate astea sunt interzise, sunt încurcate în convenţii. Zi-i femeie! Cum s-a adresat şi Hristos, nu vei greşi.) Şi Vera a continuat de faţă cu anchetatorul ei!!
Oare de ce acestor ascultători din cancelaria securităţii le-a mers atît de viu la inimă cuvîntul unei deţinute neînsemnate?
Acelaşi D. P. Terehov ţine minte şi astăzi pe cel dintîi condamnat la moarte al lui: „îmi părea rău de el". Această amintire nu se sprijină oare pe ceva care se naşte din inimă? (De atunci pe mulţi i-a uitat şi nici nu le mai ţine socoteala)
Iată un episod cu Terehov. Demonstrîndu-mi justeţea sistemului judiciar al lui Hruşciov, lovea energic cu palma în geamul de pe birou şi s-a tăiat în partea de la margine. A sunat, personalul a sosit numaidecît, luînd poziţia de drepţi, ofiţerul de serviciu i-a adus tinctură de iod şi apă oxigenată. Continuînd discuţia, o oră întreagă a ţinut, neputincios, un tampon de vată pe tăietură: sîngele lui se coagula foarte greu. Cît de clar i-a arătat Dumnezeu limitele omului! Iar el judeca şi făcea risipă de condamnări la moarte...
Oricît ar fi de glacial personalul de supraveghere al Casei celei Mari, totuşi un mic nucleu de suflet, şi din acest nucleu un alt nucleu, trebuie să mai rămînă în interiorul lui. N. P-va povesteşte cum era dusă la interogatoriu de o gardiană impasibilă, mută şi oarbă, cînd, deodată, undeva, alături de Casa cea Mare, au început să explodeze bombe, părea că urmează să cadă şi peste ea. Atunci, supraveghetoarea s-a repezit la deţinuta ei şi a îmbrăţişat-o îngrozită, căutînd contopire cu o făptură umană şi compasiune. Bombardamentul însă a încetat. Şi ea şi-a reluat figura de om care nu vede: „Mîinile la spate! Înaintaţi!"
Fireşte, nu e cine ştie ce merit să devii om în spaima dinaintea morţii. Tot aşa dragostea pentru copiii proprii nu este o dovadă de bunătate („E un bun familist", li se ia adesea apărarea unor ticăloşi). Preşedintele Tribunalului Suprem I. T. Goliakov este lăudat: îi plăcea să sape în grădină, îi plăceau cărţile, mergea pe la anticariate, îi cunoştea bine pe Tolstoi, Korolcnko, Cehov. Şi ce a preluat de la ei? Ori, de pildă, acel colonel, prietenul Concordiei Iosse, care chiar şi la izolatorul din Vladimir rîdea în hohote, povestind cum a încuiat el nişte evrei bătrîni într-o hrubă cu gheaţă. După toate destrăbălările nu se temea de altceva,

decît să nu afle nevasta: ea credea în el, îl considera virtuos, şi el ținea la asta. Putem însă cuteza să socotim acest sentiment drept cap de pod al binelui în inima lui?
Oare de ce prețuiesc ei atît de stăruitor, al doilea secol deja, culoarea cerului? Pe vremea lui Lermontov au fost „Şi voi, mundire azurii!" Apoi au fost caschete albastre, epoleți albaştri, petlițe albastre. Li s-a ordonat să nu fie prea săritoare în ochi şi culoarea albastră a început, din ce în ce mai mult, să se ascundă de recunoştința populară, să se concentreze din ce în ce mai mult pe cap şi pe umeri şi au rămas în final doar nişte mici găitane, borduri înguste - şi totuşi albastre.
Oare să fie asta doar o mascaradă?
Sau tot ceea ce este negru trebuie măcar din cînd în cînd să se împărtăşească cu puțin cer?
Ar fi frumos dacă s-ar gîndi aşa. Dar cînd afli în ce mod se apropia de cele sfinte lagoda, de exemplu... Iată ce povesteşte un martor ocular (din anturajul lui Gorki, pe atunci apropiat de lagoda): la una din vilele de lîngă Moscova ale lui lagoda, în tinda băii cu aburi erau agățate icoane, special pentru ca lagoda şi companionii, dezbrăcîndu-se, să tragă în ele cu revolverele, după care se duceau să se îmbăieze...
Cum să înțelegi asta? Era un scelerat! Ce poate fi asta? Oare există aşa ceva pe lume?
Pentru noi e mai firesc să spunem că astfel de oameni nu pot să existe, că nu există. Este admisibil ca ticăloşii să fie descrişi în basme, pentru copii, pentru simplitatea imaginii. Dar cînd marea literatură universală din secolele trecute ne vîntură şi ne tot vîntură figuri de scelerați dintre cei mai cumpliți-şi Shakespeare, şi Schiller, şi Dickens - mi se pare că, într-o oarecare măsură, acest lucru seamănă a teatru de bîlci, penibil pentru înțelegerea contemporană. Este interesant cum sunt zugrăviți aceşti scelerați. Scelerații lor se recunosc ca atare şi că au sufletul negru, în acest fel şi raționează: nu pot să trăiesc dacă nu fac rău. Hai să-l întărît pe tata împotriva fratelui! Să mă delectez cu suferințele victimei! Iago spune foarte clar că țelurile şi impulsurile sale sunt negre, zămislite din ură.
Nu, aşa ceva nu există! Ca să facă răul, omul trebuie mai întîi să-l perceapă ca bine sau ca pe o faptă firească şi înțeleasă ca atare. Aşa este, din fericire, firea omului, că el trebuie să caute justificare faptelor sale.
Justificările lui Macbeth au fost slabe şi astfel l-au copleşit mustrările de conştiință. Apoi şi Iago este un mieluşel. Fantezia şi forțele sufleteşti ale criminalilor lui Shakespeare se limitau la cel mult zece cadavre. Pentru că ei nu aveau o ideologie.
Ideologia. Iată cine oferă justificarea nelegiuirii şi tăria necesară, de lungă durată, sceleratului. Acea teorie socială care îl ajută să-şi justifice faptele față de sine şi față de alții, şi să nu audă reproşuri, nici bleste-

me, ci doar laudă şi vorbe de cinstire. Astfel inchizitorii îşi motivau acţiunile prin creştinism, cuceritorii - prin glorificarea patriei, colonizatorii - prin civilizaţie, naziştii - prin rasă, iacobinii şi bolşevicii - prin egalitatea, fraternitatea şi fericirea generaţiilor viitoare.
Datorită Ideologiei, secolului al XX-lea i-a fost hărăzit să experimenteze nelegiuirea în milioane de exemplare. Nelegiuirea nu poate fi dezmințită, nu poate fi ocolită ori trecută sub tăcere. Atunci cum să îndrăznim să stăruim că nu există nelegiuiți? Atunci cine a nimicit aceste milioane? Însă fără scelerați Arhipelagul n-ar fi existat.
A circulat zvonul că prin anii 1918-1920, chipurile CEKA din Petrograd şi cea din Odessa nu-i împuşcau pe toți condamnații lor, ci pe unii dintre ei îi aruncau (de vii) drept hrană animalelor din menajeriile oraşului. Nu ştiu dacă este adevăr sau calomnie, iar dacă au fost cazuri - cîte? Eu însă nici nu m-aş apuca să caut dovezi: după exemplul găitanelor albastre, le-aş propune să ne dovedească ele însele că aşa ceva este imposibil. Atunci, de unde puteai, în condițiile foametei din acei ani, să faci rost de hrană pentru menajerie? S-o rupi de la gura clasei muncitoare? Aceşti duşmani tot or să moară, atunci de ce să nu sprijine, prin moartea lor, creşterea animalelor sălbatice din Republică, contribuind astfel la progresul nostru? Oare nu este rațional?
Iată limita pe care sceleratul shakespearean n-o va depăşi niciodată, dar sceleratul cu ideologie o trece, iar ochii lui rămîn senini.
În fizică sunt cunoscute mărimile sau fenomenele de prag. Sunt acele mărimi ori acele fenomene care nu există cîtuşi de puțin cîtă vreme nu este trecut un anumit prag cunoscut de natură şi cifrat de ea. Oricît ai ține litiul sub lumină galbenă, el nu va elibera electroni, însă îndată ce s-a aprins o slabă lumină albăstrie - numaidecît încep să se smulgă (a fost trecut pragul efectului fotoelectric)! Poți să răceşti oxigenul la peste o sută de grade, presează-l la orice presiune - gazul rezistă, nu cedează! Însă cînd a trecut pragul de o sută optsprezece grade - începe să curgă, este lichid.
Pesemne că nelegiuirea este tot o mărime de prag. Da, toată viața lui omul oscilează, se zbate între rău şi bine, alunecă, apoi cade, se cațără, se căleşte, din nou se întunecă, dar, pînă nu trece pragul nelegiuirii, el mai are posibilitatea de a se reîntoarce şi de a rămîne în sfera speranței noastre. Cînd însă prin densitatea faptelor rele ori prin gradul lor de gravitate, ori prin absolutismul puterii el trece pe neaşteptate peste prag, atunci a ieşit din umanitate. Şi, poate, fără putință de întoarcere.
Din vremuri imemoriale, ideea pe care oamenii şi-o formează despre dreptate este alcătuită din două jumătăți: virtutea triumfă, iar viciul este pedepsit.
Am avut norocul să apucăm acele vremuri cînd virtutea, deşi nu triumfă, nu mai este hăituită cu cîinii. Bătută, jigărită, virtutea, îmbrăcată în

zdrențe, este lăsată să intre, să se aşeze într-un colț, numai să nu crîcnească.
Nimeni însă nu îndrăzneşte să scoată o vorbă despre viciu. Da, virtutea a fost batjocorită, dar viciul nu are nici un amestec. Da, cîte milioane de oameni au fost nenorociți, însă vinovați n-au existat. Iar dacă cineva încearcă să deschidă gura: „Dar cum rămîne cu aceia, care ..." Din toate părțile este bombardat cu reproşuri, la început în mod amical: „Nu-i bine, tovarăşi! De ce să zgîndărim rănile vechi?!" (Chiar şi privitor la Ivan Denisovici, pensionarii albaştri anume asta reproşau: de ce să zgîndărim rănile acelora care au stat în lagăr? Ei, chipurile, trebuie menajați!) Apoi cu ghioaga: „Hei, voi cei care ați scăpat teferi, tăceți! Voi nu ați fost reabilitați!"
Şi iată că în Germania de Vest pînă în anul 1966 au fost condamnați optzeci şi şase de mii de criminali nazişti*. Iar noi ne sufocăm, noi nu cruțăm paginile ziarelor şi orele emisiunilor de radio, noi şi după ce terminăm lucrul rămînem la miting şi votăm: Este puțin! Şi optzeci şi şase de mii este puțin! Şi douăzeci de ani pentru judecată - este puțin! Trebuie să continue!
La noi au judecat (după datele publicate) aproximativ treizeci de oameni.
Pe noi ne preocupă ce se întîmplă dincolo de Oder şi de Rin. Dar ce este în jurul Moscovei şi lîngă Soci, dincolo de gardurile verzi, faptul că ucigaşii bărbaților şi părinților noştri se plimbă pe străzile noastre şi noi ne dăm la o parte să le facem loc - asta nu ne frămîntă, nu ne atinge, asta înseamnă „să răscolim trecutul".
Dacă cei optzeci şi şase de mii de condamnați din Germania de Vest ar fi transformați în ruşi la proporțiile respective, pentru țara noastră asta ar însemna un sfert de milion!
Dar nici într-un sfert de secol noi n-am găsit nici unul dintre ei, pe nici unul dintre ei nu i-am chemat în judecată, nouă ne este frică să le zgîndărim rănile. Şi ca simbol al lor al tuturor, pe strada Granovski, la numărul 3, trăieşte Molotov: plin de sine, mărginit, care nici pînă în ziua de azi nu s-a convins de nimic, impregnat pe de-a-ntregul cu sîngele nostru, şi trece cu aer distins trotuarul ca să urce într-o limuzină luxoasă.
O enigmă pe care n-o vom dezlega noi contemporanii: de ce Germaniei i-a fost dat să-şi pedepsească criminalii, iar Rusiei nu i-a fost dat? Cît de primejdios va fi drumul nostru dacă nu ne este dat să ne purificăm de această spurcăciune ce putrezeşte în trupul nostru? Ce lecție va putea Rusia să dea lumii?

*Dar n-am auzit de aşa ceva în Germania de Est. Înseamnă că au fost reeducați şi sunt apreciați în administrația de stat.

În procesele din Germania, ba ici, ba colo, se întîmplă un fenomen uluitor: inculpatul se ia cu mîinile de cap, refuză să se apere şi nu mai cere nimic tribunalului. El spune că şirul crimelor săvîrşite enumerate şi prezentate din nou în faţa lui îl umplu de repulsie şi nu mai doreşte să trăiască. Aceasta este realizarea cea mai înaltă a unei instanţe de judecată: viciul este în asemenea măsură osîndit, încît şi criminalul se leapădă de el însuşi.

Ţara care, de la tribuna judecătorului, a condamnat viciul de optzeci şi şase de mii de ori (şi l-a condamnat irevocabil în literatură şi în rîndul tineretului), se purifică de el an după an, treaptă după treaptă.

Dar noi ce trebuie să facem?... Cîndva, urmaşii noştri vor numi cîteva dintre generaţiile noastre generaţii de papă-lapte: mai întîi am îngăduit cu supuşenie să fim bătuţi cu milioanele, pe urmă i-am ocrotit cu grijă pe ucigaşi, să-şi trăiască fericiţi bătrîneţile.

Ce-i de făcut, dacă marea tradiţie a căinţei ruseşti ei n-o pot înţelege şi li se pare ridicolă? Ce-i de făcut dacă frica animalică de a îndura măcar a suta parte din ceea ce ei au pricinuit altora precumpăneşte în ei orice impuls spre dreptate? Dacă se ţin lacomi, cu ghearele şi cu dinţii, de recolta bunurilor crescute din sîngele celor morţi?

De bună seamă că aceia care au învîrtit manivela maşinii de tocat carne, chiar şi numai în 1937, nu mai sunt tineri, au între cincizeci şi şaizeci de ani, şi-au trăit anii cei mai buni în belşug şi îndestulare, în confort, şi orice pedeapsă pe măsură e tardivă şi nu mai poate fi săvîrşită.

Noi însă vom fi mărinimoşi, n-o să-i împuşcăm, nu le vom turna pe gît apă sărată, nu-i vom da hrană ploşniţelor, nu le vom pune zăbala „Rîndunicii", nu-i vom ţine cîte o săptămînă în picioare nedormiţi, n-o să-i buşim cu cizmele şi nici nu le vom strînge capul în cercul de fier, nu-i vom lovi cu bastoanele de cauciuc şi nu-i vom înghesui în celulă ca pe nişte bagaje, să stea unul peste altul - nimic din tot ce au făcut ei! Dar înaintea ţării noastre şi înaintea copiilor noştri suntem obligaţi să-i căutăm şi să-i judecăm pe toţi! Să-i judecăm nu atît pe ei, cît mai ales crimele lor. Să facem ca fiecare dintre ei să spună cu glas tare:

— Da, am fost un călău şi un ucigaş.

Şi dacă acest lucru ar fi rostit în ţara noastră numai de un sfert de milion de ori (proporţional, să nu fim mai prejos de Germania Occidentală), poate că ar fi de ajuns?

În secolul al XX-lea nu este cu putinţă ca decenii de-a rîndul să nu deosebeşti care sunt atrocităţile pasibile de judecată şi ce este „trecutul" care, „ nu trebuie răscolit"!

Trebuie să condamnăm în mod public însăşi ideea de reprimare a unor oameni de către alţii! Trecînd viciul sub tăcere, cufundîndu-l înlăuntrul nostru doar să nu iasă afară, noi, de fapt, îl semănăm, şi el va răsări înmiit în viitor! Fără a-i pedepsi ori măcar fără a-i blama pe criminali, nu numai că pur şi simplu le ocrotim bătrîneţile infame, dar prin asta nu

facem altceva decît să smulgem de sub noile generaţii orice fundament al ideii de dreptate. Iată de ce aceste generaţii cresc „indiferente", nu din pricina „slabei activităţi educative". Tinerii capătă convingerea că ticăloşia nu e pedepsită niciodată pe pămînt, dar aduce întotdeauna bunăstare.
Şi va fi neplăcut, şi va fi cumplit să trăieşti într-o astfel de ţară!

Capitolul 5

PRIMA CELULĂ - PRIMA IUBIRE

CE ÎNSEAMNĂ asta: celulă şi dintr-o dată iubire?... Ah, da, probabil asta trebuie să fie: în timpul blocadei Leningradului ai fost închis în Casa cea Mare? Atunci e clar, acum eşti viu, fiindcă te-au închis acolo. Aceasta era cel mai bun loc din Leningrad, şi nu doar pentru anchetatori, care şi locuiau acolo, şi aveau cabinete la subsol în cazul unui bombardament de artilerie. Fără nici o glumă, la Leningrad, atunci, oamenii nu se spălau, feţele lor erau acoperite de o pojghiţă neagră, dar la Casa cea Mare deţinutul făcea duş fierbinte o dată la zece zile. Este adevărat, nu încălzeau decît coridoarele pentru supraveghetori, celulele nu erau încălzite, dar toate celulele aveau apă curentă şi closet. Unde mai găseai aşa ceva la Leningrad? Pîine - ca şi în libertate, o sută douăzeci şi cinci de grame, în plus, o dată pe zi - o zeamă din carne de cal! Şi casă, tot o dată!

Se putea spune că a ajuns pisica să invidieze viaţa de cîine! Dar carcera? Dar pedeapsa capitală!

Nu, nu pentru asta. Nu pentru asta...

Să stai şi să te gîndeşti cu ochii închişi în cîte celule ai zăcut pe toată durata condamnării tale. Este greu să le numeri. Şi în fiecare - oameni, oameni... în unele doi, în altele o sută cincizeci, în unele ai stat cinci minute, în altele - o vară întreagă.

Dintre toate însă un loc aparte în socoteala ta îl ocupa prima celulă, în care ai întîlnit semeni de-ai tăi împărtăşind aceeaşi soartă hărăzită condamnării. Ţi-o vei aminti toată viaţa cu emoţie, cum numai iubirea dintîi ţi-o poţi aminti. Şi aceşti oameni care au împărţit cu tine duşumeaua şi aerul din cubuleţul de piatră în zilele cînd ţi-ai examinat viaţa toată dintr-un punct de vedere nou, aceşti oameni pe care ţi-i vei aminti cîndva ca şi cum ar fi făcut parte din familia ta.

De fapt, în acele zile, ei au fost singura ta familie.

Cele trăite în cea dintîi celulă de anchetă nu pot fi comparate cu toată viaţa ta dinainte şi nici cu toată viaţa ta de după. Nu are importanţă că închisorile au existat cu mii de ani înaintea ta şi vor exista tot atîţia după tine (aş vrea să cred că mai puţine...), însă unică şi irepetabilă este numai celula în care ai stat în timpul anchetei.

Poate că era cumplită pentru o fiinţă umană. O chichineaţă plină de păduchi şi de ploşniţe, fără fereastră, fără ventilaţie, fără pat, cu pardoseala murdară, o cuşcă denumită KPZ în cadrul sovietului sătesc, la miliţie, la gară ori în port. (KPZ şi DPZ* sunt cele mai răspîndite pe faţa pămîn-

*KPZ (DPZ) - Kamerî (Dom) predvantelnogo zakliuceniia (Celule - Casă - de detenţie preventivă). Adică nu acolo unde îşi ispăşesc pedeapsa, ci unde se desfăşoară ancheta.)

tului nostru, ele constituie masa.) Celula individuală de la închisoarea din Arhanghelsk, unde geamurile erau mînjite cu miniu, pentru ca lumina schilodită a lui Dumnezeu să nu pătrundă la tine decît purpurie, şi un bec de cincisprezece waţi veşnic aprins în mijlocul tavanului. Ori „celula individuală" din oraşul Cioibalsan, unde pe şase metri pătraţi de pardoseală stăteaţi cu lunile paisprezece oameni lipiţi unul de altul şi schimbaţi la comandă picioarele îndoite. Sau una dintre celulele „psihice" de la Lefortovo, de felul celei cu numărul 111, vopsită în negru şi, de asemenea, cu un bec de douăzeci de waţi aprins zi şi noapte. În rest, aşa cum erau toate la Lefortovo: pardoseală de ciment, robinetul de încălzire pe coridor, la îndemîna gardianului; şi, ce era mai important, urletul sfîşietor durînd ceasuri întregi (de la tunelul aerodinamaic al Institutului Central de Aero şi Hidrodinamică, aflat în vecinătate; nu se poate controla că nu era intenţionat). Acel urlet din pricina căruia castronul şi cana, cuprinse de vibraţii, cad de pe masă, cînd este inutil să vorbeşti, însă poţi să cînţi în gura mare, că gardianul nu te aude; iar cînd urletul se opreşte, simţi o fericire ce nu se poate compara cu libertatea.
Dar tu nu ai îndrăgit acea pardoseală murdară, acei pereţi sumbri ori putoarea hîrdăului igienic, ci tocmai pe aceia cu care te întorceai, la comandă, de pe o parte pe cealaltă; acel ceva care palpită între inimile voastre; cuvintele lor uneori uimitoare; şi gîndurile fluente, libere, zămislite în tine acolo, gîndurile care pînă atunci nici nu le-ai fi putut visa.
Cît te-a costat însă pînă să ajungi la acea primă celulă! Ai fost ţinut într-o groapă, ori într-o boxă, ori într-un beci. Nimeni nu ţi-a adresat un cuvînt omenesc, nimeni nu ţi-a aruncat o privire de om, ci doar au ciugulit cu clonţurile de fier din creierul tău şi din inimă, şi tu ţipai şi gemeai, iar ei rîdeau.
O săptămînă ori o lună ai stat singur-singurel printre duşmani şi erai gata să-ţi iei adio de la raţiune şi de la viaţă; şi ai căzut de pe calorifer cît pe ce să-ţi zdrobeşti capul de conul de fontă al conductei de scurgere. Dar uite că, pe neaşteptate, eşti viu şi te-au dus în mijlocul prietenilor tăi. Ţi-a revenit şi judecata.
Iată ce înseamnă celula dintîi!
Tu aşteptai această celulă, visai la ea aproape cum visai eliberarea, în vreme ce erai aruncat din lac în puţ, de la Lefortovo la diabolica, legendara Suhanovka.
Suhanovka este închisoarea cea mai cumplită dintre toate închisorile MGB-ului. Cu ea sunt speriaţi toţi cei ca noi, numele ei este rostit de anchetatori cu un şuierat lugubru. (De la cei care au fost acolo nu poţi să scoţi pe urmă nimic: ori îţi bălmăjesc o aiureală incoerentă, ori nu mai sunt în viaţă.)
Suhanovka este fostul schit Sfînta Ecaterina. Două corpuri - unul pentru executarea pedepsei şi altul pentru anchete, cu şaizeci şi opt de chilii. Pînă aici dubele fac două ceasuri şi mulţi nu ştiu că această puşcărie se

află la cîțiva kilometri de Gorki Leninskie(1) şi de fosta moşie a Zinaidei Volkonskaia(2). Împrejurimile sunt nişte locuri splendide.
Chiar din momentul cînd a păşit aici, arestatul este năucit de carcera în care poți sta doar în picioare, atît de strîmtă, încît, dacă nu mai ai putere să te ții pe picioare, nu-ți rămîne altceva decît să atîrni cu genunchii proptiți de perete. Într-o astfel de carceră te țin peste douăzeci şi patru de ore ca să-ți înfrîngă spiritul. La Suhanovka te hrănesc cu mîncare delicată şi gustoasă, cum nu găseşti în altă parte la MGB. Asta pentru că o aduc de la casa de odihnă a arhitecților, nu au bucătărie separată pentru a pregăti lături pentru porci! Însă ceea ce mănîncă un singur arhitect -şi cartofi prăjiți şi şnițele-aici este împărțit la doisprezece oameni. Din pricina asta nu numai că eşti veşnic flămînd, ca pretudindeni, dar eşti zgîndărit şi mai dureros.
Celulele-chilii sunt toate aranjate pentru doi, dar cel mai adesea arestații sunt ținuți cîte unul. Mărimea lor este de un metru şi jumătate pe doi*. În pardoseala de piatră sunt sudate două taburete rotunde, ca nişte buturugi, şi pe fiecare buturugă, dacă gardianul descuie închizătoarea secretă, cade din perete pentru şapte ore de noapte (adică orele de anchetă, ziua nu se pomeneşte aşa ceva) o laviță peste care se prăvăleşte o salteluță de paie de mărimea unui copil. Ziua, scăunelul este liber, dar e interzis să te aşezi pe el. Iar pe patru țevi verticale este aşezată, ca o scîndură de călcat - masa. Ferestruica este mereu închisă, doar dimineața, gardianul o deschide pentru zece minute cu un cîrlig. Geamul ferestruicii este armat. De plimbare, nici pomeneală. Nevoile - doar la şase dimineața, adică atunci cînd nici un stomac nu simte nevoia, niciodată seara. La şapte celule revin doi gardieni, iată de ce vizorul te priveşte atît de des: cît timp îi trebuie unui gardian să treacă pe lîngă două uşi spre cea de a treia. Tocmai acesta e scopul tăcutei Suhanovka: să nu-ți lase nici o clipă de somn, nici clipe furate pentru viața particulară, eşti privit fără încetare şi te afli mereu la discreție.

*Mai exact: 156x209 cm. De unde ştiu? Acesta este triumful calculelor inginereşti şi al unui suflet puternic pe care Suhanovka nu l-a frînt. Sunt calculele lui Alexander Dolgan. El nu s-a lăsat copleşit de nebunie şi nu şi-a pierdut curajul. Pentru aceasta s-a străduit să numere cît mai mult. În Lefortovo şi-a numărat paşii, i-a transformat în kilometri, şi-a amintit cîți kilometri sunt pe hartă de la Moscova pînă la graniță, apoi cîți pînă la celălalt capăt al Europei, cîți peste întreg Oceanul Atlantic. Avea următorul stimul: să se întoarcă, în gînd acasă, în America; şi într-un an de celulă individuală la Lefortovo coborîse pe fundul Ocenului Atlantic, cînd a fost luat şi dus la Suhanovka. Aici, înțelegînd că nu-i nici o speranță să povestească cineva despre această închisoare (toată povestirea noastră i-o datorăm lui), a născocit mijlocul de a măsura celula. Pe fundul unui castron din închisoare a citit fracția 10/22 şi a ghicit că „10" înseamnă diametrul fundului, iar ,.22" - diametrul marginii superioare. Apoi a tras din prosop un fir şi a făcut un metru şi astfel a măsurat totul. Apoi a inventat cum poți să dormi de-a-npicioarelea, proptindu-te cu genunchiul de scăunel, şi gardianul să creadă că ții ochii deschişi. Această invenție l-a ajutat să nu-şi piardă mințile. (Riumin îl ținea cîte o lună fără să-l lase să doarmă.)

Dacă însă ai încheiat cu bine duelul cu sminteala, ai trecut de toate încercările singurătății şi ai rezistat, ți-ai meritat cea dintîi celulă a ta! Şi de acum o să-ți rămînă sufletul la ea.
Iar dacă te-ai predat repede, ai cedat la toate şi i-ai trădat pe toți, chiar şi atunci eşti pregătit pentru prima ta celulă; deşi pentru tine ar fi mai bine să nu trăieşti pînă în această clipă fericită, ci să mori biruitor în subsol, fără să semnezi nici o hîrtie.
Acum o să vezi pentru prima oară oameni care nu îți sunt duşmani. Acum o să vezi pentru prima oară alți oameni vii*, care au de străbătut acelaşi drum ca şi tine şi pe care poți să-i asociezi cu tine prin fericitul cuvînt noi.
Da, acest cuvînt, pe care tu poate l-ai disprețuit în libertate, cînd prin el îți înlocuiau individualitatea („Noi suntem toți ca unul!... Noi suntem profund revoltați!... Noi cerem!... Noi jurăm!..."), acum ți se releva ca un cuvînt plin de miere: tu nu eşti singur pe lume! Mai există făpturi spirituale înțelepte - oameni!!
La capătul a patru zile şi patru nopți de duel cu anchetatorul, aşteptînd să mă culc după semnal în boxa mea, în care ardea o lumină orbitoare, gardianul s-a apucat să descuie uşa. Auzeam totul, dar înainte ca el să spună: „Scularea! La interogatoriu!" am vrut să rămîn încă trei sutimi de secundă cu capul pe pernă şi să-mi închipui că dorm. Însă gardianul s-a abătut de la tipicul obişnuit: „Scularea! Strîngeți aşternuturile şi salteaua!"
Nedumerit şi înciudat, pentru că era perioada de timp cea mai prețioasă, mi-am înfăşurat obielele, mi-am încălțat cizmele, mi-am pus mantaua şi căciula de iarnă şi am luat salteaua în brațe. Gardianul, mergînd în vîrful picioarelor, făcîndu-mi mereu semne să nu fac zgomot, m-a condus pe coridorul etajului trei de la Lubianka, unde domnea o linişte de moarte, pe lîngă masa şefului de etaj, pe lîngă numerele lucioase ale celulelor şi apărătorile măslinii lăsate peste vizoare, şi mi-a descuiat celula 67. Am intrat, şi el a încuiat numaidecît în urma mea.
De la semnalul de stingere nu trecuse decît cam un sfert de ceas, dar pentru inculpați acest timp este atît de firav şi nesigur, astfel încît locatarii celulei 67, cînd am venit eu, dormeau pe paturile de metal, cu mîinile deasupra păturii.
Diferitele măsuri opresive, în completarea celor vechi, existente, au fost născocite treptat în puşcăriile interioare ale GPU-NKVD-KGB. Cei care au stat la închisoare la începutul anilor '20 nu au cunoscut aceste măsuri, iar atunci lumina se stingea pe timpul nopții, ca la toți oamenii. Dar lumina au început s-o țină aprinsă dintr-un considerent logic: să-i poată

*Dacă te aflai în Casa Mare din Leningrad în timpul blocadei, poate întîlneai şi canibali: cei care se hrăneau cu carne de om şi vindeau iîcat de om din sala de disecții. Nu se Ştie de ce erau ținuți la MGB la un loc cu politicii.

vedea pe deținuți în orice clipă din noapte (cînd o aprindeau pentru inspecție era şi mai rău). Iar ordinul ca mîinile să fie ținute deasupra păturii fusese dat, chipurile, pentru ca deținutul să nu se ştranguleze sub pătură şi astfel să se exchiveze de la ancheta cea dreaptă. Făcîndu-se o cercetare experimentală, s-a observat că, iarna, omul vrea mereu să îşi ascundă mîinile, să le încălzească, astfel încît măsura a fost adoptată în mod definitiv.
Auzind zgomotul uşii descuiate, toți trei au tresărit şi au ridicat brusc capul. Şi ei se aşteptau ca vreunul să fie luat la interogatoriu.
Şi aceste trei capete speriate, ridicate instantaneu, aceste trei fețe palide, boțite, nebărbierite mi s-au părut atît de umane, atît de dragi, încît stăteam cu salteaua în brațe şi zîmbeam fericit. Au zîmbit şi ei. Aproape că uitasem această expresie! Doar într-o săptămînă!
— Din libertate? m-au întrebat. (Cea dintîi întrebare care se pune de obicei novicelui.)
— Nu-u, am răspuns eu. (Cel dintîi răspuns pe care îl dă novicele de obicei.)
Ei credeau că probabil am fost arestat de curînd şi, deci, vin de afară, din libertate. Eu însă după nouăzeci şi şase de ore de anchetă nu consideram cîtuşi de puțin că veneam din „libertate", oare nu sunt încă un arestat încercat?... Şi totuşi eram din libertate! Şi un bătrînel fără barbă, cu nişte sprîncene negre foarte vioaie m-a şi întrebat dacă n-am veşti din război şi din politică. Extraodinar! Deşi eram în ultimele zile ale lui februarie, ei nu ştiau nimic nici de conferința de la lalta, nici de încercuirea Prusiei Orientale, nici de ofensiva noastră de lîngă Varşovia de la mijlocul lui ianuarie, nici de retragerea lamentabilă din decembrie a aliaților. Conform regulamentului, inculpații nu trebuiau să afle nimic despre lumea de afară şi, iată, nu ştiau nimic!
Eram gata să le povestesc jumătate de noapte, să le povestesc totul cu mîndrie, de parcă toate victoriile şi încercuirile erau opera mîinilor mele. Însă tocmai atunci gardianul de serviciu mi-a adus patul şi a trebuit să-l instalez fără zgomot. Mi-a ajutat un flăcău de vîrsta mea, tot militar: tunica şi boneta lui de aviator atîrnau pe bara verticală a patului. El m-a întrebat înaintea bătrînului, numai că nu despre război, ci dacă nu am tutun. Dar oricît de deschis mi-ar fi fost sufletul pentru întîlnirea cu noii mei prieteni şi oricît de puține cuvinte s-ar fi rostit în cîteva minute, dinspre acest tînăr de-o vîrsta cu mine şi camarad de front a adiat ceva străin, şi pentru el eu m-am închis numaidecît şi pentru totdeauna.(Încă nu cunoşteam cuvîntul „cloşcă"(3), nici faptul că ea trebuia să existe în fiecare celulă, de fapt încă nu izbutisem să reflectez şi să spun că acest om, G. Kramarenko, nu-mi place, că în mine a şi început să lucreze un releu sufletesc, un releu-detector, şi m-a închis definitiv pentru acest om. N-aş fi menționat acest fapt dacă ar fi fost unicul, însă acțiunea acestui releu-detector înlăuntrul meu am început s-o simt curînd cu

uimire, cu bucurie şi nelinişte ca pe o însuşire naturală permanentă. Au trecut anii, am dormit în acelaşi pat, am mers în aceeaşi coloană, am lucrat în aceeaşi brigadă cu multe sute de oameni şi întotdeauna acest misterios releu-detector, la crearea căruia n-am avut nici un merit, intra în funcțiune înainte ca eu să-mi amintesc de el, intra în funcțiune la vederea unui chip de om, a unor ochi, la primele sunete ale unei voci, şi mă deschidea larg acestui om, ori numai un pic, ori mă închidea definitiv. Şi întotdeauna era atît de perfect, încît toată bătaia de cap a agenților operativi cu aranjarea turnătorilor a început să mi se pară o copilărie: fiindcă cel ce se angaja să fie trădător se cunoştea întotdeauna după fața lui şi după voce. Alții izbuteau să disimuleze cu abilitate acest lucru, însă tot degeaba. Şi, dimpotrivă, detectorul îmi ajuta să-i descopăr pe aceia cărora le puteam încredința din primele minute ale cunoştinței tainele cele mai intime şi de mare gravitate pentru care plăteşti cu capul. Uite aşa am trăit opt ani de închisoare, trei ani de exil, încă şase ani, nu mai puțin periculoşi, cît mi-am scris clandestin cărțile, şi în toți aceşti şaptesprezece ani m-am destăinuit cu nechibzuință la zeci de oameni, dar niciodată n-am făcut un pas greşit! N-am citit nicăieri despre asta, şi scriu aici pentru amatorii de psihologie. Cred că asemenea mecanisme sufleteşti se găsesc în mulți dintre noi, dar, ca oameni ai unui secol prea tehnic şi intelectual, noi nu acordăm iportanță acestei minuni şi nu o lăsăm să se dezvolte în noi.)

După ce am instalat patul, eram gata să-mi încep povestirea (desigur, lungit în pat, şi în şoaptă, pentru ca nu cumva din acest confort să mă trezesc la carceră), însă cel de al treilea colocatar, de vîrstă medie, cu fire albe în părul tuns scurt, care mă privise nu prea binevoitor, a rostit cu acea asprime care constituie farmecul oamenilor din nord:

— Mîine. Noaptea e pentru somn.

Era lucrul cel mai rezonabil. Fiecare dintre noi putea să fie luat în orice clipă la interogatoriu şi ținut acolo pînă la şase dimineața, cînd anchetatorul se duce să se culce, dar aici deja dormitul este interzis.

O noapte de somn netulburat era mai importantă decît toate destinele planetei.

Şi încă un lucru stînjenitor, la început insesizabil, am simțit încă de la primele fraze ale povestirii mele, dar nu mi-a fost dat să-l definesc atît de repede: faptul că (s-a produs o dată cu arestarea fiecăruia dintre noi) o deplasare a polilor lumii sau o întoarcere a tuturor noțiunilor cu o sută optzeci de grade, iar faptul că eu am început să povestesc cu atîta entuziasm poate că pentru noi nu era cîtuşi de puțin o bucurie.

Ei s-au întors cu spatele, şi-au acoperit ochii cu batistele să şi-i ferească de lumina becului de două sute de wați, şi-au înfăşurat cu prosopul mîna de deasupra păturii, ca să nu le înghețe, iar pe cealaltă şi-au ascuns-o pe furiş, şi au adormit.

Iar eu stăteam întins prea plin de sărbătoarea de a fi alături de oameni.

Căci cu un ceas în urmă nu puteam presupune că mă vor pune împreună cu cineva. Puteam să şi mor cu un glonţ în ceafă (anchetatorul îmi făgăduia mereu) fără să mai văd pe cineva. Ca şi mai înainte, ancheta plana deasupra mea, dar cît de mult dăduse îndărăt! Mîine voi povesti eu (nu despre cazul meu, fireşte), mîine vor povesti ei - ce zi interesantă va fi mîine, una dintre cele mai grozave din viaţa mea! (Foarte repede am fost cît se poate de conştient că pentru mine închisoarea nu constituie o prăpastie, ci o cotitură foarte importantă a vieţii.)
Fiecare amănunt din celulă era interesant pentru mine. Oare unde îmi dispăruse somnul? Şi cînd vizorul nu mă priveşte, cercetez pe furiş. Iată, deasupra unuia dintre pereţi, se află o mică adîncitură de trei cărămizi, şi de ea atîrnă un mic stor de hîrtie albastră. Dar mi se răspunsese la această întrebare: este fereastra. Da, în celulă există o fereastră! Iar storul servea drept camuflcij antiaerian. Mîine, în celulă, se va strecura lumina slabă a zilei şi, pentru cîteva minute, becul orbitor va fi stins. Cît de mult înseamnă să trăieşti ziua, la lumina zilei!
În celulă mai era şi o masă. Pe ea, în locul cel mai vizibil - un ceainic, un joc de şah, un mic teanc de cărţi, (încă nu ştiam de ce se aflau în locul cel mai vizibil. Asta făcea parte din regimul de la Lubianka: ori de cîte ori gardianul privea - foarte des - prin vizor, trebuia să se convingă că aceste daruri ale administraţiei nu sunt folosite cu intenţii rele: că nu găuresc peretele cu ceainicul; că nimeni nu înghite piesele de şah, riscînd să-şi încheie socotelile şi să înceteze a mai fi cetăţean al URSS; că nimeni nu dă foc cărţilor cu intenţia de a incendia închisoarea. Iar ochelarii arestaţilor erau socotiţi atît de primejdioşi, încît nu puteau fi lăsaţi noaptea pe masă, administraţia îi lua pînă a doua zi de dimineaţă.)
Ce viaţă confortabilă! Şah, cărţi, pat cu arcuri, saltele de bună calitate, aşternuturi curate. Cît timp am fost în război nu-mi aduc aminte să fi dormit aşa. Într-o plimbare de la fereastră la uşă poţi face aproape patru paşi. Nu, nu încape vorbă, această închisoare politică centrală este curată staţiune de odihnă.
Nici obuze nu cad... Îmi aminteam cînd vîjîitul lor pe deasupra capului, cînd şuieratul şi vaietul crescînd al exploziei. Şi cît de suav şuieră minele! Şi cum se cutremură totul cînd explodează cele patru obuze trase cu tunul poreclit „scîrţîitoarea"! Mi-am amintit de noroiul de lîngă Wormditt, unde m-au arestat şi unde ai noştri frămîntă acum nămolul amestecat cu lapoviţă, ca să nu-i lase pe nemţi să iasă din încercuire.
Să vă ia dracu, dacă nu vreţi să lupt - foarte bine!
***
La multe lucruri cărora noi le uitasem înţelesul se mai adaugă încă unul: înalta valoare a oamenilor care au vorbit şi au scris ruseşte înaintea noastră. Este bizar că ei aproape nu sunt prezentaţi în literatura noastră dinaintea revoluţiei. Au fost înfăţişaţi ba oamenii de prisos(4), ba visăto-

rii molîi şi inadaptabili. Citind literatura rusă din secolul al XIX-lea, aproape că nu îți dai seama pe cine s-a bizuit Rusia zece secole, prin cine a durat? De altfel, nu tot prin ei a supraviețuit ea şi ultima jumătate de secol? Ba bine că nu! Mai ales prin ei.
Apoi şi visătorii... Ei vedeau prea multe lucruri ca să aleagă doar unul. Ei aspirau spre sublim prea intens pentru a se ține cu toată fermitatea de pămînt. Înainte de căderea unor societăți, există întotdeauna o categorie înțeleaptă de gînditori şi atît. Şi cît au tras pe socoteala lor! Cît i-au batjocorit ! Şi nu li s-a dat altă poreclă decît aceea de putregai. Aceşti oameni au fost o floare înflorită prematur, cu un parfum prea suav şi astfel au azvîrlit-o sub cositoare. În viața personală erau absolut neajutorați; nu ştiau nici să se înconvoaie, nici să se prefacă, nici să trăiască în armonie: fiecare cuvînt era o opinie, un elan, un protest. Şi cositoarea tocmai pe aceştia îi alege. Şi tocmai pe aceştia maşina de tocat paie îi face fărîme*.
Şi ei au trecut prin aceste celule, însă pereții celulelor - de atunci de cîte ori s-or fi rupt tapetele lor, de cîte ori s-or fi tencuit, văruit şi zugrăvit? - Deci, pereții celulelor nu ne destăinuiau nimic din trecut (dimpotrivă, îşi ciuleau urechile prin microfoane, ca să asculte ce vorbim noi). Despre oamenii care au locuit în aceste celule, despre discuțiile care s-au purtat aici, despre gîndurile cu care plecau de aici la locul de execuție şi la Solovki nu s-a scris şi nu s-a spus niciodată nimic şi, pesemne, n-o să existe vreodată o astfel de carte care ar valora cît patruzeci de vagoane din literatura noastră!
Iar cei care încă mai trăiesc ne povestesc tot felul de fleacuri: că înainte aici erau paturi de scînduri şi saltele umplute cu paie. Că înainte de a pune botnițe la ferestre, geamurile eru văruite pînă sus de tot încă din anul 1920. Botnițele existau în mod cert în 1923 (în vreme ce noi toți, laolaltă, le atribuiam lui Beria). Că în anii '20 era încă îngăduită comunicarea prin ciocănituri: mai dăinuia tradiția transmisă din închisorile țariste - ce să facă deținuții dacă nu comunică prin ciocănituri? Şi încă ceva: pe întreg parcursul anilor '20 aici erau gardieni letoni (din unitățile de puşcaşi letoni şi din alte părți), iar mîncarea era împărțită de femei letone voinice.
Fleacuri-fleacuri, dar ai la ce să chibzuieşti.
Eu însumi aveam mare nevoie să ajung în această închisoare politică principală, mulțumesc că m-au adus aici: mă gîndeam mult la Buharin şi doream să-mi reprezint toate acestea. Totuşi aveam impresia ca nu suntem decît resturi de fîn cosit, că am fi fost buni în orice închisoare interioară** din provincie. Şi deodată - ce onoare!

*Mă sfiesc să spun, dar în pragul deceniului al optulea al secolului nostru şi unii şi ceilalți parcă au început să apară din nou. Este uimitor. Era cu neputință să te mai aştepți la aşa ceva.
**Închisoare interioară - adică, mai precis, a securității de stat.

Însă cu cei pe care i-am găsit aici era imposibil să te plictiseşti. Aveai pe cine să asculți, aveai pe cine să compari.
Acel bătrînel cu sprîncene vioaie (la cei şaizeci şi trei de ani ai lui se ținea grozav pentru un bătrînel) se numea Anatoli Ilici Fastenko. Era podoaba celulei noastre de la Lubianka, atît ca depozitar al vechilor tradiții din închisorile ruseşti, cît şi ca istorie vie a revoluțiilor ruse. Prin ceea ce păstrase în memoria lui, el dădea amploare tuturor evenimentelor trecute şi prezente. Astfel de oameni sunt valoroşi nu doar în celulă, ei sunt prea puțini în toată societatea noastră.
Numele lui Fastenko l-am întîlnit chiar aici în celulă, într-o carte despre revoluția din 1905. Fastenko era un social-democrat atît de vechi, încît se pare că încetase să mai fie.
Cea dintîi condmnare la închisoare a obținut-o încă din tinerețe, în anul 1904, însă după manifestul din 17 octombrie 1905 a fost eliberat definitiv.
Care dintre noi n-a învățat la şcoală, la lecțiile de istorie, din Cursul scurt de istorie a partidului comunist (h), că acest „manifest mîrşav şi provocator" a fost o batjocură la adresa libertății, că țarul a ordonat: libertate morților, cei vii să fie arestați"? Dar această afirmație este neadevărată. Prin acel act erau tolerate toate partidele politice, era convocată Duma(5), iar amnistia acordată a fost cinstită şi extrem de largă: în virtutea ei erau eliberați nici mai mult, nici mai puțin decît toți deținuții politici fără excepție, indiferent de durata şi felul pedepsei. Au rămas la închisoare doar deținuții de drept comun. Pe cînd amnistia stalinistă din 7 iulie 1945 a procedat exact invers: i-a lăsat în temniță pe toți deținuții politici.
Este interesantă povestirea lui privind circumstanțele acestei amnistii. Fireşte, în anii aceia încă nu aveau habar de nici un fel de „botnițe" la ferestrele închisorilor, şi din celulele închisorii din Belaia Țerkov, unde Fastenko era închis, arestații contemplau liber curtea închisorii, vedeau pe cei care veneau şi pe cei care plecau, şi strada, şi puteau să cheme pe oricine dintre cei aflați în libertate. Şi iată că în ziua de 17 octombrie, aflînd despre amnistie prin telegraf, localnicii au transmis vestea deținuților. De bucurie, politicii au stîrnit mare tărăboi, au început să spargă geamurile de la ferestre, să rupă uşile şi să-i ceară comandantului închisorii să-i elibereze neîntîrziat. Credeți că vreunul dintre ei a fost lovit cu cizmele în bot? A fost băgat la carceră? Ori vreuneia dintre celule i s-a interzis dreptul la cărți şi la chioşcul cu alimente? Nicidecum! Dezorientat, directorul închisorii alerga de la o celulă la alta, implorînd: „Domnilor! Vă conjuri Fiți rezonabili! Eu n-am dreptul să vă eliberez pe baza unei comunicări telegrafice. Trebuie să primesc indicații directe de la superiorii mei din Kiev. Vă rog insistent: va trebui să mai dormiți o noapte aici". Şi într-adevăr, în mod barbar i-au mai reținut încă douăzeci şi patru de ore!... (După amnistia lui Stalin, cum se va

mai arăta, cei amnistiați au fost reținuți încă vreo două-trei luni şi supuşi la acelaşi regim dinainte, însă nimănui nu i s-a părut acest lucru ilegal.)
Căpătîndu-şi libertatea, Fastenko şi tovarăşii lui s-au lansat numaidecît în activitatea revoluționară. În 1906, Fastenko a primit opt ani de ocnă, ceea ce însemna: patru ani în lanțuri şi patru ani în exil. Primii patru ani i-a petrecut la închisoarea centrală din Sevastopol, unde, cînd se afla şi el acolo, a avut loc o evadare în masă a deținuților, organizată din afară de uniunea partidelor revoluționare: socialiştii revoluționari (eserii), anarhiştii şi social-democrații. Cu ajutorul unei bombe, în zidul închisorii s-a produs o spărtură de mărimea unui călăreț cu cal cu tot, şi vreo douăzeci de deținuți (nu toți care ar fi vrut, ci doar cei indicați de partidele lor să evadeze şi care, încă dinainte, în închisoare, prin intermediul gardienilor fuseseră înzestrați cu pistoale!) s-au năpustit prin spărtură şi au fugit, cu excepția unuia singur: Anatoli Fastenko. Însă nu a fost desemnat de partidul social-democrat să evadeze, ci să atragă atenția supraveghetorilor şi să stîrnească tărăboi.
În schimb, în exilul de pe fluviul Enisei nu a rămas multă vreme. Comparînd povestirile lui (pe urmă şi ale altor deținuți rămaşi în viață) cu faptul cunoscut de toată lumea că revoluționarii noştri fugeau cu sutele din exil, şi tot mai mulți peste hotare, ajungi la convingerea că din exilul țarist doar cei leneşi nu fugeau, atît era de simplu. Fastenko „a evadat", adică a plecat pur şi simplu din locul exilului, fără act de identitate. A plecat la Vladivostok, contînd să se îmbarce pe un vapor cu ajutorul unui cunoscut. Nu se ştie de ce, dar n-a reuşit. Atunci, tot fără act de identitate a traversat liniştit cu trenul Maica-Rusie de la un capăt la altul şi a plecat în Ucraina, unde activase ca bolşevic-ilegalist şi de unde fusese arestat Acolo i-au procurat un paşaport pe un alt nume şi a plecat să treacă frontiera austriacă. Această încercare era atît de puțin primejdioasă, şi Fastenko simțea atît de puțin în urma sa respirația poterei, încît a dat dovadă de o lipsă de grijă uimitoare: cînd a ajuns la frontieră, după ce a dat paşaportul funcționarului de poliție, şi-a dat brusc seama că uitase care era noul său nume! Ce să facă? Erau vreo patruzeci de pasageri, şi funcționarul începuse deja să-i strige. Brusc îi trecu prin minte să se prefacă adormit. A auzit cum au fost distribuite toate paşapoartele, cum au strigat de cîteva ori numele lui Makarov, dar tot nu era sigur că este numele lui. În sfîrşit, dragonul regimului imperial s-a aplecat deasupra ilegalistului şi l-a bătut politicos pe umăr: „Domnule Makarov! Domnule Makarov! Poftiți, luați-vă paşaportul!"
Fastenko a plecat la Paris. Acolo s-a cunoscut cu Lenin şi cu Lunacearski(6). La şcoala de partid de la Long jumeau a îndeplinit nişte funcții administrative. Concomitent studia limba franceză, apoi, uitîndu-se în jurul său, i-a venit chef să plece mai departe, să vadă lumea. Înainte de război a plecat în Canada. Acolo a fost muncitor, pe urmă a plecat în Statele Unite. Viața slobodă statornicită în aceste țări l-a uimit: el a

ajuns la concluzia că acolo nu va fi niciodată nici o revoluție proletară şi chiar că nici nu era nevoie de ea acolo.
În Rusia însă a avut loc - mai înainte de cît se aşteptau - revoluția mult aşteptată şi toți s-au întors, apoi s-a declanşat încă o revoluție(7). Fastenko nu mai simțea pentru aceste revoluții elanul de odinioară. Dar s-a întors, supunîndu-se aceleiaşi legi ce dirijează păsările călătoare.
Curînd după Fastenko, s-a întors în patrie şi un cunoscut al lui din Canada, un fost marinar de pe crucişătorul „Potiomkin"(8), care fugise în Canada, unde a devenit un fermier înstărit. Fostul marinar de pe „Potiomkin" şi-a vîndut ferma şi toate vitele şi, cu toți banii şi un tractor nou-nouț, s-a întors în ținutul natal să ajute la construirea socialismului mult dorit. S-a înscris într-una din primele comune şi i-a donat tractorul. Pe tractor au lucrat cine vrei şi cine nu vrei, încît l-au stricat foarte repede. Iar fostul marinar vedea acum cu totul altceva decît îşi închipuise vreme de douăzeci de ani. La conducere se aflau oameni care nu ar fi trebuit să aibă dreptul să conducă şi dădeau nişte ordine care pentru harnicul fermier erau curate inepții. În plus, acesta slăbise binişor, halele i se ponosiseră şi nu-i mai rămăsese mare lucru din dolarii canadieni, schimbați pe ruble de hîrtie. S-a rugat să fie lăsat să plece cu familia. A trecut granița nu mai bogat decît atunci cînd a fugit de pe „Potiomkin", a traversat oceanul ca şi atunci, lucrînd ca marinar (nu i-au mai ajuns banii de bilet), iar în Canada şi-a început din nou viața ca argat.
La început, nu puteam înțelege multe la Fastenko. Pentru mine, lucrul cel mai important şi cel mai uluitor era faptul că el, care l-a cunoscut pe Lenin personal, îşi amintea de acesta cu destulă răceală. (Starea mea de spirit pe atunci era următoarea: cineva din celulă i s-a adresat, într-o zi lui Fastenko numai cu patronimicul, fără prenume, adică simplu: „Ilici, astăzi scoți tu hîrdăul, nu-i aşa?" Asta m-a scos din fire, m-am simțit revoltat, mi s-a părut un sacrilegiu, şi nu doar că se afla într-o asemenea îmbinare de cuvinte, ci sacrilegiu în general, să numeşti Ilici pe altcineva decît pe unicul om de pe pămînt!) Din pricina asta nici Fastenko încă nu putea să-mi explice multe lucruri aşa cum ar fi vrut.
Îmi spunea limpede pe ruseşte: „Să nu-ți faci chip cioplit!" Dar eu nu înțelegeam.
Văzînd entuziasmul meu, mi-a repetat stăruitor de multe ori: „Dumneata eşti matemnatician, e păcat să-l uiți pe Descartes: să te îndoieşti de toate! Să te îndoieşti de toate!" Cum adică „de toate"? Totuşi nu de toate! Mi se părea că şi aşa pusesem multe lucruri la îndoială, destul!
Sau îmi spunea: „Vechii deținuți politici aproape au dispărut, eu sunt printre ultimii. Vechii ocnaşi au fost nimiciți cu toții, iar asociația noastră au desființat-o încă din anii '30". „De ce?" „Ca să nu ne adunăm, să nu discutăm, să nu comentăm." Şi cu toate că aceste cuvinte, rostite pe un ton calm, ar fi trebuit să strige la cer, să spargă geamurile, eu le-am receptat doar ca pe încă una dintre fărădelegile lui Stalin. Un fapt dificil,

dar fără nici un temei.
Este absolut sigur că nu tot ce intră în urechile noastre pătrunde şi mai departe, în conştiinţă. Tot ce nu se potriveşte cu starea noastră de spirit se pierde: ori în urechi, ori dincolo de urechi, dar se pierde. Şi iată, cu toate că ţin minte clar numeroasele povestiri ale lui Fastenko, consideraţiile lui s-au sedimentat în memoria mea confuză. Mi-a enumerat diverse cărţi pe care m-a povăţuit stăruitor să le procur şi să le citesc cîndva, cînd mă voi afla în libertate. El, din pricina vîrstei şi sănătăţii, nu mai spera să iasă viu şi îi făcea plăcere să spere că, într-o zi, eu voi pătrunde înţelesul ideilor lui. Nu aveam posibilitatea să-mi notez, de memorat - nici atît, erau destul de multe lucruri de ţinut minte în anii de închisoare, dar numele apropiate gusturilor mele de atunci mi s-au întipărit în memorie: Gorki, Gînduri inoportune (pe atunci îl apreciam foarte mult pe Gorki, căci el i-a întrecut pe toţi clasicii ruşi numai prin faptul că era scriitor proletar) şi Plehanov, Un an în patrie.
Cînd Fastenko s-a întors în RSFSR, ca preţuire a meritelor lui din ilegalitate au vrut să-l promoveze cît mai sus, şi ar fi putut să ocupe un post important, însă el nu a dorit asta, a ocupat o funcţie modestă la editura „Pravda", apoi alta şi mai modestă, pe urmă s-a transferat la trustul „Mosgoroformlenie"(9) şi acolo a lucrat absolut nebăgat în seamă. Eu mă miram: la ce bun un astfel de drum evaziv? El îmi răspundea în felul lui greu de înţeles: „Un cîine bătrîn nu-l mai obişnuieşti cu lanţul". Dîndu-şi seama că nu se mai poate face nimic, Fastenko nu avea decît această dorinţă omenească: să rămînă în viaţă. A ieşit la pensie - o pensie mică, liniştită (nicidecum personală, pentru că asta ar fi putut atrage atenţia că fusese apropiat de multe persoane împuşcate - şi astfel ar fi dus-o pînă în anul 1953. Din nenorocire însă, vecinul lui de apartament - scriitorul L.Soloviov, beţiv şi fluşturatic, care în stare de beţie se lăudase undeva cu un pistol - a fost arestat. Pistolul înseamnă în mod obligatoriu terorism, iar Fastenko, cu trecutul lui de vechi social-democrat, era un terorist sadea Şi iată că acum anchetatorul îl acuza, punîndu-i în cîrcă terorismul şi, în acelaşi timp, de bună seamă, slujba în interesul serviciilor de spionaj francez şi canadian, şi, în consecinţă, aceea de informator al poliţiei secrete ţariste*. În 1945, pentru salariul său mai mult decît îndestulător, un anchetator bine hrănit a răsfoit cu toată seriozitatea arhivele direcţiilor provinciale ale jandarmeriilor şi a scris foarte serioase procese-verbale ale interogatoriilor privind poreclele conspirative, parolele, casele şi întîlnirile conspirative din anul 1903.
Soţia bătrînă a lui Anatoli Ilici (copii nu aveau), la fiecare zece zile, cum

*Aceasta era tema preferată a lui Stalin: toţi membrii de partid arestaţi (şi în general foştii revoluţionari) să fie acuzaţi că s-au aflat în slujba poliţiei secrete ţariste. Oare din pricina suspiciunii nemărginite? Ori... dintr-un sentiment interior... prin analogie?...

prevedea regulamentul, îi aducea un pachet după posibilitățile ei: o bucățică de pîine neagră de vreo trei sute de grame (căci o cumpăra din piață, unde costa o sută de ruble kilogramul!) şi o duzină de cartofi fierți şi curățați de coajă (care, la control, erau străpunşi cu sula). Vederea acestor pachete sărace - cu adevărat sfinte! - îți sfîşia inima.
Iată ce merita un om după şaizeci şi trei de ani de viață cinstită şi de îndoieli.
Cele patru paturi din celula noastră mai lăsau o mică trecere în mijloc unde se afla masa. Însă la cîteva zile după mine a mai fost adus unul - al cincilea - şi i-au pus patul de-a curmezişul.
Pe cel nou l-au adus cu un ceas înainte de sculare, cînd somnul este cel mai dulce, şi trei dintre noi n-au ridicat capul, numai Kramarenko a sărit în sus ca să facă rost de tutun (şi, probabil, de material pentru anchetator). Au început să vorbească în şoaptă, ne străduiam să nu ascultăm, însă era imposibil să nu distingi şoaptele novicelui: erau sonore, neliniştite, încordate şi chiar semănau a plînset, ceea ce te face să crezi că în celula noastră nu a intrat o nenorocire de rînd. Novicele întreba dacă sunt mulți condamnați la moarte. Totuşi, fără să întorc capul, i-am ținstuit să vorbească mai încet.
Cînd a sunat deşteptarea şi am sărit din pat toți deodată (cel ce întîrzia în pat era pasibil de carceră), am zărit un... general! Adică nu avea nici un fel de semn distinctiv, nici chiar descusut ori deşurubat, nici măcar petlițe, însă tunica din stofă scumpă, mantaua moale, apoi întreaga figură şi fața îl arătau neîndoielnic a fi general, un general tipic şi, negreşit, un general plin şi nu un oarecare general-maior. Nu era înalt de statură, ci îndesat, bine făcut şi lat în umeri, destul de gras la față, însă această rotunjime de om bine hrănit nu-i dădea şi aerul de blajinătate specifică, ci, dimpotrivă, îl făcea să pară important ca unul care aparține clasei celor sus-puşi. Fața lui se termina, nu în sus, e drept, ci în jos, cu un maxilar de buldog, şi aici se concentrau energia, voința şi autoritarismul lui, care l-au ajutat să obțină asemenea grad la o vîrstă mijlocie.
Am făcut cunoştință, şi a reieşit că L. V. Z-v era chiar mai tînăr decît arăta, anul acesta va împlini doar treizeci şi şase („dacă n-or să mă împuşte"), însă lucrul cel mai uimitor a fost că nu era deloc general, nici măcar colonel ori îndeobşte militar, ci inginer!
Inginer?! Eu am fost crescut într-un mediu de ingineri şi mi-i amintesc foarte bine pe inginerii din anii '20: minte scînteietoare, umor degajat şi inofensiv, gîndire sprintenă şi de mare anvergură, naturaleța trecerii de la un domeniu al ingineriei la altul şi, în general, de la tehnică la viața de societate, la artă. Apoi educația aleasă, rafinamentul gusturilor, vorbirea elegantă, curgătoare şi fără expresii scabroase; unii cîntau la un instrument, alții făceau pictură; şi pe chipul tuturor remarcai întotdeauna pecetea spiritului.

Începînd din deceniul al patrulea, am pierdut legătura cu acest mediu. Pe urmă a venit războiul. Şi iată, acum aveam în faţă un inginer. Dintre aceia care au venit în schimbul celor exterminaţi.
Nu puteam să nu recunosc că dintr-un punct de vedere era superior: era mult mai puternic şi mai tare lăuntric decît ceilalţi. El şi-a păstrat forţa umerilor şi a braţelor, deşi nu-i mai era de mult folositoare. Eliberat de povara poliţiei, privea cu severitate, vorbea într-un stil ce nu admitea contrazicere, fără măcar să conceapă că ar putea exista cineva care să-l contrazică. El a şi crescut altfel decît ceilalţi, şi lucra altfel decît ei.
Tatăl lui ara ogorul în sensul cel mai deplin şi mai adevărat. Lionea Z-v era un băiat ciufulit şi incult de ţărani, ale căror talente pierdute le deplîngeau Belinski(10) şi Tolstoi. Nu era un Lomonosov(11) şi sigur nu ar fi venit la Academie, dar era talentat, iar dacă ar fi arat pămîntul şi nu ar fi fost revoluţia, ar fi ajuns un ţăran înstărit, căci era energic şi inteligent, poate ar fi ajuns un mic negustor.
În era sovietică el a intrat în comsomol, şi acest comsomolism al lui a întrecut celelalte talente, l-a smuls din anonimat, din pătura de jos, din sat, l-a propulsat ca pe o rachetă, prin facultatea muncitorească, drept la Academia industrială. A ajuns acolo în 1929, exact cînd ceilalţi ingineri erau mînaţi ca nişte turme în GULAG. Trebuiau modelaţi alţii noi - conştiincioşi, devotaţi sută la sută, şi nu atît ca să facă treaba propriu-zisă, cît mai ales ca mari conducători ai industriei-la drept vorbind businessmeni sovietici. Era momentul cînd vestitele posturi de comandă din industria încă neconstruită erau vacante. Şi destinul a făcut ca promoţia lui să le ocupe.
Viaţa lui Z-v a devenit un lanţ de succese, o ghirlandă care se înfăşura spre vîrf. Aceşti ani istovitori - din 1929 pînă în 1933, cînd războiul civil din ţară nu mai folosea mitralierele instalate în căruţe uşoare, ci cîinii poliţişti, cînd şiruri de oamenii muritori de foame se tîrau spre staţiile de cale ferată în speranţa de a pleca la oraş, unde grînele dau în spic, însă nu li se vindeau bilete, şi ei nu puteau să plece, şi mureau pe sub zăplazurile gărilor duiumuri de oameni umili în zăbunuri şi obiele. În vremea asta Z-v habar nu avea că orăşenii primeau pîinea pe cartelă, căci el avea bursă de student în valoare de nouă sute de ruble (un muncitor necalificat primea atunci doar şaizeci). Nu-l durea inima pentru satul de care se lepădase: noua lui viaţă era aici printre învingători şi conducători.
N-a avut cînd să fie un şef de echipă obişnuit: el a avut în subordine zeci de ingineri şi mii de muncitori, el a fost inginerul şef al marilor şantiere din jurul Moscovei. Bineînţeles, cînd a început războiul, a fost mobilizat pe loc, s-a evacuat cu direcţia sa generală la Alma-Ata şi aici a condus nişte şantiere şi mai mari pe rîul Iii, numai că acum lucra cu deţinuţi. Vederea acestor oameni prăpădiţi îl preocupa foarte puţin pe

atunci. Nu-l predispunea la reflecții, nu îi atrăgea atenția. Pentru acea orbită strălucitoare pe care evolua el nu erau importante decît cifrele de plan ce trebuiau realizate, şi pentru Z-v era de ajuns să indice obiectivul, lagărul şi conducătorul şantierului. În rest - treaba lor cum se descurcau cu îndeplinirea normelor; cîte ore lucrau, ce rații de mîncare primeau - el nu intra în aceste detalii.

Anii de război, departe, în spatele frontului, au fost pentru Z-v cei mai buni din viața lui! Căci asta e una din particularitățile generale şi vechi de cînd lumea ale războiului: cu cît mai multe necazuri strînge el la un pol, cu atît mai multe lucruri eliberează la celălalt. Z-v avea nu numai maxilar de buldog, ci şi spirit de om de afaceri rapid şi abil. S-a acomodat numaidecît, cu pricepere, noului ritm, de război, al economiei: totul pentru victorie, smulge şi loveşte, totul va fi trecut la pierderile de război! O singură concesie a făcut războiului: a renunțat la costume şi cravate şi, adaptîndu-se culorii kaki, şi-a comandant cizme de box şi tunică de general - chiar asta în care a venit acum la noi. Aşa era la modă, era ca toți ceilalți, nu stîrnea iritarea invalizilor ori privirile reprobabile ale femeilor.

Cel mai adesea însă femeile îi aruncau altfel de priviri; veneau la el să mănînce bine, să se încălzească, să se distreze. Prin mîinile lui treceau o groază de bani, portofelul lui forfotea ca un butoiaş, hîrtiile de zece ruble la el treceau drept copeici, cele de o mie - drept ruble, lui Z-v nu-i părea rău de bani, nu-i strîngea şi nu-i număra. Ținea doar socoteala femeilor care treceau prin patul lui şi,în special, a celor pe care le „desfeciorea", socoteala aceasta era sportul lui. În celulă ne încredința că arestarea l-a întrerupt la două sute nouăzeci şi ceva, îi era necaz că n-a putut ajunge la trei sute. Cum era timp de război, femeile erau singure, iar el, pe lîngă bani şi putere, era înzestrat şi cu o virilitate de Rasputin(12), aşa că nu aveam motiv să nu-l credem. Era dispus să ne povestească mereu, cu plăcere, episod după episod, numai că urechile noastre nu erau deschise pentru aceasta. Deşi nu-l păştea nici un pericol de nicăieri, în ultimii ani, înşfăca aceste femei cu febrilitate, le frămînta, le strivea, le storcea, apoi le arunca, aşa cum iei de pe platou un rac, îl rozi, îl sugi, apoi întinzi mîna după altul.

Se obişnuise foarte mult cu maleabilitatea materiei, cu goana lui de mistreț puternic! (în clipele de excitație deosebită, se agita prin celulă întocmai ca un mistreț viguros, care, în avîntul său, ar fi în stare să doboare chiar un stejar!) Se obişnuise să întîlnească printre conducători oameni de teapa lui, cu care putea întotdeauna să pună totul de acord, să pună totul la cale, să muşamalizeze! Uitase că pe cît de mare este succesul, pe atît de mare este şi invidia. Cum a aflat în cursul anchetei, i se deschisese dosar încă din 1936, cînd povestise cu nepăsare o anecdotă la beție. Apoi s-au mai prelins nişte mici denunțuri, nişte depoziții ale unor agenți (femeile trebuie duse la restaurant, iar acolo

cine nu te vede?!). Şi s-a mai primit un denunț că în 1941 nu s-a grăbit să plece din Moscova, aşteptîndu-i pe nemți (într-adevăr, atunci a întîrziat din pricina unei muieri). Z-v era foarte atent ca toate combinațiile lui economice să fie săvîrşite cît mai curat, însă a uitat că mai există şi articolul 58. Şi totuşi această stană de piatră putea încă multă vreme să nu se prăvălească peste el, dar, fiind prea înfumurat, a refuzat să-l ajute pe un procuror cu materiale pentru construcția vilei. Atunci dosarul lui a înviat, a tresărit şi a pornit să coboare muntele. (Încă un exemplu că majoritatea cazurilor juridice au la origine cupiditatea Oamenilor în Albastru...)

Sfera de cunoştințe a lui Z-v era următoarea: el credea că există limba americană. În celulă, timp de două luni n-a citit nici o cărticică, nici măcar o pagină de la un capăt la celălalt, iar dacă citea vreun paragraf - asta doar ca să-şi distragă atenția de la gîndurile negre legate de anchetă. Din discuții îți dădeai limpede seama că în libertate a citit şi mai puțin. Pe Puşkin îl cunoştea doar ca pe eroul unor anecdote scabroase, iar despre Tolstoi nu ştia, pesemne, decît că este deputat în Sovietul Suprem(13).

Dar, în schimb, era el devotat sută la sută? Era el acel inginer cu conştiință proletară, care fusese modelat în locul lui Palcinski şi von Meck? Să nu vi se pară surprinzător, dar nu era! Într-o zi, discutam amîndoi despre mersul războiului, şi eu am zis că încă din prima zi nu m-am îndoit nici o clipă de victoria noastră asupra nemților. M-a privit cu asprime, nu i-a venit să creadă: „Nu mai spune! a zis el şi s-a luat cu mîinile de cap. Vai, Saşa, Saşa, iar eu am fost sigur că nemții vor învinge! Asta m-a nenorocit!" Ei, poftim! El făcea parte dintre „organizatorii victoriei", şi zi de zi a crezut în nemți şi i-a aşteptat fără întrerupere! Nu pentru că i-ar fi iubit, ci pur şi simplu pentru că el cunoştea prea bine economia noastră (ceea ce eu nu cunoşteam, desigur, şi credeam).

Noi toți cei din celulă aveam o dispoziție mizerabilă, dar nici unul nu era atît de descurajat ca Z-v şi nu-şi considera arestarea o tragedie atît de cumplită. Lîngă noi şi-a format ideea că nu-l aşteaptă mai mult de zece ani, că în aceşti ani el va fi desigur în lagăr şef de şantier şi nu va şti ce e suferința, cum nici n-a ştiut. Asta însă nu-l consola cîtuşi de puțin. Era prea zguduit de năruirea unei vieți atît de agreabile: căci numai de ea, de această viață unică pe pămînt, nu de a altcuiva, s-a interesat el toți cei treizeci şi şase de ani ai lui! Şi de multe ori, stînd pe pat, în fața mesei, sprijinindu-şi capul cu fața dolofană în palma scurtă şi grasă, cu ochii pierduți, încețoşați, începea să cînte încetişor, tărăgănat:

Uitat şi părăsit,
Din anii tinereții,
Orfan pe lume sunt...

Şi niciodată nu putea să continue! Aici izbucnea în hohote de plîns. Toată puterea care deborda din el, dar care nu-l putea ajuta să străpun-

gă ziduri, o transforma în milă față de sine.
Şi față de soție. Soția care de mult nu mai era iubită, acum, o dată la zece zile (mai des nu era permis) îi aducea cu regularitate pachete princiare: pîine din cea mai albă, unt proaspăt, icre roşii, friptură de viței, batog de nisetru. Ne dădea şi nouă cîte o tartinuță şi tutun să ne răsucim o țigară, apoi se apleca deasupra bucatelor întinse (care jubilau prin arome şi culori vizavi de cartofii vineții ai bătrînului ilegalist), şi din nou începea să verse şiroaie de lacrimi cu şi mai mare foc. Îşi reamintea cu voce tare de lacrimile soției, ani întregi de lacrimi: ba din pricina biletelor de dragoste găsite în buzunarele pantalonilor; ba pentru nişte chiloți de damă din buzunarul paltonului, unde fuseseră vîrîți cu grabă în automobil şi apoi uitați. Şi cînd îl apuca această covîrşitoare jale de sine, îi cădea armura de energie haină, şi în fața noastră se afla un om distrus şi în mod evident bun. Eram uluit cum de putea boci într-un asemenea hal. Estonianul Arnold Susi, colegul nostru de celulă cu fire de păr cărunt, mi-a explicat: „Cruzimea se aşază întotdeauna peste un aşternut de sentimentalism. Aceasta e legea complinirii. La nemți, de pildă, asemenea îmbinare constituie o însuşire națională."
Fastenko, dimpotrivă, era omul cel mai sprinten din celulă, deşi ca vîrstă era singurul care nu mai putea spera să supraviețuiască şi să se întoarcă în libertate. Cuprinzîndu-mă pe după umeri, îmi spunea:
De ce să stai scut adevărului?
Mai bine pentru el să stai la-nchisoare!
Sau mă învăța cîntecul lui de ocnaş:
Dacă va trebui să mor
În temnița rece, -
Lupta mea va fi preluată
De generațiile ce vor rămîne!
Cred! Fie ca aceste pagini să ajute credinței lui să se împlinească!
***
Cele şaisprezece ore ale zilelor celulei noastre sunt sărace în evenimente exterioare, dar sunt atît de interesante, că mie, de exemplu, cele şaisprezece minute de aşteptare a troleibuzului mi se par mult mai plicticoase. Nu există evenimente demne de atenție, totuşi, spre seară, îți zici, oftînd, că din nou nu ți-a ajuns timpul, din nou ziua parcă a zburat. Evenimentele sunt mărunte, dar pentru întîia oară în viață înveți să le priveşti prin lupă.
Cele mai grele ore ale zilei sunt primele două: îndată ce auzim zgomotul cheii în broască (la Lubianka nu există ghişee*, iar pentru cuvîntul

* Placă rabatabilă decupată în uşa celulei, care. coborîtă, formează o măsuță. Prin deschizătură se vorbeşte, se înmînează mîncarea şi se dau la semnat diferite hîrtii din închisoare.

„sculare" trebuie, de asemenea, deschisă uşa), sărim fără zăbavă, facem paturile şi ne aşezăm pe ele fără nici o țintă şi fără vreo speranță, cu lumina electrică încă aprinsă. Această înviorare forțată de dimineață, începînd cu ora şase, cînd creierul este încă atît de moleşit din pricina somnului, şi toată lumea ți se pare dezgustătoare, şi viața toată distrusă, şi în celulă n-a mai rămas nici o gură de aer - este şi mai absurdă pentru cei care în timpul nopții au fost la interogatoriu şi care de-abia adormiseră. Dar nu încerca să păcăleşti! Dacă totuşi încerci să picoteşti, rezemîndu-te uşor de perete ori stînd cu coatele pe masă în poziția jucătorului de şah, ori aplecat deasupra unei cărți deschise demonstrativ pe genunchi, numaidecît o să auziți o ciocănitură de avertisment în uşă, cu cheia, sau şi mai rău: uşa cu încuietoare zgomotoasă se deschide brusc neauzită (atît de antrenați sunt gardienii de la Lubianka), şi ca o umbră rapidă şi silențioasă, ca un spirit trecînd prin perete, un caporal intră şi face trei paşi în celulă, îți trînteşte cîteva scatoalce să-ți piară somnul şi, poate, vei fi băgat la carceră ori, poate, vor interzice cărțile şi plimbarea pentru toată celula - pedeapsă crudă şi nedreaptă pentru toți, dar mai sunt şi altele în cuprinsul negru al regulamentului închisorii - citeşte-l! Este atîrnat în fiecare celulă. Iar dacă citeşti cu ochelarii, în aceste două ore epuizante n-o să izbuteşti să citeşti nici măcar sfîntul regulament: căci ochelarii îți sunt luați peste noapte, şi este încă periculos să îi ai în primele două ore. În aceste două ore, nimeni nu aduce nimic în celulă, nimeni nu vine, nu întreabă nimic, nimeni nu este chemat - anchetatorii încă dorm în pace, conducerea închisorii de-abia se dezmeticeşte. Doar gardianul poreclit vertuhai, veghează, dînd la o parte clipă de clipă căpăcelul vizorului*.
Totuşi în aceste două ceasuri o procedură tot are loc: vizita de dimineață la closet. Încă de cînd a dat deşteptarea, gardianul a făcut un anunț important: el a desemnat pe cel căruia astăzi i s-a încredințat sarcina de a căra hîrdăul. (În închisorile obişnuite, deținuții au atîta libertate a cuvîntului şi drept la auto-conducere încît să rezolve singuri această problemă. Dar la închisoarea politică principală, acest eveniment nu poate fi lăsat la voia întîmplării.) Curînd sunteți aliniați în şir indian, cu mîinile la spate, în frunte cu purtătorul de serviciu al hîrdăului, care strînge la piept o căldare de tablă de opt litri cu capac. Ajunşi la țintă, sunteți din nou încuiați, dar înainte de asta vi se înmînează, fiecăruia, cîte o foicica de hîrtie nu mai mare decît o cutie de chibrituri. (La Lubianka nu este interesant, hîrtia este albă. Există însă nişte închisori îmbietoare unde se dau file rupte din cărți. Ce lectură extraordinară! Să ghi-

* Cînd mă aflam la închisoare, acest cuvînt era foarte răspîndit. Se spunea că fusese introdus de gardienii de origine ucraineană: „Stoi, ia ne vertuliais'!" (Stai, nu mişca!) Este însă oportun să amintim şi englezescul ''temnicer" - turnkey = ..răsuceşte cheia" (verti kliuci). Poate că şi la noi vertuhai este acela care răsuceşte cheia?

ceşti din ce carte este, s-o citeşti pe amîndouă părțile, să-i asimilezi conținutul, să-i apreciezi stilul - şi să vezi cum îl apreciezi cînd ai atîtea cuvinte trunchiate! - să faci schimb cu tovarăşii. În unele închisori se dau bucăți de hîrtie rupte din enciclopedia Granat(14), socotită cîndva progresistă, ba chiar - mi-e şi groază să spun - ba chiar şi din clasici, dar nu din clasicii literaturii, nici vorbă...(15). Astfel vizita la closet devine un act de cunoaştere.

Dar nu-i nimic de rîs. Aceasta e acea necesitate ordinară despre care literatura nu obişnuieşte să pomenească (cu toate că şi aici s-a spus cu nemuritoare uşurință: „E fericit cel care dis-de-dimineață..."). Acest început parcă firesc al unei zile în puşcărie conține o capcană întinsă deținutului pentru toată ziua, şi, ceea ce este revoltător - o capcană întinsă spiritului acestuia. Date fiind imobilitatea din închisoare şi hrana mizeră, după o toropeală anemică nu sunteți cîtuşi de puțin capabili să vă puneți de acord cu natura o dată cu deşteptarea. Şi iată că sunteți aduşi înapoi şi încuiați pînă la ora şase seara (în unele închisori chiar pînă în dimineața următoare). De-acum n-o să vă mai nelinişteascâ decît apropierea orei interogatoriului diurn şi evenimentele zilei, o să vă îndopați cu rația de pîine, apă şi zămîrcă, dar nimeni n-o să vă mai lase să mergeți în acel loc minunat, căruia oamenii slobozi nu sunt capabili să-i aprecieze comoditatea accesului. Această nevoie trivială este în stare să vă apuce la scurtă vreme după vizita de dimineață la closet şi să vă chinuie toată ziua, să vă urgisească, să vă priveze de libertatea de a vorbi, de a citi, de a gîndi şi chiar de a ingurgita hrana insuficientă.

Uneori, prin celule se discută despre originea regulamentului de la Lubianka şi în general din orice închisoare: oare această bestialitate este premeditată ori se statorniceşte de la sine? Eu cred că depinde. Scularea, fireşte, se face dintr-un calcul inspirat de răutate, însă multe altele, la început, s-au orînduit absolut mecanic (ca şi multe bestialități din viață, în general), după care conducerea le-a considerat utile şi le-a aprobat. Gardienii se schimbă la opt dimineața şi la opt seara, astfel încît este mai comod să conducă deținuții la closet la sfîrşitul turei (a-i scoate cîte unul pe parcursul zilei înseamnă nişte griji şi precauții în plus. Pentru asta nu sunt plătiți). La fel şi cu ochelarii: de ce să se îngrijească o dată cu scularea? Îi vor înapoia la sfîrşitul turei de noapte.

Iată că au şi început să îi înapoieze - se aude zgomotul uşilor deschise. Poți să-ți dai seama dacă cineva din celula vecină poartă ochelari. (Dar tipul acuzat de aceeaşi vină ca şi tine nu poartă ochelari? Însă nu îndrăznim să comunicăm prin ciocănituri în perete, acest lucru este pedepsit cu multă severitate.) Au adus ochelarii şi celor din celula noastră. Fastenko şi-i pune doar cînd citeşte, însă Susi îi poartă permanent. Iată, şi i-a pus, nu mai stă cu ochii mijiți. Cu aceşti ochelari în ramă de baga - linie dreaptă deasupra ochilor - fața lui devine dintr-o dată severă, scrutătoare, aşa cum ne închipuim că este fața unui om cult din

secolul nostru. Încă înainte de revoluție el a studiat la Facultatea de istorie şi filologie din Petrograd şi vreme de douăzeci de ani, răstimpul de independență a Estoniei, el a continuat să vorbească aceeaşi limbă rusă curată, fără urmă de accent. Apoi, de data aceasta la Tartu, a studiat dreptul, în afară de estonă, limba sa maternă, şi rusă, stăpînea deopotrivă engleza şi germana. În toți aceşti ani, a citit cu regularitate „Economistul" londonez, referate ştiințifice germane, a studiat constituțiile şi codurile multor țări, şi, iată, în celula noastră, el reprezintă, cu demnitate şi reținere, Europa. A fost unul dintre avocații remarcabili ai Estoniei, unde era numit „kuldsuu" (gură de aur).

Din nou se aude mişcare pe coridor: un trîntor în halat cenuşiu - un flăcău voinic, dar care nu era pe front - ne-a adus pe o tavă cele cinci rații de pîine şi zece bucățele de zahăr. Cloşca noastră se agita în jurul lor. Cu toate că, în mod inevitabil, vom trage totul la sorți: toate au importanța lor - şi colțul, şi numărul bucățelelor adăugate, şi cît de lipită este coaja de miez, aşa că soarta să hotărască! (Unde nu s-a întîmplat aşa ceva? Anii lungi de foame ai poporului nostru. Şi la armată, toate împărțelile decurgeau la fel. Nemții, care ne auzeau din tranşeele lor, ne maimuțăreau: „Cui revine această bucată? Politrucului!") Totuşi cloşca ar vrea măcar să țină toate acestea în mînă, ca să-i rămînă pe palme o depunere fină de molecule de pîine şi zahăr.

Aceste patru sute cincizeci de grame de pîine necoaptă ca lumea şi necrescută, cu miezul îmbibat cu apă şi moale ca o mlaştină, făcută pe jumătate din cartofi, constituie rația(16) noastră şi evenimentul central al zilei. Este începutul vieții! Începutul zilei, acesta este adevăratul început al zilei! Fiecare deținut are o mulțime de probleme: oare a folosit corect rația de ieri? Ar fi mai bine s-o taie cu o ață? Ori s-o rupă cu lăcomie? Ori s-o ciugulească încet-încet? Să aştepte ceaiul ori să se repeadă chiar acum asupra ei? Să păstreze şi pentru cină sau numai pentru prînz şi cît?

Dar în afară de aceste sărmane ezitări, cîte dispute ample(acum ni s-au dezlegat limbile, pîinea a făcut iar oameni din noi!) stîrneşte această bucățică de un funt ce o ținem în palmă şi care conține mai multă apă decît făină de grîu. (De altminteri, Fastenko ne lămureşte că şi muncitorii din Moscova mănîncă acum aceeaşi pîine.) Dar există oare făină de grîu în această pîine? Din ce amestecuri este făcută? (în fiecare celulă există un om care se pricepe la amestecuri, fiindcă nu cred că este cineva să nu le fi mîncat în aceste decenii.) Încep filosofările şi amintirile. Ce pîine albă coceau chiar şi în deceniul al treilea! Pîine rotundă, mare, pufoasă, spongioasă, cu coaja de deasupra rumenă-maronie, lucioasă, iar cea de dedesubt - cu cenuşă şi bucățele de cărbuni de la vatră. Pîine care a dispărut pentru totdeauna! Cei care s-au născut în anul 1930 nu vor şti niciodată ce este o pîine adevărată! Dar, prieteni, aceasta este o temă interzisă! Am convenit între noi să nu

pomenim nici un cuvînt despre mîncare!
Din nou mişcare pe coridor: se împarte ceaiul. Un alt vlăjgan în halat cenuşiu trece cu găleţile. Noi scoatem ceainicul nostru în coridor şi el toarnă din găleata fără cioc în ceainic şi pe de lături. Şi tot coridorul străluceşte de curăţenie ca într-un hotel de clasa întîi.
Curînd va fi adus aici de la Berlin biologul Timofeev-Ressovski - am mai pomenit de el. Se pare că nimic nu-l mîhnea mai mult la Lubianka decît acest ceai vărsat zilnic pe jos. El vedea în asta semnul frapant al dezinteresului profesional al temnicerilor (ca şi al nostru al tuturor) pentru treaba ce o aveau de făcut. El va înmulţi douăzeci şi şapte de ani - vîrsta închisorii Lubianka — cu şapte sute treizeci - de atîtea ori se distribuia ceaiul într-un an - şi cu o sută unsprezece celule şi multă vreme nu se va împăca cu gîndul că pentru personalul de la Lubianka a fost de două milioane o sută optzeci şi opt de mii de ori mai uşor să verse ceaiul pe jos şi tot de atîtea ori să vină cu cîrpa şi să şteargă decît să se îngrijească să facă găleţi cu cioc.
Asta-i toată mîncarea. Bucatele fierte sunt aduse la un interval foarte scurt : la ceasurile unu şi patru din zi, apoi, vreme de douăzeci şi una de ore trăieşti din amintiri. (Şi, la fel, nu din cruzime: lucrătorii de la bucătărie trebuie să gătească foarte repede şi să plece).
Ora nouă. Controlul de dimineaţă. Cu mult timp înainte se aude răsucitul deosebit de tare al cheilor în broscă, trîntitul deosebit de precis al uşilor, apoi îşi face apariţia unul dintre locotenenţii de serviciu pe etaj, care, aproape în poziţia de „drepţi", face doi paşi în celulă şi ne priveşte aspru. Fireşte, noi eram deja în picioare. (Nici măcar nu îndrăznim să ne amintim că deţinuţii politici ar putea să nu se ridice în picioare.) Nu e mare greutate să ne numere, o poate face dintr-o ochire, însă această clipă este o încercare a drepturilor noastre: căci doar avem şi noi nişte drepturi, dar noi nu le ştim, nu le ştim, şi el trebuie să le ascundă de noi. Toată forţa obişnuinţei constă la Lubianka într-un automatism absolut: nici o expresie pe chip, nici o intonaţie în glas, nici un cuvînt de prisos.
Care sunt drepturile pe care le cunoaştem noi? Dreptul de a cere să ni se repare încălţările şi acela de a merge la medic, însă, dacă te cheamă la medic, nu ai de ce să te bucuri, acolo vei fi în special izbit de acel automatism specific închisorii Lubianka. În privinţa medicului nu numai că nu întîlneşti nici urmă de preocupare, dar nici măcar cea mai mică atenţie. El nu te va întreba: „De ce anume vă plîngeţi?", pentru că aici sunt prea multe cuvinte, apoi această propoziţie nu poate fi rostită fără intonaţie, aşa că el îţi trînteşte: „Ce vă doare?" Dacă începi să-i povesteşti prea cu de-amănuntul despre boală, te va întrerupe. Totul este clar şi fără asta. Măseaua? O scoatem Ori îi punem arsenic. Tratament? Aici nu se tratează. (Asta ar spori numărul vizitelor şi ar crea într-un fel o atmosferă ce ar putea fi bănuită de umanitarism.)
Medicul închisorii este ajutorul cel mai bun al anchetatorului şi călăului.

Cînd deținutul schingiuit se trezeşte întins pe pardoseală, el aude vocea medicului: „Se poate continua, pulsul este normal". După cinci zile şi cinci nopți petrecute în carcera înghețată, medicul priveşte trupul gol înțepenit şi zice: „Se poate continua". Cînd un deținut a fost omorît în bătăi, el scrie în certificatul de deces: ciroză, infarct. Dacă este chemat de urgență într-o celulă la căpătîiul unui muribund - el nu se grăbeşte. Cei care se comportă astfel n-au ce căuta în închisoarea noastră. Doctorul F. P. Haas(17) nu ar fi făcut mulți purici la noi.
Însă „cloşca" noastră este mai bine informat în privința drepturilor (după spusele lui, se află sub anchetă de unsprezece luni; la interogatorii este luat numai ziua). Iată-l că iese în față şi cere să fie înscris pentru întrevedere cu comandantul închisorii. Cum, cu comandantul a toată Lubianka? Da. Şi este înscris. (Şi seara, după stingere, cînd anchetatorii sunt deja la posturi, el este chemat, apoi se întoarce cu tutun. Fireşte, procedeul este grosolan, dar deocamdată nu s-a născocit ceva mai bun. Iar trecerea în totalitate la sistemul de ascultare prin microfoane este foarte costisitoare: nu e cu putință să asculți zile întregi toate cele o sută unsprezece celule. Cine să facă asta? „Cloştile" sunt mai bune, şi vor fi utilizate încă multă vreme. Lui Kramarenko însă îi este greu cu noi. Uneori, încordarea cu care ascultă convorbirea îl face să asude, dar pe chipul lui citeşti că nu pricepe nimic.)
Iată încă unul dintre drepturile noastre: libertatea de a depune memorii (în schimbul dreptului la presă, la întrunire şi la vot pe care le-am pierdut o dată cu pierderea libertății)! De două ori pe lună, dimineața, ofițerul de serviciu întreabă: „Cine vrea să scrie memoriu?" Şi îi notează, fără excepție, pe toți cei care doresc. Pe la amiază eşti dus într-o boxă separată şi încuiat acolo. Poți să scrii cui pofteşti: Tatălui Popoarelor, Comitetului Central, Sovietului Suprem, ministrului Beria, ministrului Abakumov, la Procuratura generală, la Procuratura militară, la Direcția penitenciarelor, la Secția de anchetă, poți să te plîngi de arestare, de anchetator, de şeful închisorii! Dar în toate cazurile memoriul tău nu va avea nici un succes, nu va fi ataşat la nici un dosar, şi cel mai mare dintre superiorii care îl va citi este anchetatorul tău, însă nu ai cum să dovedeşti asta. Este însă mult mai sigur că nu îl va citi, deoarece, în general, nimeni nu va putea să-l citească; pe această bucățică de hîrtie de 7 X 10 cm, puțin mai mare decît cea pe care o primiți dimineața pentru closet, vei izbuti, cu o peniță despicată ori cu vîrful încovoiat, înmuiată într-o călimară cu scame ori plină cu apă, vei izbuti, deci, doar să mîzgăleşti „Memo..." şi literele se umflă şi se întind pe hîrtia mizerabilă, încît „...riu" nu mai încape în rînd; cît despre verso - este plin cu ce a fost scris pe față.
Şi poate că mai aveți multe alte drepturi, însă ofițerul de serviciu tace. Dar s-ar putea să nu pierdeți prea mult neaflîndu-le.
Controlul a trecut, ziua începe. Ici-coio apar anchetatorii. Vertuhaiul te

cheamă într-un mod foarte misterios: rosteşte doar prima literă (în felul următor: „Cine-i cu Sî?" „Cine-i cu Fe?" Ba chiar şi „Cine-i cu A?). Tu trebuie să dai dovadă de perspicacitate şi să te oferi ca jertfă. Această regulă a fost introdusă pentru evitarea erorilor ce puteau fi săvîrşite de temniceri: strigă un nume dintr-o altă celulă şi astfel noi aflăm cine se mai află în închisoare, însă şi izolaţi de toată închisoarea, nu suntem lipsiţi de ştirile care circulă între celule: din cauză că vor să înghesuie cît mai mulţi deţinuţi într-o celulă, aceştia sunt amestecaţi precum cărţile de joc, şi fiecare dintre cei mutaţi aduce în celula nouă toată experienţa acumultă în cea veche. Astfel, deşi stăm doar la etajul trei, noi ştim şi despre existenţa celulelor de la subsol, a boxelor de la parter, despre întunericul de la etajul întîi, unde sunt adunate femeile, despre faptul că la etajul al patrulea există două galerii şi despre ultima celulă de aici - o sută unsprezece. În celula noastră, vizavi de mine stătea scriitorul pentru copii Bondarin, care mai înainte stătuse la etajul femeilor, împreună cu un corespondent polonez, iar corespondentul polonez mai înainte stătuse cu feldmareşalul Paulus, şi astfel cunoaştem şi noi toate amănuntele despre Paulus.

A trecut răstimpul chemărilor la interogatoriu, şi pentru cei rămaşi în celulă începe o zi lungă şi plăcută, înfrumuseţată de posibilităţi şi nu prea umbrită de obligaţii. Dintre obligaţii ne poate cădea de două ori pe lună să pîrlim paturile cu lampa de sudură (la Lubianka, chibriturile sunt strict interzise, ca să ne aprindem o ţigară trebuie să ridicăm răbdători un deget cînd se deschide vizorul şi să cerem un foc gardianului, dar lămpile de sudură ni le încredinţează liniştiţi). Ne mai poate cădea ceva care parcă ar fi un drept, dar înclină puternic înspre obligaţii: o dată pe săptămînă ne cheamă pe rînd în coridor, unde ne tund barba cu o maşină neascuţită. Apoi, o altă obligaţie poate fi lustruirea parchetului din celulă (Z-v evită întotdeauna această muncă, ea îl înjoseşte, ca şi oricare alta). Din pricină că suntem nemîncaţi, ne apucă repede gîfîitul, altfel probabil, această obligaţie o puteam trece în categoria drepturilor, căci este o treabă sănătoasă şi veselă: cu piciorul gol împingi peria înainte, iar corpul înapoi şi invers, înainte şi-napoi, înainte şi-napoi, şi nu te doare capul de nimic! Un parchet ca oglinda! O închisoare ca palatul lui Potiomkin!

În plus, acum nu mai suntem înghesuiţi cum eram înainte în celula 67. La mijlocul lui martie ne-au introdus pe cel de al şaselea, şi cum aici nu sunt folosite paturile de lemn comune - priciurile, şi nu se obişnuieşte să se doarmă pe jos, ne-au mutat în formaţie completă în frumuseţea de celulă 53. (O recomand călduros, cine n-a fost în ea - să meargă!) Asta nu e celulă! E o cameră dintr-un palat transformată în dormitor pentru călători de vază! Societatea de asigurări Rusia*, fără să-i pese de cos-

*Această societate a obţinut un crîmpei din pămîntul Moscovei, care nu era deloc indiferent la sînge: traversînd stradela Furkasovski, lîngă casa lui Rostopcin, a fost sfîşiat,

tul construcției, a ridicat, în această aripă, înălțimea etajului la cinci metri. (Ah, ce mai paturi suprapuse cu patru niveluri ar fi trîntit aici şeful contrainformațiilor de la grupul de armate şi ar fi instalat aici o sută de oameni garantat.!) Şi fereastra! Este atît de mare, încît gardianul, urcîndu-se pe pervaz, abia ajunge la oberliht. Un singur ochi al unei asemenea ferestre poate să țină foarte bine loc de fereastră întreagă la o cameră de locuit. Şi numai foile de oțel nituite ale botniței, care acoperă patru cincimi din această fereastră, ne aduc aminte că nu ne aflăm într-un palat.

Totuşi, în zilele senine, şi pe deasupra botniței, din puțul curții de la Lubianka, la noi ajunge reflexul palid, indirect, al unui geam de la etajul al cincilea sau al şaselea. Pentru noi acest joc de lumină este ca o ființă, o ființă vie şi dragă! Îi urmărim cu duioşie zigzagurile alunecînd pe perete, fiecare pas al lui este plin de tîlc, ne vesteşte că a venit vremea plimbării, că mai avem cîteva jumătăți de oră pînă la prînz şi exact înaintea prînzului dispare.

Aşadar, iată care sunt posibilitățile noastre: să ieşim la plimbare, să citim cărți, să ne povestim unul celuilalt trecutul propriu, să ascultăm şi să învățăm, să discutăm şi să ne educăm! Şi drept răsplată - un prînz din două feluri de mîncare! Incredibil!

Plimbarea nu constituie o plăcere pentru deținuții de la parter şi primele două etaje: ei sunt scoşi în curtea inferioară, întotdeauna umedă - fundul puțului strîmt format între clădirile închisorii. În schimb, arestații de la etajele al treilea şi al patrulea sunt scoşi pe terasa vulturilor: acoperişul etajului al patrulea. Este adevărat că şi aici avem pardoseală de beton, ziduri de beton înalte de trei staturi de om, că lîngă noi se află gardianul fără armă şi, în plus, o santinelă cu automat în foişorul de pază, dar aici se respiră aer adevărat şi se vede cerul adevărat! „Mîinile la spate! În şir cîte doi - alinierea! N-aveți voie să vorbiți! N-aveți voie să vă opriți!" Dar ei uită să interzică să-ți laşi capul pe spate! Şi tu, bineînțeles, îți laşi capul pe spate. Aici vezi soarele adevărat, nu reflexul lui indirect. Soarele veşnic şi viu! Ori razele lui aurii printre norii de primăvară.

Primăvara făgăduieşte bucurie tuturor, dar deținutului - înzecit O, cer de aprilie! Nu are importanță că eu mă aflu în puşcărie. Probabil că n-o să fiu împuşcat, în schimb, aici voi deveni mai inteligent. Voi înțelege multe lucruri, cerule! Eu o să mai pot să-mi îndrept greşelile, nu față de ei, ci față de tine, Cerule! Aici le-am înțeles şi o să le corectez!

Ca dintr-o groapă adîncă, dintr-un hău îndepărtat, din piața Dzerjinski

în 1812, nevinovatul Vereşceaghin. Pe partea opusă a străzii Bolşaia Lubianka locuia (şi îşi ucidea iobagii) nelegiuita Saltîcihal. (Po Moskve - Colindînd prin Moscova, sub redacția lui N. A. Heinike ş.a. Editura Sabaşnikov, Moscova, 1917, p. 231.

răzbate spre noi cîntecul teluric neîntrerupt şi răguşit al claxoanelor. Celor ce gonesc în acopaniamentul acestor claxoane li se pare că acestea sunt nişte surle triumfale, însă de aici este atît de evidentă nimicnicia lor...
Plimbarea nu durează decît douăzeci de minute, dar cîte griji în jurul ei, cîte lucruri de făcut!
În primul rînd, este foarte interesant la ducere şi la întoarcere să studiezi alcătuirea închisorii şi amplasamentul acestor curți suspendate, pentru ca, într-o zi, aflîndu-te în libertate, să le recunoşti cînd vei trece prin piață. În drum o cotim de multe ori, şi eu am născocit următorul sistem: plecînd de la celulă pentru fiecare cotitură la dreapta socotesc plus una, pentru fiecare cotitură la stînga - minus una. Şi oricît de repede nea învîrti, nu e nevoie să-mi reprezint în grabă unde mă aflu, ci doar să izbutesc să calculez rezultatul. Dacă în drum, printr-o ferestruică a scării, vei vedea spatele naiadelor de la Lubianka, aplecate spre micul turn cu coloane chiar deasupra pieței, şi dacă ții minte numărul rezultat, pe urmă, în celulă, vei putea să te orientezi şi vei şti încotro dă fereastra voastră.
Apoi, în timpul plimbării, trebuie pur şi simplu să respiri, să respiri concentrîndu-te cît mai mult cu putință.
Dar şi acolo, în singurătate, sub cerul senin, trebuie să-ți imaginezi viața viitoare, luminoasă, fără cusur şi fără prihană.
Şi tot acolo este cel mai comod să discuți temele cele mai arzătoare. Cu toate că este interzis să vorbeşti în timpul plimbării, asta nu are importanță, trebuie să ştii să te descurci, căci tocmai aici, cu siguranță, nu te aude nici „cloşca", nu te aud nici microfoanele.
Cînd ieşim la plimbare, eu şi Susi, ne străduim să nimerim unul lîngă altul. Discutăm amîndoi şi în celulă, însă esențialul discuțiilor noastre ne place să-l exprimăm aici. Nu ne-am înțeles dintr-o dată, acest lucru s-a realizat încetul cu încetul, dar în acest răstimp el a izbutit să-mi povestească multe. De la el am deprins o virtute nouă: aceea de a percepe cu răbdare şi în mod consecvent lucruri care nu au intrat niciodată în vederile mele şi care parcă nu aveau nici o legătură cu linia vieții mele foarte clar conturată. Încă din copilărie, n-am idee de unde, ştiu că țelul meu este istoria revoluției ruse, iar restul nu mă priveşte cîtuşi de puțin. Pentru a înțelege revoluția de mult nu-mi mai trebuie nimic în afară de marxism; toate celelalte care se lipeau de mine eu le retezam şi mă întorceam cu spatele. Iată însă că destinul a făcut să mă înțeleg cu Susi, care avea o altă arie de respirație. Acum îmi povesteşte cu pasiune totul despre problemele sale, iar problemele sale sunt Estonia şi democrația. Şi cu toate că niciodată înainte nu-mi trecuse prin cap să mă interesez de Estonia, cu atît mai mult de democrația burgheză, nu mă mai satur ascultînd povestirile lui captivante despre cei douăzeci de ani de libertate ai acestui popor mic, liniştit şi harnic, cu bărbați viguroşi,

caracterizați prin firea lor înceată şi serioasă; îl ascult expunîndu-mi principiile constituției estoniene, inspirate din cea mai bună experiență europeană, şi cum au fost elaborate de parlamentul unicameral, alcătuit dintr-o sută de membri. Şi nu ştiu de ce, dar toate acestea încep să-mi placă, toate acestea încep să se întipărească şi în experiența mea. (Mai tîrziu, Susi va spune despre mine că eram un amestec bizar de marxist şi democrat. Da, pe atunci eram o combinație destul de primitivă.) Pătrund cu dragă inimă în istoria lor tragică: micuța nicovală estoniană aruncată din timpuri străvechi între barosul teuton şi barosul slav. Rînd pe rînd, asupra ei cădeau lovituri de la răsărit şi de la apus, şi nu se vedea sfîrşitul acestei succesiuni, şi nu se vede nici astăzi. Iată, de pildă, povestea cunoscută (cu totul necunoscută...) cum am vrut noi să-i luăm, în 1918, pe nepregătite, dar ei nu s-au predat. Cum, pe urmă, au avut de suportat disprețul lui Iudenici, care îi considera nişte baltici împuțiți, iar noi i-am poreclit bandiți albi, în vreme ce liceenii estonieni se înscriau voluntari. Şi Estonia a mai fost lovită şi în 1940, şi în 1941. Băieții dintr-o familie erau luați unul de armata sovietică, altul de armata germană, iar cel de al treilea fugea în pădure. Intelectualii în vîrstă din Tallin discutau între ei că trebuie să se smulgă din acest cerc vrăjit, să se desprindă într-un fel sau altul şi să trăiască de-sine-stătător (şi, probabil, prim-ministru va fi, să zicem, Tiif, iar ministru al învățămîntului public, să zicem Susi). Însă nici lui Churchill, nici lui Roosevelt nu le păsa de ei, în schimb îi păsa de ei „unchiului Jo" (Iosif). Şi îndată ce trupele noastre au intrat în Estonia, chiar din primele nopți, toți aceşti visători au fost arestați în apartamentele lor din Tallin. Acum, vreo cincisprezece dintre ei erau închişi la Lubianka, în celule diferite, acuzați, în virtutea articolului 58-2, pentru aspirația la autodeterminare.

Întoarcerea de la plimbare în celulă constituie de fiecare dată o mică arestare. Chiar şi în celula noastră maiestuoasă, aerul pare închis după plimbare. După plimbare ar fi bine să iei o mică gustare, dar să nu te gîndeşti la asta, nu! E rău dacă vreunuia care a primit pachet îi lipseşte tactul şi, întinzîndu-şi rezervele, începe să mănînce. Dar nu-i nimic, ne fortificăm stăpînirea de sine! Este rău dacă autorul unei cărți te trage pe sfoară, descriind cu delectare tot felul de mîncăruri! La naiba cu o astfel de carte! La naiba cu Gogol! Chiar şi cu Cehov - la naiba! Prea multă mîncare! „N-avea poftă de mîncare, totuşi el a mîncat (porcul!) o friptură de viței şi a băut bere." Trebuie să citeşti ceva _care se adresează spiritului! Dostoievski, iată ce trebuie să citească deținuții! însă, dați-mi voie, oare nu la el întîlnim: „Copiii erau morți de foame, de cîteva zile nu văzuseră nimic altceva decît pîine şi cîrnați" ?

Biblioteca este podoaba închisorii Lubianka. E drept că bibliotecara este dezagreabilă: o blondă de constituție cabalină care făcea totul ca să fie urîtă: fața îi era atît de pudrată încît părea o mască rigidă de păpuşă, buzele violete, iar sprîncenele pensate - negre, (în fond -

treaba ei, dar nouă ne-ar fi plăcut să avem în faţa ochilor o fufă. Cine ştie, poate că directorul Lubiankăi avusese şi asta în vedere?) Iată însă ce minune: cînd vine să ia cărţile, o dată la zece zile, ea ascultă comenzile noastre! Le ascultă cu acelaşi automatism inuman specific închisorii Lubianka. Nu poţi să-ţi dai seama: oare a auzit aceste nume, aceste titluri şi chiar cuvintele noastre? Pleacă. Trăim cîteva ore de bucurie amestecată cu nelinişte. În aceste ore sunt răsfoite şi verificate toate cărţile restituite de noi, vor să se convingă că n-am lăsat împunsături ori puncte sub litere (este o modalitate de a coresponda în închisoare), ori semne cu unghia la pasajele care ne-au plăcut. Noi ne facem griji, căci deşi nu suntem cu nimic vinovaţi, s-ar putea să vină şi să spună: s-au descoperit puncte... Şi, ca întotdeauna, ei au dreptate, şi, ca întotdeauna, nu se cer dovezi, şi noi vom fi lipsiţi de cărţi pentru trei luni, dacă nu cumva întreaga celulă va fi trecută la regim de carceră. Acestea sunt lunile cele mai bune şi mai luminoase înainte de a ne cufunda în groapa lagărului şi ar fi mare păcat să fii frustrat de cărţi! Însă, făcînd comanda, nu numai că ne temem, dar ne şi frămîntăm, ca în junețe, cînd trimiţi un bilețel de amor şi aştepţi răspuns: vei primi ori nu vei primi răspuns? Şi cum va fi el?

În sfîrşit, cărţile sosesc şi ne determină următoarele zece zile: vom insista mai mult pe lectură sau, dacă ne-au adus nişte porcării, ne vom petrece timpul mai mult în discuţii. Ni se aduc atîtea cărţi, cîţi oameni sunt în celulă. Concepţie de distribuitor de pîine, nu de bibliotecar: un ins - o carte, la şase inşi - şase cărţi. Celulele cu deţinuţi mai mulţi sunt avantajate.

Uneori fata îndeplineşte comenzile noastre în mod impecabil! însă chiar şi cînd nu le acordă atenţia cuvenită, oricum, rezultă ceva interesant. Pentru că biblioteca Marii Lubianka este ea însăşi un unicat. De bună seamă că a fost alcătuită din biblioteci particulare confiscate; fireşte, bibliofilii care le-au întocmit şi-au dat demult duhul. Iată însă ce este interesant: cenzurînd şi castrînd decenii de-a rîndul toate bibliotecile ţării, fără excepţie, securitatea statului a uitat să mai scotocească şi în propria parohie, astfel încît, aici, chiar în bîrlogul ei, puteai să citeşti pe Zamiatin, Pilniak(20), Panteleimon Romanov(21) şi oricare dintre volumele ediţiei de opere complete ale lui Merejkovski(22). (Unii glumeau, zicînd că noi suntem socotiţi condamnaţi la moarte şi din pricina asta ne dau să citim cărţi interzise. Eu însă cred că bibliotecarii de la Lubianka habar n-aveau ce ne dau să citim: lene şi ignoranţă.)

În aceste ceasuri dinaintea prînzului, se citeşte pe rupte, însă o frază te face să te scoli în picioare şi te mînă de la fereastră la uşă şi de la uşa la fereastră. Şi te cuprinde dorinţa să arăţi cuiva ce ai citit şi ce decurge de aici, şi astfel se înfiripă o discuţie. În acest interval se discută, de asemenea, foarte intens!

Deseori, eu şi Iuri Evtuhovici ne lansăm în lungi controverse.

***
În acea dimineață de martie, cînd am fost mutați toți cinci în celula imperială numărul 53, ne-a fost adus cel de al şaselea colocatar.
A intrat ca o umbră, parcă nici n-a atins duşumeaua cu bocancii. A intrat şi, nefiind sigur că se va ține pe picioare, s-a rezemat cu spatele de tocul uşii. Becul din celulă fusese stins, lumina dimineții era începe-toşată, cu toate acestea novicele privea cu ochii pe jumătate închişi. Şi nu scotea o vorbă.
Postavul tunicii militare şi al pantalonilor lui nu-ți îngăduia să-l includ nici în armata sovietică, nici armata germană şi nici în cea poloneză ori în cea engleză. Avea o fizionomie prelungă, care nu aducea prea mult a rus. Şi era slab ca moartea! Din pricina asta părea foarte înalt.
L-am întrebat pe ruseşete - tăcere. Susi l-a întrebat în germană – tăcere. Fastenko l-a întrebat în franceză şi engleză — tăcere. Numai încetul cu încetul, pe fața lui lividă, istovită, lipsită de viață, a apărut un surîs cum nu mai văzusem şi n-am mai văzut vreodată în viața mea!
— Oa-a-meni... a rostit el cu glas pierit, de om care parcă îşi revenea din leşin sau care toată noaptea trecută aşteptase să fie pus la zid. Apoi a întins o mînă slabă, descărnată, în care ținea o bocceluță. „Cloşca" noastră şi-a dat numaidecît seama ce înseamnă asta, s-a repezit, a smuls legăturica şi a dezlegat-o pe masă: se aflau acolo vreo două sute de grame de tutun uşor, din care şi-a răsucit cu mare iuțeală o țigară cît patru la un loc.
Uite aşa, după trei săptămîni petrecute într-o boxă de la subsol, a apărut la noi Iuri Nikolaevici Evtuhovici.
Încă de pe vremea conflictului de la KVJD în anul 1929, în toată țara se fredona acest cîntec:
Cu pieptu-i de oțel vrăjmaşul prăpădind, A Douăzeci-şi-Şaptea stă de strajă!
Comandantul artileriei celei de a 27-a divizii de infanterie, alcătuită încă de pe vremea războiului civil, era Nikolai Evtuhovici, fost ofițer în armata țaristă (mi-am amintit acest nume, l-am întîlnit printre autorii manualului nostru de artilerie). Într-un vagon de marfă, adaptat pentru transportul oamenilor, întovărăşit de soția lui, de care nu se despărțea niciodată, el a străbătut ținuturile Volgăi şi Uralului cînd spre răsărit, cînd spre apus. În acest vagon şi-a petrecut primii ani şi fiul lor Iuri, născut în 1917, în acelaşi an cu revoluția.
Încă din acele vremuri îndepărtate, tatăl lui s-a stabilit la Leningrad, la Academie, unde trăia în belşug, ca unul ce făcea parte din categoria notabilităților. Feciorul a absolvit şcoala superioară pentru cadre de comandă. În timpul războiului cu Finlanda, cînd Iuri dorea cu ardoare să lupte pentru patrie, prietenii tatălui l-au numit aghiotant la statul major al armatei. Iuri nu a trebuit să se tîrască spre tranşeele finlandeze, să cadă în încercuire pe cînd excuta o misiune de recunoaştere, nici să

îngheţe în zăpadă sub gloanţele trăgătorilor de elită, însă ordinul Steagul Roşu, nu oricare altul, i-a fost agăţat cu grijă la piept! Astfel a isprăvit el războiul finlandez cu conştiinţa că a fost un război drept, iar el a avut un rol util.
Dar în războiul următor treburile n-au mai mers chiar aşa de bine. Iuri stăpînea la perfecţie germana curentă. L-au îmbrăcat în uniforma unui ofiţer german prizonier şi, cu actele acestuia, l-au trimis în recunoaştere. El şi-a îndeplinit misiunea, dar, pentru întoarcere, s-a îmbrăcat într-o uniformă rusească (luată de la un mort), însă imediat a fost luat prizonier de către nemţi şi trimis într-un lagăr de concentrare de lîngă Vilnius.
În viaţa fiecărui om există un eveniment care este determinant pentru el. Îi determină totul: şi destinul, şi convingerile, şi pasiunile. Cei doi ani petrecuţi în acel lagăr l-au zguduit puternic pe Iuri. Nu poate fi redat prin cuvinte ori eludat prin silogisme: în acest lagăr trebuia să mori, iar cine nu murea - să tragă concluziile.
Puteau să supravieţuiască „ordnerii" — poliţaii din interiorul lagărului recrutaţi dintre ai noştri. Fireşte, Iuri nu a devenit ordner. Mai puteau să supravieţuiască bucătarii, precum şi traducătorii, aceştia din urmă fiind foarte căutaţi. Iuri însă a ascuns faptul că ştia limba germană: îşi dădea seama că traducătorul este nevoit să-i trădeze pe ai săi. Şi mai puteai să-ţi amîni moartea săpînd morminte, însă aici erau alţii mai zdraveni şi mai dibaci. Iuri a declarat că este artist plastic. Într-adevăr, în cadrul educaţiei variate de care a beneficiat acasă, a luat şi lecţii de pictură. Iuri picta destul de bine în ulei, şi numai dorinţa de a urma exemplul tatălui, cu care se mîndrea, l-a împiedicat să intre la institutul de arte plastice.
Lui şi încă unui pictor bătrîn (regret că nu îmi amintesc numele) li s-a repartizat o cabină separată într-o baracă, unde Iuri picta gratuit pentru nemţii de la comandament tot felul de tablouaşe: ospăţul lui Nero, hora elfilor, şi pentru asta îi aduceau de mîncare. Zămîrca, pentru care ofiţerii prizonieri se aşezau la coadă cu gamele de la şase dimineaţa şi ordnerii îi loveau cu bîtele, iar bucătarii cu polonicele, - deci acea zeamă chioară nu putea să ţină un om în viaţă. Seară de seară, de la fereastra cabinei lui, Iuri contempla acum acel tablou unic pentru care fusese înzestrat cu arta penelului: ceaţa uşoară a înserării deasupra luncii de la marginea bălţii, lunca împrejmuită de sîrmă ghimpată şi o mulţime de focuri arzînd, iar în jurul focurilor - foşti ofiţeri sovietici, care acum semănau cu nişte fiare sălbatice, care rodeau oase de cai morţi, care coceau lipii din coji de cartofi, fumau ţigări făcute din balegă şi se scărpinau de păduchi. Încă nu crăpaseră toate aceste bipede, încă nu-şi pierduseră toţi obişnuinţa vorbirii articulate, şi în reflexele purpurii ale focului se vedea cum mintea cea de pe urmă se aşternea pe feţele lor, care semănau din ce în ce mai mult cu faţa omului de Neanderthal.

Gust de pelin în gură! Viața pe care Iuri şi-o conservă nu-i mai este cîtuşi de puțin dragă. El nu este dintre aceia care consimt cu uşurință să uite. Nu, lui îi va fi dat să supraviețuiască şi va trebui să tragă concluziile.

Ei ştiu de acum că nu e vorba de nemți, sau nu doar de nemți, că dintre prizonierii de diferite naționalități, numai sovieticii trăiesc şi mor aşa, nimeni n-o duce mai rău decît ei. Pînă şi polonezii, pînă şi iugoslavii sunt întreținuți în condiții mult mai suportabile, nemaivorbind de englezi, nemaivorbind de norvegieni, care sunt copleşiți cu pachete de la Crucea Roşie internațională, cu pachete de acasă şi pur şi simplu nu se mai duc să-şi primească tainul nemților. Acolo unde lagărele sunt alături, aliații, din bunătate, le aruncă prin sîrma ghimpată cîte ceva, iar ai noştri se reped precum o haită de cîini asupra unui os.

Ruşii duc în spate tot războiul şi uite de ce au parte! Cum se explică asta?

Explicațiile se conturează încet-încet, venind de ici şi de colo: URSS nu recunoaşte semnătura Rusiei pe convenția de la Haga privind prizonierii de război, deci nu îşi asumă nici un fel de obligații în legătură cu tratamentul prizonierilor şi nu pretinde protecție pentru soldații săi căzuți prizonieri*. URSS nu-şi recunoaşte foştii soldați: nu are nici un interes să-i susțină în prizonierat.

Şi inima entuziastului celui de o vîrstă cu Revoluția din Octombrie îngheață. Acolo, în cabina barăcii, el poartă discuții aprinse şi se ceartă cu pictorul bătrîn (Iuri nu poate concepe, Iuri se împotriveşte, dar bătrînul îi dezvăluie totul strat după strat. Ce-i asta? Stalin? Dar oare nu este exagerat să pui totul pe seama lui Stalin, să atribui totul mîinilor lui scurtuțe? Dacă o concluzie este trasă numai pe jumătate, aceea nu-i concluzie. Dar ceilalți? Cei care se află lîngă Stalin şi mai jos, şi pretutindeni în țară, în general aceia cărora Patria le-a îngăduit să vorbească în numele său?

Şi ce trebuie să facem dacă mama ne-a vîndut la țigani, nu, mai rău, ne-a aruncat la cîini? Mai poate ea să fie considerată mama noastră? Dacă nevastă-ta a devenit o desfrînată, oare mai eşti obligat să-i rămîi fidel? Şi oare acea patrie care îşi trădează soldații mai poate fi numită Patrie?

Viața lui Iuri a luat altă întorsătură! Şi iată, el, altădată plin de admirație pentru tatăl său, a ajuns acum să-l afurisească! S-a gîndit pentru prima oară că tatăl lui şi-a călcat de fapt jurămîntul făcut armatei în care a crescut, a trădat, ca să instaureze acest regim, care acum îşi trădează soldații proprii. Şi de ce Iuri să fie legat prin jurămînt de acest regim trădător?

*Această convenție noi am recunoscut-o de-abia în anul 1955.

Cînd în primăvara lui 1943, agenții recrutori ai primelor „legiuni" ruseşti au venit în lagăr, mulți prizonieri s-au înrolat ca să scape de foame, însă Evtuhovici s-a înrolat din convingere, cu toată fermitatea şi luciditatea. Dar n-a rămas multă vreme în legiune: cînd te-au jupuit de piele nu te mai îngrijorează soarta părului. Acum, Iuri a încetat să mai ascundă faptul că ştia germana la perfecție şi, curînd, unul dintre şefi, un neamț de pe lîngă Kassel, care primise însărcinarea de a forma o şcoală de spioni cu pregătire intensivă, l-a luat pe lîngă el ca mînă dreaptă. Astfel a început alunecarea, pe care Iuri nu a prevăzut-o, a început substituirea. El dorea cu ardoare să-şi elibereze patria, dar a fost pus să pregătească spioni. Nemții aveau planurile lor. Unde o fi limita?... Şi din ce moment nu trebuie să o depăşeşti? Iuri a devenit locotenent al armatei germane. Acum cutreiera Germania în uniforma armatei germane, mergea la Berlin, îi vizita pe emigranții ruşi, citea cărți de Bunin(23), Nabokov(24), Aldanov(25), înainte inaccesibile...Iuri se aştepta să vadă că la ei toți, la Bunin, din fiecare pagină curge sîngele rănilor vii ale Rusiei. Oare ce s-a întîmplat cu ei? Pe ce şi-au cheltuit libertatea inestimabilă? Din nou despre corpul femeii, despre explozia pasiunii, despre asfințiturile de soare, despre frumusețea căpşoarelor aristocratice, despre întîmplări peste care de mult s-a aşternut praful. Scriau în aşa fel de parcă în Rusia nu avusese loc nici o revoluție sau ca şi cum le-ar fi fost prea greu să o explice, îi lăsau pe tinerii ruşi să-şi caute singuri azimutul vieții. Iuri trăia într-un zbucium necontenit era nerăbdător să vadă, să ştie, şi, din ce în ce mai des, după străvechiul obicei rus, îşi îneca dezorientarea în băutură.

Ce era de fapt şcoala lor de spionaj? Bineînțeles, nu era una veritabilă, în şase luni nu puteau să-i învețe decît cum să mînuiască paraşuta, explozibilii şi radioemițătorul. Nu îşi puneau mare nădejde în ei. Erau paraşutați pentru a stîrni inflație de încredere, însă pentru prizonierii de război ruşi, care abia îşi mai țineau zilele, abandonați fără nici o speranță, aceste şcoli, după opinia lui Iuri, consituiau o soluție salvatoare: aici, băieții mîncau pe săturate, primeau îmbrăcăminte călduroasă, nouă, şi, în plus, aveau buzunarele doldora de bani sovietici. Elevii (ca şi profesorii) se prefăceau că totul se va petrece conform celor plănuite: că în spatele frontului sovietic ei vor spiona, vor arunca în aer obiectivele stabilite, vor trimite mesaje radio codificate, apoi se vor întoarce, însă datorită acestei şcoli, ei scăpau pur şi simplu de moarte şi de captivitate, voiau să rămînă în viață, dar nu cu prețul de a trage în frații lor pe front.

De bună seamă că anchetatorii noştri nu luau în seamă astfel de considerente. Ce drept aveau ei să vrea să trăiască, de vreme ce, în spatele frontului sovietic, familiile privilegiate, posesoare ale cartelelor de categoria „zero", trăiau şi fără asta foarte bine? Nu recunoşteau intenția acestor baieți de a nu folosi carabina germană. Pentru acest joc de-a spionii, ei erau condamnați în virtutea celui mai cumplit articol, 58-6, şi,

pe deasupra, pentru intenția de diversiune. Aceasta însemna că nu vor mai ieşi niciodată din închisoare.
Erau trecuți peste linia frontului, iar mai departe opțiunea lor depindea de caracterul şi conştiința fiecăruia. Trinitrotoluenul şi radioemițătorul le aruncau numaidecît. Singura diferență era că unii se predau autorităților fără întîrziere (la fel ca „spionul" meu cu nasul cîrn întîlnit la serviciul de contrainformații al armatei), iar alții voiau mai întîi să chefuiască şi să petrecă cu banii primiți pe degeaba. Oricum, nici unul, niciodată, nu se mai întorcea la nemți, traversînd din nou linia frontului.
Totuşi, pe neaşteptate, în ajunul anului nou 1945, un băiat isteț, s-a întors şi a raportat că şi-a îndeplinit misiunea (du-te şi verifică!). Era ceva neobişnuit. Şeful nu se îndoia că fusese trimis de SMERŞ şi a hotărît să-l împuşte (soarta spionului conştiincios!). Iuri însă, dimpotrivă a insistat că trebuie recompensat şi dat ca exemplu celorlalți cursanți. Spionul care se întorsese l-a invitat pe Iuri să bea împreună o sticlă de vodcă şi, cu fața stacojie, aplecîndu-se peste masă, i-a destăinuit: „Iuri Nikolaevici! Comandamentul sovietic vă făgăduieşte iertarea dacă treceți neîntîrziat la ai noştri".
Iuri a tresărit. Inima lui înăsprită, care renunțase la totul, a fost inundată de un val de căldură. Patria?... Hainã, nedreaptă şi totuşi, atît de dragă! Iertarea?... Şi se poate întoarce la familie? Şi să se plimbe pe bulevardul Kamennoostrovski? Cum altfel, doar suntem ruşi! Iertați-ne, noi o să ne întoarcem, şi o să vedeți ce buni o să fim!... Răstimpul de un an şi jumătate, de cînd ieşise din lagăr, nu-i adusese lui Iuri fericirea. El nu regreta ceea ce făcuse, dar nu întrezărea nici un viitor. Cînd se întîlnea la un şnaps cu ruşi aflați în aceeaşi situație, vedea clar că toți simțeau ca şi el, că nu aveau nici o siguranță şi că viața lor era nefirească. Nemții îi manevreau după bunul lor plac. Acum, cînd devenise clar că nemții vor pierde războiul, pentru el tocmai se ivise o portiță de scăpare: şeful îl iubea şi, într-o zi, i-a dezvăluit că avea o moşie în Spania şi, în caz că imperiul se va preface în praf şi scrum, se vor pripăşi împreună acolo. Iată însă că vizavi de el stătea un compatriot beat, care, cu riscul vieții lui, îl ademenea: „Iuri Nikolaevici! Comandamentul sovietic apreciază experiența şi cunoştințele dumneavoastră. Ar vrea să profite de ele ca să afle cum sunt organizate serviciile de informații germane..."
Două săptămîni s-a zbuciumat Evtuhovici cuprins de şovăială, însă în timpul ofensivei sovietice de dincolo de Vistula, cînd îşi evacua şcoala spre interior, a ordonat subordonaților să o cotească pe drumul ce ducea la un conac polonez izolat. Acolo, după ce s-au aliniat în front, le-a declarat: „Eu trec de partea armatei sovietice! Fiecare este liber să aleagă!" Şi aceşti spioni cu caş la gură, care de-abia cu un ceas în urmă se prefăceau că sunt devotați Reich-ului german, acum au strigat plini de entuziasm. „Ura-a! Şi no-oi!" (Strigau „ura" pentru munca silnică la care vor fi condamnați...)

Atunci, şcoala lor, în efectiv complet, s-a ascuns pînă la sosirea tancurilor sovietice şi apoi a SMERŞ-ului. De atunci Iuri nu i-a mai văzut pe băieții lui. A fost despărțit de ei. Zece zile la rînd l-au pus să relateze toată istoria şcolii, programele, misiunile de sabotaj, şi el, într-adevăr credea că „experiența şi cunoştințele lui..." S-a discutat chiar şi problema plecării acasă, ca să-şi viziteze părinții.
Şi numai la Lubianka a înțeles că la Salamanca ar fi fost mult mai aproape de scumpa lui Neva... Putea să se aştepte să fie împuşcat sau, în cel mai bun caz, să fie condamnat la minimum douăzeci de ani.
Astfel se lasă omul ispitit, iremediabil, de fumul ce adie dinspre meleagurile natale... Aşa cum un dinte nu încetează să se facă simțit pînă ce nu i se scoate nervul, tot astfel nici noi nu încetăm să răspundem la chemarea patriei pînă ce nu înghițim arsenic. Pentru asta, lotofagii din Odiseea cunoşteau floarea unui lotus...
Iuri a rămas în celula noastră doar vreo trei săptămîni. Toate aceste trei săptămîni le-am petrecut numai în controverse. Eu susțineam că revoluția noastră a fost minunată şi justă, oribilă a fost doar denaturarea ei din 1929. El se uita la mine cu milă, strîngîndu-şi buzele nervoase: înainte de a face revoluție, ar fi trebuit să se stîrpească ploşnițele din țară! (Aici se întîlnea într-un fel, în mod straniu, cu Fastenko, deşi amîndoi porneau din puncte de plecare diferite. Eu susțineam că multă vreme țara sovietică a fost condusă numai de oameni animați de intenții nobile şi plini de abnegație. El zicea că toți, laolaltă cu Stalin, au fost o apă şi un pămînt chiar de la început. (Că Stalin era un bandit, eram amîndoi de acord.) Eu îl preamăream pe Gorki: ce om inteligent! ce punct de vedere just! ce artist mare! El mă combătea: o nulitate extrem de plictisitoare! S-a născocit pe sine, şi-a născocit personajele, toate cărțile lui sunt plăsmuite de la un capăt la celălalt! Lev Tolstoi - iată cine este regele literaturii noastre!
Din pricinia acestor dispute zilnice, purtate cu toată vehemența tinereții, nu am izbutit să devenim mai apropiați şi să vedem unul în celălalt mai mult decît ceea ce combăteam,
A fost luat din celula noastră, şi de atunci, oricît am întrebat printre deținuți, n-am mai aflat nimic despre el: nimeni nu l-a întîlnit la Butîrki ori la vreuna din închisorile de tranzit. Chiar vlasoviştii de rînd au dispărut cu toții undeva fără urmă, mai exact - sub pămînt, iar Bălții nici astăzi nu au actele necesare ca să părăsească pustietățile nordului. În comparație cu ei, destinul lui Iuri Evtuhovici nu era unul dintre destinele de rînd*.
Aici şi în continuare folosesc cuvînlul „vlasovist" în acel sens nebulos, dar statornic, cum a apărut şi s-a încetățenit în limba sovietică, căruia,

*În 1974 („Russkaia mîsl" - „Ideea rusă", 27 iunie), un fost zek a adeverit că Iuri a primit douăzeci şi cinci de ani lagăr pe care i-a efectuat în Sahalin, pe şantierul 505.

nu i s-a dat niciodată o definiție exactă. Pentru persoane neoficiale, căutarea acestei definiții era periculoasă, pentru cele neoficiale nu era dorită: „vlasovistul" era, în general, orice om sovietic care a trecut cu arma în mînă de partea inamicului în acest război. Este nevoie de ani şi de cărți pentru ca această noțiune să fie analizată, să fie separate categoriile diferite, şi, atunci, drept rezultat, vor rămîne „vlasoviştii" în sens propriu, adică, adepții direcți ori subordonații generalului Vlasov chiar din perioada cînd acesta, aflîndu-se în captivitate germană, şi-a oferit numele mişcării antibolşevice. În unele luni ale războiului, aceşti adepți nu erau mai mulți de cîteva sute, iar armata vlasovistă, cu subordonare centrală, în general, n-a izbutit să fie creată în realitate. Dar în decembrie 1942, nemții au făcut uz de un truc propagandistic: au difuzat un comunicat despre „adunarea de constituire" a „Comitetului rus", care a avut loc (niciodată n-a avut loc) la Smolensk şi care ba pretindea să fie un simulacru de guvern rus, ba nu pretindea. Comunicatul păstra incertitudinea, şi în plus s-au dat numele generalului locotenent Vlasov şi al generalului maior Malîşkin. Nemții îşi puteau permite o astfel de inițiativă: să dea un comunicat, pe urmă să-l contramandeze, pe urmă - în pofida contramandării - să acționeze, însă manifestele au fost lansate din avioane, au căzut în zona pozițiilor noastre, s-au aşternut în memoria noastră. Dincolo de comitetul „vlasovist" s-a creat, fireşte, imaginea de mişcare, de forțe armate, şi cînd de partea armatei germane au început să lupte, contra noastră, compatrioți de-ai noştri - ruşi sau formații naționale -, anume lor li s-a ataşat cuvîntul cunoscut: „vlasovişti" şi politrucii noştri n-au avut nimic împotrivă. Astfel, în mod convențional, dar statornic s-a legat întreaga mişcare de numele lui Vlasov.

Şi oare cîți au fost aceşti compatrioți ai noştri care au ridicat arma împotriva patriei lor? „Nu mai puțin de opt sute de mii de cetățeni sovietici au intrat în organizațiile combatante al căror scop era lupta împotriva statului sovietic", adevereşte un cercetător (Thorwald, Wen sie verderben wollen... Stuttgart, 1952). Cam la fel apreciază şi alții (de pildă, Sven Steenberg, Wlasow - Verräter oder Patriot?, Koln, 1968). Dificultatea stabilirii unor cifre exacte constă şi în faptul că în administrația germană şi conducerea militară se dădea o luptă între diferitele categorii, şi instanțelor inferioare, realiste în cursul războiului, li se cerea să micşoreze această cifră, pentru a nu speria vîrfurile cu creşterea forței antibolşevice care, totuşi, nu era pro-germană. Toate acestea se întîmplau cu mult înainte de crearea aparte, la sfirşitul anului 1944, a Armatei Ruse de Eliberare.

***

În sfîrşit, sosea şi prînzul la Lubianka. Cu mult înainte pe coridor răsuna zăngănitul voios, apoi fiecăruia i se aducea pe tavă, ca la restaurant, două farfurii de aluminiu (nu castroane): una cu un polonic de supă şi cealaltă cu un polonic de caşă subțire, fără pic de grăsime.

La început, tulburat de nelinişti, inculpatul nu poate înghiți nimic, cîte unul nu se atinge nici de pîine timp de cîteva zile, nu ştie ce ar putea face cu ea. Treptat însă pofta îi revine, pe urmă cunoaşte starea de foame continuă, care se transformă în nesaț. Apoi, dacă izbuteşte să se tempereze, stomacul i se strînge, se adaptează la mîncare puțină, şi hrana mizerabilă de aici devine numai bine suficientă. Pentru asta e nevoie de autoeducare, să te dezobişnuieşti de a te holba cu invidie la cei ce mănîncă o bucată în plus, să-ți interzici discuțiile despre mîncare periculoase pentru stomac, şi să te ridici cît mai mult cu putință în sferele înalte. La Lubianka acest lucru este înlesnit de cele două ore de repaus îngăduite după masa de prînz - minune întîlnită doar la casa de odihnă. Ne întindem pe pat cu spatele la vizor, aşezăm la vedere cărțile deschise şi picotim. În realitate, dormitul este interzis, şi gardienii observă cartea căreia multă vreme nu i se întorc paginile, însă de obicei la această oră nu bat în uşă. (Această omenie îşi are explicația în faptul că toți cei care nu trebuiau să doarmă se aflau la ora aceea la interogatoriul de zi. Pentru îndărătnicii care nu semnau procesele-verbale contrastul era chiar mai puternic: cînd reveneau în celulă, ora de repaus tocmai lua sfîrşit!)
Somnul este singurul leac împotriva foamei şi împotriva tristeții: organismul nu arde, iar creierul nu mai prefiră iarăşi şi iarăşi greşelile săvîrşite.
Curînd va fi adusă şi cina: încă un polonic de casă subțire. Viața dă zor să-şi etaleze toate darurile în fața ta. De acum, timp de cinci-şase ore pînă la stingere n-o să mai pui nimic în gură, dar asta nu te mai înspăimîntă, pentru că seara te obişnuieşti mai uşor să nu-ți fie foame. Este un lucru de mult cunoscut şi în medicina militară, în regimentele de rezervă seara, nu se dă mîncare.
Iată că vine şi clipa pentru a-ți face nevoile de seară, pe care, fără îndoială, ai aşteptat-o cu febrilitate toată ziua. Ce simplă, ce uşoară devine dintr-o dată lumea întreagă! Şi dintr-o dată toate marile probleme se simplifică! Ai simțit şi tu, nu-i aşa?
Ah, acele seri imponderabile de la Lubianka! (De fapt, imponderabile numai dacă nu aştepți un interogatoriu de noapte.) Trupul tău uşor a fost îndestulat cu caşă doar atît cît sufletul să nu-i simtă greutatea. Cîte gînduri îți trec libere, nestingherite prin minte! Parcă ne-am fi aflat pe înălțimile Sinaiului, şi acolo, țîşnind dintr-o vîlvătaie, ni se arată adevărul. Oare nu la aşa ceva visa şi Puşkin:
Vreau să trăiesc, să pot să cuget şi să sufăr!
Iată că noi suferim şi cugetăm deopotrivă, şi nimic altceva nu există în viața noastră. Şi cît de uşor a fost să atingi acest ideal...
Şi seara, fireşte, ne antrenăm în discuții aprinse, renunțînd la partida de şah cu Susi şi la cărți. Bineînțeles, cele mai incendiare erau controversele mele cu Evtuhovici, pentru că problemele abordate erau toate explozive, ca, de pildă, cea privind sfîrşitul războiului. Între timp, gardia-

nul, fără să scoată o vorbă, fără vreo expresie pe față, a intrat în celulă şi a coborît la fereastră storul albastru de camuflaj. Acum, acolo, dincolo de storuri, Moscova, peste care s-a lăsat vălul înserării, începe slobozirea salvelor de salut. Aşa cum nu vedeam cerul luminat de aurorele focurilor de artificii, tot astfel nu vedem nici harta Europei, dar încercăm să ne-o imaginăm cu de-amănuntul şi să ghicim ce oraşe au mai fost c cucerite. Pe Iuri, aceste salve de salut şi focuri de artificii îl scoteau cel mai mult din sărite. Chemînd destinul să-i îndrepte greşelile făcute, el ne încredințează că războiul nu se va sfîrşi cîtuşi de puțin, că acum Armata Roşie şi anglo-americană se vor năpusti una asupra celeilalte, şi de-abia atunci va începe adevăratul război. Celula primeşte această prezicere cu cel mai viu interes. Şi cum se va sfîrşi? Cu înfrîngerea uşoară a Armatei Roşii - ne asigură Iuri (şi, deci, cu eliberarea noastră? ori cu executarea noastră?). Aici mă încăpățînez eu, şi discuția devine tot mai înverşunată! Argumentele lui: armata noastră este istovită, vlăguită, prost echipată şi, lucrul cel mai important, împotriva aliaților ea nu va mai lupta cu aceeaşi tărie. Aducînd exemplul unităților pe care le cunoşteam, eu susțin că armata nu este istovită, ci a căpătat experiență, acum este puternică şi plină de ură, şi în acest caz îi va căsăpi pe aliați şi mai abitir decît pe nemți. -Niciodată! Strigă Iuri (dar în şoaptă). - Dar Ardenii? strig eu (în şoaptă). Intervine Fastenko şi ne ia în rîs, zicînd că nici unul dintre noi nu înțelege Occidentul, că acum absolut nimeni nu poate sili trupele aliate să lupte împotriva noastră.

Totuşi, seara, nu prea avem chef de discuții, mai degrabă am asculta o istorioară interesantă şi chiar, liniştitoare, şi conversația să fie paşnică.

Una dintre conversațiile cele mai îndrăgite era aceea despre tradițiile închisorilor, despre cum era odinioară la închisoare*. Noi îl avem pe Fastenko şi, astfel, ascultăm aceste povestiri din sursă directă. Cel mai mult ne emoționa faptul că, înainte, a fi deținut politic nu era considerat o ruşine, ci, dimpotrivă, un motiv de mîndrie, că rudele lor adevărate nu îi renegau, iar fete necunoscute se dădeau drept logodnice numai pentru ca să îi viziteze la închisoare. Ori vechea tradiție, universală, a pachetelor trimise deținuților de sărbători? Nimeni în Rusia nu se aşeza la masă după postul marilor sărbători, pînă nu ducea un pachet deținuților anonimi la cazanul comun al închisorii. La Crăciun duceau jambon de porc, prăjituri, plăcinte, cozonaci. Chiar şi cîte o bătrînă săracă aducea de Paşti zece ouă roşii şi îşi simțea inima uşurată. Dar unde a dispărut această bunătate rusească? Ea a fost înlocuită de conştiință! Cît de cumplit a fost speriat poporul nostru şi dezvățat de a purta de gri-

*În zorul revoluției din februarie, ziaristul radical Er. Peciorski („Rannce utro" - ..Zorile". 7 martie 1917) se lăuda că aflîndu-se la Secția politiei secrete din Moscova, urmărea zi de zi din celulă prin vizor toată viața din secție. El este cel care ne speria cu grozăviile poliției secrete şi, luați aminte, vizorul nu era prevăzut pe dinafară cu un căpăcel.

jă celor aflați în suferință! Astăzi acest lucru ar părea o absurditate. Astăzi, dacă ai propune, în indiferent ce instituție, să se organizeze în preajma unei sărbători o colectă în beneficiul deținuților din închisoarea locală, acest lucru ar fi considerat de către apărătorii ordinii drept o revoltă antisovietică! Ca să vedeți cît de cruzi am putut să devenim.
Dar ce reprezentau aceste daruri sărbătoreşti pentru deținuți? Oare numai o mîncare gustoasă? Ele zămisleau sentimentul cald că acolo, în libertate, oamenii se gîndesc la tine, îți poartă de grijă.
Fastenko ne povesteşte că şi în perioada sovietică a existat o Cruce Roşie politică. Aici nu pot spune că nu îl credem, dar, nu ştiu cum, ne este imposibil să ne închipuim aşa ceva. Ne spune că E. P. Peşkova, folosindu-se de inviolabilitatea personală, mergea în străinătate, acolo strîngea bani (la noi nu prea eşti liber să strîngi), iar pe urmă, aici, se cumpărau alimente pentru deținuții politici care nu aveau rude. Pentru toți politicii? Şi iată, aici, ni se lămureşte: nu, nu pentru toți. Pentru kaeri (KR), adică pentru contrarevoluționari, nu (deci pentru cei încadrați la articolul Cincizeci şi Opt), ci doar pentru membrii fostelor partide socialiste. A-a-a, păi spuneți aşa!... Da, şi de altfel, pe urmă, însăşi această Cruce Roşie, toată conducerea ei, cu excepția E. P. Peşkova, a fost întemnițată...
Alt subiect plăcut pentru conversațiile de seară, cînd nu aşteptai să fii chemat la interogatoriu, era eliberarea. Da, cică există asemenea cazuri uluitoare cînd careva este eliberat. De pildă, pe Z-v l-au luat din celula noastră „cu lucruri cu tot" - poate l-au eliberat? Căci ancheta nu putea să se sfîrşească atît de repede. (Peste zece zile s-a întors - fusese dus la Lefortovo. Acolo, probabil, a semnat repede tot ce i s-a cerut, şi l-au adus din nou la noi.) Dacă te eliberează, - ascultă-mă, doar ai fost închis pentru un fleac, tu însuți ai spus - făgăduieşte-mi că te duci la soția mea şi ca semn de confirmare să-mi pună în pachet, să zicem, două mere... - Mere, acum, nu se găsesc pe nicăieri. - Atunci trei covrigi. - S-ar putea întîmpla ca în Moscova să nu se găsească nici covrigi. - Bine, bine, atunci patru cartofi. (Aşa se învoiesc şi pe urmă, într-adevăr, N este luat cu lucruri cu tot, iar M primeşte în pachet cei patru cartofi. Este extraordinar, este uluitor! L-au eliberat, şi cazul lui a fost mult mai grav decît al meu! Atunci, poate că şi pe mine, în curînd... Dar poate cel de-al cincilea cartof a căzut în sacoşa soției lui M, iar N se află în cala vaporului în drum spre Kolîma.)
Uite aşa ne luăm cu vorba despre cîte-n lună şi-n stele, ne aducem aminte despre întîmplări nostime. Şi eşti voios, şi te simți bine printre aceşti oameni interesanți, care au avut o altă viață şi o altă experiență decît ale tale. Între timp a trecut şi inspecția silențioasă de seară, au luat şi ochelarii, şi, iată, becul a clipit de trei ori. Asta înseamnă că peste cinci minute sună stingerea!
Iute, iute! Punem mîna pe pături. La fel cum pe front nu ştii dacă lîngă

tine, acum, peste un minut, nu se va prăvăli o ploaie de obuze, tot astfel nici aici nu ştim ce ne va aduce noaptea fatală cu interogatoriile ei. Ne culcăm, scoatem o mînă peste pătură, ne străduim să alungăm din minte vîntul gîndurilor. Să dormim!
Într-o asemenea clipă, odată, într-o seară de aprilie, la scurtă vreme după ce ne luaserăm bun rămas de la Evtuhovici, a răsunat cheia în broasca de la celula noastră. Am fost cuprinşi de fiori: pe cine? Numaidecît se va auzi şuierătura gardianului: „Cel cu Sî!" „Cel cu Zî!" Dar gardianul n-a şuierat: lîngă uşă se afla un novice: slăbuţ, tînăr, îmbrăcat într-un costum albastru simplu şi, pe cap, cu o şapcă albastră. Nu avea nimic în mînă, nici un fel de lucruri. Privea în jur dezorientat.
— Ce număr are celula asta? a întrebat el neliniştit.
— Cincizeci şi trei. A tresărit.
— Din lumea oamenilor liberi? l-am întrebat noi.
— Nu-u-u... a clătinat ci din cap cu o expresie de suferinţă.
— Cînd ai fost arestat?
— Ieri dimineaţă.
Am izbucnit cu toţii în rîs. Avea o faţă cam prostuţă, blîndă, sprîncenele aproape albe.
— Pentru ce?
(Aceasta nu-i o întrebare cinstită, nu poţi să aştepţi un răspuns.)
— Păi, nu ştiu... Ia, nişte fleacuri acolo...
Aşa răspund toţi. Toţi sunt arestaţi pentru fleacuri. Fiecare inculpat socoteşte că, mai cu seamă, cazul său este un fleac.
— Ei, totuşi?
— Păi...am scris o proclamaţie. Către poporul rus.
— Ce-e-e??? (Astfel de „fleacuri" nu mai întîlniserăm!)
— O să mă împuşte? a întrebat el şi faţa i s-a alungit. Trăgea întruna de cozorocul şepcii pe care nu şi-o scosese de pe cap.
— Nu, vezi-ţi de treabă, l-am liniştit noi. Acum nu mai împuşcă pe nimeni. O să primeşti zece ani ca popa.
— Dumneata eşti muncitor? Funcţionar? a întrebat social-democratul, fidel principiului de clasă.
— Muncitor.
Fastenko a întins mîna şi a exclamat triumfător către mine:
— Iată, A. L, ia aminte la starea de spirit a clasei muncitoare!
Şi s-a întors să se culce, socotind că mai departe nu mai are unde merge şi nu mai are ce asculta. Dar s-a înşelat.
— Cum aşa? O proclamaţie nitam-nisam? În numele cui?
— Al meu propriu.
— Dar cine eşti dumneata? Novicele a zîmbit cu un aer vinovat:
— Împăratul, împăratul Mihail.
Parcă ne-ar fi străpuns un fulger. Ne-am ridicat în capul oaselor şi ne-am uitat unul la altul. Nu, faţa lui sfioasă, de om simplu, nu semăna

cîtuşi de puţin cu faţa lui Mihail Romanov. Apoi, chiar şi vîrsta...
— Mîine, mîine, acum să dormim! a spus Susi cu asprime.
Am adormit presimţind cu plăcere că, mîine, cele două ore pînă la raţia de pînie nu vor fi plictisitoare.
I-au adus şi împăratului patul şi aşternutul, şi s-a culcat liniştit lîngă hîrdău.
***
În anul o mie nouă sute şaisprezece, în casa mecanicului de locomotivă Belov din Moscova a intrat un moşneag necunoscut, trupeş, cu barba bălaie, şi i-a spus evlavioasei neveste a acestuia: „Pelagheia! Tu ai un fecior de un an. Ai grijă de el, pentru Domnie! Cînd va bate ceasul, am să vin din nou". Şi a plecat.
Pelagheia nu ştia cine era acest moşneag, însă el a grăit atît de clar şi amenințător, încît vorbele lui au subjugat inima ei de mamă. Şi l-a îngrijit pe acest copil ca pe ochii din cap. Viktor a crescut cuminte, ascultător şi evlavios. Deseori i se năzăreau vedenii cu îngeri şi cu Maica Domnului. Pe urmă mai rar. Moşneagul nu s-a mai arătat. Viktor a învăţat meseria de şofer. În 1936 a fost luat la armată şi dus în Birobidjan într-o companie de motorizate. El nu se purta deloc cu dezinvoltură, dar poate tocmai prin această fire blîndă şi liniştită, neobişnuită la un şofer, a fermecat o fată dintre angajaţii civili, barînd astfel calea comandantului său de pluton care încerca şi el s-o cucerească. În acest timp, mareşalul Blicher(26) venise să asiste la manevrele lor, şi, cum şoferul lui personal s-a îmbolnăvit grav, a ordonat comandantului companiei să-i trimită pe cel mai bun şofer. Comandantul de companie l-a chemat pe comandantul de pluton, iar acesta a avut ideea să-i arunce mareşalului pe rivalul său Belov. (În armată se întîmplă adesea astfel: nu-l promovezi pe cel care merită, ci pe acela de care vrei să te descotoroseşti.) În plus, Belov era băiat muncitor, nu se dădea în vînt după băutură, astfel încît n-o să le facă neplăceri.
Belov i-a plăcut lui Blicher şi a rămas la el. Curînd, sub un motiv plauzibil, Blicher a fost chemat la Moscova (astfel, înainte de arestare, mareşalul a fost rupt de Extremul Orient, care îi era supus). Şi-a luat cu el şi şoferul. Pierzîndu-şi protectorul, Belov a nimerit la garajul Kremlinului şi a început să-i care cînd pe Mihailov(27) (LKSM), cînd pe Lozovski(28), apoi încă pe cineva şi, în sfîrşit pe Hruşciov(29). Aici, Belov a putut contempla din plin (ne-a povestit şi nouă multă vreme) ospeţele, moravurile, precauţiile din acest mediu. Ca reprezentant al proletariatului de rînd din Moscova, a asistat atunci şi la procesul lui Buharin ce se desfăşura la Casa Sindicatelor. Dintre toţi stăpînii lui, numai despre Hruşciov vorbea cu căldură: numai în casa lui, şoferul era aşezat la masă cu întreaga familie, şi nu separat, la bucătărie; doar aici se mai păstra în acei ani simplitatea muncitorească. Mereu voiosul Hruşciov s-a legat şi el de Viktor Alexeevici şi, plecînd în 1938 în

Ucraina, a insistat foarte mult să meargă cu el. „N-aş fi plecat niciodată de la Hruşciov", zicea Viktor Alexeevici. Însă ceva îl reţinea la Moscova. În anul 1941, cu puţin înainte de începutul războiului, a avut o întrerupere în serviciu, n-a mai lucrat la garajul guvernului, şi astfel, fără nici o protecţie, a fost numaidecît mobilizat de comisariatul militar. Totuşi, datorită sănătăţii sale şubrede, nu l-au trimis pe front, ci într-un batalion de muncă: mai întîi l-au dus pe jos pînă la Inza(30) iar acolo l-au pus să sape tranşee şi să construiască drumuri. După viaţa îndestulată şi lipsită de griji din ultimii ani, acum nu-i venea deloc uşor. Primise o lovitură dureroasă. A sorbit pînă la fund cupa mizeriei şi a necazurilor şi a văzut în jurul său că poporul nu numai că nu trăia mai bine la începutul războiului, ci, dimpotrivă, sărăcise cu totul. Scăpînd cu greu, eliberat pe caz de boală, Belov s-a întors la Moscova şi aici chipurile se aranjase din nou: a fost şoferul lui Şcerbakov*. Apoi a condus maşina lui Sedin, comisarul poporului pentru industria petrolului. Sedin însă a delapidat (în total 35 de milioane). A fost înlăturat fără prea mult zgomot, iar Belov, nu se ştie de ce, şi-a pierdut din nou serviciul pe lîngă conducători. Şi s-a angajat şofer la o autobază, făcînd în orele libere curse pînă la Krasnaia Pahra(31).

Gîndurile lui însă erau în altă parte. În 1943 se afla la mama lui. Aceasta spăla rufe şi a ieşit cu căldările la pompa de apă. În vremea asta uşa s-a deschis şi în casă a intrat un moşneag necunoscut trupeş, cu barba colilie. S-a închinat la icoană, l-a privit sever pe Belov şi a grăit: „Bună ziua, Mihail! Dumnezeu să te binecuvînteze!" „Pe mine mă cheamă Viktor", a răspuns Belov. „Dar vei fi Mihail, împăratul Sfintei Rusii!" a continuat moşneagul. Atunci a intrat mama lui Belov şi, de spaimă, a căzut, vărsînd căldările: era acelaşi moşneag, care venise cu douăzeci şi şapte de ani în urmă. Încărunţise, dar era el. „Dumnnezeu să te mîntuie, Pelagheia, că ţi-ai ocrotit feciorul", a grăit moşneagul. Şi s-a retras cu viitorul împărat, precum un patriarh care îl aşază pe tron. I-a destăinuit tînărului năucit că în anul 1953 se va schimba regimul (iată de ce numărul 53 al celulei l-a uluit într-atît!), şi el va fi împăratul a toată Rusia**, iar pentru asta, în anul 1948, trebuie să înceapă să strîngă forţe, dar ce să facă mai departe, cum să strîngă acele forţe, bătrînul nu l-a mai învăţat, a plecat. Iar Viktor Alexeevici nu s-a încumetat să-l întrebe.

De acum înainte, liniştea şi simplitatea vieţii erau pierdute! Altcineva

*Povestea că obezul Şcerbakov, cînd venea la Informbiuro (Biroul de informaţii) nu suporta să vadă oamenii, şi din încăperile pe unde trebuia să treacă dispărea tot personalul. Gîfîind din cauza grăsimii, se apleca şi îndoia colţul covorului. Şi era vai de întregul Informbiuro dacă descoperea vreun fir de praf.

**Cu excepţia unei erori neînsemnate, că a confundat şoferul cu un călător, bătrînul profet nu s-a înşelat aproape deloc!

poate că ar fi dat înapoi de la un asfel de proiect covîrşitor. Dar Viktor tocmai se frecase de vîrfurile cele mai înalte, îi văzuse pe toţi aceşti Mihailovi, Şcerbakovi, Sedini, a auzit şi de la alţi şoferi şi a înţeles că aici nu este nevoie de nimic excepţional, ba chiar dimpotrivă.
Noul ţar de curînd încoronat, blînd, conştiincios, sensibil precum Fiodor Iovannovici(32), ultimul dintre Riurikovici, a simţit cum îl apasă povara grea a căciulii Monomahului(33). Sărăcia şi nenorocirile din jur, pentru care pînă aici nu era răspunzător, acum se aşezaseră pe umerii lui, şi el era vinovat că ele tot mai continuă. I s-a părut ciudat să aştepte pînă în anul 1948, şi în toamna lui 1943 a scris primul său manifest adresat poporului rus şi l-a citit în faţa a patru lucrători de la garajul comisariatului poporului pentru industria petrolului...
... De dimineaţă ne-am aşezat în jurul lui Viktor Alexeevici, şi el ne-a povestit blajin toate acestea. Noi încă nu ne dădeam seama că el era credul ca un copil, eram captivaţi de povestirea lui neobişnuită şi - a fost vina noastră!- n-am avut timp să-l avertizăm cu privire la „cloşcă". Nouă nici prin cap nu ne trecea că din cele povestite aici cu atîta naivitate anchetatorul nu cunoştea decît o parte!... Cînd povestirea a luat sfîrşit, Kramarenko s-a cerut să meargă ori „la şeful închisorii după tutun", ori la doctor, însă, oricum, curînd a fost chemat. Acolo i-a înfundat pe cei patru lucrători de la comisariatul poporului pentru industria petrolului, de care n-ar fi aflat cineva vreodată... (A doua zi, întorcîndu-se de la interogatoriu, Belov se mira de unde a aflat anchetatroul de ei. În acea clipă ne-am dat seama...) „Petroliştii" au citit manifestul, l-au aprobat şi nici unul nu l-a denunţat pe împărat! Însă el însuşi a simţit că este prea devreme, prea devreme! Şi a ars manifestul.
A trecut un an. Viktor Alexeevici lucra ca mecanic la o autobază. În toamna lui 1944 a scris din nou un manifest şi l-a dat la zece oameni - şoferi, lăcătuşi - să-l citească. Toţi l-au aprobat. Şi nici unul nu l-a trădat! (Din zece oameni - nici unul, în anii cînd delaţiunea era în floare, acesta este un fenomen rar! Fastenko nu s-a înşelat cînd s-a referit la „starea de spirit a clasei muncitoare"). Este drept că împăratul, cu acest prilej, recurgea la şiretlicuri nevinovate: lăsa să se înţeleagă că are un susţinător puternic în guvern; le-a făgăduit adepţilor săi deplasări în interes de serviciu pentru unirea forţelor monarhiste din provincie.
Au trecut cîteva luni. Împăratul s-a destăinuit încă la două fete de la garaj. De data aceasta nu a existat o lovitură greşită: fetele s-au dovedit la un înalt nivel ideologic! Numaidecît, inima lui Viktor a fost străpunsă de un fior, presimţind o nenorocire. În duminica de după Blagoveştenie se plimba prin piaţă, avînd manifestul asupra lui. S-a întîlnit cu un muncitor bătrîn, unul din adepţii lui, care i-a spus: „Viktor! Ai face bine să arzi deocamdată hîrtia aia, ce zici?" Şi Viktor a simţit cu toată acuitatea: da, a scris manifestul prea devreme! Trebuie să-l ardă! „Mă duc să-l ard fără întîrziere, aşa este!" Şi a pornit spre casă ca să-l ardă. Însă doi

tineri prezentabili l-au strigat chiar acolo, în piață: „Viktor Alexeevici! Veniți cu noi!" L-au urcat într-un automobil şi l-au dus la Lubianka. Aici toți erau atît de grăbiți şi agitați, încît au uitat să-l percheziționeze după ritualul obişnuit, şi a existat un moment cînd împăratul era gata să distrugă manifestul la toaletă. Dar s-a gîndit că îl vor strînge şi mai tare uşa: unde este, unde este? Şi numaidecît l-au urcat în lift şi l-au dus la un general şi la un colonel, şi generalul i-a smuls cu mîna lui manifestul din buzunarul umflat.

Nu a fost însă nevoie decît de un interogatoriu pentru ca Marea Lubianka să răsfule uşurată: toate acestea nu prezentau nici un pericol. S-au operat zece arestări la garajul autobazei. Apoi patru la garajul comisariatului poporului pentru industria petrolului. Ancheta a fost încredințată acum unui locotenent colonel, care se prăpădea de rîs, analizînd proclamația:

— Majestatea voastră, ia uitați-vă ce scrieți aici: „Ministrului meu de la agricultură o să-i dau indicații să desființeze colhozurile chiar din cea dintîi primăvară". Dar cum o să împartă inventarul? Aici nu este prevăzut... Pe urmă scrieți: „Voi dezvolta construcțiile de locuințe şi voi instala pe fiecare în apropierea locului de muncă... voi mări salariile muncitorilor..." Din ce fonduri, majestatea voastră? Va trebui să tipăriți bani, nu-i aşa? Fiindcă desființați împrumuturile!... Apoi iată: „Voi şterge Kremlinul de pe fața pămîntului". Atunci unde veți instala guvernul propriu? De pildă, v-ar conveni clădirea Marii Lubianka? Nu vreți să mergeți s-o vizitați?...

Veneau să rîdă de împăratul a toată Rusia şi anchetatorii tineri. Ei nu vedeau aici decît un prilej de rîs.

Nici noi, cei din celulă, nu ne puteam reține întotdeauna zîmbetul. „Sper că nu ne veți uita în 53?" spunea Z-v şi ne făcea cu ochiul.

Toți rîdeau de el...

Viktor Alexeevici, omul cu sprîncene albe, față naivă şi mîini bătătorite, primind cartofi fierți de la nefericita lui mamă Pelagheia, ne poftea pe toți să mîncăm: „Ospătați-vă, ospătați-vă, tovarăşi..."

Zîmbea cu sfială, înțelegea perfect că este demodat şi ridicol să fii împăratul a toată Rusia. Dar ce să-i faci, dacă opțiunea lui Dumnezeu s-a oprit asupra lui?!

Curînd a fost luat din celula noastră*.

***

În ajun de 1 mai au dat jos de la fereastră perdeaua de camuflaj. Răz-

*Cînd, în 1962, am făcut cunoştință cu Hruşciov, îmi sta pe limbă să-i spun: „Nikita Sergheevici! Ştiți că avem o cunoştință comună?" Însă i-am spus o altă frază, mult mai importantă, din partea foştilor deținuți.

boiul se apropia în mod vizibil de sfîrşit.
În acea seară, la Lubianka, domnea o linişte neobişnuită, era aproape a doua zi de Paşti, sărbătorile se suprapuneau. Toți anchetatorii petreceau în Moscova, nimeni nu era dus la interogatoriu. Şi în această linişte s-a auzit cum cineva a început nu se ştie de ce să protesteze. A fost scos din celulă şi dus într-o boxă (după auz, cunoşteam dispoziția tuturor uşilor) unde l-au bătut îndelung în fața uşii deschise. În liniştea care se lăsase se auzea clar fiecare buşitură în ceva moale şi într-o gură care se îneca în hohote de plîns.
Pe doi mai, în Moscova s-au tras treizeci de salve de tun. Asta însemna că mai căzuse o capitală europeană. Mai rămăseseră necucerite două - Praga şi Berlin. Trebuia să ghicim una din două.
Pe nouă mai, o dată cu prînzul, ne-au adus şi cina, cum la Lubianka se obişnuia numai de 1 mai şi de 7 noiembrie.
Numai după asta ne-am dat seama că războiul a luat sfîrşit.
Seara au mai tras o serie de treizeci de salve. Nu mai rămăsese nici o capitală necucerită. Şi tot în aceeaşi seară s-a mai tras încă o serie, mi se pare că au fost patruzeci de salve de artilerie, era, cu adevărat, sfîrşitul sfîrşiturilor.
Pe deasupra botniței de la fereastra noastră şi de la alte celule din Lubianka, de la toate ferestrele închisorilor din Moscova, contemplam şi noi, foştii prizonieri şi foştii combatanți, cerul Moscovei zugrăvit de focurile de artificii şi împînzit de raze.
Boris Gammerov, un tînăr soldat dintr-o baterie de tunuri antitanc, demobilizat pe caz de invaliditate (o leziune incurabilă la plămîni), arestat cu un grup de studenți, se afla în seara aceea într-o celulă foarte aglomerată de la Butîrki, unde jumătate dintre deținuți erau prizonieri şi combatanți de pe front. Aceste ultime salve de salut le-a evocat, zgîrcit, într-o strofă de opt versuri, care mai de care mai banale: cum s-au culcat pe priciurile de lemn, acoperindu-se cu mantalele; cum s-au trezit de zgomot; şi-au ridicat capetele, mijindu-şi ochii spre botniță: a, salve şi focuri de artificii; s-au culcat la loc.
„Şi iar s-au învelit cu mantalele".
Cu aceleaşi mantale îmbibate de noroiul tranşeelor, de cenuşa focurilor, ferfeniițite de schijele nemțeşti.
Nu era pentru noi Victoria aceea. Şi nici primăvara aceea...

Capitolul 6
PRIMĂVARA ACEEA

În IUNIE 1945, în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară, în ferestrele închisorii Butîrki răsunau sunetele de aramă ale unor orchestre aflate undeva prin apropiere: pe strada Lesnaia sau pe Navoslobodskaia. Erau marşuri, reluate la nesfîrşit.

Noi stăteam lîngă ferestrele larg deschise ale închisorii, care însă nu lăsau aerul să circule dincolo de botniţele verzui din sticlă armată, şi ascultam. Oare mărşăluiau unităţi militare? Ori muncitorii îşi consacrau cu plăcere acestui sport timpul lor liber? Nu ştiam, dar zvonurile ajunseseră şi la noi: cică se pregătea o mare paradă a Victoriei, care urma să aibă loc în Piaţa Roşie într-o duminică din iunie, pentru a marca patru ani de la începutul războiului.

Pietrelor puse la temelie le este dat să geamă şi să fie bătute în pămînt, nu ele vor încorona edificiul. Dar chiar şi un loc de onoare la temelie le-a fost refuzat celor care, abandonaţi într-un mod stupid, au primit drept în faţă primele lovituri ale acestui război, preîntîmpinînd o victorie străină.

Ce-i pentru un trădător al fericirii son?(1)

Primăvara aceea din anul 1945, în puşcăriile noastre, a fost cu precădere primăvara prizonierilor ruşi. Ei se deplasau prin închisorile Uniunii în uriaşe bancuri cenuşii, compacte, precum scrumbiile în ocean. Pentru mine, primul vîrf al unui astfel de banc a fost Iuri Evtuhovici. Iar acum eram copleşit pe de-a-ntregul, din toate părţile, de mişcarea lor plină de unitate şi de siguranţă, care parcă îşi cunoştea direcţia.

Nu numai prizonierii au trecut prin acele celule: se revărsa valul tuturor celor care au trăit o perioadă în Europa: şi emigranţii din timpul războiului civil; şi oslarbeiterii din războiul cel nou cu Germania; şi ofiţerii Armatei Roşii, prea categorici şi prea cutezători în concluziile lor, astfel încît Stalin putea să se teamă ca nu cumva ei să aducă din campania europeană libertatea europeană, aşa cum o făcuseră alţii cu o sută douăzeci de ani înaintea lor. Însă, cei mai mulţi erau totuşi prizonierii. Iar între prizonierii de vîrste diferite, majoritatea erau cei de o vîrstă cu mine şi nici chiar ei, ci aceia de o vîrstă cu Revoluţia din Octombrie, cei care s-au născut o dată cu revoluţia, care în 1937, de nimic tulburaţi, au dat năvală la demonstraţiile organizate cu prilejul celei de a douăzecea aniversări şi al căror leat la începutul războiului alcătuia tocmai armata activă, risipită în cîteva săptămîni.

Astfel, acea chinuitoare primăvară, petrecută la închisoare în sunetele marşurilor Victoriei, a devenit primăvara ispăşirii generaţiei mele.

Noi suntem cei cărora li s-a cîntat deasupra leagănului: „Toată puterea Sovietelor!" Noi întindeam mînuţa bronzată de copil spre trompeta de

pionier şi la strigătul „Fiți gata!" răspundeam salutînd: „Întotdeauna gata!" Noi suntem cei care la Buchenwald am introdus arme şi am intrat în partidul comunist. Şi tot noi suntem cei care ne-am trezit printre oile negre numai pentru că am rămas în viață. (Deținuții de la Buchenwald care au rămas în viață tocmai pentru asta au fos azvîrliți în lagărele noastre: cum ai reuşit să scapi cu viață într-un lagăr de exterminare? Aici nu e ceva curat!)

Încă de cînd am tăiat în două Prusia Orientală, am văzut coloanele abătute ale prizonierilor care se întorceau. Singurii cu sufletele triste cînd toată lumea din jur era voioasă, şi încă de pe atunci tristețea lor m-a impresionat, cu toate că nu-i înțelegeam cauzele. Săream jos, mă apropiam de aceste coloane formate în mod spontan (de ce coloane? de ce se formau? Căci nimeni nu îi obliga. Prizonierii de altă nație se întorceau în debandadă! Însă ai noştri voiau să se întoarcă arătîndu-se cît mai docili cu putință...) Acolo eu aveam epoleți de căpitan, şi cînd porți aşa ceva şi trebuie să-ți urmezi drumul, nu poți să nu afli de ce sunt toți atît de trişti. Iată însă că destinul m-a aruncat şi pe mine pe urmele acestor prizonieri, am mers împreună cu ei de la serviciul de contrainformații al armatei la cel al frontului. Acolo am ascultat primele lor povestiri, încă neclare pentru mine. Pe urmă toate acestea mi-au fost lămurite de Iuri Evtuhovici, iar acum, sub cupolele castelului Butîrki de culoare roşu-cărămizie, am simțit că această poveste a celor cîtorva milioane de prizonieri ruşi mă țintuieşte pentru totdeauna, cum țintuieşte acul un gîndac. Povestea propriei mele intrări la închisoare mi s-a părut neînsemnată, am uitat să-mi mai jelesc epoleții rupți. Doar întîmplarea a făcut să nu fiu şi eu acolo unde au fost cei de o vîrstă cu mine. Am înțeles că datoria mea este să pun şi eu umărul sub un colț al poverii lor comune şi să o duc pînă la ultima picătură de putere, pînă voi cădea şi mă va strivi. Acum aveam senzația că o dată cu aceşti băieți şi eu căzusem prizonier la traversarea de la Soloviovka, în încercuirea de la Harkov, în carierele de piatră de la Kerci. Şi, cu mîinile la spate, îmi purtam mîndria sovietică dincolo de sîrma ghimpată a lagărului de concentrare. Şi stăteam ceasuri întregi în ger la coadă pentru un polonic de kawa (surogat de cafea) rece, şi mă prăvăleam mort la pămînt înainte de a ajunge la cazan; în oflag (Suwaîki) am săpat cu mîinile şi cu capacul gamelei o groapă în formă de clopot (deasupra mai îngustă) ca să nu iernez în cîmp deschis. Şi cînd eram aproape mort, un prizonier turbat s-a tîrît spre mine să-mi ronțăie carnea de lîngă cot care nu se răcise încă. Şi cu fiecare zi nouă, cu conştiința ascuțită de foame, în baraca bolnavilor de tifos şi lîngă gardul de sîrmă ghimpată a lagărului englezilor din vecinătate, în creierul meu muribund se înfiripa un gînd clar: că Rusia Sovietică s-a lepădat de copiii ei aflați în pragul morții. „Fiii cei mîndri ai Rusiei". Ea a avut nevoie de ei numai pînă ce s-au culcat sub tancuri, pînă ce încă mai erau buni de trimis la atac. Dar să se îngri-

jească de hrana lor în captivitate? Nicidecum. Nişte guri în plus. Şi nişte martori ai înfrîngerilor ruşinoase.
Uneori vrem să minţim, însă limba nu ne îngăduie. Aceşti oameni au fost declaraţi trădători, dar toţi - şi anchetatorii, şi procurorii, şi judecătorii, au făcut o curioasă greşeală de limbă. Şi apoi osîndiţii înşişi, şi poporul întreg, şi ziarele au repetat şi au consolidat această greşeală, scoţînd, involuntar, adevărul la lumină: s-a dorit să fie declaraţi trădători de patrie, însă nimeni nu scria, nici chiar în materialele judiciare, şi nu spunea altfel decît „trădătorii patriei".
Tu ai spus-o! Ei nu erau cei care au trădat-o pe ea, ci, dimpotrivă, cei trădaţi de ea. Nu ei, nenorociţii, au trădat Patria, ci prevăzătoarea Patrie i-a trădat pe ci, şi încă de trei ori.
Prima oară i-a trădat, prin nepricepere, pe cîmpul de luptă, cînd guvernul drag al patriei făcea tot ce putea ca să piardă războiul: a distrus liniile de fortificaţii, a supus aviaţia nimicirii, a demontat tancurile şi artileria, a eliminat generalii capabili şi a interzis armatelor să opună rezistenţă*. Prizonierii de război au fost aceia care cu trupurile lor au primit lovitura de şoc şi au oprit Wehrmachtul.
A doua oară Patria i-a trădat fără milă atunci cînd i-a lăsat să crape în prizonierat.
Şi, acum, i-a trădat fără scrupule, ademenindu-i cu dragostea maternă („Patria v-a iertat! Patria vă cheamă!") şi aruncîndu-le încă de la frontieră laţul de gît**.
Oare nu este aceasta o ticăloşie de ordinul multor milioane: să-ţi trădezi proprii ostaşi şi tot pe ei să-i declari trădători?!
Şi cît de uşor i-am exclus din calculul nostru! Au trădat? Ruşine! Să fie trecuţi la pierderi! Da, Tătucul i-a trecut la pierderi înaintea noastră: a aruncat floarea intelectualităţii din Moscova în abatorul de la Viazma, înarmată cu puşti tip Berdan fabricate în 1866, şi acelea - una la cinci. (Care Lev Tolstoi va evoca acest Borodino?) Şi, printr-o mişcare scurtă a degetului bont şi gras, Marele Strateg a trecut peste strîmtoarea Kerci în decembrie 1941 - în mod absurd, doar de dragul unui comunicat de efect cu prilejul Anului Nou — o sută douăzeci de mii de ostaşi, aproape tot atîţia cîţi ruşi s-au aflat la Borodino, şi pe toţi i-a predat fără luptă nemţilor.
Şi cu toate acestea de ce nu este el trădător, ci ei?
Şi cît de uşor ne lăsăm cuceriţi de aceste porecle preconcepute, cît de uşor am convenit să-i socotim pe aceşti oameni devotaţi-trădători! Într-o

*Curînd se vor înmulţi cărţile cinstite despre acel război, şi nimeni nu va numi guvernul lui Stalin altfel decît guvernul nebuniei şi al trădării.
**Unul dintre principalii criminali de război, fostul şef al Direcţiei Serviciilor de Informaţii ale Armatei Roşii, general-colonelul Golikov, se ocupa acum cu ademenirea şi prăpădirea celor ce se repatriaţi.

celulă de la Butîrki se afla în primăvara aceea un bătrîn pe nume Lebedev, metalurgist, avînd titlul de profesor, dar o înfăţişare de meseriaş voinic din secolul al nouăsprezecelea sau chiar al optsprezecelea de la uzinele Demidov.
Avea umeri largi, frunte lată, barbă model Pugaciov(2), iar palmele lui erau bune să apuce o oală de turnătorie în greutate de patru puduri. În celulă purta chiar peste lenjeria de corp un halat de lucru decolorat. Era neîngrijit. Putea fi luat drept unul dintre muncitorii auxiliari din închisoare, pînă în clipa cînd se aşeza să citească şi obişnuita poză autoritară a gîndului îi lumina chipul. Ne strîngeam deseori în jurul lui. Vorbea mai puţin de metalurgie, cu vocea lui de bas profund ne tîlcuia că Stalin este un cîine la fel de mare ca şi Ivan cel Groaznic: „Împuşcă! Sugrumă! Fără milă!" Că Gorki este un om de nimic şi un palavragiu, apologetul călăilor. Eram entuziasmat de acest Lebedev: parcă întreg poporul rus se întrupase dinaintea mea într-un corp masiv cu acest cap inteligent, cu aceste mîini şi picioare de plugar. Era un gînditor cu experienţă, de la el am învăţat să înţeleg lumea! Dar într-o zi, pe neaşteptate, tăind aerul cu mîna-i uriaşă, a decretat cu glasul lui bubuitor că „unu-be" sunt trădători de patrie şi nu trebuie iertaţi. Şi priciul celulei era tixit cu deţinuţi încadraţi la „unu-be". Ah, cît de tare i-a jignit pe băieţi! Bătrînul predica foarte sigur pe el în numele Rusiei agricole şi muncitoare, şi lor le era greu, şi le era ruşine să se apere şi din această direcţie nouă. Eu şi încă doi băieţi încadraţi la „paragraful zece" ne-am încumetat să le luăm apărarea şi să intrăm în controversă cu bătrînul. Însă ce grad de întunecare atinge oare minciuna monotonă a statului! Chiar şi aceia dintre noi care dispun de spiritul cel mai larg sunt în stare să cuprindă numai acea parte a adevărului de care s-au izbit cu nasul lor propriu.
Despre aceasta, la un mod mai general, scrie Vitkovski (referindu-se la anii '30): este de mirare că pseudosabotorii, ştiind că ei înşişi nu sunt cîtuşi de puţin sabotori, se pronunţau că militarii şi preoţii sunt scuturaţi pe bună dreptate. Militarii, ştiind despre sine că nu au lucrat pentru serviciile de informaţii străine şi nu au distrus Armata Roşie, credeau cu plăcere că inginerii sunt sabotori, iar preoţii sunt vrednici să fie nimiciţi. Omul sovietic aflat în închisoare raţiona astfel: eu personal sunt nevinovat, însă pentru ei, pentru duşmani, toate metodele sunt bune. Lecţia anchetei şi lecţia celulei nu i-au luminat pe aceşti oameni, ei şi condamnaţi continuau să rămînă orbi, precum în libertate: credeau în comploturi, otrăviri, sabotaje, spionaj — toate, la scară generală.
Cîte războaie n-a purtat Rusia (era bine să fi fost mai puţine...), dar cît de mulţi trădători au existat în toate acele războaie? Oare s-a remarcat ca trădarea să se fi înrădăcinat în spiritul ostaşului rus? Iată însă că în orînduirea cea mai dreaptă din lume a izbucnit războiul cel mai drept şi, brusc, au apărut milioane de trădători din rîndurile cele mai simple ale

poporului. Cum să înțelegi aşa ceva? Cum să explici?
Alături de noi a luptat împotriva lui Hitler Anglia capitalistă, unde mizeria şi suferințele clasei muncitoare au fost descrise atît de grăitor de către Marx, şi de ce la englezi în acest război nu s-a găsit decît un singur trădător - comerciantul „Lord Haw-Haw"? Iar la noi-milioane?
Îți este şi frică să deschizi gura, însă poate că chestiunea ține totuşi de orînduirea de stat?
Un vechi proverb rusesc justifica prizonieratul: „Prizonierul strigă, dar mortul niciodată". Pe vremea țarului Alexei Mihailovici pentru suferințele îndurate în captivitate foştii prizonieri erau înnobilați! În timpul tuturor războaielor care au urmat, îndatorirea societății era să realizeze schimbul de prizonieri, apoi să-i îngrijească şi să-i ocrotească. Fiecare evadare din captivitate era glorificată ca un act de eroism suprem. Pe toată durata primului război mondial în Rusia s-a desfăşurat campania de strîngere a fondurilor pentru ajutorarea prizonierilor noştri, şi surorilor noastre de caritate li se permitea să meargă în Germania să-i viziteze pe prizonierii ruşi şi fiecare număr de ziar amintea cititorilor că prizonierii ruşi, compatrioții lor, lîncezesc în captivitatea nemiloasă. Toate popoarele occidentale au făcut acest lucru şi în ultimul război: trimiteau pachete, scrisori, tot felul de ajutoare, care circulau liber prin intermediul țărilor neutre. Prizonierii de război occidentali nu se umileau aşteptînd să le vină rîndul la cazanul nemților, ei discutau disprețuitor cu gardienii germani. Guvernele occidentale le socoteau ostaşilor lor căzuți prizonieri anii de vechime, le asigurau avansarea în grad şi chiar solda.
Numai ostaşul incomparabilei Armate Roşii nu se constituie prizonier! Aşa scria la regulament („Ivan prizonier nicht", strigau nemții din tranşeele lor), dar cine şi-ar fi închipuit tot ce putea să însemne asta?! Există război, există moarte, dar nu există prizonierat! Ce descoperire! Asta înseamnă: du-te şi mori, căci noi rămînem să trăim. Dacă însă tu, după ce ți-ai pierdut amîndouă picioarele, te întorci din prizonierat viu, în cîrje (leningrădeanul Ivanov, comandantul unui pluton de mitraliere în războiul cu Finlanda, pe urmă deținut în lagărul de la Ust-Vîm), noi o să te judecăm.
Numai ostaşul nostru, abandonat de patrie şi cel mai prăpădit în ochii inamicului şi ai aliaților, făcea coadă pentru lăturile adunate prin curțile din dos ale celui de-al Treilea Reich. Doar lui i-a fost definitiv barată calea de întoarcere acasă, deşi sufletele tinere se străduiau să nu creadă în existența unui articol 58 -1b, şi în virtutea lui, în timp de război, nu e pedeapsă mai uşoară decît execuția prin împuşcare. Pentru faptul că ostaşul nu a vrut să moară de glonțul german, el trebuie să moară, întors din prizonierat, de cel sovietic! Alții mor de gloanțe străine, dar noi - de gloanțele proprii.
(De altminteri, ar fi o naivitate să spui că guvernele din toate timpurile nu au fost cîtuşi de puțin moraliste. Ele nu au întemnițat şi nu au execu-

tat oameni pentru ceva anume. Ele au osîndit şi au executat pentru ca să nu! Fireşte, toți aceşti prizonieri au fost băgați la închisoare nu pentru trădare de patrie, căci şi un idiot înțelegea că numai vlasoviştii pot fi judecați pentru trădare. Toți oamenii aceştia au fost condamnați pentru ca să nu vorbească de Europa cînd se vor întîlni cu consătenii lor. Ce nu vezi, nici nu visezi...

Aşadar, ce căi se deschideau în fața prizonierilor de război ruşi? Legală -doar una singură: să te culci la pămînt şi să te laşi strivit în picioare. Fiecare firicel de iarbă se strecoară prin stratul de pămînt cu tulpinița lui fragilă ca să trăiască. Tu, însă, culcă-te la pămînt şi lasă-te strivit. Deşi cu întîrziere - mori acum, dacă n-ai fost în stare să mori pe cîmpul de luptă, şi atunci n-o să te mai judece nimeni.

Dorm soldații. Ei şi-au rostit cuvîntul. Şi au de-a pururea dreptate.

Toate celelalte căi pe care le poate născoci creierul tău disperat duc, nesmintit, la conflictul cu Legea.

Evadarea şi fuga în patrie, prin gardurile de sîrmă ghimpată ale lagărului, prin jumătate de Germanie, apoi prin Polonia sau Balcani, ducea la SMERŞ şi pe banca acuzaților: cum ai fugit, cînd alții nu pot să fugă? Aici nu este lucru curat! Spune, canalie, cu ce misiune te-au trimis (Mihail Burnațev, Pavel Bondarenko şi mulți alții).

În critica noastră literară s-a încetățenit obiceiul să se scrie că Şolohov(3), în nemuritoarea lui povestire Soarta unui om, a exprimat „adevărul amar" despre „această latură a vieții noastre", „a descoperit" problema. Suntem siliți să răspundem, că în această povestire, în general foarte slabă, unde paginile despre război sunt palide şi neconvingătoare (este evident că autorul nu cunoaşte ultimul război), unde descrierea nemților este stereotipă şi de un prost gust ce frizează ridicolul (numai soția eroului este reuşită, însă ea este creştină veritabilă ieşită din Dostoievski), deci, în această povestire despre soarta unui prizonier de război adevărata problemă a captivității este disimulată ori denaturată:

1. A fost ales cazul cel mai puțin criminal de captivitate: eroul cade prizonier în momentul cînd este lipsit de cunoştință, este leşinat, pentru a-l face „incontestabil", pentru a evita întreaga acuitate a problemei. (Şi dacă s-ar fi predat în deplină cunoştință, cum s-a întîmplat cu majoritatea, atunci ce era?)

2.Aici, problema principală a prizonieratului nu constă în faptul că patria ne-a părăsit, s-a lepădat de noi, ne-a afurisit (despre asta, la Şolohov, în genere nici un cuvînt) şi tocmai aceasta creează impasul, ci în faptul că acolo printre noi se descoperă trădători. (Apoi dacă aceasta este principalul, atunci du-te şi scormoneşte, şi explică de unde şi cum au apărut ei peste un sfert de veac de la revoluția susținută de întregul popor?)

3. Autorul a născocit o evadare fantastică, precum în romanele polițiste, cu o mulțime de comentarii trase de păr, pentru a evita procedura obli-

gatorie, inevitabilă a primirii celui ce s-a întors din prizonierat: SMERŞ-ul şi Lagărul de verificare şi filtrare. Sokolov nu numai că nu este trimis în spatele gardului de sîrmă ghimpată, cum ordonă instrucțiunile, dar - ce glumă! - el mai primeşte de la colonel şi o lună de concediu! (Adică răgazul de a îndeplini „misiunea" serviciului de spionaj fascist? Tot într-acolo bate şi colonelul!)
Evadarea şi fuga la partizanii din Occident, la forțele Rezistenței, nu făceau altceva decît să amîne clipa cînd vei da pe deplin socoteală în fața tribunalului, însă acum ai devenit şi mai primejdios: trăind liber printre europeni puteai să te molipseşti de un spirit foarte dăunător. Iar dacă nu ți-a fost frică să evadezi şi apoi să lupți înseamnă că eşti un om dîrz şi, deci, de două ori primejdios pentru patrie.
Să supraviețuieşti în lagăr pe seama compatrioților şi tovarăşilor tăi? Să devii polițai în interiorul lagărului, administrator, ajutorul nemților şi al morții? Pentru asta, legea lui Stalin nu era cu nimic mai aspră decît pentru participarea la Rezistență: acelaşi articol, aceeaşi pedeapsă (şi se poate ghici de ce un astfel de om este mai puțin primejdios!). Însă legea interioară, răsădită în noi inexplicabil, interzicea calea asta tuturor, cu excepția lepădăturilor.
Excluzînd cele patru căi, prea dificile ori inacceptabile, mai rămînea o a cincea: să aştepți agenții de recrutare, să aştepți propunerile lor.
Uneori, din fericire, veneau împuterniciții cantoanelor săteşti, care recrutau argați pentru bauerii; cei de la firme îşi alegeau ingineri şi muncitori. Conform înaltelor imperative ale lui Stalin, tu şi aici trebuia să negi că eşti inginer, să ascunzi că eşti muncitor calificat. Constructor ori electrician, tu îți păstrai puritatea patriotică numai dacă rămîneai în lagăr să sapi pămîntul, să putrezeşti şi să scormoneşti în groapa de gunoi. Atunci, pentru o trădare de patrie imaculată, tu puteai, cu capul sus, să contezi că nu ai să primeşti decît zece ani plus cinci de botniță(4). Acum, însă, pentru trădarea de patrie agravată de munca în serviciul inamicului, primeai cu capul plecat... zece ani plus cinci de botniță!
Aceasta era finețea de bijutier a hipopotamului, atît de caracteristică lui Stalin!
Uneori veneau agenți de recrutare de o cu totul altă factură: ruşi, de obicei foşti pînă nu demult politruci în Armata Roşie. Albgardiştii nu practicau o astfel de muncă. Aceşti agenți organizau un miting în lagăr, ponegreau Puterea Sovietică şi chemau prizonierii să se înscrie în şcolile de spionaj ori în unitățile vlasoviste.
Cel care nu a flămînzit ca prizonierii noştri de război, nu a mîncat liliecii care zburau prin lagăr, nu a fiert pingele vechi, este puțin probabil că va înțelege ce forță materială de nebiruit capătă orice chemare, orice argument, dacă în spatele lor, dincolo de porțile lagărului, se înalță fumul unei bucătării de campanie şi fiecare dintre cei care şi-au dat acordul este hrănit pe săturate, fie chiar şi o singură dată! Chiar şi numai o

singură dată în viață!
Dar pe deasupra mîncării aburinde, în chemările agentului de recrutare se întrezărea fantasma libertății şi a vieții adevărate, indiferent încotro te chemau ei! În batalioanele lui Vlasov, în regimentele de cazaci ale lui Krasnov, în batalioanele de muncă la betonarea viitorului baraj de la Atlantic, în fiordurile norvegiene, în nisipurile din Libia. Ca „hiwi" - Hilfswillige - colaboratori susținători voluntari ai Wehrmachtului (în fiecare companie germană erau incluşi 12 hiwi). În sfîrşit, sau ca polițai sătesc, să hărțuieşti şi să prinzi partizani (de mulți dintre ei Patria se va lepăda de asemenea). Nu conta unde te chema, îți era totuna, numai să nu crapi aici ca o vită uitată.
Pe omul pe care l-au adus în stare să mănînce lilieci, noi înşine l-am eliberat de orice datorie nu numai față de patrie, dar chiar şi față de umanitate!
Şi acei băieți ai noştri care din lagărele de prizonieri de război erau recrutați ca spioni de scurtă durată încă nu trăgeau concluzii extreme din faptul că fuseseră abandonați, încă mai acționau călăuziți de un patriotism extraordinar. Ei vedeau în aceasta mijlocul cel mai puțin împovărător de a scăpa din lagăr. Toți, aproape în masă, îşi închipuiau că îndată ce germanii o să-i paraşuteze pe teritoriul sovietic ei o să se prezinte neîntîrziat autorităților, vor preda echipamentul şi instrucțiunile şi împreună cu comandanții cei cumsecade vor rîde în hohote de nemții cei proşti, vor îmbrăca uniforma Armatei Roşii şi se vor întoarce plini de însuflețire în rîndurile luptătorilor. Spuneți, omeneşte cine ar fi putut să se aştepte la altceva? Cum ar fi putut să fie altfel? Erau cu toții băieți sinceri, - i-am cunoscut pe mulți dintre ei - cu fețe rotunde, simple, cu accentul lor fermecător din Viatka ori din Vladimir. Ei s-au angajat cu însuflețire ca spioni, avînd patru-cinci clase de şcoală sătească şi nici un fel de deprinderi în a folosi o busolă sau o hartă.
Astfel, s-ar părea că ei considerau soluția lor ca fiind singura valabilă. Astfel, s-ar părea că această inițiativă a guvernului german era stupidă şi costisitoare. Nicidecum! Hitler cînta la unison cu fratele lui în ale tiraniei! Spionomania era una din trăsăturile de bază ale nebuniei staliniste. Stalin avea impresia că țara mişună de spioni. Toți chinezii care trăiau în Extremul Orient sovietic au fost condamnați pentru spionaj în virtutea articolului 58-6, au fost duşi în lagărele din nord, unde au şi murit. Aceeaşi soartă au avut-o şi chinezii care au participat la războiul civil, dacă nu şi-au luat tălpăşița la timp. Cîteva sute de mii de coreeni au fost deportați în Kazahstan, fiind bănuiți în bloc de acelaşi lucru. Toți sovieticii care au fost cîndva în străinătate, care cîndva şi-au încetinit pasul lîngă hotelul „Inturist", care au fost cîndva fotografiați alături de o fizionomie străină ori au fotografiat ei înşişi un edificiu din oraş (Poarta de Aur din Vladimir), erau acuzați de acelaşi lucru. Cei care se holbau prea mult la o linie de cale ferată, la un pod de pe şosea, la un coş de

fabrică, erau acuzaţi de acelaşi lucru. Toţi comuniştii străini foarte numeroşi - care s-au împotmolit în URSS, toţi activiştii mari şi mici ai Kominternului, fără a se face distincţii individuale, erau acuzaţi în primul rînd de spionaj*. Şi puşcaşii letoni, baionetele cele mai de nădejde de la începutul revoluţiei, cînd au fost condamnaţi în masă în 1937, au fost acuzaţi tot de spionaj. S-ar zice că Stalin a întors pe dos şi a multiplicat celebrul dicton al Ecaterinei: el preferă să ucidă nouă sute nouăzeci şi nouă de nevinovaţi decît să scape un spion adevărat. Deci, cum puteau să fie crezuţi ostaşii ruşi care au trecut într-adevăr prin mîinile serviciilor germane de informaţii?! Şi ce uşurare pentru călăii de la MGB că soldaţii care veneau cu miile din Europa nici nu ascundeau că ei sunt spioni înrolaţi voluntar! Ce confirmare frapantă a prognozelor Celui mai înţelept dintre înţelepţi! Veniţi, veniţi, idioţilor! Pentru voi au fost demult pregătite articolul şi recompensa!

Dar este cazul să întrebăm: oare au fost şi dintre aceia care nu s-au lăsat recrutaţi; şi nu au lucrat nicăieri la nemţi ca specialişti şi nu au fost poliţai sau altceva în lagăr; şi tot războiul au rămas în lagărul de prizonieri fără să-si scoată nasul afară; şi totuşi nu au murit, deşi acest lucru pare neverosimil?! De pildă, confecţionau brichete din deşeuri metalice, precum inginerii electricieni Nikolai Andreevici Semionov şi Fiodor Fiodorovici Karpov, şi în felul acesta îşi procurau un supliment de bucate. Oare nici pe ei nu i-a iertat Patria că s-au constituit prizonieri?

Nu, nu i-a iertat! Pe Semionov şi pe Karpov i-am cunoscut la Butîrki, cînd îşi primiseră osînda legală... Cît? Un cititor perspicace ştie deja: zece ani plus cinci de botniţă. Fiind ingineri străluciţi, ei au respins propunerea germanilor de a lucra ca specialişti! În anul 1941, sublocotenentul Semionov a plecat pe front ca voluntar, în anul 1942, el încă mai avea un toc gol în loc de pistol (anchetatorul nu înţelegea de ce nu s-a împuşcat cu tocul). A evadat de trei ori din lagărul de prizionieri. În 1945, după eliberarea din lagărul de concentrare, ca şi cum ar fi făcut parte dintr-un batalion disciplinar, a fost urcat pe unul din tancurile noastre (ca desant) şi a participat la cucerirea Berlinului. A primit ordinul Steaua Roşie şi doar după aceasta a fost întemniţat definitiv şi condamnat. Aceasta este oglinda zeiţei Nemesis a noastră. .

Puţini dintre prizonierii de război au trecut frontiera sovietică în chip de oameni liberi, iar dacă, profitînd de zăpăceală, s-au strecurat, au fost luaţi pe urmă, chiar şi în 1946-1947. Pe unii îi arestau la punctele de adunare din Germania. Pe alţii, chipurile, nici nu-i arestau, dar de la graniţă îi urcau în vagoane de marfă şi îi duceau sub escortă într-unul

*Iosip Tito s-a eschivat cu greu de la aceeaşi soartă, însă Popov şi Tanev tovarăşii lui Dimitrov(5) implicaţi şi ei în procesul de la Leipzig, au fost condamnaţi amîndoi. Lui Dimitrov Stalin i-a pregătit o altă soartă.

din numeroasele Lagăre de Verificare şi Filtrare (PFL), care împînzeau toată țara. Aceste lagăre nu se deosebeau cu nimic de Lagărele de Reeducare prin Muncă în afară de faptul că cei instalați în ele încă nu aveau condamnarea şi trebuiau s-o primească aici, în lagăr. Toți aceşti PFL erau de asemenea puşi să muncească: fie la o uzină, fie într-o mină, fie pe un şantier, şi foştii prizonieri de război, văzînd patria redobîndită prin aceeaşi sîrmă ghimpată cum văzuseră şi Germania, nu le-a fost greu să se deprindă cu ziua de lucru de zece ore. În orele de răgaz, seara şi noaptea, erau duşi la interogatoriu. Din această pricină, PFL-ul deborda de agenți de securitate şi anchetatori. Ca întotdeauna ancheta pornea de la principiul că tu eşti vinovat cu bună ştiință. Şi tu, fără să ieşi dincolo de sîrma ghimpată, trebuia să demonstrezi că nu eşti vinovat. În acest scop puteai invoca martori alți prizonieri de război, care se întîmpla să nu nimerească în acelaşi PFL, ci într-unul aflat peste nouă mări, şi iată că agenții din Kemerovo trimiteau întrebările la agenții din Solikansk, aceştia îi interogau pe martori şi expediau răspunsurile lor şi alte întrebări, şi pe tine te interogau acum din nou, ca martor. E drept că pentru elucidarea soartei tale uneori era nevoie de un an sau chiar de doi, dar Patria nu pierdea nimic, fiindcă tu scoteai zilnic cărbune din mină. Dacă însă vreunul dintre martori nu depunea aşa cum trebuie ori martorii nu mai erau în viață, tu însuți eşti de vină, erai categorisit ca trădător de patrie, şi sesiunea specială a tribunalului aflat în deplasare pe teren îți stampila condamnarea — zece ani. Iar dacă, oricum ar fi întors-o, reieşea că într-adevăr n-ai lucrat pentru nemți şi - lucrul cel mai important - nu ai avut prilejul să-i vezi pe americani şi pe englezi (dacă eliberarea din lagărul de prizonieri nu era efectuată de ai noştri, ci de ei, acest lucru constituia o circumstanță foarte agravantă), atunci, agenții operativi ai securității decideau gradul de izolare pe care îl meritai. Unora le prescriau schimbarea domiciliului (aceasta rupe întotdeauna relațiile omului cu anturajul, îl face mai vulnerabil). Altora le propuneau cu mărinimie să lucreze în Vohra, adică în garda militară a lagărului: rămînînd, chipurile, liber, omul îşi pierdea toată libertatea personală şi era trimis în locuri uitate de lume. Celor din a treia categorie le strîngeau mîna şi, cu toate că pentru simplul fapt ca se predaseră inamicului aceşti oameni oricum meritau să fie împuşcați, erau lăsați să plece acasă din pură omenie, dar se bucurau prea devreme! Cu mult înaintea lor, prin canalele secrete ale serviciilor speciale erau trimise în localitățile de baştină dosarele lor. Oamenii aceştia încetaseră oricum să mai fie de-ai noştri şi cu prilejul primelor arestări în masă, cum au fost cele din anii 1948-1949, erau întemnițați în virtutea paragrafului privind propaganda sau în virtutea altuia mai potrivit. Am cunoscut mulți dintre aceştia.

„Ah, dacă ştiam!..." era refrenul cel mai răspîndit în primăvara aceea prin celulele închisorii. Dacă ştiam că mă vor primi astfel! Ca mă vor

înşela! Că mă aşteaptă o astfel de soartă! M-aş mai fi întors eu în patrie? Pentru nimic în lume!! Mi-aş fi croit drum spre Elveția, spre Franța! Aş fi traversat marea, oceanul, m-aş fi dus pînă la capătul Pămîntului!
Cu toate acestea, chiar şi în cazul cînd prizonierii ştiau, adesea procedau în acelaşi fel. Vasili Alexandrov a căzut prizonier în Finlanda. Acolo a fost descoperit de un bătrîn negustor din Petersburg, care, după ce s-a prezentat i-a zis: „Din anul 1917 datorez tatălui dumneavoastră o mare sumă de bani, mi-a fost peste mînă să i-o înapoiez. Binevoiți dar şi primiți-o dumneavoastră!" O datorie veche, ce chilipir! După război Alexandrov a fost primit în cercul emigranților ruşi, acolo şi-a găsit o logodnică pe care a iubit-o cu adevărat. Viitorul socru i-a dat să citească, pentru informarea lui, toată colecția ziarului „Pravda", din 1918 pînă în 1941, aşa cum era, fără neteziri şi fără corecturi. Concomitent îi relata, să zicem, istoria valurilor, aşa cum apare în capitolul al doilea. Şi cu toate acestea... Alexandrov şi-a părăsit logodnica, a renunțat la bunăstare, s-a întors în URSS şi a căpătat, cum e uşor de presupus, zece ani plus cinci de botniță. În anul 1953, era bucuros că ajunsese şef de brigadă în lagărul special unde se afla...
Cei mai cu judecată rectificau: greşeala s-a făcut mai demult! Ce nevoie aveam, în 1941, să ne vîrîm în prima linie? De-ar şti omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi! Trebuia să ne aranjăm chiar de la început în spatele frontului, am fi dus o viață liniştită. Cei care au procedat aşa acum sunt eroi. Dar cel mai bine era să dezertăm: ne salvam pielea, iar pentru dezertare nu se dau zece ani, ci doar vreo opt, ori şapte; apoi, în lagăr, nu eşti îndepărtat de la nici o funcție(6), căci dezertorul nu este duşman, nu e trădător, nu e politic, este de-al nostru, drept comun.
Numaidecît erau contrazişi cu vehemență: perfect, dar dezertorii trebuie să-şi execute toată condamnarea, să putrezească în lagăr, ei nu vor fi iertați. Noi însă vom fi amnistiați curînd, vom fi eliberați cu toții. (Atunci încă nu era cunoscut privilegiul principal al dezertorilor!...)
Cei care fuseseră luați, în virtutea paragrafului 10, din locuința proprie ori din Armata Roşie, adesea îi invidiați pe prizonierii de război: dracu' ştie, pentru aceiaşi bani (pentru aceiaşi zece ani) puteam şi noi, precum băieții ăştia, să fi văzut atîtea lucruri interesante, să călătoreşti în atîtea locuri! Noi o să crăpăm aici, în lagăr, fără să vedem nimic altceva decît scara noastră puturoasă. (De altminteri, aceştia, încadrați la 58-10, de-abia îşi puteau ascunde presimțirea care îi făcea să jubileze: că ei vor fi amnistiați cei dintîi!)
Singurii care nu oftau, regretînd „ah, dacă ştiam" (pentru că ştiau la ce se hazardau), şi nu aşteptau cruțare, nu aşteptau amnistie erau doar vlasovişti.
***
Eu aflasem despre ei şi eram nedumerit cu mult înainte de întîlnirea noastră întîmplătoare pe priciul de lemn al închisorii.

Mai întîi au fost nişte manifeste plouate de multe ori şi de multe ori uscate, rătăcite printre ierburile înalte, necosite de trei ani, din zona frontului aproape de oraşul Oriol. Manifestul reproducea fotografia şi biografia generalului Vlasov. Fotografia neclară prezenta chipul îmbuibat al unui om ajuns, cum au toţi generalii noştri de formaţie nouă. (În realitate, însă, Vlasov era înalt şi subţire, iar în pozele unde era fotografiat de aproape părea mai curînd că este un ţăran cu carte, care şi-a pus ochelari cu ramă de baga.) Biografia lui confirma parcă faptul că era un om norocos, care reuşise în viaţă: în perioada arestărilor generale el a fost consilier militar al lui Cian Kai-şi. Care însă dintre frazele acelei biografii din manifest erau demne de încredere?
Andrei Andreevici Vlasov s-a născut în anul 1900 în familia unui ţăran din gubernia Nijni-Novgorod. Sub tutela fratelui său, învăţător de ţară, a absolvit şcoala teologică din Nijni-Novgorod, dar seminarul n-a apucat să-l termine: a izbucnit revoluţia. În primăvara anului 1919 a fost mobilizat în Armata Roşie, la sfîrşitul anului fiind comandant de pluton şi luptînd împotriva forţelor lui Denikin(7). A terminat războiul civil în calitate de comandant de companie şi a rămas în cadrul armatei. În 1928 a absolvit cursurile „Vîstrel" („împuşcătura"), după care lucrează ca ofiţer de stat-major. Din 1930 devine membru al partidului comunist, ceea ce i-a deschis calea avansărilor ulterioare. În 1938, avînd gradul de comandant de regiment, a fost trimis consilier militar în China. Neavînd legături cu cercurile militare şi de partid superioare, Vlasov făcea parte din „cel de al doilea eşalon" stalinist, care a fost promovat în locul comandanţilor de armată, de divizie, de brigadă nimiciţi. Din 1939 a devenit comandant de divizie, în 1940, cînd s-au acordat pentru prima oară „noile" (vechile) grade militare, este avansat general-maior. Din activitatea ulterioară se poate trage concluzia că printre generalii din această promoţie, dintre care mulţi erau incapabili şi fără experienţă, Vlasov s-a dovedit unul dintre cei mai înzestraţi. Divizia 99 de infanterie, pînă atunci cea mai înapoiată din toată Armata Roşie, era acum dată ca exemplu şi decorată cu „Steaua roşie", iar la începutul războiului nu a fost surprinsă de agresiunea hitleristă, dimpotrivă: în timpul reculului nostru general, spre est, ea a pornit spre vest, a recucerit Przemysl şi l-a menţinut şase zile. Pentru scurtă vreme comandantul unui corp de armată, în 1941, lîngă Kiev, Vlasov era deja comandantul armatei a 37-a. A străpuns marea încercuire de la Kiev, din care a scăpat cu un detaşament numeros. În noiembrie, Stalin i-a încredinţat armata a 20-a; Vlasov a intrat în luptă dincolo de Himki, a contraatacat într-una pînă la Rjev şi a devenit unul dintre salvatorii Moscovei, (în comunicatul Informbiuroului din 12 decembrie, generalii sunt enumeraţi în următoarea ordine: Jukov(8), Leliuşeuko(9), Kuznețov(10), Vlasov, Rokossovski(11) ... Cu impetuozitatea specifică acelor luni, el a reuşit să devină adjunctul comandantului frontului de pe rîul Volhov - Mereţkov(12), iar

în martie, cînd a fost încercuită armata a 2-a de şoc, care pornise o ofensivă nechibzuită pentru a străpunge blocada Leningradului, a preluat comanda acesteia chiar în încercuire. Se mai păstrau încă ultimele drumuri de iarnă, dar Stalin a interzis retragerea şi, dimpotrivă, a ordonat armatei care avansase în mod periculos, să înainteze şi mai departe pe un teren desfundat şi mlăştinos, fără provizii, fără armament, fără sprijin din aer. După două luni de foamete şi de epuizare (soldaţii din această armată mi-au povestit pe urmă în celulele de la Butîrki că răzuiau copitele cailor morţi care începeau să putrezească, fierbeau răzuiala şi o mîncau), la 14 mai 1942, a început ofensiva germană concentrată împotriva armatei încercuite (şi în aer, fireşte, numai că acolo se aflau avioanele nemţilor). Şi doar atunci, ca o batjocură, s-a primit permisiunea lui Stalin de a trece de partea cealaltă a rîului Volhov. Şi au mai fost încercări de a străpunge încercuirea! Pînă la începutul lui iulie!
Astfel (parcă repetînd soarta armatei a 2-a ruse a lui Samsonov(13), care fusese aruncată cu aceeaşi demenţă în încercuire) a pierit Armata a 2-a de şoc a lui Vlasov.
Fireşte, aici a fost trădare de patrie. Fireşte, aici a fost o trădare cumplită! Însă ea aparţine lui Stalin. Trădarea nu înseamnă neapărat vînzare. Ignoranţa şi neglijenţa în pregătirea războiului, confuzia şi laşitatea de la începutul lui, sacrificiile absurde ale armatelor şi corpurilor de armată numai ca să-i salveze mundirul de mareşal, - ce trădare mai amară poate să existe din partea unui comandant suprem?
Spre deosebire de Samsonov, Vlasov nu şi-a pus capăt zilelor, a mai rătăcit prin păduri şi mlaştini, şi la 12 iulie, în zona rîului Siverskaia, s-a predat nemţilor. Curînd a ajuns la Vinniţa, într-un lagăr special pentru ofiţeri superiori, organizat de contele Stauphenberg, viitorul conspirator împotriva lui Hitler. Această protecţie a cercurilor opoziţioniste ale armatei (mulţi dintre ei au fost daţi în vileag şi au pierit în complotul antihitlerist) l-a însoţit pe Vlasov în următorii doi ani. Chiar din primele săptămîni, împreună cu colonelul Boiarski, comandantul diviziei a 41-a de, gardă, el a redactat un raport: că majoritatea populaţiei şi armatei sovietice ar saluta răsturnarea guvernului sovietic dacă Germania ar recunoaşte noua Rusie ca egală. (Poate că la această hotărîre rapidă a contribuit şi experienţa personală a lui Vlasov: părinţii soţiei lui au fost „deschiaburiţi", ea aparent s-a dezis de ei, dar în taină îi ajuta. Acum şi ea, şi fiul lor au fost sacrificaţi de noua atitudine a generalului în captivitate: în nu ştiu ce zi, au dispărut în gura nesăţioasă a NKVD-ului.)
Ţinînd în mînă acest manifest, îţi venea cu greu să crezi că, iată, acesta este un om remarcabil, ori că, iată, acest om care a servit cu credinţă statul sovietic toată viaţa lui suferă profund şi demult pentru Rusia. Însă manifestele ulterioare care anunţau crearea ROA - „armata rusă de eliberare", nu numai că erau scrise într-o limbă rusă stricată, dar şi într-un spirit străin, evident german, şi chiar fără să fie interesat de obiec-

tul propriu-zis, care în schimb lăuda în mod grosolan hrana abundentă şi moralul ridicat al soldaților. Nu-ți venea să crezi în armata asta, şi chiar dacă, într-adevăr, exista, de unde au mai scos şi moralul ei ridicat? Asemenea minciuni numai nemții sunt în stare să scornească.
În realitate nu a existat nici o ROA aproape pînă la sfîrşitul războiului. Pe toată perioada au existat doar cîteva sute de mii de susținători voluntari - Hiifswillige, răspîndiți prin toate unitățile germane, cu drepturi ostăşeşti depline ori parțiale. Da, au existat formațiuni antisovietice de voluntari, alcătuite din foşti, pînă de curînd, cetățeni sovietici, dar cu ofițeri germani. Cei dintîi care i-au sprijinit pe nemți au fost lituanienii (ne-am răfuit crunt cu ei într-un an de zile!). Apoi din rîndul ucrainenilor s-a constituit o divizie de voluntari SS, din estonieni—detaşamente SS. În Bielorusia — miliția populară împotriva partizanilor (şi ajunsese la aproape o sută de mii de oameni!). Batalionul din Turkestan. În Crimeea - batalionul tătarilor. (Şi toate acestea au fost semănate chiar de Soviete. De pildă în Crimeea: prin prigonirea stupidă a moscheilor, în vreme ce Ecaterina, cuceritoarea vizionară, a alocat fonduri din visteria statului pentru construirea altora noi şi dezvoltarea celor vechi. Hitleristii, cînd au venit, şi-au dat seama că trebuie să procedeze la ocrotirea moscheilor.) Cînd nemții au cucerit sudul nostru, numărul batalioanelor de voluntari a crescut şi mai mult cu cel georgian, armenesc, nord-caucazian şi cele 16 calmuce. (La sud aproape că nu au existat detaşamente de partizani sovietici.) În timpul retragerii de pe Don, împreună cu nemții a plecat un convoi căzăcesc de vreo cincisprezece mii de oameni, jumătate dintre ei capabili să țină o armă în mină. Lîngă Lokot (regiunea Briansk), în 1941, înainte de venirea nemților, populația locală a dizolvat colhozurile, s-a înarmat împotriva partizanilor sovietici şi a creat, pînă în 1943, o regiune autonomă (în frunte cu inginerul K.P. Voskoboinikov), cu o brigadă înarmată de douăzeci de mii de oameni (drapel cu Sfîntul Gheorghe Biruitorul), care s-a numit RONA — Armata populară rusă de eliberare. Cu toate acestea o armată panrusă autentică nu a fost creată, deşi au existat visuri şi încercări de a o crea atît din partea ruşilor înşişi, care ardeau de dorința să pună mîna pe armă şi să-şi elibereze țara, cit şi din partea unui grup de militari germani cu influență limitată, poziție medie ca serviciu, dar, avînd o viziune reală, că numai cu deşănțata politică hitleristă de colonizare nu se poate cîştiga războiul împotriva URSS. Printre acei militari se aflau mulți nemți din Țările Baltice, inclusiv cei care făcuseră serviciul în vechea Rusie, care simțeau cu acuitate deosebită situația din Rusia, precum căpitanul Strick-Strickfeldt. Acest grup a încercat zadarnic să convingă vîrfurile hitleriste de necesitatea unei alianțe germano-ruse. În fanteziile lor plăsmuiseră şi denumirea armatei, şi viitorul regulament, şi ecusonul cu însemnele Sfîntului Andrei pe mînecă, aplicat pe uniforma germană. În orăşelul Osintorf de lîngă Orşa, în 1942, cu ajutorul cîtorva emigranți

ruşi (Ivanov, Kromiadi, Igor Saharov, Grigori Lamsdorf) a fost creată din prizonieri de război sovietici „unitatea de încercare", cu uniforme sovietice, cu arme sovietice, dar cu epoleții vechi şi cu cocardă națională. Spre sfîrşitul anului 1942, această formațiune era alcătuită din şapte mii de oameni, patru batalioane, ce aveau să fie dezvoltate în regimente, şi care se autoconsidera ca începutul RNNA — armata națională populară rusă. Voluntari erau mai mulți decît putea să primească unitatea. Dar nu exista certitudine: din pricină că nu exista încredere în nemți, şi pe bună dreptate, în decembrie 1942, unitatea a primit ordinul de desființare: în batalioane separate, cu uniforme germane şi în componența unor unități germane. Chiar în aceeaşi noapte trei sute de oameni au fugit la partizani.

În toamna lui 1942, Vlasov şi-a oferit numele pentru unirea tuturor formațiunilor antibolşevice. În aceeaşi toamnă Cartierul General al armatei hitleriste a respins încercările cercurilor medii ale armatei de a face Germania să renunțe la planurile de colonizare a răsăritului şi să le schimbe cu crearea forțelor naționale ruse. Cînd abia se hotărîse să facă alegerea fatală, cînd abia făcuse primul pas pe această cale, Vlasov nu mai era necesar decît pentru propagandă. Şi aşa - pînă la sfîrşit. Cercurile militare sub protecția cărora se afla, crezînd că îşi vor consolida proiectul după felul cum vor merge lucrurile, s-au hotărît să lanseze proclamația „Comitetului din Smolensk" (a fost aruncată în zona frontului sovietic la 13 ianuarie 1943), cu promisiunea tuturor libertăților democratice, cu desființarea colhozurilor şi a muncii forțate. (Şi tot în ianuarie 1943 au fost interzise unitățile ruseşti mai mari decît batalionul...) În pofida interzicerii, proclamația a fost răspîndită şi în regiunile ocupate de nemți, stîrnind mari agitații şi aşteptări. Partizanii veneau cu demascarea, spunînd că nu există nici un comitet de la Smolensk şi nici o Armată Rusă de Eliberare, totul nu este decît o minciună germană. O inițiativă a atras după sine pe următoarea: călătoriile de propagandă ale lui Vlasov în teritoriile ocupate (din nou ilegale, fără ştirea şi aprobarea Cartierului General şi a lui Hitler. Conştiința noastră educată sub totalitarism nu poate să-si închipuie un asemenea abuz, la noi nu se poate face nici un pas important fără aprobarea supremă; dar la noi şi sistemul este incomparabil mai solid, decît cel nazist, noi ne-am statornicit de un sfert de secol, iar naziştii doar de zece ani), într-o manta cusută de mînă, neaparținînd nici unei armate, de culoare cafenie cu revere roşii şi fără semne distinctive. Vlasov a săvîrsit prima călătorie de acest fel în martie 1943 (Smolensk-Moghiliov-Bobruisk) şi cea de a doua în aprilie (Riga-Peciorî-Pskov-Gdov-Luga). Aceste vizite au însufleți populația rusă, ele creau aparența directă că mişcarea rusă de independență ia naştere, că Rusia independentă poate reînvia. Vlasov a vorbit în sălile arhipline ale teatrelor din Smolensk şi din Pskov, a vorbit despre scopurile mişcării de eliberare, spunînd totodată că pentru Rusia național-

socialismul este inacceptabil, dar nici bolşevismul nu poate fi răsturnat fără nemți. La fel de deschis l-au întrebat şi pe el: este adevărat că germanii intenționează să transforme Rusia în colonie, iar poporul rus în vite de povară? De ce pînă acum nu a spus nimeni ce va fi cu Rusia după război? De ce nemții nu permit autoconducerea rusească în teritoriile ocupate? De ce voluntarii împotriva lui Stalin sunt numai sub comandă germană? (Vlasov răspundea stingherit, mai optimist decît el însuşi putea spera în acea perioadă, însă Cartierul General al armatei germane a reacționat prin ordinul feldmareşalului Keitel: „Avînd în vedere declarațiile deşănțate şi necalificate ale generalului Vlasov, prizonier de război rus, făcute în timpul vizitei la Grupul de nord al trupelor, care s-a efectuat fără ştirea Führerului şi a mea, să fie trimis de urgență într-un lagăr de prizonieri". Era permis ca numele generalului să fie folosit numai în scopuri propagandistice, însă dacă el va mai apărea personal încă o dată în public, trebuie să fie predat (gestapoului şi făcut inofensiv).

Se scurgeau ultimele luni cînd milioane de oameni sovietici rămîneau încă în afara puterii lui Stalin, încă mai puteau să ia arma în mînă ca să pornească împotriva robiei bolşevice şi erau în stare să-si orînduiască viața independentă, însă conducerea germană nu a lăsat nici o îndoială: tocmai la 8 iunie 1943, înainte de bătălia de la Kursk-Oriol, Hitler a confirmat că armata rusă independentă nu va fi creată niciodată şi că ruşii îi sunt necesari Germaniei doar ca muncitori. Hitler nu pricepea că unica posibilitate istorică de a răsturna regimul comunist consta în acțiunea populației însăşi, răzvrătirea poporului vlăguit. De o astfel de Rusie şi de o astfel de victorie Hitler se temea mai mult decît de o înfrîngere. Şi nici după Stalingrad şi după ce a pierdut Caucazul Hitler nu a observat nimic nou. În timp ce Stalin îşi aroga rolul de apărător suprem al Patriei, restabilea vechii epoleți ruşi, Biserica ortodoxă şi dizolva Kominternul, Hitler îl ajuta şi el cum putea; în septembrie 1943 a ordonat să fie dezarmate toate unitățile de voluntari şi trimise în minele de cărbuni, apoi a schimbat: unitățile de voluntari să fie transferate la Barajul Atlanticului, împotriva aliaților. Acesta a fost, de fapt, sfîrşitul proiectului privind armata rusă independentă. Dar ce a făcut Vlasov? În parte el nici nu ştia cît de prost stau lucrurile (nu ştia că după deplasările lui este considerat din nou prizonier de război şi se află în primejdie), în parte, a pornit irevocabil pe drumul fără întoarcere al speranțelor şi înțelegerilor cu Fiara, în timp ce cu fiarele apocaliptice salvatoare este doar tenacitatea, din prima şi pînă în ultima clipă. De altfel, oare a avut o asemenea clipă Mişcarea de Eliberare a cetățenilor ruşi? De la începutul începuturilor ea a fost sortită pieirii ca o jertfă suplimentară pe altarul cald încă al anului 1917. Cea dintîi iarnă-de război din 1941/1942, care a nimicit cîteva milioane de prizonieri sovietici, a prelungit lanțul de oase al acestor victime, început încă din vară de detaşamentele de apărare, alcătu-

ite din oameni neînarmați pentru salvarea bolşevismului.
Aici este oportun să-l comparăm pe Vlasov cu general-maiorul Mihail Lukin, comandantul armatei a 19-a, care încă din 1941 a consimțit să lupte împotriva regimului stalinist, dar a solicitat să i se garanteze independența națională a Rusiei fără comunişti, şi, neprimind astfel de garanții, nu a făcut nici un pas în afara lagărului de prizonieri. Vlasov însă a cedat speranțelor fără garanții, şi pe acest drum a înclinat de multe ori spre argumentele liniştitoare ale consilierilor săi. El a început să se oprească, să abandoneze, să renunțe, dar mereu se găseau argumente: „Vor dezarma unitățile de voluntari", „se va înrăutăți situația ostarbeiterilor", adică a muncitorilor ruşi din Germania. Şi, prins în cursa acestor argumente, Vlasov a semnat, în octombrie 1943, scrisoarea deschisă adresată voluntarilor transferați pe frontul din Occident, în care se referea la caracterul vremelnic al acestei măsuri şi la necesitatea de a se supune...
Astfel se pierdea şi dispărea ultimul sens al acestui voluntariat amar: erau trimişi drept carne de tun împotriva aliaților şi împotriva Rezistenței franceze, împotriva acelora față de care ruşii din Germania nutreau o simpatie sinceră, căci ei încercaseră pe pielea lor cruzimea germană şi autoproslăvirea germană. Era zdruncinată astfel şi speranța secretă în anglo-americani pe care o nutreau toți cei din anturajul lui Vlasov: că o dată ce aliații îi susțin pe comunişti, oare nu vor susține ei, împotriva lui Hitler, Rusia democrată şi ne comunistă?... Mai cu seamă în cazul căderii celui de al Treilea Reich, cînd devenea mai mult decît evidentă presiunea sovieticilor de a-şi extinde regimul peste întreaga Europă şi peste întreaga lume şi oare Occidentul va continua să susțină dictatura bolşevică? Aici se afla nepotrivirea dintre mentalitatea rusească şi cea occidentală, care nu a fost depăşită nici pînă astăzi. Occidentul ducea război numai cu Hitler şi în acest scop considera că toate mijloacele şi toți aliații sunt binevenițti, mai cu seamă Sovietele. Occidentul nu că n-ar fi putut, dar nici n-a vrut, pentru el ar fi fost jenant şi de neînțeles să admită că popoarele URSS ar putea să aibă şi obiective proprii, care să nu corespundă, cu țelurile guvernului comunist. Este tragicomic, dar printre batalioanele de voluntari antibolşevici, mutate pe frontul din Occident, aliații au împrăştiat manifeste în care se spunea că dezertorilor li se făgăduieşte trimiterea neîntîrziată în Uniunea Sovietică!...
Anturajul lui Vlasov, în visurile şi speranțele lui, se închipuia ca o „a treia forță", adică în afară de Stalin şi Hitler, dar şi Stalin, şi Hitler, şi Occidentul doborau de sub ei astfel de proptele: pentru Occident ei nu erau decît o categorie bizară de sprijinitori ai naziştilor, cu nimic mai remarcabilă.
Că există ruşi care într-adevăr luptă împotriva noastră şi că se bat mai abitir decît orice SS-işti am aflat-o curînd. În iulie 1943, lîngă Oriol, un pluton de ruşi în uniforme germane apăra, de pildă, satul Sobakinskie

Vîselki. S-au bătut cu atîta disperare, de parcă ei construiseră acest sat. Unul a fost nevoit să se retragă într-un beci. Au aruncat asupra lui grenade de mînă, a tăcut, dar îndată ce ei încercau să coboare - acesta îi secera din nou cu automatul. Numai cînd au făcut să explodeze o grenadă antitanc au aflat că în beci mai exista o groapă în care el se ferea de grenadele de infanterie. Este greu să-ți închipui cît era de buimăcit, contuzionat şi disperat şi în starea asta continua să se lupte.
Apărau, de pildă, cîmpul de operații de lîngă Nipru, mai la sud de Tursk. Acesta era de necucerit, de două săptămîni se dădeau lupte inutile pentru sute de metri, şi luptele erau înverşunate, şi gerurile la fel (decembrie 1943). În această bătălie de iarnă care ținea de multe zile, încît ni se făcuse lehamite, şi noi, şi ei purtam halate de camuflaj, care ne ascundeau mantaua şi căciula, şi lîngă Malîe Kozlovici s-a petrecut, după cum mi s-a povestit, următoarea întîmplare. Înaintînd în salturi printre pini, doi inşi s-au rătăcit şi s-au trezit alături, trăgînd fără să ştie exact în cine şi încotro. Amîndoi aveau automate sovietice. Şi-au împărțit cartuşele, se felicitau unul pe celălalt, înjurau unsoarea care înghețase pe automat, în sfîrşit, nu mai puteau trage. Au hotărît să-şi aprindă cîte o țigară. Şi-au coborît glugile albe de pe cap şi atunci amîndoi au văzut, unul la celălalt, vulturul şi respectiv steaua de pe căciulă. Au sărit în picioare! Automatele nu mai funcționează! Le-au înhățat şi mînuindu-le ca pe nişte bîte, au început să se alerge unul pe celălalt. Aici, nu mai era vorba de politică şi nici de patria-mumă, ci de sentimentul simplu de neîncredere moştenit de pe vremea cavernelor: dacă eu îl cruț, el mă ucide.
În Prusia Orientală, la cîțiva paşi de mine, treceau sub escortă trei prizonieri vlasovişti. Tocmai atunci, pe şosea a apărut huruind un tanc T-34. Pe neaşteptate, unul dintre prizonieri s-a întors, a sărit şi s-a aruncat sub tanc. Tancul a încercat să-l evite, dar tot l-a strivit cu marginea şenilei. Trupul strivit a continuat să se zvîrcolească, pe buze i-a apărut o spumă roşie. Era de înțeles! A preferat să moară ca un soldat, decît să fie spînzurat în puşcărie.
Lor nu li s-a lăsat nici o posibilitate de alegere. Nu puteau să se bată altfel. Lor nu li s-a oferit eventualitatea de a se lupta cumva mai cu chibzuință în ceea ce îi priveşte. Dacă simpla captivitate la noi era asimilată cu trădarea de patrie, pentru care nu există iertare, atunci ce să mai spunem de cei care au luat arma în mînă şi au luptat alături de duşman?
Iată cum explica propaganda noastră necioplită conduita acestor oameni: 1. prin trădare (biologică, genetică?) şi 2. prin laşitate. Pardon - numai prin laşitate nu! Laşul caută să se oploşească acolo unde există indulgență, îngăduință. Dar în detaşamentele „vlasoviste" ale Wehrmachtului îi împingea numai o situație extremă, o disperare fără margini, neputința de a trage mai departe sub regimul bolşevic şi disprețul

pentru protecția proprie. Fiindcă ştiau: aici, pentru ei nu există cruțare! În lagărele noastre de prizonieri erau împuşcați pe loc îndată ce articulau primul cuvînt în limba rusă: (Lîngă Bobruisk am izbutit să opresc un grup şi să-i avertizez, să se îmbrace în straie țărăneşti şi să se împrăştie prin sate. În lagărele ruseşti de prizonieri, ca şi în cele germane, cel mai rău o duceau ruşii.

Acest război ne-a revelat că lucrul cel mai rău de pe pămînt este să fii rus.

Îmi amintesc cu ruşine cum în timpul asimilării (adică al jefuirii) zonei încercuite de la Bobruisk mergeam pe şosea printre maşini nemțeşti distruse şi răsturnate, printre grămezi de trofee de război, cînd, din vîlceaua unde se împotmoliseră căruțe şi maşini, rătăceau cai de povară şi ardeau grămezi de trofee, am auzit deodată un strigăt de ajutor: „Domnule căpitan! Domnule căpitan!" Striga într-o rusă neaoşă, cerîndu-mi ajutor, un om în pantaloni nemțeşti, gol de la brîu în sus, fiind tot numai sînge: fața, pieptul, umerii, spatele. Un sergent de la serviciile speciale, călare pe cal îl mîna înainte, biciuindu-l şi împingîndu-l cu calul, îl şfichiuia cu biciul pe corpul gol, nelăsîndu-l să se întoarcă ori să strige după ajutor, îl gonea şi îl lovea, brăzdîndu-i pielea cu noi julituri însîngerate.

Acesta nu era războiul punic şi nici cel dintre greci şi perşi! Orice ofițer care dispunea de putere, orice ofițer al oricărei armate de pe pămînt ar fi trebuit să oprească acest supliciu samavolnic. Al oricărei armate - da, dar al armatei noastre?... Cu această împărțire feroce şi absolută a umanității, care se face la noi? (Dacă nu eşti cu noi, nu eşti de-al nostru etc. şi atunci nu eşti demn decît să fii disprețuit şi nimicit.) Ei bine, mie mi-a fost frică să iau apărarea vlasovistului în fața agentului de la serviciile speciale, n-am zis şi n-am făcut nimic, am trecut pe alături ca şi cînd n-aş fi auzit, pentru ca să nu mă molipsesc de această ciumă recunoscută de toți (şi dacă acest vlasovist este într-adevăr un supercriminal?... Şi dacă agentul de la speciale o să creadă că eu?... Şi dacă?...) Pentru cine cunoaşte atmosfera care domnea atunci în armată este mai simplu de înțeles: oare acest agent de la serviciile speciale ar fi dat ascultare unui căpitan de armată?

Şi cu o figură de fiară, sergentul continua să-l biciuiască şi să-l gonească pe acel om fără apărare, ca pe o vită.

Acest tablou rni-a rămas pentru totdeauna în minte. Căci este aproape simbolul Arhipelagului, poate fi imprimat pe coperta cărții.

Ei presimțeau, ştiau totul dinainte şi, cu toate acestea, şi-au cusut pe mîneca stîngă a uniformei germane scutul cu însemnele Sfîntului Andrei şi sigla ROA.

Brigada lui Kaminski din Lokot, regiunea Briansk, se compunea din cinci regimente de infanterie, un divizion de artilerie, un batalion de tancuri. O parte a fost deplasată pe frontul de lîngă Dmitrovsk-Oriol, în iulie

1943. În toamnă, unul dintre regimentele ei a apărat Sevskul şi în această operaţie a fost nimicit definitiv: trupele sovietice ucideau şi răniţii, iar pe comandantul regimentului l-au legat de un tanc şi l-au tîrît pînă şi-a dat sufletul. Din ţinutul său de la Lokot, brigada s-a retras cu familiile, în convoaie, peste cincizeci de mii de oameni. (Vă puteţi închipui cum a mai pieptănat pe urmă NKVD-ul acest raion autonom, antisovietic!) Dincolo de hotarele Brianskului îi aştepta o călătorie chinuitoare, o staţionare umilitoare lîngă Lepel, folosirea lor împotriva partizanilor, pe urmă retragerea în Silezia Superioară, unde Kaminski a primit ordinul să înăbuşe răscoala din Varşovia şi nu putea să nu se ducă. A luat 1700 de oameni, nefamilişti, în uniforme sovietice şi cu banderole galbene. Astfel, germanii înţelegeau toate aceste cocarde tricolore, drapelul Sfîntului Andrei şi cel al Sfîntului Gheorghe Biruitorul. Limbile rusă şi germană erau intraductibile una pentru cealaltă, inexpresive, incompatibile.

Batalioanele unităţii din Osintorf, care fusese dizolvată, au fost şi ele sortite să meargă împotriva partizanilor ori să fie aruncate pe frontul din Occident. Lîngă Pskov (în Stremutka) staţiona în 1943 „brigada de gardă ROA", alcătuită din cîteva sute de oameni. Ea era în contact cu populaţia rusă din împrejurimi, dar dezvoltarea ei a fost stăvilită de comandamentul german.

Nişte ziare prăpădite ale unităţilor de voluntari erau elaborate, de tesacul cenzurii germane. Vlasovişti nu le rămînea altceva decît să se bată pe viaţă şi pe moarte, iar în clipele de răgaz — vodca şi iar vodca. Condamnare - aşa se putea numi existenţa lor în toţi anii de război şi străinătate, şi nici o ieşire, nicăieri.

Hiiler şi anturajul său, care se retrăgeau de pretutindeni şi se aflau în ajunul dezastrului, tot nu puteau să-si înfrîngă neîncrederea lor fermă faţă de anumite formaţiuni ruseşti şi să se decidă să admită umbra unei Rusii independente, nesubordonate lor. Doar în trosnetul ultimei prăbuşiri din septembrie 1944, Himmler şi-a dat acordul pentru crearea ROA din divizii ruseşti întregi, chiar cu puţina lor aviaţie, iar în noiembrie 1944 a fost încuviinţat un spectacol tardiv: convocarea Comitetului pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei. De-abia în toamna anului 1944 generalului Vlasov i s-a oferit cea dintîi posibilitate, chipurile reală, ca să acţioneze: era cu bună ştiinţă tardivă. Principiul federalist n-a atras prea mulţi: Bandera, eliberat de nemţi din închisoare (tot în 1944) s-a eschivat de la alianţa cu Vlasov; unităţile naţionale separatiste vedeau în Vlasov un imperialist rus şi nu voiau să ajungă sub controlul lui; pentru cazaci a refuzat generalul Krasnov, şi doar cu zece zile înainte de sfîrşitul întregii Germanii - la 28 aprilie 1945 - Himmler şi-a dat consimţămîntul să-i fie subordonat lui Vlasov corpul de cazaci. În conducerea nazistă se instaurase haosul: unii şefi aprobau concentrarea unităţilor de voluntari în ROA, alţii se opuneau. În mod real era greu să smulgi

din linia întîi toate detaşamentele acestea care se aflau în luptă, ca de altfel şi pe ostarhciterii care doreau să între în ROA, nu era uşor să-i smulgi de la muncile lor din spatele frontului, însă nemții nu se grăbeau nici cu eliberarea prizonierilor de război pentru armata lui Vlasov. Pentru această eliberare maşina nu fusese pusă în funcțiune. Totuşi spre februarie 1945 prima divizie ROA (pe jumătate - brigada din Lokot) era alcătuită şi a început formarea celei de a 2-a. Acum era prea tîrziu chiar să presupui că aceste divizii vor avea parte să acționeze în alianță cu Germania. Şi speranța de mult tăinuită într-un conflict între aliați acum s-a aprins în conducerea vlasovistă. Acest lucru a fost menționat şi în raportul ministerului german al propagandei (februarie 1945): „Mişcarea lui Vlasov nu se consideră legată pe viață şi pe moarte de Germania. În ea se manifestă puternice simpatii filoengleze şi se fac simțite gînduri privind schimbarea cursului. Mişcarea nu este național-socialistă şi nu recunoaşte problema evreiască".
Ambiguitatea situației s-a reflectat şi în Manifestul Comitetului pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei, publicat la Praga (să fie pe pămînt slav), la 14 noiembrie 1944. Nu s-a putut evita să nu se pomenească „despre forțele imperialismului în frunte cu plutocrații Angliei şi SUA, a căror măreție se clădeşte pe exploatarea altor țări şi popoare" şi care „îşi ascund scopurile lor criminale cu lozinci despre apărarea democrației, culturii şi civilizației", dar nu a existat nici o plecăciune directă la adresa național-socialismului, antisemitismului ori Germaniei Mari, ci doar au fost numiți „popoare iubitoare de libertate" toți duşmanii aliaților. Era salutat „ajutorul acordat Germaniei în condiții care nu atingeau onoarea şi independența patriei noastre" şi se aştepta „o pace onorabilă cu Germania", de bună seamă nu mai rea decît cea de la Brest(14). În ceea ce priveşte situația, ar fi fost chiar superioară, dar oricum supusă schimbării în conformitate cu pacea general europeană. În Manifest se făceau multe încercări de a se proclama democrați, federalişti (cu libertatea de separare a națiunilor), şi cu paşi precauți îşi făcea loc, pe atunci încă nu îndeajuns de coaptă, încă nu prea sigură pe ea, o anumită gîndire socială în manieră sovietică: şi „orînduirea țaristă vetustă", şi înapoierea economică şi culturală a vechii Rusii, şi „revoluția populară din anul 1917" ...Numai antibolşevismul era consecvent.
Toate acestea se sărbătoreau la Praga, potrivit unui program minimal, cu reprezentanții „Protectoratului Boemiei", adică împreună cu funcționari germani de mîna a treia. Tot manifestul şi emisiunile care îl însoțeau le-am auzit atunci pe front la radio, şi toate acestea mi-au lăsat impresia că spectacolul este inoportun şi de condamnat. În lumea occidentală, manifestul n-a fost cîtuşi de puțin remarcat, n-a adăugat niciodată înțelegere nici cît negru sub unghie, dar a avut succes printre ostarbeiteri: se spune că a existat un val de cereri de intrare în ROA (Swen Steenberg scrie - trei sute de mii), asta în lunile disperate cînd

era clar că Germania se prăbuşea şi aceşti oameni sovietici, nenorociți şi abandonați, puteau să conteze -împotriva avalanşei Armatei Roşii - numai pe forța repulsiei lor împotriva bolşevismului.
Care puteau fi planurile armatei în curs de formare? După cît se părea: să se strecoare în Iugoslavia, să se unească acolo cu cazacii, cu corpul emigranților şi cu Mihailovici(15) şi să apere Iugoslavia de comunism. Dar înainte de asta: oare putea conducerea germană, în lunile sale cele mai grele, să permită ca în spatele frontului ei să se formeze o armată rusă separată? Şi nerăbdători îi împingeau pe frontul de răsărit: ba detaşamentul antitanc (L Saharov—Lamsdorf) în Pomerania, ba întreaga divizie întîi pe Oder. Dar Vlasov ce zicea? Ceda cu smerenie, conform legii universale potrivit căreia, odată pornit pe linia concesiilor, nu te mai opreşti, deşi prin cedarea deocamdată a unicei divizii îşi pierdea sensul întregul plan de creare a armatei. Argumentele sunt servite întotdeauna cu amabilitate: „Germanii nu au încredere în noi. Divizia întîi, prin operațiile de luptă, o să-i convingă, şi atunci organizarea ROA o să meargă mai repede". Dar a mers mai prost. Divizia a 2-a şi brigada de rezervă, laolaltă cu douăzeci de mii de oameni, au rămas pînă în mai 1945 o masă neînarmată, nu doar fără artilerie, dar aproape şi fără armament de infanterie şi chiar fără echipament corespunzător. Divizia întîi (şaisprezece mii) fusese desemnată pentru o operație disperată şi mortală, şi numai haosul general din Germania a permis comandantului Buniacenko să o retragă cu de la sine putere din linia întîi şi, înfruntînd opoziția generalilor, să pătrundă în Cehia, (în drum au eliberat prizonieri sovietici, şi aceştia li s-au alăturat, „ca ruşii să fie împreună".) Au ajuns în apropiere de Praga la începutul lui mai. Aici, le-au cerut ajutorul cehii, care declanşaseră în capitală insurecția de la 5 mai. La 6 mai divizia lui Buniacenko a intrat în Praga şi, într-o luptă înverşunată, la 7 mai a salvat insurecția şi oraşul. Parcă în bătaie de joc, pentru a confirma clarviziunea celor mai neclarvăzători dintre germani, prima divizie vlasovistă, cu prima şi ultima sa acțiune independentă a dat o lovitură tocmai germanilor, s-a eliberat de toată înverşunarea şi amărăciunea pe care piepturile ruseşti aservite le strînseseră împotriva nemților în toți aceşti trei ani de harababură. (Cehii i-au întîmpinat pe ruşi cu flori, în zilele acelea îşi dădeau seama, dar oare, pe urmă, le-o fi rămas în memorie care ruşi le-au salvat oraşul? La noi astăzi se consideră că Praga a fost eliberată de trupele sovietice, şi, într-adevăr, la dorința lui Stalin, în acele zile Churchill nu s-a grăbit să dea arme praghezilor, iar americanii au zăbovit cu înaintarea, ca să permită sovieticilor să ia Praga. Josef Smrkovski, un comunist important din Praga în acele zile, fără să întrevadă viitorul îndepărtat, îi ponegrea pe trădătorii vlasovişti şi dorea cu ardoare ca Praga să fie eliberată numai de ruşi.)
În toate aceste săptămîni, Vlasov nu se manifestă ca un comandant, ci se află într-o stare de descumpănire, de înțepeneală continuă. El nu

trimite divizia întîi să participe la operația de la Praga, lasă într-o stare de incertitudine divizia a 2-a şi unitățile mai mici, şi, în acest timp care trecea cu iuțeală, nimeni nu găseşte forțe pentru proiectata unire cu cazacii. Vlasov refuză în mod consecvent să se salveze prin fugă (avea pregătit un avion să-l ducă în Spania) şi, evident, cu voința paralizată, aştepta sfîrşitul. Unica lui activitate din aceste ultime săptămîni a fost să trimită delegații secrete în căutarea de contacte cu anglo-americanii. Alți membri ai statului-major (generalii Truhin, Meandrov, Boiarski) făceau acelaşi lucru.

Doar gîndul că acum, la sfîrşit, vor fi de folos aliaților îi mai consola pe vlasovişti, găsind astfel un sens îndelungii lor şederi în juvățul german. Tot mai licărea, nu, acum ardea în toată regula, speranța că, iată, va veni timpul ca puternicii anglo-americani să-i ceară lui Stalin să schimbe politica internă, iată, se vor apropia armatele de la Apus şi cele de la Răsărit şi se vor înfrunta deasupra Germaniei zdrobite! Şi în acest caz nu-i în avantajul Occidentului să ne păstreze şi să ne folosească? Fiindcă, de bună seamă, înțeleg şi ei că bolşevismul este inamicul întregii umanități, nu-i aşa?

Nu, n-au înțeles cîtuşi de puțin! O, cît de obtuză poate fi democrația occidentală! Cum? Spuneți că dumneavoastră sunteți opoziția politică? Dar parcă la dumneavoastră există opoziție? De ce nu s-a manifestat în mod public? Dacă sunteți nemulțumiți de Stalin, întoarceți-vă în patrie şi în prima campanie electorală realegeți-l, aceasta va fi o cale cinstită. De ce însă a fost nevoie să puneți mîna pe armă, şi încă germană? Nu, acum noi suntem siliți să vă predăm, altfel ar fi necuviincios şi ne stricăm relațiile cu un aliat glorios.

În cel de al doilea război mondial, Occidentul şi-a apărat libertatea proprie şi a apărat-o pentru sine, iar pe noi (şi Europa de Răsărit) ne-a băgat în robie şi mai adînc.

Ultima încercare a lui Vlasov a fost declarația că întreaga conducere a ROA este gata să se prezinte în fața tribunalului internațional, însă predarea armatei autorităților sovietice la moarte sigură contravine dreptului internațional, în sensul că ar fi predată mişcarea de opoziție. Nimeni însă nu a auzit acest țipăt, ba majoritatea comandanților militari americani au aflat chiar cu uimire despre existența a încă nişte ruşi, dar nu sovietici, astfel încît era normal să-i predea sovieticilor, după apartenență.

ROA n-a capitulat pur şi simplu în fața americanilor, ci i-a implorat să primească ei capitularea, numai să-i dea garanția că nu va fi predată Sovietelor. Şi ofițerii americani — grade mijlocii - care habar nu aveau ce înseamnă marea politică, ajungeau uneori, din naivitate, să facă promisiuni. (Toate promisiunile acestea au fost pe urmă încălcate, prizonierii au fost înşelați.) Însă întreaga divizie întîi (11 mai, lîngă Plzen) şi aproape şi a 2-a toată, americanii le-au întîmpinat cu un zid înarmat: au

refuzat să-i ia prizonieri, au refuzat să-i primească în zona lor: la Ialta, Churchill şi Roosevelt au semnat documentul privind repatrierea tuturor cetăţenilor sovietici, în special a militarilor, iar de liberul consimţământ ori de silnicia repatrierii nu s-a pomenit nimic, fiindcă unde s-a mai pomenit pe pământ, în care ţară, ca fiii ei să nu dorească să se întoarcă de bunăvoie? Toată miopia Occidentului s-a condensat în stilourile de la Ialta.

Americanii nu i-au primit pe capitulanţi, iar tancurile sovietice parcurgeau ultimii kilometri. Acum rămînea ori să se arunce în lupta cea din urmă, ori... Buniacenko şi Zverev (divizia a 2-a) au dat aceleaşi ordine: nu s-a dat nici o luptă. (Şi acest mod de a proceda este tot în spiritul caracterului rus: şi dacă?... Totuşi sunt de-ai noştri... Din povestirile auzite în închisoare cunosc multe asemenea cazuri de predare alor noştri.) La 12 mai, divizia întîi înarmată şi cu efectivul complet a primit, în pădure, ordinul: „Rupeţi rîndurile!" S-au îmbrăcat în haine civile, şi-au descusut decoraţiile, şi-au ars actele, s-au împuşcat. Noaptea au început raziile trupelor sovietice. Aproximativ zece mii au fost ucişi şi luaţi prizonieri, ceilalţi au răzbit în zona americanilor, dar şi dintre ei o mare parte a fost predată trupelor sovietice, precum cei din divizia a-2-a, din aviaţie, din alte detaşamente separate. Pentru unii şederea în lagărele americane s-a lungit pe multe luni (grupul lui Meandrov). Asta era fie din neglijenţa americanilor, fie li se făcea o aluzie: „împrăştiaţi-vă singuri", însă îi ţineau şi flămînzi, ca şi nemţii mai înainte, îi şi loveau cu picioarele şi îi băteau cu patul armelor, dar îi păzeau slab. Unii dintre ei au fugit, însă o mare parte au rămas! Încrederea în America? Nu puteau concepe că americanii îi vor trăda? Au rămas să îşi aştepte soarta cumplită, dezbinaţi şi de agitatorii sovietici, şi de autoacuzări, şi de moralul scăzut. Şi grup după grup, generali, ofiţeri, soldaţi, în anii 1945 şi 1946 au fost predaţi spre reprimare Uniunii Sovietice. (La 2 august 1946, ziarele sovietice au publicat comunicatul Colegiului Militar al Tribunalului Suprem privind condamnarea lui Vlasov şi a încă unsprezece dintre apropiaţii lui: moarte prin spânzurătoare.)

Tot în mai 1945, în Austria, un pas la fel de loial (din obişnuita modestie, la noi nu i s-a făcut nici o publicitate) a făcut şi un alt aliat - Anglia: ea a predat comandamentului sovietic corpul de armată al cazacilor (40-45 mii de oameni), care îşi croise drum din Iugoslavia. Această predare a avut un caracter perfid, în spiritul diplomaţiei engleze tradiţionale. Cazacii erau hotărîţi să se bată pe viaţă şi pe moarte ori să plece peste ocean, chiar şi în Paraguay, chiar şi în Inidochina, numai să nu se predea vii. Englezii i-au trecut pe cazaci la raţie de hrană intensivă, le-au distribuit echipament englezesc excelent, le-au promis servicii în armata engleză, au organizat chiar parăzi şi treceri în revistă. În felul acesta nu a părut nimic suspect cînd au propus cazacilor să predea armamentul sub pretextul unificării lui. În 28 mai, toţi ofiţerii, de la loco-

tenenți la generali (peste două mii de oameni), au fost convocați, separat de soldați, în orașul Judenburg, chipurile la o consfătuire cu feldmareşalul Alexander privind destinul ulterior al armatei. Pe drum, ofițerii au fost înşelați, puşi sub pază puternică (englezii i-au bătut pînă la sînge), coloana de autobuze a fost treptat încercuită de tancuri sovietice, apoi, în Judenburg, a intrat într-un semicerc de autodube, lîngă care se afla deja escorta cu listele în mînă. Nu aveau nici măcar cu ce să se împuşte, ori să se înjunghie, căci toate armele le fuseseră luate. S-au aruncat de la înălțimea viaductului pe stînci şi în apă. Dintre generalii predați, majoritatea o formau emigranții, aliații aceloraşi englezi în primul război mondial. În timpul războiului civil, englezii nu izbutiseră să le mulțumească, abia acum le înapoiau datoria. În ultimele zile englezii, tot prin înşelăciune, i-au predat la fel şi pe soldații de rînd, în trenuri înfăşurate-n rețele de sîrmă ghimpată. (La 17 ianuarie 1947 ziarele sovietice au publicat comunicatul privind executarea prin spînzurătoare a generalilor de cazaci Piotr Krasnov, Şkuro şi încă alți cîțiva.)
Între timp sosise din Italia convoiul „Tabăra cazacilor", numărînd treizeci şi cinci de mii de oameni, şi s-a oprit în valea Lienz, pe rîul Drava. în tabără erau şi luptători, însă şi mulți bătrîni, copii şi femei, şi cu toate acestea, nu voiau să se întoarcă pe rîurile natale căzăceşti. Însă nu s-au înfiorat inimile englezilor şi nu s-a întunecat rațiunea lor democratică. Comandantul englez, maiorul Davis, al cărui nume va intra acum cu siguranță cel puțin în istoria Rusiei, copleşitor de amabil ori necruțător - după împrejurări - după ce i-a scos prin înşelăciune pe ofițeri, a anunțat deschis că la 1 iunie se va face predarea forțată. l s-a răspuns cu strigăte din mii de piepturi: „Nu ne ducem!" Deasupra lagărului de refugiați, în biserica de campanie se țineau slujbe neîntrerupte: slujbe de îngropăciune, deşi erau încă vii!... Englezii au adus tancuri şi soldați. Prin megafoane au ordonat tuturor să urce în camioane. Mulțimea cînta slujba de îngropăciune, preoții ridicau crucile, tinerii au făcut cerc în jurul bătrînilor, femeilor şi copiilor. Englezii loveau cu patul armelor şi cu bîte, îi înhățau pe oameni şi îi aruncau ca pe nişte baloturi în camioane. La fel procedau şi cu răniții. Sub presiunea celor care se retrăgeau s-a prăbuşit podiumul pentru preoți, apoi şi împrejmuirea taberei, mulțimea s-a repezit pe podul de peste Drava, tancurile engleze le-au tăiat calea, unii dintre cazaci s-au aruncat în rîu cu familii cu tot, prin împrejurimi, o unitate englezească prindea fugarii şi îi împuşca. (Cimitirul celor ucişi şi striviți se păstrează în Lienz.)
În aceleaşi zile şi la fel de perfid şi necruțător, englezii au predat şi comuniştilor iugoslavi mii de inamici ai regimului lor (pe aliații lor din anul 1941!) să fie împuşcați şi exterminați fără nici o judecată.
Iar Marea Britanie, țară liberă, cu presă independentă, nici pînă în ziua de astăzi, nimeni după 25 de ani nu s-a învrednicit să relateze despre această trădare, n-a sunat alarma în societate. (În țările lor, Roosevelt

şi Churchill sunt consideraţi ca etaloane ale înţelepciunii politice, şi, cu timpul, Anglia se poate umple cu monumentele ridicate în memoria marelui bărbat. Nouă însă, în discuţiile purtate în închisorile ruseşti, miopia lor sistematică şi chiar prostia amîndurora, ne săreau în ochi în mod izbitor. Cum au putut, pornind din anul 1941 pînă în 1945 să nu asigure nici un fel de garanţii pentru independenţa Europei de Răsărit? Cum au putut, pentru jucăria ridicolă a Berlinului împărţit în patru zone, - care va f i pentru ei un călcîi al lui Ahile - să cedeze vastele provincii ale Saxoniei şi Thuringiei? Şi ce raţiune militară ori politică a avut pentru ei predarea în mîinile lui Stalin, pentru o moarte sigură a cîtorva sute de mii de cetăţeni sovietici, care nu doreau să se predea nici în ruptul capului? Se spune că prin asta au plătit pentru participarea garantată a lui Stalin la războiul japonez. Avînd deja bomba atomică, îi plăteau lui Stalin ca să nu refuze să ocupe Manciuria, să-l consolideze în China pe Mao-Tzedun, iar într-o jumătate a Coreei pe Kim Ir Sen!... Oare nu este grăitoare mediocritatea planurilor lor politice? Cînd apoi l-au înlăturat pe Mikolajezyk, cînd au dispărut Benes(16) şi Masaryk(17), cînd a fost supus blocadei Berlinul, cînd s-a aprins şi s-a stins Budapesta, cînd fumega Coreea, iar conservatorii şi-au luat tălpăşiţa de la Suez, oare nici atunci aceia dintre ei care erau înzestraţi cu o memorie remarcabilă nu şi-au amintit măcar episodul cu predarea cazacilor?)

Şi acesta nu a fost decît începutul. Pe întreg parcursul anilor 1946 şi 1947, aliaţii occidentali fideli lui Stalin au continuat fără întrerupere să-i predea pentru răfuială pe cetăţenii sovietici, împotriva voinţei lor, şi foşti militari, şi civili pur şi simplu, numai să se descotorosească mai iute de această zăpăceală omenească. Au predat sovietici din Austria, Germania, Italia, Franţa, Danemarca, Norvegia, Suedia, din zonele americane. În zonele engleze, în aceşti ani au funcţionat şi lagăre de concentrare, care se prea poate să nu fi fost mai prejos de cele hitleriste. (De pildă, lagărul Wolfsberg: femeilor li se poruncea să se aplece, dar să nu se lase pe vine, şi să taie cu forfecuţa cîte un singur fir de iarbă. Cînd au tăiat unsprezece - să le lege în „snop" cu cel de al doisprezecelea, şi astfel ceasuri în şir*. Că aşa ceva se poate concepe, cu toată tradiţia parlamentară britanică, ne face să ne gîndim foarte serios la grosimea obrazului civilizaţiei noastre.) Mulţi ruşi au trăit mulţi ani după război în Occident, cu acte false, cu frica apăsătoare că vor fi predaţi în URSS, temîndu-se de administraţia anglo-americană, cum se temeau odinioară de NKVD. Iar unde nu erau predaţi, acolo mişunau nestingheriţi şi acţionau în număr mare şi fără greş agenţii sovietici şi ziua-n amiaza mare

*Acest lagăr este descris în cartea Ariadnei Delianici Wolfsberg-373. Ea însăşi a fost deţinută acolo. (Cartea a fost tipărită la San-Francisco în tipografia ..Russkaia Jizn" - „Viaţa rusă".)

răpeau oameni vii chiar de pe străzile capitalelor occidentale.
În afară de ROA, spre anul 1945, multe subunități ruse continuau să mucegăiască în adîncurile armatei germane, în uniforme care nu se deosebeau de cele ale soldaților germani. Ei au încheiat războiul în diferite sectoare şi în diferite maniere.
Cu cîteva zile înainte de arestarea mea am nimerit şi eu sub gloanțele vlasoviştilor. Ruşii se aflau şi în zona încercuită de noi din Prusia Orientală. Într-o noapte de la sfîrşitul lui ianuarie, una dintre unitățile lor a încercat să efectueze o breşă spre apus, trecînd peste dispozitivul nostru în tăcere, fără pregătire de artilerie. Cum nu exista un front compact, ei au pătruns repede şi au prins în cleşte bateria mea de reperaj sonor plasată prea în față şi de-abia am izbutit să o scot pe ultimul drum care mai exista. Pe urmă însă m-am întors după maşina lovită şi înainte de revărsatul zorilor i-am văzut adunîndu-se pe zăpadă în halate de camuflaj şi apoi, brusc, cu strigăte de „ura" s-au aruncat asupra pozițiilor de foc ale divizionului de 152 milimetri lîngă Adlig Schwenkitten şi au aruncat peste douăsprezece tunuri grele o ploaie de grenade, fără ca ai noştri să tragă un foc. Sub gloanțele lor trasoare, ultimul nostru grup a alergat trei kilometri prin zăpada virgină pînă la podul peste pîrîul Passarge. Acolo i-au oprit.
Curînd am fost arestat, şi, iată, înainte de parada Victoriei şedeam împreună pe priciul de la Butîrki, eu trăgeam după ei şi ei după mine din aceeaşi țigară, şi împreună cu careva căram hîrdăul de tablă de şase vedre.
Mulți „vlasovişti", ca şi „spionii pentru o oră", erau tineri, născuți cam între anii 1915 şi 1922, acea „necunoscută, junătate", pe care, în numele lui Puşkin, s-a grăbit să o salute agitatul Lunacearski.
Majoritatea lor a nimerit în formațiunile militare pe acelaşi val al întîmplării, pe care în lagărul vecin camarazii lor au nimerit la şcoala de spioni - depindea de agentul de recrutare.
Agenții de recrutare le explicau în zeflemea - în zeflemea dacă n-ar fi fost adevărat: „Stalin a renunțat la voi!" „Lui Stalin puțin îi pasă de voi!"
Legea sovietică îi scosese în afara sa, înainte ca aceştia să se pună în afara ei.
Şi ei s-au înscris... Unii numai pentru a se smulge din lagărul morții. Alții cu gîndul de a trece la partizani (şi au trecut, şi pe urmă au luptat la partizani, însă, după criteriul lui Stalin, asta nu le îndulcea cîtuşi de puțin condamnarea!). Însă erau şi unii pe care îi durea sufletul pentru ruşinosul an Patruzeci şi Unu, acea zguduitoare înfrîngere după mulți ani de lăudăroşenie; iar alții considerau că primul vinovat pentru aceste lagăre crîncene era Stalin. Şi iată că au vrut să se afle despre ei, despre experiența lor cumplită: că şi ei sunt crîmpeie ale Rusiei şi doresc să influențeze asupra viitorului ei, nu să fie jucăria greşelilor altora.
Cuvîntul „vlasovist" la noi sună precum cuvîntul „scîrnăvie", şi parcă ne

murdărim gura numai cu pronunțarea lui. Iată de ce nimeni nu îndrăznește să rostească două trei propoziții cu subiectul „vlasovist".
Dar istoria nu se scrie aşa. Acum, după un sfert de secol, cînd majoritatea au pierit în lagăre, iar cei care au scăpat teferi îşi trăiesc restul zilelor în Extremul Nord, am vrut să amintesc prin aceste pagini că acest fenomen este destul de neobişnuit pentru istoria mondială: cîteva sute de mii de tineri în vîrstă de la douăzeci la treizeci de ani să ridice arma împotriva propriei Patrii în alianță cu cel mai înverşunat duşman al ei. Că, poate, trebuie să stăm şi să cugetăm: cine este mai vinovat - acest tineret ori Patria căruntă? Că nu poți explica acest fapt printr-o predispoziție biologică la trădare, că aici trebuie să fie nişte cauze sociale.
Fiindcă un vechi proverb glăsuieşte astfel: caii n-o iau rama de, sătui.
Tabloul ar arăta cam aşa: un cîmp pe care cutreieră aiurea nişte cai neîngrijiți, înnebuniți de foame.
***
În primăvara aceea se mai aflau în celulele închisorilor şi mulți emigranți ruşi.
Era aproape ca într-un vis: întoarcerea istoriei dispărute. De mult se terminaseră de scris şi fuseseră închise tomurile războiului civil, problemele lui fuseseră rezolvate, evenimentele lui fuseseră de mult introduse în cronologiile manualelor. Reprezentanții mişcării albgardiste nu mai erau contemporanii noştri pe pămînt, ci doar nişte fantome ale unui trecut dispărut. Emigrația rusă, împrăştiată mai crunt decît neamurile lui Israel, chiar dacă îşi mai ducea veacul pe undeva, în concepția noastră sovietică nu puteau fi decît nişte pianişti în restaurante murdare, lachei, spălătorese, cerşetori, morfinomani, cocainomani, nişte cadavre în descompunere. Înainte de războiul din 1941, în ziarele noastre, în marea beletristică, în critica de artă nu găseai nici un indiciu după care să-ți dai seama (şi maeştrii noştri ghiftuiți nu ne-au ajutat să aflăm) că Diaspora rusească înseamnă o mare lume spirituală, că acolo se dezvolta filosofia rusă, că acolo se află Bulgakov(18), Berdiaev, Frank(19), Losski(20), că arta rusă cucereşte lumea, acolo se află Rahmaninov(21), Şaliapin(22), Benois(23), Diaghilev(24), Pavlova(25), corul de cazaci al lui Jarov, se elaborează studii de mare profunzime despre Dostoievski (în vremea aceea, la noi, cu totul anatemizat), că există remarcabilul scriitor Nabokov-Sirin, că mai trăieşte Bunin şi toți aceşti douăzeci de ani el a continuat să scrie, că se editează reviste de literatură şi artă, se montează spectacole, că asociațiile emigranților (după locul de baştină) țin congrese, unde răsună limba rusă, şi că emigranții bărbați nu şi-au pierdut capacitatea de a se însura cu emigrantele femei, iar acestea - de a naşte prunci, deci pe aceia de o vîrstă cu noi.
În țara noastră despre emigranți s-a format o imagine atît de falsă, încît oamenii sovietici n-ar fi putut crede niciodată că au fost emigranți care

au luptat în Spania, nu de partea lui Franco, ci a republicanilor; că în Franța, Merejkovski şi Hippius(26) s-au trezit complet izolați şi ocoliți de emigrația rusă pentru că nu s-au lepădat de Hitler. Şi ca o anecdotă, ba chiar dimpotrivă: Denikin a încercat să se ducă să lupte pentru Uniunea Sovietică împotriva lui Hitler, şi pe Stalin o vreme chiar l-a bătut gîndul să-l readucă în țară (fireşte, nu ca forță militară, ci ca simbol al unității naționale). Ca şi întregul Occident, tot astfel şi emigrația rusă după douăzeci şi cinci de ani era lipsită de experiența sovietică vie pentru a putea înțelege lucid evenimentele. Tocmai de aceea înlăuntrul emigrației a apărut fenomenul de tulburare a minților, ca de pildă: „Oare poți să întinzi mîna unui vlasovist?" (unii -pentru că sunt „întodeauna pentru Rusia", alții - pentru că sunt „întodeauna pentru democrație"). Între emigranții de mai înainte şi cei noi, cei din epoca sovietică, au izbucnit numeroase divergențe şi neînțelegeri: şi în timpul războiului, la nemți, şi pe urmă, după război, în lagărele aliaților. Este adevărat că s-a alcătuit un corp de infanterie din voluntari emigranți pentru a fi trimis pe Frontul de Răsărit (cincisprezece mii de oameni), însă nemții l-au trimis împotriva lui Tito, şi nu au mai mers pe front, şi-au păstrat poziția neutră de neamestec. în timpul ocupației Franței, numeroşi emigranți ruşi, bătrîni şi tineri, au aderat la mişcarea de Rezistență, iar după eliberarea Parisului au năvălit la ambasada sovietică să depună cereri de întoarcere în țară. Oricum o fi ea, Rusia, tot Rusia rămîne! Aceasta era lozinca lor, şi în felul acesta adevereau că nici înainte n-au mințit cînd spuneau că o iubesc, (în închisoare, în anii 1945-1946, ei erau aproape fericiți că aceste gratii şi aceşti gardieni sunt de aici, din Rusia. Priveau mirați cum băieții sovietici se scărpinau la ceafă: „Spuneți că de ce dracu ne-am întors? Că n-aveam destul loc în Europa?")

Însă conform logicii staliniste potrivit căreia trebuia să fie aruncat în lagăr orice om sovietic care a trăit în străinătate, oare cum ar fi putut emigranții să se sustragă acestei ursite? În Balcani, în Europa Centrală, în Harbin au fost arestați îndată după sosirea trupelor sovietice. I-au arestat de acasă ori de pe stradă, ca şi cum ar fi fost vorba de ai noştri. Deocamdată erau luați numai bărbații şi nu toți, ci doar aceia care, într-un fel sau altul, se manifestaseră pe plan politic. (Familiile unora au fost aduse mai tîrziu, sub escortă, la locurile unde urmau să-şi petreacă exilul, iar ale altora au fost lăsate în Bulgaria, în Cehoslovacia.) În Franța li s-a acordat, cu onoruri şi flori, cetățenia sovietică, au fost transportați în patrie cu tot confortul, iar aici au fost arestați. Mult mai încet au mers lucrurile cu emigranții din Şanhai. Oraşul nu ne era la îndemînă în anul 1945. Însă aici a venit un împuternicit al guvernului sovietic care a adus la cunoştință Decretul Prezidiului Sovietului Suprem: toți emigranții au fost iertați! Cum să nu crezi? Guvernul nu poate minți! (Fie că a existat sau nu acest decret în realitate, el, oricum, nu constituia un obstacol pentru Organe.) Emigranții din Şanhai au fost cuprinşi de entu-

ziasm. Li s-a propus să ia cu ei orice şi în orice cantitate (unii şi-au luat şi automobilele, patriei o să-i folosească), să se stabilească în Uniune acolo unde doresc; şi să lucreze, fireşte, în orice specialiate. Din Şanhai au fost luați cu vapoarele. Soarta vapoarelor era diferită: pe unele dintre ele, nu se ştie din ce motiv nu le-au dat nimic de mîncare. O soartă diferită au avut şi după ce au ajuns în portul Nahodka (unul din principalele puncte de transbordare ale GULAG-ului). Aproape toți au fost încărcați în garnituri de tren formate din vagoane de marfă, precum deținuții, cu diferența că nu aveau o escortă prea severă şi cîini. Pe unii îi duceau în zone locuite, în oraşe, şi, într-adevăr, pentru doi-trei ani îi lăsau să trăiască în voie. Pe alții i-au dus direct într-un lagăr, undeva dincolo de Volga, şi i-au descărcat într-o pădure de pe un taluz înalt o dată cu pianele albe şi cu jardinierele de Hori. În perioada anilor 1948-1949, reemigranții din Extremul Orient care scăpaseră au fost prinşi toți unul cîte unul, şi aruncați în lagăre.

Cînd eram băiat de nouă ani, citeam cu mai mare plăcere cărțuliile albastre al lui V. V. Şulghin(27), care se vindeau în pace la chioşcurile noastre de cărți, decît pe Jules Verne. Era o voce dintr-o lume atît de neîndoielnic trecută, încît nici cea mai extravagantă fantezie n-ar fi putut presupune că nu vor trece nici douăzeci de ani şi paşii autorului şi ai mei se vor intersecta printr-o invizibilă linie punctată pe coridoarele tăcute ale Marii Lubianka. E drept că nu l-am întîlnit atunci, ci cu douăzeci de ani mai tîrziu, însă în primăvara anului 1945 am avut timp să-i observ pe mulți dintre emigranți, tineri şi bătrîni.

Pe rotmistrul Borşci şi pe colonelul Mariuşkin am avut prilejul să-i cunosc cînd am fost la vizita medicală, şi înfățişarea jalnică a corpurilor lor goale, zbîrcite, de culoare galben-închis, care nici nu mai erau corpuri, ci nişte moaşte, mi-a rămas pentru totdeauna în minte. Au fost arestați cu cinci minute înainte de mormînt, i-au adus la Moscova, cale de cîteva mii de kilometri, şi aici, în anul 1945, în modul cel mai serios cu putință au fost anchetați cu privire la... lupta lor împotriva puterii sovietice în anul 1919!

Ne-am obişnuit într-atît cu nedreptățile acumulate pe parcursul anchetelor judiciare, încît am încetat să le mai observăm gradele. Acest rotmistru şi acest colonel au fost militari activi în armata țaristă. Aveau amîndoi peste patruzeci de ani, iar în armată serveau de peste douăzeci, cînd telegraful le-a adus vestea că la Petrograd împăratul a fost detronat. Douăzeci de ani ei slujiseră sub puterea jurămîntului făcut țarului. Acum, cu inima strînsă (şi, poate, mormăind în sinea lor: „Ptiu, piei, drace!"), au jurat Guvernului provizoriu. Nimeni nu le-a mai propus să mai jure cuiva, pentru că întreaga armată s-a destrămat. Nu le-a plăcut acel regim care le rupea epoleții şi îi omora pe ofițeri, şi, în mod firesc, s-au unit cu alți ofițeri, ca să lupte împotriva acestui regim. Era firesc ca Armata Roşie să se lupte cu ei şi să-i împingă în mare. Însă,

într-o țară unde există chiar şi numai nişte germeni de gîndire juridică, pe ce temeiuri să fie judecați, şi încă după un sfert de secol?* (În tot acest timp ei au trăit ca persoane particulare: Mariuşkin pînă în clipa arestării, Borşci e drept, se afla în convoiul cazacilor din Austria, însă nu printre cei înarmați, ci printre bătrîni şi femei.)
Cu toate acestea, în anul 1945, în centrul jurisdicției noastre, ei au fost acuzați de acte avînd ca scop răsturnarea puterii sovietelor de deputați ai muncitorilor şi țăranilor; de invazie armată a teritoriului sovietic (adică de faptul că nu au plecat neîntîrziat din Rusia, care, de la Petrograd, a fost declarată sovietică); de sprijinire a burgheziei internaționale (pe care ei nici în vis n-o văzuseră); de a se fi aflat în serviciul guvernelor contrarevoluționare (adică al generalilor, cărora o viață întreagă le fuseseră subordonați). Şi toate aceste paragrafe (1-2-4-13 ale articolului 58 aparțineau codului penal adoptat... în anul 1926, adică după 6-7 ani de la sfîrşitul războiului civil! (Un exemplu clasic şi necinstit de acțiune retroactivă a legii!) În afară de aceasta, articolul al doilea al codului preciza că el se extinde doar asupra cetățenilor reținuți pe teritorul RSFSR. Însă brațul drept al GB-ului se întindea tocmai asupra ne-cetățenilor, care trăiau în toate țările Europei şi Asiei. Cît despre prescripție - nici nu mai vorbim: referitor la prescripție, se prevedea cu suplețe că nu se aplică la articolul 58. Prescripția se aplică numai călăilor autohtoni, care au exterminat mult mai mulți compatrioți decît au pierit în războiul civil.
Mariuşkin îşi amintea totul foarte clar, povestea cu de-amănuntul despre evacuarea din Novorossiisk. Borşci însă parcă dăduse în mintea copiilor şi bîiguia cu naivitate cum a prăznuit el Paştele la Lubianka: toată săptămîna Floriilor şi toată Săptămîna Mare a mîncat numai jumătate de rație, pe cealaltă punînd-o deoparte şi schimbînd treptat pe cele vechi cu cele proaspete. Astfel, de sărbători acumulase şapte tainuri şi în cele trei zile de Paşti a petrecut grozav!
Faptul că au fost acuzați şi judecați acum nu dovedeşte nicidecum vinovăția lor reală chiar în trecut, ci doar răzbunarea statului sovietic pentru că s-au opus comunismului eu un sfert de veac în urmă, deşi de atunci au trăit ca nişte proscrişi fără adăpost şi fără căpătîi.
Colonelul Konstantin Konstantinovici lasevici se deosebea de mumiile acestor emigranți neputincioşi. Pentru el lupta împotriva bolşevismului nu s-a sfîrşit o dată cu războiul civil. Cu ce putea el lupta acolo, unde şi cum - nu mi-a povestit. Dar sentimentul că şi acum se află la datorie nu îl părăsise nici în celulă. În harababura de noțiuni, de puncte de vedere care urmau linii confuze sau frînte, cum era în capul celor mai mulți din-

*În felul acesta nici un preşedinte african nu poate avea garanția că peste zece ani noi nu vom emite o lege în virtutea căreia să -l judecăm pentru actele săvîrşite în prezent.

tre noi, el avea, în mod cert, o concepție clară şi precisă despre lumea înconjurătoare, iar poziția clară de viață conferea corpului său tărie, suplețe şi energie permanentă. Nu avea mai puțin de şaizeci de ani, avea capul complet chel, fără un fir de păr, ancheta lui luase sfîrşit (aştepta sentința, ca şi noi toți) şi, fireşte, nu primea nici un ajutor de nicăieri. Cu toate acestea îşi păstrase o piele tînără, rozalie. Din toată celula numai el făcea dimineața gimnastică de înviorare şi se stropea cu apă rece de la robinet (noi, toți ceilalți ne păstram caloriile ce le căpătăm din rația închisorii). El nu pierdea timpul, cînd trecerea dintre priciuri se elibera, îşi începea plimbarea, cu paşi apăsați, cu profil statuar, cu mîinile încrucişate la piept, cu ochii lui tineri şi limpezi privind dincolo de pereți.
Şi tocmai pentru că noi toți ne miram de ceea ce se petrecea cu noi, iar pentru el nimic din ceea ce ne înconjura nu era contrar aşteptărilor lui, el era absolut singur în celulă.
Comportamentul lui din închisoare l-am evaluat peste un an: mă aflam din nou la Butîrki şi într-una din aceleaşi şaptezeci de celule am întîlnit camarazi mai tineri de-ai lui Iasevici, condamnați pentru aceleaşi fapte, care îşi primiseră sentința de zece şi cincisprezece ani. Nu ştiu cum se făcea că ei se aflau în posesia textului sentinței, bătut la maşină pe foiță. În capul listei figura Iasevici, sentința lui: condamnat la moarte. Iată dar ce vedea, ce prevedea el scrutînd cu privirea dincolo de pereți cu ochii lui ce nu îmbătrîniseră, măsurînd celula de la masă la uşă şi îndărăt! Dar conştiința non-regretului pentru că a rămas fidel drumului pe care şi l-a ales în viață îi dădea o forță neobişnuită.
Printre emigranți se alia şi leatul meu Igor Tronko. Mă împrietenisem cu el. Amîndoi eram vlăguiți, veştejiți, doar pielea şi osul, o piele galbencenuşie (într-adevăr, de ce om fi rezistat atît de puțin? Cred că din pricina tulburării morale), slabi, lungi, clătinați de rafalele vîntului de vară în curtea de plimbare de la Butîrki, păşeam unul lîngă celălalt cu mers precaut de bătrîni şi discutam de viețile noastre, vieți paralele. Ne născurerăm amîndoi în acelaşi an, în sudul Rusiei, încă mai sugeam la sînul mamei cînd soarta a căutat în sacul ei jerpelit şi mi-a dat mie un pai scurt, iar lui unul lung. Şi iată că ghemul vieții lui a fost azvîrlit peste mări, cu toate că tatăl lui „albgardistul" nu era decît un simplu telegrafist fără nici un fel de avere.
Pentru mine era extrem de interesant ca prin viața lui să-mi pot reprezenta întreaga generație a compatrioților mei care au ajuns în emigrație. Ei au crescut cu o bună supraveghere părintească în condiții foarte modeste, chiar sărăcăcioase. Au primit o educație excelentă şi în măsura posibilităților, o bună instrucție. Au crescut fără să cunoască teama şi persecuția, deşi o oarecare apăsare a organizațiilor albgardiste plutea deasupra lor pînă se maturizau. Au crescut fără să fie atinşi de viciile secolului de care suferea întregul tineret european (atitudinea frivolă față de viață, dezinteresul față de profunzimea gîndurilor, viața destră-

bălată, criminalitatea sporită). Aceasta pentru că ei au crescut într-un fel la umbra nenorocirii de neuitat a familiilor lor. În toate țările unde au crescut, doar Rusia era patria lor. Educația lor spirituală se făcea pe baza literaturii ruse, cu atît mai iubită, cu cît patria încetase să mai existe o dată cu ea, cu cît în spatele ei patria lor primară încetase să mai aibă o existență fizică. Slova tipărită le era accesibilă într-o proporție mult mai largă decît nouă, însă tocmai publicațiile sovietice ajungeau rar la ei, şi acest neajuns îl resimțcau tot mai acut, li se părea că tocmai din această cauză nu pot să înțeleagă esențialul, ceea ce era mai nobil şi mai frumos despre Rusia Sovietică, iar ceea ce ajungea la ei erau numai deformări, minciună, lucruri incomplete. Reprezentările lor despre adevărata noastră viață erau foarte palide, însă dorul de patrie era atît de mare, încît, dacă în 1941 ar fi fost chemați, ar fi dat năvală cu toții în Armata Roşie, şi pentru ei ar fi fost chiar mai plăcut să moară, decît să supraviețuiască. La douăzeci şi cinci - douăzeci şi şapte de ani, acest tineret avea punctul său de vedere şi îl apăra cu fermitate. Astfel, toți cei din grupul lui Igor se pronunțau împotriva apriorismului. Ei susțineau că, neîmpărțind cu patria toate dificultățile complexe ale deceniilor trecute, nimeni nu are dreptul să hotărască aprioric ceva legat de viitorul Rusiei, nici măcar să propună ceva, ci doar să meargă şi să-şi pună toate forțele în slujba a ceea ce va hotărî poporul.
Multă vreme am stat întinşi unul lîngă altul pe priciul de lemn. Pătrundeam cît puteam în lumea lui, şi această întîlnire mi-a revelat (pe urmă altele mi-au confirmat) ideea că scurgerea unei părți importante a forțelor spirituale, care a avut loc în timpul războiului civil, a dus cu ea o mare şi importantă ramură a culturii ruse. Şi toți cei care o iubesc cu adevărat vor năzui spre unirea celor două ramuri: cea din metropolă şi cea din emigrație. Numai atunci ea va atinge întreaga plenitudine, numai atunci va descoperi capacitatea de a se dezvolta fără prejudicii.
Visez să apuc şi eu ziua aceea.
***
Slab este omul, slab. În final, şi cei mai îndărătnici dintre noi doreau în primăvara aceea să fie iertați. Circula următoarea glumă: „Inculpat, ultimul dumitale cuvînt!" - „Vă rog să mă trimiteți unde vreți, însă acolo să fie puterea sovietică! Şi să fie soare!" Nu eram amenințați să fim privați de soare... Nimeni nu dorea să ajungă dincolo de Cercul Polar, unde îi aştepta scorbutul şi distrofia. Şi nu ştiu cum se explică circulația tot mai intensă prin celule a legendei despre Altai. Acei puțini care au fost cîndva acolo, dar mai ales cei care n-au fost, vînturau colegilor de celulă visuri feerice; ce meleaguri încîntătoare sunt în Altai! Şi vastele întinderi siberiene, şi clima blîndă! Rîuri de miere cu maluri de turtă dulce. Stepă şi munți. Turme de oi, vînat, peşte. Sate bogate cu oameni mulți...
Oare visurile deținuților nu reluau vechile visuri despre Altai ale țăra-

nilor? În Altai se aflau aşa-numitele pamînturi ale Cabinetului Majestăţii Sale, iată de ce multă vreme a fost închis pentru colonizare, spre deosebire de restul Siberiei. Însă tocmai aici doreau ţăranii să se instaleze (şi se instalau). Oare nu aici îşi are obîrşia această legendă stăruitoare? Ah, dacă ai putea să te cufunzi în această linişte. Să auzi cîntecul răsunător şi curat al cocoşului în aerul nepoluat! Să mîngîi botul blînd şi serios al calului! Şi să fie blestemate toate marile probleme, n-are decît să-şi spargă capul cu ele altul mai prost. Să te odihneşti acolo de înjurăturile anchetatorilor şi de derularea anostă a vieţii tale întregi, de zgomotul cheilor în încuietorile uşilor, de duhoarea înăbuşitoare a celulelor. Ni s-a dat o singură viaţă, atît de scurtă, iar noi, ca nişte criminali o aruncăm în faţa unor mitraliere ori ne vîram cu ea, neprihănită, în groapa de gunoi a politicii! Cred că acolo, în Altai, aş trăi într-o cocioabă mică şi întunecată de la marginea satului, lîngă pădure. M-aş duce în pădure nu după vreascuri ori după ciuperci, ci aşa pur şi simplu aş intra şi aş îmbrăţişa doi copaci: dragii mei, nu-mi mai trebuie nimic altceva!...

Şi primăvara aceea îndemna ea însăşi la realitate: primăvara cînd s-a isprăvit un război atît de mare! Am văzut că noi, deţinuţii, zăceam cu milioanele prin închisori, că şi mai multe milioane ne vor întîmpina în lagăre. Nu este cu putinţă ca atîţia oameni să fie lăsaţi în temniţă după cea mai mare victorie din lume! Acum ne ţin doar ca să ne sperie, ca să ţinem minte. Fireşte, va veni amnistia cea mare şi tuturor ne vor da drumul. Cîte unul se jura că a citit cu ochii lui în ziar că Stalin, răspunzînd unui corespondent american (Cum îl cheamă? Nu-mi amintesc...), a spus că la noi, după război, va urma o amnistie cum nu s-a mai văzut în lume.

Altora însuşi anchetatorul le-a spus cu siguranţă că în curînd va fi o amnistie generală. (Anchetatorilor le conveneau aceste zvonuri, ele ne slăbeau voinţa: să-l ia naiba, vom semna procesul-verbal, oricum, nu mai durează mult.)

Dar pentru clemenţă este nevoie de raţiune.Nu-i credeam pe aceia dintre noi care erau lucizi, că într-un sfert de secol nu s-a pomenit de nici o amnistie pentru politici şi nici că se va pomeni vreodată. (Unul care le ştia pe toate, turnătorul celulei, răspundea sărind în sus: „în anul 1927, cînd s-au împlinit zece ani de la Revoluţia din Octombrie, toate închisorile erau pustii, deasupra lor fluturau steaguri albe!" Această viziune zguduitoare a steagurilor albe fluturînd deasupra închisorilor - de ce albe? - impresiona în mod deosebit inimile*.) Nu-i luam în seamă

*Volumul De la închisori la instituţiile de reeducare menţionează (la p. 396) cifra următoare: în anul 1927 au fost amnistiaţi 7,3% deţinuţi. Este o afirmaţie credibilă. Cifra este cam subţirică pentru aniversarea unui deceniu. Dintre politici au eliberat femeile cu copii şi pe cei care mai aveau doar cîteva luni. La închisoarea din Verhne-Uralsk, de pildă, din două sute de deţinuţi, au eliberat o duzină. Dar pe parcurs le-a părut rău şi de această amnistie zgîrcită şi au început s-o frîneze: unii au fost reţinuţi, altora, în loc de eliberare „pură", li s-a dat ..minus", adică restricţie privind domiciliul.

pe cei mai chibzuiți dintre noi, care ne explicau că tocmai de aceea am fost închişi cu milioanele, fiindcă s-a sfîrşit războiul, pe front, nu mai au nevoie de noi, în spatele frontului suntem periculoşi, iar pe şantierele îndepărtate fără noi nu se pune nici o cărămidă. (Noi nu aveam atîta spirit de sacrificiu să pătrundem tîlcul calculelor lui Stalin, făcute din cîinoşenie ori din simple raţiuni economice: cine ar fi vrut acum, după mobilizare să-şi părăsească familia, casa şi să plece în Kolîma, în Vorkuta ori în Siberia, unde nu există încă nici drumuri, nici case? Aceasta era într-un fel sarcina celor de la Gosplan: să furnizeze MVD-ului cifrele de control, cîți să aresteze.) Amnistia! Aşteptam şi doream cu ardoare larga şi mărinimoasa amnistie! Cică, în Anglia, chiar de ziua încoronării, adică în fiecare an, se dă cîte o amnistie!

Au fost amnistiați numeroşi deținuți politici şi cînd s-au sărbătorit trei sute de ani de la instaurară domniei Romanovilor(28). Este oare posibil ca acum, cînd a repurtat o victorie de proporțiile secolului şi chiar mai mare, guvernul stalinist să fie atît de meschin răzbunător, să poarte ranchiună pentru fiecare pas greşit, pentru fiecare alunecare a celor mai neînsemnați dintre supuşii săi?...

Un adevăr simplu, dar şi el trebuie obținut prin suferință: în războaie nu sunt binecuvîntate biruințele, ci înfrîngerile! Biruințele sunt necesare guvernelor, înfrîngerile - popoarelor. După o victorie sunt dorite alte victorii, după înfrîngere oamenii doresc libertate şi, de obicei, o obțin. Înfrîngerile sunt necesare popoarelor aşa cum unui individ îi sunt necesare suferințele şi necazurile: ele te obligă să-ți adînceşti viața interioară, să te înalți spiritual.

Victoria de la Poltava(29) a fost o nenorocire pentru Rusia: ea a atras după sine două secole de mari tensiuni, distrugeri, aservire şi alte, şi alte războaie. Înfrîngerea de la Poltava a fost salvatoare pentru suedezi: pierzîndu-şi pofta de a mai lupta, ei au devenit poporul cel mai înfloritor şi mai liber din Europa*.

Ne-am obişnuit să ne mîndrim într-atît cu victoria noastră asupra lui Napoleon, încît scăpăm din vedere că tocmai datorită ei eliberarea țăranilor nu s-a produs cu o jumătate de secol mai înainte (iar ocupația franceză nu a fost o realitate pentru Rusia), însă Războiul Crimeii ne-a adus libertatea.

În primăvara aceea credeam în amnistie, dar în aceasta nu eram cu nimic originali. Discutînd cu deținuții mai vechi, încet-încet îți dai seama că această sete de clemență şi această credință în clemență nu vor părăsi niciodată pereții cenuşii ai închisorilor. Decenii după decenii, diferite valuri de deținuți au aşteptat întotdeaua şi au crezut întotdeauna:

* Poate doar în secolul al XX-lea, dacă ar fi să credem cele ce se povestesc, opulența lor îndelungată le-a cauzat suferințe morale.

ba într-o amnistie, ba într-un Cod nou, ba într-o revizuire generală a cazurilor aflate pe rol (şi zvonurile erau întotdeauna întreținute cu o precauție abilă de către Organe). La oricare aniversare rotundă a Revoluției din Octombrie, la aniversările lui Lenin şi de ziua Victoriei, de ziua Armatei Roşii ori de ziua Comunei din Paris, la orice nouă sesiune a VȚIK, la sfîrşitul fiecărui cincinal, la fiecare plenară a Tribunalului Suprem - cu ce nu potrivea imaginația deținuților această pogorîre a îngerului eliberării! Şi cu cît mai absurzi erau deținuții, mai homeric şi mai frenetic volumul valurilor de condamnați, cu atît mai mult ele nu generau luciditate, ci credința în amnistie!
Toate sursele de lumină, într-o măsură mai mare sau mai mică pot fi comparate cu Soarele. Soarele însă nu poate fi comparat cu nimic. Astfel şi toate aşteptările din lume pot fi comparate cu aşteptarea amnistiei, dar aşteptările amnistiei nu pot fi comparate cu nimic.
În primăvara anului 1945, fiecare novice adus în celulă era întrebat în primul rînd ce a auzit despre amnistie? Iar dacă doi-trei erau luați din celulă cu lucrurile, atotştiutorii celulelor comparau numaidecît cazurile lor şi trăgeau concluzia că acestea sunt cele mai uşoare şi băieții au fost, fireşte, luați ca să fie eliberați. A început! La toaletă şi la baie - oficiile poştale ale deținuților, pretutindeni activiştii noştri căutau urme şi însemnări despre amnistie. Şi deodată, în vestitul vestibul violet de la ieşirea din baia închisorii Butîrki, la începutul lui iulie, am citit marea prorocire scrisă cu săpunul pe placa violetă smălțuită mult mai sus decît capetele noatre (s-au urcat unul pe umerii altuia ca să nu fie ştearsă prea repede):
„Ura!!! Pe 17 iulie - amnistia !"*
Cîtă bucurie pe capul nostru! („Dacă nu ar fi ştiut precis, n-ar fi scris!") Tot ceea ce bătea, pulsa, curgea în corp se oprea sub şocul bucuriei că, iată, se va deschide uşa...
Dar pentru clemență este nevoie de rațiune...
Pe la mijlocul lui iulie gardianul de coridor l-a trimis pe un bătrîn din celula noastră să spele toaleta şi acolo, între patru ochi (față de martori n-ar fi îndrăznit), l-a întrebat, privind compătimitor capul lui cărunt: „Ce articol ai, tăicuțule?" „Cincizeci şi opt!" s-a bucurat bătrînul, pe care, acasă, îl plîngeau trei generații. „Nu te încadrezi..." a oftat gardianul. Prostii! au decis cei din celulă, gardianul este pur şi simplu analfabet.
În celula aceea era şi un tînăr din Kiev, Valentin (nu-mi mai aduc aminte numele de familie), cu nişte ochi mari şi frumoşi, parcă erau de femeie, tare speriat de anchetă. Era fără îndoială un prezicător, poate doar în starea de excitație în care se afla atunci. De multe ori se învîrtea prin

*Şi nu au greşit, netrebnicii, decît cu un bastonaş! Mai detaliat despre marea amnistie stalinistă din 7 iulie 1945 vezi Partea a Treia, capitolul 6.

celulă şi spunea: astăzi te vor lua pe tine şi pe tine, am visat eu. Şi îi luau! Tocmai pe aceia! De altfel sufletul deținutului este atît de înclinat spre misticism, încît receptează previziunea fără pic de mirare.
Pe 27 iulie, Valentin s-a apropiat de mine: „Alexandr! Astăzi - eu şi cu tine!" Şi mi-a povestit un vis cu toate atributele visurilor din închisoare: o punte peste un pîrîiaş tulbure, o cruce. Am început să-mi strîng lucrurile şi nu degeaba: după ce ne-au adus apa fierbinte de dimineață, eu şi el am fost chemați. Celula ne-a condus cu urări de bine zgomotoase, mulți ne încredințau că mergem în libertate (din compararea „cazurilor noastre uşoare" aşa reieşea).
Poți în mod sincer să nu crezi aşa ceva, poți să-ți interzici să crezi, poți să te aperi cu ironii, dar un cleşte incandescent cum nu mai există altul pe lume îți strînge deodată, îți strînge deodată inima: dar dacă este adevărat?
Eram vreo douăzeci de oameni adunați din celule diferite şi ne-au dus mai întîi la baie (în fiece moment crucial din viață, deținutul trebuie întîi şi-ntîi să treacă pe la baie). Am avut timp, vreun ceas şi jumătate, să ne lăsăm în voia presupunerilor şi a reflecțiilor. Pe urmă, relaxați şi bine dispuşi, am traversat grădinița de smarald din curtea interioară de la Butîrki, unde păsările cîntau asurzitor (mai degrabă erau numai vrăbii), iar pentru ochiul dezobişnuit verdeața copacilor părea insuportabil de stridentă. Ochiul meu n-a receptat niciodată atît de intens verdele frunzelor ca în primăvara aceea! Şi nimic în viață n-am văzut care să semene mai mult cu raiul divin decît această grădiniță de la Butîrki, a cărei traversare pe aleile de asfalt nu lua niciodată mai mult de treizeci de secunde !*
Ne-au dus la gara Butîrki (locul de recepție şi de expediere a deținuților; denumire foarte potrivită, mai ales că şi holul principal semăna cu cel al unei gări frumoase), ne-au băgat într-o boxă mare şi spațioasă. Era cufundată în semiîntuneric; aerul era proaspăt şi curat: singura ferestruică se afla sus, aproape de tavan, şi nu era prevăzută cu botniță. Ea dădea înspre aceeaşi grădiniță însorită, şi prin oberlihtul deschis pătrundea ciripitul asurzitor al păsărilor, şi în dreptul oberlihtului se legăna o rămurică de un verde sclipitor, care ne făgăduia liberatea şi casa. (Poftim! într-o boxă atît de grozavă n-am stat niciodată! Nu-i întîmplător!)
Toți eram trecuți la OSO. Şi astfel reieşea că noi eram închişi pentru o

*O grădiniță asemănătoare, doar mai mică, însă mai intimă, am văzut cu mulți ani mai tîrziu ca excursionist la bastionul Trubeţkoi din fortăreața Petropavlovskaia. Vizitatorii se mirau întruna de întuneciuinea coridoarelor şi celulelor, eu mă gîndeam că, avînd o asemnea grădiniță pentru plimbare, prizonierii bastionului Trubeţkoi nu erau nişte oameni pierduți. Pe noi ne scoteau mereu la plimbare în nişte puțuri moarte de piatră.

nimica toată.
Trei ore nu ne-a deranjat nimeni, nimeni n-a deschis uşa. Măsurăm fără întrerupere boxa în lung şi în lat, iar cînd oboseam ne aşezam pe băncile făcute din lespezi. Iar rămurica se legăna mereu dincolo de fereastră, iar vrăbiile ciripeau pe întrecute.
Deodată uşa s-a deschis cu zgomot, şi l-au strigat pe unul dintre noi, un contabil liniştit de vreo treizeci şi cinci de ani. El a ieşit. Uşa s-a închis. Am început să umblăm şi mai abitir încolo şi încoace prin lada noastră, stăteam ca pe jăratic.
Din nou zgomotul uşii. Au strigat pe un alt deținut, l-au adus îndărăt pe contabil. Ne-am repezit asupra lui. Dar nu mai era el! Fața lui parcă nu mai avea pic de viață. Ochii larg deschişi parcă erau orbi. Cu paşi nesiguri, s-a îndreptat spre celălalt capăt al boxei, clătinîndu-se pe pardoseala netedă. Era contuzionat? Îl pocniseră cu scîndura de călcat în cap?
— Ei, ce este? Ce este? l-am întrebat noi cu inima strînsă. (Dacă nu venea de pe scaunul electric, atunci cu siguranță că i se anunțase condamnarea la moarte.) Cu o voce care parcă vestea sfîrşitul Universului, contabilul a articulat cu greu:
— Cinci ani!! Cinci ani!!
Şi iarăşi s-a auzit uşa. Se întorceau atît de repede, ca şi cum îi duceau la toaletă pentru o mică nevoie fiziologică. Acesta s-a întors cu fața radioasă. Evident a fost eliberat.
— Ei, ei? ne-am înghesuit noi în jurul lui cu speranța renăscută. El a dat din mînă, înecîndu-se de rîs:
— Cinsprezece ani!
Era prea absurd, pentru a putea crede numaidecît.

Capitolul 7

SALA MAŞINILOR

În BOXA vecină a „gării" Butîrki, vestita boxă de percheziție (aici erau percheziționați deținuții nou veniți, şi spațiul suficient îngăduia ca cinci-şase gardieni să prelucreze pînă la douăzeci de zeki într-o serie), acum nu era nimeni, mesele de percheziție erau pustii, şi doar într-o parte, sub un bec, la un mic birou improvizat, şedea un maior de la NKVD cu părul negru şi ținută îngrijită. Pe fața lui nu se citea nimic altceva decît o plictiseală răbdătoare. El pierdea timpul degeaba pînă ce zeki erau aduşi şi conduşi îndărăt unul cîte unul. Ar fi putut strînge semnăturile mult mai repede.

Mi-a indicat taburetul din fața lui, de partea cealaltă a mesei, apoi m-a întrebat cum mă cheamă. La stînga şi la dreapta călimării cu cerneală, dinaintea lui, se aflau două mici teancuri de hîrtii albe, identice, de mărimea unei jumătăți de coală pentru maşina de scris. Aveau formatul adeverințelor pentru combustibil care se dau la administrația clădirii, sau al procurilor pentru cumpărarea rechizitelor de birou. Frunzărind teancul din dreapta, maiorul a găsit hîrtia care mă privea. A scos-o, a citit-o cu foarte mare iuțeală (am înțeles că mi-au dat opt ani) şi numaidecît a început să scrie pe verso cu stiloul că textul mi-a fost adus la cunoştință pe data de cutare.

Inima mea nu a zvîcnit nici măcar cu o jumătate de bătaie în plus, atît mi s-a părut de obişnuit! Oare aceasta era condamnarea mea? Punctul crucial din viața mea? Aş fi vrut să fiu emoționat, să resimt acest moment, dar nu puteam nicicum. Iar maiorul îmi şi întinsese foaia pe verso. Tocul şcolăresc de şapte copeci, cu peniță proastă ce avea o scamă în vîrf, pescuită din călimară, se afla dinaintea mea.

— Nu, trebuie s-o citesc şi eu.

— Credeți că v-aş minți? a replicat maiorul alene. Poftim, citiți.

Şi mi-a întins hîrtia în silă. Eu am întors-o şi am început s-o examinez înadins cît mai încet, nici măcar pe cuvinte, ci pe litere. Era bătută la maşină, însă ceea ce țineam eu în mînă nu era primul exemplar, ci o copie:

Extras din hotărîrea OSO de pe lîngă NKVD din 7 iulie 1945*

Nr. ...

Pe urmă totul era subliniat cu linie punctată şi tot cu o linie punctată - despărțit în două:

S-a examinat:

Acuzarea lui cutare

*Şedința comisiei a avut loc chiar în ziua amnistiei: munca nu aşteaptă.

(numele şi prenumele, data naşterii,
locul naşterii)
S-a hotărît:
Să se aplice lui cutare (numele şi prenumele), pentru propagandă antisovietică şi încercarea de a crea o organizație antisovietică, 8 (opt) ani într-un lagăr de reeducare prin muncă.
Secretar
Copia conformă cu originalul
Oare trebuia să semnez pur şi simplu şi să plec fără să scot un cuvînt? M-am uitat la maior: oare n-o să-mi spună el ceva, să mă lămurească? Nu, nu avea de gînd. Îi şi făcuse semn gardianului din uşă să-l pregătească pe următorul.
Şi pentru ca măcar puțintel să dau importanță momentului, l-am întrebat cu voce tragică:
— Dar asta-i îngrozitor! Opt ani! Pentru ce !
Mi-am dat seama că şi în propriile-mi urechi cuvintele rostite sunau fals: nici eu, nici el n-am simțit că ar fi vorba de ceva îngrozitor.
— Aici! mi-a arătat încă o dată maiorul unde să semnez.
Am semnat. Pur şi simplu nu-mi dădeam seama ce aş mai putea face.
— Atunci vă rog să-mi permiteți să scriu aici, la dumneavoastră, cererea de recurs. Sentința este nedreaptă.
— Totul potrivit normelor în vigoare, a aprobat maiorul în mod automat, aşezînd hîrtiuța mea în teancul din stînga.
— Urmați-mă! mi-a ordonat gardianul. Şi l-am urmat.
(Nu am avut prezență de spirit. Gheorghi Tenno, care a primit o hîrtie cu douăzeci şi cinci de ani, le-a răspuns: „Păi asta-i condamnare pe viață! Odinioară, cînd omul era condamnat pe viață, puneau de se băteau tobele, adunau mulțimea. Dar aici parcă ai semnat pentru o bucată de săpun: douăzeci şi cinci şi, gata, şterge-o!"
Arnold Rappoport a luat tocul şi a scris pe dosul hîrtiei: „Protestez categoric împotriva sentinței teroriste ilegale şi cer eliberarea neîntîrziată". Ofițerul însărcinat cu anunțarea a aşteptat cu răbdare, însă cînd a citit, s-a mîniat foc şi a rupt în bucăți hîrtia cu extrasul. Nici o pagubă, condamnarea rămînea valabilă, asta nu era decît o copie.
Mare a fost bucuria Verei Korneeva, care se aştepta la cincisprezece ani, cînd a văzut că pe hîrtia ei scria doar cinci: A început să rîdă cu rîsul ei zglobiu şi s-a grăbit să semneze, ca nu cumva să le treacă prin cap să se răzgîndească. Ofițerul avea îndoieli: „Ați înțeles ce v-am citit?" „Da, da, mulțumesc frumos! Cinci ani într-un lagăr de reeducare prin muncă!"
Ungurului Janos Rozsas i-au citit sentința de zece ani pe coridor în limba rusă şi nu i-au tradus. Cînd a semnat, el nu ştia că ăsta era verdictul, şi multă vreme pe urmă a aşteptat judecata. Mai tîrziu, în lagăr, şi-a amintit vag această întîmplare şi a înțeles.)

M-am întors în boxă zîmbind. Ciudat, cu fiecare clipă deveneam tot mai vesel şi mai uşurat. Toţi se întorceau cu condamnări de zece ani, Valentin de asemenea. Termenul cel mai scurt din grupul nostru de astăzi îl primise acel contabil care se scrîntise (nici acum nu-şi revenise din starea de inconştienţă).
În stropii soarelui, bătută de acel vîntuleţ de iulie, continua să se legene voioasă rămurica de dincolo de fereastră. Noi trăncăneam cu însufleţire. Ici-colo, în boxă, tot mai des răsunau hohote de rîs. Rîdeam că totul trecuse fără probleme; rîdeam de contabilul care suferise un şoc; rîdeam de speranţele noastre din dimineaţa aceea şi cum ne-au condus camarazii din celule, comandînd pachete cu semnele stabilite: patru cartofi, doi covrigi!
— Dar o să fie o amnistie! susţineau unii. Acum ne sperie doar aşa, de formă, ca să ţinem bine minte. Stalin i-a spus unui corespondent american...
— Da cum se numea corespondentul...
— Nu-i ştiu numele...
Pe urmă ne-au poruncit să ne luăm lucrurile, ne-am aliniat cîte doi şi din nou ne-au condus prin aceeaşi grădiniţă încîntătoare invadată de vară. Unde credeţi? Din nou la baie!
Acum am izbucnit în hohote nestăpînite de rîs. Nătărăii! Rîzînd întruna, ne-am dezbrăcat, ne-am atîrnat hainele în aceleaşi cîrlige şi le-am băgat în aceleaşi etuve, ca şi de dimineaţă, la dezinfectat. Rîzînd întruna, am primit cîte o coajă de săpun puturos şi am intrat în sala spaţioasă şi răsunătoare să ne spălăm de păcatele tinereţilor. Aici ne-am bălăcit şi ne-am stropit cu apă fierbinte şi curată şi ne-am zbenguit de parcă eram nişte şcolari care veniseră la baie după ultimul examen. Acest rîs purificator, acest rîs despovărător, nu era, cred eu, dăunător, ci un scut viu pentru salvarea organismului.
Valentin, ştergîndu-se, îmi spunea liniştitor şi reconfortant.
— Nu-i nimic, suntem încă tineri, mai avem timp sa trăim. Important este să nu ne poticnim acum. Cînd vom ajunge în lagăr, n-o să vorbim cu nimeni, nici un cuvînt, să nu ne încalţe cu alte condamnări. O să muncim cinstit şi o să tăcem...
Credea atît de mult în acest program, spera atît de mult acest grăuncior printre pietrele de moară staliniste! Aş fi vrut să fiu de acord cu el, să-mi ispăşesc condamnarea în mod plăcut, iar apoi să şterg din memorie cele trăite.
Dar începeam să simt în mine: dacă pentru a trăi trebuie să nu trăiesc, atunci la ce bun?...
***
Nu se poate spune că OSO a fost inventat după revoluţie. Atunci cînd Ecaterina a II-a i-a dat ziaristului Novikov(1), devenit indezirabil, cincisprezece ani, se poate spune că prin intermediul OSO, fiindcă nu l-a

chemat în judecată. Şi toţi împăraţii au început părinteşte să-i exileze fără judecată pe toţi cei care cădeau în dizgraţie. În deceniul al şaptelea al secolului al XIX-lea s-a înfăptuit o reformă judiciară radicală. S-ar putea spune că începuse să se contureze atît la suverani, cît şi la supuşi un fel de concepţie juridică asupra societăţii. Cu toate acestea, în deceniile al optulea şi al nouălea, Korolenko menţionează cazuri de represiune administrativă în loc de condamnare judiciară. El însuşi, în 1876, împreună cu încă doi studenţi, a fost exilat, fără să fie anchetat şi judecat, din ordinul ministrului adjunct al patrimoniului de stat (caz tipic de OSO). Altă dată, tot fără judecată, a fost exilat în oraşul Glazov, împreună cu fratele său. Korolenko menţionează cazul lui Fiodor Bogdan, delegat al obştei satului, care a ajuns pînă la ţar şi apoi a fost exilat; apoi al lui Piankov, achitat de tribunal, dar exilat din porunca împăratului; şi al altor cîţiva oameni.

Aşadar tradiţia exista, dar nu era statornicită. Şi apoi această lipsă de răspundere personală: totuşi cine era OSO? Ba ţarul, ba guvernatorul, ba adjunctul ministrului. Şi pe urmă, să-mi fie cu iertare, dar asta nu se poate numi amploare dacă pot fi enumerate nume şi cazuri.

Amploarea a început din anii '20, cînd, pentru a exercita o presiune permanentă asupra tribunalelor, au fost create faimoasele troica, şi ele cu funcţionare permanentă. La început, acestea erau chiar evidenţiate cu mîndrie: Troica GPU-ului! Iar numele asesorilor nu numai că nu era trecut sub tăcere, ci, dimpotrivă, era popularizat! Cine, în Solovki, nu cunoştea celebra troică din Moscova: Gleb Boki, Vul şi Vasiliev? Şi, într-adevăr, ce cuvînt potrivit - troica! El aminteşte puţin şi de zurgălăii săniilor, de chefurile din săptămâna brînzei şi de lăsata secului, dar totodată şi ceva misterios: de ce „troica", ce înseamnă asta? Căci nici tribunalul nu are patru judecători! Iar troica nu este un tribunal! Însă caracterul enigmatic consta în faptul că ea judecă în lipsă, fără ca acuzatul să fie prezent. El nu a fost acolo, nu a văzut nimic, i se dă numai o hîrtie: semnează! Troica a devenit şi mai teribilă decît tribunalul revoluţionar. Ulterior, ea s-a izolat, s-a încotoşmănat, s-a încuiat într-o cameră separată, iar numele judecătorilor au fost declarate secrete. Şi, astfel, ne-am obişnuit că membrii troicii nu beau, nu mănîncă şi nu se deplasează printre oameni. Şi, de cînd s-au retras o dată să delibereze, au dispărut pentru totdeauna şi dau semne de viaţă numai cînd ne trimit sentinţele prin intermediul dactilografelor. (Cu obligaţia de a le înapoia, un astfel de document nu poate rămîne în păstrarea noastră.)

Troicile acestea (pentru orice eventualitate folosim pluralul, ca şi în cazul unei divinităţi — nu ştii niciodată unde hălăduieşte) răspundeau unei necesităţi noi şi imperioase: o dată arestaţi, oamenii nu mai trebuiau puşi în libertate (un fel de secţie de control tehnic pe lîngă GPU, ca să nu existe rebuturi). Şi dacă vreunul este nevinovat şi nu poate fi judecat nicidecum, ei bine, atunci, prin intermediul Troicii, să-şi pri-

mească cele „minus treizeci şi două" (oraşe guberniale, în care le era interzis să se stabilească) cuvenite ori o mică deportare pentru doi-trei ani, şi astfel va fi însemnat pentru totdeauna, şi data viitoare va fi „recidivist".
(Cerem iertare cititorului, fiindcă ne-am abătut din nou spre acel oportunism de dreapta: conceptul de „vină", opoziția vinovat-nevinovat. Căci ni s-a explicat că nu e vorba de vina personală, ci de pericolul social: şi un nevinovat poate fi condamnat dacă din punct de vedere social este străin, iar un vinovat poate fi eliberat dacă socialmente este apopiat. Însă noi, cei fără studii juridice, putem fi scuzați, dacă însuşi Codul din anul 1926, după care am trăit, frate, douăzeci şi cinci de ani, a fost criticat pentru „abordarea burgheză inadmisibilă", pentru „abodarea insuficientă de pe poziții de clasă", pentru „cîntărirea pedepsei în raport cu gravitatea faptei comise"*.
Din păcate, nu ne va reveni nouă misiunea de a scrie istoria captivantă a acestui Organ. Oare mereu, de la începutul existenței sale, Troica GPU-ului, în condamnările sale în contumacie, a avut dreptul să dea şi pedeapsa cu moartea (precum cunoscutului prinț-cadet Pavel Dolgoruki(2) în 1927, precum lui Palcinski, von Meck şi Veliciko în 1929)? Oare troicile erau folosite doar în cazul cînd nu existau probe suficiente, dar individul era neîndoielnic socialmente periculos? Sau şi în alte cazuri? Şi pe urmă, în 1934, cînd s-a petrecut trista rebotezare a OGPU-ului în NKVD, cum a început Troica din Capitală să se cheme Comisie Specială, iar troicile din regiuni - colegii speciale ale tribunalelor regionale, alcătuite adică din cei trei reprezentanți permanenți, fără asesori populari şi întotdeauna închise? Iar din vara lui 1937, în regiunile şi în republicile autonome au mai adăugat nişte troici, alcătuite din secretarul comitetului regional de partid, şeful NKVD-ului regional şi procurorul regiunii. (Iar deasupra tuturor acestor troici noi se afla un Duo la Moscova, format din comisarul poporului pentru afacerile interne şi procurorul general al URSS. Trebuie să fiți de acord că ar fi fost nepoliticos ca Iosif Vissarionovici să fie al treilea!). Însă de la sfîrşitul anului 1938 nu ştiu cum au dispărut pe neobservate şi troicile, şi acest Duo (căci şi Nikolai Ejov fusese ras), dar s-a consolidat draga noastră OSO, care şi-a însuşit dreptul de a condamna în contumacie şi fără judecată, mai întîi pînă la zece ani, apoi mai sus şi pe urmă chiar la moarte. Şi a prosperat drăguța OSO pînă hăt în anul 1953, cînd s-a retras şi Beria, binefăcătorul nostru.
A existat timp de nouăsprezece ani, însă dacă vei întreba: care dintre marii şi mîndrii noştri activişti au făcut parte din ea; de cîte ori se întru-

*Volumul De la închisori la instituțiile de reeducare, Ed. „Sovetskoe zakonodatel-stvo", Moscova, 1934.

neau şi cît de lungi le erau şedinţele; cu ceai ori fără ceai şi ce se mai servea la ceai; şi cum decurgea această deliberare, discutau ori nici nu discutau între ei... Nu noi o să scriem această istorie, fiindcă nu ştim... Ştim doar din auzite că esenţa ei era constituită dintr-o triadă, şi cu toate că astăzi ne este imposibil să-i numim pe membrii ei plini de rîvnă, sunt cunoscute însă cele trei organe care îşi aveau acolo delegaţii lor permanenţi: comitetul central al partidului, MVD-ul şi procuratura, însă nu ar fi de mirare dacă vreodată vom afla că n-au existat nici un fel de şedinţe deliberative ale OSO, ci doar un birou cu dactilografe experimentate, care compuneau extrase din procese-verbale inexistente, şi un şef de birou care le dirija pe dactilografe. Nu încape vorbă însă că dactilografe au existat negreşit, pentru asta garantăm!
Fără să fie pomenită undeva, nici în constituţie, nici în cod, OSO, însă, s-a dovedit cea mai avantajoasă maşină de tocat: deloc îndărătnică, nepretenţioasă şi care nu avea nevoie să fie unsă cu legi. Codul era desine-stătător şi OSO, de asemenea, se învîrtea uşor fără toate cele două sute cinci articole ale lui. Iară să le folosească şi fără să le amintească.
Deţinuţilor din lagăr le plăcea să glumească: De unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere, dar cere... Comisia Specială.
Fireşte, pentru mai multă comoditate, avea şi ea nevoie de un cod uzual, însă în acest scop ea şi-a elaborat singură articole-siglă, care înlesneau foarte mult lucrul (nu trebuie să-ţi baţi capul să potriveşti totul în conformitate cu formulările Codului), iar ca număr erau accesibile memoriei unui copil (o parte dintre ele le-am mai amintit):
— AŞA - Agitaţie Antisovietică;
— NPGG - Trecerea Ilegală a Frontierei de Stat;
— KRD - Activitate Contra Revoluţionară;
— KRTD - Activitate Contra Revoluţionară Troţkistă (această insignifiantă literă „t" făcea foarte dificilă viaţa în lagăr a unui zek);
— PŞ - Suspectară de Spionaj (dacă spionajul depăşea limitele suspectării, cazul era trimis la tribunal):
— SVPŞ - Relaţii care conduc (!) la Suspectarea de Spionaj;
— KRM - Gîndire Contra Revoluţionară;
— VAS - Stare de Spirit AntiSovietică;
— SOE - Element Socialmente Periculos;
— SVE - Element Socialmente Dăunător;
— PD - Activitate Criminală (se acorda cu uşurinţă foştilor deţinuţi în lagăr cînd nu se mai găsea altceva); şi, în sfîrşit, foarte cuprinzătorul
— CIS - Membru de Familie (al unui condamnat în virtutea vreuneia din siglele precedente).
Să nu uităm că aceste sigle nu erau distribuite în mod uniform pe oameni şi ani, ci, aidoma articolelor Codului şi paragrafelor Decretelor, se manifestau ca nişte epidemii instantanee.

Şi încă o menţiune: OSO nu pretindea cîtuşi de puţin că dă omului un verdict! Ea nu dădea verdicte! Ea aplica o sancţiune administrativă, şi nimic mai mult. Era deci firesc să aibă libertate juridică.
Însă deşi sancţiunea nu avea pretenţia să devină o sentinţă judiciară, ea putea ajunge pînă la douăzeci şi cinci de ani, pedeapsa cu moartea şi să includă:
— privarea de titluri şi decoraţii;
— confiscarea întregii averi;
— detenţiune cu regim de celulă;
— suprimarea dreptului la corespsondenţă,
şi omul dispărea de pe faţa pămîntului mult mai sigur decît printr-o primitivă sentinţă judiciară.
Încă un avantaj important al OSO era acela că hotărîrile ei nu puteau fi contestate, nu aveai unde să te plîngi: nu exista nici o instanţă, fie ea superioară ori inferioară. Era subordonată doar ministerului afacerilor interne, lui Stalin şi Satanei.
O mare calitate a OSO era şi rapiditatea, ale cărei limite erau impuse numai de tehnicile dactilografiei.
În sfîrşit, OSO nu avea cîtuşi de puţin nevoie să-l vadă pe inculpat la faţă (în felul acesta descongestiona transportul interpenitenciar), dar nu numai atît - nici măcar nu-i cerea fotografia. În perioadele de mare aglomeraţie a închisorilor oferea şi avantajul că deţinutul, cînd ancheta s-a încheiat, putea să nu mai ocupe un loc pe pardoseala închisorii, să nu mai mănînce pîinea degeaba, ci să fie trimis numaidecît în lagăr şi să muncească cinstit. Putea să citească şi mai tîrziu copia extrasului.
În cazurile privilegiate, deţinuţii erau descărcaţi din vagoane în gara de destinaţie; chiar acolo, lîngă terasament, li se ordona să îngenuncheze (asta ca să nu fugă, însă părea că pentru a-şi face rugăciunea către OSO) şi numaidecît li se citeau condamnările. Se întîmpla şi altfel: convoaiele deţinuţilor care soseau la Pereborî în 1938, nu ştiau nici articolele în temeiul cărora fuseseră condamnaţi, nici sentinţele, însă conţopistul care îi aştepta ştia şi îi găsea repede în liste: SVE - cinci ani!
Alţii însă lucrau multe luni în lagăr fără să-şi cunoască verdictele. Cînd a venit sorocul (povesteşte I. Dobriak) au fost aliniaţi în mod festiv, nu oricînd, ci în ziua de 1 mai 1938, cînd fluturau steagurile roşii, şi li s-au adus la cunoştinţă condamnările hotărîte de troica pentru regiunea Stalino: de la zece la douăzeci de ani fiecăruia. Iar şeful meu de brigadă din lagăr, Sinebriuhov, în acelaşi an 1938, laolaltă cu un eşalon întreg de necondamnaţi, a fost trimis din Celiabinssk la Cerepoveţ. Lunile treceau, zeki lucrau. Brusc, iarna, într-o zi de duminică (observaţi ce zile erau alese, oare OSO cîştiga ceva din asta?), pe un ger de crăpau pietrele, au fost scoşi în curte, aliniaţi, a apărut un locotenent de curînd sosit, s-a prezentat, spunîndu-le că a fost trimis să le aducă la cunoştinţă hotărîrile OSO. însă băiatul s-a dovedit cumsecade şi, uitîndu-se la

încălțările lor prăpădite şi la soarele parcă înconjurat de stîlpi înghețați, a spus:
— De altfel, băieții, ce să mai înghețați aici? Ştiți, OSO v-a dat la toți cîte zece ani, foarte rar cui i-a dat opt. Ați înțeles? Rupeți rîndurile!...
***
Dar la ce mai era nevoie de tribunale, cînd Comisia Specială prezenta un automatism atît de franc? Ce nevoie mai este de tramvaiul cu cai, cînd există tramvaiul modern, silențios, din care nu poți sări? Ca să le dea şi judecătorilor o pîine?
Poate că pur şi simplu este jenant ca statul să nu aibă deloc tribunale. În anul 1919, cel de al VIII-lea congres al partidului a înscris în programul său: să se depună eforturi pentru ca toată populația muncitoare să fie atrasă la îndeplinirea atribuțiilor judiciare. Pe „toată" n-au izbutit s-o atragă, fiindcă justiția este o treabă delicată, şi încă nu rămăserăm fără tribunale!
De alminteri, tribunalele noastre politice - colegiile speciale ale tribunalelor regionale, tribunalele militare ale districtelor şi apoi toate tribunalele supreme - toate tind să urmeze exemplul OSO, nici ele nu s-au împotmolit în proceduri judiciare publice şi în susțineri ale părților.
Prima şi principala lor trăsătură este caracterul uşilor închise. Recurg la şedințele cu uşile închise pentru comoditatea lor.
Noi ne-am obişnuit într-atît cu faptul că milioane şi milioane de oameni sunt condamnați în şedințe închise, ne-am familiarizat într-atît cu aceste lucruri, încît un fiu cu mintea tulburată, un frate ori un nepot îți trînteşte cu convingere: „Dar cum ai fi vrut? Cazul lui interesează... Vor afla duşmanii! Nu se poate..."
Astfel, temîndu-ne că „vor afla duşmanii", ne vîrîm capul între genunchi. Cine, în afara şoarecilor de bibliotecă, îşi mai aminteşte acum la noi că lui Karakozov(3), care a tras în țar, i s-a dat un apărător? Că Jeliabov(4) şi întreg guvernul de la Narodnaia Volia(5) au fost judecați în public, fără să-i fie cuiva teamă „că vor afla turcii"? Că Vera Zasulici(6), care a tras, dacă am traduce în termenii de astăzi, în şeful direcției din Moscova al afacerilor interne (şi pe care l-a rănit aproape mortal, nu l-a nimerit cum trebuie, căci a tras cu un glonț pentru urşi), nu doar că nu a fost suprimată în camerele de tortură, nu doar că nu a fost judecată cu uşile închise, dar, într-un proces public, a fost achitată de jurați (nu de o troică): şi, aclamată de mulțime, a plecat cu trăsura?
Prin aceste comparații nu vreau să spun că odinioară, în Rusia, a existat o justiție perfectă. De bună seamă că o justiție destoinică este rodul cel mai tîrziu al celei mai mature societăți, ori este necesar un rege Solomon. Vladimir Dahl menționează că în Rusia dinaintea reformei „nu exista nici un proverb care să laude organele de justiție!" Asta înseamnă ceva. Nu s-a compus nici un proverb de laudă nici pentru şeful zemstvei. Totuşi reforma judiciară din anul 1864 a îndreptat măcar partea

urbană a societății noastre pe drumul ce ducea spre modelele engleze.
Spunînd toate acestea, nu uit nici opiniile lui Dostoievski, îndreptate împotriva curților noastre cu juri (Jurnalul scriitorului). Aceste opinii se refereau la abuzul de elocință („Domnilor jurați! Ce femeie ar mai fi dînsa dacă nu şi-ar fi înjunghiat rivala?... Domnilor jurați! Cine dintre dumneavoastră n-ar fi aruncat pruncul pe fereastră?..."), la faptul că, la jurați, un impuls de o clipă, poate precumpăni asupra răspunderii civice, însă Dostoievski nu se temea de ceea ce ar fi trebuit să se teamă! El considera că procesul cu public este o cucerire pentru eternitate!... (Care dintre contemporanii lui ar fi putut crede în existența OSO?...) În altă parte scrie, de asemenea, că „mai bine să greşeşti prin clemență, decît prin osîndă*. O, da, da!
Abuzul de elocință nu este doar o meteahnă a unui sistem judiciar în devenire, dar, pe un plan mai larg, şi al unei democrații maturizate (maturizate, dar care a reuşit să-şi uite obiectivele morale). Tot Anglia ne oferă exemple: pentru a obține un avantaj pentru partidul său, liderul opoziției nu se sfieşte să impute guvernului o situație mai rea decît este în realitate.
Abuzul de elocință este un rău. Ce cuvînt însă poate fi folosit pentru abuzurile uşilor închise? Dostoievski visa la un sistem judiciar în care procurorul va expune toate cele necesare pentru apărarea inculpatului. Dar cîte secole mai trebuie să aşteptăm? Deocamdată, experiența noastră socială ne-a îmbogățit incomensurabil cu astfel de avocați care îl acuză pe inculpat („ca om sovietic cinstit, ca patriot adevărat, nu pot să nu simt un sentiment de repulsie, examinînd aceste fărădelegi...").
Ce bine este însă într-o şedință cu uşile închise! Nu ai nevoie de robă, poți să-ți sufleci şi mînecile. Ce uşor merge treaba! Nici microfoane, nici corespondenți de presă, nici public. (Ba nu, public există, dar este format din anchetatori. De pildă, la tribunalul regional din Leningrad, veneau ziua să vadă cum se comportă elevii lor, iar noaptea vizitau în temniță pe cei care trebuiau îndrumați spre bine.)**
Cea de a doua trăsătură importantă a tribunalelor noastre politice este precizia în muncă. Adică predeterminarea condamnărilor.
Aceeaşi culegere „De la închisori la instituțiile de reeducare" ne furnizează material: predeterminarea condamnărilor este o treabă veche, şi în perioada 1924-1929 verdictele tribunalelor erau reglementate de considerente economico-administrative unitare. Începînd din anul 1924, din pricina şomajului, tribunalele din țară au micşorat numărul condamnărilor la reeducare prin muncă fără detenție (deținutul rămîne la domi-

*În prezent, uneori, observăm acest lucru în Occident şi nu putem spune că suntem încîntați. Tocmai de acest lucru se temea Dostoievski. depăşind mult cu spiritul viața noastră de atunci.
**Grupul lui Ci-n.

ciliu) şi au înmulţit condamnările la detenţie pe termen scurt (fireşte, aceasta se referea la deţinuţii de drept comun). Din această cauză s-a produs aglomerarea închisorilor cu condamnaţii pe termen scurt (pînă la şase luni, şi utilizarea lor insuficientă în coloniile de muncă. La începutul anului 1929, Comisariatul Poporului pentru Justiţie, prin circulara nr. 5, a înfierat sistemul condamnărilor pe termen scurt, iar la 6 noiembrie 1929 (în ajunul celei de a douăsprezecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie şi o dată cu începutul construirii socialismului), prin hotărîrea Comitetului Executiv Central şi a Sovnarkomului, s-a interzis pur şi simplu să se mai acorde pedepse sub un an!

Judecătorul ştie dinainte - fie din dosarul tău concret, fie din instrucţiuni generale - ce condamnare este de dorit. (De obicei, în sala de judecată, există şi telefon!) După exemplul OSO, există chiar şi sentinţe dinainte dactilografiate, pe urmă se adaugă doar numele cu mîna. Şi dacă vreun Strahovici oarecare va striga în timpul procesului: „Da nu puteam să fiu recrutat de Ignatovski cînd aveam numai zece ani!", preşedintele completului de judecată striga numaidecît la el: „Să nu calomniezi serviciul sovietic de informaţii!" Totul este hotărît dinainte: pentru întreg grupul lui Ignatovski – moartea. În grup fusese amestecat din întîmplare un oarecare Lipov: nimeni din grup nu-l cunoştea, şi nici el nu cunoştea pe nimeni. Bine, atunci lui Lipov zece ani î

Ah, cît de mult uşurează predeterminarea sentinţelor viaţa spinoasă a judecătorului! Aceasta nu este o uşurare a minţii - trebuie să gîndeşti, ci mai degrabă o uşurare morală: nu te mai chinui că o să greşeşti sentinţa şi o să-i laşi orfani pe proprii tăi copii. Chiar şi pe un judecător şi ucigaş zelos ca Ulrich(7) - ce condamnare la moarte importantă nu a fost rostită de gura lui? -predeterminarea îl predispune la blajinătate. În anul 1945, de pildă, Colegiul Militar cercetează cazul „separatiştilor estoni". Preşedintele este blajinul Ulrich cel scund şi robust. El nu scapă nici un prilej ca să glumească nu doar cu colegii, dar şi cu deţinuţii (iată ce înseamnă omenia, o trăsătură nouă, unde s-a mai pomenit?). Aflînd că Susi este avocat, i-a spus zîmbind: „Iată că v-a prins bine profesia dumneavoastră!" De fapt, ce au de împărţit? De ce să se înfurie? Judecata se desfăşoară după un program plăcut: la masa judecătorilor se fumează, în momentul cel mai plăcut - o bună pauză de prînz. Apoi vine seara, trebuie să meargă să delibereze. Dar cine deliberează noaptea? Deţinuţii au fost lăsaţi să stea în sală toată noaptea, iar ei au plecat pe la casele lor. A doua zi, la nouă dimineaţa, au venit proaspeţi, bărbieriţi: „Ridicaţi-vă! Soseşte curtea!" Şi tuturor - cîte zece ani.

În sfîrşit, cea de a treia trăsătură a tribunalelor noastre este dialectica (înainte erau comparate cam grosolan cu „un proţap, îl îndrepţi în direcţia în care vrei să mergi"). Codul nu trebuie să fie o piatră de neclintit în calea judecătorului. Articolele codului au o vîrstă de zece, cincisprezece, douăzeci de ani, viaţa lor trece repede şi, cum spunea Faust:

Lumea se schimbă-ntruna, se duce înainte, Iar eu să-mi calc cuvîntul nu cutez?
Toate articolele au fost năpădite de interpretări, indicații, instrucțiuni. Dacă fapta inculpatului nu se regăseşte în cod, el mai poate fi judecat:
— prin analaogie (cîte posibilități!);
— pur şi simplu, pentru originea socială (7-35, apartenența la un mediu social periculos);
— pentru legături cu persoane periculoase* (iată ce cîmp larg de desfăşurare ! Ce persoană este periculoasă şi în ce constau relațiile numai judecătorul ştie!).
Numai că nu trebuie să cauți nod în papură legilor emise.
La 13 ianuarie 1950, de pildă, a ieşit decretul privind restabilirea pedepsei cu moartea (se poate crede că din subsoLurile lui Beria ea nici nu a ieşit vreodată). El glăsuia: pot fi executați diversioniștii şi atentatorii. Ce înseamnă asta? Nu se spune. Lui losif Vissarionovici nu-i place să spună lucrurilor pe nume, ci doar să facă aluzii. Aici intră oare doar cei care aruncă în aer şinele de cale ferată cu dinamită? Nu scrie. „Diversionist" sau sabotor ştim mai de mult că este acela care produce marfă de proastă calitate. Dar atentatorii cine sunt? De exemplu, dacă un ins discută în tramvai, a atentat la autoritatea guvernului? Sau, dacă o fată s-a măritat cu un străin, asta însemană că a atentat la măreția patriei noastre?...
Dar nu judecătorul este cel care judeca, el doar primeşte leafă. Instrucțiunile judecă! Instrucțiunile din anul 1937: zece ani, douăzeci de ani, moarte prin împuşcare. Instucțiunile anului 1943: douăzeci de ani de ocnă, moarte prin spînzurătoare. Instrucțiunile din 1945: tuturor, fără excepție, zece ani plus cinci ani privare de drepturi (forță de muncă pentru trei cincinale)**. Instrucțiunile lui 1949: tuturor douăzeci şi cinci fără excepție. (Şi astfel, un spion adevărat - Sehulz, Berlin 1948 - a fost condamnat doar la zece ani, în timp de Glinther Waschkau - douăzeci şi cinci. Pentru că el venise cu valul anului 1949.)
Maşina ştampilează. Odată arestat, eşti lipsit de toate drepturile chiar de cînd ți se taie nasturii în pragul GB-ului şi n-ai cum să eviți condamnarea. Şi lucrătorii din justiție s-au obişnuit într-atît cu aceasta, încît în anul 1958 s-au făcut de rîs: au publicat în ziare proiectul noilor Baze ale procedurii penale în URSS, uitînd să introducă un paragraf privind o eventuală sentință de achitare! Ziarul guvernamental („Izvestia", 10 septembrie 1958) i-a mustrat cu blîndețe: „Se poate crea impresia că tribu-

*Acest lucru nu l-am ştiut, despre aşa ceva am citit într-un număr din ziarul „Izvestia" din iulie 1957.
**Babaev e adevărat - un drept comun, le-a strigat: ..Puteți să-mi puneți botniță şi trei sute de ani de-acum încolo! Pînă la moarte n-o să ridic mîna pentru voi, binefăcătorilor!" (Aici, „botniță" - privare de drepturi politice.)

nalele noastre nu pronunță decît sentințe de condamnare".
Dar să ne punem în locul juriştilor: de ce de fapt, tribunalul trebuie să aibă două soluții, cînd alegerile generale se fac cu un singur candidat? Păi sentința de achitare este o absurditate din punct de vedere economic! Căci asta înseamnă că şi informatorii, şi agenții operativi, şi anchetatorii, şi procurorii, şi gardienii, şi soldații din escortă au lucrat în van!
Iată un exemplu tipic de cum lucrează un tribunal. În anul 1941, secțiile cekiste operative ale trupelor noastre inactive, staționate în Mongolia, trebuiau să manifeste vigilență şi să dea dovadă de spirit activ. Felcerul militar Lozovski, căruia nu ştiu ce femeie îi dăduse motive să fie gelos pe locotenentul Pavel Ciulpeniov, şi-a dat seama de acest lucru. Odată, cînd erau între patru ochi, i-a pus lui Ciulpeniov trei întrebări: 1. Ce crezi, de ce ne retragem din fața nemților? (Ciulpeniov: Au tehnică mai multă şi au făcut mobilizarea din timp. Lozovski: Nu, asta-i manevră, noi îi ademenim.) 2. Crezi în ajutorul aliaților? (Ciulpeniov: Cred că ne vor ajuta, dar nu dezinteresat. Lozovski: Ne vor înşela, nu ne vor ajuta cîtuşi de puțin.) 3. De ce l-au trimis pe Varoşilov să comande Frontul de Nord-Vest?
Ciulpeniov a răspuns şi a uitat. Dar Lozovski a făcut un denunț. Ciulpeniov este chemat la secția politică a diviziei şi exclus din comsomol pentru stare de spirit defetistă, pentru elogierea tehnicii de luptă a nemților, pentru desconsiderarea strategiei comandamentului nostru. Cu acest prilej, cel mai înfocat perorează organizatorul de comsomol Kaliaghin (la Halhin-Gol a dat dovadă de laşitate, fiind şi Ciulpeniov de față, şi acum profită de ocazie ca să-şi îndepărteze martorul).
Arestarea. O singură confruntare cu Lozovski. Anchetatorul nici nu aduce în discuție convorbirea lor anterioară. Doar o întrebare: îl cunoaşteți pe acest om? - Da. - Martor, puteți să plecați. (Anchetatorul se teme că acuzarea ar putea să eşueze.)*
Doborît de şederea, timp de o lună, într-o groapă, Ciulpeniov compare în fața tribunalului diviziei 36 motorizate. Sunt prezenți: Lebedev, comisarul diviziei, şi şeful secției politice Slesarev. Martorul Lozovski nici nu a fost chemat la judecată. (Totuşi, pentru legalizarea falselor mărturii, după proces, vor lua semnături şi de la Lozovski, şi de la comisarul Serioghin.) Întrebările tribunalului: Ați avut o discuție cu Lozovski? Ce v-a întrebat? Ce i-ați răspuns? Ciulpeniov răspunde cu sinceritate, el încă nu vede cu ce ar fi vinovat. „Dar mulți discută!" exclamă el cu naivitate. Tribunalul reacționează promt: „Cine anume? Numiți-i". Dar Ciulpeniov nu este din rasa lor! I se acordă ultimul cuvînt. „Rog tribunalul să verifice încă o dată patriotismul meu, să-mi dea o misiune care se poate

*Lozovski este acum candidat în ştiințe medicale, locuieşte la Moscova şi îi merge bine. Ciulpeniov este şofer de troleibuz.

sfîrşi cu moartea!" Şi adaugă voinicul cel naiv: „Mie şi celui care m-a ponegrit, amîndurora!"
A, nu, aceste apucături cavalereşti avem sarcina să le stîrpim în popor. Lozovski trebuie să ne dea doctorii, Serioghin trebuie să se ocupe de educația soldaților*. Parcă important este dacă tu mori sau nu mori? Important este că noi am stat de strajă. Judecătorii au ieşit, au fumat o țigară, s-au întors: zece ani plus trei privare de drepturi civile.
Astfel de procese, în fiecare divizie, n-au fost doar zece în toți anii de război (altfel costa cam scump întreținerea unui tribunal). Cîte divizii sunt în total - poate să socotească cititorul.
...Şedințele tribunalelor se aseamănă între ele deprimant de mult. Deprimant de serbezi şi insensibili sunt judecătorii, ca nişte mănuşi de cauciuc. Sentințele vin pe bandă rulantă.
Toți au mină serioasă, dar îşi dau seama că totul este o mascaradă, şi cel mai clar - bărbații din escortă, oameni simpli. La închisoarea de tranzit din Novosibirsk, în 1945, şeful escortei preia deținuții, făcînd apelul pe articolele unde erau încadrați. „Cutare, 58-1a , douăzeci şi cinci de ani". Şeful escortei se interesează: „Pentru ce ți i-au dat?" „Pentru nimic". „Braşoave. Pentru nimic se dau zece!"
Cînd tribunalul se grăbeşte, „deliberarea" nu durează mai mult de un minut, cît a intra şi a ieşi. Cînd ziua de lucru a tribunalului se prelungeşte la şaisprezece ore, prin uşa camerei pentru deliberări se vede o masă încărcată, platouri cu fructe. Dacă nu se grăbesc prea tare, le place să citească sentința, imprimînd un efect psihologic: „...să fie condamnat la pedeapsa capitală!..."
Pauză. Judecătorii îl privesc pe osîndît în ochi: interesant, cum reacționează? Ce simte el acum? „...Dar, luînd în considerație căința sinceră..."
Pereții sălii de aşteptare a tribunalului sunt zgîriați cu creioane şi cuie: „Am fost condamnat la moarte", „am fost condamnat la douăzeci şi cinci de ani", „...la zece ani". Inscripțiile nu sunt şterse, ele sunt instructive. Teme-te, înclină-te şi să nu crezi că poți schimba ceva prin atitudinea ta. Chiar de vei rosti în apărarea ta o filipică a la Demostene, într-o sală goală, în fața cîtorva judecători (Olga Sliozberg la Tribunalul Suprem, 1938), asta nu te va ajuta cîtuşi de puțin. Dar să schimbi zece ani cu plutonul de execuție, da, asta poți; dacă le strigi, de pildă: „Sunteți nişte fascişti! Mi-e ruşine că am fost membru al partidului vostru!" (Nikolai Semionovici Daskal în fața colegiului special al ținutului Azov-Marea Neagră, preşedintele Helik, Maikop, 1937) -atunci îți vor pune pe rol un alt proces şi eşti pierdut.

*Serioghin Viktor Andreevici se află în prezent la Moscova, lucrează la o unitate de servicii comunale de pe lîngă Sovietul din Moscova. Trăieşte bine.

Ceavdarov povesteşte o întîmplare cînd, la proces, toţi inculpaţii au negat brusc toate falsele depoziţii făcute în timpul anchetei. Şi? Chiar dacă a fost o întrerupere pentru un schimb de priviri, ea n-a durat decît două-trei clipe. Procurorul a cerut o pauză, fără să explice pentru ce. De la închisoarea preventivă au venit în graba mare anchetatorii şi ajutoarele lor - schingiuitorii. Toţi inculpaţii au fost separaţi pe boxe şi bătuţi bine, făgăduindu-li-se încă pe atît în pauza a doua. Pauza a luat sfîrşit. Judecătorul i-a chestionat din nou - acum toţi au mărturisit.
De o abilitate remarcabilă a dat dovadă Alexandr Grigorievici Karetnikov, directorul unui institut de cercerări ştiinţifice în domeniul textilelor. Cu puţin înainte de a se deschide şedinţa Colegiului Militar al Tribunalului Suprem (dar de ce tribunalul şi Colegiul Militar pentru civili, care nu se aflau în serviciu militar, am încetat să ne mai mirăm, nu mai întrebăm), el a transmis prin gardian că vrea să facă depoziţii suplimentare. Bineînţeles, acest lucru a stîrnit interes. A fost primit de procuror. Karetnikov şi-a dezgolit umărul şi i-a arătat clavicula pe care anchetatorul i-a rupt-o, lovindu-l cu taburetul, apoi a spus: „Am semnat totul sub tortură". Procurorul s-a căit amarnic de lăcomia lui pentru depoziţiile „suplimentare", însă era prea tîrziu. Fiecare dintre ei este temerar doar cîtă vreme este numai o mică rotiţă în ansamblul mecanismului. Dar îndată ce asupra lui s-a abătut răspunderea personală, raza de lumină s-a oprit asupra lui, păleşte, îşi dă seama că şi el este un nimic şi poate să alunece pe orice coajă. Astfel l-a încolţit Karetnikov pe procuror, şi acela nu s-a hotărît să muşamalizeze problema. A început şedinţa Colegiului Militar, şi Karetnikov a repetat totul şi aici: Şi iată -Colegiul Militar s-a retras să delibereze de-adevăratelea! Dar nu putea da decît o sentinţă de achitare şi, deci, să-l elibereze numaidecît pe Karetnikov. Şi din această cauză... nu a dat nici una!
Ca şi cînd nu s-a întîmplat nimic, Karetnikov a fost dus din nou la închisoare, a fost vindecat şi ţinut încă trei luni. A venit un anchetator nou, foarte politicos, a eliberat un nou mandat de arestare (dacă însă Colegiul n-ar fi procedat strîmb, Karetnikov ar fi putut măcar aceste trei luni să se plimbe în libertate!), i-a pus din nou întrebările formulate şi de primul anchetator.
Karetnikov, presimţind că se apropie ziua eliberării, s-a ţinut ferm şi nu s-a recunoscut vinovat de nimic. Ei bine, prin intermediul OSO a primit opt ani!... Acest exemplu demonstrează suficient posibilităţile deţinutului şi posibilităţile OSO. Iar Derjavin(8) scria următoarele:
Un tribunal nedrept mai rău e decît lotrul,
Şi unde legea doarme, duşman îl ai pe jude:
Sărmanul cetăţean este pierdut cu totul .
S-aştepte ocrotire, nu are de unde.
Însă rareori i se întîmplau Colegiului Militar al Tribunalului Suprem astfel de neplăceri, şi, în genere, rareori îşi deschidea ochii tulburi să se uite

la un prăpădit de arestat. A.D. Romanov, inginer electrician, în 1937, a fost tîrît în goană pe scară de doi gardieni, pînă la etajul al treilea (liftul probabil funcționa, însă cum deținuții erau într-un necontenit du-te-vino lucrătorii închisorii nu l-ar mai fi putut folosi). Trecînd pe lîngă un deținut care tocmai îşi primise condamnarea, au intrat în sală. Judecătorii care formau Colegiul Militar se grăbeau atît de tare, încît nici nu se aşeza-seră pe scaune, stăteau toți trei în picioare. Gîfîind din greu (ancheta lungă îl epuizase), a rostit numele şi prenumele. Judecătorii au mormăit ceva, au schimbat priviri între ei, şi Urlich - iar el! - a pronunțat: „Douăzeci de ani!" Şi pe Romanov l-au scos în fugă afară, şi tot în fugă l-au introdus pe următorul.

S-a întîmplat ca într-un vis : în februarie 1963, am avut prilejul să urc şi eu pe aceeaşi scară (am refuzat înadins liftul ca să pot examina scara), dar în compania politicoasă a unui colonel, secretarul organizației de partid. Din întreg Arhipelagul doar mie mi-a hărăzit destinul această fericire! Şi în sala înconjurată de o colonadă rotundă, unde, se spune, au loc şedințele plenare ale Tribunalului Suprem al Uniunii, cu o masă uriaşă în formă de potcoavă şi cu încă una rotundă şi şapte scaune vechi la mijloc, m-au ascultat şaptezeci de colaboratori ai Colegiului Militar, acela care i-a judecat cîndva pe Karetnikov, Romanov şi alții, şi alții... Şi le-am spus lor: „Ce zi memorabilă! Cît am fost condamnat, mai întîi la detenție în lagăr, apoi la exil permanent, n-am văzut niciodată cum arată la față un judecător. Şi acum, iată, vă văd pe toți adunați laolaltă!" (Ei, de asemenea, vedeau tot pentru prima oară cu ochii deschişi un zek în carne şi oase.)

Dar s-a adeverit că aceştia nu erau ei! Da. Ei spuneau acum că aceştia nu erau ei. Mă asigurau că aceia nu mai sunt. Unii au ieşit la onorabila pensie, alții au fost destituiți. (Ulrich, unul dintre călăii de marcă, a fost destituit, se pare, încă de pe vremea lui Stalin, în anul 1950, pentru... inconsecvență!) Unii (numărați pe degete) au fost judecați în timpul lui Hruşciov, şi, de pe banca acuzaților, aceştia amenințau: „Astăzi ne judeci tu pe noi, însă mîine - noi pe tine, ia seama!" Dar ca toate inițiativele lui Hruşciov, această mişcare, foarte energică la început, a fost curînd uitată de el şi abandonată, şi n-a atins punctul ireversibilului, şi, deci, a rămas în limitele dinainte.

Acum, veteranii jurisprudenței îşi depănau pe mai multe voci amintirile, furnizîndu-mi fără să vrea material pentru acest capitol. (Dar dacă s-ar apuca să-şi aducă aminte şi să publice? Anii însă trec, iată, au mai trecut cinci, dar nu s-a făcut mai multă lumină.*)

Şi-au amintit, cum la consfătuirile magistraților, judecătorii se mîndreau de la tribună cu faptul că au izbutit să nu aplice articolul 51 al Codului

*Au trecut încă zece si, din nou, beznă de nepătruns! (1978).

Penal privind circumstanțele atenuante şi în felul acesta au putut să dea douăzeci şi cinci de ani în loc de zece! Sau cît de umilitor erau subordonate tribunalele Organelor! Un judecător a primit un caz pentru judecare: un cetățean, care se întorsese din Statele Unite, susținea în mod denigrator că acolo există şosele bune. Şi nimic altceva. Şi la dosar nimic altceva! Judecătorul a cutezat să trimită dosarul înapoi pentru o anchetă suplimentară în scopul obținerii unui "material antisovietic imbatabil", adică acest deținut să fie bătut şi torturat Dar intenția nobilă a judecătorului nu a fost luată în seamă şi i s-a răspuns cu mînie: „Cum, dumneavoastră nu aveți încredere în Organele noastre?" Şi judecătorul a fost... surghiunit secretar de tribunal în Sahalin! (Sub Hruşciov era mai multă blîndețe: pe judecătorii care „greşeau" îi expediau... unde credeți?... să practice avocatura!* La fel se înclina în fața Organelor şi procuratura. Cînd în anul 1942 au ieşit la iveală abuzurile strigătoare la cer ale lui Riumin în cadrul serviciului de contrainformații al Hotei de nord, procuratura n-a vrut să se implice cu autoritatea ei, ci doar i-a raportat respectuoasă lui Abakumov că băieții lui fac ştrengării. Abakumov avea motiv să considere că Organele sunt sarea pămîntului! (Atunci l-a chemat pe Riumin şi l-a promovat spre propria sa nenorocire.)

Nu mai aveam timp, altfel mi-ar fi povestit de zece ori mai mult. Dar şi numai atîta este de ajuns ca să te pună pe gînduri. Dacă şi justiția şi procuratura nu au fost decît nişte pioni ai ministrului securității de stat, atunci poate că nu merită să fie prezentate într-un capitol separat.

Îmi povesteau care mai de care, eu îi priveam şi nu-mi puteam stăpîni uimirea: păi ăştia sunt oameni! Oameni pe de-a-ntregul! Iată-i că ştiu să şi zîmbească! Şi explică sincer că n-au vrut decît binele. Dar dacă lucrurile se vor schimba din nou, vor trebui din nou să mă judece? Uite în sala asta (îmi arătau sala principală).

Desigur, şi mă vor condamna.

Cine se află la origini, găina sau oul? Oamenii sau sistemul?

De cîteva secole la noi circulă un proverb: să nu te temi de lege, teme-te de judecător.

Mie însă mi se pare că Legea le-a luat-o oamenilor înainte, oamenii au fost depăşiți în cruzime. Şi este timpul să răsturnăm proverbul: să nu te temi de judecător, teme-te de lege.

Legea lui Abakumov, desigur.

Iată-i urcîndu-se la tribună să se pronunțe despre Ivan Denisovici. Iată-i declarînd bucuroşi că această carte le-a despovărat conştiința (chiar

*„Izvestia" din 9.6.1964. Aici este o concepție interesantă privitoare la apărare!... In 1918 însă V.I. Lenin cerea ca judecătorii care dădeau sentințe prea blînde să fie excluşi din partid.

aşa au spus..). Ei recunosc că am prezentat un tablou în culori atenuate, că fiecare dintre ei cunosc lagăre cu mult mai crunte. (Deci ei ştiau?...) Dintre cei şaptezeci de oameni care şedeau la masa în formă de potcoavă, cîțiva care au luat cuvîntul sunt cunoscători în ale literaturii, chiar cititori ai revistei, ..Novîi mir(9), sunt doritori de reforme, discută cu însuflețire despre plăgile noastre sociale, despre starea de paragină în care se află satul...
Stau şi mă gîndesc: dacă prima picătură mică-mică de adevăr a explodat ca o bombă psihologică, ce va fi în țara noastră cînd Adevărul se va prăvăli în cascade?
Şi se va prăvăli, în mod inevitabil.

Capitolul 8
LEGEA-COPIL

NOI UITĂM TOTUL. Memoria noastră nu păstrează evenimentul real, istoria, ci numai acea linie punctată stereotipă pe care au vrut să ne-o întipărească în minte prin repetare necontenită.
Nu ştiu dacă aceasta este o particularitate a întregii umanități, dar a poporului nostru - cu siguranță O particularitate supărătoare. Poate că provine din bunătate, însă este supărătoate. Ea face din noi prada mincinoşilor.
Astfel, dacă nu trebuie să ținem minte nici măcar procesele judiciare publice, noi nu le ținem minte. S-a vorbit cu voce tare, s-a scris în ziare, dar nu ne-au bătut la cap pînă ce ni se face o găurică în creier şi, deci, nu ținem minte. (Găurică în creier numai pentru că zilnic se transmite la radio.) Nu mă refer la tineret, el nu ştie, bineînțeles, mă refer la contemporanii acelor procese. Rugați-l pe un om mediu să vă enumere procesele răsunătoare - o să-şi amintească pe cel al lui Buharin şi pe cel al lui Zinoviev(1). Apoi, încrețindu-şi fruntea, şi pe cel al Partidului industrial. Atît, alte pocesc deschise n-au mai fost.
Ce să mai zicem atunci despre cele închise?... Încă din 1918, cîte tribunale nu erau anunțate cu surle şi tobe? Cînd nu existau încă nici legi, nici coduri, şi judecătorii nu puteau să facă referiri decît la necesitățile puterii muncitorilor şi țăranilor. Oare va scrie cineva, vreodată, istoria lor amănunțită?
Însă de o mică trecere în revistă nu ne putem lipsi nici noi. Suntem totuşi obligați să pipăim şi în acea negură matinală, gingaşă şi trandafirie, cîteva ruine carbonizate.
În acei ani plini de dinamism nu ruginiseră în teacă săbiile războiului şi nici revolverele pedepsei nu se răciseră în tocurile lor. Mai tîrziu au născocit să ascundă execuțiile în bezna nopților şi în beciuri, şi să tragă în ceafă. Dar în 1918, vestitul cekist din Riazan, Stelmah, împuşca ziua, în curte, astfel încît condamnații la moarte care aşteptau să le vină rîndul puteau să contemple totul de la ferestrele închisorii.
Atunci era în circulație un termen oficial: represiune extrajudiciară . Nu pentru că nu ar fi existat tribunale, ci pentru că exista CEKA.
Acest puişor, al cărui cioc se întărea pe zi ce trece, a fost încălzit la sînul său de către Troțki: „Intimidarea constituie un instrument puternic al politicii, şi trebuie să fii fariseu ca să nu înțelegi acest lucru". Iar Zinoviev, neprevăzîndu-şi încă sfîrşitul, jubila: „Literele GPU, ca şi literele VCEKA, sunt cele mai populare la scară mondială".
Extrajudiciară, pentru că astfel era mai eficientă. Tribunale existau şi judecau, şi executau, dar trebuie să nu uităm că paralel cu ele şi independent de ele funcționa represiunea extrajudiciară de-sine-stătatoare.

Oare cum am putea să ne reprezentăm dimensiunile ei? M. Laţis, în lucrarea sa despre activitatea CEKA*, ne furnizează cifre numai pentru un an şi jumătate (1918 şi jumătate din 1919) şi doar pentru douăzeci de gubernii din Rusia centrală („cifrele prezentate aici nu sunt nici pe departe complete", în parte poate şi datorită modestiei cekiste). Iată-le: împuşcaţi de către CEKA (adică fără judecată şi în afara tribunalelor) - 8 389 de persoane (opt mii trei sute optzeci şi nouă), organizaţii contrarevoluţionare descoperite - 412 (o cifră fantastică, cunoscînd incapacitatea noastră de organizare dintotdeauna, apoi lipsa de coeziune şi starea de descurajare din acei ani), total arestaţi - 87 000. (Această cifră pare a fi diminuată.)

Cu ce am putea compara pentru apreciere? În 1907, un grup de activişti pe tărîm social a editat culegerea de articole împotriva pedepsei cu moartea (sub redacţia lui Ghernet(2)), unde este reprodusă lista nominală a tuturor celor condamnaţi la moarte începînd din 1826 pînă în 1906. Autorii culegerii menţionează că această listă este incompletă (însă nu mai imperfectă decît datele lui Laţis, culese în timpul războiului civil). Această listă înregistrează 1 397 de nume, de unde trebuie excluşi 233 de oameni, cărora li s-a comutat pedeapsa, şi 270 care nu au fost găsiţi (în cea mai mare parte insurgenţi polonezi, fugiţi în Occident). Mai rămîn 894 de oameni. Această cifră, pentru o perioadă de optzeci de ani, este de 255 ori mai mică decît a cekiştilor! Iar aceasta nu este decît din mai puţin de jumătate de gubernii (execuţiile abundente din Caucazul de Nord, Volga Inferioară n-au intrat aici). Este adevătat că autorii culegerii dau şi altă statistică prezumtivă (şi trasă, mai degrabă, în direcţia dorită) conform căreia numai în anul 1906 au fost condamnaţi la moarte 1 310 oameni, dar poate nu toţi executaţi, căci au fost multe graţieri). Asta se întîmpla tocmai în toiul mult trîmbiţatei reacţiuni stolîpiniste (ca răspuns la valul terorismului revoluţionar), referitor la care se mai citează o cifră: 950 de execuţii în şase luni**. (De fapt, doar şase luni au funcţionat curţile marţiale ale lui Stolîpin.) Sună sinistru, dar pentru nervii noştri călîţi, nici această cifră nu este impresionantă: cifrele cekiste recalculate pentru o jumătate de an ne dau oricum de trei ori mai mult, şi asta numai în douăzeci de gubernii, şi nepunînd la socoteală judecătoriile şi tot felul de tribunale.

Dar instanţele judecătoreşti?

Bineînţeles! La o lună după Revoluţia din Octombrie au fost create şi instanţele judecătoreşti, în primul rînd judecătoriile populare, alese în mod liber de către muncitori şi ţărani, însă cu condiţia ca judecătorii să

*M.I. Laţis (Sudrabs). Doi ani de luptă pe frontul intern, Editura de Stat. Moscova. 1920, pp. 74-76.)

** Revista „Bîloe" (Trecutul), n r 2/14, S-Petersburg, 1907. p. 80.

aibă neapărat „vechime politică în organizațiile proletare ale partidului şi după o „verificare prealabilă amănunțită că pretendenții corespund funcției în care vor fi numiți", verificare efectuată de comitetele executive ale sovietelor raionale, de care puteau fi revocați în orice moment. (Decretul nr.1 privind justiția, 24 noiembrie 1917, articolele 12 şi 13) Foarte curînd însă, judecătorii populari au început să nu mai fie aleşi în mod public, ci să fie numiți de comitetele executive ale Sovietelor, ceea ce înseamnă acelaşi lucru, deoarece, cum se ştie, Sovietele exprimă interesele maselor muncitoare.

În al doilea rînd, ba chiar încă o dată în primul rînd, prin acelaşi decret din 24 noiembrie 1917 au fost constituite Tribunalele Revoluționare ale muncitorilor şi țăranilor, începînd cu cele de plasă şi județene. Acestea au fost concepute ca organe ale dictaturii proletariatului şi, nu ştiu cum s-a întîmplat dar, Tribunalele Revoluționare au apărut într-o clipă pretutindeni, în timp ce judecătoriile populare multe luni după aceea nu apăruseră încă, mai ales în colțurile de țară îndepărtate, uitate de lume. Astfel, tribunalele revoluționare şi-au asumat toate procesele, inclusiv cele penale.

Dar să nu ne alarmăm, fiindcă diferența dintre judecătoriile populare şi tribunale nu era prea mare: cînd mai tîrziu, în 1919, se vor pune bazele dreptului penal al RSFSR, acolo caracterizarea lor va fi aproape identică, nici unele, nici altele nu au limite în aplicarea pedepselor, şi unele şi celelalte trebuie să aibă necondiționat mîinile libere: legea nu stabileşte nici un fel de sancțiuni represive şi instanțele au libertate deplină în alegerea lor, dreptul nelimitat de a le aplica (dacă e vorba de privare de libertate, aceasta poate fi acordată pe termen nedeterminat, adică pînă la dispoziții speciale). Judecătoria populară, ca şi tribunalul revoluționar, se călăuzeşte numai după spiritul de dreptate revoluționar, după conştiința revoluționară. Sentințele, şi ale unora, şi ale celorlalte, sunt definitive şi nu pot fi atacate în nici o instanță. Judecătoriile populare, ca şi Tribunalele Revoluționare, nu sunt legate în activitatea lor de nici un fel de condiții formale, unicul criteriu de aprecire fiind gradul prejudiciului pe care faptele inculpatului l-au adus intereselor luptei revoluționare, verdictul este determinat de oportunitatea în interesele apărării şi a construcției muncitoreşti. (La început, tribunalele revoluționare aveau chiar şi asesori, desemnați de sovietele locale, dar pe urmă au căpătat formă mai precisă de triadă permanentă, cu condiția însă ca unul dintre membri triadei să fie delegat de colegiul local al organului gubernial al CEKA, şi astfel se realiza la toate nivelele o coeziune vie între tribunalele revoluționare şi CEKA.)

La 4 mai 1918 a fost emis decretul privind crearea Tribunalului Revoluționar Suprem de pe lîngă Comitetul Executiv Central din Rusia, şi atunci s-a considerat că prin aceasta lua sfîrşit operația de organizare a sistemului judecătoresc. O, dar cît de depate era încă pînă acolo!

S-a dovedit că pentru susținerea activității căilor ferate este necesar să se creeze sistemul, unic pentru întreaga țară, al Tribunalelor Revoluționare ale căilor ferate.
Apoi sistemul unic al Tribunalelor Revoluționare ale Trupelor de Pază Internă.
În 1918 toate aceste sisteme acționau în bună înțelegere, nelăsînd, pe teritoriul RSFSR, nici o şansă crimei şi delictului împotriva luptei revoluționare a maselor.
Totuşi ochiul vigilent al tovarăşului Troțki a observat o imperfecțiune a acestei plenitudini şi, la 14 octombrie 1918, el a semnat ordinul privind organizarea noului sistem al Tribunalelor Militare Revoluționare.
Absorbit cu totul de grijile Consiliului Militar Revoluționar al Republicii şi de salvarea Republicii de inamicii externi, acest conducător şi inspirator al nostru nu a adăugat şi o elaborare mai amănunțită a proiectului său. În schimb l-a ales cum nu se poate mai bine pe preşedintele Tribunalului Militar Revoluționar central al Republicii în persoana tovarăşului Danişevski, care nu doar că a creat în mod strălucit şi a dezvoltat întreg sistemul acestor tribunale noi, dar a scris şi o argumentare teoretică a lor, în formă de broşură separată.* Un exemplar al broşurii s-a păstrat printr-o minune şi a ajuns şi în mîinile noastre. Este drept că pe broşură este aplicată parafa „secret", însă pentru că au trecut atîția ani poate voi fi iertat că am divulgat cîte ceva din ea (cele spuse mai sus despre instanțele judecătoreşti au fost luate de acolo).
La scurtă vreme după Octombrie, în spiritul lozincilor lui şi aşa cum se stabilise în armată încă din Februarie, se presupunea că în Armata Roşie vor funcționa tribunalele de regiment şi de divizie, care vor fi alese, însă nu le-a fost hărăzit să delecteze lumea cu activitatea lor: curînd s-a renunțat la ele. Oricum, pretutindeni apăreau cu de la sine putere curți marțiale, troici, apoi acționau (împuşcau) de-sine-stătător. Organele contrainformațiilor, predecesorii Secțiilor Speciale, în acele momente crunte pentru Republică, atunci cînd tovarăşul Troțki a spus la VȚIK: „Noi, fiii clasei muncitoare, am încheiat un contract cu moartea, prin urmare, şi cu victoria", se cerea să-i determini pe toți pînă la unul să se ridice şi să-şi îndeplinească datoria.
„Tribunalele Militare Revoluționare sunt, în primul rînd, organe de nimicire, izolare, neutralizare şi terorizare a duşmanilor Patriei muncitorilor şi țăranilor şi doar în al doilea rînd sunt instanțe care stabilesc gradul de culpabilitate al subiectului respectiv" (p.5). „Tribunalele Militare Revoluționare au un caracter şi mai extraordinar decît tribunalele revoluționare, care au pătruns cu repeziciune în sistemul general, armonios, al instan-

*K.H Danişevski, Revoliuționnîe Voennîe Tribunal? (Tribunalele Militare Revoluționare). Editura Tribunalului Militar Revoluționar al Republicii, Moscova, 1920.

țelor judecătoreşti populare" (p.6).
Oare e cu putință - „şi mai extaordinar"? Îți stă inima în loc, la început nici nu-ți vine să crezi: ce poate fi mai extraordinar decît tribunalul revoluționar? Liderul lor emerit, curatorul multor condamnări din acei ani, ne lămureşte:
„Alături de organele judiciare trebuie să existe Organele, dacă vreți, de represiune judiciară"(p.8).
Acum, cititorul realizează deosebirea? Pe de o parte CEKA – represiunea extrajudiciara. Pe de altă parte - tribunalul revoluționar, foarte simplificat, extrem de neîndurător, totuşi, într-o oarecare măsură parcă instanță judecătorească. Iar între ele? Nu ghiciți? Între ele lipseşte tocmai organul represiunii judiciare, care nu este altul decît Tribunalul Militar Revoluționar!
„Din prima zi a existenței lor, Tribunalele Militare Revoluționare au fost organe de luptă ale puterii revoluționare... S-a adoptat numaidecît un anumit ton şi un anumit curs, care nu permite nici o ezitare... A trebuit să folosim cu iscusință experiența acumulată de tribunalele revoluționare şi să o dezvoltăm mai departe" (p. 13) - şi asta încă înainte de primele instrucțiuni, editate doar în ianuarie 1919. De asemenea, în vederea apropierii de CEKA, a fost preluată şi experiența ca unul dintre membrii tribunalului militar revoluționar să fie numit de Secția Specială a frontului. Fronturile, însă, aveau o existență limitată, dar cînd ele dispăreau nu dispăreau şi tribunalele militare revoluționare, ei se instituiau în regiuni şi districte „pentru luptă şi represiune nemijlocită în timpul răscoalelor" (p. 19).
Tribunalele militare revoluționare judecau pentru „dezertarea de la muncă", dezertare care „în împrejurările date este tot un act contrarevoluționar, la fel ca răscoala înarmată împotriva muncitorilor şi țăranilor"(p.21). Oare cine era acela atît de numeros încît să se răscoale şi împotriva muncitorilor şi împotriva țăranilor? Judecau chiar şi pentru „atitudine grosolană față de subordonați, pentru îndeplinirea neglijentă a obligațiilor de serviciu, indolentă în muncă, necunoaştere a drepturilor proprii..." (p.23) etc., etc. Tribunalele militare revoluționare nu erau cîtuşi de puțin doar pentru militari, ci şi pentru toți civilii care locuiau în zona frontului. Ele sunt organul luptei de clasă a poporului muncitor. Pentru a nu avea discuții cu tribunalele revoluționare care acționau alături, au stabilit următoarea departajare: indiferent cine are un caz în cercetare, acela îl şi judecă, sentința va fi definitivă şi fără drept de apel. Sentințele erau reglementate în funcție de situația de pe front: după victoria din Sud din primăvara anului 1920, tribunalele militare revoluționare au primit directiva de a împuțina condamnările la moarte. Şi, într-adevăr, în primul semestru n-au fost decît 1 426 (nepunînd la socoteală tribunalele revoluționare, nici tribunalele căilor ferate, nici tribunalele VOHRA, nici CEKA, nici Secțiile Speciale! Să ne amintim apoi şi cifra lui Stolîpin -

950 - care a pus capăt anarhiei asasinatelor în toată Rusia, să ne amintim şi de cei 894 de oameni în optzeci de ani ai Rusiei). În vara lui 1920 a început războiul polonez, şi numai în iulie-august tribunalele militare revoluționare (nemaipunînd la socoteală nici...nici...nici...) au pronunțat 1976 condamnări la moarte prin împuşcare (p.43, pentru lunile următoare nu sunt date cifre).
Tribunalele militare revoluționare aveau dreptul de represiune imediată şi nemijlocită a dezertorilor şi a celor ce făceau agitație împotriva războiului civil (adică pacifiştii - p.37). Trebuiau să deosebească asasinatul de drept comun (care nu se pedepsea cu moartea) de asasinatul politic (pedeapsa capitală, - p.38); furtul din avutul unei persoane particulare („tribunalele trebuie să fie înțelegătoare şi blînde", fiindcă bogățiile burgheze îi împing pe oameni la hoție) şi furtul din avutul poporului („pedeapsa revoluționară cea mai gravă"). „Este imposibil şi ar fi absurd să se alcătuiască un Cod al Pedepselor", însă „nu te poți lipsi de instrucțiuni şi directive" (p.39). „Foarte adesea Tribunalele Militare revoluționare sunt nevoite să acționeze în împrejurări cînd este greu de stabilit dacă Tribunalul acționează ca atare sau pur şi simplu în calitate de detaşament de luptă. Deseori... activitatea Tribunalului se desfăşoară paralel în sala de şedințe şi în stradă", împuşcarea „nu poate fi socotită pedeapsă, ea este doar simpla distrugere fizică a duşmanului clasei muncitoare" şi „poate fi aplicată în scopul intimidării (tortura) unor astfel de criminali"(p.40). „Pedeapsa nu este osînda pentru «culpă», nu constituie ispăşirea culpei..." Tribunalul „face lumină în privința persoanei criminalului atît... cît este cu putință pe baza felului de viață al acestuia şi trecutului"(p.44)
În tribunalele militare revoluționare, „sensul dreptului de apel, instituit de burghezie, îşi pierde valabilitatea... în orînduirea sovietică nimeni nu are nevoie de această birocrație" (p.46). „Este absolut nepermis să se instaureze practica apelului", „nu se recunoaşte dreptul de a depune cerere de recurs" (p,49). „Sentința trebuie pusă în aplicare aproape imediat, pentru ca efectul represiunii să fie cît mai puternic" (p.50), „este indispensabil să li se ia criminalilor orice speranță de anulare ori schimbare a sentinței Tribunalului Militar Revoluționar" (p.50). „Tribunalul Militar Revoluționar este organul necesar şi devotat al Dictaturii Proletariatului, care trebuie să conducă clasa muncitoare, prin distrugerile de neînchipuit, prin oceane de sînge şi lacrimi... în lumea muncii libere, a fericirii muncitorilor şi a frumuseții" (p.59).
Am putea să mai citățm multă vreme, dar este de ajuns! Să lăsăm privirea să scormonească în acel trecut şi să alunce pe harta, cuprinsă atunci de flăcări, a țării, să ne închipuim acele localități umane reale, care nu au fost pomenite în broşura tribunalelor. Fiecare cucerire de oraş în timpul războiului civil era marcată nu doar de fumul carabinelor din curtea CEKA, ci şi prin şedințele interminabile ale tribunalului. Şi ca

să primeşti acel glonţ, nu era neapărat nevoie să fii ofiţer alb, senator, moşier, călugăr, cadet ori eser. Pentru o condamnare la moarte prin împuşcare erau prea de ajuns doar nişte mîini albe şi moi, fără bătături. Este însă uşor de ghicit că în Ijevsk sau Votkinsk, Iaroslavl sau Murom, Kozlov sau Tambov revoltele nu au costat mai ieftin nici mîinile noduroase şi cu bătături. Ceea ce ne va mira cel mai mult în acele rulouri - ale represiunii extrajudiciare şi al celei judiciare-dacă ele vor cădea vreodată dinaintea noastră, va fi numărul ţăranilor simpli. Pentru că nenumărate au fost tulburările şi răscoalele ţărăneşti, începînd din anul 1918 pînă în anul 1921, deşi ele n-au împodobit, ca ilustraţii color, Istoria războiului civil, nimeni nu a fotografiat şi nu a filmat aceste mulţimi agitate, care au pornit cu pari, furci şi topoare împotriva mitralierelor, care, pe urmă, cu mîinile legate - zece pentru unul! - au fost aliniaţi în şiruri pentru a fi împuşcaţi. Răscoala din Sapojok o ţin minte doar locuitorii din Sapojok, cea din Pitelino - doar cei din Pitelino. Din aceeaşi lucrare a lui Laţis, tot pentru un an şi jumătate în cele douăzeci de gubernii, aflăm şi numărul răcoalelor înăbuşite - 344*. Încă din 1918 răscoalele ţărăneşti au fost calificate „chiabureşti", căci doar nu puteau ţăranii să se răscoale împotriva puterii muncitorilor şi ţăranilor! Dar cum se explică faptul că de fiecare dată nu se răsculau trei case din sat, ci satul întreg? De ce mulţimea săracilor, cu furcile şi topoarele lor, nu-i ucideau pe „chiaburii" răsculaţi, ci mergeau alături de ei împotriva mitralierelor? Laţis: chiaburul, „cu promisiuni, calomnii şi ameninţări, îi silea pe ceilalţi ţărani să participe la aceste răscoale**. Dar ce era mai promiţător decît lozincile comitetelor săracilor?! Ce era mai ameninţător decît mitralierele celor de la CEON?!

Şi cîţi oameni nevinovaţi au fost atraşi între acele pietre de moară, victime absolut întîmplătoare, a căror exterminare constituie jumătatea inevitabilă a oricărei revoluţii înarmate?

Iată, de pildă, cazul unui adept al lui Tolstoi, I. E-v, din 1919, povestit de el însuşi în zilele noastre.

Cînd a fost declarată mobilizarea generală obligatorie în Armata Roşie (la un an după: „Jos războiul! Baionetele în pămînt! Să mergem acasă!"), doar în gubernia Riazan, pînă în septembrie 1919, „au fost prinşi şi trimişi pe front 54 697 dezertori*** (şi cîţi au mai fi fost împuşcaţi pe loc drept exemplu !). E-v nu dezertase, ci refuzase deschis să facă serviciul militar din considerente religioase. A fost mobilizat forţat, dar la cazarmă nu pune mîna pe armă, nu merge la instrucţie. Indignat, comisarul unităţii îl predă la CEKA cu specificarea: „Nu recunoaşte pu-

*M.I. Laţis, Doi ani de luptă pe frontul intern, Editura de Stat. Moscova. 1920, p.75.
** M.I. Laţis, Ibidem, p.70
*** M.I. Laţis. Ibidem, p 74.

terea sovietică". Interogatoriul. La masă şed trei, în faţa fiecăruia se află cîte un revolver tip Nagan. „Am mai văzut noi asemenea eroi, îndată o să cazi în genunchi! Dacă nu accepţi să lupţi, te împuşcă, pe loc!" Dar E-v este ferm: el nu poate să lupte, el este adeptul creştinismului liber. Cazul lui este transmis la tribunalul revoluţionar orăşenesc din Riazan.
Şedinţă deschisă, în sală — vreo sută de oameni. Un avocat bătrînel amabil. Acuzatorul Nikolski (cuvîntul procuror a fost interzis pînă în 1922), om cult, el de asemenea jurist cu experienţă. Unul dintre asesori încearcă să se edifice cu privire la concepţiile inculpatului („Cum poţi dumneata, reprezentant al poporului muncitor, să împărtăşeşti vederile unui aristocrat -contele Tolstoi?"), preşedintele tribunalului îi întrerupe şi nu-i lasă să se lămurească. Se ceartă.
Asesorul : Dumneata nu vrei să ucizi oameni şi îi convingi şi pe alţii să facă la fel. Dar albii au început războiul, iar dumneata ne împiedici să ne apărăm. Uite, o să te trimitem la Kolceak să propovăduieşti acolo nonviolenţa ta!
E-v: Unde mă trimiteţi, acolo mă duc.
Acuzatorul: Tribunalul nu trebuie să se ocupe de toate infracţiunile de drept comun, ci doar cu cele contrarevoluţionare. Date fiind elementele constitutive ale delictului cer să se transfere acest caz judecătoriei populare.
Preşedintele: Ha! Infracţiune! Ia te uită unde era apărătorul legilor! Noi nu ne călăuzim după legi, ci după conştiinţa noastră revoluţionară!
Acuzatorul: Insist să se treacă cererea mea în procesul verbal.
Apărătorul: Sunt de acord cu acuzatorul. Cazul trebuie audiat de un tribunal obişnuit.
Preşedintele: Pe neghiobul ăsta bătrîn de unde l-aţi mai luat?
Apărătorul: De patruzeci de ani lucrez ca avocat, dar nimeni nu mi-a adus o astfel de insultă. Vă rog să treceţi în procesul verbal.
Preşedintele (rîzînd în hohote): Trecem, trecem!
În sală răsună rîsete. Curtea se retrage pentru deliberare. Din camera de delibarare se aud strigăte de ceartă. S-au întors cu verdictul: moarte prin împuşcare!
În sală zgomot şi vociferări de indignare.
Acuzatorul: Protestez împotriva sentinţei şi mă voi plînge la comisariatul justiţiei!
Apărătorul: Sunt de acord cu acuzatorul!
Preşedintele: Evacuaţi sala!!!
Conducîndu-l pe E-v la închisoare, soldaţii din escortă i-au zis: „Ehei, frăţioare, ce bine-ar fi dacă toţi ar fi ca tine! N-ar mai fi nici un război, nu ar mai fi nici albi, nici roşii!" Cînd au ajuns la cazarmă, au convocat o adunare a ostaşilor din Armata Roşie. Adunarea a condamnat sentinţa. Au scris un protest şi l-au expediat la Moscova.
Treizeci şi şapte de zile a petrecut E-v aşteptînd în fiece zi moartea,

urmărind cu ochii lui, de la fereastră, execuțiile din curtea închisorii. În sfîrşit, a sosit ordinul de comutare: cinsprezece ani de izolare cu regim sever.
Un exemplu instructiv. Legalitatea revoluționară, în parte a învins, dar cîte eforturi a trebuit să facă preşedintele tribunalului! Cîtă dezordine, cîtă indisciplină, cîtă lipsă de conştiință! Acuzarea făcînd cauză comună cu apărarea, soldații din escortă care se vîră unde nu le fierbe oala şi trimit o rezoluție de protest. Ah, nu le este deloc uşor Dictaturii Proletariatului şi instanțelor justiției noi! Fireşte,nu la toate procesele întîlneşti alîta dezordine, dar nici cele ca acesta nu sunt puține! Cîți ani vor trebui să mai treacă pînă ce va apărea, se va contura şi consolida linia necesară, pînă ce apărarea va face cauză comună cu procurorul şi cu tribunalul, iar cu ei va face cauză comună însuşi inculpatul şi toate rezoluțiile maselor!
Este sarcina nobilă a istoricului să studieze acest drum întins pe parcursul multor ani. Dar noi? Cum să ne deplasăm în acea negură trandafirie? Pe cine să interogăm? Cei împuşcați nu vor vorbi, ca de altfel nici cei împrăştiați. Şi chiar dacă mai sunt în viață vreunii dintre inculpați, avocați, oameni din escortă ori spectatori, nu ni se dă permisiunea să-i căutăm.
Şi, de bună seamă, că nu poate să ne ajute decît acuzarea.
Mulțumită unor binevoitori, ne-a căzut în mînă un exemplar salvat de la distrugere al volumului de rechizitorii al revoluționarului frenetic, primul comisar al poporului pentru justiție (i se pregătea postul personal de Tribun, dar Lenin a suprimat acest termen*), renumitul acuzator în cele mai mari procese, ulterior duşmanul înverşunat, în sfîrşit demascat, al poporului-N.V. Krîlenko**. Şi dacă totuşi vrem să realizăm o trecere în revistă a proceselor publice, dacă nu rezistăm ispitei de a respira aerul tribunalelor din primii ani postrevoluționari - trebuie să izbutim să citim această carte.
N-avem altă cale. Iar ceea ce lipseşte şi ceea ce se referă la provincie trebuie să le reconstituim în minte.
Fireşte, am fi preferat să consultăm stenogramele acelor procese, să auzim de dincolo de mormînt vocile dramatice ale acelor primi inculpați, ale acelor primi avocați, cînd încă nimeni nu putea să prevadă în ce înşiruire inexorabilă totul va fi înghițit laolaltă cu aceste tribunale revoluționare.
însă, ne explică Krîlenko, editarea stenogramelor „ar fi incomodă dintr-o serie de considerente de ordin tehnic „(p.4), dar sunt comode rechizito-

* Lenin. Ed. cit., vol 36. p. 21(1
** N.V. Krîlenko, Za piat let (în cinci ani). 1918- 1922. Rechizitorii rostite la cele mai mari procese, judecate la Tribunalul Revoluționar clin Moscova şi la Tribunalul Revoluționar Suprem. GIZ, Moscova - Petrograd, 1923.

riile lui şi sentinţele tribunalelor, care încă de pe atunci coincideau pe deplin cu cerinţele acuzatorului.
Cică arhivele Tribunalului Revoluţionar din Moscova şi ale Tribunalului Suprem nu erau (în 1923) „cîtuşi de puţin în ordine... Stenogramele unei întregi serii de procese... erau scrise atît de ininteligibil, încît trebuia ori să tai pagini întregi, ori să reconstitui textul din memorie"(!), iar „o serie de procese dintre cele mai mari" (inclusiv procesul în problema revoltei eserilor de stînga, procesul amiralului Şceastnîi, al ambasadorului englez Lockhart) „s-au desfăşurat fără a fi stenografiate" (p. 4-5).
Ciudat. Condamnarea eserilor de stînga n-a fost un fleac. După Februarie şi Octombrie, acesta era cel de-al treilea punct crucial al istoriei noastre, trecerea la sistemul partidului unic în stat. Şi au fost împuşcaţi cu duiumul. Dar nu s-a stenografiat nimic.
„Complotul militar" din anul 1919 „a fost lichidat de către VCEKA în cadrul represiunii extrajudiciare" (p. 7), şi astfel, tocmai prin aceasta „s-a demonstrat existenţa lui" (p. 44). (în total au fost arestaţi peste o mie de oameni*. Oare puteau fi toţi trimişi în judecată?)
Poftim, apucă-te şi povesteşte fluent şi în ordine despre procesele judiciare din acei ani...
Totuşi principiile importante le vom afla. De pildă, acuzatorul suprem ne anunţă că VŢIK are dreptul să se amestece în orice proces judiciar. „VŢIK are dreptul să graţieze şi să aplice pedeapsa cu moartea nelimitat, după cum crede de cuviinţă (p. 13, sublinierea noastră - A. S.). De pildă, o condamnare de şase luni a schimbat-o cu zece ani (şi, după cum cititorul îşi dă bine seama, pentru asta nu se convoca plenara întregului VŢIK, ci sentinţa era corectată să zicem de Sverdlov(3) în cabinetul său). Toate acestea, explică Krîlenko „deosebesc în mod avantajos sistemul nostru de teoria falsă a separării puterilor" (p. 14), teoria privind autonomia puterii judiciare. (Exact, spunea şi Sverdlov: „Este bine că la noi puterea legislativă şi cea executivă nu sunt separate, ca în Occident, printr-un zid compact. Toate problemele pot fi rezolvate repede". Mai ales la telefon.)
În discursurile rostite la tribunal, Krîlenko formulează, şi mai deschis, şi mai exact, obiectivele generale ale justiţiei sovietice, într-o vreme cînd tribunalul era „concomitent şi creator de drept (sublinierea lui Krîlenko)... şi instrument al politicii" (p. 3, sublinierea mea - A. S.).
Creator de drept - pentru că patru ani nu au existat nici un fel de coduri: cele ţariste fuseseră aruncate, cele proprii nu fuseseră alcătuite. „Şi nimeni să nu-mi spună că justiţia noastră penală trebuie să acţioneze, sprijinindu-se exclusiv pe normele scrise existente. Noi trăim în procesul Revoluţiei..." (p. 407). „Tribunalul nu este acea instanţă judecăto-

*Laţis, Op. cit., p. 46.

rească în care trebuie să renască subtilitățile şi speculațiile juridice...Noi creăm un drept nou şi norme etice noi" (p. 22, sublinierea mea - A. S.). „Oricît de mult s-ar vorbi aici despre legea eternă a dreptului, a dreptății şi aşa mai departe, noi ştim... cît de scump ne-au costat" (p. 505, sublinierea mea - A. S.).
(Dacă pedepsele voastre ar fi comparate cu ale noastre, poate că nu ar fi chiar atît de scump? Poate cu dreptatea eternă ar fi mai confortabil?...)
Subtilitățile juridice nu sunt necesare pentru că nu trebuie să elucidezi dacă inculpatul este vinovat sau nevinovat: în prezent conceptul de culpabilitate, acest vechi concept burghez, a fost stîrpit (p. 318).
Aşadar, am auzit de la tovarăşul Krîlenko că tribunalul revoluționar nu este un tribunal ca toate tribunalele! Altă dată o să ne spună că tribunalul în genere nu este tribunal: „Tribunalul este organul luptei de clasă a muncitorilor îndreptat împotriva duşmanilor lor" şi trebuie să acționeze „în conformitate cu interesele Revoluției... avînd în vedere rezultatele cele mai de dorit pentru masele muncitorilor şi țăranilor" (p. 73).
Oamenii nu sunt oameni, ci „purtători determinați ai unor idei determinate". „Oricare ar fi calitățile individuale (ale inculpatului), lui i se poate aplica un singur criteriu de apreciere: aprecierea din punctul de vedere al oportunității de clasă" (p.79).
Adică tu poți să exişti numai dacă acest lucru este oportun pentru clasa muncitoare. Iar „dacă această oportunitate ar cere ca sabia pedepsei să se abată asupra capetelor inculpaților, atunci nici un fel de... persuasiune verbală nu va fi de ajutor" (p. 81), adică argumentele avocaților etc. „În justiția noastră revoluționară nu ne călăuzim după articole şi nici după gradul circumstanțelor atenuante; la Tribunal trebuie să pornim de la considerente de oportunitate" (p. 524).
În anii aceia se întîmpla ca nişte oameni care trăiau liniştiți aflau deodată că existența lor este inoportună.
Trebuie să înțelegem că nu povara celor ce a făptuit acuzatul apasă asupra lui, ci ceea ce el ar putea să facă, numai dacă nu va fi împuşcat numaidecît. „Noi ne apărăm nu doar de trecut, ci şi de viitor" (p. 82).
Declarațiile tovarăşului Krîlenko sunt clare şi generale. Ele ne reconstituie perioada aceea judiciară în tot relieful ei. Prin aburul de primăvară răzbeşte brusc transparența autumnală. Şi poate că nu mai trebuie să frunzărim mai departe proces după proces? Căci aceste declarații vor fi aplicate neabătut.
Doar închizînd ochii să-ți închipui o mică sală de judecată, în care încă nu există podoabe aurite. Membrii tribunalului iubitori de adevăr îmbrăcați în tunici simple, uscătivi, încă nu aveau obrajii durdulii. Iar autoritatea acuzatoare (aşa îi place lui Krîlenko să-şi spună) poartă un veston civil descheiat la toți nasturii şi în tăietura gulerului se vede un colțişor al tricoului marinăresc.

În limba rusă, acuzatorul suprem se exprimă astfel: „pe mine mă interesează chestiunea faptului!"; „concretizați momentul tendinței!"; „noi sperăm în planul analizei adevărului obiectiv". Uneori, pe neașteptate, fulgeră cu un dicton latinesc (este drept că de la proces la proces dictonul este acelaşi, doar peste vreo cîțiva ani va apărea un altul). Trebuie să spunem că în vîltoarea evenimentelor revoluționare a absolvit două facultăți. Ceea ce îi atrage simpatia este felul cum se exprimă despre acuzații din adîncul sufletului: „Ticăloşi de profesie!" Şi nu este deloc ipocrit. Dacă nu-i place surîsul unei inculpate, el îi trînteşte amenințător, încă înainte de a se pronunța vreo sentință: „Iar pe dumneata, cetățeană Ivanova, cu surîsul dumitale, o să te apreciem aşa cum trebuie şi o să găsim posibilitatea să facem astfel încît să nu mai rîzi niciodată!" (p. 296, sublinierea mea - A. S.).

Aşadar începem?...

PROCESUL ZIARULUI „RUSSKIE VEDOMOSTI" (Buletinul rus). Acest proces, unul dintre primele şi cele mai timpurii, este un proces al cuvîntului. La 24 martie 1918, acest cunoscut ziar „profesoral" a tipărit articolul lui Savinkov(4) Din călătorie. Ar fi fost mai bucuroşi să-l înhațe pe Savinkov în persoană dacă nu era blestemata de călătorie, dar de unde să-l iei? Au suprimat ziarul şi au tîrît pe banca acuzaților pe redactorul şef P. V. Egorov, un om de vîrstă foarte înaintată şi i-au cerut să explice: cum a îndrăznit? Căci trecuseră patru luni din Era cea Nouă, era timpul să se obişnuiască!

Egorov se justifică naiv că acesta este articolul unui „remarcabil om politic, ale cărui opinii prezintă interes general indiferent dacă sunt sau nu împărtăşite de redacție". În continuare, el nu vedea nici o calomnie în afirmația lui Savinkov: „Să nu uităm că Lenin, Natanson et Comp au venit în Rusia prin Berlin, adică autoritățile germane i-au ajutat să se întoarcă în patrie". Pentru că, într-adevăr, aşa a fost. Aflată în război, Germania Kaiserului l-a ajutat pe tovarăşul Lenin să se întoarcă.

Krîlenko exclamă că el nu va acuza ziarul de calomnie (de ce oare?), ci pentru încercarea de a influența spiritele! (Dar oare îndrăzneşte ziarul să-si propună un astfel de obiectiv?!)

Nu este pusă în vina ziarului nici următoarea frază a lui Savinkov: „Trebuie să fii nebun şi criminal ca să susții că proletariatul internațional ne sprijină", pentru că el ne sprijină încă...

Pentru încercarea de a influența spiritele s-a pronunțat sentința: ziarul, editat din anul 1864, care a suportat reacțiunile cele mai incredibile: Uvarov(5), Pobedonoștev(6), Stolîpin, Kasso(7) şi alții, să fie suprimat pentru totdeauna! (Pentru un singur articol - suprimat pe vecie! Uite-aşa trebuie să procedeze puterea!) Redactorul Egorov a fost condamnat... mi-e ruşine să spun, ca într-o oarecare Grecie... la trei luni de izolare cu regim sever. (Nu chiar atît de ruşine, dacă ne gîndim că nu era decît anul 1918! Căci bătrînul, dacă va supraviețui, va fi întemnițat din nou, şi

încă de cîte ori!)
Oricît ar părea de bizar, dar în acei ani fulminanți se dădea şi se primea mită cu tot atîta duioşie ca de cînd lumea în Rusia, şi apoi în Uniune. Donațiile acestea erau dirijate chiar, şi mai ales spre organele judiciare. Şi, ne sfiim să adăugăm, spre CEKA. Tomurile istoriei, legate între coperți roşii imprimate cu litere de aur, păstrează tăcerea, dar bătrînii care au fost martori îşi amintesc că, spre deosebire de perioada stalinistă, soarta arestaților politici din primii ani postrevoluționari depindea serios de mită: era primită fără jenă şi, în schimb, persoana în cauză era eliberată în mod cinstit. Şi iată, Krîlenko, care timp de cinci ani nu şi-a ales decît o duzină de procese, ne informează despre două dintre acestea. Vai, atît tribunalul din Moscova, cît şi tribunalul suprem, în aspirația lor spre perfecțiune, nu îşi alegeau drumul cel drept, ci deseori se înglodau în necuviință.
PROCESUL CELOR TREI ANCHETATORI PENALI DE LA TRIBUNALUL REVOLUȚIONAR DIN MOSCOVA (aprilie 1918). În martie 1918 a fost arestat un anume Beridze care făcea trafic cu lingouri de aur. Soția lui, cum se obişnuia, a început să caute calea pentru a-şi răscumpăra soțul. Ea a izbutit să găsească un lanț de cunoştințe care ducea la unul dintre anchetatori. Acela a mai atras încă doi şi la întîlnirea secretă i-au cerut două sute cincizeci de mii. După ce s-au tîrguit, au convenit la şaizeci de mii, dintre care jumătate predați înainte prin mijlocirea avocatului Grin. Totul ar fi rămas necunoscut, cum s-a întîmplat cu sute de asemenea tranzacții, şi cazul n-ar fi ajuns în letopisețul lui Krîlenko şi al nostru (şi chiar în şedința Sovnarkonului!), dacă soția lui Beridze nu s-ar fi zgîrcit cu banii: nu i-a adus lui Grin decît cincisprezece mii avans în loc de treizeci, şi - iar acesta a fost lucrul cel mai important - dacă, într-un moment de agitație şi îndoială femeiască, n-ar fi hotărît peste noapte că avocatul nu este om de nădejde, ducîndu-se, dimineața, la altul - Iakulov. Nu se spune cine anume, însă pesemne că Iakulov s-a hotărît să-i dea în gît pe anchetatori.
Interesant în acest proces este faptul că toți martorii, începînd cu soția ghinionistă, încearcă să facă depoziții în favoarea inculpaților şi să minimalizeze faptele de care erau acuzați (ceea ce este imposibil la un proces politic!). Krîlenko explică astfel: acest lucru se întîmplă din considerente mic-burgheze. Ei se simt străini de Tribunalul nostru revoluționar. (Noi îndrăznim în spirit mic-burghez să facem presupunerea: oare n-au învățat martorii să se teamă în timpul celor şase luni de dictatură a proletariatului? Căci este nevoie de mare cutezanță ca să înfunzi pe anchetatorii tribunalului revoluționar. Ce se va întîmplă cu tine pe urmă?...)
Este interesantă şi argumentația acuzatorului. Doar cu o lună în urmă, inculpații erau tovarăşii lui de luptă, camarazii de arme, susținătorii lui, erau oameni pe de-a-ntregul devotați intereselor revoluției, iar unul

dintre ei, Leist, era chiar „un acuzator sever, capabil să arunce tunete şi fulgere asupra oricui ar atenta la bazele orînduirii". Şi ce să spui despre ei în prezent? Unde să cauți probe pentru a-i discredita? (Fiindcă mita în sine nu este suficientă pentru discreditare.) Da, e limpede unde: în trecutul lor! Chestionarul cu datele personale!
„Dacă ne vom uita mai atent" la acest Leist, „vom afla despre el informații extrem de interesante". Suntem intrigați: este un aventurier notoriu? Nu, dar este fiul unui profesor de la Universitatea din Moscova! Şi nu un profesor oarecare, ci unul care a rezistat douăzeci de ani trecînd prin toate reacțiunile datorită faptului că nu îl interesa activitatea politică! (în pofida regimului reacționar, Krîlenko a fost admis la universitate ca extern...) Atunci de ce să ne mirăm de fățărnicia fiului său?
Podgaiski era fiul unui funcționar din justiție, cu siguranță membru al Sutelor Negre(8), altfel cum ar fi reuşit să lucreze douăzeci de ani în cadrul organelor judiciare? Iar odrasla lui se pregătea şi el pentru cariera judiciară. Dar a venit revoluția, şi el s-a aciuat la tribunalul revoluționar. Ceea ce pînă mai ieri părea nobil şi frumos, astăzi arăta dezgustător!
Cel mai ticălos dintre toți era, fireşte, Gugel. Fusese editor, şi ce credeți că propunea muncitorilor şi țăranilor drept hrană spirituală? El „hrănea masele largi cu literatură de proastă calitate", nu cu Marx, ci cu lucrările unor profesori burghezi de renume mondial (pe acei profesori îi vom întîlni şi noi pe banca acuzaților).
Krîlenko se înfurie şi se miră: ce stîrpituri de oameni s-au strecurat în sînul tribunalului? (Noi, de asemenea, suntem nedumeriți: din cine sunt alcătuite tribunalele muncitorilor şi țăranilor? De ce proletariatul a încredințat sarcina de a-i răpune pe duşmanii săi tocmai unor astfel de inşi?)
În ceea ce îl priveşte pe avocatul Grin, „omul casei" la colegiul de anchetă, individul care poate elibera pe cine pofteşti, acesta era „reprezentantul tipic al acelei specii a rasei umane pe care Marx a numit-o lipitorile orînduirii capitaliste" şi din care fac parte jandarmii, preoții şi... notarii, în afară, bineînțeles, de toți avocații.
Se pare că Krîlenko nu şi-a precupețit puterile, cerînd o sentință crudă şi necruțătoare, fără a lua în considerație „nuanțele individuale ale culpei", însă veşnic vigurosul tribunal parcă fusese cuprins de un soi de moleşeală vîscoasă, de amorțeală, şi de-abia a bîiguit: anchetatorilor cîte şase luni de închisoare, iar avocatului - amendă în bani. (Numai recurgînd la dreptul VȚIK „de a condamna fără limită", Krîlenko a obținut la Metropol(9) ca anchetatorii să primească zece ani, iar lipitoarea de avocat - cinci ani şi confiscarea tuturor bunurilor. Krîlenko a făcut mare vîlvă cu vigilența sa şi era gata-gata să-şi primească titlul de Tribun).
Noi recunoaştem că acest proces nu putea să nu zdruncine, atît în rîndul maselor revoluționare de atunci, cît şi în rîndul cititorilor noştri de astăzi, credința în sacralitatea tribunalului. Şi cu atît mai multă sfială să

trecem la următorul proces, avînd în centru o instituție şi mai înaltă.
PROCESUL LUI KOSÎREV (15 februarie 1919). F. M. Kosîrev şi amicii lui Libert, Rottenberg şi Soloviov au lucrat înainte în comisia de aprovizionare a Frontului de Est (împotriva trupelor Adunării Constituante, înainte de Kolceak). S-a stabilit că acolo ei găseau mijloace de a primi dintr-o dată de la 70 000 la un milion de ruble, călăreau trăpaşi de curse, făceau chefuri cu surori de caritate. Comisia lor şi-a procurat un sediu, un automobil, administratorul lor chefuia la „lar"(10). (Nu eram obişnuiți să ne închipuim astfel anul 1918, dar aceasta e mărturia tribunalului revoluționar.)
Totuşi nu acesta este fondul chestiunii: nici unul dintre ei nu a fost judecat pentru faptele săvîrşite pe Frontul de Est, ba chiar li s-a iertat totul. Dar minune mare! Nu trecuse mult de cînd comisia lor de aprovizionare fusese desființată şi, într-o zi, toți patru plus Nazarenko, un fost vagabond siberian, amicul lui Kosîrev din vremea cînd îşi ispăşea condamnarea la ocnă ca deținut de drept comun, au primit invitația să constituie... colegiul de revizie şi control al VCEKA !
Iată ce reprezenta acest Colegiu: era împuternicit să verifice legalitatea acțiunilor tuturor celorlalale organe ale VCEKA, dreptul de a cere şi examina orice dosar în orice stadiu de procedură şi de a anula hotărîrile tuturor celorlalte organe ale VCEKA, în afară numai de prezidiul VCEKA!!! (p. 507). Nu era deloc puțin! Cea de a doua putere în VCEKA după Prezidiu. Rîndul al doilea după Dzerjinski, Urițki(11), Peters(12), Lațis, Menjinski, Iagoda!
Felul de viață al copărtaşilor rămăsese însă cel dinainte, ei nu umblau cu nasul pe sus şi nu-şi dădeau aere. Împreună cu nu ştiu care Maximîci, Lionka, Rafailski şi Mariupolski, „care nu aveau nici o legătură cu organizația comunistă", aranjează, în apartamente particulare şi la hotelul Savoy, „o ambianță luxoasă... cu jocuri de cărți (banca are un fond de o mie de ruble), cu băuturi şi cu dame". Kosîrev şi-a procurat mobilier scump (70 000) şi nu se dă în lături să sustragă de la VCEKA lingurile de argint, ceştile de argint (dar VCEKA de unde le are?...), ba chiar şi, pur şi simplu, pahare. „Iată încotro, nu în direcția ideologică, se îndreaptă atenția lui, iată ce ia pentru sine de la mişcarea revoluționară". (Negînd acum sumele primite drept mită, acest cekist de marcă minte fără să clipească măcar că are... o moştenire de 200 000 de ruble la banca din Chicago!... Această situație, el, evident, şi-o închipuie în mod real alături de revoluția mondială.)
Oare cum poți să-ți foloseşti acest drept suprauman de a aresta pe cine vrei şi de a elibera pe cine îți convine? Evident, trebuie să ocheşti peştele cu icre de aur, şi dintr-acesta, în 1918, căzuse mult în plase. (Căci revoluția s-a făcut într-o prea mare grabă, multe lucruri le-au scăpat din vedere, şi cîte pietre prețioase, coliere, brățări, inele, cercei au izbutit să ascundă femeiuştile burgheze.) Pe urmă să cauți contacte cu rudele

arestaților prin mijlocirea unui om de paie.
Asemenea figuri se perindă, de asemenea, prin fața noastră la proces. De pildă, tînăra Uspenskaia, 22 de ani, a absolvit liceul la Petersburg, însă n-a intrat la facultate. Numaidecât s-a instaurat puterea Sovietică, şi, în primăvara anului 1918, Uspenskaia s-a prezentat la VCEKA, oferindu-şi serviciile în calitate de informatoare. Ca înfățișare corespundea, şi au angajat-o.
Referitor la turnătorie şi turnători (pe atunci colaboratori secreți), Krîlenko face următorul comentariu: pentru sine „noi nu vedem în asta nimic ruşinos, o socotim ca pe o datorie; ... nu faptul în sine al muncii este ruşinos; dacă un om recunoaşte că această muncă este necesară intereselor revoluției, el trebuie să nu ezite" (p. 512, sublinierea mea - A. S.), însă, vai, Uspenskaia nu are un crez politic, iată ce este groaznic! Ea spune sincer: „Am acceptat pentru ca să-mi plătească un anumit procentaj" de fiecare caz descoperit şi, în plus, „să împart pe jumătate" cîştigul cu cineva pe care Tribunalul îl trece sub tăcere, ordonîndu-i să nu-i spună numele. După spusele lui Krîlenko, Uspenskaia „nu făcea parte din personalul VCEKA, ci lucra în acord" (p. 507). De altfel, trebuie omeneşte s-o înțelegem, ne explică acuzatorul: era obişnuită să cheltuiască fără să se uite la bani şi ce însemnau pentru ea acei 500 de ruble prăpădiți, salariul ei de la VSNH, cînd o singură extorcare (să intervină pentru desigilarea prăvăliei unui negustor) îi aducea 5 000 de ruble, iar alta - de la Meşcerskaia-Grews, al cărei soț fusese băgat la închisoare - 17 000. De altfel, Uspenskaia a rămas puțină vreme simplă colaboratare secretă. După cîteva luni, cu ajutorul unor cekişti de vază, era comunistă şi anchetatoare penală.
Totuşi încă n-am răzbit la miezul chestiunii. A. P. Meşcerski, un mare industriaş, a fost arestat pentru rigiditate în tratativele economice cu guvernul sovietic (L Larin(13)). Pe soția lui, E. L, care era bănuită că ascunde bijuterii şi bani, au început s-o şantajeze cekişti. Veneau chiar ei la ea acasă, prezentîndu-i situația soțului din ce în ce mai gravă şi cerînd sume din ce în ce mai mari pentru răscumpărare. Ajunsă la disperare, Meşcerskaia-Grews a denunțat chiar ea şantajul (prin intermediul aceluiaşi avocat lakulov, care îi înfundase şi pe ce trei anchetatori-şperțari şi probabil că nutrea ură de clasă față de întreg sistemul procedurii judiciare şi extrajudiciare proletare). Preşedintele tribunalului a săvîrşit şi el o greşeală de clasă: în loc să-l prevină pur şi simplu pe tovarăşul Dzerjinski şi să aranjeze totul în familie, a ordonat să i se dea soției lui Meşcerski pentru mită bancnote numerotate, şi să ascundă, în locuința ei, după o draperie, o stenografă. Şi a venit un anume Godeliuk, prieten intim cu Kosîrev, pentru a se înțelege în privința prețului răscumpărării (a cerut 600 000 de ruble!). Şi au fost stenografiate toate referințele lui Godeliuk la Kosîrev, Soloviov şi la alți comisari, povestirile lui despre toți cei de la CEKA, cine şi cîte mii ia, apoi primindu-şi avan-

sul convenit, i-a înmînat E. L Meşcerskaia permisele de intrare la CEKA, eliberate de colegiul de revizie şi control şi semnate de Libert şi Rottenberg (acolo, la CEKA, trebuia să continue tocmeala). Cînd să plece, a fost demascat! Pierzîndu-şi cumpătul, a mărturisit. (Meşcerskaia a izbutit să meargă la colegiul de revizie şi control, şi acolo fusese deja cerut pentru verificare dosarul soţului ei.)
Dar daţi-mi voie! Păi o astfel de demascare pătează veşmintele celeste ale CEKA! Oare acest preşedinte al Tribunalului Revoluţionar din Moscova este în toate minţile? Nu cumva îşi bagă nasul unde nu-i fierbe oala?
Dar se pare că acesta era imperativul momentului, moment ascuns nouă cu desăvîrşire în faldurile istoriei noastre măreţe! Se pare că primul an de activitate a CEKA a produs întrucîtva o impresie de repulsie chiar şi asupra partidului proletariatului, încă neobişnuit cu aşa ceva. Trecuse doar primul an, fusese făcut doar primul pas pe drumul glorios al CEKA şi deja, cum scrie Krîlenko nu prea desluşit, a apărut „o dispută între tribunal, cu funcţiile lui, şi funcţiile extrajudiciare ale CEKA... dispută care împărţea în vremea aceea partidul şi raioanele muncitoreşti în două tabere" (p. 14). Aşa a fost posibil ca afacerea Kosîrev să fie pusă pe rol (înainte toţi rămîneau nepedepsiţi) şi să aibă ecou la nivelul cel mai înalt al statului.
CEKA trebuia salvată! Salvaţi CEKA! Soloviov roagă Tribunalul să-i dea permis de intrare la închisoarea Taganka (vai, nu la Lubianka!), ca să stea de vorbă cu Godeliuk. Tribunalul refuză. Atunci, Soloviov pătrunde în celula lui Godeliuk şi fără permisul tribunalului. Şi să vedeţi ce coincidenţă: tocmai atunci Godeliuk se îmbolnăveşte grav, da. („Nu se poate spune că Soloviov ar fi dat dovadă de rea-voinţă", spune Krîlenko linguşitor.) Şi simţind brusc că i se apropie moartea, Godeliuk se căieşte emoţionat că a putut să calomnieze CEKA. Cere să i se dea hîrtie şi compune o declaraţie de negare: nu e nimic adevărat din toate cîte le-a îndrugat despre Kosîrev şi alţi comisari ai CEKA, şi tot ce a fost stenografiat de după draperie este la fel de neadevărat!
O, cîte subiecte! O, unde este Shakespeare? Soloviov a trecut prin zid, umbre firave saltă prin celulă, Godeliuk retractează cu o mînă tremurîndă... iar nouă, la teatru şi la cinematograf, ni se evocă anii revoluţiei doar prin Varşovianca ...
„Dar cine i-a eliberat permisele?" insistă Krîlenko. Permisele pentru Meşcerskaia doar n-au picat din cer? Nu, acuzatorul „nu vrea să spună că Soloviov ar avea vreun amestec, pentru că... nu există probe suficiente", însă el presupune că „nişe cetăţeni rămaşi în libertate cu pufuşor pe botişor" puteau să-l trimită pe Soloviov la Taganka.
Acum era momentul cel mai nimerit să fie interogaţi Libert şi Rottenberg. Au fost chemaţi, dar nu s-au prezentat! Uite aşa, pur şi simplu, nu s-au prezentat, s-au eschivat. Atunci, daţi-mi voie, să fie interogată

Meşcerskaia! Închipuiți-vă că nici această aristocrată decăzută n-a avut curajul să se prezinte la Tribunalul Revoluționar!
După încasarea mitei, Meşcerski a fost eliberat pe chezăşia lui Iakulov şi, împreună cu soția, a fugit în Finlanda. În schimb, pe Iakulov, în preajma judecării lui Kosîrev, l-au pus sub stare de arest, poate tocmai pentru acele chezăşii, ori tocmai ca pe un şarpe veninos. La judecată l-au adus sub escortă ca să depună mărturie, şi, curînd, trebuie să credem, a fost împuşcat. (Şi acum ne mirăm: cum s-a ajuns la nesocotirea legii, de ce nimeni nu s-a luptat?)
Iar Godeliuk a retractat şi moare. Iar Kosîrev nu este vinovat de nimic! Şi nu mai poți să interoghezi pe nimeni...
În schimb, ce mai martori au venit la Tribunal de bună voie! Tovarăşul Peters, vicepreşedintele VCEKA şi chiar însuşi Felix Edmundovici a venit alarmat. Fața lui prelungă şi aprinsă de ascet este îndreptată spre judecătorii încremeniți, şi el depune mărturie în apărarea nevinovatului Kosîrev, în apărarea înaltelor lui calități morale, revoluționare şi profesionale. Această depoziție, vai, n-a mai ajuns pînă la noi, însă Krîlenko relatează următoarele: „Soloviov şi Dzerjinski au prezentat în cele mai grozave culori minunatele calități ale lui Kosîrev" (p. 522). (Ah, sublocotenent nesăbuit! Peste douăzeci de ani, la Lubianka, îți vor aduce aminte de acest proces!) Se poate ghici cu uşurință ce putea să spună Dzerjinski: Kosîrev este un cekist de fier, necruțător față de duşmani, este un tovarăş bun. Inimă fierbinte, minte lucidă, mîini curate. Şi din haosul calomniei se înalță în fața noastră cavalerul de bronz Kosîrev. De fapt şi biografia lui îi scoate în evidență voința remarcabilă. Înainte de revoluție a fost judecat de cîteva ori, de cele mai multe ori pentru crimă: mai întîi, pentru că (la Kostroma), intrînd prin înşelăciune, ca să jefuiască, în locuința bătrînci Smirnova, a sugrumat-o cu propriile ei mîini. Apoi pentru încercarea de a-şi ucide propriul tată şi pentru uciderea unui tovarăş al acestuia cu intenția de a-i folosi actul de identitate, în celelalte cazuri, Kosîrev a fost judecat pentru escrocherii, şi, în general, a petrecut mulți ani la ocnă (este de înțeles năzuința lui pentru lux!), şi numai amnistiile țarului l-au mai scăpat de acolo.
Aici, vocile severe şi drepte ale celor mai importanți cekişti l-au întrerupt pe acuzator, arătîndu-i că toate condamnările anterioare au fost pronunțate de organe judecătoreşti burghezo-moşiereşti şi nu pot fi luate în considerație de societatea noastră nouă. Dar ce se întîmplă? De la tribuna acuzatorului Tribunalului revoluționar, sublocotenentul, întrecînd orice măsură, trînteşte, drept răspuns, o tiradă atît de greşită din punct de vedere ideologic, încît ni se pare că introducerea ei aici, în expunerea armonioasă a proceselor vremii, ar fi chiar distonantă:
„Dacă în sistemul judiciar țarist exista ceva bun, în care puteam avea încredere, aceasta nu era decît curtea cu juri... În hotărîrea juraților puteai întotdeauna să ai încredere, ei săvîrşeau foarte puține erori judi-

ciare" (p. 522).
Este cu atît mai neplăcut să auzi aşa ceva din gura tovarăşului Krîlenko, deoarece, cu trei luni în urmă, la procesul provocatorului Roman Malinovski, favoritul lui Lenin, care, în pofida celor patru condamnări din trecut pentru infracțiuni de drept comun, a fost cooptat în Comitetul Central şi trimis în Dumă, Autoritatea Acuzatoare s-a situat pe o poziție de clasă ireproşabilă:
„Pentru noi fiecare crimă este produsul sistemului social respectiv, şi în acest sens o condamnare de drept comun anterioară, în virtutea legilor societății capitaliste şi ale epocii țariste, nu constituie în ochii noştri un fapt care aşterne o dată pentru totdeauna o pată de neşters... Noi cunoaştem multe exemple cînd în rîndurile noastre s-au aflat oameni în al căror trecut se întîlneau astfel de fapte, dar noi n-am tras niciodată de aici concluzia că trebuie să-i eliminăm din mediul nostru. Omul care cunoaşte principiile noastre, nu se poate speria că existența unei condamnări în trecut îl amenință cu scoaterea din rîndurile revoluționarilor..." (p. 337, sublinierea mea — A.S.).
Iată cît de partinic ştia să vorbească tovarăşul Krîlenko! Însă aici, datorită raționamentului său eronat, s-a întunecat figura cavalerului Kosîrev! Şi în tribunal s-a creat o astfel de atmosferă, încît tovarăşul Dzerjinski a fost nevoit să spună: „Pentru o clipă (ei, doar pentru o clipă! - A.S.) m-a fulgerat ideea dacă nu cumva cetățeanul Kosîrev a căzut victimă a pasiunilor politice, care în ultima vreme s-au dezlănțuit în jurul Comisiei Extraordinare?" (CEKA).
Krîlenko şi-a dat seama: „Eu nu vreau şi n-am vrut niciodată ca prezentul proces al lui Kosîrev şi Uspenskaia să devină procesul CEKA. Aşa ceva nu numai că nu pot să vreau, ci trebuie să lupt din toate puterile împotriva acestui lucru!"... „În fruntea Comisiei Extraordinare au fost puşi tovarăşi cu cel mai acut spirit de răspundere, dintre cei mai cinstiți şi principiali, care şi-au asumat povara îndatoririi de a-i strivi pe duşmani, chiar şi cu riscul de a săvîrşi greşeli... Pentru aceasta, revoluția este obligată să le mulțumească... Subliniez această latură pentru ca nimeni să nu-mi poată spune pe urmă: «El a fost instrumentul unei trădări politice»" (p. 509-510, sublinierea mea -A.S.). (Vor spune!...)
Iată pe ce muchie de cuțit se afla Acuzatorul Suprem! Dar se vede că avea nişte relații, încă din clandestinitate (cercuri destul de apropiate lui Lenin), de unde afla ce întorsătură vor lua lucrurile mîine. Aceasta se observă din cîteva procese, chiar şi din acesta. Se simțeau în aer noi tendințe la începutul anului 1919. Gata! E timpul ca VCEKA să fie înfrînată! Acel moment a fost „splendid exprimat în articolul lui Buharin, cînd acesta spune că în locul spiritului revoluționar legal trebuie să se instaureze legalitatea revoluționară".
Dialectică, orice ai zice! Şi Krîlenko lasă să-i scape: „Tribunalul revoluționar este chemat să preia locul comisiilor extraordinare". (Să preia

locul??...) De altminteri, „el trebuie să nu fie mai puțin năprasnic, în sensul realizării sistemului de intimidare, teroare şi amenințare, decît a fost Comisia Extraordinară" (p. 511).
A fost?... Prin urmare, el a şi înmormîntat-o?!... Dați-mi voie, dumneavoastră spuneți să preia locul, dar cu cekiştii ce se va întîmpla? Cumplite zile! Atunci este explicabil că şeful cel mare, în mantaua-i lungă pînă la călcîie, s-a grăbit să compară în calitate de martor.
Dar poate că sursele dumitale, tovarăşe Krîlenko, sunt false?
Da, în acele zile s-a întunecat cerul deasupra Lubiankăi. Şi cartea aceasta putea s-o apuce pe alt făgaş, însă eu presupun că Felix cel tare ca fierul s-a dus la Vladimir Ilici să discute, să-i explice. Şi totul s-a înseninat Deşi, peste două zile, la 17 februarie 1919, prin hotărîrea specială a VȚIK, CEKA a fost privată de drepturile ei judiciare (dar cele extrajudiciare au rămas?), „e drept pentru scurtă vreme" (p. 14)!
Singura zi de dezbateri s-a complicat şi prin faptul că secătura de Uspenskaia s-a comportat dezgustător. Chiar şi de pe banca acuzaților ea „a împroşcat cu noroi" şi pe alți cekişti de seamă, care n-au fost implicați în proces, şi chiar pe însuşi tovarăşul Peters! (S-a dovedit că ea folosea numele lui nepătat în operațiile de şantaj; ea stătea pur şi simplu în cabinetul lui Peters cînd acesta discuta cu alți agenți de informații.) Acum face aluzie la trecutul dubios dinaintea revoluției al tovarăşului Peters, cînd se afla la Riga. Iată în ce şarpe s-a transformat în numai opt luni, cu toate că în aceste opt luni ea s-a aflat printre cekişti! Ce-i de făcut cu una ca ea? Aici Krîlenko s-a potrivit întru totul cu părerea cekiştilor: „Cîtă vreme regimul nu se va consolida pe deplin, şi este încă departe pînă acolo (oare?)... în interesul apărării revoluției... pentru cetățeanca Uspenskaia nu există şi nu poate exista altă sentință decît lichidarea ei". Nu a spus moartea prin împuşcare, ci lichidare! Cetățene Krîlenko, fata este încă tînără! Dați-i acolo zece ani, poftim, douăzeci şi cinci, pînă atunci regimul se va consolida pe deplin? Dar vai:
„Alt răspuns nu există şi nu poate exista în interesul societății şi al Revoluției şi chestiunea nu poate fi pusă altfel. Nici un fel de izolare în cazul de față nu va da roade" (p. 515)!
A sărit peste cal fetița... înseamnă că ştie multe...
Kosîrev, de asemenea, a trebuit să fie sacrificat. A fost împuşcat. Ca să fie alții salvați.
Oare vom ajunge vreodată să citim vechile arhive de la Lubianka? Nu, le vor arde. Le-au şi ars.
• • •
Cum bine vede cititorul, acesta a fost un proces de mică importanță, puteam nici să nu zăbovim asupra lui. Iată însă că:
PROCESUL „CLERICILOR" (11-16 ianuarie 1920) va ocupa după opinia lui Krîlenko „un loc corespunzător în analele revoluției ruse". Chiar

în anale, nici mai mult, nici mai puțin! Pe Kosîrev l-au dat gata într-o singură zi, iar pe aceştia i-au scărmănat cinci zile.
Iată inculpații principali: A. D. Samarin, personalitate cunoscută în Rusia, fost procuror superior al Sinodului, militant stăruitor pentru eliberarea bisericii de sub autoritatea țarismului, duşmanul lui Rasputin şi înlăturat de acesta din funcție (acuzatorul însă consideră: ce mi-e Samarin, ce mi-e Rasputin, nu-i totuna?); Kuznețov, profesor de drept bisericesc la Universitatea din Moscova; protoiereii Uspenski şi Țvetkov din Moscova. (Despre Țvetkov, acuzatorul însuşi spunea că este „un reprezentant de seamă al vieții sociale, poate cel mai bun dintre aceia care puteau să iasă din sînul clerului, filantrop".)
Iată care era vina lor: au creat „Consiliul Parohiilor Unite din Moscova", care, la rîndul lui, a alcătuit (din voluntari credincioşi de vîrstă între patruzeci şi optzeci de ani) garda patriarhului (fireşte, neînarmată), instituind la reşedința acestuia serviciul de strajă permanent, ziua şi noaptea, care avea următoarea misiune: în caz că pe patriarh îl păştea vreun pericol din partea autorităților - să strîngă poporul, prin telefon şi bătînd clopotul în dungă, apoi cu toată mulțimea să meargă în urma patriarhului, oriunde îl vor duce, şi să roage Sovnarkomul (iată unde se afla contrarevoluția!) să-l elibereze pe patriarh!
Era o inițiativă care amintea o tradiție sfîntă cu origini în vremurile Rusiei Vechi; oamenii se adunau cînd clopotul se bătea în dungă şi porneau cu tot puhoiul să ducă jalba celor puternici!...
Acuzatorul se arată mirat: ce primejdie îl paşte pe patriarh? De ce v-ați gîndit să-l apărați?
Chiar aşa. Numai că, iată, de doi ani, CEKA aplică represiunea extrajudiciară împotriva celor indezirabili. Numai că, de curînd, la Kiev, patru soldați din Armata Roşie l-au ucis pe mitropolit. Numai că dosarul patriarhului „este încheiat şi poate fi trimis oricînd la Tribunalul revoluționar", şi „doar din grija față de masele largi ale muncitorilor şi țăranilor, aflate încă sub influența propagandei bisericeşti, îi lăsăm deocamdată în pace pe aceşti duşmani de clasă" (p. 67). Şi de ce sunt neliniştiți pravoslavnicii de soarta patriarhului? Căci în toți aceşti doi ani, patriarhul Tihon n-a tăcut o clipă: a adresat proclamații comisarilor poporului, şi preoțimii, şi enoriaşilor; proclamațiile lui (iată unde se afla cel dinții Samizdat!(15)), respinse de tipografii, erau dactilografiate. În ele înfiera exterminarea unor oameni nevinovați, devastarea țării... Şi acum de ce atîta îngrijorare pentru viața patriarhului?
Iată şi cea de a doua culpă a acuzaților: în toată țara se face sechestrarea şi rechiziția averilor bisericeşti (aceasta pe lîngă închiderea mînăstirilor, pe lîngă confiscarea pămînturilor şi bunurilor agricole, acum este vorba de platouri, potire şi policandre), iar Consiliul parohiilor a răspîndit un manifest printre mireni, prin care erau îndemnați să se opună rechizițiilor şi să bată clopotele în dungă. (Da, e firesc! Păi şi de

tătari tot astfel apărau bisericile!)
Şi cea de a treia acuzare: valul necontenit şi insolent de reclamaţii trimis la Sovnarkom privind batjocorirea bisericii de către activiştii locali, sacrilegiile şi încălcările grosolane ale legii libertăţii de conştiinţă. Aceste reclamaţii, deşi nu erau satisfăcute (depoziţiile lui Bonci-Bruevici(16), şeful cancelariei Sovnarkomului) duceau la discreditarea activiştilor locali.
Trecînd în revistă toate acuzaţiile de care se făcuseră vinovaţi inculpaţii, ce pedeapsă se poate cere pentru aceste crime abominabile? Oare conştiinţa revoluţionară nu-i sugerează nimic cititorului? Pedeapsa cu moartea, nimic altceva! Cum a cerut şi Krîlenko (pentru Samarin şi Kuznețov).
Dar pînă ce s-au ocupat cu blestemata de legalitate şi au ascultat pledoariile preamultor avocaţi burghezi (pe care nu-i menţionăm din considerente de ordin tehnic), s-a aflat vestea că... a fost abrogată pedeapsa cu moartea! Na-ţi-o bună! Nu se poate, cum aşa? Cum s-a văzut, Dzerjinski a dat o dispoziţie referitoare la VCEKA (CEKA fără execuţii prin împuşcare?...) Şi Sovnarkomul a extins această dispoziţie şi asupra tribunalelor? Încă nu. Krîlenko a prins din nou aripi. Şi a continuat să ceară pedeapsa cu moartea, argumentînd astfel:
„Chiar dacă am presupune că situaţia Republicii, în stare de fortificare crescîndă, înlătură pericolul nemijlocit pe care îl prezintă asemenea persoane, totuşi mie mi se pare neîndoielnic că în această perioadă de muncă creatoare... epurarea... acestor vechi cameleoni... constituie o cerinţă a necesităţii revoluţionare". „Puterea Sovietică se mîndreşte cu hotărîrea VCEKA privind abolirea pedepsei cu moartea". Dar: aceasta „încă nu ne obligă să considerăm că problema abrogării pedepsei cu moartea este rezolvată o dată pentru totdeauna... în toate perioadele Puterii Sovietice" (p. 80-81).
Ce profeţie! Pedeapsa cu moartea va reveni, va reveni, şi foarte curînd! Pentru că există încă un şir imens de duşmani care trebuie suprimaţi! (chiar şi Krîlenko însuşi, şi mulţi fraţi de clasă ai lui...)
Ce să-i faci, tribunalul l-a ascultat, i-a condamnat pe Samarin şi pe Kuznețov la moarte, punîndu-i însă sub incidenţa amnistiei: lagăr de concentrare pînă la victoria definitivă împotriva imperialismului mondial! (Ar mai fi stat şi astăzi acolo...), iar „celui mai bun dintre aceia care puteau să iasă din sînul clerului" - cincisprezece ani, pedeapsă comutată în cinci ani.
Au existat şi alţi inculpaţi ataşaţi la proces, pentru ca acuzarea lor să aibă cît de cît o motivaţie reală: călugări şi învăţători din Zvenigorod, implicaţi în cazul Zvenigorod din vara anului 1918, dar care, nu se ştie de ce, nu au fost judecaţi vreme de un an şi jumătate (ori, poate, au fost judecaţi o dată, iar acum încă o dată, pentru că este oportun). În vara

aceea, la Mînăstirea din Zvenigorod, la starețul Iona*, au venit activiştii sovietici şi i-au poruncit („umblă mai repede!") să le dea moaştele preacuviosului Savva. Activiştii sovietici, în această vreme, nu numai că fumau în biserică (evident, şi în altar) şi, bineînțeles, nu şi-au scos căciulile, însă cel care a luat în mînă țeasta Sfântului Savva, a început să scuipe în ea, subliniind caracterul imaginar al acestei sfințenii. Au săvîrşit şi alte scrilegii. Asta i-a determinat pe oameni să bată clopotele. Mulțimea s-a revoltat, iar unul dintre activişti a fost omorît. Ulterior, ceilalți au tăgăduit că ar fi profanat şi scuipat, şi declarațiile lor i-au fost de ajuns lui Krîlenko.

Cine nu-şi aminteşte aceste scene? Iată prima impresie din toată viața mea, cred că aveam vreo trei-patru ani: în biserica din Kislovodsk intră capetele țuguiate (cekişti în budionovci(17)), îşi croiesc drum prin mulțimea încremenită şi mută a credincioşilor şi, fără să-şi scoată coifurile țuguiate, întrerupînd sfînta slujbă, pătrund în altar.

Iar acum îi judecau şi pe aceşti... activişti sovietici? Nicidecum - pe aceşti călugări.

Îi rugăm pe cititori să aibă în vedere că din 1918 s-a stabilit următoarea uzanță judiciară: fiecare proces care avea loc la Moscova (bineînțeles, cu excepția procesului nedrept împotriva CEKA) nu constituia o judecată a împrejurărilor reunite în mod întîmplător, nu: era un indice al politicii judiciare; era un model de vitrină, după care se expediază marfa comandată pentru provincie; este un tip, o rezolvare model, plasată la începutul unei culegeri de probleme, după care şcolarii le rezolvă apoi pe celelalte.

Astfel încît, dacă s-a spus „procesul clericilor", trebuie să înțelegem la numărul plural. De altfel, însuşi Acuzatorul suprem ne lămureşte cu plăcere: „aproape toate tribunalele Republicii aveau pe rol procese similare" (p. 61). Nu de mult s-au judecat la tribunalele din Severodvinsk, Tver, Riazan, în Saratov, Kazan, Ufa, Solvîcegodsk Țariovokokşaisk. Erau judecați preoți, dascăli şi enoriaşi activi, reprezentanți ai ingratei „biserici ortodoxe, eliberate de Revoluția din octombrie".

Cititorului i se va părea că aici este o contradicție: de ce multe dintre aceste procese au avut loc înainte de modelul moscovit? Acesta nu este decît un cusur al expunerii noastre. Prigoana judiciară şi extrajudiciară a bisericii eliberate a început încă din 1918 şi, judecînd după cazul din Zvenigorod, încă de pe atunci atinsese punctul critic. În octombrie 1918, patriarhul Tihon scria în proclamația către Sovnarkom că nu există libertatea de propovăduire, că „mulți dintre propovăduitorii cutezători

*Fostul ofițer în cavaleria de gardă Firguf, care, pe urmă a suferit o regenerare spirituală, a împărțit totul săracilor şi s-a călugărit. Cu toate acestea, eu nu ştiu dacă împărțeala s-a efectuat într-adevăr. Da, căci dacă admitem regenerările spirituale, atunci ce mai rămîne din teoria de clasă?

ai bisericii au plătit cu sînge de mucenici... Aţi atentat la patrimoniul bisericesc, strîns de generaţii întregi de credincioşi şi nu aţi ezitat să încălcaţi voia lor postumă". (Fireşte, comisarii poporului nu citeau proclamaţiile, iar şefii secretariatelor se prăpădeau de rîs: a găsit cu ce să ne mustre - voia postumă! Facem ceva pe strămoşii noştri, noi lucrăm pentru urmaşi!) „Sunt executaţi episcopi, preoţi, călugări şi călugăriţe fără nici o vină, acuzaţi în bloc de nu ştiu ce vagă, nebuloasă atitudine contrarevoluţionară". Este adevărat, cînd se apropiau trupele lui Denikin şi Kolceak, s-au oprit, ca să înlesnească pravoslavnicilor apărarea revoluţiei. Însă îndată ce intensitatea războiului civil a început să scadă s-au apucat din nou de biserică, tîrînd-o prin tribunale. În anul 1920, au lovit şi în mînăstirea Troiţe-Serghieva(18), au răzbit la moaştele preacuviosului fanatic Serghi Radonejski(19) şi le-au mutat la muzeul din Moscova.

Patriarhul îl citează pe Kliucevski(20) : „Porţile lavrei se vor închide şi candelele se vor stinge deasupra mormîntului său numai atunci cînd noi vom irosi pînă la ultima picătură întregul fond spiritual şi moral pe care ni l-au lăsat cu limbă de moarte marii ziditori ai Pănuntului rusesc, cum a făcut-o Preacuviosul Serghi". Nu s-a gîndit Kliucevski că această irosire se va săvîrşi aproape în timpul vieţii lui.

Patriarhul a cerut să fie primit de Preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului, pentru a-l convinge să nu se atingă de lavră şi de moaşte, căci doar Biserica era acum separată de Stat! I s-a răspuns că Preşedintele, tovarăşul Lenin, este ocupat cu discutarea unor treburi importante şi întîlnirea nu poate avea loc în zilele următoare.

Dar nici mai tîrziu.

Comisariatul Poporului pentru Justiţie a emis (la 25 august 1920) circulara privind lichidarea, în general, a tuturor moaştelor sfinte, pentru că ele, anume, obstrucţionează înaintarea noastră spre o nouă şi mai dreaptă societate.

Urmînd în continuare selecţia lui Krîlenko, să aruncăm o privire şi asupra cazului judecat de Tribsup (le place mult să folosească între ei prescurtarea de la Tribunalul Suprem, iar pentru noi, ca pentru nişte gîze ce suntem, răcnesc din toate puterile: Ridicaţi-vă! Intră Curtea!):

PROCESUL „CENTRULUI TACTIC" (16-20 august 1920): 28 de inculpaţi şi încă vreo cîţiva judecaţi în contumacie.

Cu o voce încă nerăguşită la începutul discursului pătimaş, iluminat cu totul de analiza de clasă, Acuzatorul Suprem ne informează că, în afară de moşieri şi capitalişti, „a existat şi continuă să existe încă o pătură socială, a cărei existenţă constituie de mult obiectul reflecţiei reprezentanţilor socialismului revoluţionar. ...Este aşa-numita intelectualitate... În acest proces vom vedea cum activitatea intelectualităţii ruse este suprapusă judecăţii istoriei" şi judecăţii revoluţiei (p. 34).

Caracterul special îngust al studiului nostru nu ne lasă posibilitatea să

vedem cum anume reflectau reprezentanții socialismului revoluționar la soarta aşa-numitei intelectualități şi ce anume au hotărît pentru ea? Însă ne consolează faptul că aceste materiale au fost publicate, sunt accesibile oricui şi pot fi selectate cu toate amănuntele. Iată de ce, numai pentru clarificarea situației din Republică, menționăm părerea Preşedintelui Consiliului Comisarilor Poporului din acei ani, cînd aveau loc toate aceste dezbateri ale tribunalelor.

În scrisoarea din 15 septembrie 1919 către Gorki (am mai citat-o o dată), Vladimir Ilici răspunde la demersurile întreprinse de Gorki cu prilejul arestărilor efectuate în rîndurile intelectualilor şi, referindu-se la marea masă a intelectualității ruse contemporane (care „gravita în jurul cadeților"), scrie: „De fapt ea nu este creierul națiunii, ci un căcat"*. Altă dată îi spune lui Gorki: „Va fi vina ei [a intelectualității], dacă noi vom sparge prea multe oale... Dacă ea caută dreptatea, de ce nu vine la noi?... Intelectualitatea a tras în mine"** (Kaplan(21), adică).

Iată cum se exprima el cînd vorbea despre intelectualitate: putregai liberal; că e „cucernică"; „atitudine de nepăsare atît de obişnuită oamenilor «culți»". Considera că nu chibzuieşte lucrurile în profunzime, că „a trădat cauza muncitorilor". (Dar cînd a jurat ea credință cauzei muncitorilor?)

Această bătaie de joc, acest dispreț față de intelectualitate au fost preluate de publiciştii din deceniul al treilea şi de ziarele din deceniul al treilea, şi de viața de toate zilele, şi, în sfîrşit, de intelectualii înşişi, care şi-au blestemat veşnica neputință de a chibzui totul pînă la capăt, veşnica dualitate, veşnica lipsă a coloanei vertebrale şi veşnicul blestem de a se tîrî cu deznădejde în urma epocii.

Şi pe bună dreptate! Iată însă că sub bolțile Tribunalului Suprem răsună bubuitor glasul Autorității Acuzatoare şi ne readuce în sala de judecată: „Această pătură socială... a fost supusă în aceşti ani la proba reconsiderării generale". Reconsiderare era un cuvînt foarte des folosit atunci. Şi cum s-a făcut această reconsiderare? Iată cum: „Intelectualitatea rusă, intrînd în creuzetul Revoluției cu lozinci despre suveranitatea poporului, a ieşit din el aliatul generalilor negri (nici măcar al celor albi!), agentul năimit (!) şi supus al imperialismului european. Intelectualitatea şi-a călcat stindardele în picioare şi le-a împroşcat cu noroi" (Krîlenko, p. 54).

Şi „nu este nevoie să-i exterminăm pe reprezentanții ei separați" numai pentru că „acest grup social şi-a trăit traiul".

În zorii secolului al XX-lea! Cîtă putere de previziune! O, revoluționari

*Lenin, Ed. cit., vol. 51 p. 48.

**V.I. Lenin i A.M. Gorki (V.I. Lenin şi AM. Gorki), Editura Academiei de Ştiințe. Moscova. 1961, p. 263.

ştiinţifici! (Totuşi a fost nevoie să-i extermine. În tot deceniul al treilea n-au făcut altceva decît să extermine.)
Ne uităm cu repulsie la cele douăzeci şi opt de chipuri ale aliaţilor generalilor negri, ale năimiţilor imperialismului european.
Şi ne mai dezgustă în mod deosebit acest Centru: aici intră şi Centrul Tactic, şi Centrul National, şi Centrul de Dreapta (din procesele celor două decenii, în memorie se strecoară mereu Centre, Centre şi iar Centre, ba inginereşti, ba menşevice, ba troţkisto-zinovieviste, ba buhariniste de dreapta, şi toate au fost distruse, şi numai de aceea eu şi dumneavoastră suntem încă în viaţă). Pentru că unde este un Centru, acolo cu siguranţă acţionează mîna imperialismului.
Este adevărat că, oarecum, ni se mai ia o piatră de pe inimă cînd auzim în continuare că Centrul Tactic care se judecă astăzi nu a fost organizaţie, că el nu a avut: 1. statut; 2. program; 3. cotizaţii de membru. Dar ce a avut? Iată ce: se întîlneau! (Te cuprind fiorii!) Şi, întîlnindu-se, îşi împărtăşeau unul altuia punctele de vedere! (Te ia cu frig de gheaţă.)
Acuzaţiile sunt foarte grave şi susţinute cu probe materiale: la douăzeci şi opt de acuzaţi - 2 (două) probe materiale (p. 38). Este vorba de două scrisori ale unor reprezentanţi care lipseau (se aflau în străinătate): Miakotin(22) şi Fiodorov. Lipseau, însă înainte de Octombrie făceau parte din aceleaşi comitete ca şi cei prezenţi, şi aceasta ne dă dreptul să-i identificăm pe cei absenţi cu cei prezenţi. Iar scrisorile se refereau la divergenţele dintre ei şi Denikin privind nişte probleme mărunte, cum ar fi chestiunea ţărănească (nouă nu ni se spune, însă este evident: îl sfătuiesc pe Denikin să dea pămîntul ţăranilor), cea evreiească, cea naţională şi federală, a administraţiei de stat (democraţie, nu dictatură) şi altele. Şi ce concluzie furnizează probele? Una foarte simplă: prin aceasta se dovedeşte existenţa corespondenţei şi unitatea celor prezenţi cu Denikin! (Br-r-r... ham-ham!)
Există însă şi acuzaţii directe la adresa celor prezenţi: schimbul de informaţii cu acei cunoscuţi ai lor care domiciliază în regiunile periferice (în Kiev, de pildă), nesubordonate puterii sovietice centrale! Adică, înainte era Rusia, dar pe urmă, în interesul revoluţiei mondiale am cedat această parte Germaniei, iar oamenii continuă să-şi trimită biletele: cum o mai duceţi pe-a-colo, Ivan Ivanîci?... Noi - uite-aşa... Şi N.M. Kişkin (membru al Comitetului Central al cadeţilor), chiar şi de pe banca acuzaţilor se justifică insolent: „Omul nu vrea să fie orb şi se străduieşte să afle tot ce se întîmplă pretutindeni".
Să afle tot ce se întîmplă pretutindeni... Nu vrea să fie orb?... Atunci, . acuzatorul are dreptate să califice acţiunile lor drept trădare! Trădare faţă de Puterea Sovietică!
Iată însă care erau actele lor cele mai cumplite: în toiul războiului civil, ei... scriau lucrări, alcătuiau memorii, proiecte. Da, „experţi în dreptul de stat, în ştiinţe financiare, în relaţii economice, în probleme judiciare şi

învățămîntul public", ei scriau lucrări! (Şi, cum nu e greu de ghicit, fără să apeleze cîtuşi de puțin la lucrările precedente ale lui Lenin, Troțki şi Buharin..,) Profesorul S.A. Kotliarevski - despre structura federală a Rusiei, V. I. Stempkovski - chestiunea agrară (şi, probabil, fără colectivizare...), V.S. Muralevici despre învățămîntul public în Rusia viitoare, profesorul Kartaşov - proiect de lege privind cultele. Iar biologul (mare) N.K. Kolțov(23) (care n-a cunoscut nimic de la patrie decît prigoană şi, în final, execuția) le îngăduia acestor granguri burghezi să se adune la el în institut. (Aici a nimerit şi N.D. Kondratiev, care în 1931 va fi judecat definitiv ca activist al TKP.)

Inima noastră acuzatoare sare din piept, devansînd verdictul. Spuneți, ce pedeapsă, ce pedeapsă merită aceşti acoliți de generali? Una singură - moartea prin împuşcare! Dar aceasta nu este cererea acuzatorului, este sentința tribunalului! (Din fericire, au atenuat-o ulterior: lagăr de concentrare pînă la sfîrşitul războiului civil.)

Vina acuzaților constă în faptul că n-au stat cuminți în colțul lor, rontăindu-şi codrul de pîine, „ei au căzut de acord cu privire la orînduirea de stat ce ar trebui să urmeze după căderea celei sovietice".

În limbajul ştiințific contemporan asta se traduce: ei au studiat o posibilitate alternativă.

Vocea acuzatorului bubuie, dar surprindem în ea o mică fisură; parcă aleargă cu ochii pe pupitru, mai caută o hîrtie? Un citat? O clipă! Îi este servit cu cea mai slugarnică promptitudine. Nu-i ăsta, Nikolai Vasilievici? Poftiți:

„Pentru noi... noțiunea de tortură consistă în faptul însuşi al ținerii deținuților politici în închisori..."

Aşa deci? A-i ține pe deținuții politici în puşcărie înseamnă tortură! Şi asta o spune acuzatorul! Ce vederi largi! Se ivesc zorile unei justiții noi! Mai departe,

„Lupta cu guvernul țarist era cea de a doua natură a lor [a politicilor] şi ei nu puteau să nu lupte cu țarismul!" (p. 17).

Cum nu puteau să studieze posibilitățile alternative?... Poate că a gîndi este chiar prima natură a intelectualului?

Ah, din neatenție nu i-au dat citatul necesar, acesta-i din alt proces. Ce încurcătură!... Dar Nikolai Vasilievici era din nou stăpîn pe situație:

„Chiar dacă acuzații de aici, din Moscova, n-au mişcat nici măcar un deget - (se pare că aşa a şi fost...) — n-are importanță: ...Într-un astfel de moment chiar şi discuțiile la o ceaşcă de ceai privind orînduirea ce va să vină în locul Puterii Sovietice, care, chipurile, va cădea, constituie un act contrarevoluționar... În timpul războiului civil nu doar acțiunea (împotriva puterii sovietice), dar chiar şi inacțiunea este considerată o crimă..." (p. 39).

Poftim, acum totul e limpede. Vor fi condamnați la împuşcare pentru lipsa oricărei acțiuni. Pentru o ceaşcă de ceai.

De pildă, intelectualii din Petrograd au decis ca, în cazul venirii lui Ludenici, „în primul rînd să se îngrijească de convocarea dumei municipale democratice" (adică să o apere de dictatura generalului).
Krîlenko: Aş fi vrut să le strig: „Erați obligați să vă gîndiți mai întîi cum să vă lăsați oasele pe cîmpul de luptă şi să nu-l lăsați pe Ludenici să intre în oraş!!"
Dar ei nu şi le-au lăsat.
(De altfel, nici Nikolai Vasilievici.)
Mai sunt şi inculpați care au fost informați şi au tăcut („Ai ştiut şi n-ai spus", cum ne exprimăm noi.)
Iată însă nu o lipsă de acțiune, ci o acțiune criminală activă: prin intermediul LN. Hruşciova, membră a Crucii Roşii politice (este şi ea aici, pe bancă), alți inculpați i-au ajutat pe deținuții de la Butîrki cu bani (vă puteți închipui acest val de capitaluri la chioşcul de alimente al închisorii?) şi cu îmbrăcăminte (şi, luați seama, de lînă!).
Fărădelegile lor nu cunosc măsura! Atunci nici pedeapsa proletară să nu cunoască nici o măsură!
Ca o cameră de filmat în cădere, prin fața noastră se perindă, ca o peliculă piezişă, indescifrabilă, douăzeci şi opt de chipuri de bărbați şi femei dinainte de revoluție. N-am observat ce expresie aveau! Sunt speriate? Disprețuitoare? Mîndre?
Căci răspunsurile lor nu există! Nici ultimul cuvînt ca acuzat! Fireşte, din considerente de ordin tehnic... Suplinind acest neajuns, acuzatorul ne fredonează: „Am asistat la autoflagelare continuă şi căință pentru greşelile săvîrşite... Inconsecvența politică şi natura intermediară a intelectualității... -(da, da, chiar aşa: natura intermediară!) - ...în acest caz a justificat întru totul aprecierea marxistă pe care bolşevicii au dat-o întotdeauna intelectualității" (p. 8)
Dar cine este această femeie tînără care a apărut pentru o clipă în fața noastră?
Este fiica lui Tolstoi, Alexandra Lvovna. Şi a întrebat Krîlenko: Ce făcea ea la aceste întruniri? Răspunsul: „Pregăteam samovarul!" - Trei ani lagăr de concentrare!
Revista „Na ciujoi storone" (Pe meleaguri străine, care apărea în străinătate)*, ne dă posibilitatea să stabilim ce a fost în realitate.
Încă din vara lui 1917, sub Guvernul provizoriu, a luat ființă Uniunea reprezentanților vieții publice, avînd ca obiectiv: să sprijine continuarea războiului pînă la victoria finală şi să se împotrivească curentelor socia-

*„Na ciujoi storone", culegeri istorico-literare, sub redacția lui S. P. Melgunov, Berlin - Praga;
S. P. Melgunov, Judecata istoriei asupra intelectualității, III, 1923;
S. A. Kotliarevski, „Cen-trul național" din Moscova în anul 1918, VIII, 1924.

liste, mai cu seamă eserilor. După Revoluția din Octombrie mulți dintre membrii de vază au emigrat, alții au rămas. Acum nu mai puteau să organizeze congrese, să desfăşoare o activitate sistematică, dar intelectualii erau obişnuiți să gîndească, să aprecieze evenimentele, să facă schimb de idei, şi le venea greu să renunțe brusc la acest obicei. Faptul că erau apropiați de lumea academică le permitea să lase impresia că întrunirile lor nu sunt decît nişte conferințe ştiințifice. Pe vremea aceea erau multe lucruri de discutat: pacea de la Brest-Litovsk, ieşirea din război cu prețul pierderii unor teritorii uriaşe, noile relații cu foştii aliați şi cu foştii duşmani cîtă vreme în Europa războiul continua. Unii — în numele libertății şi democrației, precum şi în numele datoriei față de aliați - considerau că Rusia trebuie să continue ajutorul pentru aliați, iar pacea de la Brest a fost încheiată de oameni care nu aveau împuterniciri de la țară. Unii nădăjduiau că, îndată ce Armata Roşie se va consolida, puterea sovietică va rupe, relațiile cu nemții. Alții, dimpotrivă, îşi puneau speranța în nemți, că devenind, conform tratatului, stăpînii unei jumătăți din Rusia, acum îi vor înlătura pe bolşevici. (Iar nemții considerau că a acționa în interesul cadeților înseamnă să acționeze pentru englezi, şi oricare alt guvern, cu excepția celui sovietic, va relua războiul cu Germania.)

Pe temeiul acestor divergențe în vara lui 1918, din Uniunea reprezentanților vieții publice s-a desprins Centrul Național, care în realitate nu era decît un simplu cerc de orientare în favoarea aliaților, cadet prin componență, care se temea însă ca de foc să reînnoiască forma de partid, lucru interzis categoric de bolşevici. Acest cerc n-a făcut nimic, cu excepția cîtorva adunări camuflate la institutul profesorului Kolțov. Uneori îşi trimitea pe unii dintre membri în Kuban pentru informații, însă aceia îşi pierdeau urma pe acolo, uitînd de cei de la Moscova. (De altminteri, nici aliații nu manifestau cine ştie ce interes pentru Armata de Voluntari.) Însă Centrul Național s-a concentrat cel mai mult asupra elaborării unor proiecte de legi pentru viitoarea Rusie.

Concomitent cu Centrul Național şi mai la stinga lui a fost creată Alianța Renaşterii (în principal de orientare socialist revoluționară, n-ar fi fost potrivit să se asocieze cu cadeții, se reînnoiau orientările şi ideile de partid obişnuite): lupta împotriva nemților şi împotriva bolşevicilor. Dar şi această luptă li se părea imposibilă pe teritoriul bolşevicilor şi se reducea la trimiterea oamenilor în sud. Însă şi raioanele Armatei de Voluntari îi respingeau prin reacționarimsul lor.

Sufocîndu-se în vidul comunismului de război, în primăvara anului 1919, toate trei: Uniunea reprezentanților vieții publice, Centrul Național şi Alianța Renaşterii, au decis să întrețină o coordonare sistematică, şi în acest scop au desemnat cîte doi oameni. Sextetul alcătuit s-a întrunit cînd şi cînd, în cursul lui 1919, apoi şi-a încetat existența. Arestările lor însă au început de-abia în anul 1920. Sextetul a fost denumit pompos

„Centrul tactic".
Arestările s-au efectuat în urma denunțului făcut de N. N. Vinogradski, unul dintre membrii neînsemnați ai Centrului Național. Ulterior a continuat cu succes slujba de „cloşcă" într-una din celulele Secției Speciale, prin care se scurgeau mulți participanți. Aceştia, cu naivitatea specifică acelor ani, povesteau deschis în celulă tot ce voiau să ascundă de anchetator.
Cunoscutul istoric rus S. P. Melgunov, care. de asemenea se afla printre acuzați, unul dintre cei principali (membru al sextetului), a scris fără nici o plăcere în emigrație amintirile despre acest proces. Poate nici nu le-ar fi scris dacă nu s-ar fi publicat cartea lui Krîlenko, cu acel rechizitoriu răsunător. Şi Melgunov, înciudat pe sine şi pe copărtaşii lui, ne înfățişează tabloul cunoscut al anchetei sovietice: ancheta n-a dispus de nici o probă materială, „la dosar nu s-a aflat nici un document. Tot materialul acuzator a fost extras din depozițiile acuzaților înşişi... Toți viitorii participanți la proces, în timpul anchetei preliminare, nu au adoptat tactica tăcerii... Se credea că prin păstrarea tăcerii din principiu îmi agravez, fără a mai fi nevoie, soarta şi, poate, chiar soarta altora... Cînd te afli în fața posibiliății de a fi împuşcat nu te mai gîndeşti la istorie".
În Cartea roşie a VCEKA (vol. H, Moscova 1922), multe dintre depozițiile inculpaților sunt reproduse cuvînt cu cuvînt şi, ele, vai, sunt jalnice.
Melgunov îi reproşează fără umor anchetatorului lakov Agranov (care i-a îmbrobodit pe toți) faptul că, împreună cu alți inculpați, a fost victima înşelăciunii, a fost prostit cu abilitate. „O mai mare batjocură n-am suferit în viața mea", spune el, mai cumplită decît o maltratare fizică. Şi Melgunov, care a explicat cu atîta perspicacitate numeroase personalități ale revoluției ruse, aici s-a lăsat cu uşurință prins în cursă: confirmă participarea la Alianța Renaşterii a acelor persoane care, chipurile, clarificaseră acest lucru în depozițiile scrise, ce îi fuseseră arătate. Şi „a început să facă depoziții mai mult sau mai puțin coerente", ca o povestire, fără evidențierea întrebărilor anchetatorului. (Aceste depoziții i-au uimit şi copleşit pe copărtaşi, cînd li s-au arătat la rîndul lor: parcă povestea cu plăcere, nestăvilită, din proprie inițiativă.)
Agranov i-a „îmbrobodit" pe toți, spunîndu-le că aceasta „ține de trecut", toate aceste centre nu se mai întrunesc de mult, încît pe inculpați nu-i paşte nici un pericol. CEKA face aceste clarificări numai din interes istoric. Pe mulți i-a vrăjit lakov Saulovici prin amabilitate. Altora le-a pus categoric dinainte egalitatea dintre puterea sovietică şi Rusia şi, prin urmare, este o crimă să lupți împotriva celei dintîi, dacă o iubeşti pe cea de a doua. Şi astfel a obținut de la unii depoziții într-adevăr înjositoare şi linguşitoare. (În special, articolul lui Kotliarevski, menționat în notă, a fost elaborat de arestat din însărcinarea lui Agranov.)
Iar la judecată? Melgunov: „Tradiția revoluționară [a intelectualității] cerea un anumit eroism, dar din suflet lipsea patosul necesar pentru acest

eroism. Să tranformi procesul într-o demonstrație de protest, însemna agravarea conştientă nu doar a situației proprii, ci şi a altora ".
Cît de uşor a căzut în plasa cekiştilor şi s-a predat, şi a pierit intelectualitatea rusă, ea, cea iubitoare de libertate, cea atît de intransigentă, de dîrză pe vremea țarului, cînd nu se lua nimeni de ea.
Şi mai grăitoare, şi mai cumplită însă este altă izbîndă a lui Agranov: „afacerea Taganțev" din 1921 (deşi, nu intră la acest capitol, pentru că nu s-a judecat în proces). Profesorul Taganțev, timp de patruzeci şi cinci de zile a păstrat eroic tăcerea la anchetă. Pe urmă, însă, Agranov l-a convins să semneze împreună un acord:
„Eu, Taganțev, în mod conştient încep să fac depoziții despre organizația noastră, fără să ascund nimic... nu voi tăinui nici o persoană implicată în grupul nostru. Fac toate acestea pentru a uşura soarta tuturor copărtaşilor la procesul nostru.
Eu, Iakov Saulovici Agranov, împuternicitul VCEKA, cu ajutorul cetățeanului Taganțev, mă oblig să închei neîntîrziat ancheta, după care să o prezint pentru judecare în proces public... Mă oblig ca nici unuia dintre acuzați să nu i se aplice pedeapsa capitală". Şi în procesul Taganțev, CEKA a executat optzeci şi şapte de oameni.
Aşa a răsărit soarele libertății noastre. Legea noastră octombristă a crescut ca un ştrengar dolofan şi năbădăios.
Acum nu ne mai aducem aminte nimic din toate cîte au fost.

Capitolul 9

LEGEA SE MATURIZEAZĂ

PRIVIREA NOASTRĂ de ansamblu s-a cam lungit. Şi, de fapt, încă nu am început. Procesele importante, procesele celebre sunt încă înainte, însă liniile principale se conturează încă de pe acum.

Să însoţim dar legea noastră şi la vîrsta pionieratului.

Să scoatem din îndelunga uitare

PROCESUL DIRECŢIEI PENTRU COMBUSTIBIL, mai 1921 (un proces cîtuşi de puţin politic), pentru că îi privea pe ingineri, sau pe specialişti, speţî, cum li se spunea atunci.

Trecuse cea mai cruntă dintre cele patru ierni ale războiului civil, cînd nu mai era pic de combustibil, şi trenurile nu mai ajungeau în gări, şi în cele două capitale era frig şi foamete, şi valul grevelor din uzine (acum şterse din istorie). Celebra întrebare: cine-i de vină?(1)

Bineînţeles, nu Conducerea Generală. Ba nici chiar cea locală! Este foarte important. Dacă „tovarăşii, care adesea veneau din afară" (conducătorii comunişti), nu aveau o idee corectă despre treaba încredinţată, în locul lor speţî trebuiau „să traseze calea corectă de abordare a problemei!"* înseamnă, deci, că „nu conducătorii sunt vinovaţi... vinovaţi sunt cei care au calculat, răs-calculat şi au alcătuit planul (cum să hrănească şi să încălzească cu zerouri). Vinovat nu este cel care a impus planul, ci cel care l-a compus! Şi dacă planificarea s-a transformat în exagerare, vinovaţi sunt, desigur, speţî. Şi dacă cifrele nu se potrivesc, „este vina aceloraşi speţî, nu a Consiliului Muncii şi Apărării", nici măcar „a conducătorilor responsabili de la Direcţia pentru combustibil". Şi dacă nu există nici cărbune, nici lemne, nici petrol, asta se întîmplă din cauză că speţî „au creat o situaţie haotică, încurcată". Şi tot a lor este vina că nu au rezistat şi au dat curs telefonogramelor urgente ale lui Rîkov(2), repartizînd şi eliberînd unora în afara planului.

De toate erau vinovaţi speţî! Însă justiţia proletară nu este neîndurătoare cu ei, sentinţele sunt blînde. Fireşte, proletarii nutresc o repulsie lăuntrică faţă de aceşti specialişti blestemaţi, însă fără ei nu te descurci, totul e la pămînt. Şi tribunalul nu-i hăituieşte, şi chiar Krîlenko spune că din anul 1920 „nici vorbă de sabotaje". Da, speţî sunt vinovaţi, dar nu din răutate, ci pur şi simplu pentru că sunt nişte încurcă-lume, nu sunt capabili de mai bine, n-au învăţat să lucreze în capitalism, ori sunt pur şi simplu egoişti şi sperţari.

Astfel, la începutul perioadei de reconstrucţie se trasează uimitoarea linie punctată a îngăduinţei faţă de ingineri.

*N. V. Krîlenko, Op. cit., p. 381.

Bogat a fost în procese publice anul 1922, primul an de pace. Atît de bogat, încît acest capitol al nostru îi va fi dedicat în totalitate. (Unii se vor mira: chiar după ce s-a isprăvit războiul se produce o asemenea recrudescență a proceselor judiciare? Dar şi în 1945, şi în 1948 Dragonul a cunoscut o extraordinară perioadă de înviorare. Oare aici nu funcționează o anume legitate, fie ea şi cea mai simplă?)
Deşi în decembrie 1921, cel de al IX-lea Congres al Sovietelor a hotărît „să restrîngă competențele VCEKA"*, şi în acest sens ea a fost restructurată şi rebotezată în GPU, însă chiar în octombrie 1922 drepturile GPU au fost din nou lărgite, iar în decembrie, Dzerjinski declara corespondentului „Pravdei" (17 decembrie 1922): „Acum trebuie să supraveghem cu deosebită vigilență grupările şi orientările antisovietice. GPU şi-a redus aparatul, dar şi l-a consolidat din punct de vedere calitativ".
La începutul acelui an şi nu lăsăm să ne scape
PROCESUL SINUCIDERII INGINERULUI OLDENBORGER (Tribunalul Suprem, februarie 1922). Un proces de care nimeni nu-şi mai aduce aminte, fără importanță şi întru totul necaracteristic. Necaracteristic deoarece volumul lui reprezintă doar o singură viață de om, şi care era deja sfîrşită. Dacă nu s-ar fi sfîrşit, acel inginer şi laolaltă cu el vreo zece oameni, formînd un centru, s-ar fi aflat acum în fața Tribunalului Suprem şi atunci procesul ar fi fost pe deplin caracteristic. Iar acum, pe bancă se află tovarăşul Sedelnikov, membru de seamă al partidului, doi lucrători de la Rabkrin şi doi sindicalişti.
Dar precum struna care se rupe în depărtare la Cehov(3), ceva apăsător, sfîşietor, se simte în acest proces al predecesorului timpuriu al inculpaților din Şahtî şi al „Partidului industrial".
V. V. Oldenborger a lucrat treizeci de ani la rețeaua de alimentare cu apă din Moscova şi a devenit inginer şef încă de la începutul secolului. Trecuse Veacul de Argint(4) în artă, trecuseră patru Dume de Stat, trei războaie, trei revoluții şi întreaga Moscovă băuse apa lui Oldenborger. Akmeiştii(5), futuriştii, reacționarii şi revoluționarii, iuncherii şi ostaşii Armatei Roşii, Sovnarkomul, CEKA şi RKI au băut apa curată şi rece a lui Oldenborger. Nu a fost însurat şi nu a avut copii. În toată viața lui n-a existat decît această rețea de alimentare cu apă. În 1905 n-a permis să fie aduşi soldați de pază, „pentru că soldații, din stîngăcie ori nebăgare de seamă, pot să strice conductele sau maşinile". (Atunci, nimeni nu i-a împiedicat pe lucrătorii de la rețeaua de apă să facă grevă, în 1905 ar fi lăsat Moscova şi fără apă, dar poate că Oldenborger ar fi închis-o?)
A două zi după revoluția din februarie le-a spus muncitorilor săi că revoluția a luat sfîrşit, gata, toată lumea la locul său, apa trebuie să curgă. În

*Culegere de legi ale RSFSR, 1922, nr. 4, p. 42.

timpul luptelor din octombrie n-a avut decît o grijă: să salveze rețeaua de apă.
Colaboratorii lui au declarat grevă, ca protest la revoluția bolşevicilor. L-au chemat şi pe el. Le-a răspuns: „Din punct de vedere tehnic, vă rog să mă iertați, eu nu fac grevă. Dar în rest... în rest, da, fireşte..." A primit banii pentru grevişti de la comitetul de grevă, a semnat o chitanță, apoi însă a dat fuga să facă rost de un manşon pentru o conductă stricată.
Şi cu toate acestea el este duşman! Iată ce i-a spus unui muncitor: „Puterea Sovietică nu va rezista nici două săptămîni". Se simte o orientare nouă în zilele dinaintea lansării NEP-ului. Krîlenko îşi permite să se destăinuiască Tribunalului Suprem: „Atunci gîndeau aşa nu numai speții, aşa am gînidit şi noi de multe ori" (p. 439, sublinierea mea - A.S.).
Şi cu toate acestea e duşman! Cum ne-a spus tovarăşul Lenin: pentru supravegherea specialiştilor burghezi avem nevoie de dulăii de pază ai RKI.
Doi asemenea dulăi de pază au fost detaşați pe lîngă Oldenborger. (Unul dintre ei, Makarov-Zemlianski, un potlogar, fost funcționar la rețeaua de apă, concediat pentru „fapte reprobabile", s-a angajat la RKI, „pentru că acolo plătesc mai bine", apoi a urcat pînă la un Narkomat central, pentru că „acolo leafa e mai bună", şi de acolo a venit să-l controleze pe fostul lui şef, să se răzbune din toată inima pentru ofensele de odinioară.) Apoi, fireşte, nu dormea nici comitetul sindical, cel mai bun apărător al intereselor muncitorilor. Apoi, fireşte comuniştii au trecut la conducerea rețelei de apă. „La noi doar muncitorii trebuie să stea în frunte, numai comuniştii trebuie să posede total conducerea, justețea acestei poziții a fost confirmată şi de prezentul proces" (p. 433).
Desigur, nici organizația de partid din Moscova nu scăpa din ochi rețeaua de apă. (Şi, în plus, din spatele ei - CEKA.) „Călăuziți de sentimentul sănătos al urii de clasă am creat, la vremea ei, brava noastră armată; şi tot în numele acestei uri nu încredințăm nici un post de răspundere unor oameni care nu fac parte din tabăra noastră fără a pune pe lîngă ei... un comisar" (p. 434). Şi au început numaidecît să-l corecteze pe inginerul şef, să-l dirijeze, să-i dea lecții şi fără ştirea lui să mute personalul tehnic („au destrămat cuibul afaceriştilor").
Însă, oricum, rețeaua de apă nu a fost salvată! Treaba n-a început să meargă mai bine, ci mai rău! Aşa a izbutit banda inginerilor să-şi pună pe ascuns în aplicare planurile monstruoase. Mai mult: depăşindu-şi natura intermediară de intelectual, din pricina căreia niciodată în viață nu s-a exprimat tăios, Oldenborger a avut îndrăzneala să numească acțiunile noului şef Zeniuk („figură absolut simpatică" pentru Krîlenko, „prin structura ei interioară") - despotism!
Atunci a fost limpede că „inginerul Oldenborger trădează în mod conştient interesele muncitorilor şi este un adversar direct şi deschis al dictaturii clasei muncitoare". Au început să cheme comisii de control, însă

comisiile decideau că totul este în ordine şi apa curge normal. Inspectorii de la Rabkrin nu s-au mulţumit cu asta, ci au început să bombardeze RKI cu rapoarte. Oldenborger voia pur şi simplu „să distrugă, să strice, să lichideze reţeaua de distribuire a apei în scopuri politice", dar n-a izbutit s-o facă. L-au împiedicat cum au putut: s-au opus reparaţiilor costisitoare ale cazanelor ori înlocuirii rezervoarelor de lemn cu cele de beton. Căpeteniile muncitorilor au început să vorbească deschis la adunări că inginerul şef este „sufletul sabotajului tehnic organizat", lui nu trebuie să i se acorde încredere, ci, dimpotrivă, să i se opună pe toate planurile.

Nici acum treburile nu s-au îndreptat, ba au început să meargă mai rău!...

Dar ceea ce rănea în mod deosebit „psihologia proletară ereditară a celor de la Rabkrin şi a sindicaliştilor era faptul că majoritatea muncitorilor de la staţiile de pompare, „molipsiţi de psihologia mic-burgheză", erau de partea lui Oldenborger şi nu sesizau sabotajul lui. Tot atunci se organizau alegerile pentru Mossovietul din Moscova, şi de la reţeaua de distribuire a apei muncitorii au propus candidatura lui Oldenborger, căreia, fireşte, celula de partid i-a opus o candidatură partinică, însă aceasta nu avea nici o speranţă din pricina falsei autorităţi a inginerului şef în rîndul muncitorilor. Asta însă n-a împiedicat celula de partid să trimită la comitetul raional, la toate instanţele şi să prezinte în adunarea generală rezoluţia sa: „Oldenborger este centrul şi sufletul sabotajului, în Mossoviet el va fi duşmanul nostru politic!" Muncitorii au răspuns cu larmă şi cu strigăte: „Nu-i adevărat! Minciuni!" Atunci, secretarul comitetului de partid, tovarăşul Sedelnikov, a strigat în faţă celor o mie de capete ale proletariatului: „Cu astfel de agenţi ai Sutelor Negre nici nu vreau să vorbesc!" O să vorbim, adică, altundeva.

Au fost luate măsuri pe linie de partid: inginerul şef a fost exclus din colegiul de conducere al reţelei de distribuţie a apei, au creat în jurul lui o atmosferă de anchetă judiciară permanentă: era chemat întruna la tot felul de comisii şi subcomisii, era interogat şi i se dădeau însărcinări ce trebuiau îndeplinite cu maximă urgenţă. Ori de cîte ori nu se prezenta, se menţiona într-un proces-verbal „în eventualitatea unui viitor proces". Prin intermediul Consiliului pentru Muncă şi Apărare (preşedinte – tovarăşul Lenin) s-a obţinut ca la reţeaua de distribuţie a apei să fie numită „Troica Extraordinară" (Rabkrin, Consiliul Sindicatelor şi tovarăşul Kuibîşev(6)).

Iar apa continua, de patru ani, să curgă prin conducte, locuitorii Moscovei o beau fără să observe nimic...

Atunci, tovarăşul Sedelnikov a scris un articol în „Viaţa economică": „Avînd în vedere zvonurile care tulbură opinia publică privind starea catastrofală a reţelei de distribuire a apei", el făcea cunoscute multe alte zvonuri alarmante şi chiar: că reţeaua pompează apă sub pămînt şi

„erodează în mod conştient temeliile Moscovei" (puse încă de Ivan Kalita(7)). A fost chemată o comisie de la Mossoviet. Ea a constatat că „starea reţelei de distribuire a apei este satisfăcătoare, conducerea tehnică este raţională". Oidenborger a combătut toate acuzaţiile. Atunci, Sedelnikov a declarat cu seninătate: „Eu mi-am propus să stîrnesc larmă în jurul problemei, este treaba specialiştilor să lămurească această chestiune".

Ce le mai rămăsese de făcut căpeteniilor muncitorimii? Care era mijlocul cel din urmă, dar şi cel mai sigur? Un denunţ la VCEKA! Ceea ce Sedelnikov a şi făcut! El „vede cu ochii lui cum Oldenborger distruge în mod conştient reţeaua de distribuire a apei", pentru el nu încape nici o îndoială că „la reţeaua de distribuire a apei, în inima Moscovei Roşii, acţionează o organizaţie contrarevoluţionară". Ca să nu mai vorbim de starea catastrofală în care se află turnul Rubliov!

Aici însă Oldenborger a făcut o greşeală lipsită de tact, o ieşire de intelectual intermediar şi fără coloană vertebrală: cînd i s-a respins comanda pentru cazane noi din străinătate (cele vechi nu mai puteau fi reparate în Rusia), el nu găseşte altceva de făcut decît să se sinucidă. (Era prea mult pentru unul singur, oamenii nici măcar nu erau antrenaţi.)

Însă cazului i s-a dat curs mai departe, organizaţia contrarevoluţionară poate fi găsită şi fără el, lucrătorii de la Rabkrin se angajează s-o descopere. Timp de două luni au loc nişte manevre surde, însă spiritul de la începuturile NEP-ului cerea „să se dea o lecţie şi unora, şi altora". Şi iată procesul de la Tribunalul Suprem. Krîlenko este sever cu măsură. Este necruţător cu măsură. El înţelege că: „Muncitorul rus avea dreptate cînd în toţi care nu erau cu el vedea mai curînd un duşman decît un prieten", dar: „ţinînd seama de schimbările ce intervin în politica noastră practică şi generală, poate va trebui să recurgem la concesii mari, să ne retragem şi să navigam printre obstacole; poate că partidul va fi nevoit să aleagă o tactică, împotriva căreia se va ridica logica primitivă a luptătorilor cinstiţi, plini de abnegaţie" (p. 458).

Este adevărat că pe muncitorii care depuneau împotriva tovarăşului Sedelnikov şi celor de la Rabkrin tribunalul „i-a tratat cu superficialitate". Şi inculptatul Sedelnikov răspundea imperturbabil la ameninţările acuzatorului: „Tovarăşe Krîlenko! Eu cunosc aceste articole; dar aici nu sunt judecaţi duşmanii de clasă, iar aceste articole se referă la duşmanii de clasă".

Dar şi Krîlenko exagerează cu vioiciune. Sunt cunoscute denunţurile mincinoase făcute la nişte instituţii de stat... cu circumstanţe agravante (ura personală, răzbunarea)... faptul de a abuza de poziţia la serviciu... iresponsabilitatea politică... abuzul de putere, de autoritate al activiştilor şi membrilor RKP (b)... dezorganizarea procesului de muncă la reţeaua de distribuire a apei... prejudiciul adus Mossovietului şi Rusiei Sovietice, pentru că astfel de specialişti sunt puţini... este imposibil să fie

înlocuiți... „Ca să nu mai vorbim de pierderea personală, ca individ... Astăzi, cînd lupta reprezintă conținutul principal al vieții noastre, ne-am obişnuit într-un fel să nu prea ținem cont de aceste pierderi irecuperabile... (p. 458). Tribunalul Revoluționar Suprem trebuie să-şi spună cuvîntul său plin de greutate... Pedeapsa prevăzută de lege trebuie să fie administrată cu toată severitatea!... N-am venit aici să glumim!..."
Vai, Doamne, după asta ce pedeapsă au să primească? Nu cumva...? Cititorul meu s-a obişnuit şi-mi şopteşte: toți vor fi ex...
Perfect adevărat. Toți vor ii expuşi... oprobriului public, în semn de sinceră căință!
Două adevăruri...
Sedelnikov a primit, parcă, un an de închisoare.
Îngăduiți-mi să nu cred.
O, barzi ai deceniului al treilea, care ni-l prezentați ca pe un clocot luminos de bucurie! Chiar dacă l-ai cunoscut puțin şi doar cu ochii copilăriei-nu poate fi uitat. Aceste mutre, aceste rituri care i-au persecutat pe ingineri în deceniul al treilea s-au ghiftuit şi s-au îngrăşat. Dar să vedem ce a fost începînd din 1918...
***
În următoarele două procese îl vom părăsi puțin pe dragul nostru acuzator suprem: este ocupat cu pregătirea marelui proces al eserilor. (în provincie au avut loc şi înainte procese ale eserilor, ca, de exemplu, cel de la Saratov, în 1919.) Acest proces grandios stîrnise anticipat nelinişte în Europa, şi Comisariatul poporului pentru justiție şi-a dat seama că: judecăm de patru ani şi nu avem nici un fel de cod penal, nici vechi, nici nou. Probabil că grija pentru cod nu-l lăsa indiferent nici pe Krîlenko: trebuia pus totul de acord din vreme.
În ceea ce priveşte procesele ecleziastice, care tocmai aşteptau să înceapă, ele constituiau probleme interne, nu interesau Europa progresistă şi puteau fi abordate şi fără cod penal.
Am văzut că separarea Bisericii de stat era înțeleasă de acesta în sensul că toate lăcaşurile sfinte şi tot ce era atîrnat, aşezat ori pictat în ele trece la stat, iar bisericii îi rămîne doar acea biserică ce sălăşluieşte în inimă, cum spune Sfînta Scriptură. Şi în anul 1918, cînd victoria părea cîştigată, mai repede şi mai uşor decît se aştepta, au trecut la confiscarea bunurilor bisericeşti. Însă acest atac a stîrnit o indignare neaşteptat de mare în popor. În condițiile declanşării războiului civil n-ar fi fost deloc înțelept să mai deschidă un front intern, acela al credincioşilor. Dialogul dintre comunişti şi creştini trebuia deocamdată amînat.
La sfîrşitul războiului civil, ca o consecință firească a lui, o foamete nemaiîntîlnită s-a abătut asupra ținuturilor din bazinul Volgăi. Şi deoarece nu stă frumos în cununa învingătorilor din acest război, despre ea, la noi, nu s-au mormăit mai mult de două rînduri. Foametea aceasta a fost cruntă pînă la canibalism, părinții ajunseseră să-şi mănînce proprii

copii, aşa cum nu s-a cunoscut în Rusia, nici în Vremurile de Restriş-te(8) (fiindcă atunci, după cum atestă cronicarii, recoltele de grîne rezis-tau cîțiva ani sub zăpadă şi gheață fără să fie strînse în hambare). Un film despre această foamete ar fi pus într-o lumină absolut nouă tot ce am văzut şi tot ce ştim despre revoluție şi despre războiul civil, însă nu există nici filme, nici romane, nici studii-statistice. Toate acestea trebuie uitate, ele nu înfrumusețează imaginea. În plus, ne-am obişnuit să arun-căm cauzele oricărei foamete în seama chiaburilor, dar cînd moartea devenise o condiție generală, unde erau chiaburii? V. G. Korolenko în Scrisori către Lunacearski* (în ciuda promisiunii celui din urmă, la noi nu s-au editat niciodată) ne explică motivele foametei şi sărăcirii gene-rale a țării: este vorba de prăbuşirea productivității (brațele de muncă trebuiau să țină armele) şi de faptul că țăranii îşi pierduseră orice încre-dere şi orice speranță că măcar o mică părticică din recoltă le va rămî-ne lor. Şi cîndva, cineva, poate va socoti şi acele livrări de produse ali-mentare care, conform păcii de la Brest, se scurgeau de multe luni, în nenumărate vagoane, din Rusia, lipsită de grai ca să mai protesteze, şi chiar din regiunile ce vor fi bîntuite de foamete, spre Germania Kaiseru-lui, care dădea ultimele bătălii pe frontul de vest.

Un mic lanț cauzal drept şi scurt: locuitorii de pe Volga îşi mîncau copiii pentru că bolşevicii au cucerit puterea prin violență şi au dezlănțuit războiul civil.

Genialitatea unui politician constă şi în ştiința de a obține un succes şi dintr-o năpastă a poporului. Aceasta este precum o revelație - dintr-o singură lovitură, trei bile sunt introduse în punga mesei de biliard: acum să hrănească popii oamenii înfometați de pe Volga! Căci doar sunt creştini, sunt buni la suflet!

1. Dacă refuză - îi vom face pe ei răspunzători de foamete şi vom distruge biserica;
2. Dacă vor accepta - vom curăța bisericile;
3. În ambele cazuri - ne vom întregi rezervele valutare.

Este foarte probabil că această idee a fost inspirată chiar de acțiunile bisericii. După cum mărturiseşte patriarhul Tihon, încă din august 1921, la începutul foametei, biserica a creat comitete eparhiale şi panruse pentru ajutorarea celor înfometați, au început să strîngă bani. Însă admiterea ajutorului direct al bisericii însemna subminarea dictaturii pro-letariatului. Comitetele au fost interzise, iar banii au fost confiscați pen-tru vistierie. Patriarhul s-a adresat pentru ajutor Papei de la Roma şi arhiepiscopului de Canterbury, dar şi aici i s-a închis gura, explicîndu-i-se că numai Puterea Sovietică este împuternicită să ducă tratative cu străinii. Şi pe urmă de ce să ne alarmăm, de ce să facem atîta caz: s-a

*„Zadruga". Paris. 1922 şi Samizdat, 1967.

scris în ziare că Puterea dispune de toate mijloacele ca să facă singură față foametei.
Iar oamenii de pe Volga mîncau iarbă, pingele şi rodeau tocul uşilor. În sfîrşit, în decembrie 1921, Pomgol (comitetul de stat pentru ajutorarea victimelor foametei) a propus bisericii: să sacrifice pentru cei înfometați odoarele bisericeşti, nu toate, doar cele care nu aveau regim de folosire canonică în serviciul de cult. Patriarhul a fost de acord, Pomgol a elaborat instrucțiunile: toate ofrandele vor fi doar benevole! La 19 februarie, 1922, Patriarhul a difuzat o epistolă: se permite consiliilor eparhiale să sacrifice obiectele care nu au importanță pentru serviciul divin.
Dar apărea din nou riscul pulverizării în compromis şi, în consecință, al amorțirii voinței proletariatului.
O idee - o lovitură de trăsnet! O idee - un decret! Decretul VȚIK din 27 februarie: să se confişte din biserici toate obiectele de preț în beneficiul victimelor foametei!
Patriarhul i-a scris lui Kalinin(9). Acesta n-a răspuns. Atunci, la 28 februarie, Patriarhul a difuzat o proclamație nouă, nefastă: un asemenea act, din punctul de vedere al Bisericii este o blasfemie, şi noi nu puteam aproba confiscările.
Acum, din perspectiva unei jumătăți de secol, este uşor să faci imputări Patriarhului. De bună seamă, conducătorii unei Biserici creştine nu trebuiau să se cramponeze atîta de nişte idei precum: oare Puterea Sovietică nu are alte resurse? Sau: cine i-a adus pe locuitorii de pe Volga în stare de foamete? Şi n-ar fi trebuit, de asemenea, să se agațe atît de acele obiecte de preț, căci nu ele erau hotărîtoare în renaşterea credinței. Dar trebuie să ne închipuim situația în care se afla acest Patriarh nefericit, ales după Revoluția din Octombrie şi care puțini ani a păstorit Biserica încredințată lui spre îngrijire, mereu persecutată, prigonită, împuşcată.
Şi numaidecît, în ziare, s-a dezlănțuit prigoana, cu cîştig asigurat, împotriva Patriarhului şi împotriva înaltelor cinuri bisericeşti, care sugrumau locuitorii de pe Volga cu brațul descărnat al foametei! Şi cu cît Patriarhul se îndîrjea mai tare, poziția lui devenea tot mai şubredă. În martie a început o mişcare în rîndul preoțimii: să cedeze obiectele prețioase şi să facă pace cu puterea. Temerile care existau au fost expuse lui Kalinin de către episcopul Antonin Granovski, care intrase în Comitetul Central al Pomgolului: „Credincioşii sunt îngrijorați de faptul că odoarele bisericeşti pot fi folosite în alte scopuri, străine inimii lor". (Cunoscînd principiile generale ale învățăturii înaintate, cititorul avizat va conveni că acest lucru era foarte probabil. Căci nevoile Kominternlui şi ale Orientului angajat pe făgaşul eliberării nu erau mai puțin acute decît ale locuitorilor din bazinul Volgăi.)
Mitropolitul Petrogradului Veniamin era de asemenea animat de un elan neîndoielnic: „Toate acestea aparțin lui Dumnezeu, şi noi le dăm de bu-

năvoie". Dar să nu fie confiscate, ci să constituie o ofrandă benevolă. Şi el voia controlul preoţimii şi al credincioşilor: valorile bisericeşti să fie însoţite pînă în momentul cînd se vor preschimba în pîine pentru înfometaţi. Era torturat în toate acestea şi de gîndul ca nu cumva să treacă peste voinţa de osîndire a Patriarhului.
La Petrograd toate, parcă, s-au aranjat în mod paşnic. La şedinţa din 5 martie 1922 a Pomgolului din Petrograd, după spusele unui martor, se crease chiar o atmosferă de cordialitate. Veniamin a declarat: „Biserica ortodoxă este gata să dea totul pentru ajutorul celor înfometaţi" şi doar confiscarea prin violenţă se consideră blasfemie. Dar astfel nu va mai fi nevoie de confiscare! Kanatcikov, preşedintele Pomgolului din Petrograd, a dat asigurarea că această acţiune va atrage atitudinea binevoitoare a Puterii sovietice faţă de Biserică. (Nici vorbă!) Într-un elan de entuziasm, toţi s-au ridicat în picioare. Mitropolitul a spus: „Povara cea mai grea sunt discordia şi ura. Dar va veni o vreme şi ruşii vor fi iarăşi fraţi. Eu însumi mă voi duce, în fruntea mulţimii de credincioşi, şi voi scoate ferecătura icoanei Maicii Domnului din Kazan, o voi plînge cu lacrimi de fericire şi o voi dărui". I-a blagoslovit pe bolşevicii-membri în Pomgol, şi aceştia cu capetele descoperite l-au petrecut pînă la ieşire. Ziarul „Pravda Petrogradului" din 8, 9 şi 10 martie* confirmă încheierea paşnică şi cu succes a tratativelor şi scrie cu bunăvoinţă despre mitropolit. La Smolnîi(10) au convenit că potirele bisericeşti, ferecăturile, în prezenţa credincioşilor, vor fi retopite în lingouri".
Şi din nou iese la iveală cine ştie ce compromis! Emanaţiile veninoase ale creştinismului otrăvesc voinţa revoluţionară, înfometaţii de pe Volga nu au nevoie de o asemenea unire şi de o asemenea predare a obiectelor preţioase! Electivul lipsit de coloană vertebrală al Pomgolului din Petrograd este schimbat, ziarele încep să-i latre pe „păstorii procleţi" şi pe „prinţii bisericii", şi reprezentanţilor bisericeşti li se aduce la cunoştinţă: nu avem nevoie de ofrandele voastre! Nu mai vrem tratative cu voi! Totul aparţine puterii, şi ea va lua tot ce consideră necesar!
Şi la Petrograd, ca de altminteri pretutindeni, a început confiscarea forţată, cu ciocniri.
Acum existau temeluri legale pentru declanşarea „proceselor ecleziastice".
PROCESUL ECLEZIASTIC DE LA MOSCOVA (26 aprilie - 7 mai 1922), la Muzeul politehnic, Tribunalul Revoluţionar din Moscova, preşedinte Bek, procurori Lunin şi Longhinov. Şaptesprezece acuzaţi, protoierei şi mireni, învinuiţi de răspîndirea manifestului patriarhal. Această acuzare este mai importantă decît predarea ori nepredarea obiectelor de preţ. Protoiereul A. N. Zaoziorski a predat obiectele preţi-

*Articolele Biserica şi foametea, Cum vor fi confiscate odoarele bisericeşti.

oase din biserica sa, dar în principiu sprijină manifestul Patriarhului, considerînd confiscarea forțată blasfemie, şi a devenit figura centrală a procesului, iar acum va fi condamnat la moarte prin împuşcare. (Ceea ce demonstrează că important nu este să fie hrăniți cei înfometați, ci să fie desființată Biserica la momentul potrivit.)
La 5 mai, patriarhul Tihon este chemat la Tribunal ca martor. Deşi publicul din sală fusese selectat şi aşezat (în aceasta anul 1922 nu se deosebeşte prea mult de 1937 şi 1968), fermentul Rusiei era atît de bine înrădăcinat, iar al Sovietelor atît de slab, încît la intrarea Patriarhului mai mult de jumătate din cei prezenți s-au ridicat ca să-i primească binecuvîntarea.
Patriarhul îşi asumă întreaga vină pentru elaborarea şi difuzarea manifestului. Preşedintele încearcă să-l descoase: asta nu se poate! Cu mîna dumneavoastră, rînd cu rînd? Probabil că numai l-ați semnat, dar cine l-a scris? Cine vă sunt consilierii? Şi pe urmă: De ce pomeniți în manifest de prigoana pe care ziarele au declanşat-o împotriva dumneavoastră?* (Căci vă prigonesc pe dumneavoastră, de ce să auzim noi despre asta?...) Ce voiați să spuneți?
Patriarhul: Trebuie să-i întrebați pe cei care au declanşat prigoana ce scopuri urmăresc.
Preşedintele: Dar asta nu are nimic comun cu religia!
Patriarhul: Aceasta are un caracter istoric.
Preşedintele: Nu dumneavoastră ați folosit expresia că, în timp ce purtați tratative cu Pomgolul, „în spatele dumneavoastră" a fost emis decretul?
Patriarhul: Ba da.
Preşedintele: În felul acesta, dumneavoastră considerați că Puterea Sovietică a procedat incorect?
Un argument zdrobitor! De milioane de ori ni-l vor repeta în birourile de anchetă nocturnă! Şi noi nu vom îndrăzni vreodată să răspundem atît de simplu ca
Patriarhul: Da.
Preşedintele: Legile care există acum în stat le considerați obligatorii pentru dumneavoastră ori nu?
Patriarhul: Da, le recunosc ca atare, întrucît ele nu contrazic regulile credinței.
(Ei, dacă toți ar fi răspuns aşa! Alta ar fi fost istoria noastră!)
Urmează o serie de întrebări referitoare la normele canonice. Patriarhul explică: dacă biserica predă ea însăşi obiectele prețioase, asta nu con-

*Materialele le-am extras din Schiță de istorie a răzvrătirilor ecleziastice de Anatoli Krasnov-Levitin, Partea I, Samizdat. 1962, şi din Stenograma interogatoriului patriarhului Tihon, voi. V al Dosarului Judiciar.

stituie blasfemie, este blasfemie numai cînd sunt luate împotriva voinței ei. În manifest nu se spune să nu se dea în general, ci doar se osîndeşte predarea forțată.
Preşedintele, tovarăşul Dek, este uluit: La urma urmelor, ce este mai important pentru dumneavoastră, canoanele bisericeşti sau punctul de vedere al guvernului sovietic?
(Răspunsul aşteptat: ... al guvernului sovietic.)
— Bine, fie blasfemie conform canoanelor, exclamă acuzatorul, însă din punctul de vedere al milosîrdiei?!!
(Pentru prima şi ultima oară în aceşti cincizeci de ani este pomenită această sărmană milosîrdie...)
Se procedează şi la o analiză filologică. Sviatotatstvo (blasfemie) este compus din sviato (simt) şi tat (hoț).
Acuzatorul: Care va să zică, noi, reprezentanții Puterii Sovietice suntem hoți de lucruri sfinte?
(Rumoare îndelungă în sală. Pauză. Oamenii gărzii îşi fac treaba.)
Acuzatorul: Aşadar, dumneavoastră îi numiți hoți pe reprezentanții Puterii Sovietice, ai VȚIK?
Patriarhul: Păi nu citez decît canoanele.
Mai departe se discută termenul „profanare". Cînd au fost confiscate obiectele din biserica Sfîntul Vasile din Cesareea, o ferecătură de icoană nu încăpea în ladă, şi atunci au jucat-o cu picioarele. Păi Patriarhul n-a fost şi el acolo?
Acuzatorul: De unde ştiți? Spuneți numele acelui preot care v-a povestit! (= Îl vom întemnița neîntîrziat!)
Patriarhul nu-l spune.
Deci: minciună!
Acuzatorul insistă triumfător: Haideți, spuneți cine a răspîndit această calomnie infamă ?
Preşedintele: Spuneți numele celor care au călcat ferecătura cu picioarele! (Că doar îşi lăsaseră cărțile de vizită!) Altfel Tribunalul nu vă poate crede!
Patriarhul nu poate să spună.
Preşedintele: Prin urmare afirmațiile dumneavoastră sunt nefondate!
Mai rămîne să se demonstreze că Patriarhul a vrut să răstoarne Puterea Sovietică. Iată cum se demonstrează asta: „Propaganda este o încercare de a pregăti starea de spirit, cu intenția de a pregăti ulterior răsturnarea".
Tribunalul hotărăşte să deschidă acțiune penală împotriva Patriarhului.
La 7 mai se pronunță verdictul: dintre cei şaptesprezece acuzați, unsprezece au fost condamnați la moarte. (Au fost executați cinci.)
Cum spunea Krîlenko, n-am venit aici să glumim.
Peste o săptămînă, Patriarhul era destituit şi arestat. (Dar acesta nu este încă sfîrşitul. Deocamdată va fi dus la Mînăstirea Donskoi, unde îl

vor ține închis cu regim celular pînă ce credincioşii se vor obişnui cu absența lui. Vă amintiți cum se mira încă nu demult Krîlenko: dar ce pericol îl paşte pe patriarh?... Cînd primejdia vine pe furiş, nu sunt de nici un folos nici clopotul, nici telefonul.)
Peste încă două săptămîni este arestat la Petrograd şi mitropolitul Veniamin. El nu era un mare demnitar al Bisericii, nu era nici măcar numit cum sunt toți mitropoliții. În primăvara lui 1917, pentru prima oară din timpurile vechiului Novgorod, au fost aleşi mitropolitul de Moscova (Tihon) şi cel de Petrograd (Veniamin). Extrem de accesibil, blînd, oaspete frecvent în uzine şi fabrici, era foarte popular printre oamenii simpli şi preoțimea de rînd. Cu voturile lor a fost ales Veniamin. Neînțelegîndu-şi epoca, el îşi vedea misiunea în a elibera Biserica de politică, „fiindcă în trecut a suferit mult din pricina acesteia". Şi pe acest mitropolit l-au citat să se prezinte la

PROCESUL ECLEZIASTIC DIN PETROGRAD (9 iunie - 5 iulie 1922). Acuzați (de împotrivire la predarea obiectelor de preț ale bisericii) erau cîteva zeci de oameni, inclusiv profesori de teologie, de drept bisericesc, arhimandriți, preoți şi mireni. Preşedintele tribunalului, Semionov, are vîrsta de douăzeci şi cinci de ani (circula zvonul că fusese franzelar). Acuzatorul principal, P. A. Krasikov(11), membru al colegiului Comisariatului poporului pentru justiție, era prietenul lui Lenin (aveau aceeaşi vîrstă), tovarăş de exil (Krasnoiarsk), apoi şi de emigrație. Lui Vladimir Ilici îi plăcea tare mult să-l asculte cîntînd la vioară.
Încă de pe Nevski Prospekt şi pînă la cotitura de pe Nevski, zi de zi, aştepta mulțimea, iar cînd era adus mitropolitul mulți îngenuncheau şi cîntau: „Mîntuieşte, Doamne, poporul tău!" (Se înțelege de la sine că credincioşii prea zeloşi erau arestați chiar acolo, în stradă, dar şi în clădirea tribunalului.) În sală, cea mai mare parte a publicului o formau soldații din Armata Roşie, dar şi aceştia se ridicau în picioare ori de cîte ori intra mitropolitul cu comănacul alb. Iar acuzatorul şi tribunalul îl numeau duşman al poporului. (Să luăm aminte că expresia exista încă de pe atunci.)
De la un proces la altul, situația avocaților devenea tot mai incomodă, mai dificilă. Krîlenko nu ne-a relatat nimic, dar iată ce ne povesteşte un martor ocular. Tribunalul a amenințat că Bobrişcev-Puşkin, avocatul principal, va fi el însuşi arestat, şi acest lucru era atît de obişnuit în vremea aceea, atît de real, încît Bobrişcev-Puşkin s-a grăbit să-i strecoare avocatului Gurovici ceasul de aur şi portofelul cu bani... Iar profesorul Egorov, unul dintre martori, tribunalul a decis să fie pus sub escortă numaidecît pentru depoziția în favoarea mitropolitului. Egorov însă era pregătit pentru aşa ceva: avea cu el o geantă groasă, iar în ea - mîncare, rufe şi chiar o pătură.
Cititorul observă cum judecata capătă treptat formele pe care le

cunoaştem.
Mitropolitul Veniamin este acuzat că a intrat cu rea intenție în tratative cu... Puterea Sovietică, obținînd în felul acesta atenuarea decretului privind confiscarea obiectelor de preț. El a difuzat cu rea intenție în popor apelul său adresat Pomgolului (Samizdat!) Şi a acționat în bună înțelegere cu burghezia mondială!
Preotul Krasnițki, unul dintre reprezentanții principali ai „bisericii vii"(12) şi colaborator al GPU-ului, în depoziția sa a declarat că, profitînd de foamete, preoțimea a pus la cale o răscoală împotriva puterii sovietice.
Au fost audiați doar martorii acuzării, martorilor apărării nu li s-a permis să depună mărturie (Vai, cîtă asemănare!... Din ce în ce mai mare...)
Acuzatorul Smirnov a cerut „şaisprezece capete". Acuzatorul Krasikov a exclamat: „întreaga biserică ortodoxă constituie o organizație contrarevoluționară. De fapt, toată Biserica ar trebui întemnițată!"
(Program cît se poate de real, nu peste multă vreme aproape înfăptuit Şi o bază excelentă pentru Dialogul dintre comunişti şi creştini.)
Să ne folosim de ocazia rară de a cita cîteva fraze ale avocatului care l-a apărat pe mitropolit (S. I. Gurovici):
„Nu există probe de vinovăție, nu există fapte, nu există motiv de acuzare... Ce va spune istoria? (Vai, i-a speriat! Dar îi va uita şi nu va spune nimic!) Confiscarea valorilor bisericeşti a descurs la Petrograd în deplină linişte, însă preoțimea oraşului se află pe banca de acuzare, şi mîinile nu ştiu cui o împing spre moarte. Criteriul principal, subliniat chiar de dumneavoastră, era beneficiul Puterii Sovietice. Dar să nu uitați că pe sîngele mucenicilor creşte Biserica. (Dar la noi n-o să crească!) Nu mai am nimic de zis, însă mi-e greu să mă despart de cuvînt. Cît mai durează deliberările, acuzații sunt încă în viață. Cînd se vor isprăvi, şi viața se va isprăvi..."
Tribunalul a condamnat la moarte pe zece dintre inculpați. Şi-au aşteptat moartea mai bine de o lună, pînă la sfîrşitul procesului eserilor (de parcă îi pregăteau să-i execute o dată cu eserii). După aceea VȚIK a grațiat şase, iar patru (mitropolitul Veniamin; arhimandritul Serghi, fost membru al Dumei de Stat; I. P. Novițki, profesor de drept; şi avocatul Kovşarov) au fost împuşcați în noapea de 12 spre 13 august.
Îl rugăm foarte mult pe cititor să nu uite principiul multiplicării provinciale. Acolo unde nu au fost decît două procese ecleziastice, acolo au fost douăzeci şi două.
***
În preajma procesului eserilor îi dădeau zor cu codul penal: era timpul să aşeze blocurile de piatră la temelia Legii! La 12 mai, cum era convenit, s-a deschis sesiunea VȚIK, dar proiectul codului nu era încă pus la punct. De-abia fusese trimis lui Vladimir Ilici la Gorki(13) pentru observații. Şase dintre articolele codului prevedeau, ca măsură supremă, pedeapsa cu moartea. Acest lucru nu l-a mulțumit pe Lenin. La 15 mai,

pe marginile proiectului, Ilici a adăugat încă şase articole, conform cărora se impuneau de asemenea pedeapsa capitală (inclusiv articolul 69: propaganda şi agitația... în special îndemnul la rezistență pasivă față de guvern, la refuzul în masă al satisfacerii serviciului militar ori al îndeplinirii obligațiilor fiscale(14))*. Şi încă un caz: pentru întoarcerea din străinătate fără permisiune (da, cum hoinăreau toți socialiştii înainte de colo-colo). Şi încă o pedeapsă egală cu moartea: surghiunul în străinătate. (Vladimir Ilici prevedea acea perioadă nu prea îndepărtată, cînd vom fi asaltați de cei care ard de dorința de a trece din Europa la noi, dar nimeni nu va putea fi constrîns să plece de la noi benevol în Occident) Iată cum îi explica Ilici concluzia principală comisarului poporului pentru justiție:

„Tovarăşe Kurski! După opinia mea, trebuie lărgită aria de aplicare a pedepsei cu moartea... (care poate fi comutată în expulzarea din țară) spre toate genurile de activitate a menşevicilor, eserilor ş.a.; să se găsească o formulare care să pună toate aceste acțiuni în legătură cu burghezia internațională" (sublinierea lui Lenin)**.

Trebuie lărgită aria de aplicare a pedepsei cu moartea! Ce este aici de neînțeles? (Oare mulți au fost expulzați în străinătate?) Teroarea este un mijloc de convingere**, mi se pare clar!

Kurski însă n-a înțeles totuşi pînă la capăt. Pesemne că nu îşi dădea seama cum să plăsmuiască acea formulare, cum să ticluiască acea legătură. Şi a doua zi s-a prezentat la preşedintele Sovnarkomului după lămuriri. Această discuție nu ne este cunoscută. Dar la 17 mai, Lenin a trimis de urgență o a doua scrisoare:

„Tovarăşe Kurski! Ca o completare la discuția noastră vă trimit ciorna unui paragraf suplimentar al Codului Penal... Sper că ideea principală este clară, cu toate neajunsurile ciornei: să se evidențieze în mod deschis teza principală şi justă din punct de vedere politic (şi nu numai în sens juridic îngust), care motivează esența şi justificarea terorii, necesitatea şi limitele ei. Tribunalul nu trebuie să elimine teroarea; a promite acest lucru ar fi o autoamăgire, sau amăgire. Ea trebuie argumentată şi legiferată în principiu, clar, firesc şi fără înfloriturі. Formularea trebuie să fie cît mai largă cu putință, fiindcă numai simțul revoluționar al dreptății şi conştiința revoluționară vor hotărî condițiile de aplicare, mai mult sau mai puțin largă, în practică.

Cu salutări comuniste, Lenin***

Ne abținem de la comentariul acestui document important. Este mai potrivit să păstrăm liniştea şi să dăm drum liber meditației.

*Ca în Manifestul din Vîborg, pentru care guvernul țarist i-a condamnat pe semnatarii lui la trei luni de închisoare.

**Lenin, Op. cit., vol. 45, p. 189.

*** Ibidem, vol. 39. p. 404-405.

Documentul e cu atît mai important, cu cît este una dintre ultimele dispoziții pămînteşti ale unui Lenin încă nedoborît de boală, partea importantă a testamentului său politic. La nouă zile după această scrisoare va suferi primul atac, de la care îşi va reveni doar în parte şi pentru scurtă vreme în lunile de toamnă ale anului 1922. Poate că ambele scrisori către Kurski au fost scrise în acel luminos buduar-cabinet de marmură albă din colțul etajului întîi unde se afla şi aştepta patul de moarte al conducătorului.
Şi apoi a fost anexată ciorna aceea, două variante ale paragrafului suplimentar, din care peste cîțiva ani vor răsări articolul 58-4 şi, maica noastră a tuturor, întregul Articol 58. Citeşti şi te minunezi: iată ce înseamnă să formulezi cît mai larg cu putință! Iată ce înseamnă aplicarea mai largă în practică! Citeşti şi îți aminteşti cît de larg, cît de cuprinzător era dragul de el...
„... propagandă ori agitație, ori participare la o organizație, ori sprijinire (sprijinire reală sau doar posibilă)... a unor organizații ori persoane, a căror activitate are un caracter..."
Păi, aduceți-l aici pe Fericitul Augustin şi o să-l încadrez numaidecît în acest articol!
Totul a fost introdus aşa cum trebuie, redactilografiat, pedeapsa cu moartea lărgită, şi, la 20 mai, sesiunea VȚIK a adoptat Codul penal şi a hotărît să intre în vigoare de la 1 iunie 1922.
Şi acum, pe temelurile cele mai legale, a început

PROCESUL ESERILOR, care a ținut două luni (8 iunie-7 august 1922). Tribunalul Suprem. Preşedintele obişnuit, tovarăşul Karklin (frumos nume pentru un judecător(15), în vederea acestui proces de mare răspundere a fost înlocuit cu mult mai abilul Gheorghi Piatakov(16).
Dacă noi şi cititorul nu am şti bine că în orice proces judiciar importantă nu este aşa-numita „culpă", ci oportunitatea, poate că nu am fi acceptat numaidecît cu sufletul deschis acest proces. Dar oportunitatea acționează fără greş: spre deosebire de menşevici, eserii au fost socotiți şi mai periculoşi, căci încă nu fuseseră spulberați, exterminați, iar pentru trăinicia dictaturii nou create (a proletariatului) era oportun să fie suprimați definitiv.
Necunoscînd acest principiu, ar fi posibil ca întregul proces să fie receptat în mod eronat ca o răzbunare de partid.
Fără să vrei, începi să meditezi la acuzațiile pronunțate în acest proces, transferîndu-le asupra îndelungatei istorii, ce se continuă şi astăzi, a statelor. Cu excepția unor puține democrații parlamentare în puține decenii, întreaga istorie a statelor nu este altceva decît istoria unor

*Lenin, Op. cit., vol. 45, p. 190.

revoluții, lovituri de stat, istorie a cuceririi puterii. Şi cel care este mai abil şi izbuteşte să dea lovitura şi să se instaleze temeinic la putere din această clipă îmbracă mantia luminoasă a Justiției, şi fiecare pas al lui, trecut şi viitor, este legal şi demn de a fi proslăvit în ode, iar fiecare pas, trecut şi viitor, al duşmanilor lui ghinionişti este nelegiuit şi este pasibil de judecată şi de o pedeapsă legală.

Nu a trecut decît o săptămînă de cînd a fost adoptat Codul penal, dar iată că toată istoria celor cinci ani de existență postrevoluționară este îndesată în el. Şi cu douăzeci, şi cu zece, şi cu cinci ani în urmă, eserii au fost al doilea partid care a dus la răsturnarea țarismului, care şi-a asumat (datorită particularităților tacticii terorismului) povara cea mai grea a anilor de ocnă, în vreme ce bolşevicii n-au prea cunoscut-o.

Iată acum şi prima acuzație împotriva lor: eserii sunt inițiatorii războiului civil! Da, ei l-au început! Sunt acuzați că în zilele revoluției din octombrie s-au împotrivit cu arma în mînă. Cînd Guvernul provizoriu, susținut de ei şi în parte alcătuit de ei, a fost măturat în mod legitim de focul mitralierelor marinarilor, eserii au încercat, absolut nelegitim, să-l apere. (Este altă treabă că încercarea lor a fost destul de slabă, că au existat ezitări, că au existat renunțări. Dar vina lor nu este cîtuşi de puțin mai mică.) Şi chiar la rafale de împuşcături răspundeau cu rafale, şi i-au mobilizat, chiar şi pe iuncherii aflați în slujba acelui guvern ce trebuia înlăturat.

Înfrînți în bătălia cu armele, ei nu s-au căit nici din punct de vedere politic. N-au îngenuncheat în fața Sovnarkomului, care s-a declarat guvern. Ei au continuat să susțină cu îndărătnicie că singurul legal a fost guvernul precedent. Nu au recunoscut numaidecît falimentul liniei lor politice, pe care o urmau de douăzeci de ani (şi falimentul a existat, deşi n-a fost sesizat cu promptitudine), n-au cerut să fie iertați, dizolvați, să nu mai fie socotiți partid, (în virtutea aceloraşi principii erau ilegale toate guvernele locale şi din regiunile periferice: din Arhanghelsk, Samara, Ufa sau Omsk, din Ucraina, Kuban sau de pe Don, din Ural sau Transcaucazia, întrucît ele s-au proclamat guverne ulterior Sovnarkomului.)

Iată şi cea de a două acuzație: au adîncit prăpastia războiului civil prin faptul că la 5 şi 6 ianuarie 1918 au apărut ca demonstranți şi astfel ca rebeli împotriva puterii legale a guvernului muncitorilor şi țăranilor: ei au susținut Adunarea lor Constituantă (aleasă prin vot universal, liber, egal, secret şi direct) împotriva marinarilor şi soldaților Armatei Roşii, care au împrăştiat în mod legitim şi acea Adunare, şi pe acei demonstranți. Tocmai de aceea a început războiul civil, pentru că nu toți locuitorii s-au supus cu smerenie şi în acelaşi timp decretelor legitime ale Sovnarkomului.

Cea de a treia acuzație: nu au recunoscut pacea de la Brest, acea pace legală şi salvatoare, care nu a tăiat capul Rusiei, ci doar o parte din trunchi. În felul acesta, cum a stabilit rechizitoriul, avem în față „toate indiciile de înaltă trădare şi ale unor acte criminale, orientate spre atra-

gerea țării în război".
Înaltă trădare! Are şi ea felurite fețe, cum o întorci...
De aici decurge şi cea de a patra acuzație gravă: în vara şi în toamna anului 1918, cînd Germania Kaiserului de-abia îşi mai ducea ultimele luni şi săptămîni împotriva aliaților, iar guvernul sovietic, credincios tratatului de la Brest, susținea Germania în această luptă dificilă cu trenuri de produse alimentare şi cu un tribut lunar în aur, eserii se pregăteau în mod perfid (nici măcar nu se pregăteau, ci, în stitlul lor, mai mult discutau: ce-ar fi dacă...) să arunce în aer calea ferată înaintea unuia dintre aceste trenuri, ca să rămînă aurul în țară, adică ei „se pregăteau să distrugă în mod criminal avutul nostru național - căile ferate". (Atunci încă nu se ruşinau şi nu ascundeau că - da, aurul rusesc era cărat în viitorul imperiu al lui Hitler, şi lui Krîlenko, cu cele două facultăți ale lui, istorie şi drept, nu i-a trecut prin minte şi nici nu i-a şoptit nimeni că dacă şinele de oțel sunt avutul poporului, atunci, poate că şi lingourile de aur?...)
Cea de a patra acuzație atrage în mod implacabil pe cea de a cincea: mijloacele tehnice pentru această aruncare în aer. Eserii intenționau să le procure pe banii primiți de la reprezentanții aliaților (pentru a nu da aurul lui Wilhelm, ei au vrut să ia bani de la Antantă), iar aceasta constituie culmea trădării! (pentru orice eventualitate, Krîlenko a mormăit că eserii au avut legături şi cu statul-major al lui Lüdendorff, dar nu şi-au găsit omul, şi au renunțat.)
De aici este foarte aproape pînă la acuzația a şasea: în anul 1918, eserii au fost spionii Antantei! Ieri revoluționari, astăzi spioni! În vremea aceea, pesemne, cuvîntul avea o rezonanță explozivă. Dar după atîtea procese cîte au trecut de atunci - ți se face lehamite.
Apoi cea de a şaptea, a zecea acuzație: colaborarea cu Savinkov, ori cu Filonenko, ori cu cadeții, ori cu Alianța Renaşterii, ori chiar cu căptuşelile albe - studenții care purtau uniforme căptuşite cu mătase albă, ori chiar cu albgardiştii.
Acest lanț de acuzații a fost foarte bine întins de procuror. (Cu prilejul acestui proces i-au redat această denumire.) Rod al meditației de cabinet ori o revelație bruscă în timp ce se afla la bară, el găseşte aici acel ton sincer şi compătimitor, amical-acuzator pe care îl va relua în procesele ulterioare cu tot mai multă siguranță şi forță, şi care în anul 1937 îi va aduce un succes uluitor. Pentru acest ton trebuie să găseşti legătura care îi uneşte pe judecători cu cei judecați împotriva restului lumii.
Această melodie se cîntă pe coarda cea mai sensibilă a inculpatului. De la pupitrul acuzării, eserilor li se spune: căci noi şi voi suntem revoluționari! (Voi şi noi este egal noi!) Oare cum ați putut să decădeți într-atît încît să vă uniți cu cadeții? (Probabil că vi se sfîşie inima, nu-i aşa?) Cu ofițerii? Să-i învățați pe studenții-căptuselile albe strălucita voastră tehnică a conspirației?! (Acesta este caracterul special al revoluției din octombrie: să declare război tuturor partidelor deodată şi să le interzică

numaidecît să se alieze între ele: „pe tine nu te înhață, stai cuminte".)
Pe unii dintre acuzați îi atinge la inimă: oare cum au putut să cadă atît de jos? Căci această compătimire a procurorului, în sala plină de lumină, îl impresionează nespus pe captivul adus dintr-o celulă.
Krîlenko mai găseşte o cărăruie logică (care îi va prinde foarte bine lui Vîşinski împotriva lui Kamenev şi Buharin): intrînd în alianțe cu burghezia, ați primit de la ea ajutoare băneşti. La început ați acceptat pentru cauză, în nici un caz pentru obiectivele partidului. Dar unde-i hotarul? Cine le desparte? Căci şi cauza poate fi un obiectiv de partid? Aşadar, priviți cum ați decăzut: voi, partidul eserilor sunteți întreținuți de burghezie?! Unde este mîndria voastră revoluționară?
S-au strîns destule acuzații, ba chiar prea destule, şi Tribunalul s-ar putea retrage pentru deliberare şi să-i ardă fiecăruia pedeapsa meritată, dar, iată, după cît se pare ceva nu este în regulă:
- toate acuzațiile aduse aici partidului eserilor se referă la anii 1917 şi 1918;
- în februarie 1919, consiliul partidului eserilor a hotărît să înceteze lupta împotriva puterii bolşevice (obosiți de atîta luptă ori pătrunşi de conştiința socialistă). Şi, la 27 februarie 1919, guvernul bolşevic a dat o amnistie pentru eseri, absolvindu-i de întreg trecutul lor. Partidul a fost legalizat, a ieşit din clandestinitate, şi, peste două săptămîni, au început arestările în masă. Au arestat şi întreaga conducere (uite aşa, în stilul nostru!);
- de atunci ei n-au mai luptat în libertate şi cu atît mai mult n-au luptat deloc fiindcă se aflau la închisoare (comitetul central se afla la Butîrki şi nu ştiu de ce n-au evadat, cum făceau de obicei pe vremea țarului), aşa încît, după amnistie, ei n-au mai săvîrşit nimic pînă în anul de grație 1922.
Cum să iasă din această situație?
Şi nu numai că nu mai duc nici un fel de luptă, dar au recunoscut Puterea Sovietelor! (Adică s-au dezis de fostul Guvern provizoriu, precum şi de Adunarea Constituantă.) Ei cer doar să se facă noi alegeri pentru aceste soviete, şi partidele să fie libere să-şi facă propagandă. (Şi chiar aici, la proces, inculpatul Haendelman, membru al comitetului central: „Dați-ne posibilitatea să ne folosim de toată gama de libertăți civile, şi noi nu vom încălca legile". Să le dați, şi încă, „toată gama"!)
Auziți? Iată unde țintea botul ostil al fiarei burgheze! Da e posibil aşa ceva? Păi este un moment serios! Suntem înconjurați de duşmani! (Şi peste douăzeci, şi peste cincizeci, şi peste o sută de ani va fi tot aşa.) Şi voi, fii de cățea, vreți campanie de propagandă liberă pentru partide?!
Drept răspuns, zice Krîlenko, oamenii lucizi din punct de vedere politic nu puteau decît să rîdă, ori să ridice din umeri. Şi pe bună dreptate s-a hotărît: „Prin toate mijloacele de represiune de care dispune statul să se

taie acestor partide posibilitatea de-a face propagandă împotriva puterii" (p. 183). Şi iată că întreg comitetul central al eserilor (cei pe care i-au prins) a fost aruncat la închisoare!
Însă ce acuzații poți să le aduci acum? „Această perioadă nu este investigată îndeajuns de ancheta judiciară", se tînguie procurorul nostru.
Cu toate acestea, exista o acuzație sigură: în acelaşi februarie 1919, eserii au adoptat o rezoluție (dar n-au aplicat-o în practică, însă conform noului cod penal asta nu avea nici o importanță): să desfăşoare în secret o campanie de propagandă în rîndurile Armatei Roşii pentru a-i lămuri pe soldați să refuze să participe la expedițiile de represalii împotriva țăranilor.
A abate de la expedițiile de represalii constituia un act josnic şi perfid de trădare a revoluției.
Mai puteau fi acuzați şi de tot ce vorbea, scria şi făcea (mai mult vorbea şi scria) aşa-numita „Delegație din străinătate a comitetului central" al eserilor, cei mai importanți dintre ei, care şi-au luat tălpăşița în Europa.
Toate acestea însă erau cam puține. Şi iată ce au născocit: „Mulți dintre inculpații care se află aici nu ar fi fost implicați în prezentul proces dacă nu ar fi fost acuzați de organizarea unor acte teroriste!" Deoarece cînd s-a proclamat amnistia din anul 1919, „nici unuia dintre capii justiției sovietice nu i-a trecut prin minte" că eserii mai organizau şi acte teroriste împotriva reprezentanților statului sovietic! (Ei, cui putea, de fapt, să-i treacă aşa ceva prin minte: eseri şi brusc - terorism. Dacă le-ar fi trecut atunci prin cap, trebuiau să-i amnistieze şi pentru terorism. Pur şi simplu a fost un noroc că nu le-a trecut prin cap. Le-a trecut doar cînd a trebuit - acum!) Fiindcă această acuzație nu a căzut sub incidența amnistiei (căci a fost amnistiată doar lupta) şi iată că acum Krîlenko o flutură victorios!
Mai întîi: ce au spus conducătorii eserilor (dar oare ce n-au spus la viața lor aceşti zarzavagii!...) încă din primele zile de după lovitura din octombrie? Liderul actual al acuzaților, dar şi liderul partidului, Abram Gotz, a spus atunci: „Dacă autocrații de la Smolnîi vor atenta şi la Adunarea Constituantă... partidul S-R îşi va aduce aminte de vechea lui tactică mult încercată".
De la necruțătorii eseri te puteai aştepta la orice, într-adevăr, este greu de crezut că ei au renunțat la terorism.
„În acest domeniu de cercetare", se plînge Krîlenko, din pricina conspirației n-o să avem prea multe depoziții ale martorilor". „Astfel, misiunea mea devine extrem de dificilă... în acest domeniu, în unele momente, va trebui să bîjbîim prin întuneric" (p. 236 - ce limbaj!).
Misiunea lui Krîlenko era dificilă deoarece terorismul împotriva Puterii Sovietice fusese de trei ori discutat în comitetul central al eserilor, în 1918, şi de trei ori a fost respins (în ciuda faptului că Adunarea Constituantă fusese dizolvată). Şi acum, după ce au trecut anii, trebuie să

demonstrezi că eserii au practicat totuşi terorismul.
Atunci ei au hotărît: nu înainte ca bolşevicii să treacă la executarea socialiştilor. Iar în 1920: dacă bolşevicii vor atenta la viaţa ostaticilor eseri, partidul va pune mîna pe arme. (Pe alţi ostatici n-au decît să-i suprime...)
Aşadar: de ce au pus condiţii? De ce n-au renunţat pur şi simplu? „De ce n-au făcut declaraţii cu caracter absolut negativ?"
Că partidul, în general, n-a practicat terorismul reiese clar din rechizitoriul lui Krîlenko. Dar se adună astfel de fapte: în cazul unuia dintre acuzaţi s-a zămislit planul de a arunca în aer locomotiva de la trenul Sovnarkomului cînd acesta s-a mutat la sediul din Moscova(17), deci, comitetul central se face vinovat de terorism. Iar Ivanova, însărcinată cu executarea planului, a străjuit o noapte întreagă în apropierea gării, avînd cu ea un cartuş de piroxilină, deci - atentat la trenul lui Troţki şi, prin urmare comitetul central se face vinovat de terorism. Sau: un membru al comitetului central, Donskoi, a prevenit-o pe F. Kaplan că va fi exclusă din partid dacă va trage asupra lui Lenin. Destul de puţin!! De ce nu i-au interzis în mod categoric? (Sau: de ce nu au denunţat-o la CEKA?) Totuşi, cazul cu Kaplan se prinde: a fost membră a partidului eserilor.
Tot ce a mai putut Krîlenko să ciugulească de pe un cocoş mort a fost faptul că eserii nu au luat măsuri de încetare a actelor individuale de terorism ale combatanţilor lor, care lîncezeau în inactivitate. (Dar nici acei combatanţi n-au făcut mare lucru. Semionov a îndreptat mîna lui Sergheev, care l-a ucis pe Volodarski(18), dar comitetul central a rămas curat deoparte, s-a dezis chiar în mod public. Pe urmă, acelaşi Semionov şi amica lui Konopliova, cu o solicitudine suspectă, au îmbogăţit cu depoziţiile lor GPU-ul, iar acum tribunalul, şi aceşti combatanţi teribili, aici, într-un tribunal sovietic, nu sunt ţinuţi sub pază, şi între şedinţe se duc să doarmă acasă.)
Despre unul dintre martori Krîlenko spune: „Dacă acest om ar fi vrut să inventeze, este puţin probabil că ar fi putut inventa astfel ca din pură întîmplare să nimerească tocmai la ţintă" (p. 251). (Foarte tare! Asta se poate spune despre orice depoziţie contrafăcută.) Despre Konopliova dimpotrivă: veridicitatea depoziţiei ei rezidă tocmai în faptul că nu mărturiseşte tot ceea ce ar face trebuinţă acuzării, (însă destul pentru ca acuzaţii să fie împuşcaţi.) „Dacă ne punem întrebarea: nu cumva Konopliova inventează toate acestea?... Răspunsul este limpede: dacă inventează, atunci inventează" (el ştie!) - dar ea nu spune totul, pînă la capăt. Iată însă şi altceva: „Această întîlnire putea oare să aibă loc? Nu este exclus". Nu este exclus? Înseamnă că a avut loc!
Apoi - „grupul subversiv". S-a comentat mult despre el şi brusc: „A fost dizolvat pentru lipsă de activitate". Atunci de ce ne mai împuiaţi urechile? Au avut loc cîteva deturnări de fonduri băneşti din instituţii sovi-

etice (eserii nu s-ar fi putut descurca altfel ca să închirieze apartamente, să călătorească dintr-un oraş într-altul). Dar înainte acestea nu erau decît nişte elegante, distinse ex, cum se exprimau toți revoluționarii. Dar acum, în fața tribunalului sovietic? Acest lucru se numea „jaf şi tăinuire a lucrurilor jefuite".

În materialele procesului, făclia nemişcată a legii aruncă o lumină gălbuie, tulbure asupra istoriei şovăielnice, oscilante, încîlcite de după revoluție a acestui partid guraliv şi emfatic, dar în esență dezorientat, neajutorat şi chiar lipsit de activitate, care n-a rezistat în fața bolşevicilor. Şi toate hotărîrile sau nehotărîrile lui, şi toate zvîrcolirile lui, avînturi ori recesiuni, acum se preschimbau în culpă, mereu culpă, numai culpă. Şi dacă în septembrie 1921, cu zece luni înainte de proces, comitetul central închis la Butîrki scria comitetului central nou ales că el nu consimte la orice fel de răsturnare a dictaturii bolşevice, ci doar prin unirea maselor muncitoare şi munca de propagandă (cu alte cuvinte, chiar întemnițat fiind, el nu este de acord să fie eliberat nici prin acte de terorism, nici prin complot, nici prin insurecție armată!), şi acest lucru li se aruncă în spate ca vina cea mai importantă. Aha, înseamnă că sunteți de acord cu răsturnarea!

Ei, şi dacă totuşi de răsturnare nu sunt vinovați, de terorism aproape nevinovați, deturnări aproape nu există, şi de toate celelalte au fost iertați de mult? Procurorul nostru drag recurge la rezerva tăinuită: „În caz extrem, nedenunțarea poate fi considerată element constitutiv al delictului, care se aplică tuturor acuzaților fără excepție şi trebuie considerat ca stabilit" (p. 305).

Partidul eserilor este vinovat că nu s-a autodenunțat! Iată ce înseamnă bine țintit! Aceasta este o descoperire a gîndirii juridice în noul cod, este un drum pavat pe care vor expedia necontenit spre Siberia contingentele urmaşilor recunoscători.

Mînios foc, Krîlenko a cuvîntat dintr-o răsuflare: „Duşmani înverşunați, duşmani pe vecie", iată cine sunt inculpații! Astfel că şi fără proces este limpede ce trebuie făcut cu ei.

Codul este încă prea nou, şi Krîlenko n-a izbutit să memoreze pe numere nici măcar articolele importante privind contrarevoluția, dar cît de tare loveşte cu aceste numere! Cum le citează şi cît de profund le interpretează, de parcă decenii de-a rîndul cuțitul ghilotinei a fost coborît numai de aceste articole! Şi iată ce este deosebit de nou şi de important: distincția dintre metode şi mijloace, prezentă în vechiul cod țarist, la noi nu mai figurează! Ele nu au vreo influență nici asupra calificării acuzației, nici asupra sancțiunii penale! Pentru noi, intenția sau acțiunea este totuna! S-a pronunțat o rezoluție - este de ajuns pentru judecată. Iar faptul „dacă a fost înfăptuită sau nu a fost înfăptuită nu are nici o importanță esențială" (p. 185). Fie că i-ai şoptit soției în pat că ar fi bine dacă Puterea Sovietică ar fi răsturnată, ori ai făcut propagandă la alegeri, ori

ai aruncat o bombă - totuna! Pedeapsa este aceeaşi!
Aşa cum un pictor vizionar din cîteva trăsături apăsate de cărbune realizează portretul dorit, tot astfel şi pentru noi, în schițele anului 1922, se conturează tot mai mult întreaga panoramă a anilor 1937, 1945, 1949.
Este prima încercare de proces public chiar sub ochii Europei întregi şi prima încercare de „indignare a maselor". Iar indignarea maselor a fost deosebit de reuşită.
Dar iată cum s-au petrecut lucrurile. Două Internaționale socialiste - a 2-a şi a 2 1/2 (Internaționala de la Viena), urmăreau de patru ani, fără prea mult entuziasm, dar cu destul calm, cum bolşevicii, spre slava socialismului, îşi taie, ard, topesc, împuşcă, sugrumă țara. Totul era receptat ca un experiment social grandios. Dar în primăvara anului 1922, Moscova a declarat că patruzeci şi şapte de eseri sunt deferiți judecății Tribunalului Suprem şi socialiştii de frunte ai Europei au început să fie neliniştiți şi îngrijorați.
La începutul lui aprilie 1922, la Berlin s-a întrunit - pentru stabilirea unui „front unic" împotriva burgheziei - conferința celor trei Internaționale (din partea Kominternului - Buharin şi Radek(19)), şi socialiştii au cerut bolşevicilor să renunțe la acest proces. „Frontul unic" fiind foarte necesar în interesul revoluției mondiale, delegația Kominternului şi-a asumat obligația: că procesul va fi public; că reprezentanții tuturor internaționalelor pot să asiste şi să stenografieze; că vor fi acceptați avocații pe care îi doresc inculpații; şi, lucrul cel mai important, anticipînd competența tribunalului (pentru comunişti era o nimica toată, dar socialiştii au fost şi ei de acord): la acest proces nu se vor pronunța condamnări la moarte.
Socialiştii de frunte s-au bucurat: au hotărît pur şi simplu să meargă ei înşişi ca apărători ai acuzaților. Lenin însă (care îşi trăia cele din urmă săptămîni înainte de prima paralizie, dar fără să ştie) a avut o intervenție dură în „Pravda": Noi am plătit prea mult. Cum au putut să promită că nu vor fi condamnări la moarte şi să permită accesul trădătorilor socialişti la procesul nostru? Ulterior vom constata că şi Trotki a fost pe deplin de acord cu el, ba chiar şi Buharin foarte curînd s-a căit. Ziarul comuniştilor germani „Rote Fahne"(20) a fost de părere că bolşevicii ar fi nişte idioți dacă ar considera necesar să îndeplinească obligațiile asumate: dat fiind faptul că „frontul unic" în Germania a eşuat, promisiunile au fost făcute degeaba. Dar comuniştii încă de atunci au început să înțeleagă forța extraordinară a procedeelor lor istorice. Cu puțin înaintea procesului, în mai, „Pravda" a scris: „Noi ne vom îndeplini obligațiile. Dar în afara procesului, aceşti domni trebuie să fie puşi în astfel de împrejurări care să ferească țara noastră de tactica instigatoare a acestor ticăloşi". Şi, sub acest acompaniament, la sfîrşitul lui mai, vestiții socialişti Vandervelde, Rosenfeld şi Theodor Liebknecht (fratele lui Karl cel ucis) au plecat la Moscova.
Începînd de la gara de frontieră şi în toate stațiile, vagonul socialiştilor a

fost asaltat de manifestaţiile mînioase ale muncitorilor, care le cereau să dea socoteală pentru intenţiile lor contrarevoluţionare, iar lui Vandervelde - de ce a semnat tratatul de la Versailles? Le-au spart geamurile la vagon şi le-au promis să le stîlcească mutrele. Dar cu cea mai mare pompă au fost întîmpinaţi în gara Vindava din Moscova: peronul era plin de demonstranţi cu steaguri, orchestre, coruri. Pe nişte placarde uriaşe scria: „Domnule ministru regal Vandervelde! Cînd veţi compărea în faţa Tribunalului Revoluţionar?" „Cain, Cain, unde este fratele tău Karl?" La coborîrea străinilor, au izbucnit strigăte, fluierături, mieunaturi, ameninţări, iar corul cînta:
„La noi vine Vandervelde, Bădăran internaţional. Bucuroşi suntem de oaspeţi, dar mai bucuroşi, prieteni, l-am pune şireangul de gît".
(Şi numaidecît - un moment penibil: Rosenfeld l-a zărit pe însuşi Buharin, care, cu degetele vîrîte în gură, fluiera plin de voioşie.) În zilele următoare, prin Moscova, în camioane împodobite, colindau echipe de teatru de păpuşi, pe o estradă de lîngă monumentul lui Puşkin se reprezenta un spectacol permanent, care înfăţişa trădarea eserilor şi a apărătorilor lor. Troţki şi alţi oratori cutreierau prin uzine şi, în discursuri incendiare, cereau condamnarea la moarte a eserilor, după care îi puneau să voteze pe toţi muncitorii, membri şi nemembri de partid. (Chiar de atunci se cunoşteau multe posibilităţi: cei care nu votau pentru erau daţi afară din uzină, ca să nu mai vorbim de... CEKA.) Au votat. Apoi au făcut să circule prin uzine nişte petiţii, ziarele erau pline de ele şi de numărul semnăturilor. (Este adevărat că se mai găseau şi dintre cei care nu erau de acord, şi unii au trebuit să fie arestaţi.)
La 8 iunie a început procesul. Erau judecaţi treizeci şi doi de oameni, dintre care doar 22 veneau de la Butîrki, ceilalţi zece se căiseră, nu mai erau sub escortă şi erau apăraţi de însuşi Buharin şi de cîţiva kominternişti. (Se veselesc şi Buharin, şi Piatakov în aceeaşi comedie de tribunal, fără să simtă ironia soartei prevăzătoare. Dar soarta le lasă şi vreme de gîndire, cîte cincisprezece ani de viaţă fiecăruia, la fel şi lui Krîlenko.) Piatakov era dur, nu-i lăsa pe acuzaţi să vorbească.
Acuzarea era susţinută de Lunacearski, Pokrovski(21), Klara Zetkin. (Rechizitoriul a fost semnat şi de soţia lui Krîlenko, care a condus ancheta - eforturi familiale conjugate.)
În sală era lume multă: o mie două sute de persoane, dintre ele însă doar douăzeci şi două de rude ale celor douăzeci şi doi de acuzaţi, ceilalţi erau toţi comunişti, cekişti deghizaţi, public selectat. Adesea, indivizi din public îi întrerupeau cu strigăte şi pe inculpaţi, şi pe apărători. Traducătorii denaturau pentru apărători sensul procesului, pentru proces — cuvintele apărătorilor, demersurile lor erau respinse în batjocură de către tribunal, martorii apărării n-au fost admişi, stenogramele erau făcute astfel, încît nu-ţi mai puteai recunoaşte propriile cuvinte.
Chiar din prima zi, Piatakov a declarat că tribunalul refuză examinarea

imparțială a cazului şi intenționează să se călăuzească exclusiv după considerentele privind interesele Puterii Sovietice.
După o săptămînă, apărătorii străini au făcut gafa să depună o plîngere tribunalului, arătînd că se încalcă înțelegerea de la Berlin, la care Tribunalul a răspuns trufaş că el este tribunal şi nu poate fi legat de nici o înțelegere.
Apărătorii socialişti şi-au pierdut cu desăvîrşire curajul, prezența lor la acest proces nu făcea decît să creeze o iluzie de procedură judiciară normală. Au renunțat la apărare şi acum nu voiau decît să plece la ei în Europa. Dar nu i-au lăsat. Iluştrii oaspeți au fost nevoiți să declare greva foamei! Numai după aceea, la 19 iunie, li s-a permis să plece. Păcat, fiindcă au pierdut spectacolul cel mai impresionant de la 20 iunie, la aniversarea uciderii lui Volodarski.
Au adunat coloane muncitoreşti (la unele uzine au încuiat porțile ca să nu plece mai devreme, la altele le-au luat fişele de pontaj, în altă parte, dimpotrivă, le-au oferit o masă la cantină), cu flamuri şi placarde - „Moarte inculpaților", şi, fireşte, coloane militare. Şi în Piața Roşie a început mitingul. A vorbit Piatakov, care a făgăduit o pedeapsă aspră, pe urmă Krîlenko, Kamenev, Buharin, Radek, toată floarea oratorilor comunişti. Apoi, manifestanții au pornit spre clădirea tribunalului, iar Piatakov, care se întorsese mai înainte, a dat ordin ca inculpații să fie aduşi la ferestrele deschise, sub care se agita mulțimea dezlănțuită. Ei stăteau copleşiți sub ploaia de insulte şi batjocuri, Gotz a fost nimerit de o scîndură pe care scria: „Moarte eserilor". Toate acestea la un loc au durat cinci ore. Amurgea (nopțile semialbe de la Moscova). Piatakov a anunțat în sală că o delegație a manifestanților cere aprobarea să intre.
Krîlenko a explicat că deşi legile nu prevăd aşa ceva, totuşi, în spiritul Puterii Sovietice, este întru totul posibil. Şi delegația a năvălit în sală, şi aici, timp de două ore, a rostit cuvîntări pline de insulte şi amenințări, a cerut pedeapsa cu moartea, iar judecătorii ascultau, le strîngeau mîinile, le mulțumeau şi promiteau să fie necruțători. Atmosfera era atît de incendiară, încît inculpații şi rudele lor se aşteptau să fie linşați chiar acolo. (Gotz, nepotul unui bogat negustor de ceai, simpatizant al revoluției, un terorist norocos pe vremea țarului, participant la numeroase atentate şi asasinate: Durnoi, Min, Riman, Akimov, Şuvalov, Racikovski, în toată cariera lui de luptă n-a pățit niciodată aşa ceva!) Dar cu aceasta campania mîniei populare s-a încheiat, deşi procesul a continuat încă o lună şi jumătate. Peste o zi se retrăgeau de la proces şi avocații sovietici (şi pe ei îi aştepta arestarea şi surghiunul).
Aici pot fi recunoscute multe trăsături viitoare, cunoscute, dar conduita inculpaților nu a fost nici pe departe înfrîntă şi încă nu au fost siliți să se autoblameze. Pe ei încă îi mai susține convingerea tradițională, înşelătoare, a partidelor de stînga, că sunt apărătorii intereselor muncitorilor.
După anii pierduți, ani de împăcări şi cedări, acum le-a revenit fermi-

tatea tîrzie. Inculpatul Berg îi acuză pe bolşevici de a fi tras în demonstranții care apărau Adunarea Constituantă; inculpatul Liberov declară: „Mă recunosc vinovat de faptul că în anul 1918 n-am făcut totul pentru răsturnarea puterii bolşevicilor" (p. 103). Evghenia Ratner spune acelaşi lucru, iar Berg adaugă: „Mă consider vinovat față de Rusia muncitoare că nu am putut să lupt din toate forțele cu aşa-numita putere a muncitorilor şi țăranilor, dar sper că nu mi-a trecut încă vremea". (A trecut, drăguțule, a trecut!) întîlnim aici şi vechea pasiune pentru frazele pompoase, dar întîlnim şi fermitate.
Procurorul argumentează: acuzații sunt primejdioşi pentru Rusia Sovietică fiindcă socotesc că tot ceea ce au făcut ei este bine. „Poate că unii dintre acuzați îşi găsesc consolarea în gîndul că vreodată cronicarii vor elogia conduita lor".
Inculpatul Hendelman a declarat în cuvîntul lui: „Noi nu recunoaştem judecata voastră!..." Şi, el însuşi jurist, a polemizat cu Krîlenko referitor la falsificarea depozițiilor martorilor, la „metodele speciale de tratare a martorilor înainte de proces" - citeşte: referitor la faptul că au fost neîndoielnic prelucrați la GPU. (De acum există totul! A mai rămas puțin pînă a atinge idealul.) Este neîndoielnic că ancheta preliminară s-a desfăşurat sub supravegherea procurorului (Krîlenko) şi astfel au fost eliminate toate neconcordanțele dintre depoziții.
Desigur, există şi asperități. Există şi imperfecțiuni. Dar la urma urmelor „trebuie să spunem cu toată claritatea şi cu sînge rece... că nu ne preocupă chestiunea cum va aprecia judecata istoriei lucrarea noastră" (p. 325).
Deocamdată, schimbînd direcția, Krîlenko - poate pentru prima şi cea din urmă oară în jurisprudența sovietică - îşi aduce aminte de preanchetă. De cercetarea primară, încă înainte de anchetă! Iată ce raționament iscusit ne oferă: tot ceea ce s-a făcut fără supravegherea procurorului şi dumneavoastră ați crezut că este anchetă, aceea era pre-anchetă. Iar ceea ce considerați a fi o re-anchetă sub ochii procurorului cînd se înnoadă firele şi se strîng şuruburile - tocmai aceasta e ancheta! „Materialele haotice ale organelor pre-anchetei, neverificate de anchetă, au o valoare judiciară probantă mult mai mică, decît materialele anchetei" (p. 238), cînd este condusă cu pricepere.
Este dibaci, nu poți să zici că bate apa în piuă.
Vorbind din punct de vedere profesional, fireşte lui Krîlenko îi era necaz, pentru că se pregătise o jumătate de an pentru acest proces, apoi două luni lătrase la judecată şi încă cincisprezece ore la prezentarea rechizitoriului, cînd toți aceşti inculpați „se aflaseră nu o dată şi nici de două ori în mîinile organelor extraordinare şi în astfel de momente cînd aceste organe aveau împuterniciri speciale; însă datorită unor împrejurări de tot felul aceştia au izbutit să scape teferi" (p. 322), şi, iată, acum Krîlenko trebuia să-şi bată capul ca să-i aducă legal în fața pluto-

nului de execuție.
De bună seamă, „sentința nu putea fi decît una singură: condamnarea la moarte pentru toți, fără excepție!" Dar Krîlenko menționează cu mărinimie că, întrucît lumea întreagă este cu ochii pe acest proces, cuvîntul procurorului „nu constituie o indicație pentru tribunal", pe care acela „trebuie s-o ia în considerare ori s-o ducă la îndeplinire" (p. 319).
Bun tribunal acela căruia trebuie să i se explice acest lucru!...
După ce procurorul a cerut pedeapsa cu moartea, inculpaților li s-a pro-, pus să declare că regretă cele făptuite şi îşi reneagă partidul. Toți au refuzat.
În verdictul său, tribunalul s-a arătat cutezător: el a pronunțat, într-adevăr, condamnarea la moarte, dar nu „pentru toți, fără excepție", ci doar pentru douăsprezece persoane. Celorlalți - puşcărie, lagăr, iar pentru încă o sută de persoane executarea pedepsei la locul de muncă.
Şi, desigur, cititorul nu poate să nu-şi amintească: la Tribunalul Suprem „privesc toate celelalte tribunale ale Republicii, [el] le oferă indicații călăuzitoare" (p. 407). Verdictul Tribunalului Suprem este folosit „în calitate de directivă pilduitoare" (p. 409). Şi vă puteți închipui cîți sunt întemnițați şi în provincie!
Poate că tot atît cît şi acest proces valorează recursul la Prezidiul VȚIK. Mai întîi, sentința a fost prezentată la conferința RKP(b). Acolo s-a făcut propunerea ca sentința de condamnare la moarte să fie înlocuită cu surghiunul în străinătate, însă Trotki, Stalin şi Buharin (ce triadă, şi de comun acord!) au propus să li se dea douăzeci şi patru de ore pentru renegare; în acest caz vor primi cinci ani de surghiun, altfel, imediat - plutonul de execuție. A fost adoptată propunerea lui Kamenev care a devenit hotărîre a VȚIK: să fie validată sentința de condamnare la moarte, dar să nu fie pusă în aplicare. Soarta viitoare a osîndiților va depinde de conduita eserilor rămaşi în libertate (evident - şi cei din străinătate). Dacă socialiştii revoluționari îşi vor continua activitatea clandestin-conspirativă şi, cu atît mai mult, lupta armată, cei doisprezece vor fi executați.
Astfel ei au fost supuşi torturii cu moartea: orice zi putea fi ziua execuției. De la Butîrki, mai accesibilă, au fost scoşi şi ascunşi la Lubianka. Li s-au interzis vizitele, scrisorile şi pachetele. De altfel şi cîteva dintre soții au fost tot atunci arestate şi exilate din Moscova.
De pe ogoarele Rusiei era strînsă cea de a doua recoltă paşnică. Nicăieri, în afară de curțile CEKA, nu mai răsunau împuşcături (la Iaroslavl a fost executat Perhurov, la Petrograd - mitropolitul Veniamin; şi alții, şi alții, şi alții). Sub cerul azuriu, pe valurile albastre, au plecat în străinătate primii noştri diplomați şi ziarişti. Comitetul Executiv Central al deputaților muncitorilor şi țăranilor păstra în sînul său ostateci pe viață.
Membrii partidului aflat la putere au citit atunci şaizeci de numere ale ziarului „Pravda" cu relatări de la proces (toți citeau ziarele), şi toți zi-

ceau: da, da, da. Nimeni n-a rostit - nu.
Şi atunci de ce se mai mirau în 1937? De ce se plîngeau?... Oare nu fuseseră puse toate fundamentele samavolniciei: mai întîi prin represiunea extrajudiciară a CEKA, prin represiunea judiciară a tribunalelor militare revoluţionare şi apoi, iată, cu aceste procese şi cu acest tînăr Cod? Oare 1937 n-a fost şi el oportun (în conformitate cu obiectivele lui Stalin şi, poate, cu ale Istoriei)?
A fost profetică expresia lui Krîlenko că ei nu judecă trecutul, ci viitorul. Începutu-i anevoie, urma vine de la sine...
***
În jurul datei de 20 august 1924, Boris Viktorovici Savinkov a trecut graniţa sovietică. A fost numaidecît arestat şi dus la Lubianka.
Referitor la această întoarcere s-au făcut numeroase presupuneri. Iată, de curînd şi revista sovietică „Neva" (1967, Nr. 11) a confirmat explicaţia dată în 1933 de Burţev(22) (revista „Bîloe" - „Trecutul", Paris, Serie nouă, II, Biblioteca „Rusia ilustrată", tomul 47): determinîndu-i să trădeze pe unii dintre agenţii lui Savinkov, iar pe alţii prostindu-i, GPU-ul a aruncat, prin intermediul lor, o momeală sigură: aici, în Rusia, lîncezeşte o mare organizaţie clandestină, care nu are însă un conducător destoinic! Nu se putea născoci o momeală mai potrivită! Şi nu putea viaţa agitată a lui Savinkov să se sfîrşească în pace la Nisa.
Ancheta a constat doar dintr-un singur interogatoriu: depoziţii benevole şi o apreciere asupra activităţii. La 23 august i-a fost înmînat rechizitoriul. (O rapiditate neverosimilă, dar asta a avut efect. Cineva s-a gîndit just că a stoarce, prin chinuri, de la Savinkov cîteva jalnice depoziţii mincinoase nu ar face decît să strice impresia de veridicitate.)
Rechizitoriul, redactat într-o terminologie abracadabrantă, îi arunca lui Savinkov în spate o sumă copleşitoare de acuzaţii: „duşman consecvent al ţărănimii celei mai sărace"; „a ajutat burgheziei ruseşti să-şi realizeze năzuinţele imperialiste" (adică, în 1918, a susţinut continuarea războiului cu Germania); „a întreţinut relaţii cu reprezentanţii comandamentului aliaţilor" (aceasta se referă la perioada cînd s-a aflat la conducerea ministerului de război!); „a intrat în comitetele de soldaţi cu intenţii provocatoare" (adică a fost ales de către deputaţii soldaţilor); şi, să mori de rîs, avea „simpatii monarhice". Toate acestea sunt însă lucruri vechi. Existau şi acuzaţii noi, nelipsite, de altfel, din toate procesele viitoare: bani primiţi de la imperialişti; spionaj pentru Polonia (Japonia au omis-o!...) şi a vrut să otrăvească Armata Roşie cu cianură de potasiu (dar n-a otrăvit nici un soldat).
La 26 august a început procesul. Preşedinte era Ulrich (îl întîlnim pentru prima oară aici), dar nu exista acuzator, precum nici apărător. Savinkov se apăra puţin şi fără pic de rîvnă, n-a avut nici o obiecţie la probele materiale. Şi se pare că aici s-a potrivit foarte bine, l-a tulburat pe inculpat melodia aceea: căci noi şi dumneavoastră suntem ruşi!...

Dumneavoastră şi noi - egal noi! De bună seamă că iubiţi Rusia, noi vă respectăm iubirea, dar oare noi n-o iubim? Oare, acum, nu suntem noi tăria şi slava Rusiei? Şi dumneavoastră aţi vrut să luptaţi împotriva noastră? Căiţi-vă!...
Dar mai bizară decît orice a fost sentinţa: „Interesele apărării orînduirii revoluţionare nu impun aplicarea pedepsei capitale şi, considerînd că conştiinţa maselor proletare nu este călăuzită de motivul răzbunării" - să se comute pedeapsa cu moartea în zece ani închisoare.
Acest lucru a fost senzaţional, a tulburat multe spirite atunci: ce să însemne asta? Dezgheţ? Regenerare? Ulrich, în „Pravda", s-a scuzat şi a dat explicaţii de ce a fost graţiat Savinkov. Păi, fiindcă în şapte ani Puterea Sovietică a devenit foarte puternică! Nu cumva credeţi că ea se teme de un oarecare Savinkov? (Iată însă că în al 20-lea an va mai slăbi, atunci să nu vă faceţi griji, vom împuşca cu sutele de mii.)
Astfel după cea dintîi enigmă, a întoarcerii, cea de a doua enigmă a devenit această sentinţă de necondamnare la moarte. (Burţev explică asta prin faptul că, în parte, Savinkov a fost înşelat cu prezenţa, chipurile, în cadrul GPU-ului a unor uneltiri opoziţioniste, îndreptate spre realizarea unei alianţe cu socialiştii; iar el va fi eliberat şi pus să lucreze, - astfel încît a făcut o înţelegere cu anchetatorul.) După proces, lui Savinkov i s-a permis... să trimită scrisori deschise în străinătate, inclusiv lui Burţev, în care el îi asigura pe revoluţionarii emigranţi că puterea bolşevicilor se bizuie pe sprijinul poporului şi este inadmisibil să lupţi împotiva ei.
În mai 1925, celor două enigme li s-a adăugat încă una: Savinkov, într-o stare sufletească deplorabilă, s-a aruncat de la fereastra nezăbrelită în curtea interioară a închisorii Lubianka, şi îngerii lui păzitori n-au izbutit să-l prindă şi să-l salveze. Dar, Savinkov le-a lăsat pentru orice eventualitate un document justificativ (ca să nu aibă neplăceri la slujbă), în care explica logic şi coerent de ce s-a sinucis. Iar scrisoarea era compusă cu atîta fidelitate şi atît de în spiritul, şi atît de în stilul lui Savinkov, încît toată lumea i-a dat crezare: nimeni, în afară de Savinkov, nu putea să scrie această scrisoare, şi el şi-a pus capăt zilelor, dîndu-şi seama de falimentul lui politic. (La fel şi Burţev cel clarvăzător a pus cele petrecute pe seama apostaziei lui Savinkov, fără ca măcar să se îndoiască de autenticitatea scrisorilor lui şi nici de sinuciderea lui. Perspicacitatea are şi ea limitele ei.)
Iar noi, noi, nătărăii, care am ajuns mai tîrziu deţinuţi la Lubianka, repetam creduli, ca nişte papagali, că plasele de fier deasupra casei scărilor de la Lubianka au fost instalate de cînd s-a aruncat Savinkov. Ne lăsăm cuceriţi într-atît de frumoasa legendă, încît uităm că experienţa penitenciarelor este internaţională! Fiindcă astfel de plase au existat la închisorile americane încă de la începutul secolului şi cum ar fi fost posibil ca tehnica sovietică să rămînă mai prejos?
Aflat pe patul de moarte într-un lagăr din tirului Kolîmei, fostul cekist

Arthur Schrubel i-a povestit unui deținut din preajma lui că el a fost unul dintre cei patru care l-au aruncat pe Savinkov de la fereastra etajului al patrulea în curtea interioară de la Lubianka! (Şi aceasta nu contrazice relatarea contemporană din revista „Neva": era un pervaz jos, aproape ca la uşa de la balcon. Au ales bine camera! Doar că la scriitorul sovietic îngerii păzitori au dat dovadă de neglijență, în vreme ce, după Schrubel - l-au aruncat împreună.)
Astfel, cea de a doua enigmă a verdictului neobişnuit de indulgent este dezlegată de cea de a treia, mai violentă.
Acest zvon îndepărtat a ajuns totuşi pînă la mine, iar eu l-am transmis în 1967 lui M. P. Iakubovici, iar acesta, cu însufleţire încă tinerească şi cu ochi strălucitori, a exclamat: „Cred! Se potriveşte. Şi eu care nu l-am crezut pe Blumkin?(23), mă gîndeam că se laudă". Totul a devenit clar: la sfîrşitul anilor '20, Blumkin i-a povestit în mare taină lui Iakubovici că el a scris aşa-zisa scrisoare dinainte de moarte a lui Savinkov, din însărcinarea GPU-ului. Într-adevăr, cînd Savinkov se afla în puşcărie, Blumkin era persoana care avea acces permanent în celula lui, „îi înveselea" serile. (Oare o fi simțit Savinkov că moartea îl vizita atît de des, moartea insinuantă şi prietenoasă în care nu ghiceşti niciodată cînd îți vine sfîrşitul?) Aceste vizite i-au ajutat lui Blumkin să deprindă maniera de a vorbi şi a gîndi a lui Savinkov, de a pătrunde în cercul ultimelor lui gînduri.
Ne întrebăm: de ce l-au aruncat pe fereastră? Nu era mai simplu să-l otrăvească? Probabil că voiau să arate cuiva cadavrul, sau presupuneau că îl vor arăta.
Aici este momentul să continuăm povestea soartei lui Blumkin, cekistul atotputernic, pe care, cîndva, Mandelstam(24) l-a pus la punct fără frică. Ehrenburg a început la un moment dat să cerceteze cazul lui Blumkin, însă brusc s-a oprit cuprins de jenă. Sunt multe de povestit. După înfrîngerea din 1918 a eserilor de stingă, ucigaşul lui Mirbach(25) nu numai că nu a fost pedepsit, nu numai că nu a împărtăşit soarta eserilor de stînga, dar a fost protejat de Dzerjinski (tot aşa a vrut să-l protejeze şi pe Kosîrev) şi, aparent, convertit la bolşevism, îl țineau, fără îndoială, pentru asasinate de importanță deosebită. Odată, pe la începutul anilor '30, a călătorit în străinătate pentru a săvîrşi un asasinat secret. Spiritul de aventurier sau admirația pentru Troțki l-au mînat pe Blumkin în Insulele Marmora: să-l întrebe pe dascălul legiuitor dacă nu are ceva de trimis în URSS? Troțki i-a dat un pachet pentru Radek. Blumkin l-a adus, la înmînat lui Radek, şi vizita lui la Troțki ar fi rămas secretă dacă strălucitorul Radek n-ar fi fost încă de pe atunci turnător.
Radek l-a doborît pe Blumkin, iar acesta a fost înghițit de monstrul pe care însuşi l-a hrănit din mîna lui cu cel dintîi lapte amestecat cu sînge.
Şi încă nu am ajuns la marile procese, procesele celebre...

Capitolul 10
LEGEA în FLOARE

UNDE sunt oare acele mulțimi înnebunite care se strecoară spre sîrma ghimpată de la frontiera noastră dinspre Occident şi pe care ar trebui să le împuşcăm conform articolului 71 din Codul penal pentru întoarcerea neautorizată în RSFSR? În pofida previziunii ştiințifice, acele mulțimi nu au existat, şi articolul dictat de Lenin s-a dovedit inutil. Singurul năstruşnic din toată Rusia s-a dovedit Savinkov, dar, pînă la urmă, nici lui nu i-au aplicat acel articol, în schimb, sancțiunea opusă - expulzarea din țară în loc de împuşcare, a fost încercată din plin şi fără întîrziere.
Încă din acele zile cînd redactarea codului era în toi, Vladimir Ilici, încă urmărit de ideea sa, scria la 19 mai 1922:
„Tov. Dzerjinski! Apropo de expulzarea în străinătate a scriitorilor şi profesorilor care ajută contrarevoluția. Trebuie pregătită cu minuțiozitate. Fără pregătire, vom face gafe... Trebuie să punem chestiunea astfel încît aceşti «spioni militari» să fie înhățați încontinuu şi în mod sistematic, şi apoi să fie expulzați în străinătate. Vă rog să arătați această scrisoare, în secret, membrilor Biroului Politic, fără s-o multiplicați"*.
Caracterul secret firesc era conferit în acest caz de importanța şi caracterul pilduitor al măsurii. Amplasarea extrem de clară a forțelor de clasă în Rusia Sovietică era stricată de această pată vîscoasă şi fără contur a vechii intelectualități burgheze, care în domeniul ideologic a jucat un autentic rol de spion militar, şi nu s-ar putea născoci nimic mai bun decît raderea neîntîrziată a acestui chist al gîndirii şi aruncarea lui peste granițã.
Tovarăşul Lenin fusese doborît la pat de boala lui, dar, evident, membrii Biroului Politic au aprobat, şi tovarăşul Dzerjinski a purces la capturare, şi la sfîrşitul anului 1922 aproximativ trei sute dintre cei mai de seamă cărturari ruşi au fost îmbarcați pe... un şlep?... Nu, pe un vapor şi expediați la groapa de gunoi a Europei. (Dintre numele care s-au afirmat şi au devenit celebre acolo au fost filosofii N. O. Losski, S. N. Bulgakov, N. A. Berdiaev, F. A. Stepun(1), B. P. Vîşeslavțev, L. P. Karsavin(2), I. A. Ilin(3), apoi istoricii S. P. Melgunov, V. A. Miakotin, A. A. Kizevetter(4), I. I. Lapşin, scriitorii şi publiciştii I. L Aichenwald(5), A. S. Izgoev, M. A. Osorghin(6), A. V. Peşehonov(7). În grupuri mai mici au continuat să expedieze şi la începutul anului 1923, de pildă pe secretarul lui Lev Tolstoi - V. F. Bulgakov(8). Din pricina cunoştințelor compromise, aici au nimerit şi matematicieni: D. F. Selivanov.
Însă n-au izbutit să înhațe încontinuu şi în mod sistematic. Oare din pri-

*Lenin. Op. Cit., vol. 54. pp. 265-266.

cina gălăgiei făcute de emigraţie, că asta constituie un „cadou" pentru ea? Oricum, a reieşit că nici această pedeapsă nu este cea mai bună şi au scăpat din mînă un material foarte bun de împuşcat, care acolo, în acea groapă de gunoi, putea zămisli flori otrăvitoare. Şi această pedeapsă a fost abandonată. Şi toate epurările ulterioare se făceau fie prin trimiterea la Duhonin(9), fie prin trimiterea în Arhipelag.
Sancţionat în 1926 (în vigoare pînă în perioada lui Hruşciov), Codul penal îmbunătăţit a împletit toate sforile articolelor politice anterioare în năvodul unic şi trainic al articolului 58, pe care l-a aruncat la pescuitul intelectualităţii. Pescuitul s-a extins repede şi asupra intelectualilor ingineri şi tehnicieni, cu atît mai periculoşi, cu cît ocupau o poziţie solidă în economia naţională, şi erau greu de controlat numai cu ajutorul învăţăturii înaintate. Acum s-a văzut clar că procesul în apărarea lui Oidenborger a fost o greşeală (frumos Centru s-ar fi înjghebat acolo!), iar declaraţia de absolvire a lui Krîlenko*: că „nu poate fi vorba de sabotaje ale inginerilor în anii 1920-1921 - a fost pripită. Dacă n-au fost sabotaje, atunci, mai rău, a fost diversiune (acest cuvînt a fost descoperit, se pare, de un simplu anchetator la afacerea Şahtî)
Abia s-a înţeles ce trebuia căutat: diversiunea, şi, numaidecît, în pofida caracterului neobişnuit al acestui concept în istoria omenirii, a început să fie cu uşurinţă descoperit în toate ramurile industriei şi în orice întreprindere separată. Dar în aceste descoperiri mărunte nu se regăsea plenitudinea conceptului, nu se regăsea perfecţiunea execuţiei, iar natura lui Stalin şi toată acea parte cercetătoare a justiţiei năzuiau spre ele. Dar, în sfîrşit, Legea noastră s-a maturizat, este în floare şi poate arăta lumii ceva într-adevăr perfect ! Un proces unic, mare, bine coordonat, de data aceasta împoriva inginerilor. Şi astfel a fost pus pe rol

PROCESUL ŞAHTÎ (18 mai - 15 iulie 1928). Sesiune extraordinară a Tribunalului Suprem al URSS, preşedinte A. I. Vîşinski (încă rector al Universităţii de Stat din Moscova), acuzator principal N. V. Krîlenko (o întîlnire memorabilă, un fel de predare a ştafetei juridice!)**, 53 de inculpaţi, 56 de martori. Grandios!!!
Dar, vai, grandoarea conţinea şi slăbiciunea acestui proces: dacă fiecare inculpat ar fi mînuit doar cu trei fire, în total ar fi 159, iar Krîlenko are numai zece degete şi Vîşinski tot zece. Fireşte, „acuzaţii s-au străduit să dezvăluie societăţii crimele lor grave", dar nu toţi, numai şaisprezece.

* N. V. Krîlenko. Op. cit., p. 437.
**Membri erau vechii revoluţionari Vasiliev-Iujin şi Antonov-Saratovski. Sonoritatea simplă a numelor lor atrăgea simpatia. Se reţin uşor. Pe neaşteptate, în 1962, în „Izvestia" sunt publicate necrologurile victimelor represiunii. Cine credeţi că le semna? Longevivul Antonov Saratovski! Poate a gustat şi el? Însă de aceştia nu-şi aminteşte.)

Treisprezece „s-au eschivat". Iar douăzeci şi patru nu s-au recunoscut vinovaţi*. Acest lucru introducea o discordanţă inadmisibilă, pe care masele nu puteau s-o înţeleagă. Alături de calităţile (de altfel obţinute în procesele precedente) - neputinţa acuzaţilor şi a apărătorilor, incapacitatea lor de a deplasa ori de a evita povara verdictului — cusururile acestui proces nou săreau în ochi şi oricui puteau fi iertate, dar unui om cu experienţa lui Krîlenko - nu.

În pragul societăţii fără clase eram în sfîrşit în stare să realizăm un proces juridic nonconflictual (care să reflecte caracterul nonconflictual al orînduirii noastre interne), în care să aspire împreună spre un obiectiv unic şi tribunalul, şi procurorul, şi apărarea, şi inculpaţii.

Dar şi proporţiile procesului Şahtî - doar industria carboniferă şi din ea numai Donbassul, nu erau pe măsura epocii.

De bună seamă că numaidecît, chiar din ziua cînd s-a încheiat procesul Şahtî, Krîlenko a început să sape o nouă groapă, mai încăpătoare (în ea au căzut chiar doi dintre colegii lui în procesul Şahtî: acuzatorii publici Osadcii şi Schein). Se înţelege de la sine cu cîtă rîvnă şi pricepere a fost ajutat de întregul aparat al OGPU-ului, care fusese preluat de mîinile ferme ale lui Iagoda. Trebuia creată şi demascată o organizaţie de ingineri, care să cuprindă toată ţara. Pentru aceasta era nevoie de cîteva figuri puternice de diversionişti care să fie puse în frunte. Şi cine nu cunoaşte o astfel de figură incontestabil puternică, nesuferit de trufaşă, în mediul ingineresc? Piotr Akimovici Palcinski. Inginer de mine renumit încă de la începutul secolului. În primul război mondial era deja vicepreşedintele Comitetului Industrial de Război, adică dirija eforturile de război ale întregii industrii particulare ruseşti. După Februarie a devenit adjunctul ministrului industriei şi comerţului. Pentru activitatea lui revoluţionară a fost urmărit sub regimul ţarist; după Octombrie a fost întemniţat de trei ori (1917, 1918, 1922). Din 1920 este profesor la Institutul de mine şi consultant al Gosplanului. (Mai amănunţit despre el - vezi Partea a treia, cap. 10.)

Tocmai pe acest Palcinski l-au desemnat ca inculpat principal în noul şi grandiosul proces. Dar superficialul Krîlenko, pătrunzînd pe tărîmul, nou pentru el, al ingineriei, nu doar că habar nu avea de rezistenţa materialelor, însă nici despre o eventuală rezistenţă a sufletelor nu avea nici cea mai mică idee, în pofida zgomotoasei lui cariere de procuror, care dura de zece ani. Alegerea lui Krîlenko s-a dovedit greşită. Palcinski a rezistat tuturor mijloacelor cunoscute de OGPU - şi nu a cedat, şi a murit, şi nu a semnat nici o tîmpenie. Împreună cu el au suportat încercarea şi evident că nici ci nu au cedat, N. K. von Meck şi A. F. Veliciko. Deocamdată nu ştim dacă au murit torturaţi ori împuşcaţi, dar ei au de-

*„Pravda", 24 mai 1928, p. 3.

monstrat că este posibil să te împotriveşti, este posibil să rezişti, şi astfel au lăsat o pată de reproş arzător tuturor inculpaților celebri care au urmat.
Ascunzîndu-şi înfrîngerea, lagoda a publicat, la 24 mai 1929, un scurt comunicat al OGPU-ului privind împuşcarea celor trei, pentru o diversiune de proporții uriaşe, şi condamnarea multor altora nemenționați*.
Şi cît timp s-a pierdut în zadar! Aproape un an! Şi cîte nopți de interogatorii! Şi cîtă fantezie de anchetator! Şi totul în van! Krîlenko a trebuit să ia totul de la capăt, sa caute o figură strălucitoare şi puternică, dar care, în acelaşi timp să fie foarte slabă şi foarte docilă, însă atît de puțin înțelegea el soiul acesta blestemat al inginerilor, că a mai pierdut un an cu încercări nereuşite. Din vara lui 1929 l-a luat în primire pe Hrennikov, dar şi Hrennikov a murit fără să accepte josnicul rol. L-au frînt pe bătrînul Fedotov, dar el era textilist, un domeniu neavantajos! Şi a mai trecut un an. Țara aştepta un proces de diversiune atotcuprinzător, aştepta tovarăşul Stalin, dar toate încercările lui Krîlenko dădeau greş. Şi de-abia în vara anului 1930, cineva a găsit şi i-a propus: Ramzin, directorul Institutului termotehnic! L-au arestat, şi în trei luni a fost pregătit şi prezentat un spectacol excepțional, perfecțiunea întruchipată a justiției noastre şi model pentru justiția mondială:
PROCESUL „PARTIDULUI INDUSTRIAL" (25 noiembrie - 7 decembrie 1930), sesiunea extraordinară a Tribunalului Suprem, acelaşi Vîşinski, acelaşi Antonov-Saratovski şi, preferatul nostru, acelaşi Krîlenko.
Acum nu mai apar „motive tehnice, care să ne împiedice să punem la dispoziția cititorului stenograma completă a procesului: iat-o*'*, ori să nu permitem accesul corespondenților străini.
Un proiect măreț: pe banca acuzaților se afla toată industria țării, toate ramurile ei şi organele de planificare. (Numai ochiul regizorului vede fisura pe unde s-a prăvălit industria minieră şi transportul feroviar.) În plus -zgîrcenie în utilizarea materialului: numai opt acuzați (s-au luat în considerație greşelile săvîrşite în procesul Şahtî).
Veți exclama: şi opt oameni pot să reprezinte întreaga industrie? Da, pentru noi sunt chiar prea mulți! Trei din opt sunt din industria textilă, ca fiind cea mai importantă ramură pentru apărare. Atunci, probabil, aveți o armată de martori? Şapte oameni, şi ei diversioniști şi, de asemenea, arestați. Atunci - teancuri de probe materiale? Desene, proiecte, directive, situații, considerații, denunțuri, însemnări personale? Nimic ! Adică - nici o hîrtiuță! Dar GPU-ul ce-a păzit? A arestat atîția oameni şi n-a pus mina pe nici o hîrtiuță? „Au fost multe", dar „toate au fost distru-

* „Izvestia", 24 mai 1929.
**Procesul Partidului industria!, Ed. Legislația sovietică, Moscova, 1931.

se". Pentru că: „unde să țină arhiva?" La proces sunt prezentate doar cîteva articolaşe de ziar - de-ale emigranților şi de-ale noastre. Dar pe ce temeiuri se va edifica acuzarea?! Păi, se descurcă el, Nikolai Vasilievici Krîlenko. Nu e prima oară: „în toate împrejurările, cea mai bună probă materială este mărturia inculpaților.*

Dar ce fel de mărturie? Fără constrîngere, sinceră, din suflet, cînd căința smulge din piept monologuri întregi şi ai tot vorbi, şi ai demasca, şi ai biciui!

Bătrînului Fedotov i-au spus să se aşeze, destul. Dar nu, el insistă să mai dea explicații şi să mai facă alte comentarii! În cinci şedințe de audiere neîntrerupte aproape că nici nu-i nevoie să pui întrebări: inculpații vorbesc necontenit, explică şi apoi mai cer o dată cuvîntul să facă adăugiri. În mod deductiv, ei expun tot ce e necesar pentru acuzare fără nici un fel de întrebări. Ramzin, de pildă, după explicații ample, pentru mai multă claritate, mai face şi scurte rezumate, ca pentru nişte studenți mediocri. Inculpații se tem cel mai mult să nu rămînă ceva neclarificat, cineva nedemascat, vreun nume nepronunțat, vreo intenție de diversiune neelucidată. Şi cum se autoblamează! „Sunt un duşman de clasă", „sunt vîndut", „ideologia noastră burgheză". Procurorul: „Asta a fost greşeala dumneavoastră?" Cearnovski: „Şi crima mea!" Krîlenko pur şi simplu nu are ce face, de cinci şedințe bea ceai cu biscuiți sau ce i se aduce acolo.

Dar cum suportă acuzații asemenea explozie emoțională? Înregistrări pe bandă de magnetofon nu există, dar avocatul apărării Oțep relatează: „Cuvintele acuzaților curgeau pe un ton serios, rece, potolit - specific profesional". Na-ți-o bună! Atîta dorință pătimaşă pentru destăinuire şi deodată -serios? rece? Ba mai mult, probabil îşi mormăie atît de încet textul lor monoton, plin de căință, că deseori Vîşinski îi pofteşte să vorbească mai tare, fiindcă nu se aude nimic!

Armonia procesului nu este stricată cîtuşi de puțin nici de apărare: ea este de acord cu toate propunerile procurorului; rechizitoriul acestuia îl numeşte istoric, iar argumentele ei - slabe şi rostite fără convingere, căci „avocatul sovietic este întîi de toate cetățean sovietic" şi „laolaltă cu toți muncitorii trăieşte un sentiment de indignare" față de crimele săvîrşite de inculpați (Procesul Partidului industrial, p. 488). În timpul audierii judiciare, apărarea pune întrebări timide, modeste şi renunță numaidecît la ele dacă intervine Vîşinski. De fapt, avocații nu apără decît doi textiliști inofensivi şi nu contestă conținutul infracțiunii, nici calificarea acțiunilor, ci doar întreabă timid: nu s-ar putea oare ca clientul lor să nu fie pus la zid? Ce este mai folositor, tovarăşi judecători, „cadavrul lui ori munca lui" ?

*Procesul Partidului industrial, p. 453.

Care sunt crimele infecte ale acestor ingineri burghezi? Iată-le. S-au planificat ritmuri diminuate de dezvoltare (de exemplu, creşterea anuală a producţiei doar cu 20-22%, în vreme ce muncitorii sunt pregătiţi să dea 40 şi 50%). S-au încetinit ritmurile de extragere a combustibililor locali. Kuzbassul nu se dezvolta suficient de repede. Foloseau discuţiile teoretico-economice (oare să alimenteze Donbassul cu electricitate de la Dneproghes, să construiască o super-autostradă Moscova-Donbass?) pentru întîrzierea soluţionării unor probleme importante. (În timp ce inginerii discută, treaba, chipurile, nu merge.) Au întîrziat examinarea proiectelor inginereşti (nu le-au aprobat pe loc). În cursurile de rezistenţa materialelor promovau o linie antisovietică. Instalau utilaje învechite. Imobilizau capitalurile (le investeau în şantiere costisitoare şi de lungă durată). Efectuau reparaţii inutile! Foloseau metalul cu nechibzuinţă (asortiment incomplet de fler). Creau disproporţii între ateliere, între materia primă şi posibilităţile de a o prelucra (acest lucru s-a văzut mai cu seamă în ramura textilă, unde s-au construit vreo două fabrici în plus decît era nevoie pentru recolta de bumbac). Apoi — se făceau salturi de la planurile minimale la cele maximale. Şi a început o dezvoltare accelerată, evident dăunătoare, a aceleiaşi industrii textile nefericite, însă ceea ce este mai important: s-au pus la cale (dar nu s-au înfăptuit niciodată şi nicăieri) diversiuni în energetică. Astfel, diversiunea nu constă în distrugeri şi stricăciuni, ci îmbracă o formă planificată şi operativă, care trebuia să ducă la o criză generală şi chiar la o paralizie economică în anul 1930! Dar nu a dus tocmai datorită contra-planurilor industriale şi financiare propuse de mase (dublarea cifrelor!)

— Ne-ne-ne... va replica un cititor sceptic.

Cum? Nu vă e de ajuns? Dar dacă la proces vom repeta şi rumega de şapte-opt ori fiecare punct, atunci va ieşi destul, nu?

— Ne-ne-ne, o va ţine pe a lui cititorul anilor '60. Dar probabil că toate acestea puteau să se producă tocmai din pricina acelor contra-planuri industriale şi financiare? Să vedeţi ce disproporţii apar dacă orice adunare sindicală, fără să întrebe Gosplanul, poate să răstoarne după bunul plac toate proporţiile.

Of, amară este pîinea procurorului! S-a luat hotărîrea să se publice totul în presă, cuvînt cu cuvînt! Prin urmare, vor citi şi inginerii. Ai intrat în horă, trebuie să joci! Şi Krîlenko se lansează neînfricat să întrebe şi să comenteze tot felul de amănunte inginereşti! Şi paginile interioare ale marilor ziare sunt pline cu tot felul de subtilităţi tehnice tipărite cu petit. Conta pe faptul că cititorii vor fi buimăciţi, nu le vor ajunge nici serile, nici zilele de sărbătoare, aşa că n-or să citească totul, ci doar va remarca refrenul ce revenea după cîteva paragrafe: au sabotat, au sabotat, au sabotat!

Şi dacă totuşi vor citi? Rînd cu rînd?

Vor vedea atunci, parcurgînd autoacuzaţiile anoste, alcătuite fără înde-

mînare şi lipsite de inteligență, că juvățul de la Lubianka s-a apucat de o treabă care îl depăşeşte. Că gîndirea cu aripi puternice a secolului al XX-lea se va smulge şi va zbura din orice ştreang. Da, aceşti arestați au fost închişi, supuşi, reprimați, dar gîndirea zboară! Chiar limbile speriate şi istovite ale inculpaților izbutesc să numească şi să ne spună totul.

Iată în ce ambianță lucrau ei. Kalinnikov: „La noi s-a creat un climat de neîncredere pe plan tehnic". Laricev: „Voiam ori nu voiam, aceste patruzeci şi două de milioane de tone de petrol trebuia să le scoatem (adică aşa s-a poruncit de sus)... fiindcă, oricum, patruzeci şi două de milioane de tone de petrol nu pot fi extrase în nici un fel de condiții" (Procesul Partidului industrial, p. 325).

Între aceste două imposibilități era imobilizată întreaga activitate a acestei generații nefericite de ingineri. Institutul termotehnic se mîndreşte cu rezultatele cercetării sale principale: creşterea spectaculară a coeficientului de utilizare a combustibilului; pornind de la aceasta, în planul de perspectivă sunt diminuate necesitățile în extracția combustibilului. Deci au sabotat, diminuînd producția de combustibil! - în ceea ce priveşte transportul, au trecut în plan reutilarea tuturor vagoanelor cu un dispozitiv de cuplare automată: deci - au sabotat, au imobilizat capitalul! (Dispozitivul de cuplare automată se introduce şi se justifică în termen îndelungat, dar nouă ne trebuie mîine!) — (Pentru folosirea mai avantajoasă a căilor ferate cu o singură linie au hotărît să mărească locomotivele şi vagoanele. Asta-i modernizare? Nu, diversiune! Pentru că va trebui să se cheltuiască fonduri pentru consolidarea suprastructurii podurilor şi a liniilor! - Pornind de la raționamentul economic profund că în America este ieftin capitalul şi scumpă mîna de lucru, pe cînd la noi este invers, dar nu trebuie să-i imităm pe americani, Fedotov trage următoarea concluzie: nu are rost să cumpărăm acum maşinile americane scumpe, pentru viitorii zece ani ne este mai avantajos să cumpărăm mai ieftin maşini englezeşti mai puțin perfecționate şi să folosim mai mulți muncitori, iar peste zece ani, cînd oricum vor trebui schimbate, indiferent de care ar fi, vom cumpăra atunci mai scumpe. Diversiune! Sub pretextul unor economii, el nu vrea ca industria sovietică să fie înzestrată cu maşini perfecționate! - s-au apucat să construiască fabrici noi din beton armat, în loc de beton simplu, mai ieftin, explicînd că cheltuielile sunt justificate pentru cel puțin o sută de ani. Nu-i asta diversiune? Imobilizare de capitaluri, absorbire de armătură, care este deficitară! (oare voiau s-o păstreze pentru proteze dentare?)

Fedotov încuviințează bucuros de pe banca acuzaților:

— Fireşte, dacă astăzi contează fiecare copeică atunci socotiți că este diversiune. Englezii spun aşa: sunt prea sărac ca să-mi cumpăr lucruri ieftine.

Încearcă să-i explice cu blîndețe procurorului tare de cap:

— Abordările teoretice, de orice fel, au drept rezultat norme care în final sunt (vor fi socotite!) dăunătoare... (p. 365).
Oare un inculpat speriat putea să se exprime mai clar de-atît?... Ceea ce pentru noi este teorie, pentru voi este diversiune! Căci voi vreți să înhățați lotul astăzi, fără să vă gîndiți cîtuşi de puțin la ziua de mîine...
Bătrînul Fedotov încearcă să explice unde se prăpădesc sute de mii şi milioane de ruble din pricina acestei grabe absurde a planului cincinal: bumbacul nu se sortează la locul de recoltare, pentru ca fabricilor să li se livreze sortul corespunzător destinației fiecăreia. El este expediat la nimereală, cînd un sort, cînd altul. Dar procurorul nu ascultă! Cu îndărătnicia celui greu de cap revine de zece ori în timpul procesului, şi revine, şi revine la problema cea mai concretă, alcătuită din cubulețe: de ce s-au apucat să construiască „fabrici-palate", cu etaje înalte, coridoare largi şi ventilație prea bună? Oare asta nu e o diversiune evidentă? Căci asta înseamnă imobilizare de capital, nerambursabilă.! Diversioniştii burghezi ii explică: ştiți, Comisariatul Poporului pentru Muncă a vrut, în țara proletariatului, să construiască pentru muncitori cît mai spațios şi aerisit (va să zică şi la Comisariatul Poporului pentru Muncă există diversioniști, notați!), medicii au vrut ca înălțimea etajului să fie de nouă metri, Fedotov a scăzut-o la şase... Da de ce nu la cinci?? Asta-i diversiune! (Dacă ar fi redus-o la patru şi jumătate, asta ar fi fost o diversiune sfruntată: a vrut să creeze pentru muncitorii sovietici liberi condițiile de coşmar din fabricile capitaliste.) Încearcă să-l lămurească pe Krîlenko că aceasta nu reprezintă decît trei la sută din valoarea totală a fabricii cu echipament cu tot... Nu, din nou şi iar din nou despre înălțimea etajului! Şi: cum ați îndrăznit să instalați ventilatoare atît de puternice? Sunt calculate pentru zilele de vară cele mai călduroase... De ce pentru cele mai călduroase? În zilele cele mai călduroase, muncitorii pot să transpire şi ei puțin!
Or: „Disproporțiile existau de la bun început... O organizație de neghiobi a efectuat asta înaintea «Centrului inginerilor»" (p. 204). „Nu este nevoie de nici un fel de acțiuni diversioniste... Sunt suficiente acțiunile corespunzătoare, şi atunci totul vine de la sine" (p. 202). Cearnovski nu poate să se exprime mai clar! După atîtea luni la Lubianka si, acum, pe banca acuzaților... Sunt de ajuns acțiunile corespunzătoare (adică acelea care corespund celor indicate de neghiobii de sus) şi acel plan de neconceput se va submina de la sine. — Iată diversiunea lor: „Noi aveam posibilitatea să realizăm, să spunem 1000 de tone, însă trebuia (conform planului lor stupid) 3000, şi noi nu am luat măsuri pentru a asigura realizarea acestui indicator".
Pentru o stenogramă oficială din acei ani, revizuită şi purificată, recunoaşteți că nu e puțin.
De multe ori Krîlenko îşi aduce actorii într-o stare cînd în vocile lor se simțeau intonații de epuizare, din pricina acelor bazaconii pe care îi si-

leau să le îndruge la nesfîrşit, cînd ţi se face ruşine pentru dramaturg, însă eşti nevoit să joci pentru un crîmpei de viaţă.
Krîlenko: Sunteţi de acord?
Fedotov: Sunt de acord... deşi în general nu cred... (p. 425).
Krîlenko: Confirmaţi?
Fedotov: La drept vorbind... în unele părţi... în general parcă... da (p. 356).
Pentru ingineri (cei care încă sunt în libertate, încă neîntemniţaţi, care trebuie să lucreze cu însufleţire după discreditarea judiciară a intregii bresle) nu există nici o ieşire. Totul este rău. Rău este da şi rău este nu. Rău înainte, rău înapoi. Dacă s-au grăbit, este o grabă diversionistă, nu s-au grăbit - zădărnicire diversionistă a ritmului. Au dezvoltat o ramură cu prudenţă - întîrziere intenţionată, sabotaj; s-au supus unor salturi capricioase înainte - disproporţie diversionistă. Reparaţii, îmbunătăţiri, investiţii capitale - imobilizarea capitalurilor, utilizarea echipamentului pînă la uzură — diversiune! (Dar toate acestea anchetatorii le vor afla de la ei în felul următor: privare de somn, carceră, — iar acum să aduceţi exemple convingătoare de diversiuni săvîrşite.)
— Daţi un exemplu elocvent! Un exemplu elocvent al diversiunii dumneavoastră! îi îndemna Krîlenko nerăbdător.
(Vă vor da, vă vor da exemple elocvente! Curînd se va găsi cineva să scrie şi istoria tehnicii din aceşti ani! El o să vă dea toate exemplele şi non-exemplele. Va aprecia toate convulsiile epilepticului vostru cincinal în patru ani. Atunci vom afla cîte bogăţii naţionale şi forţe s-au prăpădit în zadar. Vom afla cum cele mai bune proiecte au fost, toate, distruse, iar cele mai proaste au fost puse în aplicare, în modul cel mai rău posibil. Da, cînd hun-m-Wfi-ii(10) dau ordine inginerilor din industria diamantelor, oare ce poate ieşi bun de aici? Diletanţii entuziaşti produc stricăciuni şi mai mari decît nişte şefi mărginiţi.)
Da, o expunere mai amănunţită nu vă convine. Cu cit sunt mai multe amănunte cu atît sunt mai puţine şanse ca nelegiuirile să atragă condamnarea ia moarte.
Dar aşteptaţi, asta nu-i totul! Crimele cele mai importante n-au fost pomenite încă! Iată-le, iată-le accesibile şi pe înţelesul chiar şi al unui neştiutor de carte! Partidul industrial: 1. a pregătit intervenţia străină; 2. a primit bani de la imperialişti; 3. s-a ocupat cu spionajul; 4. a distribuit portofoliile în viitorul guvern.
Şi asta-i tot! Şi toate gurile au fost închise. Şi toţi cei care obiectau au lăsat capul în jos. Şi se aude doar tropăitul manifestaţiilor şi urletul de dincolo de fereastră: „Moarte! Moarte! Moarte!"
Dar mai amănunţit nu se poate?... La ce bun mai amănunţit?... Prea bine, poftim, doar că va fi şi mai teribil. Toţi erau conduşi de marele stat-major francez. Căci Franţa nu are nici griji, nici dificultăţi, nici lupte între partide, este de ajuns un fluierat şi diviziile se urnesc numaidecît

să înceapă intervenția! Prima dată a fost remarcată în anul 1928. Dar nu s-au înțeles, nu s-au pus de acord. Bun, au transferat-o în 1930. Din nou nu s-au înțeles. Bine, în 1931. De fapt, iată cum stau lucrurile: Franța, personal, n-o să lupte, ci doar va lua (pentru organizarea generală) o parte a Ucrainei din partea dreaptă a Niprului. Anglia cu atît mai mult nu va lua parte la operații, dar, pentru intimidare, promite să-şi trimită flota în Marea Neagră şi în Marea Baltică (pentru asta va primi petrolul din Caucaz). Iată însă cine sunt principalii combatanți: o sută de mii de emigranți (ei s-au împrăştiat de mult, dar la un semnal din fluier se vor strînge). Pe urmă Polonia (ea vrea jumătate din Ucraina). România (sunt cunoscute succesele ei strălucite în primul război mondial, este un adversar de temut). Letonia! Şi Estonia! (Aceste două țărişoare vor lăsa bucuroase deoparte grijile pentru tinerele lor orînduiri de stat şi vor porni cu mic cu mare să cucerească.) Dar lucrul cel mai cumplit îl constituie direcția loviturii principale. Cum, o şi cunoaşteți? Da! Începe din Basarabia şi mai departe, sprijinindu-se pe malul drept al Niprului - drept spre Moscova!* Şi în acest moment fatal, pe toate căile ferate... se vor produce explozii?? - nu, se va bloca circulația! Iar în centralele electrice Partidul industrial va deconecta siguranțele, şi întreaga Uniune se va cufunda în beznă, şi toate maşinile se vor opri, inclusiv cele de la fabricile de textile! Se vor dezlănțui şiruri de acte diversioniste. (Atenție, inculpați! Pînă la şedința fără public să nu menționați metodele de diversiune. Să nu pomeniți uzine şi nici puncte geografice! Să nu citați nume de familie, nici străine, nici ruseşti!) Adăugați aici lovitura de moarte care va fi dată industriei textile tocmai în preajma acestui moment! Adăugați că două-trei fabrici de textile se construiesc, ca o diversiune, în Bielorusia, ele vor servi ca bază de sprijin pentru intervenționişti (p. 356, nu e deloc o glumă)! Avînd fabricile de textile, intervenționiştii se vor năpusti spre Moscova! Dar iată complotul cel mai perfid: au vrut (dar n-au reuşit) să sece bălțile din Kuban, mlaştinile din Polesia(11) şi mlaştinile din jurul lacului Ilmen (Vîşinski interzice să fie numite locuri exacte, dar pe unul dintre martori l-a luat gura pe dinainte) şi atunci intervenționiştilor li se vor deschide drumurile cele mai scurte şi, fără să-şi ude picioarele şi copitele cailor, vor ajunge la Moscova. (Tătarilor de ce le-a fost greu? Napoleon de ce n-a mai găsit Moscova? Păi din cauza mlaştinilor din Polesia şi Ilmen. Iar dacă ele vor fi secate - Capitala cea Albă(12) va fi descoperită!) Da, şi mai adăugați că sub forma unor fabrici de cherestea s-au construit (să nu pomeniți locuri, e secret!) hangare, pentru ca avioanele intervenționiştilor să nu stea în ploaie, şi să le poată rula acolo. De asemenea s-au construit (nu pomeniți

*Cine i-o fi desenat lui Krîlenko această săgeată pe pachetul ele țigări? Oare nu acela care a conceput planul nostru de apărare pentru anul 1941?...

locuri!) clădiri pentru intervenționisti! (Unde erau încartiruiți ocupanții fără adăpost din toate războaiele precedente?...) Toate instrucțiunile, inculpații le-au primit de la niște misterioşi domni străini, K şi R. (să nu pomeniți nume în ruptul capului! În sfîrşit, nici state să nu pomeniți!) (p. 409). În ultima vreme au purces la „pregătirea unor acțiuni de trădare în cadrul unor unități ale Armatei Roşii" (să nu pomeniți felul armelor! să nu pomeniți unități, nici nume!). În această privință n-au făcut nimic, în schimb au avut de gînd (tot n-au făcut nimic) să organizeze într-una dintre instituțiile centrale ale armatei o celulă de financiari, foşti ofițeri în armata albgardistă. (Ah, armata albgardistă? Scrieți, să fie arestați!) Celule ale unor studenți cu concepții antisovietice... (Studenți? Scrieți, să fie arestați!)
(Însă nu-i bine să întinzi prea mult coarda ca nu cumva muncitorii să se descurajeze, să nu creadă că acum totul este pierdut, că puterea sovietică a scăpat frîul din mînă. Lămuresc şi această latură: au plănuit multe, dar au făcut puține! Nici una dintre ramurile industriei n-a suferit pierderi substanțiale.)
Totuşi de ce n-a avut loc intervenția? Din motive diferite şi foarte complexe. Ba că Poincare nu a fost ales în Franța, ba că emigranții noştri industriaşi au considerat că fostele lor întreprinderi n-au fost restaurate îndeajuns de bolşevici, lasă-i să mai lucreze puțin! Apoi nici cu Polonia şi nici cu România nu s-au putut defel înțelege.
Prea bine, n-a fost intervenție, a fost însă Partidul industrial! Auziți tropotul? Auziți vacarmul maselor muncitoare: „Moarte! Moarte! Moarte!" Sunt „aceia, care în caz de război vor trebui să plătească cu viața, cu privațiunile şi suferințele lor munca acestor oameni" (p. 437 - din discursul lui Krîlenko).
(Parcă a avut gura aurită: tocmai cu viețile, privațiunile şi suferințele lor vor răscumpăra, în anul 1941, aceşti demonstranți creduli munca acestor oameni! Dar încotro ați îndreptat degetul, tovarăşe procuror? Pe cine arătați cu degetul?)
Totuşi de ce „Partidul industrial"? De ce partid şi nu Centrul Inginerilor şi Tehnicienilor?? Noi ne-am obişnuit cu - Centrul!
Da, a fost şi un Centru. Dar au hotărît să se preschimbe în Partid. E mai impunător. Aşa le va fi mai uşor să lupte pentru portofolii în viitorul guvern. Asta „mobilizează masele de ingineri şi tehnicieni în lupta pentru putere". Dar cu cine să se lupte? Păi - cu alte partide! În primul rînd -cu Partidul Țărănesc al Muncii, căci acolo sunt două sute de mii de oameni! În al doilea rînd - cu partidul menşevic! Centru? Păi, iată, aceste trei partide la un loc trebuie să alcătuiască Centrul Unificat. Dar GPU-ul a avut grijă să-i nimicească. Şi este foarte bine că ne-au nimicit! (Inculpații sunt cu toții bucuroşi.)
(Stalin era măgulit să mai lichideze încă trei partide! Cele trei „centre" vor adăuga ceva la gloria lui!)

Şi, dacă există un partid, există, normal, şi un comitet central, da. Comitetul lor central! Este drept că nu s-au organizat nici un fel de conferinţe, nu s-au ţinut nici un fel de alegeri. Cine a vrut, a intrat, vreo cinci persoane. Toţi cedau unul în favoarea celuilalt. Şi locul prezidenţial şi-l cedau unul altuia. N-au existat nici şedinţe - nici la comitetul central (nimeni nu-şi aminteşte, dar Ramzin îşi aminteşte, el va spune!), nici la secţiile pe ramuri. Totuşi pare cam pustiu... Cearnovski: „De fapt, Partidul industrial nu a fost constituit formal". Cîţi membri are? Laricev: „Numărătoarea membrilor este dificilă, efectivul exact nu se cunoaşte". Şi cum organizau diversiunile? Cum îşi transmiteau directivele? Uite aşa, cine cu cine se întîlnea la întreprindere îşi transmiteau verbal. Mai departe, fiecare sabota după cum îi dicta conştiinţa. (Ramzin va numi sigur două mii de membri. Iar unde sunt două, vor aresta şi cinci, în URSS, după datele deţinute de tribunal, există în total treizeci-patruzeci de mii de ingineri. Deci, fiecare al şaptelea se arestează, cei şase vor fi speriaţi.) - Dar contactele cu Partidul Ţărănesc al Muncii? Păi se întîlnesc la Gosplan sau la VSNH, şi „pun la cale acţiuni sistematice împotriva comuniştilor de la sate"...

Oare unde am mai văzut asta? Da, iată unde: în Aida. Radames este condus la război, orchestra bubuie, opt războinici cu coifuri şi lănci, iar două mii sunt pictaţi pe pînza din fundal.

Aşa este şi Partidul industrial.

Dar nu-i nimic, merge, se poate juca! (Astăzi nici nu-ţi vine să crezi cît de teribil şi serios părea totul atunci, şi cît ne teroriza.) Şi li se vîră în cap cu forţa, prin repetiţii, şi fiecare episod este reluat de cîteva ori. Din pricina asta, viziunile apocaliptice se multiplică. Iar ca să nu pară searbăd, monoton, inculpaţii „uită" ceva neînsemnat, „încearcă să se eschiveze", şi atunci, numaidecît sunt „puşi sub tirul depoziţiilor încrucişate" şi totul pare veridic, ca într-un spectacol prezentat de MHAT.

Însă Krîlenko a exagerat. S-a gîndit să arate Partidul industrial şi din alt unghi - să-i prezinte baza socială. Aici totul se desfăşura pe cîmpul stihiei de clasă, analiza nu-l va induce în eroare, şi Krîlenko s-a abătut de la sistemul lui Stanislavski(13), n-a mai împărţit rolurile şi a lăsat în voie improvizaţia: fiecare să-şi povestească viaţa şi să spună ce atitudine a avut faţa de revoluţie şi cum a ajuns să devină diversionist.

Şi această adăugire nechibzuită, un tablou de viaţă omenească, a stricat dintr-o dată toate cele cinci acte ale piesei.

Mai întîi aflăm cu uimire că toţi aceşti opt corifei ai intelectualităţii burgheze provin din familii sărace. Fiu de ţăran, fiu al unui funcţionar cu mulţi copii, fiu de meşteşugar, fiu de învăţător sătesc, fiu de negustor ambulant... nici unul dintre cei opt n-a avut bani pentru învăţătură. Pentru a studia au fost nevoiţi să muncească, şi de la ce vîrstă? De la doisprezece ani. Unii dădeau meditaţii, alţii lucrau ca fochişti pe locomotivă. Dar iată ce este monstruos: în vremea regimului ţarist, nimeni

nu le-a barat drumul spre învățătură! Toți au absolvit liceele reale, apoi institutele tehnice de învățămînt superior, au devenit profesori de renume. (Cum aşa? Păi nouă ni s-a spus că... doar copiii de moşieri şi capitalişti...? Calendarele nu pot să mintă...)
Pe cînd acum, în era sovietică, inginerii întîmpinau mari dificultăți: aproape nu aveau posibilitatea să-şi trimită copii la studii superioare (căci copiii intelectualilor, să nu uităm, erau cei din urmă...) Tribunalul nu discută. Nici Krîlenko nu discută. (Inculpații înşişi se grăbesc să facă mențiunea că, fireşte, pe fundalul victoriilor generale, acest lucru nu are importanță.)
Începem, puțin cîte puțin, să-i deosebim şi pe inculpați (pînă acum au vorbit foarte asemănător). Diferența de vîrstă care îi desparte constituie şi diferența de onorabilitate. Explicațiile celor care au în jur de şaizeci de ani şi mai mult stîrnesc compasiune. Dar sunt combativi şi impertinenți Ramzin şi Laricev, de patruzeci şi trei de ani, şi Ocikin, de treizeci şi nouă (cel care în 1921 a făcut un denunț împotriva Direcției generale a combustibilului.) Toate depozițiile mai importante privind Partidul industrial şi intervenția sunt ale lor. Ramzin era acel soi de om (în pofida succeselor remarcabile din tinerețe) căruia nimeni dintre confrați nu-i întindea mîna. Foarte bine! La tribunal, prindea din zbor toate aluziile lui Krîlenko şi le dădea formulări precise. Toate acuzațiile se fundamentează pe memoria lui Ramzin. Dispune de o asemnea stăpînire de sine şi dîrzenie că, într-adevăr, ar putea (din însărcinarea GPU, fireşte) să ducă tratative referitoare la intervenție. - Nu-l ocolise norocul nici pe Ocikin: la douăzeci şi nouă de arii „se bucura de încrederea nelimitată a celor de la STO şi Sovnarkom".
Nu poți spune acelaşi lucru despre profesorul Cearnovski, de şaizeci şi doi de ani: studenți anonimi îl ponegreau la gazeta de perete; după douăzeci şi trei de ani de carieră didactică a fost chemat la adunarea generală a studenților „să prezinte un raport despre propria activitate" (nu s-a dus).
Profesorul Kalinnikov, în 1921, s-a aflat în fruntea unei revolte pe față împotriva Puterii Sovietice şi anume: greva profesorilor! Să ne amintim de autonomia lor academică*. În 1921 profesorii de la MVTU l-au reales pe Kalinnikov rector pentru un nou mandat, dar narkomatul nu l-a agreat şi a numit pe omul său. Atunci au participat la grevă şi studenții (căci încă nu erau adevărați studenți proletari), şi profesorii, iar Kalinnikov a fost un an de zile rector împotriva voinței Puterii Sovietice. (De-abia în 1922 au sucit gîtul autonomiei lor, după multe arestări.)
Fedotov are şaizeci şi şase de ani, iar vechimea lui de inginer de fabrică este cu unsprezece ani mai mare decît vîrstă întregului RSDRP.

*Partea întîi, capitolul 2. p. 29.

El a lucrat la toate filaturile şi fabricile de textile din Rusia (ce detestabili sunt astfel de oameni, ce bine ar fi să scăpăm mai repede de ei!), în 1905 şi-a părăsit postul de director la întreprinderile Morozov, renunțînd la un salariu considerabil, şi a preferat să participe la „funerariile roşii" ale muncitorilor ucişi de cazaci. Acum este bolnav, nu mai vede bine, şi seara nu mai poate ieşi din casă, nici măcar la teatru.
Şi aceştia pregăteau intervenția? Dezastrul economic?

II

Mulți ani la rînd, Cearnovski n-a avut nici o seară liberă, atît era de ocupat cu activitatea de profesor şi cu elaborarea noilor ştiințe (organizarea producției, bazele ştiințifice ale raționalizării). Mi-au rămas în minte din copilărie inginerii-profesori din acei ani, erau exact aşa: seri de-a rîndul erau asaltați de studenți, care îşi pregăteau lucrările de diplomă, ori proiectele, sau de doctoranzi, şi ei nu ajungeau la familiile lor decît după ora unsprezece seara. La începutul cincinalelor nu erau decît treizeci de mii în toată țara, ar fi trebuit să se bată pe ei!
Şi ei pregăteau criza? Spionau pentru pomană?
O singură frază cinstită a rostit Ramzin la proces: „Calea diversiunii este străină structurii interne a inginerimii".
Pe parcursul întregului proces, Krîlenko îi sileşte pe inculpați să se înconvoaie şi să se scuze că ei sunt „ignoranți", „analfabeți" în politică. Fiindcă politica este superioară, cu mult mai grea decît un curs de introducere în metalurgie sau construcții de turbine! Aici nu te ajută nici capul, nici studiile. Nu, să-mi răspundeți cu ce sentimente ați întîmpinat Revoluția din Octombrie? Cu scepticism? Adică de la început cu ostilitate? Dar de ce? De ce? De ce?
Krîlenko îi aduce la disperare cu întrebările lui teoretice, şi din simple erori de exprimare, nescrise în rol, ni se revelează miezul adevărului, ce a fost în realitate, din ce a fost umflată întreaga băşică.
Primul lucru pe care l-au văzut inginerii în revoluția din Octombrie a fost haosul şi distrugerea. (Şi, într-adevăr, a început o distrugere pe mulți ani.) Au mai văzut şi privarea de cele mai elementare libertăți. (Şi aceste libertăți nu s-au mai întors niciodată.) Cum puteau inginerii să recepteze dictatura muncitorilor, subordonații lor din industrie, aproape necalificați, care nu aveau habar nici de legile fizice, nici de cele economice ale producției, dar care, poftim, ocupă posturile importante, ca să-i conducă pe ingineri? De ce inginerii să nu poată să considere mai firească acea structură socială care este guvernată de acei oameni care sunt capabili să dirijeze în mod judicios activitatea ei? (Şi lăsînd la o parte doar dirijarea morală a societății, oare nu spre aceasta conduce astăzi întreaga cibernetică socială? Oare politicienii de profesie nu sunt nişte furuncule pe gîtul societății, care o împiedică să-şi rotească liberă capul şi să-şi mişte mîinile?) Şi de ce inginerii să nu aibă concepțiile lor

politice? Căci politica nici măcar nu este o ştiinţă, ci un domeniu empiric ce nu poate fi descrisă printr-o demonstraţie matematică şi, în plus, supusă egoismului uman şi pasiunilor oarbe. (Chiar şi la proces, Cearnovski spune că „politica trebuie într-o anumită măsură să se călăuzească după învăţăturile tehnicii".)
Presiunea barbară a comunismului de război nu putea decît să-i dezguste pe ingineri, inginerul nu poate să ia parte la inepţii, şi , astfel, pînă în anul 1920, majoritatea dintre ei sunt lipsiţi de activitate, deşi trăiesc într-o sărăcie cruntă. Cînd a început NEP-ul, inginerii s-au apucat bucuroşi de treabă: ei au receptat NEP-ul ca pe un simptom conform căruia puteai crede că puterii i-au venit minţile la cap. Însă, vai, condiţiile nu sunt cele dinainte: inginerii sunt consideraţi ca o pătură socială dubioasă, nu au nici măcar dreptul să-şi instruiască proprii copii; inginerii sunt retribuiţi incomparabil mai puţin decît valorează contribuţia lor în producţie; dar, cerîndu-li-se să asigure succesul producţiei şi disciplina în producţie, au fost lipsiţi de dreptul de a menţine această disciplină. Acum orice muncitor poate nu doar să nu îndeplinească dispoziţiile inginerului, dar poate să-l insulte şi chiar să-l lovească fără să fie pedepsit, şi, ca reprezentant al clasei conducătoare, muncitorul va avea întotdeauna dreptate.
Krîlenko obiectează: Vă aduceţi aminte de procesul lui Oldenborger? (adică aţi văzut cum l-am apărat?)
Fedotov: Da. Pentru a vă atrage atenţia asupra situaţiei inginerului, a trebuit să-şi piardă viaţa!
Krîlenko (dezamăgit): Nu astfel se punea problema.
Fedotov: El a murit şi nu doar el singur a murit. El a murit de bunăvoie, însă mulţi au fost ucişi. (Procesul Partidului industrial, p. 228.)
Krîlenko tace. Care va să zică este adevărat. (Răsfoiţi încă o dată dosarul procesului lui Oldenborger, închipuiţi-vă hărţuiala aceea. Şi finalul acelei replici: „... mulţi au fost ucişi".)
Aşadar inginerul este vinovat de toate, fără să se fi făcut vinovat de ceva! Dacă, într-adevăr, greşeşte undeva, căci şi el este om, va fi sfîşiat fără doar şi poate, dacă nu îl vor acoperi colegii. Parcă ei sunt capabili să înţeleagă sinceritatea?... Astfel, uneori, inginerii sunt nevoiţi să mintă în faţa conducerii de partid.
Pentru a restabili autoritatea şi prestigiul inginerilor, ei trebuie într-adevăr să se unească şi să se ajute unul pe celălalt: ei sunt cu toţii ameninţaţi, însă pentru o astfel de unire nu este nevoie de nici o conferinţă, de nici un carnet de membru. Ca orice înţelegere reciprocă între oameni inteligenţi, cu gîndire limpede, ea se realizează prin cîteva cuvinte şoptite, uneori aproape din întîmplare, nu este deloc nevoie de voturi. De rezoluţiile şi de bătul partidului au nevoie doar minţile mărginite. (Iată ceea ce nu poate nicidecum înţelege Stalin şi nu înţeleg nici anchetatorii şi tot anturajul lor! Ei nu au trăit experienţa unor astfel de

relații umane, aşa ceva ei nu au văzut în istoria partidului !) Unitatea există de mult între inginerii ruşi în această țară mare şi analfabetă, ea a fost verificată cîteva decenii de-a rîndul. Dar noua putere a observat-o şi a fost cuprinsă de îngrijorare.
A sosit şi anul 1927. Unde s-a evaporat înțelepciunea NEP-ului! S-a dovedit însă că întreg NEP-ul n-a fost decît o amăgeală cinică. Sunt lansate proiectele nereale şi smintite ale supra-industrializării galopante, sunt publicate planuri şi sarcini imposibile. În aceste condiții ce trebuie să facă mintea colectivă a grupului de ingineri, aflat în conducerea Gosplanului şi a VSNH? Să se supună nebuniei? Să se dea la o parte? Pentru ei înşişi asta nu înseamnă nimic, pe hîrtie poți scrie tot felul de cifre, dar „tovarăşilor noştri, cu care lucrează practic, nu le va sta în putere să realizeze aceste sarcini". Trebuie, va să zică, să se străduiască să modereze aceste planuri, să le regleze în mod rațional, sarcinile de plan exagerate să fie eliminate. Inginerii ar trebui să aibă un Gosplan al lor pentru corectarea prostiei conducătorilor, şi-culmea ironiei-în interesul lor! Şi în interesul întregii industrii şi al poporului, fiindcă întotdeauna vor fi respinse hotărîrile distrugătoare şi se vor recupera milioanele vărsate şi risipite pe jos. În vacarmul general dezlănțuit de susținătorii cantității, ai planului şi supraplanului trebuie apărată „calitatea – sufletului tehnicii". În spiritul acesta trebuie educați şi studenții.
Aceasta este țesătura fină şi gingaşă a adevărului. Aşa cum a fost.
Dar să expui aşa ceva cu glas tare în anul 1930 echivala cu punerea la zid!
Iar pentru furia mulțimii era prea puțin, nu sărea în ochi!
Iată de ce înțelegerea tacită şi salvatoare pentru întreaga țară a inginerimii trebuie să fie machiată în culorile murdare ale diversiunii şi intervenției.
Astfel în acest tablou intercalat ni s-a prezentat o viziune imaterială şi sterilă a adevărului. Munca regizorală s-a dus pe apa sîmbetei, pe Fedotov l-a luat gura pe dinainte cu privire la nopțile nedormite în decursul celor opt luni de cînd fusese arestat; la nu ştiu ce lucrător important de la GPU, care i-a strîns mîna (?) recent (deci a fost o învoială? Jucați-vă rolurile, şi GPU-ul îşi va ține făgăduiala?!). Iată însă că şi martorii, deşi rolurile lor sunt incomparabil mai mici, încep să se poticnească.
Krilenko: Ați participat la întîlnirile acestui grup?
Martorul Kirpotenko: De două-trei ori, cînd s-au discutat problemele intervenției.
Tocmai ce trebuie!
Krilenko (încurajator): Continuați!
Kirpotenko (pauză): În afară de asta, eu nu ştiu nimic.
Krîlenko îl îndeamnă, îi aduce aminte.
Kirpotenko (tîmp): În afară de intervenție, eu nu ştiu nimic (p. 354).

Iar la o confruntare cu Kuprianov nici faptele nu concordau. Krîlenko s-a înfuriat şi a început să strige la deținuții grei de cap:
— Atunci trebuie să faceți astfel încît răspunsurile să fie identice! (p. 358).
Iată însă că în antract, în culise, totul este readus la proporțiile standard. Toți inculpații sunt din nou pe sfori şi aşteaptă să fie mînuiți. Şi Krîlenko îi mînuieşte pe toți opt deodată: iată, industriaşii din emigrație au publicat un articol, în care se arată că n-au existat nici un fel de convorbiri cu Ramzin şi Laricev, şi ei n-au cunoştință de nici un „partid industrial", iar depozițiile martorilor au fost smulse mai degrabă prin schingiuiri. Deci, ce spuneți dumneavoastră de asta?...
Doamne, ce indignați sunt inculpații! Încălcînd orice ordine, cer să li se permită sa-şi expună punctul de vedere! Ce s-a ales oare din acel calm chinuit cu care, în urmă cu cîteva zile, se umileau pe ei şi pe colegii lor?! Din ei țîşneşte pur şi simplu indignarea la adresa emigranților! Ard de nerăbdare să facă o declarație scrisă pentru ziare, declarația colectivă a inculpaților în apărarea metodelor GPU! (o adevărată podoabă, un briliant, nu-i aşa?)
Ramzin: Că nu am fost supuşi torturilor şi schingiuirilor o dovedeşte îndeajuns prezența noastră aici!
Ce rost ar avea torturile dacă nu te poți prezenta la judecată!
Fedotov: Şederea la închisoare mi-a folosit, şi nu numai mie... Eu mă simt chiar mai bine la închisoare decît în libertate.
Ocikin: Şi eu, şi eu mă simt mai bine!
Krîlenko şi Vîşinski refuză această scrisoare colectivă datorită inimii lor nobile. Altfel ar fi scris-o! Ar fi semnat-o !
Poate, însă, că mai există persoane care mai au îndoieli? Atunci tovarăşul Krîlenko le oferă din strălucirea logicii sale: „Dacă am admite măcar pentru o clipă că aceşti oameni nu spun adevărul, atunci de ce tocmai ei au fost arestați şi de ce aceşti oameni au început brusc să vorbească? (p. 452.)
Iată ce înseamnă forța gîndirii! Nici în mii de ani, acuzatorii nu şi-ar fi dat seama că faptul însuşi al vinovăției adevereşte vinovăția! Dacă inculpații ar fi nevinovați, de ce i-ar mai fi arestat? Dacă i-au arestat, înseamnă că sunt vinovați!
Şi, într-adevăr, de ce au început să vorbească?
„Chestiunea torturii o lăsăm la o parte!... Dar să punem întrebarea din punct de vedere psihologic: de ce mărturisesc? Iar eu întreb !a rîndul meu: dar ce le-a mai rămas de făcut?" (p. 454.)
Ce just! Cîtă psihologie! Cei care ați stat în această instituție, aduceți-vă aminte: ce mai rămînea de făcut?...
(Ivanov-Razumnik scrie* că în 1938 a stat cu Krîlenko în aceeaşi celulă,

*Ivanov-Razunmik, închisori şi surghiunuri, Editura Cehov, New York.

la Butîrki, şi locul lui Krîlenko era sub prici. Îmi închipui foarte exact scena (treaba asta am făcut-o şi eu): acolo sunt nişte priciuri atît de joase, că numai pe burtă te poți tîrî pe pardoseala de ciment murdară, dar un novice nu-şi dă seama imediat şi încearcă să se vîre în patru labe. Capul şi-l vîră, dar şezutul bombat rămîne afară. Cred că procurorului suprem i-a fost deosebit de greu să se adapteze, şi tîrtița lui încă destul de grasă rămînea în afară îndreptată în sus, spre gloria justiției sovietice. Ca un păcătos, îmi închipui cu o bucurie răutăcioasă acel şezut înțepenit între prici şi pardoseală şi, pe parcursul acestei lungi descrieri a proceselor asta mă liniştește într-un fel.)

Ba mai mult, dezvoltă procurorul, dacă lucrul acesta ar fi adevărat (despre torturi), atunci rămîne de neînțeles ce i-a silit pe toți, în unanimitate, fără eschivări şi discuții, să mărturisească în cor?... Unde puteau să realizeze această cîrdăşie gigantică? Fiindcă în timpul anchetei n-au avut posibilitatea să comunice!?

(Peste cîteva pagini, un martor care a scăpat teafăr ne va povesti unde.)

Acum este rîndul cititorului să-mi explice mie, în ce constă această „faimoasă enigmă a proceselor de la Moscova din anii '30" (la început „partidul industrial" a stîrnit mirare, apoi enigma s-a extins şi la procesele conducătorilor de partid)?

Fiindcă nu era vorba de două mii care erau implicați şi n-au adus douătrei sute la proces, ci doar opt oameni. Să dirijezi un cor alcătuit din opt oameni nu este un lucru de neconceput. Iar de ales, Krîlenko putea alege din mii, şi a ales vreme de doi ani. Fiindcă nu s-a dat bătut.

Palcinski a fost împuşcat (şi declarat post-mortem „conducător al Partidului industrial", aşa este numit în depoziții, deşi de la el n-a rămas nici un cuvințel). Pe urmă au sperat să smulgă ce aveau nevoie de la Hrennikov, dar nici Hrennikov n-a cedat, şi într-o zi a apărut o notă tipărită cu petit: „Hrennikov a murit în timpul anchetei". Să scrieți pentru proşti cu petit, fiindcă noi ştim, noi vom scrie cu litere de-o şchioapă: SCHINGIUIT ÎN TIMPUL ANCHETEI! (Şi el a fost declarat post-mortem conducător al „Partidului industrial". Dar măcar un singur fapt, cît de mic să fi rămas de la el, o singură mărturie în corul general. Nu există. Pentru că n-a făcut nici una!) Şi brusc - o descoperire: Ramzin! Ce energie, ce dîrzenie! Si, ca să trăiască, este în stare de orice. Dar ce talent! A fost arestat la sfîrşitul verii, chiar în ajunul procesului, şi nu numai că a intrat în rol, dar parcă el este cel care a scris piesa, şi stăpîneşte o mulțime de material conex, şi îți serveşte totul cu eleganță - orice nume şi orice fapt. Uneori manifestă o prețiozitate indolentă: „Activitatea Partidului industrial era atît de ramificată, încît nici chiar într-un proces de unsprezece zile nu ar fi posibil s-o elucidezi în toate amănuntele ei" (prin urmare: căutați, căutați mai departe!). „Sunt ferm convins că o mică pătură antisovietică s-a mai păstrat în cercurile ingi-

nereşti" (haideți, mai luați, mai înhățați!). Şi cît este de înzestrat: ştie că este o enigmă, şi enigma trebuie explicată cu artă. Şi, insensibil ca un lemn, găseşte brusc în el „trăsăturile caracteristice ale crimei ruseşti şi pentru a se purifica este nevoie de pocăința generală".
Ramzin a fost pe nedrept dat uitării. Cred că merita pe deplin să devină tipul trădătorului cinic şi cuceritor. Focul bengal al trădării! Nu era singurul în epocă, dar el se afla în primul plan.
Care va să zică, toată dificultatea, pentru Krîlenko şi GPU, consta în a nu greşi la alegerea persoanelor. Dar riscul nu e mare: rebutul unei anchete poate fi trimis oricînd în mormînt. Iar cei care au trecut şi prin ciur, şi prin dîrmon - aceia trebuie tămăduiți, hrăniți şi apoi scoşi la proces!
Atunci în ce constă enigma? Cum să-i prelucrezi? Uite aşa: vreți să trăiți? (Cel care nu vrea de dragul lui, vrea să trăiască de dragul copiilor, al nepoților.) Vă dați seama că nu costă nimic să fiți împuşcați fără măcar să ieşiți din curtea GPU-ului? (Aşa este, fără îndoială. Iar cel care nu şi-a dat seama, acela va efectua o cură de slăbire la Lubianka.) Însă şi pentru noi şi pentru dumneavoastră va fi mai avantajos dacă veți juca un anumit spectacol, al cărui text îl veți scrie tot dumneavoastră, ca specialişti, iar noi, procurorii, îl vom studia şi ne vom strădui să memorăm termenii tehnici. (La proces, cîteodată, Krîlenko se încurcă: osie de vagon, în loc de osie de locomotivă.) N-o să fie plăcut să vorbiți, o să fie dezonorant, dar trebuie să suportați!
Doar viața e mai prețioasă! - Dar ce garanție avem că pe urmă n-o să ne împuşcați? - Păi de ce să ne răzbunăm pe dumneavoastră? Sunteți nişte specialişti remarcabili şi nu sunteți vinovați cu nimic, noi vă prețuim. Priviți cîte procese de diversiune, şi pe toți care s-au comportat onorabil i-am lăsat în viață. (A-i cruța pe inculpații docili din procesul precedent era o condiție importantă pentru succesul procesului următor. Astfel, această speranță se va transmite în lanț pînă hăt la Zinoviev şi Kamenev.) Însă trebuie să îndepliniți toate condițiile noastre, pînă la cea din urmă! Procesul trebuie să acționeze în folosul societății socialiste!
Şi inculpații îndeplinesc toate condițiile...
Toată finețea opoziției intelectuale a inginerilor este prezentată de ei drept o diversiune murdară, accesibilă înțelegerii ultimului şcolar de la cursurile pentru lichidarea analfabetismului. (Dar încă nu exista sticla pisată, presărată în farfuriile muncitorilor! Asta încă nu fusese născocită de procuratură.)
Apoi, motivul ideologic. S-au apucat de diversiuni? Asta din pricina ideologiei ostile; dar acum mărturisesc cu toții? Tot din motive ideologice, subjugați (în închisoare) de imaginea fierbinte a furnalelor celui de al treilea an al Cincinalului! Deşi în ultimul cuvînt cer îndurare pentru viața lor, nu acest lucru este important pentru ei. (Fedotov: „Pentru noi nu

există iertare! Acuzatorul are dreptate!") Pentru aceşti inculpaţi ciudaţi, acum, în pragul morţii, lucrul cel mai important este să convingă poporul şi lumea întreagă de infailibilitatea şi clarviziunea guvernului sovietic.
Ramzin, mai ales, cîntă osanale „conştiinţei revoluţionare a maselor proletare şi a conducătorilor lor, care au izbutit să descopere căi incomensurabil mai sigure", decît oamenii de ştiinţă, şi au calculat mult mai corect ritmurile economiei naţionale. Acum „am înţeles că trebuie să se facă un salt, că trebuie să se ia cu asalt..." (p. 504) etc. Larîcev: „Uniunea Sovietică nu poate fi biruită de lumea capitalistă care şi-a trăit traiul". Kalinnikov: „Dictatura proletariatului este o necesitate inevitabilă... Interesele poporului şi interesele Puterii Sovietice se contopesc într-o finalitate unică"*. Fiindcă veni vorba, şi la sate „linia generală a partidului de lichidare a chiaburimii este justă". În aşteptarea pedepsei, au destul timp să trăncănească... Şi prin gîtlejul intelectualilor, care au găsit de cuviinţă să se căiască, îşi găseşte loc să treacă şi următoarea profeţie: „Pe măsură ce societatea se dezvoltă, viaţa individuală trebuie să se restrîngă... Voinţa colectivă este forma supremă" (p. 510).
Mulţumită eforturilor comune ale celor opt au fost atinse toate obiectivele procesului:
1. Toate neajunsurile din ţară, şi foametea, şi frigul, şi lipsa de îmbrăcăminte, şi haosul, şi prostiile evidente - sunt trecute pe seama inginerimii diversioniste,
2. Poporul este speriat de o intervenţie iminentă şi este pregătit pentru noi jertfe.
3. Solidaritatea inginerească a luat sfîrşit, întreaga intelectualitate este înfricoşată şi răzleţită.
Şi ca să nu rămînă nici un dubliu, acest obiectiv al procesului este rostit încă o dată răspicat de către Ramzin:
„Vreau, ca rezultat al procesului de faţă al Partidului industrial, pe trecutul întunecat şi ruşinos al intelectualităţii întregi... să se pună cruce o dată pentru totdeauna" (p. 49).
La fel şi Laricev: „Această castă trebuie să fie nimicită ... Inginerimea nu este şi nu poate fi loială!..." (p. 508). Şi Ocikin: intelectualiatea „este ca o mîzgă, ea nu are, cum a spus acuzatorul public, coloană vertebrală... Proletariatul are un simţ incomensurabil superior" (p. 509). (Întotdeauna cel mai important lucru al proletariatului este simţul... Totul trece prin nări.)
Şi de ce aceşti oameni plini de zel să fie împuşcaţi?...
La început, pentru cei principali, s-a pronunţat pedeapsa cu moartea, dar a fost numaidecît comutată în cîte zece ani. (Şi a plecat Ramzin să aranjeze Saraşka(14) termotehnică.)

*Iată cum se vorbea la noi în 1930. cînd Mao trecea drept un tinerel.

Astfel s-a scris decenii întregi, istoria intelectualității noastre - de la anatema din anul 1920 (cititorul îşi aminteşte: „nu este creierul națiunii, ci căcat", „aliatul generalilor negri", „agentul năimit al imperialismului") pînă la anatema anului 1930.
Şi să ne mai mirăm că acest cuvînt, „intelectualitate", s-a înrădăcinat la noi ca vorbă de ocară?
Iată, deci, cum se fac procesele juridice publice! Gîndirea scormonitoare a lui Stalin şi-a atins, în sfîrşit, idealul. (Hitler şi Goebbels, aceşti neîndemînateci, vor fi invidioşi, ei se vor acoperi de ruşine cu incendierea Reichstagului...)
Standardul a fost atins, şi de acum poate fi menținut mulți ani şi repetat în fiecare stagiune, cum va porunci Regizorul Principal. Principalul însă pofteşte să programeze următorul spectacol peste trei luni. Repetițiile vor fi cam strînse, dar nu-i nimic. Priviți şi ascultați! Doar la teatrul nostru! În premieră:

PROCESUL BIROULUI UNIONAL AL MENŞEVICILOR (1-9 martie 1931). Sesiunea extraordianră a Tribunalului Suprem, preşedinte, nu se ştie de ce, Şvernik, ceilalți sunt toți la locurile lor: Antonov- Saratovski, Krîlenko, Roghinski, adjunctul lui. Regia este sigură pe sine (şi nu mai este material tehnic, ci de partid, material obişnuit) şi a scos în scenă paisprezece inculpați.
Şi totul a trecut liniştit, ba chiar năucitor de liniştit.
Aveam atunci doisprezece ani, era al treilea an de cînd citeam cu atenție toată politica din marele ziar „Izvestia". Am citit rînd cu rînd stenogramele celor două procese. Încă din procesul „Partidului industrial" inima de copil simțea redundanța, minciuna, punerea în scenă, dar acolo exista măcar grandoarea decorurilor: intervenția generală, paralizia întregii industrii, repartizarea portofoliilor ministeriale! La procesul menşevicilor au fost montate aceleaşi decoruri, dar mai decolorate, iar actorii rosteau replicile moale, şi spectacolul era plictisitor de te apuca somnul. O reproducere deprimantă, lipsită de har. (Oare Stalin putea să simtă aşa ceva prin pielea lui de rinocer? Cum se explică faptul că a desființat TKP şi cîțiva ani n-au mai fost procese?) Ar fi anost să comentăm din nou după stenogramă. Sunt însă în posesia unei relatări proaspete, aparținînd unuia dintre inculpații principali la acest proces: Mihail Petrovici Iakubovici, iar demersurile lui pentru reabilitare cu expunerea falsificărilor s-au strecurat la salvatorul nostru Samizdat şi acum oamenii citesc totul aşa cum s-a întîmplat*.
Reabilitarea i-a fost refuzată: procesul lor a intrat cu litere de aur în ta-

*Scrisoarea lui M. Iakubovici adresată Procurorului General al URSS, 1967 („Arhiva Samizdatului", Munchen. nr. AC 150).

blele legii istoriei noastre. Nu se poate mişca nici o piatră ca nu cumva să se dărîme! Lui M. P. Iakubovici îi rămîn antecedentele penale, dar, drept consolare, i s-a fixat o pensie personală pentru activitate revoluționară! Cîte monstruozități poți întîlni pe la noi!
Povestirea lui ne explică în mod concret întregul lanț al proceselor de la Moscova din anii '30.
Cum s-a constituit acel inexistent „Birou Unional"? GPU-ul avea sarcină de plan: să demonstreze că menşevicii s-au strecurat cu abilitate şi au ocupat, în scopuri contarevoluționare, multe posturi de stat importante. Situația reală nu coincidea cu această schemă: menşevicii adevărați nu ocupau nici un fel de posturi. Dar aceştia nici n-au ajuns la proces.
(Spune lumea că V. K. Ikov făcea într-adevăr parte din biroul menşevicilor din Moscova, care lîncezea liniştit în ilegalitate şi nu avea nici un fel de activitate, dar că la proces nu s-a ştiut acest lucru. Ikov a trecut pe planul al doilea şi a primit opt ani.) GPU avea următoarea schemă: trebuia să fie doi de la VSNH, doi de la Comisariatul Poporului pentru Comerț, doi de la Banca de Stat, unul de la Uniunea Centrală a Cooperativelor de Consum şi unul de la Gosplan. (Cît de anost şi lipsit de fantezie!) Astfel îi luau pe cei cu funcții asemănătoare. Nimeni nu ştia exact dacă erau sau nu menşevici. S-a nimerit însă ca unii, într-adevăr, să nu fie cîtuşi de puțin menşevici, dar li s-a ordonat să se considere menşevici. GPU-ul nu era deloc interesat de adevăratele convingeri politice ale acuzaților. Unii dintre ei nici nu se cunoşteau unul eu celălalt. Au scormonit mult ca să găsească martori menşevici. (Ulterior, toți martorii şi-au primit şi ei, negreşit, condamnările lor.)
Unul dintre ei a fost Kuzma Antonovici Gvozdev, un om cu destin amar. Acel Gvozdev care a fost preşedintele grupului de muncitori de pe lîngă Comitetul Militar Industrial, pe care Revoluția din Februarie mai întîi l-a eliberat din închisoarea Krestî, iar mai tîrziu l-a făcut ministrul muncii. Gvozdev a devenit unul dintre mucenicii de termen lung ai Gulagului. Prima dată, cekiştii l-au reținut în 1919, dar a izbutit să le scape (familia lui a fost ținută multă vreme sub asediu, ca sub arest, iar copiilor nu li s-a permis să meargă la şcoală). Pe urmă ordinul de arestare i-a fost contramandat, dar în 1928 l-au ridicat definitiv, şi de atunci a stat în lagăr fără întrerupere pînă în 1957. In acel an s-a întors grav bolnav şi, curînd, a murit.
Îndatoritor şi foarte locvace a compărut din nou, ca martor, Ramzin. Însă GPU-ul îşi punea toata nădejdea în inculpatul principal - Vladimir Gustavovici Groman (cunoscut membru, de tristă amintire, al Dumei de Stat) şi în provocatorul Petunin.
Să-l prezentăm acum pe M. Iakubovici. Şi-a început foarte devreme cariera de revoluționar, nici nu terminase liceul. În martie 1917 era preşedintele Sovietului deputaților din Smolensk. Sub imperiul convingerii (iar aceasta îl împingea mereu încotrova), era un orator de mare forță.

La congresul Frontului de Apus i-a numit în mod nesăbuit duşmani ai poporului pe acei ziarişti care chemau la continuarea războiului. Asta în aprilie 1917! Era cît pe-aci să fie dat jos de la tribună în baionete, s-a scuzat, şi numaidecît a făcut asemenea manevre în discursul său şi a captivat într-atît auditoriul, încît la sfîrşit i-a numit din nou pe acei ziarişti duşmani ai poporului, dar acum însoțit de aplauze furtunoase. A fost ales în delegația care urma să fie trimisă la Sovietul din Petrograd. Ajuns acolo, cu uşurința acelor vremuri, a fost cooptat în comisia militară a Sovietului din Petrograd, unde exercita o mare influență la numirea comisarilor de armată*. În final, a plecat el însuşi comisar de armată pe Frontul de Sud-Vest şi la Bericev l-a arestat personal pe Denikin (după rebeliunea lui Kornilov(15) şi regreta foarte mult (chiar şi la proces) că nu l-au împuşcat pe Denikin atunci, pe loc.
Avea privirea limpede, era întotdeauna foarte sincer şi cu totul subjugat de ideea lui, reală sau nereală. În partidul menşevicilor trecea drept tînăr, dar chiar şi era. Asta însă nu-l împiedica să propună conducerii, cu îndrăzneală şi înflăcărare, proiectele sale, ca, de pildă, cel din primăvara anului 1917: să se formeze un guvern social-democrat; sau cel din 1919: menşevicii să intre în Komintern. (Dan(16) şi ceilalți respingeau de fiecare dată variantele lui). În iulie 1917 a suferit mult şi a socotit o greşeală fatală faptul că sovietul socialist din Petrograd a aprobat hotărîrea Guvernului provizioriu de a chema trupele împotriva bolşevicilor, care ieşiseră cu arma în mînă. Îndată după lovitura din octombrie, lakubovici a propus partidului său să-i sprijine întru totul pe bolşevici, şi prin participarea şi contribuția lor să îmbunătățească orînduirea de stat creată de aceştia. Pînă la urmă a fost afurisit de Martov(17), iar în 1920 i-a părăsit definitiv pe menşevici, convingîndu-se că îi este cu neputință să îi îndrepte pe făgaşul bolşevismului.
Am expus toate aceste amănunte să se înțeleagă clar că lakubovici, în tot timpul revoluției, n-a fost menşevic, ci bolşevic, unul dintre cei mai sinceri şi cu totul dezinteresat. În 1920 încă mai era comisar gubernial pentru aprovizionare la Smolensk (singurul ne-bolşevic), remarcat de Comisariatul Poporului pentru Aprovizionare ca fiind cel mai bun! (Dă asigurări că s-a descurcat fără detaşamente de represalii; nu ştiu; la proces a menționat că a pus oprelişti.) În anii '20 a fost redactorul şef al „Ziarului comercial", dar a mai avut şi alte funcții importante. L-au arestat în 1930, cînd, conform planului elaborat de GPU, trebuiau ridicați toți menşevicii care se „fofilaseră" în posturi de răspundere.
Ca toți ceilalți a intrat pe mîna anchetatorilor-măcelari, şi aceştia i-au aplicat toată gama: şi carcera „de gheață", şi carcera „de foc", şi lovituri

*A nu se confunda cu colonelul lakubovici de la marele stat major, care, în acelaşi timp şi la aceleaşi adunări, reprezenta ministerul de război.

peste organele genitale. L-au schingiuit cu atîta bestialitate, încît Iakubovici şi un alt inculpat, Abram Ghinzburg, ajunşi la disperare, şi-au tăiat venele. După vindecare nu i-au mai torturat şi nu i-au mai bătut, doar că au urmat doua săptămîni de nesomn. (Zice Iakubovici: „Ah, de-aş putea să dorm! Nimic nu mi-ar mai trebui, nici conştiință, nici onoare...") Apoi confruntările cu alți inculpați, care au cedat şi te îndeamnă să „mărturiseşti", să îndrugi nerozii. Chiar şi anchetatorul (Alexei Alexeevici Nasedkin): „Ştiu, ştiu că n-a fost nimic din toate astea! Dar aşa ni se cere!"

Într-o zi, cînd a fost chemat la anchetator, a găsit acolo un arestat epuizat de chinuri. Anchetatorul îi spune, rînjind: „Dumnealui este Moisei Isaevici Teitelbaum, vă roagă să-l primiți în organizația dumneavoastră antisovietică. Discutați fără mine, în voie, eu plec." Şi s-a dus. Într-adevăr Teitelbaum, a început să-l roage: „Tovarăşe Iakubovici! Vă rog mult, primiți-mă în Biroul Unional al Menşevicilor! Sunt învinuit că «am primit mită de la firme străine», mă amenință cu împuşcarea. Dar mai bine să mor ca deținut politic, decît de drept comun!" (Mai exact: i s-a promis că va fi cruțat ca politic? N-a greşit: a primit o condamnare de copil - cinci ani). Înseamnă că GPU-ul stătea foarte prost cu menşevicii dacă a ajuns să recruteze inculpați dintre voluntari!... (Pe Teitelbaum îl aştepta un rol important: legătura cu menşevicii din străinătate şi cu Internaționala a doua! Dar conform înțelegerii-cinci ani, cinstit.) Cu avizul anchetatorului, Iakubovici l-a primit pe Teitelbaum în Biroul Unional.

A „înscris" şi pe alții, care nici n-au cerut ca, de pildă, I. I. Rubin. Acesta, la confruntarea cu Iakubovici, a izbutit să refuze. Pe urmă l-au interogat multă vreme, „l-au anchetat suplimentar" la izolatorul din Suzdal. Acolo s-a întîlnit în aceeaşi celulă cu Iakubovici şi Scher, care depuseseră mărturie împotriva lui (iar cînd se întorcea în celulă de la carceră, ei îl îngrijeau, îşi împărțeau alimentele cu el). Rubin l-a întrebat pe Iakubovici: „ Cum ați putut născoci că eu aş fi membru al Biroului Unional?" Şi Iakubovici i-a răspuns (un răspuns uluitor, în care găseai un secol de experiență a intelectualității ruse): „Tot poporul suferă, trebuie să suferim şi noi intelectualii".

A fost însă în ancheta lui Iakubovici şi un moment însuflețitor: l-a chemat la interogatoriu însuşi Krîlenko. După cum s-a văzut, ei se cunoşteau foarte bine, căci în aceiaşi ani ai „comunismului de război" (între două procese), în aceeaşi gubernie Smolensk, Krîlenko se ducea să întărească munca de strîngere a cotelor obligatorii, şi chiar a dormit în aceeaşi cameră cu Iakubovici. Şi iată ce i-a spus acum Krîlenko:

— Mihail Petrovici, îți spun deschis: eu te consider comunist! - (Asta l-a înviorat şi îmbărbătat foarte mult pe Iakubovici.) - Nu mă îndoiesc de nevinovăția dumitale. Dar datoria noastră, a amîndurora, față de partid este să ducem la bun sfîrşit acest proces. - (Lui Krîlenko îi ordonase Stalin, iar Iakuhovici s-a înfiorat şi a început să freamăte pentru idee, ca

un armăsar înfocat, care se grăbeşte singur să-şi vîre capul în Mu.) - Vă rog să ajutaţi cu tot ce puteţi, să veniţi în întîmpinarea anchetei. La proces, în caz că apare vreo dificultate neprevăzută, în momentul cel mai complicat o să -l rog pe preşedinte să-ţi dea cuvîntul.
Şi lakubovici a promis. Conştient de datoria sa - a promis. De bună seamă că o misiune de o asemenea răspundere nu-i dăduse Puterea Sovietică în toţi anii de serviciu.
Cu cîteva zile înainte de proces, în biroul anchetatorului principal, Dimitri Matveevici Dimitriev, a fost convocată prima şedinţă de organizare a Biroului Unional al menşevicilor: pentru a se pune de acord şi fiecare să-şi înţeleagă rolul cît mai bine. (Tot astfel şi-a ţinut şedinţele şi comitetul central al „Partidului industrial"! Iată unde „se puteau întîlni" inculpaţii, lucru de mirare pentru Krîlenko.) Dar aici era un asemenea ghiveci de minciuni, greu de memorat, pe care participanţii le încurcau, şi a fost nevoie de încă o întîlnire.
Cu ce sentiment s-a prezentat lakubovici la proces? Pentru toate chinurile îndurate, pentru toate minciunile îndesate în pieptul lui - să stîrnească la proces un scandal mondial? Da, dar:
1. Asta ar fi o lovitură în spatele Puterii Sovitice! Asta ar însemna negarea temeiului pentru care lakubovici trăieşte, a acelei căi prin care el s-a smuls din menşevismul greşit şi s-a înrolat în bolşevismul corect;
2. După un astfel de scandal, nu-l vor lăsa să moară, îl vor tortura din nou, acum drept răzbunare, îl vor aduce în stare de nebunie, şi aşa trupul îi este istovit de torturi. Pentru această nouă serie de schingiuiri - unde ar putea să găsească sprijin moral? De unde să mai i-a curaj?
(Am scris aceste argumente sub impresia proaspătă a cuvintelor pline de ardoare: un caz foarte rar de a obţine, într-un fel, o explicaţie „postumă" a unui participant la un asemenea proces. Găsesc că asta este la fel ca şi cînd Buharin sau Rîkov ne-ar explica motivul enigmaticei lor supuşenii în cursul procesului: aceeaşi sinceritate, acelaşi devotament faţă de partid, aceeaşi slăbiciune omenească, aceeaşi lipsă de suport moral pentru a lupta. Şi asta din cauza lipsei unei poziţii proprii.)
Şi la proces, lakubovici nu numai că a repetat cuminte rumegătura de minciuni cenuşii, mai sus de care nu se ridica nici fantezia lui Stalin, nici a calfelor lui, nici a inculpaţilor schingiuiţi. Şi a interpretat cu multă însufleţire rolul, aşa cum îi făgăduise lui Krîlenko.
Aşa-numita Delegaţie a menşevicilor din străinătate (de fapt - elita comitetului lor central) a publicat în „Vorwärts"(18) un articol prin care se delimita de inculpaţi. Scriau că aceasta este cea mai ruşinoasă comedie judiciară, edificată pe depoziţiile unor provocatori şi ale unor acuzaţi nenorociţi, siliţi prin teroare să facă astfel de mărturisiri. Că majoritatea zdrobitoare a inculpaţilor a ieşit din partid de peste zece ani şi nu s-au reîntors niciodată în rîndurile lui. Şi că sumele de bani care s-au vehiculat la proces sunt ridicol de exagerate - de atîţia bani nici

întreg partidul n-a dispus vreodată.
Şi Krîlenko, după ce a citit articolul, l-a rugat pe Şvernik să dea cuvîntul inculpaților (ca şi la „Partidul industrial", sforile erau trase toate deodată). Toți au luat cuvîntul. Şi toți au apărat metodele GPU-ului împotriva comitetului central menşevic...
Dar ce îşi aminteşte acum Iakubovici despre acel „răspuns" al său, precum şi despre ultimul său cuvînt? Că nu a vorbit cîtuşi de puțin conform promisiunii făcute lui Krîlenko, că nu a fost cuprins doar de însuflețire, dar că a fost luat, precum o aşchie, de valul iritării şi al elocinței. Iritare - pe cine? El, care a cunoscut tortura, şi-a tăiat venele şi nu o dată a văzut moartea cu ochii, clocotea acum de indignare nu împotriva procurorului, nici împotriva GPU-ului! Nu! Împotriva Delegației menşevicilor din străinătate!!! Iată permutarea polilor psihologici! Avînd siguranța şi confortul asigurate (şi cea mai mizerabilă emigrație este, desigur, confort în comparație cu Lubianka), ei, cei de acolo, lipsiți de scrupule şi plini de sine, cum au putut să nu-i compătimească pe aceştia pentru chinurile şi suferințele lor? (A rezultat un răspuns impresionant, organizatorii procesului triumfau.)
Chiar cînd povestea, în 1967, Iakubovici tremura de mînie împotriva Delegației din străinătate, pentru că s-au dezis şi au trădat revoluția socialistă, cum le-a reproşat încă din 1917.
Cînd am avut această convorbire nu eram în posesia stenogramei procesului. Mai tîrziu am făcut rost de ea şi am citit-o: la proces, el a declarat sus şi tare că Delegația din străinătate, din însărcinarea Internaționalei a Doua, le dădea directive să săvîrşească acte de diversiune! Şi acum îşi vărsa focul pe ei. Menşevicii din străinătate au scris nu lipsiți de scrupule şi nici plini de sine, ci, dimpotrivă, compătimeau nefericitele victime ale procesului, însă menționau că acestea nu mai sunt de mult menşevici - ăsta-i adevărul. Şi pentru ce se mînia atît de stăruitor Iakubovici? Şi cum ar fi putut menşevicii din străinătate să nu îi lase pe inculpați în voia soartei?
Ne place să ne supărăm pe cei care nu pot răspunde, pe cei mai slabi. Asta este în firea omului. Şi argumentele, se pare, dau năvală să ateste cu abilitate că avem dreptate.
În rechizitoriul său, Krîlenko a spus că Iakubovici este un fanatic al ideii contrarevoluționare, drept pentru care cere — pedeapsa cu moartea!
Şi Iakubovici doar atunci a simțit în colțul ochilor o lacrimă de recunoştință, dar pînă în ziua de azi, după ce s-a tîrît prin numeroase lagăre şi închisori, chiar şi astăzi îi este recunoscător lui Krîlenko, pentru că nu l-a umilit, nu l-a insultat şi nu l-a batjocorit pe banca acuzaților, ci l-a numit pe drept fanatic (chit că al unei idei contrare) şi a cerut simpla şi nobila pedeapsă cu moartea care curmă toate suferințele. Iakubovici însuşi, rostindu-şi ultimul cuvînt, a fost de acord: crimele pe care le-am recunoscut (el dă o mare importanță acestei expresii reuşite „pe care

le-am recunoscut" - cel care pricepe trebuie să subînțeleagă: dar pe care nu le-am săvîrsit eu!) sunt vrednice de pedeapsa capitală, şi eu nu cer îndurare! Nu cer să-mi lăsați viața! (Alături, pe bancă, Groman a intrat în panică: „Sunteți nebun! Nu aveți dreptul să procedați astfel față de tovarăşi!")
Nu-i aşa că este o descoperire pentru procuratură?*
Şi nu îşi găsesc aici explicația procesele din perioada anilor 1936-1938?
Şi oare nu din exemplul acestui proces a înțeles Stalin şi a avut siguranța că şi pe duşmanii săi principali, palavragii, îi va putea aduna pe toți la un loc şi nu-i va fi greu să realizeze un spectacol asemănător?
***
Îl rog pe cititorul îngăduitor să mă ierte. Pînă acum pana mea a alergat neînfricată pe hîrtie, inima nu mi s-a strîns, şi noi am alunecat fără grijă, deoarece toți aceşti cincisprezece ani ne-am aflat sub protecția sigură cînd a spiritului revoluționar legal, cînd a legalității revoluționare. Mai departe însă va fi dureros: cum prea bine ştie cititorul, cum de zeci de ori ni s-a explicat, începînd din perioada lui Hruşciov, „aproximativ din anul 1934 a început încălcarea normelor leniniste ale legalității".
Aşadar cum să pătrundem în această genune a ilegalității? Cum să înaintăm prin acest puhoi de amărăciune?
De altfel, datorită celebrității numelor inculpaților aceste procese, care vor urma, s-au aflat sub ochii întregii lumi. Ele n-au scăpat din centrul atenției, despre ele s-a scris, au fost comentate. Şi vor mai fi comentate. Noi ne vom referi puțin doar la enigmele acestor procese.
Să facem o mențiune, nu prea mare: rezumatele publicate ale stenogramelor nu coincid pe deplin cu cele spuse la procese: Un scriitor, care a avut permis de intrare laolaltă cu publicul selectat, a făcut nişte însemnări fugare şi apoi s-a convins de aceste neconcordanțe. Toți corespondenții au observat şi întîmplarea cu Krestinski(19), cînd a fost nevoie de o pauză, pentru a-l reintroduce pe făgaşul depozițiilor stabilite. (Eu îmi închipui că înainte de proces se alcătuia un tabel în cazul unor eventuale accidente: coloana întîi - numele inculpatului, coloana a doua - ce măsură să fie folosită în pauză, dacă în timpul procesului se abate de la textul stabilit, coloana a treia - numele cekistului care răspunde de aplicarea măsurii. Şi dacă Krestinski s-a poticnit brusc, se ştie cine va da fuga la el şi ce are de făcut.)

*Şi acest destin fatal, de a-i ajuta în mod sincer şi nesiliți de nimeni pe călăii noştri, l-a încercat încă o dată pe Iakubovici, acum bătrîn, în 1974. În casa invalizilor din Karaganda au venit nişte cekişti, care au obținut de la el o convorbire, un articol şi chiar un discurs filmat împotriva Arhipelagului... Dar, avînd şi ei restricțiile lor, cekiştii nu au făcut mare vîlvă cu ele, pentru că Iakubovici rămăsese o figură nedorită. Cu toate acestea, şi în 1978 l-au implicat în minciunile lansate contra mea. (Notă din 1978.)

Însă inexactitățile stenogramei nu schimbă şi nu scuză tabloul. Lumea a vizionat cu uimire trei piese la rînd, trei spectacole ample şi scumpe, în care marii conducători ai neînfricatului partid comunist, ce zguduise şi neliniştise întreaga lume, acum arătau ca nişte țapi anoşti şi supuşi, care behăiau tot ce li se poruncise, scuipau pe ei înşişi şi se umileau pe sine şi convingerile lor, şi recunoşteau crime pe care nicicum nu le puteau săvîrşi.
Aşa ceva nu s-a mai pomenit în istorie, care nu dă nimic uitării. Asta uimea mai cu seamă prin contrast cu recentul proces al lui Dimitrov de la Leipzig: ca un leu înfuriat răspundea Dimitrov judecătorilor naziști, iar aici, tovarăşii lui din aceeaşi cohortă neclintită, în fața căreia tremura lumea întreagă, şi cei mai mari dintre ei, care erau numiți „garda lui Lenin", apăreau acum în fața tribunalului cu pantalonii uzi de propria urină.
Cu toate că de atunci multe par a se fi clarificat (în mod remarcabil de Arthur Koestler), totuşi enigma continuă să aibă căutare.
S-a scris de o licoare tibetană care anihilează voința, de folosirea hipnozei. Dacă vrem să ne lămurim, nu trebuie să respingem nimic din toate acestea: dacă toate aceste mijloace s-au aflat în mîinile NKVD-ului, ar fi de neînțeles ce norme morale puteau să-i împiedice să le aplice? De ce n-ar fi recurs la slăbirea şi tulburarea voinței? Este cunoscut faptul că, în anii '20, marii hipnotizatori au abandonat spectacolele şi turneele şi au trecut în serviciul GPU-ului. Se ştie cu certitudine că în anii '30, pe lîngă NKVD funcționa o şcoală de hipnotizatori. Soția lui Kamenev a obținut aprobarea să-şi viziteze soțul chiar în ajunul procesului şi l-a găsit într-o stare de totală apatie, parcă nu era el însuşi. (A izbutit să povestească înainte de a fi ea însăşi arestată.)
De ce însă pe Palcinski ori pe Hrennikov nu i-au frînt nici cu licoare tibetană, nici prin hipnoză?
Nu, aici n-o poți scoate la capăt fără o explicație superioară, de factură psihologică.
Nedumereşte în mod deosebit faptul că toți erau vechi revoluționari, care n-au tremurat în camerele de tortură țariste, erau luptători încercați, călîți în foc şi aşa mai departe. Dar aici se face o greşeală simplă. Ei nu erau acei vechi revoluționari, această glorie şi-au însuşit-o prin moştenire, prin învecinare, de la narodnici, eseri şi anarhişti. Aceia, aruncătorii de bombe şi conspiratorii, au cunoscut ocna, au cunoscut condamnările şi soroacele, dar o anchetă veritabilă, neîndurătoare, nu au cunoscut nici ei (pentru că în Rusia pur şi simplu nu exista aşa ceva), însă aceştia n-au cunoscut nici ancheta, nici condamnările cu soroacele lor. Bolşevicii n-au avut parte nici de „camere de tortură" speciale, nici de vreun Sahalin, nici de ocnele speciale din lakuția. Se ştie că Dzerjinski a dus-o cel mai greu dintre toți, că toată viața şi-a petrecut-o prin închisori. După criteriile noastre, n-a făcut decît să execute un

soroc normal de zece ani, un simplu cervoneț, ca orice colhoznic din zilele noastre. Este adevărat că dintre acei zece ani, trei i-a făcut în centrala ocnei, dar nici asta nu era ceva nemaivăzut.
Conducătorii partidului, pe care ni i-au arătat la procesele din anii 1936-1938, în trecutul lor revoluționar, aveau la activ doar detenții scurte şi uşoare, exiluri de scurtă durată, iar ocna nici nu au mirosit-o. Buharin a suferit multe arestări mărunte, dar cu totul neserioase. De bună seamă că nicăieri n-a stat un an întreg, ceva-ceva a stat în exilul de lîngă Onega*. Kamenev, cu lunga lui activitate agitatorică şi călătoriile prin toate oraşele Rusiei, a stat doi ani la închisoare şi unul şi jumătate în exil.
Noi, puştanii de şaisprezece ani, primeam dintr-odată cinci ani. Zinoviev - te-apucă rîsul! - n-a făcut nici măcar trei luni de închisoare! N-a avut nici o condamnare! În comparație cu indigenii de rînd ai Arhipelagului nostru ei sunt nişte prunci, ei n-au ştiut ce-i închisoarea. Rîkov şi I. N. Smirnov(20) au fost arestați de cîteva ori, au stat vreo cinci ani, dar stagiile lor au trecut destul de uşor, din toate exilurile au fugit fără complicații ori au fost amnistiați. Înainte de a ajunge la Lubianka, în general ei nu aveau idee ce înseamnă o închisoare adevărată, nici cleştii unei anchete nedrepte. (Nu există temeiuri să presupunem că Troțki, dacă nimerea în aceşti cleşti, s-ar fi comportat mai puțin umilitor, că osatura lui vitală s-ar fi dovedit mai rezistentă: nu avea cum. Şi el a cunoscut doar închisori uşoare, nici o anchetă serioasă şi doar doi ani de surghiun în Ust-Kut. Groaza pe care o inspira Troțki ca preşedinte al Consiliului militar revoluționar nu-l costase prea scump şi nu-i conferă fermitate autentică: cine a trimis nenumărați oameni la moarte îşi pierde curajul cînd e vorba de propria-i moarte! Fermitatea din primul caz nu are nici o legătură cu fermitatea din cazul al doilea.) Radek era un provocator (şi n-a fost singurul pe parcursul acestor trei procese!). Cît despre lagoda, acesta nu era decît un criminal de drept comun inveterat.
(Acest ucigaş de milioane de oameni nu putea concepe că Asasinul Suprem n-ar fi găsit în inima lui, în ultima clipă, un sentiment de solidaritate. Ca şi cînd Stalin s-ar fi aflat acolo, în sală, lagoda i-a cerut stăruitor cruțare, adresîndu-i-se direct lui: „Mă adresez Dumnevoastră! Pentru Dumneavoastră eu am construit două canale grandioase!..." Şi cineva care asista povesteşte că în clipa aceea, în spatele ferestruicii de la etajul întîi al sălii, ca după o perdea de muselină, în amurg, s-a aprins un chibrit şi, vreme de cîteva clipe, s-a zărit umbra unei pipe. - Cel care a fost în Bahcisarai îşi aminteşte, "poate, această distracție orientală! În sala de şedințe a consiliului de stat, la nivelul etajului întîi, se înşiruie nişte ferestre acoperite cu foi de tablă în care au fost perforate mici gă-

*Toate datele de aici au fost extrase din volumul al 41-lea al Dicționarului enciclopedic „Granat". în care sunt adunate autobiografiile sau schițele biografice ale liderilor RKP(b).

uri. Dincolo de ele se află o galerie neluminată. Din sală nu poți să-ți dai seama niciodată dacă acolo se află cineva sau nu. Hanul este nevăzut, dar şedința consiliului se desfăşopară ca şi cum el ar fi prezent.
Cunoscînd caracterul tipic oriental al lui Stalin, sunt foarte sigur că el a urmărit comediile din Sala Octombrie. Nu pot să admit că el şi-ar fi refuzat acest spectacol, această desfătare.)
Toată nedumerirea noastră este legată de credința în caracterul neobişnuit al acestor oameni. Cînd este vorba de un proces-verbal obişnuit, făcut la ancheta unui om de rînd, noi nu ne întrebăm, făcînd din asta o enigmă: de ce a spus acolo atîtea lucruri rele despre sine şi despre alții? Acceptăm asta ca pe un lucru de la sine înțeles: omul e slab, omul cedează. Iată însă că pe Buharin, Zinoviev, Kamenev, Piatakov, I. N. Smirnov îi considerăm anticipat supraoameni, şi, de fapt, de aici apare nedumerirea noastră.
Este adevărat că aici regizorii spectacolului întîmpină mai multe dificultăți în alegerea interpreților decît în procesele anterioare ale inginerilor: acolo au ales din patruzeci de poloboace, aici, însă, trupa e mică, pe interpreții principali îi cunoaşte toată lumea, şi publicul doreşte să joace ei şi nu altcineva.
Şi totuşi a fost o selecție! Cei mai clarvăzători şi mai neşovăielnici dintre cei sortiți pieirii nici măcar nu s-au lăsat prinşi, şi-au pus capăt zilelor înainte de a fi arestați (Skrîpnik(21), Tomski(22), Gamarnik(23)). S-au lăsat arestați cei care au vrut să trăiască. Iar din cel care vrea să trăiască poți să răsuceşti frînghii!... Dintre aceştia însă unii s-au comportat altfel la anchetă, s-au dezmeticit, s-au opus cu îndîrjire şi au pierit neştiuți de nimeni, dar nedezonorați. Te întrebi de ce nu i-au judecat în procese publice pe Şliapnikov, Rudzutak(24) , Postîşev(25), Enukidze(26), Ciubăr(27), Kosior(28) ba chiar pe însuşi Krîlenko, deşi numele lor a fost o podoabă pentru proces.
I-au expus pe cei mai obedienți! Totuşi, a existat o selecție!
Selecția a fost restrînsă, în schimb Regizorul cel mustăcios îi cunoaşte bine pe fiecare. Ştia, în general, că erau nişte bcisnici, dar cunoştea şi slăbiciunile fiecăruia în parte. În aceasta consta excepționala, dar şi tenebroasa lui calitate, linia principală a psihologiei lui şi realizarea vieții sale: în a discerne slăbiciunile oamenilor la nivelul de jos al existenței.
Şi pe acela care din depărtarea timpului apare drept spiritul cel mai elevat şi mai luminos dintre liderii dezonorați şi împuşcați (şi căruia, de bună seamă, i-a dedicat Koestler lucrarea lui talentată), N. I. Buharin, pe el tot la nivelul de jos, unde se contopeşte omul cu pămîntul, Stalin l-a cunoscut de parcă ar fi văzut printr-însul, şi l-a ținut ca într-o menghină de moarte, fără scăpare, şi se juca precum cu un şoarece, slobozindu-l cîte puțin. Buharin a scris cuvînt cu cuvînt toată constituția noastră în vigoare (ne-în-vigoare,) o constituție care suna atît de frumos la ureche. Acolo sus, aproape de nori, el zbura şi credea că l-a păcălit pe

Koba(29): i-a strecurat o constituție care îl va determina pe acesta să-şi îmblînzească dictatura. Iar el se afla deja în gura leului!
Buharin nu-i agrea pe Kamenev şi Zinoviev, şi încă de cînd au fost judecați prima dată, după asasinarea lui Kirov, s-a exprimat față de nişte apropiați: „Nu trebuie să vă mire! Ar fi în stare. Poate că a fost ceva..." (Formula clasică a micilor burghezi din acei ani: „Probabil că a fost ceva... La noi nu se arestează degeaba". Asta o spune în 1935 primul teoretician al partidului.) Cînd s-a judecat cel de al doilea proces Kamenev-Zinoviev, în vara lui 1936, el se afla în Tian-Şan, la vînătoare. N-a ştiut nimic. Coborînd din munți în Frunze(30) a citit despre condamnarea celor doi la moarte şi articolele din ziare din care reieşea ce depoziții nimicitoare au făcut la adresa lui Buharin. Credeți că s-a repezit să oprească executarea? A adresat partidului o proclamație, arătînd că se petrece ceva monstruos? Nu, doar a trimis o telegramă lui Koba: să oprească împuşcarea lui Kamenev şi Zinoviev pentru ca... Buharin să fie confruntat cu ei şi să se justifice.
Tîrziu! Lui Koba îi erau prea de ajuns procesele verbale, la ce bun confruntări cu oameni vii?
Totuşi încă multă vreme nu s-au atins de Buharin. Pierduse „Izvestia", întreaga activitate, locul în partid, şi, în locuința sa de la Kremlin, în Palatul distracțiilor al lui Petru, a trăit o jumătate de an ca la închisoare. (De altfel, în toamnă, a plecat la vilă, iar santinelele de la Kremlin l-au salutat ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.) Nu venea nimeni în vizită, nu-l suna nimeni la telefon. Şi toate lunile acestea a scris la nesfîrşit scrisori: „Dragă Koba!... Dragă Koba!... Dragă Koba!...", care au rămas fără nici un răspuns.
El încă mai căuta un contact cordial cu Stalin!
Iar dragul Koba, mijindu-şi ochii, făcea repetiții... De mulți ani Koba făcuse probele rolurilor şi ştia că Buharcik şi-l va juca pe al său la perfecție. Căci deja îşi renegase adepții şi elevii arestați şi deportați (de altfel, puțini), suportase nimicirea lor*. El a suportat nimicirea şi defăimarea propriei linii de gîndire, care nici nu se născuse pe de-a-ntregul. Iar acum, încă redactor-şef la „Izvestia", încă membru supleant al Biroului Politic, a suportat execuția lui Kamenev şi Zinoviev ca fiind legitimă. Nu şi-a arătat indignarea nici în gura mare, nici în şoaptă. Toate acestea erau probe, încercări ale rolului!
Şi încă mai înainte, demult, cînd Stalin îl amenința că îl va exclude din partid (şi pe toți ceilalți, fiecare la rîndul său), Buharin (şi ei toți) s-a dezis de convingerile sale numai să rămînă în partid! Aceasta a fost tot o probă de rol! Dacă astfel se comportă cînd încă sunt în libertate, încă sunt în culmea puterii şi se bucură de respect, atunci cînd corpul, mîn-

*Doar pe Efim Zeitlin l-a apărat, dar nu pentru multă vreme.

carea şi somnul lor se vor afla în mîinile sufleorului de la Lubianka, ei se vor supune, fără nici o abatere, textului dramei.
Şi în aceste luni dinaintea arestării, care era cea mai mare temere a lui Buharin? Se ştie cu certitudine: teama de a fi exclus din Partid! De a-şi pierde Partidul! De a trăi în afara Partidului! Pe această coardă (a lor a tuturor!) cînta excelent dragul Koba, din clipa cînd el însuşi devenise partidul. Buharin (şi ei toţi) nu avea un punct de vedere propriu, ei nu aveau o ideologie proprie de opoziţie pe baza căreia puteau să se separe, să se consolideze. Stalin le-a demascat opoziţia înainte ca ei să devină opoziţie, şi astfel i-a lipsit de orice tărie. Şi ei şi-au concentrat toate eforturile ca să se menţină în Partid. Şi în acelaşi timp să nu aducă prejudicii Partidului!
Prea multe cerinţe pentru a fi independent!
Buharin, de fapt, fusese distribuit în rolul principal, şi nimic nu trebuia tratat cu superficialitate ori scăpat din vedere în munca Regizorului cu el, în acţiunea timpului şi în felul în care el îşi însuşea rolul. Chiar şi călătoria în Europa din iarna trecută pentru manuscrisele lui Marx era nu numai aparent necesară pentru reţeaua de acuzaţii cu privire la relaţiile stabilite, dar libertatea fără scop a vieţii de turneu prezicea şi mai implacabil revenirea pe scena principală. Şi acum, sub norii negri ai acuzaţiilor, nu faptul că de atîta vreme nu fusese arestat, lîncezeala istovitoare de acasă, toate acestea distrugeau mai bine voinţa victoriei decît presiunea directă a Lubiankăi. (Dar va avea parte şi de ea - un an.)
Într-o zi Buharin a fost chemat de Kaganovici, care, în prezenţa unor cekişti cu funcţii importante, i-a aranjat o confruntare cu Sokolnikov(31). Acela a făcut depoziţii privind „Centrul de dreapta paralel" (adică paralel cu cel troţkist), privind activitatea clandestină a lui. Buharin. Kaganovici a condus interogatoriul foarte energic, pe urmă a ordonat să fie luat Sokolnikov şi i-a spus prieteneşte lui Buharin: „Curva asta!... a spus numai minciuni".
Însă ziarele continuau să publice indignarea maselor. Buharin a sunat la Comitetul Central. Buharin a scris scrisori: „Dragă Koba!..." cu rugămintea de a-l dezvinovăţi în mod public. Atunci a fost publicată o declaraţie confuză a procuraturii: „Pentru acuzarea lui Buharin nu s-au găsit probe obiective".
În toamnă l-a sunat Radek, propunîndu-i să se întîlnească. Buharin s-a eschivat: suntem amîndoi acuzaţi, de ce să mai atragem alte bănuieli? Dar vilele lor se învecinau, şi într-o seară Radek şi-a făcut apariţia: „Orice aş spune eu pe urmă, să ştii că nu sunt vinovat cu nimic. De altfel, tu vei scăpa teafăr: tu n-ai avut legături cu troţkiştii".
Şi Buharin a crezut că va scăpa teafăr, că nu va fi exclus din partid, asta ar fi fost monstruos! Pe troţkişti nu i-a avut niciodată la inimă: iată, s-au pus în afara partidului şi ce a ieşit? Dar trebuie să ne ţinem îm-

preună, dacă e să facem greşeli - să le facem împreună.
La demonstrația de 7 Noiembrie (despărțirea lui de Piața Roşie), folosind legitimația de la ziar, a urcat împreună cu soția la tribuna oaspeților. Pe neaşteptate spre el s-a îndreptat un soldat înarmat. I-a sărit inima din piept! Aici? într-un asemenea moment?... Nu, soldatul duce mîna la chipiu: „Tovarăşul Stalin se miră de ce sunteți aici! Vă roagă să vă ocupați locul de la Mausoleu".
Uite aşa, de la cald la rece, l-au purtat o jumătate de an. La 5 decembrie, în triumf şi entuziasm, a fost adoptată constituția lui Buharin, dar au botezat-o pentru vecie „stalinistă". La plenara din decembrie a Comitetului Central l-au adus pe Piatakov fără dinți, aproape de nerecunoscut. În spatele lui stăteau cekiştii muți (oamenii lui Iagoda; Iagoda era şi el verificat şi pregătit pentru rol). Piatakov a făcut cele mai mîrşave depoziții împotriva lui Buharin şi Rîkov, aflați chiar acolo, printre lideri. Ordjonikidze a dus mîna la ureche (el nu auzea bine): „Spuneți, dumneavoastră faceți aceste depoziții de bunăvoie?" (Formidabilă remarcă! Va primi şi Ordjonikidze un glonț!) „Absolut de bunăvoie", a răspuns Piatakov, clătinîndu-se. În pauză, Rîkov i-a spus lui Buharin: „Tomski a avut tărie, încă din august a înțeles şi a pus punct. Iar noi doi, proştii, am rămas să trăim."
Au luat cuvîntul, blamînd cu vehemență, Kaganovici (ah, cît de mult ar fi vrut să creadă în nevinovăția lui Buharin! Dar...) şi Molotov. Dar Stalin! Vai, ce inimă largă! Şi ce recunoscător! „Eu consider totuşi că vina lui Buharin n-a fost dovedită. Rîkov poate că e vinovat, dar Buharin nu." (împotriva dorinței lui, cineva îl acuza pe Buharin!)
De la cald la rece. Aşa se mînuieşte voința... Aşa se intră în rolul eroului pierdut.
Au început să-i aducă acasă, fără întrerupere, procesele-verbale de la interogatorii: ale foştilor studenți de la Institutul Profesoratului Roşu(32), al lui Radek, ale tuturor celorlalți, şi toți aduceau probe zdrobitoare ale cruntei trădări de care se făcea vinovat Buharin. I le aduceau acasă nu ca unui acuzat, o nu! Ca unui membru al Comitetului Central, doar pentru informare...
Cel mai adesea, cînd primea materiale noi, Buharin îi spunea soției sale de douăzeci şi doi de ani, care în primăvară tocmai îi născuse un băiat: „Citeşte tu, eu nu pot!", iar el îşi vîra capul sub pernă. Avea în casă două revolvere (îi dăduse destul timp Stalin!), dar nu şi-a pus capăt zilelor. Oare nu intrase în rolul ce i se hărăzise?...
Şi s-a mai ținut un proces public, şi au mai împuşcat o serie... Dar pe Buharin îl cruțau, pe Buharin nu-l arestau...
La începutul lui februarie 1937, a hotărît să declare greva foamei la domiciliu: voia astfel să determine Comitetul Central să analizeze situația lui şi să-i ridice acuzațiile. În acest sens i-a scris o scrisoare Dragului Koba, respectîndu-şi în mod cinstit cuvîntul. Atunci a fost convo-

cată plenara Comitetului Central- cu următoarea ordine de zi: 1. Crimele Centrului de Dreapta. 2. Conduita antipartinică a tovarăşului Buharin, exprimată prin greva foamei.
Şi atunci Buharin a fost cuprins de îndoială: poate că, într-adevăr, a supărat Partidul cu ceva?... S-a tîrît la Plenară nebărbierit, scofîlcit la faţă, arătînd deja a deţinut... - „Ce ţi-a trecut prin cap?" l-a întrebat prietenos Dragul Koba. - „Păi cum, cînd mi se aduc astfel de acuzaţii? Intenţionează să mă excludă din partid..." Stalin s-a strîmbat la auzul unei asemenea absurdităţi: „Vezi-ţi de treabă, nimeni n-o să te excludă din partid!"
Şi Buharin a crezut, s-a înviorat, şi-a făcut autocritica în faţa Plenarei şi a declarat că încetează greva foamei. (Acasă „Taie-mi salam! Koba a spus că n-or să mă excludă!") Dar în timpul Plenarei, Kaganovici şi Molotov (ce obraznici, nu ţin seama de părerea lui Stalin!)* l-au numit pe Buharin năimit fascist şi au cerut să fie împuşcat! Şi din nou pe Buharin l-a cuprins deznădejdea, şi în ultimele sale zile s-a apucat să compună „scrisoarea către viitorul Comitet Central". Învăţată pe de rost şi păstrată în felul acesta, recent a devenit cunoscută lumii întregi. Însă nu l-a impresionat. (Nici pe „viitorul Comitet Central". Şi ce adresă valoroasă! Comitetul Central - mai presus de el nu există altă autoritate morală.) Căci ce a hotărît acest teoretician spiritual şi strălucit să lase posterităţii prin ultimele sale cuvinte? Încă un strigăt de a fi reintegrat în partid (cu cîtă dezonoare va plăti el pentru acest devotament!). Şi încă o asigurare că „aprobă întru totul" tot ceea ce s-a petrecut înainte de 1937, inclusiv. Deci nu numai procesele batjocoritoare de mai înainte, ci şi toate valurile pestilenţiale ale marii noastre canalizări penitenciare!
Această recunoaştere îl fac demn să plonjeze în ele...
În sfîrşit, este pe deplin pregătit să fie dat pe mîinile sufleorilor şi regizorilor secunzi, el, acest om musculos, vînător şi luptător! (Cînd se luau în glumă la trîntă în faţa membrilor Comitetului Central, de cîte ori nu l-a pus pe Koba la pămînt! Probabil nici asta nu putea să i-o ierte.)
Pregătit astfel, distrus într-atît, încît acum şi tortura i-ar fi fost de prisos, prin ce era poziţia lui mai puternică decît cea a lui Iakubovici în anul 1931?
Prin ce nu se încadrează el în cele două argumente? Ba este chiar mai slab, fiindcă Iakubovici îşi dorea moartea, pe cînd Buharin se temea de ea. Mai rămînea doar un dialog uşor cu Vîşinski după schema:
— Este adevărat că orice opoziţie faţă de Partid înseamnă luptă împotriva Partidului? - În general – da. Efectiv - da. - Dar lupta împotriva Partidului nu se poate transforma în război contra Partidului? — Logic - da. — Deci, potrivit convingerilor opoziţiei, în final ar putea fi comise

*Ce bogăţie de mărturii pierdem, menajînd nobilele bătrîneţi ale lui Molotov!

orice ticăloşii împotriva Partidului (asasinate, spionaj, vînzare de Patrie)? - Daţi-mi voie, dar ele n-au fost comise. - Dar ar putea? - Sigur, din punct de vedere teoretic... (doar sunt teoreticieni, nu?!) - Dar pentru dumneavoastră supreme sunt interesele Partidului, nu-i aşa? - Da, desigur, desigur! - În felul acesta a mai rămas doar o foarte mică nepotrivire: trebuie să realizăm eventualitatea, în scopul dezaprobării de acum înainte a oricărei ideologii opoziţioniste, trebuie să recunoaştem săvîrşit ceea ce doar putea, în mod teoretic, să se săvîrşească. Căci putea, nu? - Putea... - Atunci trebuie să recunoaştem posibilul drept real, şi nimic mai mult. O simplă conversiune filosofică. De acord?... Da, şi încă ceva! Nu trebuie să vă explic eu dumneavoastră: dacă la judecată negaţi şi veţi spune cu totul altceva, înţelegeţi că în felul acesta faceţi jocul burgheziei mondiale şi veţi aduce doar prejudicii Partidului. Şi, fireşte, atunci dumneavoastră înşivă nu veţi avea o moarte uşoară. Dacă totul va decurge bine - o să vă lăsăm, desigur, în viaţă: o să vă trimitem în taină pe insula Monte Cristo, şi acolo o să vă ocupaţi de problemele economiei socialismului. - Dar în procesele precedente se pare că aţi pus destui oameni la zid? - Ei, cum puteţi să faceţi o astfel de comparaţie: ei şi dumneavoastră! Şi, apoi, pe mulţi i-am lăsat în viaţă, doar ziarele au scris...

Dar poate că această enigmă încîlcită nici nu există?

Aceeaşi melodie invincibilă traversează, în variante diferite, atîtea procese: căci noi şi dumneavoastră suntem, comunişti! Cum aţi putut să comiteţi o greşeală atît de gravă şi să vă ridicaţi împotriva noastră? Căiţi-vă! Căci dumneavoastră şi noi laolaltă este egal noi!

Greu se maturizează în societate o concepţie istorică. Iar cînd se maturizează - ce simplă este! Nici în 1922, nici în 1924, nici în 1937 acuzaţii nu au fost în stare să-şi consolideze într-atît punctul propriu de vedere, încît la această melodie care hipnotizează şi amorţeşte să se ridice şi să strige cu capul sus:

— Nu, noi nu suntem revoluţionari cu voi!... Nu, noi nu suntem ruşi cu voi!... Nu, noi nu suntem comunişti cu voi!...

Poate că numai de-ar fi strigat, şi decorurile s-ar fi prăvălit, şi ar fi început să curgă straturile de machiaj, ar fi fugit pe scara din dos regizorul, iar sufleorii s-ar fi ascuns în găurile lor de şobolani. Şi afară ar fi fost dintr-o dată anii şaizeci.

***

Dar şi spectacolele cele mai reuşite erau scumpe şi dădeau mare bătaie de cap. Şi Stalin s-a hotărît să nu mai recurgă la procesele publice.

Mai exact, în anul 1937, el a plănuit să pună pe rol o reţea vastă de procese publice în raioane, ca să arate maselor sufletul negru al opoziţiei. Dar nu s-au găsit regizori buni, pregătirea se cerea minuţioasă, ceea ce nu era cu putinţă de realizat, şi înşişi inculpaţii nu erau atît de com-

plicați. Pe scurt, Stalin a suferit un eşec în această acțiune, numai că sunt puțini cei care ştiu asta. După ce cîteva procese au eşuat - au renunțat.
Este potrivit să povestim aici despre un astfel de proces - procesul din Kadîi, ale cărui materiale au început să fie publicate în ziarul regional din Ivanovo.
La sfîrşitul anului 1934, într-un colț îndepărtat al regiunii Ivanovo, la joncțiunea cu actualele regiuni Kostroma şi Nijni-Novgorod, a fost creat un raion nou, al cărui centru a devenit vechiul şi liniştitul sat Kadîi. Noua conducere fusese numită din diferite locuri, s-au cunoscut în Kadîi. Şi ei au descoperit aici un ținut uitat de lume, trist şi sărac, epuizat de campaniile de strîngere a cotelor obligatorii, cînd de fapt el avea, dimpotrivă, nevoie de ajutor în bani, maşini şi de o bună gospodărire. S-a nimerit ca primul secretar al comitetului raional de partid, Fiodor Ivanovici Smirnov, să fie un om înzestrat cu simțul dreptății, şeful sectorului agricol raional Stavrov - mujic neaoş, unul dintre țăranii „intensivişti", adică acei țărani harnici şi cu ştiință de carte, care în deceniul al treilea îşi gospodăreau pămîntul pe baze ştiințifice (pentru asta au fost încurajați de puterea sovietică; atunci încă nu se hotărîse că toți aceşti „intensivişti" vor trebui „curățați"). Stavrov numai pentru că a intrat în partid nu a fost omorît la deschiaburire (poate a luat şi el parte la această campanie?). La noul loc de muncă, ei au încercat să facă ceva pentru țărani, dar de sus erau bombardați cu directive, şi fiecare era împotriva inițiativelor lor: ca şi cînd acolo, sus, născoceau tot felul de chichițe ca să facă viața țăranilor mai amară şi mai dură. Şi, într-o zi, cei din Kadîi au scris un memoriu la regiune, arătînd că este indispensabil să se reducă planul la colectările de cereale, raionul nu-l poate îndeplini, altfel va trece sub limita de sărăcie. Trebuie să ne amintim atmosfera anilor '30 (dar numai a anilor '30), pentru a aprecia ce mare sacrilegiu împotriva Planului şi ce revoltă împotriva puterii însemna acest lucru! Însă după obicelurile acelor vremuri măsurile nu se luau frontal şi de sus, ci se încredințau inițiativei locale. Cînd Smirnov era în concediu, locțiitorul lui, Vasili Fiodorovici Romanov, al doilea secretar, a făcut ca la o şedință a comitetului raional să fie adoptată următoarea rezoluție: „Succesele raionului ar fi mult mai strălucite (?), dacă n-ar fi troțkistul Stavrov". Astfel a început „cazul personal" al lui Stavrov. (Maniera este interesantă: să desparți! Deocamdată, Smirnov să fie speriat şi neutralizat, determinat să se dea la o parte, pe urmă vom ajunge şi la el - la scară mai mică, aceasta era tactica aplicată de Stalin în Comitetul Central.) În adunări furtunoase de partid s-a clarificat însă că Stavrov este tot atît de troțkist pe cît este şi iezuit roman. Vasili Grigorievici Vlasov, preşedintele uniunii raionale a cooperației de consum, om care învățase carte pe apucate şi la întîmplare, dar era înzestrat cu acele însuşiri care uimesc atît de mult la ruşi, cooperator talentat, orator, cu prezență de

spirit în dispute, care se încingea pînă la roşu apărînd ceea ce socotea că e just, a convins adunarea să-l excludă din partid pe Romanov, secretar al comitetului raional, pentru calomnie! Şi i-au dat un vot de blam lui Romanov. Ultimul cuvînt al lui Romanov este foarte caracteristic pentru aceasta rasă de oameni şi încrederea lor în conjunctura generală: „Deşi aici s-a dovedit că Stavrov nu este troţkist, eu sunt sigur că el este troţkist. Partidul va analiza şi votul meu de blam". Şi Partidul a analizat: aproape numaidecât NKVD-ul raional l-a arestat pe Stavrov, peste o lună - şi pe preşedintele comitetului executiv raional, estonianul Univer, iar în locul lui a venit Romanov. Pe Stavrov l-au transferat la NKVD-ul regional, acolo a recunoscut: ca este troţkist; că toată viaţa a făcut parte din acelaşi bloc cu eserii; că în raionul său este membru al unei organizaţii clandestine de dreapta (un buchet vrednic de perioada aceea, lipseşte doar legătura directă cu Antanta). Poate că nici n-a recunoscut, dar asta n-o va afla nimeni, niciodată, pentru că a murit în puşcăria NKVD-ului din Ivanovo în timp ce era torturat Dar procesele-verbale erau redactate. Curînd l-au arestat şi pe secretarul comitetului raional Smirnov, şeful presupusei organizaţii de dreapta, apoi pe Saburov, şeful secţiei financiare, şi încă pe cineva.

Este interesant cum s-a hotărît soarta lui Vlasov. Pe Romanov, acum noul preşedinte al comitetului executiv raional, îl propusese recent să fie exclus din partid. Am arătat cum l-a jignit de moarte pe procurorul Rusov (capitolul 4). Pe şeful NKVD-ului raional l-a supărat că a luat apărarea şi nu a lăsat să fie arestaţi pentru o diversiune imaginară doi cooperatori de-ai săi foarte descurcăreţi şi pricepuţi, cu origine socială neclară. (Vlasov angaja întotdeauna „foşti", ei stăpîneau perfect meseria şi în plus erau harnici; în schimb, parveniţii proletari nu se pricepeau la nimic şi mai ales nu doreau să facă nimic.) Şi totuşi, NKVD-ul era încă dispus să facă pace cu cooperaţia! Sorokin, adjunctul şefului NKVD-ului raional, a venit personal şi i-a propus lui Vlasov: să dea pentru NKVD gratuit („recuperezi cumva pe urmă"), mărfuri în valoare de şapte sute de ruble (cîrpe! dar pentru Vlasov asta însemna salariul pe două luni, el nu lua pentru sine nici un cap de aţă fără să plătească).

„Nu-mi daţi - o să regretaţi". Vlasov l-a dat afară: „Cum îndrăzniţi să propuneţi unui comunist o asemenea afacere?!" A doua zi şi-a făcut apariţia Krîlov, dar ca reprezentant al comitetului raional de partid (toată mascarada şi toate procedeele constituiau sufletul anului 1937!), şi i-a ordonai să convoace o adunare de partid, avînd la ordinea de zi: „Cu privire la activitatea diversionistă a lui Smirnov şi Univer în cooperaţia de consum", raportor - tovarăşul Vlasov. Şi de fiecare dată cîte o perlă. Deocamdată nimeni nu-l acuză pe Vlasov! Dar e suficient să-i spui două cuvinte despre activitatea diversionistă a fostului secretar al comitetului raional de partid în domeniul lui, al lui Vlasov, că NKVD-ul intervine: „Dar dumneavoastră unde aţi fost? De ce nu aţi venit din timp la

noi?" Într-o astfel de situație mulți s-ar fi pierdut, s-ar fi împotmolit. Dar nu Vlasov! A răspuns: „Eu n-o să fac nici un raport! N-are decît să-l facă Krîlov, căci doar el i-a arestat şi se ocupă de cazul Smirnov-Univer!" Krîlov a refuzat: „Eu nu sunt la curent". Vlasov: „Păi dacă nici dumneavoastră nu sunteți la curent, atunci ei au fost arestați fără motiv!" Şi adunarea pur şi simplu nu s-a ținut. Deseori însă oamenii au îndrăznit să se apere. (Atmosfera anului 1937 n-ar fi completă, am pierde din vedere încă nişte oameni puternici şi nişte decizii forte, dacă n-am menționa că în aceeaşi seară, tîrziu, în biroul lui Vlasov a intrat contabilul şef T. şi adjunctul lui, N., şi i-au adus zece mii de ruble: „Vasili Grigorievici! Fugiți! În noaptea asta! În noaptea asta, altfel sunteți pierdut!" Vlasov însă a considerat că unui comunist nu-i stă bine să fugă.) Dimineața, în ziarul raional o notiță caustică privind activitatea cooperației raionale (căci presa noastră a fost întotdeauna mînă în mînă cu NKVD-ul), spre seară, lui Vlasov i s-a propus să facă în fața comitetului raional de partid o dare de seamă (la fiecare pas - acelaşi model folosit pretutindeni în Uniune!).

Era anul 1937, cel de al doilea an al acelui Mikoian(33)-prosperity la Moscova şi în alte oraşe mari. Şi astăzi, uneori, mai întîlneşti la ziarişti şi scriitori amintiri despre belşugul de atunci. Aceasta a intrat în istorie şi riscă să rămînă acolo. Totuşi, în noiembrie 1936, la doi ani după desființarea cartelelor de pîine, în regiunea Ivanovo (şi altele) s-a emis o dispoziție secretă privind interzicerea comerțului cu făină. În acei ani multe gospodine din localități mai mici şi mai ales de la sate, îşi coceau singure pîinea, fiindcă nu existau brutării. Interzicerea comerțului cu făină însemna să nu se mai mănînce pîine! În centrul raional Kadîi s-au format imense cozi la pîine, cum nu se mai văzuseră vreodată (de altfel şi ele au primit o lovitură: în februarie 1937 s-a interzis să se mai coacă pîine neagră în centrele raionale, se cocea numai albă, mai scumpă), în raionul Kadîi nu mai existau alte brutării, în afară de cea raională, şi oamenii de la sate au dat acum năvală aici după pîine neagră. În depozitele cooperației de consum făină era, însă două dispoziții barau toate căile pe care putea fi dată oamenilor!! Vlasov însă a găsit o soluție şi, în ciuda perfidelor dispoziții guvernamentale, a hrănit raionul în acel an: s-a dus prin colhozuri, şi în opt dintre ele a stabilit, că în casele abandonate ale „chiaburilor" să se înființeze brutării obşteşti (adică pur şi simplu vor aduce lemne şi vor pune femeile să facă pîine în cuptoarele ruseşti-obşteşti însă nu particulare), cooperația de consum obligîndu-se să le aprovizioneze cu făină. Ce simplă părea soluția cînd a fost descoperită! Fără să construiască brutării (nu dispunea de mijloace), Vlasov le-a creat într-o singură zi. Fără a face comerț cu făină, el elibera fără întrerupere făină din depozit şi solicita alte cantități de la regiune. Fără să vîndă la centrul raional pîine neagră, el aproviziona raionul cu pîine neagră. Da, el nu încălca litera dispozițiilor, el încălca spiritul lor - să se

facă economie de făină, iar oamenii să moară de foame. Avea, deci, motive să fie criticat la comitetul raional de partid.
După această critică a mai supraviețuit o noapte, iar a doua zi a fost arestat. Sever şi arțăgos ca un cocoş (mic de statură, el ținea întotdeauna capul ridicat, cu bărbia înainte, ceea ce îi dădea un aer întrucîtva înfumurat), el a încercat să nu predea carnetul de partid (ieri, la comitetul raional nu s-a pus problema excluderii lui!) şi legitimația de deputat (el a fost ales de popor şi nu există o hotărîre a comitetului executiv al raionului care să-l lipsească de imunitatea deputatului!). Dar milițienii nu pricepeau aceste formalități, s-au repezit şi i le-au luat cu de-a sila. De la sediul cooperației raionale l-au dus la NKVD pe ulița din Kadîi ziua amiaza mare, şi un tînăr merceolog din serviciul lui, comsomolist, l-a zărit de la fereastra comitetului raional. Atunci încă nu toți oamenii (mai cu seamă la țară, căci erau oameni simpli) învățaseră să nu spună ceea ce gîndeau. Merceologul a exclamat: „Canaliile! L-au înhățat şi pe patronul meu!" Chiar acolo, pe loc, fără să iasă din cameră, l-au exclus şi din comitetul raional, şi din comsomol, şi el s-a rostogolit în groapă pe cărarea cunoscută.
Vlasov fusese luat tîrziu în comparație cu coinculpații săi, cazul fusese aproape încheiat fără el şi acum îl aranjau să-l prezinte în proces public. L-au dus la puşcăria NKVD-ului din Ivanovo, dar, cum era ultimul, nu s-au mai ocupat de el cu prea multă silință şi pasiune, i-au luat două interogatorii scurte, n-a fost interogat nici un martor, iar dosarul anchetei a fost umplut cu situații şi tabele centralizatoare de la cooperația de consum şi tăieturi din ziarul raional. Vlasov era acuzat: 1. de crearea cozilor la pîine; 2. că nu a asigurat un minimum suficient al sortimentului de mărfuri (de parcă aceste mărfuri erau disponibile undeva şi cineva le propunea cooperației din Kadîi); 3. de stocarea unui surplus de sare (aceasta era rezerva strategică, „în caz de mobilizare", căci din timpuri străvechi, în Rusia, în caz de război, oamenii se tem să nu rămînă fără sare).
La sfîrşitul lui septembrie inculpații au fost aduşi pentru proces public la Kadîi. Era un drum destul de lung (ce ieftine erau OSO şi procesele cu uşile închise!): de la Ivanovo la Kineşma cu vagonul pentru deținuți; de la Kineşma la Kadîi —110 kilometri cu automobilul. Erau peste zece automobile, şi caravana lor neobişnuită care înainta pe vechiul şi pustiul drum, prin sate stîrnea mirare, teamă şi presimțirea unui război. Pentru organizarea ireproşabilă şi cu efect de intimidare a întregului proces răspundea Kliughin, şeful secției speciale secrete a NKVD-ului regional, care se ocupa cu organizațiile contrarevoluționare. Paza era formată din patruzeci de oameni din rezerva milației călare, şi zi de zi, de la 24 la 27 septembrie, inculpații erau duşi prin Kadîi, cu săbiile trase din teacă şi cu revolverele scoase, de la NKVD-ul raional pînă la clubul local a cărui construcție încă nu era isprăvită, şi înapoi, prin satul unde pînă nu

demult ei erau guvernul. Ferestrele la club fuseseră instalate, scena nu era gata, nu era nici lumină electrică (de fapt nu era nici în Kadîi), şi seara, şedinţele tribunalului se desfăşurau la lumina lămpilor cu gaz. Publicul era adus din colhozuri conform repartizării. A dat năvală şi întreg Kadîiul. Şedeau nu numai pe bănci şi pe ferestre, dar se aşezaseră claie peste grămadă şi pe culoarele dintre rînduri, astfel încît, de fiecare dată, încăpeau vreo şapte sute de oameni. Rîndurile din faţă erau permanent rezervate comuniştilor, ca tribunalul să aibă mereu un sprijin binevoitor.
A fost alcătuită o curte specială a tribunalului regional din vicepreşedintele Şubin şi membrii Bice şi Zaoziorov. Procurorul regional Karasik, absolvent al Universităţii din Deipt, reprezenta acuzarea (inculpaţii refuzaseră să fie apăraţi, totuşi li s-a pus un avocat din oficiu, pentru ca procesul să nu rămînă fără procuror). Rechizitoriu!, solemn, ameninţător şi kilometric se reducea la faptul că în raionul Kadîi acţiona un grup clandestin buharinist de dreapta, dirijat din Ivanovo (prin urmare se vor face şi acolo arestări), care avea drept scop să răstoarne puterea sovietică din satul Kadîi, prin intermediul diversiunilor (pentru început, cei de dreapta nu puteau să găsească un colţ de ţară mai uitat de lume!).
Procurorul a făcut următoarea cerere: deşi Stavrov murise în închisoare, depoziţiile lui dinaintea morţii să fie citite aici şi să se considere că au fost făcute la proces (toate acuzaţiile aduse grupului erau edificate pe depoziţiile lui Stavrov!). Curtea este de acord: depoziţiile celui răposat să fie incluse ca şi cînd el ar fi fost în viaţă (cu avantajul că nici unul dintre candidaţi nu-l mai poate contesta).
Dar aceste subtilităţi savante depăşeau înţelegerea ignoranţilor din Kadîi, ei aşteptau să vadă ce o să fie mai departe. Se dă citire depoziţiilor făcute de cel ucis la anchetă, care sunt din nou trecute în procesul-verbal. Începe interogarea acuzaţilor, şi - ce moment jenant! - aceştia neagă cu toţii mărturisirile făcute la anchetă.
Nu se ştie cum ar fi procedat în acest caz cei din Sala Octombrie de la Casa Sindicatelor(34), dar cei de aici au hotărît fără ruşine să continue! Judecătorul le reproşează: cum aţi putut să mărturisiţi altceva la anchetă? Univer, slăbit, cu o voce abia auzită: „Sunt comunist şi nu pot să povestesc la un proces cu public despre metodele de a interoga ale NKVD-ului". (Iată şi modelul de proces à la Buharin! Iată ce îi imobilizează: ei au grijă mai mult ca poporul să nu gîndească rău despre partid. Dar judecătorii abandonaseră de mult această grijă.)
În pauză, Kliughin trece prin celulele inculpaţilor. Lui Vlasov: „Ai văzut cum au făcut pe curvele ticăloşii de Smirnov şi Univer? Tu trebuie să te recunoşti vinovat şi să spui tot adevărul!" - „Numai adevărul! consimte Vlasov, care încă nu-şi pierduse puterile. Numai acel adevăr că voi nu vă deosebiţi cu nimic de fasciştii germani!" Kliughin turbează de furie:

„Ia seama, lepădătură, o să plăteşti cu sînge!* Din clipa asta, Vlasov, care avea unul dintre rolurile secundare, a fost distribuit în rolul principal: inspiratorul ideologic al grupului.
Mulțimea care umplea sala de judecată începe să priceapă cînd tribunalul se lansează neînfricat să discute problema cozilor la pîine, ceea ce îi durea pe toți cei de aici (deşi, fireşte, înainte de proces se vînduse pîine cu grămada, şi astăzi n-a fost nici o coadă). Întrebare inculpatului Smirnov: „Cunoaşteți problema cozilor la pîine în raion?" - „Desigur, se întindeau de la magazin pînă la sediul comitetului raional". - „Şi ce ați întreprins?" În ciuda chinurilor îndurate, Smirnov îşi păstrase vocea sonoră şi o încredere calmă în dreptatea sa. Acest om cu părul blond, ciolănos, cu fața sinceră, nu se grăbeşte, şi sala aude fiece cuvînt: „Deoarece toate intervențiile noastre la organizațiile regionale nu s-au soldat cu nici un rezultat, l-am însărcinat pe Vlasov, să scrie un memoriu tovarăşului Stalin". - „De ce nu l-ați scris dumneavoastră?" (Ei încă nu ştiu!... Au scăpat prilejul!) - „L-am scris împreună, şi eu l-am expediat cu un curier special direct la Comitetul Central, fără a mai trece pe la regiune. Copia se păstrează într-un dosar la comitetul raional".
Sala asculta cu sufletul la gură. Curtea intrase în panică, n-ar mai fi trebuit să se pună întrebări, însă cineva a întrebat totuşi:
— Şi ce a urmat?
Da, această întrebare se afla pe buzele tuturor: „Şi ce a urmat?" Smirnov nu plînge, nu jeleşte idealul pierdut (iată ce lipseşte proceselor de la Moscova!). El răspunde cu glas răsunător, liniştit:
— Nimic. N-am primit răspuns.
Vocea lui obosită parcă lăsa să se înțeleagă: de fapt mă şi aşteptam la asta.
N-am primit răspuns ! Tatăl şi învățătorul n-a trimis răspuns! Procesul a atins punctul culminant! A arătat maselor lăuntrul negru al Căpcăunului! De acum putea fi încheiat! Dar nu, pentru asta trebuia minte şi tact, şi încă trei zile ei vor bate pasul pe locul... udat.
Procurorul îşi iese din fire: asta-i duplicitate! Deci aşa! Cu o mînă ați sabotat, cu alta ați îndrăznit să-i scrieți tovarăşului Stalin! Şi aşteptați să vă mai şi răspundă?? Să răspundă inculpatul Vlasov, cum a putut să conceapă o asemenea diversiune de coşmar: să stopeze vînzarea făinii? Să stopeze fabricarea pîinii negre la centrul raional?
Cocoşelul Vlasov nu trebuie invitat a doua oară, se grăbeşte să se ridice de pe bancă şi strigă cu glas tare în toată sala:
— Sunt gata să răspund de asta în fața tribunalului, dacă dumneavoastră, procuror Karasik, veți părăsi tribuna acuzatorului şi veți lua loc ală-

*Foarte curînd va curge al tău propriu! în liota enkavediştilor lui Ejov va fi prins şi Kliughin, fiind spintecat în lagăr de turnătorul Gubaidulin.

turi de mine!
Nu se mai înțelege nimic. Hărmălaie, strigăte. Chemați la ordine, ce înseamnă asta?...
Luînd cuvîntul în felul acesta, Vlasov se apucă să explice pe îndelete:
— Vînzarea făinii şi coacerea pîinii au fost interzise prin hotărîrea prezidiului Comitetului Executiv Regional. Procurorul Karasik este membru permanent al prezidiului. Dacă asta este diversiune, de ce n-ați folosit dreptul de interdicție al procuraturii? Înseamnă că dumneavoastră sunteți diversionist înaintea mea!...
Procurorul simte că se sufocă. Curtea, de asemenea, nu se dezmeticeşte. Unul dintre judecători bolboroseşte:
— Dacă va fi nevoie (?), o să-l judecăm şi pe procuror. Astăzi însă vă judecăm pe dumneavoastră
(Cine va avea dreptate? Depinde de rang!)
— Cer să fie dat jos de la tribuna procurorului! loveşte mai departe recalcitrantul Vlasov.
Pauză...
Spuneți, ce importanță educativă are pentru mase un asemenea proces? Dar ei o țin pe-a lor. După interogarea inculpaților are loc audierea martorilor. Contabilul N.
— Ce ştiți despre activitatea diversionistă a lui Vlasov?
— Nimic.
— Cum se poate una ca asta?
— Eu am fost în camera martorilor, n-am auzit ce s-a vorbit aici.
— Nu trebuia să auziți! Prin mîinile dumneavoastră au trecut multe documente, nu se poate să nu ştiți.
— Toate documentele erau în ordine.
— Iată aici multe numere din ziarul raional în care se vorbeşte de diversiunea lui Vlasov, iar dumneavoastră nu ştiți nimic?
— Atunci de ce nu-i interogați pe cei care au scris aceste articole?! Responsabila rnagaziunului de pîine.
— Spuneți, puterea sovietică are multe cereale?
(Aoleu! Ce poți răspunde?... Cine îndrăzneşte să spună: n-am numărat?)
— Multe...
— Atunci la dumneavoastră de ce sunt cozi la pîine?
— Nu ştiu...
— De cine depinde asta?
— Nu ştiu...
— Ei, cum nu ştiți? Cine v-a fost şef?
— Vasili Grigorievici.
— Care, dracu, Vasili Grigorievici? Inculpatul Vlasov! Care va să zică de el depindea.
Martora tace.

Preşedintele dictează grefierului: „Răspuns: Drept consecință a activității diversioniste a lui Vlasov s-au creat cozi la pîine, în ciuda rezervelor uriaşe de grîne de care dispune puterea sovietică".
Stăpînindu-şi propriile temeri, procurorul a rostit un discurs lung, plin de mînie. Avocatul apărării s-a apărat mai ales pe sine, subliniind că interesele patriei îi sunt la fel de scumpe ca oricărui cetățean cinstit.
În ultimul său cuvînt, Smirnov nu a cerut nimic şi nu s-a căit de nimic. După cît se poate reconstitui acum, acesta era un om ferm şi prea sincer ca să răzbată cu capul teafăr prin aprigul an 1937.
Cînd Saburov a rugat să fie lăsat în viață - „nu pentru mine, ci pentru copilaşii mei", Vlasov l-a tras înciudat de mînecă: „Eşti un prost!"
Iar Vlasov n-a scăpat ultima ocazie de a le mai zice una de la obraz:
— Eu nu vă consider un tribunal, pentru că nu sunteți decît nişte comedianți care jucați un vodevil cu roluri scrise dinainte. Nu sunteți decît nişte executanți ai mîrşavei provocări a NKVD-ului. Indiferent ce v-aş fi spus, tot m-ați fi condamnat la moarte! Cred însă că va veni o vreme, şi voi o să ne luați locul!...*
De la şapte seara pînă la unu din noapte curtea a deliberat şi a redactat sentința. În sala clubului ardeau lămpile cu gaz. aşteptau inculpații sub amenințarea săbiilor, şi vuia norodul, neînduplecîndu-se să plece acasă.
Pe cît de mult a durat redactarea, tot pe atît a durat şi lectura sentinței, în care fuseseră îngrămădite cele mai fantastice acte, legături şi intenții diversioniste. Smirnov, Univer, Saburov şi Vlasov au fost condamnați la moarte, doi - la zece ani şi unui - la opt. În afară de aceasta, concluziile curții cereau demascarea, în Kadîi, şi a unei organizații de comsomol diversioniste (n-au întîrziat cu arestarea ei; vă amintiți de tînărul merceolog?), iar în Ivanovo -demascarea centrului organizațiilor clandestine, care la rîndul lui, era subordonat Moscovei (începuse subminarea lui Buharin).
După formula solemnă „la moarte!", judecătorul a făcut o pauză pentru aplauze, dar în sală domnea o tensiune sumbră, nu se auzeau decît suspinele şi plînsetele unor oameni străini, țipetele şi leşinurile rudelor, încît nici chiar în primele rînduri, unde şedeau membrii de partid, n-au răsunat aplauze, iar asta era deja o necuviință. „Vai, Doamne, de ce faceți asta?" strigau din sală către judecători. Cel mai tare se tînguia soția lui Univer. Şi în semiîntunericul sălii, în mulțime s-a produs o mişcare. Vlasov a strigat către rîndurile din față:
— De ce nu aplaudați, ticăloşilor? Şi mai ziceți că sunteți comunişti!
Politrucul plutonului a venit în fugă şi s-a apucat să-i vîre pistolul în față. Vlasov a sărit să-i înhațe revolverul, s-a apropiat un milițian şi l-a împins

*în general vorbind - este singurul lucru în privința căruia s-a înşelat.

la o parte pe politrucul său, care făcuse o greşeală. Comandantul escortei a dat comanda: „La arme!" - şi treizeci de carabine ale gărzii de milițieni şi pistoalele enkavediştilor locali s-au îndreptat spre inculpați şi mulțime (a făcut impresia că se va năpusti să-i elibereze pe osîndiți).
Sala era luminată numai de cîteva lămpi şi semîntunericul sporea babilonia generală şi spaima. Mulțimea, definitiv convinsă dacă nu de proces, cel puțin de carabinele îndreptate acum spre ea, strivindu-se, cuprinsă de panică, s-a îndreptat nu numai către uşi, dar şi către ferestre. Pîrîit de scînduri rupte, zăngănit de geamuri. Aproape strivită în picioare, fără cunoştință, soția lui Univer a rămas să zacă sub scaune pînă dimineața.
Şi totuşi aplauze n-au fost...
Fie-mi îngăduit ca această mică notă să o închin fetiței de opt ani — Zoia Vlasova. Îşi iubea tatăl ca pe ochii din cap. N-a mai putut să se ducă la şcoală (era tracasată mereu: „tatăl tău este diversionist!" Ea sărea la bătaie: „Tatăl meu este cel mai bun!"). După proces, a mai trăit doar un an (pînă atunci nu fusese bolnavă). Tot anul acela n-a rîs niciodată, mergea mereu cu capul plecat, şi babele îi preziceau: „Se. uită în pămînt, va muri curînd". A murit de meningită şi înainte de moarte striga mereu: „Unde-i tăticul meu? Dați-mi-l pe tăticul"
Cînd numărăm milioanele celor morți în lagăre, uităm să înmulțim cu doi, cu trei...
Condamnații nu puteau fi executați îndată după proces, ei trebuiau însă păziți şi mai straşnic, fiindcă ei acum nu mai aveau ce pierde, dar trebuiau duşi la reşedința regională pentru a fi împuşcați.
De prima sarcină - escortarea pe ulița întunecată pînă la sediul NKVD-ului - s-au achitat în felul următor: fiecare condamnat era însoțit de cinci persoane. Unul ducea felinarul. Altul mergea înainte cu pistolul ridicat. Doi îl țineau pe osîndit de brațe şi în mîna liberă - pistolul, încă unul mergea în urmă cu revolverul ațintit asupra condamnatului.
Restul milițienilor erau aşezați la distanțe egale pentru a preîntîmpina năvala mulțimii.
Acum fiecare om rațional va fi de acord că niciodată NKVD-ul nu şi-ar fi îndeplinit măreața lui sarcină dacă ar fi ținut-o mai departe cu procesele publice.
Iată de ce procesele politice publice nu s-au statornicit în țara noastră.

Capitolul 11

PEDEAPSA CAPITALĂ

PEDEAPSA cu moartea în Rusia are o istorie crenelată. În Codicele lui Alexei Mihailovici, pedeapsa cu moartea era aplicată în cincizeci de cazuri, în regulamentul militar al lui Petru figurau deja două sute de asemenea articole. Elizaveta(1) însă, fără să abolească aceste legi privind pedeapsa cu moartea, nu le-a aplicat nici măcar o dată. Se spune că la urcarea pe tron ea a făcut legământul să nu execute pe nimeni, şi în toți cei douăzeci de ani de domnie nu a executat pe nimeni. Deşi a participat la Războiul de şapte ani(2), s-a descurcat fără să recurgă la pedeapsa cu moartea! Pentru mijlocul secolului al XVIII-lea, cu o jumătate de secol înainte de ghilotina iacobinilor, este un exemplu uimitor.

Este adevărat că noi ne-am făcut obiceiul să ridiculizăm trecutul; nu recunoaştem niciodată în el nici o faptă şi nici o intenție bună. Astfel şi Elizaveta poate fi uşor ponegrită: că a înlocuit pedeapsa cu moartea prin loviturile de bici, smulgerea nărilor, aplicarea stigmatului „hoț" şi surghiun pe viață în Siberia. Să spunem însă un cuvînt şi în apărarea împărătesei: cum ar fi putut ea să vireze mai brusc în pofida credințelor împămîntenite? Poate însă că şi un condamnat la moarte contemporan, ca soarele să nu apună pentru el, ar alege benevol tot acest complex de pedepse, dar noi, din considerente umanitare, nu i-l propunem? Şi poate că pe parcursul acestei cărți cititorul se va convinge încă o dată că douăzeci, ba chiar şi zece ani de lagăr în zilele noastre sunt mai grei decît pedepsele Elizavetei.

Folosind terminologia actuală, vom spune că Elizaveta avea o concepție general umană, iar Ecaterina a II-a - o concepție de clasă (şi, deci, mai justă). Să nu execuți chiar pe nimeni i se părea groaznic, se simțea lipsită de apărare. Şi pentru protecția ei, a tronului şi a regimului, adică în cazuri de ordin politic (Mirovici(3), răzmerița din timpul ciumei de la Moscova(4), Pugaciov), ea a considerat pe deplin oportună pedeapsa cu moartea. Iar pentru infractorii de drept comun, de ce n-ar socoti-o abolită?

Sub Pavel-I(5), abolirea pedepsei cu moartea a fost confirmată. (Războaie au fost multe, dar regimentele nu au ştiut ce sunt tribunalele militare.) În lunga domnie a lui Alexandru I s-a introdus pedeapsa cu moartea doar pentru crime săvîrşite de militari în campanie (1812). (Ni se va replica: dar bătaia mortală cu nuiele? Nimic de zis, asasinate săvîrşite în secret au existat, dar poți să faci un om să moară şi într-o adunare sindicală! Şi totuşi, în țara noastră de la Pugaciov la decembrişti, nu s-a întîmplat să fie luată viața dată de Dumnezeu prin votul unor judecători nici măcar criminalilor de stat.)

De la cei cinci decembrişti(6) spînzurați, pedeapsa cu moartea pentru crime de stat la noi n-a fost abrogată, ea a fost confirmată de Codurile

din 1845 şi 1904, şi a mai fost completată cu codurile penale ale armatei şi marinei, dar a fost abrogată pentru toate crimele judecate de tribunalele obişnuite.

Şi oare cîți oameni au fost executați în toată vremea asta în Rusia? Am citat (în capitolul 8) statisticile elaborate de nişte militanți liberali în anii 1905-1907: în optzeci de ani, 894 de execuții, adică în medie cîte 11 oameni pe an. Să adăugăm şi cifrele mai exacte ale lui N.S. Taganțev*, cunoscător al dreptului penal rus. Pînă în anul 1905, pedeapsa cu moartea a fost în Rusia o măsură excepțională. În treizeci de ani, din 1876 pînă în 1905 (perioada celor de la „Narodnaia volia" şi a actelor de terorism, nu a unor intenții exprimate în bucătăria apartamentului comun; perioada grevelor în masă şi a tulburărilor țărăneşti; perioada cînd au fost create şi consolidate toate partidele viitoarei revoluții) au fost executați 486 de oameni, adică 17 pe an în toată țara. (Asta - laolaltă cu execuțiile de drept comun !)** În anii primei revoluții şi ai reprimării ei, numărul execuțiilor a crescut brusc, şocînd închipuirea ruşilor, stîrnind lacrimile lui Tolstoi, indignarea lui Korolenko şi a multor altora: între 1905 şi 1908 au fost executați aproximativ 2 200 de oameni (patruzeci şi cinci pe lună!). Erau executați în special pentru terorism, asasinat, tîlhărie. Aceasta a fost epidemia execuțiilor, cum scrie Taganțev. (La scurtă vreme a fost întreruptă.)

Este ciudat să citeşti că, în 1906, cînd s-au introdus curțile marțiale, una dintre problemele cele mai complicate a fost: cine să execute? (Neapărat în douăzeci şi patru de ore de la pronunțarea verdictului.) Dacă cei care trăgeau erau soldați de trupă, acest lucru producea impresie nefavorabilă asupra trupelor. Şi deseori nu găseau călăi voluntari. Celor dinaintea revoluției nu le-a trecut prin minte că un singur călău, dacă trage în ceafă, poate împuşca mai mulți dintr-o dată.

Încă de la venirea la putere, Guvernul provizoriu a abolit pedeapsa cu moartea. În iulie 1917 a reintrodus-o pentru armata activă şi zonele din apropierea frontului pentru crime săvîrşite de militari, asasinate, violuri, tîlhărie şi jaf (care se întîlneau din belşug în zonele respective). A fost una dintre măsurile cele mai nepopulare, care au contribuit la căderea Guvernului provizoriu. Una dintre lozincile bolşevicilor în preajma loviturii de stat a fost: „Jos pedeapsa cu moartea restabilită de Kerenski!"(7)

Se povesteşte că la Smolnîi, chiar în noaptea de 25 spre 26 octombrie s-a discutat dacă unul dintre primele decrete să nu fie cel privind abolirea pe vecie a pedepsei cu moartea. Lenin, atunci, a luat în rîs utopis-

*N. S. Taganțev, Pedeapsa cu moartea. Sankt-Petersburg, 1913. (Cu „cazul Taganțev" am făcut cunoştință în capitolul 8.)

** În Schlisselburg, din 1884 pînă în 1906 au fost executați... 13 oameni.

mul tovarăşilor săi. El ştia că fără pedeapsa cu moartea nu vor înainta cîtuşi de puţin în direcţia noii societăţi. Totuşi, alcătuind guvernul de coaliţie cu eserii de stînga, au cedat concepţiilor false ale acestora şi începînd din 28 octombrie 1917, pedeapsa cu moartea a fost abolită. Fireşte, din această poziţie „indulgentă" nu putea ieşi nimic bun. (Dar cum au abolit-o? La începutul anului 1918, Troţki a ordonat să fie judecat Alexei Şceastnîi, noul amiral, pentru că a refuzat să scufunde flota din Marea Baltică. Preşedintele Tribunalului Suprem Karklin, în rusa lui stîlcită(8), a citit iute verdictul. „Să fie împuşcat în douăzeci şi patru de ore". Asistenţa din sală a început să se agite: pedeapsa capitală a fost abolită! Acuzatorul Krîlenko a venit cu explicaţia: „De ce vă agitaţi? A fost abolită pedeapsa capitală. Lui Şceastnîi nu-i aplicăm pedeapsa capitală, îl împuşcăm". Şi l-au împuşcat.)
Dacă luăm în consideraţie documentele oficiale, pedeapsa cu moartea a fost restabilită în toate drepturile din iunie 1918, adică nu, nu „restabilită", ci introdusă pentru a inaugura o nouă eră de execuţii. Dacă admitem că Laţis* nu diminuează cifrele, ci doar că nu are date complete, şi că tribunalele revoluţionare au efectuat aceeaşi treabă pe cale judiciară precum CEKA pe cale extrajudiciară, vom constata că în cele douăzeci de gubernii centrale ale Rusiei, în şaisprezece luni (iunie 1918 - octombrie 1919) au fost împuşcaţi peste 16 000 de oameni, adică peste 1000 pe lună*'*. (Cu acest prilej au fost împuşcaţi şi Hrustaliov-Nosar, preşedintele primului Soviet al deputaţilor - Petersburg 1905 -, şi acel pictor care a creat schiţa pentru uniforma, inspirată din legendele ruseşti, a Armatei Roşii şi care a fost purtată tot timpul războiului civil.)
Apoi - tribunalele militare revoluţionare, cu cifrele lor tot de mii pe lună. Şi tribunalele căilor ferate (v. cap. 8, p. 221)
De altminteri, este posibil ca nu prin aceste execuţii singulare, precedate sau nu de o sentinţă şi care ulterior s-au adunat în mii, a cutremurat şi tulburat întreaga Rusie era execuţiilor instaurată în anul 1918.
Şi mai cumplită ni se pare moda părţilor beligerante, apoi a învingătorilor - moda scufundării şlepurilor, încărcate de fiecare dată cu oameni, care nici măcar nu erau număraţi ori înscrişi pe o listă, ori strigaţi la apel, de cele mai multe ori ofiţeri şi alţi ostatici, în Golful Finic, în Marea Albă, în Marea Caspieă, în Marea Neagră, chiar şi în lacul Baikal. Asta nu intră în incursiunea noastră, strict juridică, ci în istoria moravurilor, unde îşi au obîrşia toate cîte s-au întîmplat în continuare. De-a lungul secolelor istoriei noastre, începînd chiar de la cel dintîi Riurik, oare a mai existat vreo perioadă cu atîtea cruzimi şi cu atîtea asasinate cu cîte

*Doi ani de luptă... p. 75
**Dacă tot suntem la comparaţii, poftiţi încă una: în cei optzeci de ani de vîrf ai Inchiziţiei (1420-1498). în toată Spania au fost condamnaţi la ardere pe rug 10 000 de oameni, adică zece oameni pe lună.

bolşevicii au însoţit şi încheiat războiul civil?
Ne-ar scăpa un crenel tipic dacă am omite să spunem că pedeapsa cu moartea a fost abolită... în ianuarie 1920, da! Un cercetător poate rămîne chiar încurcat în faţa acestei credulităţi şi slăbiciuni a dictaturii, care s-a privat de paloşul răzbunător, cînd Denikin hălăduia încă în Kuban, Vranghel în Crimeea, iar cavaleria poloneză înşeua caii, pregătindu-se de campanie. Dar, în primul rînd, acel decret era foarte înţelept: el nu se extindea asupra tribunalelor militare revoluţionare, ci doar asupra CEKA şi tribunalelor din spatele frontului. De aceea, cei hărăziţi împuşcării puteau fi deplasaţi mai aproape de locul unde puteau fi împuşcaţi. Aşa, de pildă, pentru istorie, s-a păstrat ordinul:
„Secret. Circulară.
Preşedinţilor CEKA şi VCEKA pentru secţiile speciale.
În legătură cu desfiinţarea pedepsei cu moartea, propunem ca toate persoanele care prin diferitele crime săvîrşite sunt pasibile de pedeapsa capitală, să fie trimise în zona operaţiilor de luptă, ca loc asupra căruia decretul privind desfiinţarea pedepsei cu moartea nu se extinde.
15 aprilie 1920
Nr. 325/16.756
Şeful secţiei speciale a VCEKA /semnătura/
lagoda"
În al doilea rînd, decretul a fost pregătit prin curăţirea prealabilă a închisorilor (prin împuşcarea în masă a deţinuţilor pasibili de a intra „sub puterea decretului"). În arhive s-a păstrat declaraţia deţinuţilor de la închisoarea Butîrki din 5 mai 1920:
„La noi, în puşcăria Butîrki, după semnarea decretului privind abolirea pedepsei cu moartea, noaptea, au fost împuşcaţi 72 de oameni. Această faptă a fost ceva de coşmar prin ticăloşia ei."
Dar, în cel de-al treilea rînd, ceea ce este consolator, acţiunea decretului a fost de scurtă durată: patru luni (pînă ce închisorile s-au umplut din nou). Prin decretul din 28 mai 1920, VCEKA a obţinut iar dreptul de a împuşca.
Revoluţia se grăbeşte să boteze totul din nou, pentru ca fiecare obiect să fie văzut ca nou. Tot aşa şi pedeapsa cu moartea a fost rebotezată în măsura supremă, şi nici măcar „de pedeapsă", ci de protecţie socială. Bazele legislaţiei penale din 1924 ne explică faptul că această măsură supremă a fost introdusă temporar, pînă la abolirea ei definitivă de către Comitetul Central Executiv.
Şi, în 1927, într-adevăr, au început s-o abolească: au lăsat-o doar pentru crime împotriva statului şi armatei (articolul 58 şi cele din Codul militar), este adevărat, şi pentru banditism de asemenea (dar se ştie cît de largă este interpretarea politică a „banditismului" în acei ani, ba chiar şi astăzi: de la „basmaci" şi pînă la partizanul din pădurile Lituaniei, orice naţionalist înarmat care nu recunoaşte puterea centrală este „ban-

dit", cum să rămînem fără acest articol? Şi rebelul din lagăr, şi participantul la o manifestaţie în oraş sunt tot „bandiţi"). Dar din articolele privind protecţia persoanelor particulare, privind omorurile, jafurile şi violurile, cu prilejul celei de a zecea aniversări a lui Octombrie, pedeapsa cu moartea a fost abolită.
Cu prilejul celei de a cincisprezecea aniversări a lui Octombrie s-a adăugat pedeapsa cu moartea prin legea aşa-numită „şapte a opta", acea lege foarte importantă a socialismului în ofensivă, care făgăduia cetăţeanului un glonte în cap pentru fiecare fărîmă luată din averea statului.
Cum se întîmplă întotdeauna la început, în 1932-1933 s-au năpustit peste această lege, au împuşcat cu deosebită rîvnă. În aceste vremuri paşnice (Kirov încă trăia...), doar la închisoarea Krestî din Leningrad, în decembrie 1932, îşi aşteptau ursita concomitent două sute şaizeci şi cinci de condamnaţi la moarte*, şi probabil că într-un an numai la Krestî s-au adunat peste o mie.
Cine erau aceşti nelegiuiţi? De unde s-au adunat atîţia conspiratori şi răzvrătiţi? De pildă, şedeau acolo şase colhoznici de lîngă Ţarskoe Selo care iată de ce se făcuseră vinovaţi: după ce au cosit fînul colhozului, s-au dus să cosească pentru vacile lor ce mai rămăsese pe muşuroaie. Toţi aceşti ţărani n-au fost graţiaţi de VŢIK, sentinţa a fost executată!
Care Saltîciha? Care dintre cei mai mîrşavi şi odioşi stăpîni de iobagi ar fi putut ucide şase ţărani pentru cîteva nenorocite smocuri de iarbă?... Numai dacă i-ar fi bătut cu nuiaua, o singură dată, noi am fi ştiut şi i-am fi blestemat numele la şcoală**. Iar acum - n-am văzut, n-am auzit, nici pe-acolo n-am trecut! Nu pot decît să-mi păstrez speranţa că povestirea martorului meu ocular va fi confirmată de documente. Dacă Stalin n-ar mai fi ucis niciodată pe nimeni, numai pentru aceşti şase ţărani din Ţarskoe Selo l-aş fi socotit vrednic să fie executat prin tăierea în patru! Şi mai cutează unii să cîrîie: „Cum aţi îndrăznit să-l demascaţi?", „să tulburaţi măreaţa umbră?", „Stalin aparţine mişcării comuniste universale!" Da. Şi codului penal.
De altfel, Lenin şi Troţki cu ce sunt mai buni? Ei au început!
Să ne întoarcem însă la impasibilitate şi imparţialitate. Fireşte, VŢIK negreşit „ar fi desfiinţat definitiv" pedeapsa capitală o dată ce făgăduise, dar nenorocirea este că în 1936 Tătucul şi învăţătorul „a desfiinţat definitiv" însuşi VŢIK-ul. Iar Sovietul Suprem suna mai degrabă â la Anna Ioanovna(9). Aici şi „măsura supremă" a devenit măsură supremă de

*Mărturia lui B., care le ducea condamnaţilor hrana în celulă.
**însă în şcoli nu se ştie că Saltîciha, conform sentinţei date de un tribunal (de clasă), a stat pentru atrocităţile ei unsprezece ani în temniţa subterană de la Mînăstirea Ivanovski din Moscova. (A. S. Prugavin, Monastîrskie tiurniî - închisori mînăstireşti -Editura ..Posreclnik", 1906, p. 39).

pedeapsă, ci nu de nu se ştie de care „protecţie". Execuţiile din anii 1937-1938 nici chiar pentru urechea lui Stalin n-ar fi încăput în „protecţie".
Care jurist, care istoric al dreptului penal ne va putea oferi o statistică verificată a acestor execuţii? În ce loc se află acele arhive secrete unde am putea să pătrundem şi să obţinem cifrele? Nu există. Nu există şi nu vor exista. Să îndrăznim deci doar să repetăm acele cifre-zvonuri, proaspete, care în 1939-1940 circulau pe sub bolţile de la Butîrki şi proveneau de la oamenii lui Ejov, mari şi medii, care căzuseră şi care trecuseră nu demult prin acele celule (ei ştiau deci!). Ei spuneau că în aceşti doi ani au fost executaţi în toată Uniunea o jumătate de milion de „politici" şi 480 000 de deţinuţi de drept comun (articolul 59-3, erau executaţi ca „susţinători ai lui Iagoda"; prin aceasta a fost nimicită „vechea şi nobila seminţie a hoţilor").
Cît sunt de neverosimile aceste cifre? Luînd în consideraţie că execuţiile n-au durat doi ani, ci doar unu şi jumătate, trebuie să ne aşteptăm în medie la 28 000 de executaţi pe lună (în virtutea articolului 58). Asta pe toată Uniunea. Şi cîte locuri de execuţie au fost? Numărînd cu modestie - o sută cincizeci. (Au fost mai multe, desigur. Numai la Pskov, sub multe biserici. În fostele chilii ale pustnicilor, au fost amenajate încăperi de tortură şi execuţie ale NKVD-ului. Nici în 1953, turiştii nu aveau acces în aceste biserici: „arhive"; astfel de „arhive" că nici păianjenii nu erau măturaţi de zece ani. Înainte de a începe lucrările de restaurare, de acolo s-au scos camioane întregi de oseminte.) Deci, într-un singur loc, într-o zi, duceau la execuţie cîte şase oameni. Vi se pare o cifră fantastică? Este chiar diminuată! Nişte martori din Krasnodar spun că acolo, în clădirea principală a GPU-ului de pe strada Proletarskaia, în 1937-1938, în fiecare noapte erau împuşcaţi peste 200 de oameni! (După alte surse, în jurul datei de 1 ianuarie 1939 fuseseră împuşcaţi 1 700 000 de oameni.)
În timpul războiului de apărare a patriei în funcţie de circumstanţe, aplicarea pedepsei cu moartea ba se extindea (de exemplu militarizarea căilor ferate), ba se îmbogăţea în ceea ce priveşte formele (din aprilie 1943 - decretul privind moartea prin spînzurătoare).
Toate aceste evenimente au tărăgănat întrucîtva abolirea făgăduită, totală, definitivă şi veşnică, a pedepsei cu moartea, însă poporul nostru, prin răbdarea şi supuşenia lui, a meritat-o totuşi: în mai 1947, Iosif Vissarionovici proba un jabou scrobit în faţa oglinzii, i-a plăcut — şi a dictat prezidiului Sovietului Suprem abolirea pedepsei cu moartea în timp de pace (înlocuită cu douăzeci şi cinci de ani - sfertul).
Poporul nostru însă este ingrat, criminal şi incapabil de a preţui mărinimia. De aceea, doi ani şi jumătate, cîrmuitorii s-au tot văitat de pedeapsa cu moartea şi la 12 ianuarie 1950 a fost emis un decret contrar: „Ţinînd seama de cererile venite din partea republicilor naţionale

(Ucraina?...), din partea sindicatelor (drăguțele sindicate, întotdeauna ştiu ele ce trebuie), din partea organizațiilor țărăneşti (asta a dictat-o în timp ce dormea, căci toate organizațiile țărăneşti fuseseră nimicite de Milostivul încă din anul Marii Cotituri), precum şi din partea oamenilor de cultură" (da, asta este întru totul verosimil), au reintrodus pedeapsa cu moartea pentru „trădătorii de patrie, spionii, sabotorii şi diversioniștii, care s-au înmulțit cu nemiluita".
Şi odată reintrodusă obişnuita, vechea noastră ghilotină, au purces mai departe fără eforturi: 1954 - şi pentru omucidere intenționată; mai 1961 -pentru furt din avutul statului, pentru falsificare de bani şi terorism la locul de detenție (asta pentru cei care îi ucid pe turnători şi intimidează administrația lagărului); iulie 1961 - pentru încălcarea regulilor privind operațiile valutare; februarie 1962 - pentru atentat (un gest din mînă) la viața miliției şi drujinnicilor(10); şi tot atunci - pentru viol; şi tot atunci - pentru luare de mită.
Toate acestea însă sunt provizorii pînă la abolirea definitivă. Şi astăzi tot aşa scrie.
Şi rezultă că am rezistat cel mai mult fără pedeapsa cu moartea sub Elizaveta Petrovna.

***

În existența noastră prosperă şi oarbă ne închipuim că osîndiții la moarte sunt cîțiva indivizi izolați, năpăstuiți de fatalitate. În mod instinctiv suntem încredințați că noi nu am putea ajunge niciodată în celula celor condamnați la moarte, că pentru asta este necesară dacă nu o culpă gravă, cel puțin o viață de excepție. Trebuie să facem bine ordine în capul nostru ca să ne putem imagina că în celula condamnaților la moarte au locuit nenumărați oameni dintre cei mai banali pentru cele mai banale fapte şi - care cum au avut noroc - cel mai adesea ei n-au primit aici grațierea, ci capitala (aşa numesc deținuții „pedeapsa capitală", lor nu le plac cuvintele solemne şi denumesc totul într-un fel mai rudimentar şi mai scurt).
Un agronom raional a fost condamnat la moarte pentru că a greşit analizele grînelor colhozului! (ori poate analizele n-au fost pe placul conducerii?): anul 1937. Melnikov, preşedintele unei cooperative meşteşugăreşti (care producea mosorele deață) a fost condamnat la moarte pentru că la atelier a izbucnit un incendiu dintr-o scînteie de la locomobilă! - anul 1937. (Este adevărat că a fost grațiat şi a primit în schimb zece ani.)
În aceeaşi închisoare Krestî, în 1932, îşi aşteptau moartea: Feldman, pentru că a fost prins cu valută; Faitelevici, absolvent de conservator, fiindcă a vîndut o foaie de oțel pentru confecționat penițe. Comerțul tradițional al evreului, pîinea şi pasiunea lui, a devenit, de asemenea, vrednic de condamnare la moarte!

Să te mai miri atunci că a primit pedeapsa cu moartea Gheraska, un flăcău dintr-un sat din regiunea Ivanovo: de Sfîntul Nicolae de primăvară a chefuit în satul vecin, a băut zdravăn şi a lovit peste dos - pe cine credeți? Nu pe miliţian, nu! Calul miliției! (Este adevărat că, răzbunîndu-se tot pe miliție, a smuls o placă de protecție de la sovietul comunal, precum şi firul telefonului, strigînd; „Jos cu sticleții!"...)
Norocul de a ajunge în celula de condamnat la moarte nu se datorează faptului că ai făcut sau n-ai făcut ceva, el este hotărît de învîrtirea roții celei mari, de cursul redutabilelor împrejurări exterioare. De pildă, în Leningradul aflat sub blocadă. Ce trebuie să creadă conducătorul lui suprem, tovarăşul Jdanov, dacă printre cazurile GB-ului din Leningrad, în aceste luni cumplite, nu vor figura şi condamnări la moarte? Că Organele trîndăvesc, nu-i aşa? Trebuie descoperite marile conspirații clandestine dirijate de nemți din afară. De ce sub Stalin, în 1919, astfel de comploturi au fost descoperite? De ce să nu fie descoperite şi sub Jdanov, în 1942? Zis şi făcut: sunt descoperite cîteva comploturi cu ramificații! Dormi în camera ta neîncălzită din Leningrad, iar mîna cea neagră cu gheare lungi se coboară deasupra ta. Şi de tine nu depinde nimic. Este desemnat cutare - de pildă, general-locotenentul Ignatovski. Ferestrele lui dau spre Neva. Şi-a scos batista albă să-şi sufle nasul - un semnal! Ca inginer, lui Ignatovski îi place să discute cu marinarii despre tehnică. S-a înregistrat! Ignatovski este ridicat. A sosit timpul să dea socoteală. Aşadar numiți patruzeci de membri ai organizației dumneavoastră! îi numeşte. Astfel, dacă eşti controlor de bilete la Teatrul Alexandrinski nu ai prea mari şanse se fii numit, dar dacă eşti profesor la Institutul de tehnologie, atunci da, eşti pe listă. Ce a depins de tine pînă aici? Şi toți cei aflați pe listă au asigurată pedeapsa cu moartea.
Şi toți sunt împuşcați. Şi doar Konstantin Ivanovici Strahovici, unul dintre marii specialişti ruşi în hidrodinamică, a scăpat cu viață. Iată cum: Nu ştiu ce şef superior de la Securitatea Statului este nemulțumit că lista e prea mică şi vor fi împuşcați prea puțini. Şi Strahovici este desemnat să fie centrul potrivit pentru descoperirea unei alte organizații. Este chemat de căpitanul Altschuller: „Va să zică, aşa? Înadins ați mărturisit totul şi ați hotărît să vă duceți pe lumea cealaltă ca să ascundeți guvernul clandestin? Ce eraţi în acel guvern?" Astfel, continuînd să stea în celula condamnaților la moarte, Strahovici intră într-un nou ciclu de anchetă! El propune să fie considerat ministru al învățămîntului (vrea să se termine totul cît mai repede!), dar pentru Altschuller este puțin.
Ancheta continuă, între timp grupul lui Ignatovici este executat. La unul dintre interogatorii, Strahovici se înfurie: nu că ar vrea să trăiască, dar a obosit să moară şi, lucrul cel mai important, s-a săturat de minciună. Şi, la un interogatoriu încrucişat, în prezența unui grangure, bate cu pumnul în masă: „Pe voi pe toți or să vă împuşte! Eu nu mai vreau să mint! Şi, de altfel, îmi retrag toate mărturiile!" Şi această explozie ajută! Nu

numai că au încetat să-l mai ancheteze, dar l-au uitat în celula osîndiților la moarte.
Probabil că în această atmosferă de supunere generală o explozie de disperare ajută întotdeauna.
De necrezut cîți au fost împuşcați: la început mii, apoi sute de mii. Împărțim, înmulțim, blestemăm. Şi totuşi acestea nu sunt decît cifre. Ele uluiesc mintea, apoi sunt uitate. Dacă vreodată rudele celor împuşcați ar trimite la o editură fotografiile celor executați şi s-ar edita un album în mai multe volume, frunzărindu-l şi aruncînd o ultimă privire în ochii lor stinşi, ce bogăție de simțăminte am strînge pentru tot restul vieții. O astfel de lectură, aproape fără cuvinte, s-ar aşterne în inima noastră pentru vecie.
În casa unor cunoscuți, unde trăiesc foşti zeki, s-a statornicit un ritual: la 5 martie, de Ziua Morții Ucigaşului Principal, se aşază pe masă fotografiile unor oameni împuşcați ori morți în lagăre, cîteva zeci, cîte au putut strînge. Şi toată ziua în casă domneşte o atmosferă solemnă de biserică şi, în acelaşi timp, de muzeu. Muzică funebră. Vin prieteni, se uită la fotografii, tac, ascultă, vorbesc în şoaptă, pleacă fără să-şi ia la revedere.
Aşa ar trebui să fie peste tot... Pentru ca măcar o mică cicatrice să ne rămînă în inimă din moartea lor.
Pentru ca totuşi moartea lor să nu fi fost în zadar!...
Oare cum se petrece totul? Cum or fi asiepfind oamenii? Ce gîndesc ei? Şi la ce hotărîri ajung? Şi oare cum sunt luați? Şi ce simt în ultimele clipe? Şi cum anume... asta... cum îi... cum...?
Este firească dorința arzătoare a oamenilor de a răzbate dincolo de vidul ultimelor clipe (deşi nimeni dintre noi nu va pătrunde, fireşte, niciodată. Este firesc, de asemenea, că cei care au supraviețuit nu povestesc nimic despre clipele cele mai de pe urmă, fiindcă ei au fost grațiați.
Ce se întîmplă mai departe - ştie doar gîdele. Dar gîdele nu va spune niciodată. (Acel vestit nenea Lioşa, de la închisoarea Krestî, care răsucea mîinile la spate, punea cătuşele, iar dacă cel dus striga pe coridor în miez de noapte: „Adio, fraților!", îi vîra şi un căluş în gură, de ce ar vrea să povestească? Probabil că şi acum el se plimbă prin Leningrad, bine îmbrăcat. Dacă îl veți întîlni în vreo berărie pe insulele de agrement de pe Neva ori la vreun meci de fotbal, să-l întrebați!)
Însă nici călăul nu ştie totul pînă la sfîrşit. Slobozind fără să audă gloanțele din pistol în ceafa osînditului în acompaniamentul unui zgomot infernal produs de motorul unei maşini, el este condamnat să nu priceapă cele săvîrşite. Nici el nu ştie pînă la sfîrşit! Pînă la sfîrşit ştiu doar cei uciși, cu alte cuvinte nimeni.
Este adevărat că şi un artist, chit că în mod nedesluşit, confuz, ştie totuşi ceva pînă în clipa contactului cu glonțul ori cu ştreangul.
Cu ajutorul celor grațiați şi al unor artişti ne-am format o imagine aproxi-

mativă a celulei condamnaților la moarte. Ştim, de pildă, că nu dorm noaptea, ci aşteaptă. Că se liniştesc doar spre dimineață.
Narokov (Marcenko)(11), în romanul Mărimi imaginare*, puternic viciat de obiectivul ce şi l-a propus autorul: să scrie totul ca Dostoievski, ba să fie chiar mai înduioşător, mai sfîşietor decît la el, după mine, a descris foarte bine celula osîndiților şi chiar scena împuşcării. N-ai cum să verifici, dar parcă este verosimil.
Prezumțiile unor scriitori mai vechi, cum e de pildă Leonid Andreev(12), amintesc acum fără voia lor de epoca lui Krîlov(13). Şi care autor de literatură fantastică şi-ar putea imagina, de exemplu, celula condamnaților la moarte din anul 1937? Ne-ar conduce negreşit pe firul lui psihologic: cum aşteaptă, cum trag cu urechea?... Cine ar fi putut să prevadă şi să descrie astfel de sentimente ale condamnaților la moarte:
1. Condamnații suferă de frig. Sunt nevoiți să doarmă pe pardoseala de ciment, sub fereastră - minus trei grade (Strahovici). Pînă te duc la execuție, poți să îngheți aici.
2. Condamnații suferă de lipsă de spațiu şi de aer. Într-o celulă de o persoană sunt înghesuiți şapte (mai puțin - nicidecum), zece, cincisprezece sau douăzeci şi opt de condamnați la moarte (Strahovici, Leningrad, 1942). Sunt striviți astfel săptămîni şi luni întregi! Ce înseamnă pe lîngă asta coşmarul celor şapte spînzurați?!(14) Oamenii nu se mai gîndesc la execuție, nu se tem de împuşcare, ci iată - cum să-şi întindă picioarele? Cum să se întoarcă? Cum să înghită o gură de aer?
În anul 1937, cînd în puşcăriile din Ivanovo - cea „Interioară", Nr. 1, Nr. 2 şi KPZ, erau închişi concomitent pînă la 40 000 de oameni, deşi fuseseră calculate pentru cel mult trei-patru mii. La închisoarea Nr. 2 erau amestecați: inculpați, condamnați la lagăr, condamnați la moarte, condamnați la moarte şi apoi grațiați şi, în plus, hoți. Şi toți, timp de cîteva zile, stăteau într-o celulă mare umăr lîngă umăr într-o asemenea înghesuială, încît le era cu neputință să se ridice ori să lase brațele în jos, iar cei aflați lîngă priciuri puteau să se aleagă cu picioarele rupte. Era iarnă, şi, ca să nu se sufoce, deținuții au spart geamurile de la ferestre, (în această celulă îşi aştepta moartea, fiind deja condamnat, un membru al RSDRP din anul 1898, acum cu părul complet alb, care a părăsit partidul bolşevicilor în 1917, după Tezele din aprilie(15).
3. Condamnații la moarte suferă de foame. Unii, după condamnare, aşteaptă atît de mult, încît teama de moarte nu mai contează față de chinurile foamei: unde să găsească de mîncare? În anul 1941, în puşcăria din Krasnoiarsk, Alexandru Bahici a petrecut în camera condamnaților şaptezeci şi cinci de zile şi nopți! Se împăcase cu soarta irosită. Dar se

*Editura Cehov, New York, 1952.

umflase tot din cauza nemîncării cînd i-au comutat pedeapsa în zece ani, şi în această stare şi-a început viaţa de lagăr. Dar care este recordul şederii în celula condamnaţilor la moarte? Cine ştie recordul?... Vsevolod Petrovici Goliţîn, starostele (!) celulei condamnaţilor, a stat aici o sută patruzeci de zile (1938), dar acesta e oare un record? Gloria ştiinţei noastre, academicianul N. I. Vavilov, a aşteptat execuţia cîteva luni, dacă nu cumva un an. În stare de condamnat la moarte a fost evacuat la închisoarea din Saratov. Acolo a fost închis într-o celulă de la subsol fără ferestre, şi cînd, în vara lui 1942, grăţiat, a fost transferat într-o celulă comună - nu mai putea să meargă, era scos pe braţe la plimbare.

4. Condamnaţii la moarte nu beneficiază de asistenţă medicală. Ohrimenko, în timpul îndelungii şederi în celula condamnaţilor (1938), s-a îmbolnăvit grav. Nu numai că nu l-au dus la spital, dar nu l-a vizitat nici medicul. Cînd totuşi a venit, nu a intrat în celulă, ci prin gratiile uşii, fără să-l examineze şi fără să-l întrebe ceva, i-a întins nişte prafuri. Strahovici s-a îmbolnăvit de hidropizie, i-a explicat gardianului - şi i-au trimis... un dentist.

Cînd un medic intervine, oare trebuie să-l trateze pe condamnat, adică să-i prelungească aşteptarea morţii? Ori umanismul medicului constă în faptul de a insista pentru execuţia neîntîrziată? Iată din nou o scenă aflată de la Strahovici: intră medicul şi, discutînd cu gardianul de serviciu, arată cu degetul spre condamnaţii la moarte: „Răposat!... Răposat!... Răposat!..." (Astfel îi desemnează gardianului pe distrofici, insistînd că nu se poate să-i chinuie în felul acesta pe oameni, e timpul să fie executaţi!)

De fapt de ce îi ţineau atît de mult? Nu aveau suficienţi călăi? Trebuie să se ţină seama că multora dintre cei condamnaţi la moarte li se propunea, ba chiar erau rugaţi să semneze cererea de grăţiere, iar cînd aceştia se încăpăţînau - nu mai doreau nici un fel de tranzacţii - cererea era semnată în numele lor. Şi, apoi, circulaţia hîrtiilor prin toate compartimentele maşinii avea nevoie de luni întregi.

Eu cred că aici era vorba de impactul dintre două instituţii de stat: cea care avea în sarcină ancheta şi procesele (membrii Colegiului Militar mi-au spus că erau la un loc) alerga să descopere cazuri teribile, de coşmar, şi nu putea să nu acorde criminalilor pedeapsa meritată: moartea prin împuşcare. Dar îndată ce sentinţele erau pronunţate, trecute la activul anchetei şi tribunalului, aceste sperietori numite condamnaţi nu-i mai interesau. În realitate, nu era vorba de nici o conspiraţie, şi nimic în viaţa de stat nu putea să se schimbe dacă aceşti osîndiţi rămîn în viaţă ori vor muri. Şi astfel erau lăsaţi complet la aprecierea instituţiei penitenciarelor. Aceasta, care aparţinea de GULag, îi privea pe deţinuţi din punct de vedere economic. Indicatorii lor nu erau să împuşte cît mai mulţi, ci să trimită cît mai multă forţă de muncă în Arhipelag.

Aşa îl privea Sokolov, comandantul închisorii interioare a Casei Mari, şi pe Strahovici, care, pînă la urmă, se plictisise în celula condamnaților la moarte şi a cerut hîrtîe şi creion pentru studiile sale ştiințifice. Mai întîi a scris caietul Interacțiunea dintre lichid şi corpul solid care circulă prin el, Calculul balistelor, resorturilor şi amortizoarelor, pe urmă Bazele teoriei stabilității. A fost transferat într-o celulă individuală, „ştiințifică", şi l-au trecut pe un regim de hrană mai bun. Apoi au început să vină comenzi de pe frontul Leningradului. Pentru aceasta a elaborat o lucrare privind tragerea antiaeriană volumetrică. Drept urmare, Jdanov i-a comutat pedeapsa cu moartea în cincisprezece ani (dar poşta de pe Pămîntul cel Mare mergea foarte încet: curînd însă a sosit de la Moscova o grațiere obişnuită şi mult mai generoasă decît a lui Jdanov: numai zece ani).
Toate caietele din închisoare ale lui Strahovici sunt şi acum întregi. Cu aceasta cariera lui ştiințifică de după gratii de-abia începuse, îi va fi dat să conducă unul dintre primele proiecte sovietice din domeniul turboreactoarelor.
Pe N.P., matematician, docent, a decis să-l exploateze în scopuri personale anchetatorul Krujkov (da, da, chiar acel tîlhar). Cum era student la fără frecvență, l-a chemat pe N.P. din celula condamnaților şi l-a pus să rezolve probleme de teoria funcțiilor de variabilă complexă pentru lucrările lui de control (dar poate nici nu erau ale lui).
Prin urmare, ce înțelegea literatura universală din suferințele care preced execuția?
În sfîrşit (povestirea lui Ceavdarov), celula condamnaților la moarte poate fi utilizată ca element al anchetei, ca mijloc de influență. Doi inculpați care refuzaseră să mărturisească (Krasnoiarsk) au fost „condamnați" la moarte şi transferați în celula osîndiților. (Ceavdarov s-a scăpat cu vorba: „Acestora li s-a înscenat o judecată". Dar în situația cînd orice judecată este o înscenare, cu ce cuvînt să mai numeşti această pseudojudecată? Scenă în scenă, spectacol montat într-un spectacol?) Acolo i-au lăsat să respire din plin atmosfera dintr-o celulă a condamnaților la moarte. Pe urmă le-au introdus nişte „cloşti", chipurile tot „condamnați". Şi aceştia au început să se căiască pentru că au fost atît de îndărătnici la anchetă şi l-au rugat pe gardian să transmită anchetatorului că sunt gata să semneze totul. Le-au dat să semneze declarațiile, pe urmă i-au luat din celulă ziua, deci nu i-au dus să-i împuşte.
Dar acei condamnați cu adevărat la moarte din această celulă, care au servit drept material pentru jocul anchetatorului, oare vor fi simțit şi ei ceva cînd acei oameni „s-au căit" şi au fost grațiați? Ei, dar astea nu sunt decît accesorii regizorale.
Se spune că pe Konstantin Rokossovski, viitorul mareşal, în 1939, l-au dus de două ori în pădure pentru o execuție nocturnă fictivă, au îndreptat armele spre el, pe urmă le-au lăsat în jos şi l-au dus la închisoare. Aceasta se cheamă tot pedeapsă capitală aplicată ca procedeu

în folosul anchetei. Şi totul s-a terminat cu bine, Rokossovski este binemersi, şi nu poartă nimănui ranchiună.
Aproape întotdeauna omul se lasă ucis fără să se împotrivească. De ce condamnarea la moarte hipnotizează în asemenea măsură? De cele mai multe ori cei grațiați nu-şi amintesc ca vreunul din celula condamnaților să se fi împotrivit. Dar există şi astfel de cazuri. În anul 1932, la închisoarea Krestî din Leningrad condamnații la moarte au luat gardienilor revolverele şi au tras. După acest incident a fost adoptată următoarea tactică: după ce au depistat prin vizor pe cel care trebuia luat, cinci gardieni neînarmați năvăleau în celulă şi se repezeau asupra celui desemnat. În celulă se aflau vreo opt-zece condamnați, însă fiecare dintre ei trimisese cerere de grațiere lui Kalinin, fiecare îşi aştepta iertarea şi din pricina asta se comportau conform zicalei: „Mori tu astăzi, eu o să mor mîine". Ei se dădeau la o parte şi priveau nepăsători cum îl răsuceau pe cel sortit pieirii, cum striga el după ajutor, şi i se vîra în gură o minge micuță de copil. (Privind o minge de copil, poți oare să bănuieşti la cîte poate ea servi?... Ce bun exemplu pentru o lecție despre metoda dialectică!)
O, speranță! Ce aduci tu cu precădere: tărie ori slăbiciune? Dacă în fiecare celulă osîndiții i-ar sugruma împreună pe călăii veniți după ei, nu ar înceta oare execuțiile cu mult mai sigur decît datorită cererilor de grațiere trimise la VȚIK? Tot eşti pe marginea gropii, de ce să nu te împotriveşti?
Dar oare nu era totul sortit pieirii încă de la arestare? Cu toate acestea, toți arestații, ca şi cînd aveau picioarele retezate, se tîrau în genunchi pe tărîmul speranței.

***

Vasili Grigorievici Vlasov îşi aminteşte că în noaptea cînd îl duceau prin Kadîi şi patru revolvere erau îndreptate spre el din patru părți, gîndul lui era: de n-ar trage acum, provocator, chipurile, pentru încercarea de a fugi. Va să zică, el încă nu credea în condamnarea lui! Spera încă să trăiască...
Acum era ținut într-o cameră de la miliție. L-au aşezat pe un birou, iar lîngă el stăteau de pază neîntrerupt, la lumina lămpii, doi-trei milițieni. Vorbeau între ei: „Am ascultat patru zile întruna, dar tot n-arn priceput de ce i-au condamnat!" „Nu-i treaba noastră!"
În această cameră Vlasov a rămas cinci zile: aşteptau confirmarea sentinței pentru a-i executa în Kadîi - era foarte greu să-i escorteze pe condamnați mai departe. Cineva a trimis în numele lui o telegramă prin care cerea grațierea: „Nu mă recunosc vinovat, rog să fiu lăsat în viață". N-a venit nici un răspuns. În toate zilele acestea, lui Vlasov îi tremurau atît de tare inimile, încît nu putea duce lingura la gură. Bea cu gura din farfurie. L-a vizitat, ca să-şi bată joc, Kliughin. (La scurtă vreme după

procesul din Kadîi urma să fie transferat din Ivanovo la Moscova. În acel an, stelele acestea purpurii răsăreau şi apuneau brusc pe cerul GULAG-ului. Se apropia vremea cînd trebuiau aruncați la groapă, dar nu ştiau asta.) N-a sosit nici confirmarea, nici grațierea, şi au fost nevoiți, totuşi, să-i ducă pe cei patru osîndiți la Kineşma. I-au dus cu patru autocamionete, în fiecare cîte un condamnat cu şapte milițieni.
La Kineşma au fost ținuți în subsolurile mînăstirii (arhitectura mînăstirească, eliberată de ideologia monahală, ne-a prins foarte bine). Acolo au mai adăugat şi alți osîndiți la moarte şi i-au transportat cu vagonul puşcăriaşilor la Ivanovo.
La gara de mărfuri din Ivanovo, Saburov, Vlasov şi încă unul din grupul străin au fost separați, iar pe ceilalți i-au dus, care va să zică, la execuție, ca să nu mai aglomereze închisoarea şi aşa arhiplină. Şi astfel, Vlasov a trebuit să-şi ia adio de la Smirnov.
Pe cei trei care au rămas, i-au lăsat în curtea închisorii nr. 1 şi i-au ținut patru ceasuri în frigul şi umezeala de octombrie, în timp ce duceau şi aduceau pentru percheziție alte convoaie. Încă nu existau semne că i-ar executa astăzi. Au fost nevoiți, aceste patru ceasuri, să mai rămînă pe pămînt şi să reflecteze! A fost un moment cînd lui Saburov i s-a părut că îi duc să-i împuşte (dar i-au dus în celulă). El n-a strigat, dar şi-a înfipt mîna în brațul vecinului atît de tare, încît acesta a urlat de durere. Gardienii l-au tîrît pe Saburov şi l-au împuns cu vîrful baionetelor.
În acea închisoare existau patru celule pentru condamnați la moarte, pe acelaşi coridor cu cele rezervate copiilor şi bolnavilor! Celulele osîndiților erau prevăzute ca două uşi: una de lemn, obişnuită, cu vizor, şi alta de fier, zăbrelită, şi fiecare uşă era prevăzută cu două încuietori (cheile se aflau una la gardian şi alta la şeful clădirii, ca să nu poată deschide unul fără celălalt). Celula nr. 43 se afla peste un perete de cabinetul anchetatorului, şi noaptea, cînd osîndiții aşteaptă să fie duşi la execuție, strigătelele celor schingiuiți le sfîşie urechile.
Vlasov a nimerit în celula nr. 61. Era o celulă individuală: lungă de vreo cinci metri şi lată - ceva mai mult de un metru. Două paturi de fier erau definitiv fixate de pardoseală. În fiecare pat erau întinşi cîte doi condamnați, unul cu capul la picioarele celuilalt şi încă paisprezece erau aşezați de-a curmezişul pe pardoseală.
În aşteptarea morții, fiecăruia i se lăsase mai puțin de un arşin pătrat!
Cu toate că se ştie de mult că pînă şi un mort are dreptul la trei arşini de pămînt, ceea ce lui Cehov i se părea puțin...(16)
Vlasov a întrebat cît durează pînă îi împuşcă? „Noi stăm de mult aici şi suntem încă vii..."
Şi a început aşteptarea, aceea pe care o cunoaştem: toată noaptea fără somn, absolut deprimați, aşteptînd să fie luați şi duşi la moarte, ascultînd foşnetele de pe coridor (şi din pricina acestei aşteptări prelungite scade capacitatea omului de a se împotrivi). Deosebit de agitată este

noaptea care urmează după o zi cînd cineva a fost grațiat: acesta a plecat cu strigăte de bucurie, iar în celulă s-a instaurat groaza: căci, o dată cu grațierea, astăzi trebuie să se fi rostogolit de pe muntele cel înalt şi nişte refuzuri, şi la noapte vor veni să-l ia pe careva...
Uneori, noaptea, zăngăne încuietorile, inimile îngheață în piept: pe mine? Nu pe mine! Iar vertuhaiul a deschis uşa pentru cine ştie ce fleac: „Luați-vă lucrurile de pe pervazul ferestrei!" Din pricina acestei uşi deschise în toiul nopții poate că toți paisprezece s-au apropiat cu un an mai mult de viitoarea lor moarte; poate, dacă ar deschide astfel uşa de vreo cincizeci de ori, n-ar mai fi nevoie să strice gloanțele! Dar cît de recunoscători îi sunt că n-a fost nimic altceva: „îndată, le luăm îndată, cetățene şef!"
După vizita de dimineață la toaletă, eliberați de spaimă, au adormit cu toții. Pe urmă gardianul le-a adus căzănelul cu zămîrcă şi le-a zis: „Bună dimineața!" Regulamentul cerea ca uşa a doua, cea zăbrelită, să fie deschisă doar în prezența gardianului de serviciu pe închisoare. Dar, cum se ştie, oamenii sunt mai buni şi mai leneşi decît regulamentele şi instrucțiunile lor, şi, deci, gardianul a intrat de dimineață în celulă, şi absolut omeneşte, nu, asta-i mai mult decît omeneşte!-le-a spus: „Bună dimineața!"
Cui încă pe lume să-i fie mai bună decît lor?! Recunoscători pentru căldura acestui glas şi căldura acestei fierturi acum dormeau pînă la amiază. (Mîncau numai dimineața! Trezindu-se în timpul zilei, mulți nu puteau mînca. Unii mai primeau pachete - rudele puteau să ştie, dar puteau nici să nu ştie de condamnarea la moarte - pachetele deveneau comune în celulă, dar de cele mai multe ori mîncarea se strica în umiditatea aerului îmbîcsit)
Ziua, în celulă, era oarecare însuflețire. Venea la ei şeful de pavilion - fie posomoritul Tarakanov, fie binevoitorul Makarov - le oferea hîrtie pentru cereri, îi întreba dacă nu vor, cei care au bani, să comande țigări de la chioşc. Astfel de întrebări li se păreau cînd prea crude, cînd extrem de omenoase: lăsau impresia că n-ar fi condamnați la moarte.
Din dosul cutiilor de chibrituri osîndiții confecționau un fel de domino şi jucau. Vlasov se destindea povestind cînd unuia, cînd altuia despre cooperația de consum, şi făcea asta pe un ton cît se poate de comic. (Povestirile lui despre cooperație sunt încîntătoare şi merită să fie expuse separat.) Iakov Petrovici Kolpakov, preşedintele comitetului executiv raional din Sudogda, bolşevic din primăvara anului 1917, de pe front, şedea zile de-a rîndul în aceeaşi poziție, strîngîndu-şi capul între palme, cu coatele pe genunchi, şi privea la nesfîrşit în acelaşi punct al peretelui. (Cît de veselă şi lipsită de complicații trebuie să i se fi părut primăvara anului 1917!... Dar şi atunci erau ucişi oameni - ofițeri.) Locvacitatea lui Vlasov îl scotea din sărite: „Cum de eşti în stare?" „Da tu te pregăteşti pentru rai? rînjea Vlasov, păstrîndu-şi şi cînd vorbea re-

pede felul specific de a pronunța vocala o(17). Un singur lucru am hotărît, să-i spun călăului: doar tu, nici judecătorii, nici procurorii, numai tu eşti vinovat de moartea mea! Cît vei trăi să mă ai pe suflet! Dacă nu ați fi voi, călăii voluntari, n-ar mai exista nici condamnări la moarte! Apoi poate să mă omoare, ticălosul !"

Kolpakov a fost împuşcat. A fost împuşcat şi Konstantin Sergheevici Arkadiev, fost şef al sectorului agricol din Alexandrov (regiunea Vladimir). Despărțirea de el a fost deosebit de grea. În miez de noapte, au venit să-l ia şase oameni din gardă. Îl zoreau cu brutalitate, iar el, un om blînd, cu educație, îşi mototolea întruna căciula în mîini, amînînd momentul plecării, al plecării dintre ultimii oameni din viața sa. Şi cînd a rostit cel din urmă „adio" — aproape că nu mai avea glas.

În prima clipă, cînd victima este indicată, ceilalți răsuflă uşurați („n-am fost eu!"), dar numaidecît după ce condamnatul a fost luat, nu le este deloc mai uşor decît acestuia. Toată ziua următoare, cei rămaşi nu sunt în stare să vorbească ori să mănînce.

Cu toate acestea, Gheraska, cel care a devastat sovietul sătesc, mînca mult şi dormea mult. Ca orice țăran se adaptase şi aici. Parcă nici nu-i venea să creadă că v-a fi împuşcat. (Nici nu l-au împuşcat: i s-a comutat în zece ani.)

Unii, sub ochii colegilor de celulă, încărunțeau în trei-patru zile.

Cînd oamenii aşteaptă moartea de atîta vreme, părul creşte repede, şi celula este dusă la tuns, la spălat. Viața din închisoare îşi urmează cursul, fără să țină seama de sentințe.

Cîte unul îşi pierde capacitatea de a gîndi şi vorbi coerent, dar oricum rămîne să-şi aştepte ursita tot aici. Cel care a înnebunit în celula condamnaților la moarte, este împuşcat nebun.

Soseau destule grații eri. S-a întîmplat că în toamna lui 1937, pentru întîia oară după revoluție, au introdus pedepse de cincisprezece şi douăzeci şi cinci de ani, care au preluat asupra lor multe condamnări la moarte. Se comuta şi pentru zece ani. Chiar şi pentru cinci. În țara minunilor sunt posibile şi astfel de miracole: ieri, noaptea, erai vrednic să fii executat, astăzi-dimineață - primeşti o pedeapsă de copil, eşti considerat un infractor fără importanță, ai şansa ca în lagăr să nu fii escortat.

În aceeaşi celulă şedea şi V. N Homenko, un sexagenar din Kuban, fost esaul(18), „sufletul celulei", dacă celula osîndiților poate avea suflet: glumea, zîmbea pe sub mustață, nu lăsa să se vadă că îi este greu. După războiul ruso-japonez a fost reformat şi s-a specializat în creşterea cailor, a lucrat la administrația locală gubernială, iar la începutul anilor '30 a fost „inspector al fondului de cavalerie al Armatei Roşii" de pe lîngă direcția agricolă regională din Ivanovo, adică un fel de observator, care se îngrijea ca armata să fie înzestrată cu cei mai buni cai. A fost închis şi condamnat la moarte, deoarece a recomandat, cu intenții diversioniste, ca armăsarii să fie castrați înainte de a împlini vîr-

sta de trei ani, ceea ce „submina capacitatea de luptă a „Armatei Roşii". - Homenko a făcut cerere de recurs. După cincizeci şi cinci de zile, a venit şeful pavilionului şi i-a arătat că în cerere n-a indicat instanța care trebuia. Chiar acolo, pe loc, cu creionul şefului, Homenko a tăiat o instituție şi în locul ei a scris alta, ca şi cum era o cerere pentru un pachet de țigări. Cu această rectificare destul de neîngrijită, cererea a mai umblat şaizeci de zile, astfel încît Homenko a aşteptat moartea patru luni. (Dacă ar fi trebuit să aştepte un an sau doi, nu s-ar fi deosebit prea mult de noi, care o aşteptam cu anii pe Doamna-cu-Coasa! Oare lumea noastră toată nu este o celulă de osîndiți la moarte?...) Şi a fost pe deplin reabilitat! (între timp, Voroşilov dăduse indicații ca armăsarii să fie castrați înainte de a împlini trei ani.) Cînd e albă, cînd e neagra!

Se primeau destule grațieri, mulți începuseră să spere tot mai încrezători. Vlasov însă, comparînd cazul său cu altele şi, mai ales, luînd în considerație comportarea de la proces, a ajuns la concluzia că situația lui era albastră rău. Şi, apoi, cineva trebuie să fie împuşcat, nu?

Pesemne că jumătate dintre condamnați? Şi el credea că va fi împuşcat. Nu dorea decît să aibă putere ca să țină capul sus. Disperarea, specifică naturii lui, se acumula, producînd un efect invers, şi el s-a hotărît să fie insolent pînă la capăt.

Fireşte, s-a ivit şi prilejul. Vizitînd închisoarea, nu se ştie de ce (mai degrabă ca amator de senzații tari), Cinguli, şeful secției anchete penale de la NKVD-ul din Ivanovo, a ordonat să i se deschidă şi uşile celulei lor.

A discutat nu ştiu ce, apoi a întrebat:

— Cine este aici pentru cazul din Kadîi?

Purta o cămaşă de mătase cu mînecile scurte, model nou, care părea din această pricină că e pentru femei. El, ori cămaşa, răspîndea un parfum dulceag. Din toată celula Vlasov a sărit sprinten pe pat şi a strigat cu glas pătrunzător,

— Ce mai ofițer colonial!! Ieşi afară ucigaşule!! şi l-a scuipat, de sus, cu putere, pe Cinguli drept în față.

Şi l-a nimerit!

Acela s-a şters şi s-a retras. Pentru că el avea voie să intre în această celulă doar însoțit de şase gardieni, şi nici aşa nu se ştie dacă avea.

Un mieluşel chibzuit nu trebuia să procedeze astfel. Dacă tocmai pe biroul acestui Cinguli se află acum dosarul tău şi tocmai de el depinde viza pentru grațiere? Căci nu degeaba o fi întrebat: „Cine este aici pentru cazul din Kadîi?" Pesemne pentru asta o fi şi venit?

Însă ajungi la un prag cînd nu mai vrei, cînd îți repugnă să fii un mieluşel chibzuit. Cînd capul mieluşelului este luminat de ideea că toți mieluşeii sunt destinați să dea carne şi blăniță şi, prin urmare, cîştigul n-ar fi decît o amînare, dar nu viața. Cînd îți vine să strigi: „Fiți blestemați, împuşcați-ne odată!"

După patruzeci şi una de zile de aşteptare a execuţiei, Vlasov simţea că este cuprins tot mai mult de acest sentiment de înverşunare. La închisoarea din Ivanovo i-au propus de două ori să scrie cerere de graţiere, însă a refuzat.
Dar în cea de a patruzeci şi doua zi a fost chemat în boxă şi i s-a adus la cunoştinţa că Prezidiul Comitetului Executiv Central al URSS îi înlocuieşte pedeapsa capitală cu douăzeci de ani de detenţie în lagăre de reeducare prin muncă plus încă cinci - privare de drepturi.
Palid, Vlasov a zîmbit strîmb şi chiar şi în acest moment s-a găsit să spună:
— Ciudat. Am fost condamnat pentru că n-am crezut în victoria socialismului într-o singură ţară. Dar oare Kalinin crede, de vreme ce gîndeşte că şi peste douăzeci de ani sunt necesare lagărele în ţara noastră?
Atunci acest lucru nu mai părea posibil - peste douăzeci de ani. Ciudat, ele au fost necesare şi după ce au trecut patruzeci de ani.

Capitolul 12

TIURZAK*

AH, CE FRUMOS este cuvîntul rusesc ostrog (temniță), plin de vigoare cum nu este altul şi cît de bine alcătuit! În el se află însăşi tăria acelor ziduri dintre care este cu neputință să scapi. Totul este strîns aici, în aceste şase sunete: şi severitatea (strogost), şi harponul (ostroga), şi ascuțişul, vîrful ascuțit (oslrota) - acele de arici înfipte în mutră, acele de zăpadă cu care vifornița, biciuindu-ți fața înlemnită, îți îngheață ochii, vîrful ascuțit al parilor zonei dinaintea lagărului, şi tot aici ghimpii sîrmei ghimpate - şi prudența (ostorojnost) a deținuților se află pe undeva pe aproape. Dar cornul (rog)? Da, cornul este aici, iese în afară, îndreptat spre noi!

Dacă ar fi să aruncăm o privire asupra uzanțelor, obicelurilor legate de temnița rusească, asupra acestei instituții pe ultimii - să spunem - nouăzeci de ani, nu vom observa un corn, ci două cornuri: membrii partidului Norodnaia Volia au început cu vîrful cornului, acolo unde înțeapă cel mai tare, insuportabil chiar şi în piept, apoi, treptat, vîrful a început să se rotunjească, să se tocească, să coboare spre rădăcină pînă cînd nu mai este deloc corn, a devenit o mică suprafață de piele cu părul ras (la începutul secolului al XX-lea), dar pe urmă (după 1917) a început să se observe protuberanta celei de a doua tulpini şi, în ciuda durerilor, în ciuda nenumăratelor „nu aveți dreptul", acesta a început din nou să crească, să se subțieze, să se asprească, să devină cornos, şi, în anul 1938, să i se înfigă din nou omului, iată, în această scobitură de deasupra claviculelor, puțin mai jos de gît: cornul denumit tiurzak. Şi numai cîte o lovitură pe an, ca dangătul unui clopot de alarmă, departe, în noapte: Ton-n-n!...**

Dacă urmăreşti această parabolă după evocările puşcăriaşilor de la Schilisselburg (Munca sub sechestru de Vera Figner(1)) la început te cam apucă frica: deținutul are un număr, şi nimeni nu-l strigă pe nume; jandarmii parcă au fost instruiți la Lubianka: nici un cuvînt personal. Dacă îți scapă cumva un „noi..." - te-a şi repezit: „Să nu vorbiți decît în numele vostru!" Linişte de mormînt. Celula veşnic cufundată în semiîntuneric, geamurile întunecate, pardoseala de ciment. Oberlihtul este deschis doar patruzeci de minute pe zi. Drept hrană - o zeamă chioară şi caşa. Nu primeşti cărți de ştiință de la bibiotecă. Doi ani nu vezi picior de om. Numai după trei ani primeşti cîteva foi de hîrtie numerotate.

Pe urmă, încetul cu încetul, libertățile sporesc, regimul se îmblînzeşte: poftim şi pîine albă, poftim şi ceai cu zahăr; dacă ai bani - poți să cum-

*TIURemnoe ZAKliucenie - închisoare (termen oficial).

**TON - Tiunna Osobogo Naziuiceniia - închisoare cu Destinație Specială.

peri orice; nici fumatul nu este interzis; au pus geamuri transparente, oberlihtul este deschis toată ziua, pereții au fost zugrăviți într-o culoare mai luminoasă. într-o zi vei primi şi cărți, prin abonament, de la biblioteca din Sankt-Petersburg. Grădinile de zarzavat sunt despărțite prin gratii de fier, poți să discuți cu vecinul şi chiar să vă țineți lecții unul altuia. Cu timpul, deținuții tabără pe închisoare, cerînd cu insistență: mai dați-ne, mai dați-ne pămînt! Cele două curți imense ale închisorii sunt transformate în grădini. Flori şi legume - patru sute cincizeci de soiuri! Iată, au apărut şi colecții ştiințifice, un atelier de tîmplărie, altul de fierărie, cîştigăm bani, cumpărăm cărți, chiar şi politice*, ziare şi reviste din străinătate, corespondență cu rudele. Plimbare? Dacă vrei - chiar toată ziua.

Şi treptat, povesteşte Vera Figner, „nu mai striga supraveghetorul la noi, ci noi strigam la supraveghetor". În 1902, acesta a refuzat să-i expedieze o cerere, drept pentru care ea i-a smuls epoleții supraveghetorului! Consecința: a venit un anchetator militar, care nu ştia cum să-şi mai ceară scuze pentru bădăranul de supraveghetor!

Cum oare s-a ajuns la această decădere şi delăsare? Vera Figner ne oferă două explicații: omenia anumitor comandanți de închisoare şi faptul că „jandarmii se obişnuiseră cu deținuții, se înțelegeau bine cu ei''. La aceasta a contribuit destul de mult fermitatea, demnitatea şi felul de a se purta al deținuților. Şi totuşi, eu cred ca totul se datora atmosferei timpului, acestei reveneli şi prospețimi generale premergătoare norului furtunii, acestui vînt de libertate care adia peste societate! Fără el ai fi studiat cu jandarmii în fiecare luni cursul de Scurtă Istorie(2) (dar pe atunci nu se putea), întărind disciplina şi strîngînd şurubul. Şi în locul „muncii sub sechestru", Vera Nikolaevna ar fi primit, pentru smulgerea epoleților, nouă grame de plumb în subsolul închisorii.

Zguduirea şi slăbirea sistemului închisorilor țariste nu s-au produs de la sine, ci datorită faptului că întreaga societate laolaltă cu revoluționarii l-a zguduit şi ridiculizat cum a putut. Țarismul nu şi-a pierdut capul în luptele de stradă din februarie, ci cu vreo cîteva decenii mai înainte: cînd tinerii din familiile înstărite au început să considere că a sta la închisoare este o cinste, iar ofițerii din armată (chiar şi cei din gardă) - că a strînge mîna unui jandarm este o dezonoare. Şi, pe măsură ce sistemul penitenciar slăbea, se afirma tot mai clar şi triumfător „etica deținuților politici", şi membrii partidelor revoluționare deveneau tot mai conştienți de forța lor şi a legilor proprii, nu a legilor statului.

Şi astfel a sosit în Rusia Anul 1917, şi pe umerii lui - Anul 1918. De ce trecem dintr-o dată la 1918? Obiectul analizei noastre nu ne permite să

*P. A. Krasikov (da, cel care îl va condamna la moarte pe mitropolitul Veniamin) citeşte în Fortăreața Petropavlovskaia Capitalul (dar numai un an, căci este eliberat).

zăbovim la 1917: din martie toate închisorile politice (ba şi cele de drept comun), pentru condamnări şi preventive, şi toate ocnele s-au golit. Nu poți să nu te miri cum au supraviețuit în acest an gardienii şi supraveghetorii ocnelor, probabil mulțumită micilor grădini de zarzavat şi cartofilor. (Din 1918 le-a fost mai uşor, iar la închisoarea de pe strada Şpalernaia din Leningrad, şi în 1928 se mai aflau în serviciul noului regim, ca şi cum nimic nu se întîmplase.)
Începînd din ultima lună a anului 1917, a devenit clar că fără închisori nu se poate, că unii nu pot fi ținuți decît după gratii (vezi capitolul 2), pur şi simplu pentru că ei nu au loc în noua societate. Aşa au pipăit suprafața de la rădăcina coarnelor şi s-au convins că cel de al doilea corn începe să crească.
Fireşte, au declarat numaidecît că nu se vor mai repeta ororile din închisorile țariste: nu va mai exista „reeducare forțată", nici tăcerea în temniță, nici regim celular, nici plimbări separate ori în şir indian şi pas cadențat, şi nici măcar celule încuiate*: poftiți, dragi oaspeți, întîlniți-vă, discutați pe săturate, plîngeți-vă unul altuia de bolşevici. Atenția noilor conduceri ale închisorilor era concentrată asupra pregătirii de luptă a trupelor de grăniceri şi asupra preluării moştenirii țariste a fondului penitenciar (acesta nu era acea maşină de stat care trebuia dărîmată şi construită din nou). Din fericire s-a constatat că războiul civil n-a pricinuit distrugeri tuturor penitenciarelor centrale şi nici închisorilor obişnuite. Era însă absolut indispensabil să elimine vechea terminologie murdară. Acum le-a numit izolatoare politice, subliniind prin această formulă unificatoare că membrii fostelor partide revoluționare sunt recunoscuți drept adversari politici. Ea nu atrăgea atenția asupra caracterului primitiv al gratiilor, ci asupra necesității de a-i izola numai (şi, evident, temporar) pe aceşti revoluționari demodați de mersul ascendent al noii societăți. Numai de asta s-a ținut seama cînd bolțile vechilor centrale i-au primit (cea din Suzdal se pare că încă din vremea războiului civil) pe eseri, pe anarhişti şi social democrați.
Toți s-au întors aici fiind conştienți de drepturile lor de întemnițați, pe care ştiau, după o veche şi încercată tradiție, cum să şi le apere. Ei considerau ca legitime toate drepturile smulse de la țar şi confirmate de revoluție: rația specială pentru politici (inclusiv o jumătate de pachet de țigări pe zi); cumpărături de la piață (brînză de vaci proaspătă, lapte); plimbări libere nelimitate în timp; gardienii să li se adreseze cu „dumneavoastră" (dar ei nu se ridicau în fața reprezentanților conducerii închisorii); soțul, soția să fie repartizați în aceeaşi celulă; să aibă în celulă ziarele, revistele, cărțile, rechizitele de scris, lucrurile personale,

*Volumul De la închisori la instituțiile de reeducare, „Legislația sovietică", Moscova, 1934.

inclusiv briciul de bărbierit şi foarfecile; de trei ori pe lună – corespondenţă: trimis şi primit; o dată pe lună - vizită; fireşte, ferestre neacoperite cu nimic (pe atunci nu exista noţiunea de „botniţă"); circulaţia liberă de la o celulă la alta; curţi amenajate pentru plimbare cu verdeaţă şi liliac; liberă alegere a tovarăşului de plimbare şi posibilitatea de a arunca dintr-o curte în alta săculeţele cu scrisori; şi trimiterea în exil a gravidelor*, cu două luni înainte de a naşte.

Însă toate acestea nu erau decît regim politic. Dar deţinuţii politici din anii '20 îşi aminteau bine şi de altceva mai înalt: autoconducerea politicilor, care, în temniţă, le dădea sentimentul că sunt parte dintr-un întreg, veriga unei comunităţi. Autoconducerea (alegerea liberă a starostelui, care reprezenta pe lîngă administraţie interesele tuturor deţinuţilor) mai slăbea din apăsarea puşcăriei asupra fiecărui individ în parte, fiind acum preluată dintr-o dată de umerii tuturor, şi amplifica fiecare protest prin contopirea tuturor vocilor.

Şi ei s-au angajat să apere toate aceste drepturi! Iar autorităţile închisorilor s-au angajat, la rîndul lor, să-i priveze de ele! Şi a început o luptă surdă, în care nu explodau obuze de artilerie, doar din cînd în cînd răsunau focuri de carabină, iar zgomotul geamurilor sparte nu răzbate mai departe de o jumătate de verstă; se dădea o luptă surdă pentru ultimele rămăşiţe de libertate, pentru ultimele rămăşiţe ale dreptului de a avea o părere proprie, şi s-a dat această luptă aproape douăzeci de ani, dar despre ea nu s-au editat cărţi cu ilustraţii. Toate meandrele ei, evocările biruinţelor şi înfrîngerilor ne sunt aproape inaccesibile astăzi, pentru că în Arhipelag nici scriere nu există, iar tradiţia orală se întrerupe o dată cu moartea oamenilor. Şi numai stropii întîmplători ai acestei lupte răzbat uneori pînă la noi, luminaţi de lumina înceţoşată a lunii.

Dar şi noi pe ce culmi ne-am înălţat de atunci! Cunoaştem bătăliile cu tancuri, exploziile atomice. Ce luptă poate să fie aceea cînd, celulele fiind încuiate, deţinuţii, pentru a-şi exercita dreptul la comunicare, ciocănesc în pereţi fără să se ferească, strigă de la o fereastră la alta, slobozesc fire cu bilețele de la etaj la etaj şi insistă ca măcar responsabilii fracţiunilor politice să poată vizita celulele? Ce luptă poate să fie aceea dacă şeful închisorii Lubianka intră în celulă, iar anarhista Anna G-va (1926) ori socialist-revoluţionara Katia Oliţkaia (1931) refuză să se ridice la intrarea lui? (Şi acest barbar găseşte cum să o pedepsească pe cea din urmă: o lipseşte de dreptul... de a ieşi din celulă pentru a merge la toaletă.) Ce luptă, dacă două fete Şura şi Vera (1925), protestînd împotriva ordinului dat pe toată Lubianka de a nu vorbi decît în şoaptă, ordin care lezează personalitatea, se apucă să cînte cu glas tare în ce-

* Începînd din 1918 pe membrele partidului socialist-revoluţionar nu se sfiau să le bage la închisoare gravide.

lulă (despre liliac şi primăvară - atît), şi atunci şeful închisorii, letonul Dukes, le tîrăşte de păr pe coridor pînă la toaletă? Ori dacă (în 1924) în vagonul cu deținuți din Leningrad studenții cîntă marşuri revoluționare, iar şeful escortei îi privează de apă? Ei îi strigă: „Şeful unei escorte țariste n-ar fi făcut asta!" Iar el îi bate? Ori eserul Kozlov, care în tranzit spre Kem, îi numeşte călăi pe gardienii săi, şi pentru asta este tîrît şi bătut cu sălbăticie?

Ne-am obişnuit să înțelegem prin eroism numai eroismul militar (ori cel care zboară în cosmos), acela cu pieptul plin de ordine şi medalii. Şi am uitat că mai există şi un altul - eroismul civic, de care, numai de el, are nevoie societatea noastră! Acesta îi lipseşte...

În 1923, la închisoarea din Viatka, eserul Strujinski şi tovarăşii lui (Cîți erau? Cum se numeau? Care era obiectul protestului lor?) s-au baricadat în celulă, au turnat gaz pe saltele şi şi-au dat foc, absolut în tradiția Schlisselburgului, ca să nu căutăm mai departe. Ce zarvă ar fi fost atunci, ce s-ar mai fi agitat societatea rusească! Dar acum? N-au aflat nici Viatka, nici Moscova, nici istoria. Şi totuşi a fost carne de om care a ars, trosnind, în foc!

De aici a pornit şi ideea dintîi cu Solovki: iată un loc potrivit, de acolo o jumătate de an nu ai nici o legătură cu lumea din afară. De aici, poți să strigi cît vrei, nu te aude nimeni, poți să-ți dai şi foc! În 1923, deținuții socialişti au fost transferați aici din Pertominsk (Peninsula Onega) şi i-au împărțit la trei schituri izolate.

Iată Schitul Savvatievski - două clădiri ale fostului hotel pentru pelerini, o parte a locului este cuprinsă în zona lagărului. În primele luni totul pare a fi în ordine: regimul politic, unele rude izbutesc să vină în vizită, trei responsabili de la trei partide poartă toate tratativele cu conducerea lagărului. Iar zona schitului este zona libertății, aici deținuții pot să discute, să gîndească în voie, nimic nu este interzis.

Însă chiar de atunci, din zorii Arhipelagului, încep să pătrundă nişte zvonuri apăsătoare, insistente: regimul politic va fi lichidat... va fi lichidat regimul politic...

Şi, într-adevăr, aşteptînd mijlocul lui decembrie, întreruperea navigației şi a tuturor legăturilor cu lumea, Eichmans*, şeful lagărului din Solovki a anunțat: da, s-au primit instrucțiuni noi, privind regimul. Fireşte nu se suprimă totul, o nu! Se restrînge corespondența, şi încă ceva acolo, dar decît toate astea cea mai grea lovitură este următoarea: începînd cu 20 decembrie 1923 se interzice ieşirea din clădire la orice oră, se va ieşi numai ziua, pînă la şase seara.

Fracțiunile hotărăsc să protesteze, dintre eseri şi anarhişti sunt recrutați voluntari: chiar din prima zi a interdicției să iasă la plimbare anume de

*Cît de mult seamănă cu Eichman-nazistul. nu-i aşa?

la şase seara, însă pe Nogtiov, şeful Schitului Savvatievski, tare îl mai mănîncă palmele pe patul armei, încît chiar înainte de ora şase, ora fatală (dar poate că ceasurile nu erau potrivite? atunci nu se puteau potrivi după radio), gardienii îşi fac apariția în zonă şi deschid focul asupra celor care se plimbau în mod legal. Trei salve. Şase morți şi trei grav răniți.
A doua zi a venit Eichmans: a fost o regretabilă neînțelegere, Nogtiov va fi demis (transferat şi avansat). La înmormîntarea celor ucişi, corul cîntă în pustietatea din Solovki:
Voi jertfă-ați căzut în lupta fatală.. (3)
(Oare nu pentru ultima oară s-a permis cîntarea acestui cîntec pentru cei de curînd morți?) Au pus pe mormînt o piatră mare netezită de valuri şi au cioplit numele celor ucişi.*
Nu putem să afirmăm că presa a trecut sub tăcere acest eveniment, în „Pravda" a apărut o notiță cu petit: deținuții i-au atacat pe gardieni, au fost ucişi şase oameni. Ziarul „Rote Fahne" a relatat cinstit revolta din Solovki.
Printre socialiştii revoluționari de la Schitul Savvatievski se afla şi Iun Podbelski. El a strîns documente medico-legale privind masacrul din Solovki, pentru a fi publicate cîndva. Dar, peste un an, la percheziția din tranzitul de la Sverdlovsk, i-au descoperit fundul dublu al geamantanului şi i-au confiscat tot ce ascunsese acolo. Uite aşa se poticneşte Istoria rusească...
Însă regimul pentru politici l-au menținut! Şi un an întreg nimeni n-a pomenit de schimbarea lui.
Întregul an 1924, da. Însă către sfîrşitul lui au început din nou să circule zvonuri insistente că în decembrie se pregătesc iar să introducă un regim nou. Dragonul flămînzise, dorea victime noi.
Cele trei schituri ale socialiştilor: Savvatievski, Troiţki şi Muksalmski, cu toate că se aflau pe insule diferite, au izbutit să se înțeleagă în mod conspirativ, şi, în aceeaşi zi, toate fracțiunile de partid din toate cele trei schituri au predat memorii conținînd un ultimatum pentru Moscova şi administrația din Solovki: să fie scoşi de aici pînă la sfîrşitul navigației, ori să li se păstreze vechiul regim. Termenul ultimatumului - două săptămîni, altfel toate schiturile vor declara greva foamei.
O astfel de solidaritate impunea ascultare. Nu te poți preface că nu ai auzit un astfel de ultimatum. Cu o zi înainte de expirarea termenului, Eichmans a trecut pe la fiecare schit şi le-a adus la cunoştință că Moscova a refuzat. Şi în ziua stabilita, în toate trei schiturile (care acum pierduseră şi legătura) a început greva foamei (continuau însă să bea

*În 1925 piatra a fost răsturnată şi inscripția îngropată. Cei care mergeți în excursii la Solovki - căutați, priviți şi luați aminte!

apă), în Savvatia intraseră în greva foamei peste două sute de oameni. Pe bolnavi i-au scutit. Un medic dintre deținuți făcea zilnic ocolul greviştilor. O grevă a foamei colectivă este întotdeauna mai greu de ținut decît una individuală: ea se reglementează după cei mai slabi, nu după cei mai puternici. Ea are sens numai în cazul cînd există o tărie nestrămutată şi cu condiția ca fiecare să-i cunoască pe ceilalți personal şi să fie sigur de ei. Ținînd cont de existența unor fracțiuni de partid diferite şi de numărul mare, cîteva sute de oameni, sunt inevitabile divergențele şi suferințele morale pentru ceilalți. După cincisprezece zile, în Savvatia au trebuit să recurgă la vot secret (urna era dusă din cameră în cameră): să reziste mai departe ori să înceteze greva?
Moscova, însă, şi Eichmans aşteptau: ei erau sătui şi ziarele din capitală nu leşinau relatînd despre greva foamei, iar studenții nu organizau mitinguri la Catedrala Kazanski. Uşile închise etanş modelau cu siguranță istoria noastră.
Schiturile au încetat greva foamei. N-a fost o victorie. Dar, cum s-a văzut, nici o înfrîngere: pe timpul iernii, regimul a rămas neschimbat, s-a adăugat doar participarea la tăiatul lemnelor din pădure, ceea ce avea totuşi o logică. Dar în primăvara lui 1925, dimpotrivă, greva foamei părea o biruința: deținuții de la cele trei schituri au fost luați din Solovki! Au fost duşi pe continent! S-a sfîrşit cu noaptea polară şi cu cele şase luni de izolare!
În schimb escorta care i-a preluat era foarte dură, iar rația de drum foarte subțire. Foarte curînd au fost înşelați în mod perfid: sub pretextul că responsabilii se cade să meargă cu vagonul „statului major" la un loc cu administrația, i-au lăsat fără căpetenii - vagonul cu responsabilii a fost decuplat la Viatka şi trimis la „izolatorul" din Tobolsk. Doar acum a devenit limpede că greva foamei din toamna trecută a fost un eşec: au eliminat grupul căpeteniilor pentru a le fi mai uşor să strîngă şurubul celorlalți. Iagoda şi Katanian(4) au condus personal instalarea foştilor „solovceni" în clădirea terminată de mult, dar rămasă goală pînă acum, a izolatorului din Verhneuralsk, care, în felul acesta, a fost „inaugurat" de ei în primăvara anului 1925 (comandant fiind Dupper) şi căruia i-a fost hărăzit să devină pentru multe decenii o sperietoare de temut.
La noua reşedință, foştilor solovceni li s-a luat dreptul la deplasare liberă: celulele au fost încuiate. Au reuşit totuşi să-şi aleagă noi căpetenii, dar aceştia nu mai aveau dreptul să meargă prin celule. S-a interzis schimbul nelimitat de bani, lucruri şi cărți între celule, ca înainte. Au început să se strige prin ferestre - atunci santinela din turn a tras cu arma în celulă. Drept răspuns - au spart geamurile şi au distrus obiectele de inventar, (în puşcăriile de astăzi stai să te gîndeşti înainte de a sparge geamurile, căci n-ar fi de mirare să nu le înlocuiască toată iarna. Doar pe vremea țarului, geamgiul venea numaidecît.) Lupta continua, însă disperată şi în condiții dezavantajoase.

În anul 1928 (povesteşte Piotr Petrovici Rubin), din nu se ştie ce motiv, a fost organizată o nouă grevă a foamei, generală. Dar acum dispăruse atmosfera solemnă şi gravă de odinioară, nu mai erau nici încurajările prieteneşti, nu mai aveau nici doctorul lor. Într-una din zilele grevei, temnicerii au invadat celulele şi au început pur şi simplu să-i lovească pe bieții oameni slăbiți, cu bastoanele şi cu cizmele. I-au lovit - şi greva foamei a luat sfîrşit.

***

Credința naivă în forța pe care o are greva foamei am moştenit-o din experiența şi din literatura trecutului. Dar greva foamei este o armă pur morală, ea presupune că temnicerul mai păstrează pe undeva un dram de conştiință. Ori că se teme de opinia publică. Doar atunci greva foamei este puternică.

Temnicerii țarişti erau încă nişte dulci copii: dacă un deținut intra în greva foamei - se alarmau, se agitau, îl îngrijeau, îl duceau la spital. Exemple există multe, dar nu lor le este dedicată această lucrare. Nici nu-ți vine să crezi, dar lui Valentinov(5) i-au fost suficiente doar douăsprezece zile de grevă a foamei şi a obținut nu un oarecare regim preferențial, ci scoaterea de sub acuzație şi eliberarea definitivă (şi a plecat la Lenin în Elveția). Chiar şi la centrala din Oriol, de fiecare dată greva foamei se sfîrşea negreşit prin biruință. În 1912 s-a obținut astfel îndulcirea regimului; iar în 1913 - prelungirea acestui regim, inclusiv plimbarea în comun a tuturor deținuților, care - evident - erau atît de puțin supravegheați de gardieni, încît au izbutit să redacteze şi să trimită afară apelul adresat Poporului rus (de către deținuții închisorii centrale!), care a fost publicat (Îți stă mintea în loc! Care dintre noi este nebun?), în 1914, în Nr. 1 al jurnalului „Mesagerul ocnei şi surghiunului"* (formidabil acest „Mesager"! Ce-ar fi să încercăm şi noi să editățm unul?). În anul 1914, doar cu cinci zile de grevă a foamei, e drept -fără apă, Dzerjinski cu patru tovarăşi au obținut aprobarea tuturor numeroaselor revendicări (privind viața de zi cu zi)**.

În anii aceia, excluzînd suferințele pe care le produce foamea, greva foamei nu prezenta nici un alt pericol ori dificultate pentru deținut. El nu putea fi bătut pentru grevă, condamnat a doua oară, nu puteau să-i mărească pedeapsa, ori să-l împuşte, ori să-l transfere. (Toate acestea s-au aliat mai tîrziu.)

În timpul revoluției din 1905 şi în anii care au urmat după ea, deținuții se simțeau într-atît stăpînii închisorilor, încît nu se mai oboseau să declare greva foamei, ci fie că distrugeau avutul închisorii (obstrucție), fie declarau o grevă obişnuită, deşi, pentru deținuți, asta părea un nonsens. Ast-

*Ghernet, istoria închisorilor țariste, Moscova. 1963, vol V. cap. 8.
**Ibidem.

fel, în oraşul Nikolaev, în anul 1906, cei 197 de prizonieri din închisoarea locală au declarat o „grevă", fireşte, în acord cu cei de afară. Cei de afară, cu prilejul acestei greve, au difuzat manifeste şi au organizat zilnic mitinguri lîngă închisoare. Aceste mitinguri (bineînțeles, deținuții le urmăreau de la ferestrele fără botnițe) au silit administrația să accepte revendicările „greviştilor". După asta, unii din stradă, alții de după gratii au cîntat cîntece revoluționare. Şi au ținut-o aşa (nestingheriți, căci era anul reacției postrevoluționare!) opt zile. În cea de a noua zi, toate revendicările deținuților au fost satisfăcute! Evenimente identice au avut loc atunci şi la Odessa, şi la Herson, şi în Elizavetgrad. Iată cît de uşor se obținea atunci o victorie.

Ar fi interesant să facem, în treacăt, o comparație şi să vedem cum se desfăşura o grevă a foamei în timpul Guvernului provizoriu, însă acei cîțiva bolşevici care din iulie şi pînă la rebeliunea lui Kornilov au fost închişi (Kamenev, Trotki, ceva mai mult Raskolnikov) n-au avut motiv să facă greva foamei.

În deceniul al treilea, tabloul plin de viață al grevelor foamei se întunecă (depinde din ce punct de vedere priveşti...). Acest mijloc de luptă atît de vestit şi îndreptățit prin victoriile glorioase este prelucrat, fireşte, nu doar de către „politicii" recunoscuți, ci şi de „kaerii" nerecunoscuți de politici (articolul Cincizeci şi Opt), precum şi de alte feluri de puşcăriaşi, însă aceste săgeți, atît de pătrunzătoare mai înainte, se cam tociseră, ori erau prinse din zbor de o mînă de fier. Este drept, încă se mai primesc declarații scrise de greva foamei, şi deocamdată nimeni nu vede în ele ceva subversiv. Dar se elaborează alte reguli, mai neplăcute: grevistul trebuie să fie izolat într-o celulă specială (la Butîrki - în turnul Pugaciov); de grevă nu trebuie să ştie, pe lîngă cei de afară cu mitingurile lor, pe lîngă celulele vecine, nici măcar locatarii celulei în care grevistul a stat pînă la declanşarea grevei, fiindcă şi ei constituie tot un fel de opinie publică, de care trebuie izolat. Această măsură se justifică prin faptul că administrația trebuie să fie convinsă că greva foamei se desfăşoară în mod cinstit şi colocatarii nu-l hrănesc pe grevist. (Dar înainte cum verificau? Pe „cuvînt de onoare?...")

Totuşi, în această perioadă, cu greva foamei se puteau obține măcar revendicări personale.

Începînd cu deceniul al patrulea se produce o cotitură radicală în concepția oficială referitor la greva foamei. Chiar şi astfel de greve prizărite, izolate, pe jumătate înăbuşite de fapt, la ce folosesc statului? Nu ar fi ideal ca deținuții să nu aibă voința lor şi să nu ia hotărîri de capul lor? Pentru ei gîndeşte şi decide administrația! De bună seamă că doar asemenea deținuți pot exista în noua societate. Şi iată că începînd din deceniul al patrulea au încetat să mai primească cereri legitime pentru greva foamei. „Greva foamei ca mijloc de luptă nu mai există!" au anunțat-o pe Ekaterina Olițkaia, în anul 1932, şi i-au anunțat şi pe alții. Pute-

rea a interzis greva foamei - şi basta! Dar Olițkaia nu s-a supus şi a început greva foamei. Au lăsat-o să facă greva foamei în celula ei individuală cincisprezece zile. Apoi au dus-o la spital. Pentru a o ispiti i-au pus dinainte lapte şi pesmeți. Însă ea a rezistat şi în ziua a nouăsprezecea a învins: a obținut plimbare prelungită, ziare şi pachete de la Crucea Roşie politică. (Iată cîtă tevatură pentru a obține aceste pachete legale!) La drept vorbind - era o victorie derizorie, prea scump plătită. Olițkaia îşi aminteşte de numeroase cazuri de greve lipsite de importanță: pentru a obține pachetul ori schimbarea tovarăşului de plimbare unii stăteau în greva foamei cîte douăzeci de zile. Merita oare? Căci într-o închisoare de Tip Nou nu-ți poți reface forțele pierdute. Kolosov, un sectant, în a douăzeci şi cincea zi de grevă, a murit. În genere, poți oare să-ți permiți să ții greva foamei într-o închisoare de Tip Nou? Căci iată de ce mijloace puternice împotriva grevei foamei dispun noii temniceri în condițiile uşilor închise şi cînd totul e ținut secret:

1. Tenacitatea administrației. (S-a putut constata din exemplele precedente.)

2. Înşelătoria tot datoria secretului. Cînd fiecare pas îți este urmărit şi făcut public de ziarişti nu prea poți să înşeli. Dar la noi? De ce să nu înşeli? În 1933, la închisoarea din Habarovsk, S. A. Cebotariov a stat şaptesprezece zile în greva foamei, cerînd să-i fie înştiințată familia de situația lui (de-abia s-au întors de la KVJD şi el „a dispărut" brusc. Era îngrijorat ce crede soția lui.) În cea de a şaptesprezecea zi au venit la el Zapadnîi, adjunctul şefului OGPU pe ținut şi procurorul ținutului Habarovsk (după grad se vede că grevele lungi nu erau prea dese) şi i-au arătat o chitanță de la telegraf (iată, i-am comunicat soției tale!) şi astfel l-au convins să accepte o supă. Însă chitanța era falsă! (Totuşi de ce s-au neliniştit gradele înalte? Nu pentru viața lui Cebotariov, cu siguranță. Fără îndoială că în prima jumătate a deceniului al patrulea mai exista încă o oarecare răspundere personală a administratorului pentru o grevă de lungă durată.)

3. Alimentarea artificială forțată. Acest procedeu este împrumutat neîndoielnic de la grădina zoologică. Şi poate fi aplicat numai cu uşile închise, în secret. În 1937, alimentarea artificială era aplicată pe scară largă. De pildă, în cazul grevei în grup a socialiştilor închişi la centrala din laroslavl, în cea de a cincisprezecea zi li s-a aplicat alimentarea artificială.

Această acțiune are mult dintr-un viol, de fapt chiar este un viol: patru zdrahoni de bărbați se năpustesc asupra unei ființe slăbite şi trebuie să o priveze de o singură interdicție, doar o singură dată, apoi ce s-o întîmpla cu ea mai departe n-are importanță. Ce are în comun cu violul - este frîngerea voinței: n-o să fie cum vrei tu, ci cum vreau eu, stai aşa şi supune-te. Îți deschid gura cu o plăcuță, apoi lărgesc deschizătura şi introduc un furtun: „înghite!" Iar dacă nu înghiți, îți vîră furtunul mai

adînc, şi lichidul hrănitor ajunge direct în esofag. Apoi îţi masează burta ca nu cumva să încerci să vomiţi. Ce simţi.atunci? O senzaţie de terfelire morală, un gust dulce în gură şi stomacul care absoarbe triumfător, aproape un deliciu.
Ştiinţa nu s-a mulţumit cu atît şi au fost elaborate şi alte procedee de alimentare: clismă prin partea dorsală, picături în nas.
4. O nouă concepţie despre greva foamei: greva foamei este o continuare a activităţii contrarevoluţionare în temniţă şi trebuie pedepsită cu o nouă condamnare. Acest aspect făgăduia să genereze o nouă şi înfloritoare ramură în practica închisorii de Tip Nou, dar a rămas mai mult în stadiul ameninţărilor. Şi, fireşte, nu simţul umorului l-a oprit, ci mai degrabă lenea: la ce bun toate astea cînd există răbdare? Răbdare şi încă o dată răbdare, răbdarea celui sătul faţă de cel flămînd.
Cam pe la mijlocul anului 1937 s-a primit o nouă directivă: de acum înainte administraţia închisorii nu mai este răspunzătoare pentru cei care mor din pricina grevei foamei! A dispărut şi ultima răspundere personală a temnicerilor! (Acum, procurorul ţinutului nu l-ar mai fi vizitat pe Cebotariov.) Mai mult: pentru ca să nu se îngrijoreze nici anchetatorul, s-a propus ca zilele petrecute în greva foamei să fie tăiate din termenul de anchetă, adică să se considere nu numai că greva n-a avut loc, dar şi că deţinuţii s-ar fi aflat într-un fel în libertate! Singura consecinţă concretă a grevei să nu fie decît epuizarea deţinutului!
Asta voia să zică: Vreţi să crăpaţi? Crăpaţi, nu vă ţine nimeni!
Arnold Rappoport a avut nenorocul să declare greva foamei, la închisoarea din Arharighelsk, tocmai cînd a sosit această directivă. Greva părea importantă, fiindcă avea un regim dur - fără apă, şi a ţinut-o treisprezece zile (comparaţi cele cinci zile ale grevei lui Dzerjinski - acelaşi regim dur, însă nu izolat şi - victorie deplină). Şi în aceste treisprezece zile în celula izolată unde îl instalaseră, doar felcerul trecea din cînd în cînd. Însă n-a venit nici medicul şi nimeni de la administraţie măcar să se intereseze: ce-o vrea ăsta cu greva lui? Pînă la urmă, nici nu l-au întrebat. Singura atenţie ce i-au acordat-o organele de supraveghere a fost - să-i percheziţioneze cu mare migală celula şi să-i confişte nişte mahorcă şi cîteva chibrituri. Rappoport nu dorea să obţină altceva decît să înceteze batjocurile umilitoare la care era supus în timpul anchetei. Pentru grevă el s-a pregătit în mod ştiinţific: înainte, cum tocmai primise un pachet, n-a mîncat decît unt şi covrigi, pîine neagră nu mai mînca de o săptămînă. Slăbise atît de mult, încît palmele îi deveniseră transparente, se vedea lumina prin ele. Îşi aminteşte că se simţea nespus de uşor, parcă plutea, şi avea mintea foarte limpede. Buna şi zîmbitoarea supraveghetoare Marusia a intrat, într-o zi, în celula lui şi i-a şoptit: „încetaţi greva, nu vă ajută la nimic şi o să muriţi! Trebuia s-o începeţi cu o săptămînă mai devreme..." A ascultat-o, a încetat greva fără să obţină nimic. Totuşi a primit vin roşu fierbinte şi o chiflă. După asta, gar-

dienii l-au dus pe brațe în celula comună. După cîteva zile au început din nou interogatoriile. (Greva n-a fost totuşi în zadar: anchetatorul a înțeles că Rappopoit are destulă voință şi este dispus să moară, astfel încît a mai îmblînzit ancheta „După cum se vede eşti neam de lup!" i-a spus anchetatorul. „Da, neam de lup, a confirmat Rappoport, şi n-o să fiu niciodată cîinele vostru".)

Pe urmă, Rappoport a mai declarat o dată greva foamei la închisoarea de tranzit din Kotlas, dar aceasta a luat sfîrşit într-o tonalitate mai degrabă comică. A declarat că solicită o nouă anchetă şi nu vrea să plece cu convoiul. A treia zi i s-a spus: „Pregăteşte-te de plecare!" „N-aveți dreptul! Eu sunt în greva foamei!" Atunci patrii namile l-au săltat, l-au dus şi l-au aruncat la baie. După baie, tot pe brațe l-au dus la postul de gardă. Ce să facă, Rappoport s-a sculat şi a pornit după convoi: din spate veneau cîinii şi baionetele.

Uite aşa închisoarea de Tip Nou a biruit greva foamei de tip burghez.

Nici chiar un om puternic nu mai avea nici o cale de luptă împotriva maşinii penitenciare, în afară, poate, doar de sinucidere. Dar sinuciderea înseamnă luptă? Nu înseamnă supunere?

Socialist-revoluțiofiara E. Olițkaia consideră că greva foamei ca mijloc de luptă a fost mult demonetizată de către troțkişti şi de comuniştii care au urmat după ei la închisoare: aceştia o declarau cu prea multă uşurință şi la fel o şi încetau. Chiar şi I. N. Smirnov, spune ea, conducătorul lor, care a declarat greva foamei înainte de procesul de la Moscova, după patru zile a renunțat. Se spune că înainte de 1936 refuzau din principiu orice grevă a foamei împotriva puterii sovietice şi nu i-au sprijinit niciodată pe eseri şi pe social-democrați, cînd declarau greva foamei.

Ei, dimpotrivă, cereau întotdeauna ajutorul eserilor şi social-democraților. În anul 1936, cînd un convoi a fost transferat de la Karaganda în ținutul Kolîmei, ei i-au numit „trădători şi provocatori" pe cei care au refuzat să semneze telegrama lor de protest adresată lui Kalinin - „împotriva trimiterii avangărzii revoluției (adică ei) pe Kolîma". (Relatarea lui Makolinski.)

Fie ca istoria să judece cît de drept ori de nedrept este acest reproş. Totuşi, nimeni n-a plătit mai scump pentru greva foamei decît troțkiştii (în Partea a Treia vom reveni asupra grevelor deținuților troțkişti).

Uşurința de a declara şi de a înceta o grevă a foamei este în general caracteristică firilor impulsive, foarte iuți cînd e vorba să-şi manifeste sentimentele. Însă astfel de firi au existat şi printre vechii revoluționari ruşi, au existat undeva şi în Italia şi în Franța, dar nicăieri, nici în Rusia, nici în Italia, nici în Franța nu i-au putut face pe deținuți să fie atît de indiferenți față de greva foamei, ca pe noi, cei din Uniunea Sovietică. Cu siguranță, greva foamei n-a solicitat în cel de al doilea sfert al secolului nostru mai puține sacrificii fizice şi tărie morală decît în primul sfert însă în țară nu mai exista opinie publică! Din pricina asta închisoarea de

Tip Nou s-a consolidat şi, în loc de victorii obținute cu uşurință, deținuții nu aveau decît înfrîngeri scump plătite.
Pe măsură ce deceniile treceau, timpul îşi făcea treaba lui. Greva foamei, ce! dintîi şi cel mai firesc drept al puşcăriaşului, le-a devenit străină şi de neînțeles deținuților înşişi. Se întîlneau din ce în ce mai puțini amatori. Temnicerii o socoteau o prostie sau o infracțiune duşmănoasă.
Cînd în 1960, Gennadi Smelov, deținut de drept comun, a declarat greva foamei la închisoarea din Leningrad, într-o zi, în celulă a intrat, totuşi, procurorul (poate făcea o vizită obişnuită) şi l-a întrebat: „De ce va chinuiți singur?", Smelov a răspuns:
— Adevărul îmi este mai scump decît viața!
Această propoziție l-a uimit într-atît pe procuror cu lipsa ei de noimă, încît chiar a doua zi Smelov a fost trimis la spitalul special din Leningrad (casa de nebuni) pentru deținuți. Medicul i-a spus:
— Sunteți suspect de schizofrenie.

***

La începutul anului 1937, pe spiralele cornului şi deja în partea lui subțire s-au înălțat fostele puşcării-centrale, devenite acum „izolatoare speciale". Au fost eliminate ultimele puncte slabe, ultimele resturi de aer şi lumină. Şi greva foamei declanşată de socialiştii - mai rari acum şi obosiți - de la izolatorul disciplinar din laroslavl, la începutul anului 1937, a fost una dintre ultimele încercări disperate.
Ei cereau totul ca şi înainte: şi staroste-responsabil, şi comunicare liberă între celule, cereau, dar este puțin probabil că mai şi sperau. Prin cele cincisprezece zile de grevă a foamei, chit că s-a încheiat cu alimentarea prin furtun ei şi-au mai menținut nişte părți din vechiul lor regim: plimbarea de un ceas, ziarul regional, caiete pentru însemnări. Acestea şi le-au menținut, dar numaidecît li s-au confiscat lucrurile personale şi au fost vîrîți în uniforma unică a izolatorului special. În scurt timp le-au tăiat şi jumătate de oră din plimbare. Pe urmă încă cincisprezece minute.
Aceştia erau aceiaşi oameni care au trecut printr-un lung şir de închisori şi surghiunuri după regulile Marii Pasiențe. Unii dintre ei de zece ani, alții chiar de cincisprezece, nu mai ştiau ce este aceea viață normală de om, ci doar mîncarea mizerabilă din închisoare şi greva foamei. Încă nu muriseră toți cei care înainte de revoluție se obişnuiseră să-i învingă pe temniceri, însă atunci ei mergeau în alianță cu timpul şi împotriva unui vrăjmaş slăbit. Dar acum Timpul şi duşmanul, care devenea tot mai puternic, se aliaseră împotriva lor. Brâu printre ei şi tineri, aceia care se recunoscuseră eseri, social-democrați, anarhişti după ce toate aceste partide fuseseră nimicite, nu mai existau, şi noilor aderenți le-a fost hărăzit doar să stea la închisoare.
În jurul luptei din închisoare a socialiştilor, an de an tot mai disperată,

se strîngea necontenit cercul necruțător al izolării. Nu mai era ca pe vremea țarului: doar să deschizi porțile închisorii şi societatea te va acoperi cu flori. Acum, cînd deschideau ziarele, vedeau cum erau împroşcați cu injurii, chiar cu lături (căci numai socialiştii i se păreau lui Stalin cei mai primejdioşi pentru socialismul lui). Iar poporul tăcea şi nu aveai nici un indiciu că îi mai simpatizează pe întemnițați. Apoi şi ziarele au încetat să-i mai terfelească -într-atît de nepericuloşi, neînsemnați, chiar inexistenți erau socotiți socialiştii ruşi. Cei din libertate îi pomeneau doar la timpul trecut ori mai mult ca perfect, tineretul nici măcar nu-şi putea imagina că undeva ar mai exista eseri şi menşevici în viață. Şi, în succesiunea surghiunurilor din Cimkent şi Cerdîn, a izolatoarelor din Verhneuralsk şi Vladimir, cum puteai să nu tresari în celula întunecoasă, acum cu botniță la fereastră, la gîndul că, poate, au greşit atît programul, cît şi conducătorii lor, că şi tactica şi practica nu au fost decît nişte erori? Toată lupta lor începea să pară total lipsită de sens. Şi viața lor, închinată doar suferințelor - o rătăcire fatală.

Umbra izolării s-a întins asupra lor în parte şi pentru că chiar din primii ani postrevoluționari, primind în mod firesc de la GPU denumirea meritată de politici, la fel de firesc au convenit cu GPU-ul că tot ce se află la „dreapta" lor*, începînd cu cadeții, nu sunt politici, ci contrarevoluționari, kaeri, contra, băligarul istoriei. Şi cei ce sufereau pentru credința în Hristos au fost considerați tot kaeri. Şi cei care nu cunosc nici „dreapta", nici „stînga"(ca noi toți, în viitor!) - tot kaeri. Astfel, în parte vrînd, în parte nevrînd, izolîndu-se şi evitînd, ei au consfințit viitorul articol Cincizeci şi Opt, în şanțul căruia se vor prăvăli la rîndul lor.

Obiectele şi faptele îşi schimbă în mod decisiv aspectul în funcție de punctul din care sunt privite. În acest capitol noi descriem rezistența socialiştilor în puşcărie din punctul lor de vedere - şi iată că este luminată de o rază transparentă şi tragică, însă acei kaeri, pe care politicii îi ocoleau la Solovki cu dispreț, acei kaeri iată ce îşi aduc aminte: „Cine, politicii? Nişte nesuferiți: disprețuiau pe toată lumea, se țineau deoparte în grupurile lor şi tot timpul cereau rații şi privilegii pentru ei. Şi se certau între ei necontenit". Şi cum să nu recunoşti că şi aici există un adevăr? Apoi - aceste veşnice dispute sterile, pînă la urmă ridicole. Şi aceste revendicări de rații suplimentare numai pentru ei, față de o mulțime de întemnițați chinuiți de foame şi mizerie? În epoca sovietică acest titlu de onoare al „politicilor" s-a dovedit a fi un dar plin de otravă. Şi brusc apare încă un reproş: de ce socialiştii, mari meşteri în evadări pe vremea țarismului, s-au potolit dintr-o dată în puşcăriile sovietice? Unde sunt evadările lor? Căci au avut loc numeroase evadări, dar cine îşi aduce

*Nu-mi plac deloc aceste „stînga" şi ..dreapta": sunt convenționale, permutabile şi nu conțin esențialul.

aminte ca printre evadaţi să fi fost şi vreun socialist?
Iar deţinuţii care se aflau şi „mai la stînga" socialiştilor - troţkiştii şi comuniştii - la rîndul lor, îi evitau pe socialişti pe care îi considerau tot contrarevoluţionari, închizînd astfel şanţul circular al izolării.
Troţkiştii şi comuniştii, considerînd că linia lor este mai pură şi mai presus de celelalte, îi disprețuiau şi chiar îi urau pe socialişti (cum de altfel se disprețuiau şi se urau reciproc), care erau închişi după gratiile aceleiaşi clădiri, care se plimbau în curţile aceloraşi închisori. E. Olițkaia povesteşte că, în 1937, în lagărul de tranzit din golful Vanino, cînd socialiştii se strigau prin gardul care despărţea zona bărbaţilor de zona femeilor, căutîndu-şi pe cei apropiaţi şi făcînd schimb de informaţii, comunistele Liza Kotik şi Maria Krtitikova erau indignate, considerînd că printr-o astfel de conduită iresponsabilă, socialiştii pot atrage asupra tuturor sancţiunile administraţiei. „Toate nenorocirile noastre se trag de la aceşti ticăloşi de socialişti, spuneau ele. (Ce explicaţie profundă şi ce dialectică!) Ar trebui strînşi de gît!" Iar cele două fete de la Lubinaka în 1925 au cîntat despre liliac numai pentru că una dintre ele era socialist-revoluţionară, iar cea de a două făcea parte din opoziţie, şi ele nu puteau să aibă un cîntec politic comun, şi, în general, cea din opoziţie nu trebuia să se alieze cu socialist-revoluţionară în acelaşi protest.
Şi dacă în temniţele ţariste, partidele se aliau adesea pentru a organiza acţiuni comune de luptă (să menţionăm evadarea de la centrala din Sevastopol), în cele sovietice fiecare orientare credea că îşi păstrează puritatea stindardului prin a nu se alia cu celelalte. Troţkiştii luptau separat de socialişti şi comunişti, iar comuniştii în general nu luptau, fiindcă nu-şi puteau îngădui să lupte împotriva puterii şi puşcăriei proprii!
Din pricina asta, comuniştii au fost persecutaţi înaintea altora şi mai aprig decît ceilalţi în izolatoare şi închisori unde se executau pedepse pe termen lung. În 1928, la centrala din laroslavl, comunista Nadejda Surovţeva, mergea la plimbare în „şir indian", fiindu-i interzis să discute, în vreme ce socialiştii dialogau zgomotos în grupurile lor. Nu-i mai permiteau nici să îngrjiească florile din curticică - florile rămăseseră de la deţinuţii dinainte, care luptaseră pentru drepturile lor. Îi interziseseră şi ziarele, (în schimb Secţia Politică Secretă a GPU-ului i-a permis să ţină în celulă operele complete ale lui Marx-Engels, Lenin şi Hegel.) I-au aprobat o întîlnire cu mama ei, care a decurs într-o încăpere aproape întunecată. Deprimată, la scurtă vreme, mama ei a murit (ce putea ea să creadă despre regimul în care era ţinută fata ei?)
Diferenţa îndelungată în ceea ce priveşte comportamentul în închisoare a pătruns adînc mai departe în diferenţa recompenselor: în anii 1937-1938 socialiştii erau şi ei în temniţă şi îşi primeau cei zece ani ai lor. Ei însă, de regulă, nu erau siliţi să se autocalomnieze: fiindcă ei nu-şi ascundeau concepţiile deosebite, suficiente pentru a fi condamnaţi. Dar comunistul nu avea niciodată concepţii deosebite, şi pe ce bază să-l

condamni, dacă nu printr-o mărturie falsă, o autocalomniere?

***

Cu toate că uriaşul Arhipelag s-a întins peste tot, nici închisorile cu regim de ispăşire a pedepsei n-au decăzut. Vechea tradiție a închisorilor a fost continuată cu rîvnă deosebită. Tot ce Arhipelagul aducea nou şi era neprețuit pentru educația maselor nu satisfăcea pe de-antregul. Adevărata plenitudine se obținea prin asocierea închisorilor cu destinație specială (TON-urile) şi, în general, a închisorilor cu regim de ispăşire.

Nu toți cei înghițiți de Marea Maşină trebuiau să se amestece cu indigenii Arhipelagului. Străinii notabili, personalitățile marcante şi deținuții secreți, ori cekiştii în dizgrație nu puteau să apară pe teritoriul lagărelor în văzul tuturor: roabele ce le-ar fi împins n-ar fi justificat deconspirarea şi prejudiciul moral şi politic* adus. Tot astfel şi socialiştii în continuă luptă pentru drepturi nu puteau fi amestecați cu mulțimea. Dar tocmai sub pretextul privilegiilor şi drepturilor erau ținuți şi sugrumați aparte. Mult mai tîrziu, 'în anii '50, după cum vom afla, închisorile cu Destinație Specială vor fi necesare şi pentru izolarea rebelilor din lagăre. În ultimii săi ani de viață, dezamăgit de „îndreptarea" hoților, Stalin va ordona să fie condamnați la închisoare (tiurzak) şi „tîlharii" de categorii diferite. Şi, în sfîrşit, trebuiau trecuți la întreținere pe seama statului şi acei deținuți, care, din pricina slăbiciunii, în lagăr mureau numaidecît, sustrăgîndu-se astfel de la ispăşirea pedepsei. Ori aceia care nu se puteau nicidecum adapta la munca de lagăr, precum orbul Kopeikin, un bătrîn de şaptezeci de ani, care şedea permanent in piața din oraşul Iurieveț (pe Volga), interpretînd tot felul de cîntări şi cuplete populare, ceea ce i-a adus zece ani pentru KRD. Însă au fost nevoiți să-i înlocuiască lagărul cu puşcăria.

Vechiul fond penitenciar, moştenit de la dinastia Romanovilor, la care s-au adăugat mînăstirile, era păstrat, renovat, consolidat şi perfecționat conform obiectivelor momentului. Unele centrale, precum cea din Iaroslavl, au fost atît de solid şi adecvat utilate (uşi ferecate în fier, masă, taburet şi pat fixate în şuruburi), încît se mai cerea doar instalarea botnițeior la ferestre, separarea curților de plimbare şi reducerea lor la dimensiuni de celulă (în 1937, în curțile închisorilor au fost tăiați toți arborii, grădinițele de zarzavat şi suprafețele cu iarbă au fost săpate şi asfaltate). Altele, precum cea din Suzdal, necesitau reutilarea încăperilor mînăstireşti, dar însăşi închiderea corpului în mînăstire şi închiderea lui de către legile statului în temniță urmăresc obiective similare din punct de vedere fizic, iată de ce clădirile se adaptează întotdeauna cu

*Există o astfel de expresie!... Culoarea albastru-mlăştinos.

uşurinţă. Astfel a fost transformat urgent în închisoare unul dintre corpurile mmăstirii Suhanov, fiindcă trebuiau completate pierderile pe care fondul le suferise: introducerea fortăreţclor Petropav-ovskaia şi Schlisselburg în circuitul turistic. Centrala din Vladimir s-a extins şi terminat de construit (un corp nou, de mari dimensiuni în perioada lui Ejov). Ea a fost folosită din plin şi a absorbit din plin în aceste decenii. S-a menţionat că funcţiona centrala din Tobolsk, iar în 1925 a fost inaugurată şi folosită din plin centrala din Verhneuralsk. (Izolatoarele, spre nenorocirea noastră, există şi funcţionează şi în clipa cînd se scriu aceste rînduri.) Din poemul lui Tvardovski(6) ''Din zare-n zare'' se poate deduce că sub Stalin n-a fost pustie deloc nici centrala din Alexandrovsk. Avem mai puţine informaţii despre cea din Oriol: există temeri că a suferit distrugeri în timpul războiului de apărare a patriei. Dar este completată întotdeauna cu închisoarea bine utilată din Dmitrovsk-Orlovski, aflat în vecinătate.

În deceniul al treilea, în izolatoarele politice (sihăstrii!e politice, cum le numesc deţinuţii), hrana era destul de convenabilă: la prînz – întotdeauna carne, se gătea cu legume proaspete, de la bufet se putea cumpăra lapte. Mîncarea s-a înrăutăţit brusc în anii 1931-1933, dar atunci n-o duceau mai bine nici cei din libertate. În această perioadă, scorbutul şi ameţelile de foame nu erau o raritate în Izolatoarele politice. Mai tîrziu, mîncarea a revenit, dar nu mai era aceeaşi. În anul 1947, în TON-ul din Vladimir, I. Korneev avea continuu senzaţia de foame: 450 de grame de pîine, două bucăţele de zahăr, de două ori pe zi - o fiertură caldă, care însă nu potolea deloc foamea, şi numai apă fiartă „pe săturate" (din nou ni se va reproşa că nu este un an caracteristic, fiindcă şi cei din libertate sufereau de foame; în schimb, în acest an, au permis cu mărinimie celor din libertate să-i hrănească pe cei din închisori: pachetele nu erau limitate). Lumina în celule a fost întotdeauna raţională - şi în anii '30, şi în anii '40: botniţele şi geamurile armate opace creau în celule un semiîntuneric permanent (întunericul este un factor deprimant important). Iar peste botniţă deseori se întindea şi o plasă, care iarna se acoperea cu zăpadă, închizînd orice acces luminii. Lectura nu însemna decît vătămare a ochilor. În TON-ul din Vladimir, această lipsă de lumină era compensată noaptea: toată noaptea ardea un bec puternic, care te împiedica să dormi. Iar la închisoarea din Dmitrovsk (N. A. Kozîrev), în 1938, seara şi noaptea, ardea o lampă primitivă cu gaz, aşezată pe o policioară sub tavan, care consuma ultimele înghiţituri de aer. În anul 1939 au apărut nişte becuri cu filamentul de-abia înroşit. Aerul era şi el porţionat, oberlihturile erau încuiate cu lacăt şi se deschideau doar cînd deţinuţii mergeau la toaletă (îşi amintesc foşti întemniţaţi la Dmitrovsk şi la laroslavl). (E. Ghinsburg: de dimineaţă şi pînă la prînz, pîinea se acoperea cu mucegai, aşternuturile erau umede, pereţii verzi.) La Vladimir însă, în 1948, nu duceau lipsă de aer, oberlihtul era deschis perma-

nent. Plimbarea, la închisori diferite şi în ani diferiți, varia de la cincisprezece minute la patruzeci şi cinci. Nici o legătură cu pămîntul, precum la Schlisselburg şi Solovki, tot ce răsare şi creşte este smuls, strivit sub picioare, betonat ori asfaltat. La plimbare era interzis să ridici capul spre cer: „Priviți doar la picioare!" îşi amintesc şi Kozîrev, şi Adamova (închisoarea din Kazan). Vizitele rudelor au fost interzise în 1937 şi nu au mai fost reintroduse. Scrisori - de două ori pe lună, numai rudelor apropiate. A fost permis să primeşti de la ele aproape în toții anii (dar, la Kazan: după ce ai citit-o - s-o înapoiezi gardianului în douăzeci şi patru de ore), de asemenea, şi cumpărăturile de la bufet pe banii primiți în număr limitat. O parte nu lipsită de importantă a regimului era şi mobilierul. Adamova scrie foarte sugestiv despre bucuria - după paturi rabatabile şi scaune fixate în pardoseală cu şuruburi - de a vedea şi a pipăi în celulă (Suzdal) un pat simplu de lemn cu un sac de paie pe el, o masă simplă de lemn. În TON-ul din Vladimir, I. Korneev a cunoscut două feluri de regim: unul (1947-1948) cînd din camere nu-ți luau lucrurile personale, puteai să stai întins pe pat ziua, iar vertuhaiul se uita rareori prin vizor; altul (1949-1953), cînd celula avea două încuietori (o cheie la vertuhai, cealaltă la gardianul de serviciu), era interzis să stai întins pe pat, să vorbeşti cu glas tare (la Kazan doar în şoaptă!), lucrurile personale confiscate, primind în schimbul lor o uniformă din pînză de sac vărgată; corespondența - de două ori pe an şi doar în zilele desemnate pe neaşteptate de comandamentul închisorii (dacă ai scăpat ziua respectivă, nu mai poți să scrii), şi numai pe o bucată de hîrtie de două ori mai mică decît cea poştală, normală. S-au înmulțit perchezițiile violente, cînd te scoteau afară din celulă şi te puneau să te dezbraci la pielea goală. Comunicațiile între celule erau urmărite într-atît, încît, după fiecare ieşire la toaletă, gardienii o cercetau apoi cu un bec portabil şi luminau fiecare gaură de closet. Pentru o inscripție pe perete, întreaga celulă era pedepsită cu carceră. Carcera era pacostea închisorilor cu Destinație Specială. La carceră puteai ajunge pentru tuşit („Acoperiți-vă capul cu pătura, numai atunci să tuşiți!); pentru umblat prin celulă (Kozîrev: te socoteau „turbulent"); pentru zgomotul produs de încălțăminte (la Kazan, femeilor li se dăduseră bocanci bărbăteşti numărul 44). De altfel, Ghinsburg conchide just: carcera nu se dădea pentru vreo faptă, ci după un grafic: toți, rînd pe rînd, trebuiau să treacă pe acolo ca să ştie ce-i asta. În regulament figura şi acest paragraf de largă cuprindere: „în cazul cînd în carceră au loc manifestări de indisciplină, şeful închisorii are dreptul să prelungească şederea pînă la douăzeci de zile". Dar ce este „indisciplina"?... Iată cum a pățit-o Kozîrev (descrierea carcerei şi a regimului în general coincide la toți, încît se simte peste tot amprenta acestui regim). Pentru că a umblat prin celulă, i s-au dat cinci zile de carceră. E toamnă, încăperea carcerei nu este încălzită, e foarte frig. Te dezbracă de haine, lăsîndu-ți doar lenjeria de coip, te descalță. Pardo-

seala - pămînt, praf (se întîmplă să fie şi noroi, la închisoarea din Kazan - apă). Kozîrev avea un taburet (Ghinsburg nu a avut). A crezut că va îngheța şi va muri. Dar, puțin cîte puțin, a început să simtă un fel de misterioasă căldură interioară, care l-a salvat. A învățat să doarmă pe taburet. De trei ori pe zi i se aducea cîte o cană de apă fierbinte, care îl îmbăta, în rația de pîine (trei sute de grame) un gardian i-a strecurat, nu ştiu cum, clandestin o bucățică de zahăr. După rația de pîine şi lumina de la o ferăstruică a labirintului, Kozîrev ținea socoteala timpului. Iată că s-au terminat cele cinci zile, însă nu l-au scos. Ciulind urechea, a auzit nişte şoapte pe coridor, din care a desluşit parcă — ziua a şasea ori şase zile. Aici era o provocare: aşteptau ca el să le spună că au trecut cinci zile şi e timpul să-l elibereze, şi pentru această indisciplină să-i prelungească şederea la carceră. El însă a mai stat cuminte şi tăcut încă o zi şi o noapte, apoi l-au eliberat ca şi cînd nu s-a întîmplat nimic. (Poate că şeful închisorii îi încerca astfel pe rînd, să vadă cît sunt de supuşi. Carcera este pentru cei care încă nu se resemnaseră.) După carceră, celula părea un palat. O jumătate de an Kozîrev a fost surd şi a început să aibă abcese în git. Din pricina deselor şederi la carceră, tovarăşul lui de celulă a înnebunit, şi Kozîrev a stat împreună cu nebunul mai bine de un an. (Nadejda Surovțeva îşi aminteşte multe cazuri de nebunie în izolatoarele politice, nu mai puține de cîte a numărat Novortisski în registrele Schlisselburgului.)
Nu crede acum cititorul că încet-încet am ajuns în vîrful celui de al doilea corn, mult mai lung şi mai ascuțit decît primul?
Însă părerile sunt împărțite. Deținuții cu vechime în lagăre recunosc într-un glas că TON-ul din Vladimir este o stațiune de odihnă. Aşa l-au găsit Vladimir Borisovici Zeldovici, trimis aici din lagărul de la Abez, şi Anna Petrovna Skripnikova, care a ajuns aici (1956), venind din lagărele din regiunea Kemerovo. Skripnikova a fost în mod deosebit impresionată de expedierea cu regularitate, odată la zece zile, a memoriilor (ea începuse să scrie la... ONU) şi de biblioteca excelentă, avînd şi literatură în limbi străine: catalogul ți se aduce în celulă şi poți să faci comandă pe un an întreg.
Dar să nu uităm de supleța Legii noastre: mii de femei („soții") au fost condamnate la recluziune, la tiurzak. Deodată, a răsunat un fluierat: să li se schimbe condamnarea în lagăr (în Kolîma nu ajungeau brațele pentru spălatul aurului). Şi au schimbat-o. Fără nici o judecată.
Şi te întrebi: oare mai există acele paşcăn-tiurzak? Ori ele nu sunt decît anticamera lagărelor?
Aici, numai aici, ar fi trebuit să înceapă acest capitol al nostru. El ar fi trebuit să examineze acea lumină licăritoare, pe care, cu timpul, ca nimbul unui sfînt, o degajă sufletul unui deținut izolat, cu regim celular. Smuls definitiv din forfota vieții cotidiene, într-un mod atît de absolut, încît chiar numărătoarea minutelor care trec îi îngăduie comunicarea in-

timă cu Universul, deținutul izolat trebuie să se purifice de toate imperfecțiunile care îl chinuiau în viața anterioară şi îl împiedicau să atingă transparența. Cu cîtă eleganță se întind degetele lui să afîneze pămîntul grădinii de zarzavat (care de fapt e ciment!...). Cum se înalță capul lui spre Cerul Veşnic (de fapt este interzis !...). Cît de mult îl înduioşează micuța pasăre ce țopăie pe pervazul ferestrei (de fapt fereastra e prevăzută cu botniță şi plasă, iar oberlihtul este încuiat cu lacătul...). Şi ce idei limpezi, ce concluzii extraordinare notează el pe hîrtia care i s-a dat (de fapt, numai dacă procuri de la chioşc, şi, pe urmă, după ce ai scris-o pe de-a-ntregul, s-o predai pentru totdeauna la cancelaria închisorii...).
Aceste reticențe ursuze ne cam derutează. Planul capitolului trosneşte şi se face praf, şi nici nu mai ştim dacă într-o închisoare de Tip Nou, într-o închisoare cu Destinație Specială (care anume?), sufletul omului se purifică ori piere definitiv?
Dacă în fiecare dimineață, primul lucru pe care îl vezi sunt ochii tovarăşului de celulă care şi-a pierdut mințile, cum mai poți să te salvezi pe tine însuți în ziua care începe? Nikolai Alexandrovici Kozîrev, a cărui carieră strălucită de astronom a fost întreruptă de arestare, se salva meditînd la veşnicie şi la infinit: ordinea universală şi Spiritul ei Suprem; astrele; alcătuirea lor interioară; ce este Timpul şi curgerea Timpului.
Şi astfel a descoperit o nouă latură a fizicii. Numai astfel a supraviețuit în puşcăria din Dmitrovsk. Dar, în raționamentele lui, s-a poticnit de cifrele uitate. Nu putea clădi mai departe, avea nevoie de foarte multe cifre. De unde să le iei în această celulă solitară cu lampă de gaz, unde nici o păsărică nu poate intra în zbor? Şi omul de ştiință a înălțat o rugă fierbinte: Doamne! Eu am făcut tot ce am putut. A jută-mă, te rog! Ajută-mă şi mai departe.
Atunci, o dată la zece zile, avea dreptul la o carte (era deja singur în celulă). În biblioteaca săracă a închisorii se aflau cîteva ediții din Concertul roşu al lui Demian Bednîi(7), care revenea la nesfîrşit în celulă. Trecuse o jumătate de oră de la rugăciunea lui cînd au venit să-i schimbe cartea, şi ca întotdeauna, fără să întrebe nimic, i-au azvîrlit - Cursul de astrofizică! De unde a apărut? Nu ți-ar fi venit să crezi că există aşa ceva în bibliotecă! Parcă presimțind că întîlnirea cu această carte nu va fi prea lungă, Nikolai Alexandrovici s-a repezit asupra ei şi a început să memoreze, să memoreze tot de ce avea nevoie astăzi şi ce putea să-i folosească mîine. Nu trecuseră decît două zile, mai avea încă opt să studieze cartea, cînd, pe neaşteptate, comandantul închisorii şi-a făcut apariția în inspecție. Ochiul lui vigilent a observat nurnaidecît. „Dumneata nu eşti de profesie astronom?" - „Da." -„Să i se ia această carte!" - însă apariția ei miraculoasă i-a deblocat calea pentru munca lui, pe care a continuat-o în lagărul din Norilsk.
Aşadar, acum trebuie sa începem capitolul despre opoziția dintre suflet

şi zăbrele.
Dar ce-i asta?... în uşă răsună insolentă cheia gardianului, în prag apare figura mohorîtă a şefului de pavilion, ținînd o listă lungă: „Numele, prenumele şi patronimicul? Anul naşterii? Articolul? Ce condamnare? Cînd expiră condamnarea?... Pregătiți-vă, cu lucruri, cu tot, repede!"
Fraților, plecăm! în convoi!... Plecăm încotrova! Binecuvîntează-ne, Doamne! Oare pe-acolo ne-or rămîne ciolanele?...
Dacă dă Dumnezeu şi scăpăm, vom continua povestirea noastră altădată, în Partea a Patra. Dacă o să mai trăim...

Sfîrşitul Părții întîi

Partea a DOUA
PERPETUUM MOBILE

Roțile nu stau, nu se opresc,
Roțile... Se învîrtesc, dansează pietrile de moară,
Se învîrtesc...
W. Muller.

Capitolul 1

CORĂBIILE ARHIPELAGULUI

MIILE DE INSULE ale Arhipelagului fermecat sunt risipite de la strîmtoarea Bering pînă aproape de Bosfor. Sunt invizibile, dar ele există, şi de pe o insulă pe alta, tot aşa de invizibil, însă permanent, trebuie transportaţi captivii invizibili, care au însă trup, volum şi greutate.
Dar cum o să-i transportaţi? Şi cu ce?
Pentru aceasta există nişte porturi mari: închisorile de tranzit, şi nişte porturi mai mici: punctele de tranzit ale lagărelor. Pentru aceasta există nişte nave de oţel închise - aşa-numitele vagon-zak-uri. În rade, în loc de şalupe şi cutere, ele sunt întîmpinate de nişte dube ingenioase tot din oţel. Vagon-zak-urile circulă după orar. La nevoie, se mai expediază din port în port, pe diagonalele Arhipelagului, caravane întregi - garnituri de vagoane roşii folosite la transportul vitelor.
Este un sistem bine pus la punct! El a fost creat decenii de-a rîndul - şi nu în grabă. L-au creat nişte oameni bine hrăniţi, bine îmbăcaţi şi care nu se grăbeau cîtuşi de puţin. În zilele fără soţ, la orele 17.00, escorta din Kineşma preia la Gara de Nord din Moscova convoaiele descărcate din dubele închisorilor Butîrki, Presnia şi Taganka. Escorta din Ivanovo, trebuie să vină la gară în zilele cu soţ, la şase dimineaţa, să ia în primire deţinuţii care trebuie transbordaţi la Nerehta, Bejeţk, Bologoe.
Toate acestea se petrec lîngă dumneavoastră, chiar alături, însă nu vedeţi nimic (dar se pot închide şi ochii). În gările mari, îmbarcarea şi debarcarea nespălaţilor se întîmplă departe de peroanele de pasageri, pot să le vadă numai acarii şi revizorii de cale. În gările mai mici, există, de asemenea, o ulicioară preferată, între două depozite de mărfuri, unde dubele sunt trase treaptă la treaptă lîngă vagon-zak. Deţinutul n-are cînd să privească spre gară, să se uite la dumneavoastră şi de-a lungul trenului. El izbuteşte doar să observe treptele (uneori cea de jos îi vine la brîu, n-are putere să se caţăre), iar soldaţii din escortă, care au blocat spaţiul îngust dintre dubă şi vagon, mîrîie, urlă: „Iute! Iute!... Hai! Hai!"... Ba mai ameninţă şi cu baionetele.
Iar voi, care vă grăbiţi pe peron cu copii, geamantane şi sacoşe, nu aveţi răgaz să vă uitaţi: de ce au ataşat la tren un al doilea vagon de bagaje? Nu scrie nimic pe el, şi seamănă tare mult cu un vagon de bagaje: aceleaşi zăbrele oblice şi întunericul de dincolo de ele. Însă de ce se află în el soldaţi, apărătorii patriei, şi la toate opririle, doi dintre ei, fluierînd, se plimbă pe o parte şi pe alta şi se uită pe sub vagon?
Trenul se urneşte, şi o sută de puşcăriaşi, o sută de destine comprimate, de inimi chinuite, pornesc pe aceleaşi şine şerpuitoare, în urma aceluiaşi fum, pe lîngă aceleaşi cîmpii, stîlpi de telegraf şi stoguri de fîn, şi doar cu cîteva secunde, înaintea voastră. Însă dincolo de geamurile

voastre, în aer, vor rămîne şi mai puține urme ale nenorocirii care a trecut, decît lasă degetele voastre pe suprafața unei ape. Şi în atmosfera binecunoscută de tren, cu pachetul de lenjerie pentru pat, cu ceaiul turnat în pahare, ați putea oare să vă închipuiți ce spaimă grea a trecut cu trei secunde înaintea voastră prin aceeaşi dimensiune a spațiului euclidian. Nemulțumiți că în compartimentul vostru sunteți patru şi este înghesuială, ați putea oare să credeți că într-un compartiment identic cu puțin înaintea voastră au trecut paisprezece oameni? Dar dacă erau douăzeci şi cinci? Sau treizeci?...

Vagon-zak - ce prescurtare infamă! De fapt ca toate prescurtările născocite de călăi. Vor să spună că acesta este un vagon pentru deținuți. Nicăieri însă, în afară de hîrțoagele închisorilor, acest cuvînt nu s-a păstrat. Deținuții s-au obişnuit să numească acest vagon „stolîpinist" sau pur şi simplu „stolîpin"(1).

Pe măsură ce transportul pe calea ferată a fost introdus în țara noastră, s-a modificat şi modul de a se deplasa al convoaielor deținuților. Înainte de anii 1890 convoaiele siberiene se deplasau pe jos ori călare. Dar încă din anul 1896, Lenin călătorea spre exilul din Siberia într-un vagon obişnuit de clasa a treia (laolaltă cu oamenii liberi) şi striga la personalul trenului că este o înghesuială insuportabilă. Cunoscutul tablou al lui Iaroşenko(2) Pretutindeni viață ne arată o transformare naivă a unui vagon de clasa a patra într-unul pentru deținuți: totul a fost lăsat cum era, şi deținuții călătoreau ca toți oamenii, doar că la ferestre au fost instalate zăbrele de ambele părți. Aceste vagoane au circulat vreme îndelungată pe drumurile de fier ale Rusiei. Unii îşi amintesc că şi în 1927 au călătorit cu un astfel de vagon, cu singura diferență că acum au separat bărbații de femei. Pe de altă parte, eserul Truşin mărturisea că şi pe vremea țarului a fost transportat într-un „stolîpin", însă într-un compartiment călătoreau - iarăşi ca în vremurile de odinioară - şase oameni. Iată care este istoria vagonului. Într-adevăr, prima dată el a fost pus în circulație sub Stolîpin: a fost construit în anul 1908, însă pentru coloniştii regiunilor din Orientul țării, cînd mişcarea de colonizare a luat o mare amploare şi nu exista suficient material rulant. Acest tip de vagon era mai scund decît cel obişnuit, de pasageri, dar cu mult mai înalt decît cel de marfă, avea şi dependințe pentru obiectele din gospodărie ori pentru păsări (actualele „jumătăți" de compartimente - carcere), dar nu avea nici un fel de gratii, nici înăuntru, nici la ferestre. Gratiile le-a instalat o minte inventivă, şi eu înclin să cred că era bolşevică. Şi vagonului i-a fost sortit să se numească stolîpinist... Ministrul, care a provocat la duel un deputat pentru expresia „cravata lui Stolîpin"(3), această defăimare postumă n-a mai putut-o opri.

Nu poți să învinuieşti conducerea GULagovistă că ar fi folosit denumirea de „stolîpin". Nu, ei foloseau mereu „vagon-zak". Noi, zeki, din spirit de contradicție față de denumirea oficială, numai ca să dăm o de-

numire a noastră şi cît mai grosolană, ne-am lăsat atraşi în mod amăgitor de poreclă, care ne-a fost strecurată de deținuții generațiilor precedente. Cum e uşor de calculat -cei din deceniul al treilea Cine puteau fi autorii poreclei? În orice caz, nu cei care făceau parte din „contra", ei nu puteau realiza o astfel de asociație: primul ministru țarist - şi cekiştii! Fără îndoială, aceştia puteau să fie numai „revoluționarii" atraşi, pe neaşteptate pentru ei, în maşina de tocat a cekiş-tilor: ori eserii, ori anarhiştii (dacă porecla a apărut la începutul anilor '20), ori troțkiştii (spre sfîrşitul anilor '20). Ucigîndu-l odată printr-o muşcătură de viperă pe marele om de stat al Rusiei, printr-o mîrşavă muşcătură postumă i-au pîngărit şi memoria.
Dar întrucît vagonul acesta a fost preferat doar în anii '20, însă şi-a aflat aplicarea universală şi exclusivă începînd din anii '30, cînd totul în viața societății noastre devenea uniform (şi, probabil, atunci au mai construit multe), ar fi mai drept să-l numim nu „stolîpin", ci „stalin".
Vagon-zak-ul este un vagon cu compartiment obişnuit, însă din nouă doar cinci erau repartizate deținuților (şi aici, ca peste tot în Arhipelag, jumătate se rezervă personalului de serviciu!). Ele nu sunt separate de coridor printr-un paravan compact, ci printr-un grilaj care lasă compartimentul liber la vedere. Acest grilaj este confecționat din nişte tije oblice încrucişate, cum sunt şi la grădinițele din gări, pe toată înălțimea vagonului, pînă sus, şi astfel, nişele pentru bagaje, care ies din compartiment deasupra coridorului, au fost desființate. Ferestrele dinspre coridor sunt obişnuite, dar zăbrelite din afară. În compartimentul deținuților nu există fereastră, doar o mică deschizătură oarbă, de asemenea zăbrelită, la nivelul patului de deasupra (şi astfel, fără ferestre, vagonul seamănă cu cel de bagaje). Uşa compartimentului este glisantă: o ramă de fier, bineînțeles, cu zăbrele.
Totul văzut din coridor seamănă foarte mult cu o menajerie: dincolo de grilaj, pe pardoseală şi pe cuşete stau răsucite nişte făpturi jalnice, semănînd a om, şi te privesc cu ochi rugători să le dai mîncare şi apă. Dar la menajerie animalele nu sunt înghesuite într-un asemenea hal.
Conform calculelor făcute de inginerii din libertate, într-un compartiment stalinist şase inşi pot şedea jos, trei — întinşi pe cuşeta de la mijloc (care se împreuna ca să formeze un singur pat, fiind lăsată doar o scobitură lingă uşă pentru urcat şi coborît), şi dacă pe lîngă cei din compartiment vor mai fi înghesuiți încă unsprezece (pe ultimii, ca să se închidă uşa, gardienii trebuie să îi împingă cu picioarele), se va realiza încărcătura normală a compartimentului stalinist. Cîte doi se vor chirci pe polițele pentru bagaje, cinci se vor întinde pe cuşeta de la mijloc (ei sunt cei mai fericiți, aceste locuri sunt ocupate prin luptă, iar dacă în compartiment se află şi hoți, cu siguranță ei vor sta acolo), iar jos vor rămîne treisprezece oameni: cîte cinci aşezați pe bănci, şi trei în spațiul de trecere dintre picioarele lor. Undeva, de-a valma cu oamenii, peste

oameni şi sub ei - lucrurile lor.
Nu, asta nu se face special pentru a-i chinui pe oameni! Condamnatul este un soldat pe cîmpul muncii socialiste, de ce să fie chinuit, el trebuie folosit la construcție, însă trebuie să recunoaşteți că doar nu merge în vizită la mama soacră, şi nu trebuie să-i creăm condiții pentru care să fie pizmuit de cei din libertate. Avem greutăți cu transportul: o să ajungă, nu crapă.
Începînd din anii '50, cînd trenurile au început să circule după orar normal, deținuții nu mai călătoreau zile întregi: o zi şi jumătate, două cel mult. În timpul războiului şi anii de după război a fost mai rău: de la Petropavlovsk (Kazahstan) pînă la Karaganda, călătoria cu vagon-zakul putea să dureze şapte zile (cu douăzeci şi cinci de oameni în compartiment!), de la Karaganda la Sverdlovsk - opt zile (în compartiment - douăzeci şi şase). Chiar şi de la Kuibîşev la Celiabinsk, în august 1945, Susi a călătorit cu vagonul lui Stalin cîteva zile, şi în compartiment se aflau treizeci şi cinci de oameni, întinşi pur şi simplu unul peste celălalt, se zvîrcoleau şi se luptau*. Iar în toamna lui 1946, N. V. Timofeev-Ressovski a călătorit de la Petropavlovsk la Moscova într-un compartiment cu treizeci şi şase de persoane! Cîteva zile şi nopți el a spînzurat între oameni fără să atingă pardoseala cu picioarele. Pe urmă au mai început să moară - îi trăgeau dintre picioarele celorlalți (ce-i drept, nu imediat, ci după două zile. Toată călătoria pînă la Moscova a durat trei săptămîni. (La Moscova însă, conform legilor din țara minunilor, Timofeev-Ressovski a fost luat pe brațe de ofițeri şi transportat cu automobilul: mergea să propulseze ştiința!)
Treizeci şi şase - este oare limita? Nu avem dovezi pentru treizeci şi şapte, dar conducîndu-ne după unica metodă ştiințifică şi educați în lupta cu „limitatorii", trebuie să răspundem: nu şi nu! Nu este limită! Poate în altă parte da, însă nu la noi! Cîtă vreme în compartiment mai rămîn, fie sub banchete, fie între umeri, picioare şi capete, cîțiva decimetri cubi de aer neeliminat, el este gata să primească deținuți suplimentari! În rnod convențional se poate socoti drept limită numărul cadavrelor care ar încăpea, bine stivuite, în volumul total al compartimentului.
V. A. Korneeva a mers de la Moscova într-un compartiment unde erau treizeci de femei, majoritatea dintre ele babe neputincioase, trimise în surghiun pentru credința lor (la sosire, toate aceste femei, în afară de două, au fost numaidecît spitalizate). În compartimentul lor n-au fost decese, pentru că vreo cîteva dintre ele erau tinere, fete frumoase, cultivate, condamnate „pentru străini". Aceste fete au început să-i ruşineze pe cei din escortă: „Cum de nu vă este ruşine să le transportați în condițiile astea? Căci ar putea să vă fie mame!" Nu atît argumentele

*Asta spre satisfacția celor care se miră şi reproşează: de ce nu luptau?

morale ale fetelor, ci mai degrabă înfăţişarea lor atrăgătoare a avut ecou în grupul celor din escortă, şi cîteva băbuţe au fost transferate... la carceră. „Carcera" însă în vagon-zak nu este o pedeapsă, ci o fericire. Dintre cele cinci compartimente destinate deţinuţilor, doar patru sunt pe post de celule comune, cea de a cincea este împărţită în două jumătăţi: două semicompartimente înguste, cu o cuşetă sus, cum au însoţitorii de vagon. Aceste carcere sunt folosite pentru izolare; pentru trei-patru inşi este o plăcere să călătorească în ele: spaţiu, confort.

Nu, nu pentru a-i chinui înadins pe deţinuţi cu setea în aceste zile de epuizare şi înghesuială îi hrănesc, în vagon, numai cu scrumbie sărată ori voblă(4) uscată, în loc de fiertura obişnuită (aşa a fost mereu, şi în anii '30, şi în anii '50, vara şi iarna, în Siberia şi în Ucraina, nici nu mai trebuie să căutăm exemple). Nu pentru a-i chinui cu setea, dar vă rog să-mi spuneţi - cu ce puteau să-i hrănească pe aceşti netrebnici la drum? Regulamentul nu prevede fiertură caldă (e drept că într-unul din compartimentele vagon-zak-ului este instalată o bucătărie, dar numai pentru escortă), crupe uscate nu poţi să le dai, trescă(5) proaspătă nu poţi să le dai, conserve de carne - n-ar fi un lux prea mare? Scrumbie, nimic mai bun, şi o bucată de pîine, ce altceva?

Tu ia-ţi jumătatea ta de scrumbie, ia-o pînă ce ţi-o dau şi bucură-te! Dacă eşti isteţ - n-o mănînci, rabzi, o bagi în buzunar, o s-o înfuleci la tranzit, unde este apă. Este mai rău cînd primeşti hamsie de Azov umedă, presărată cu sare grunjoasă, în buzunar n-o poţi băga, pune-o în pulpana hainei, în batistă, în palmă - şi mănînc-o. Hamsia o împart pe scurta vreunuia dintre deţinuţi, vobla soldatul o răstoarnă direct pe pardoseală şi o împart pe banchetă şi pe genunchi.

P. F. Lakubovici(6) (în lumea celor oropsiţi, Moscova, 1964, vol. 1) scrie despre anii '90 ai veacului trecut că în acea perioadă cruntă, în convoaiele ce porneau spre Siberia, pentru hrană se alocau zece copeici pe zi de fiecare om, cînd o pîine mare, rotundă - vreo trei kilograme? - costa cinci copeici, o oală de lapte - vreo doi litri? — trei copeici. „Deţinuţii erau îndestulaţi", scrie el. Iată însă că în gubernia Irkutsk preţurile sunt mai mari. Un funt de carne costă zece copeici şi „deţinuţii trăiau în mizerie". Un funt de carne pe zi nu echivalează cu o jumătate de scrumbie?...

Dacă însă ţi-au dat peşte, o să-ţi dea şi pîine şi poate chiar puţintel zahăr. Este mai rău cînd soldatul vine şi anunţă: astăzi nu vă dăm mîncare, nu aţi fost trecuţi în porţie. Şi, într-adevăr, poate să fie aşa: la cine ştie ce contabilitate de închisoare au încurcat cifrele. Dar poate să fie şi astfel - că porţiile s-au dat, dar nici celor din escortă nu le ajung raţiile (nici ei nu sunt sătui din cale-afară) şi au decis să facă economie la pîine; şi să le dea numai jumătatea de scrumbie ar fi suspect.

Fireşte, nu pentru a-i chinui pe deţinuţi nu li se dă după scrumbie nici apă fiartă (asta niciodată), nici măcar apă chioară. Trebuie să înţele-

gem: personalul escortei este limitat. Unii fac de gardă pe coridor, pe platforma de la capătul vagonului, în gări se vîră sub vagon, se urcă pe acoperiş să vadă dacă n-a apărut cumva vreo gaură. Alții curăță armele, apoi mai sunt şi lecțiile de învățămînt politic, şi prelucrarea regulamentului de luptă. Iar schimbul trei doarme, opt ore, este lege, căci războiul s-a terminat. Apoi: să cari apă cu căldările - este prea departe şi, în plus, este jignitor: de ce un ostaş sovietic trebuie să care apă, ca un măgar, pentru duşmanii poporului? Uneori pentru triere sau pentru a-l ataşa la altă garnitură, vagon-zak-vA este tras pentru vreo douăsprezece ore mai departe de gară (mai departe de vedere), încît nu ai de unde să aduci apă nici pentru bucătăria ostaşilor Armatei Roşii. Este drept -există o ieşire: pentru zeki să scoți apă din tenderul locomotivei, o apă gălbuie, tulbure, uleioasă. Ei o beau cu plăcere. Nu-i nimic, în semiobscuritatea compartimentului nici nu se vede: fereastră nu există, bec de asemenea, doar lumina de pe culoare. Şi încă ceva: ca să distribui apa asta îți ia o groază de timp. Deținuții nu au cănile lor, celor care au avut li s-au confiscat, deci dă-le să bea din două căni ale administrației, şi pînă beau toți tu stai lîngă ei, scoți întruna apă cu cana şi le dai. (Ba se mai şi gîlcevesc între ei: cică să le dai mai întîi să bea celor sănătoşi, apoi tuberculoşilor şi abia pe urmă sifiliticilor! ca şi cum în compartimentul vecin nu ar fi fost la fel: mai întîi cei sănătoşi...)
Dar toate astea soldații din escortă le-ar suporta, ar căra şi apă, le-ar da să bea, dacă pe urmă porcii ăştia, după ce au băut, nu s-ar cere la budă. Şi dacă nu le dai să bea o zi şi o noapte, nu se cer nici la budă; le dai să bea o dată - o dată şi la closet, le dai de două ori - de două ori şi la budă. Cel mai simplu - să nu le dai deloc.
Şi nu că ți-ar părea rău de toaletă, ci pentru că este vorba de o operație de răspundere, s-ar putea spune - o operație de luptă: pentru că, multă vreme, vor fi ocupați un caporal şi doi soldați. Se instalează două santinele: una la uşa toaletei, alta la capătul celălalt al coridorului (ca să nu se năpustească într-acolo), iar caporalul trebuie să deschidă şi să închidă întruna uşa compartimentului, mai întîi ca să intre cel care se întoarce, apoi ca să iasă cel care urmează. Regulamentul nu îngăduie să iasă decît unul, ca să nu producă vreo busculadă, vreun început de răzmeriță. Şi reise că acest deținut slobozit la toaletă ține alți treizeci în compartiment şi o sută douăzeci în tot vagonul, plus oamenii din escortă! Astfel încît: „Haide! Haide! Mai iute! Mai iute!" îl zoresc pe drum şi caporalul, şi soldatul, şi el se grăbeşte, se poticneşte, de parcă fură de la stat această gaură de closet. În 1949, în „stalinul" Moscova – Kuibîşev, Schulz, un neamț şchiop, de acum înțelegînd îndemnurile ruseşti, țopăia într-un singur picior spre toaletă şi îndărăt, iar soldatul rîdea să se prăpădească, cerîndu-i să țopăie şi mai repede. Într-o zi soldatul l-a îmbrîncit în fața toaletei, şi Schulz a căzut. Soldatul s-a înfuriat şi a început să-l lovească. Cum nu se putea ridica din cauza

loviturilor, Schulz s-a tîrît pe brînci în toaleta mizerabilă. Soldații din escortă rîdeau în hohote*.
Pentru ca în secundele pe care le petrece la toaletă deținutul să nu evadeze, cît şi pentru accelerarea operației, uşa toaletei nu se închide şi, urmărind procesul uşurării, soldatul de pe platformă încurajează: „Hai-hai!... Ei, gata, ți-ajunge, gata!" Uneori, chiar de la început se dă comanda: „Numai treaba mică!" Căci altfel soldatul de la uşă nu-ți permite. Fireşte, mîinile nu şi le spală niciodată: nu ajunge apa din rezervor şi nu au timp. Doar să atingă deținutul robinetul chiuvetei, că soldatul mîrîie numaidecît de pe platformă: „Nu te-atinge ! Gata, ieşi!" (Chiar dacă vreunul are în sacul lui săpun ori prosop, nu-l scoate de ruşine: numai fraierii ar face aşa ceva.) Buda este infectă, n-ai unde călca de rnizerie. Mai iute, mai iute! şi, luînd murdăria lichidă pe încălțăminte, deținutul se strecoară în compartiment si, sprijinindu-se pe mîini şi pe umeri, se cațără sus. Pe urmă bocancii lui murdari atîrnă deasupra cuşetei de la mijloc şi din ei picură murdărie...
Cînd femeile merg să-şi facă nevoile, regulamentul serviciului de gardă şi bunul-simț cer de asemenea să nu se închidă uşa la toaletă, dar nu toți cei din escortă insistă. Unii se arată îngăduitori: bine, închideți uşa. (Pe urmă tot o femeie va spăla toaleta după toate şi trebuie să stai şi lîngă ea ca să nu fugă.)
Chiar într-un ritm atît de rapid, pentru ca o sută douăzeci de oameni să îşi facă nevoile sunt necesare peste două ore, mai mult de un sfert din timpul de serviciu al celor trei militari din escortă! Şi tot nu-i mulțumeşti pe toți! Şi, oricum, vreun moş cu piatră la rinichi se va plînge din nou peste o jumătate de oră şi va cere să meargă la toaletă. Fireşte că nu i se permite, şi el va face chiar în compartiment, şi iar va avea de lucru caporalul: să-l pună să adune totul cu mîinile lui şi să-l ducă.
Deci: cît mai puține ieşiri la toaletă! Iar asta înseamnă mai puțină apă. Şi mai puțină mîncare: şi nu se vor mai plînge de diaree, şi nici aerul nu or să-l mai otrăvească, fiindcă, vezi bine, în vagon nu se poate respira!
Mai puțină apă! Dar să se dea scrumbia cuvenită! Nedistribuirea apei este o măsură judicioasă, nedistribuirea scumbiei - un delict de serviciu. Nimeni, nimeni nu şi-a pus drept scop să ne chinuie! Felul de a proceda al escortei este întru totul justificat! Dar, precum cei dintîi creştini, noi stăm în cuşcă şi pe limbile însîngerate ni se presară sare.
Tot aşa cum militarii din escortă nu urmăresc nici un scop (cîteodată urmăresc) cînd amestecă în acelaşi compartiment articolul Cincizeci şi Opt, cu hoții şi infractorii de drept comun. Pur şi simplu: sunt prea mulți deținuți, vagoane puține, iar timpul presează - cînd să te mai ocupi de toți? Un compartiment este rezervat pentru femei; în celelalte trei, o

*Asta cred că se cheamă „cultul personalității lui Stalin", nu-i aşa?

sortare ar fi posibilă numai după criteriul gării de destinație, să fie mai uşor la descărcat.
Credeți că Hristos a fost răstignit între tîlhari fiindcă Pilat a vrut să-l umilească? Cîtuşi de puțin. Aşa s-a nimerit în ziua aceea: trebuia răstignit, Golgota era una singură, timpul era măsurat. Şi a fost pus în rind cu răufăcătorii.

***

Mi-e şi frică să mă gîndesc ce ar fi trebuit să îndur dacă m-aş fi aflat în situația de simplu deținut... Escorta şi ofițerii convoiului ne tratau, pe mine şi pe tovarăşii mei, cu politețe prevenitoare... Ca deținut politic călătoreai spre ocnă în condiții de relativ confort: în locurile de popas beneficiam de o încăpere separată, aveam o căruță, şi bagajul meu în greutate de un pud mergea în căruță...
... N-am mai pus acest paragraf între ghilimele, pentru ca lectorul să poată aprofunda. Fără ghilimele, paragraful sună, într-un fel, neobişnuit, nu-i aşa?
Acestea le scrie P. F. lakubovici despre anii '90 ai secolului trecut. Cartea a fost reeditată acum spre luare-aminte despre acele vremuri sumbre. Aflăm că şi pe şlep deținuții politici aveau o cameră separată, şi pe punte - o despărțitură specială pentru plimbare. (La fel şi în romanul Învierea de Tolstoi, prințul Nehliudov poate să vină la politici pentru conversație.) Şi numai fiindcă în listă uitaseră să adauge în dreptul numelui de familie al lui lakubovici „cuvîntul magic - politic" (aşa scrie el). La Ust-Kara a fost „întîmpinat de către inspectorul ocnei... ca un deținut obişnuit, de drept comun: cu grosolănie, aroganță, impertinență". De altminteri, neînțelegerea s-a rezolvat în mod fericit.
Ce vremuri neverosimile! Să amesteci politicii cu dreptul comun era considerat aproape o crimă! Pe deținuții de drept comun îi mînau la gară în coloană, mărşăluind pe caldarîm, cei politici puteau să meargă cu trăsura (bolşevicul Olminski, 1899)(7). Politicii nu erau hrăniți de la cazanul comun, ei primeau bani pentru mîncare şi comandau mesele la un birt. Bolşevicul Olminski n-a vrut să accepte nici măcar rația din spital, i s-a părut ordinară*. Comandantul unuia dintre corpurile închisorii Butîrki şi-a cerut scuze pentru un gardian, fiindcă acela i s-a adresat lui Olminski cu „tu": la noi, ştiți rareori sunt aduşi politici, gardianul n-a ştiut...
La Butîrki rareori sunt aduşi politici!... Ce-i asta, un vis? Dar unde sunt duşi? Căci Lubianka şi Lefortovo încă nu existau!...
Pe Radişcev l-au trimis în convoi ferecat în lanțuri şi, fiindcă se răcise vremea, i-au aruncat pe umeri „un cojoc spurcat", luat de la un paznic,

*E adevărat că pentru toate acestea masa puşcăriaşilor de drept comun îi numea pe revoluționarii de profesie „boiernaşi răpănoşi" (P. F. lakubovici).

însă Ecaterina a trimis neîntîrziat din urmă poruncă: să i se scoată lanţurile şi să i se procure toate cele de trebuinţă pentru drum. Doar pe Anna Skripnikova, în noiembrie 1927, au trimis-o cu convoiul din Butîrki spre Solovki într-o rochie de vară şi cu pălărie de paie (cum fusese arestată în vară. Pe urmă camera ei a fost sigiliată şi nimeni n-a vrut să îi permită să-şi ia lucrurile de iarnă).
A-i deosebi pe politici de dreptul comun înseamnă a-i respecta ca pe nişte rivali egali, înseamnă să recunoşti că oamenii pot să aibă păreri. În felul acesta deţinutul politic îşi simte chiar libertatea politică!
Însă de cînd toţi suntem „kaeri", iar socialiştii n-au izbutit să se menţină „politici", nu putem decît să stîrnim rîsul deţinuţilor şi nedumerirea gardianului, protestînd fiindcă tu, politic, ai fost amestecat cu criminalii. „La noi toţi sunt criminali", ţi-ar răspunde sincer, gardienii.
Acest amestec, această primă întîlnire şocantă are loc fie în dubă, fie în vagon-zak. Pînă acum, oricît te-ar fi oprimat, torturat, chinuit la anchetă, totul venea din partea chipielor albastre, pe care nu le puneai la un loc cu omenirea. Tu nu vedeai în ei decît pe slujbaşul insolent. În schimb, colegii de celulă, oricît s-ar fi deosebit de tine prin experienţă şi prin nivelul de evoluţie, deşi te controversai cu ei, deşi te turnau, totuşi făceau parte din aceeaşi obişnuită şi păcătoasă umanitate, în mijlocul căreia ţi-ai petrecut toată viaţa.
Cînd eşti îmbrîncit în compartimentul stalinist, te aştepţi să întîlneşti şi aici doar tovarăşi de năpastă. Toţi duşmanii şi opresorii tăi au rămas de partea cealaltă a gratiilor, aici nu îi aştepţi. Şi deodată îţi ridici capul spre tăietura pătrată din cuşeta de la mijloc, spre acest unic cer aflat deasupra ta, şi vezi acolo trei-patru - nu, nu feţe! Nu, nici chipuri de maimuţă, chipul maimuţei este mai blînd şi mai gînditor! Nici altă pocitanie! Vei vedea nişte mutre dezgustătoare, hîde, cu o expresie de lăcomie şi bătaie de joc. Fiecare te priveşte precum un păianjen musca picată în plasă. Pînza lor este acest grilaj, şi tu ai fost prins! Îşi strîmbă gurile de parcă se pregătesc să te muşte dintr-o parte. Cînd vorbesc şuieră, delectîndu-se cu acest şuierat mai mult decît cu vocalele şi consoanele vorbirii, şi însăşi vorbirea lor aminteşte de vorbirea rusă doar prin terminaţiile verbelor şi substantivelor, este o galimaţie.
Aceşti goriloizi ciudaţi sunt cel mai adesea în maiouri: în compartiment e zăpuşeală, gîturile lor vînoase stacojii, umerii lor rotunzi ca nişte sfere, piepturile lor măslinii pline de tatuaje n-au ştiut ce-i aceea epuizarea din închisoare. Cine sunt ei? De unde vin? Deodată, observi că de unul din aceste gîturi atîrnă o cruciuliţă! Da, o cruciuliţă de aluminiu, agăţată de o sforicică. Te uiţi cu uimire şi puţin uşurat: ce înduioşător, printre ei sunt şi credincioşi; deci nu se va întîmpla nimic groaznic, însă tocmai acest „credincios" începe deodată să înjure şi de cruce, şi de toate cele sfinte (parţial, înjurăturile sunt în rusă) şi îţi vîră două degete făcute crăcană drept în ochi, fără să te ameninţe, ci începînd imediat să-ţi scoată

ochii. În acest gest: „îți scot ochii, scîrnăvie!" constă întreaga lor filosofie şi credință! Dacă sunt în stare să-ți strivească ochiul ca pe o moluscă, crezi că vor cruța ceea ce ai pe tine ori lîngă tine? Cruciulița se leagănă la gît, tu priveşti cu ochii încă nescoşi la această mascaradă fioroasă şi nu poți să-ți dai seama: care dintre voi a înnebunit? Care mai urmează să înnebunească?

Într-o singură clipă trosnesc şi se fac praf toate obişnuințele relațiilor umane cu care ai trăit o viață întreagă. În viața ta dinainte - în special înainte de arestare, ba chiar şi după arestare, ba chiar, parțial, şi la anchetă - te-ai adresat celorlalți oameni prin cuvinte şi ei îți răspundeau prin cuvinte, şi aceste cuvinte produceau un efect, puteau să convingă, ori să respingă, ori să consimtă. Îți aminteşti felurite genuri de relații umane: rugămintea, porunca, mulțumirea, dar ceea ce s-a abătut asupra ta aici este în afara acestor cuvinte şi în afara acestor relații. Cineva coboară în calitate de trimis al mutrelor, cel mai adesea un puştan jigărit, ale cărui dezinvolutră şi obrăznicie sunt de trei ori mai dezgustătoare, şi acest drac împielițat îți dezleagă sacul şi îți bagă mîinile în buzunare, nu ca pentru percheziție, ci ca şi cînd ar fi ale lui! Din această clipă, nimic din ce era al tău nu mai este al tău, iar tu însuți nu eşti decît un manechin de gutapercă pe care au fost întinse nişte lucruri de prisos, lucruri ce pot fi luate însă. Şi nici acestui dihor mic şi rău, nici mutrelor de sus nu poți să le explici nimic prin cuvinte, nici să le refuzi, nici să le interzici, nici să le adresezi rugăminți! Ei nu sunt oameni, asta ți s-a explicat într-o singură clipă! Ăstora nu poți decît să le poceşti mutra! Fără să mai aştepți altceva, fără să-ți mai pierzi timpul ca să dai din gură, să-i loveşti, ori pe acest copil, ori pe acele creaturi ticăloase de sus! Cum însă o să-i loveşti pe cei trei de jos în sus? Iar pe băiat, deşi e un dihor împuțit, parcă tot nu-ți vine să-l pocneşti! Poți numai să -l respingi uşurel?... Nu poți nici să-l respingi, pentru că o să te muşte numaidecît de nas ori cei de sus îți vor crăpa capul (au şi cuțite, numai că nu le vor scoate să le murdărească pe tine).

Te uiți la vecini, la tovarăşii tăi - haideți ori să ne opunem, ori să protestăm ! Însă toți camarazii tăi, tot articolul Cincizeci şi Opt, jefuiți unul cîte unul înainte de sosirea ta, şed cuminți, gîrboviți, şi nici măcar nu-ți ocolesc privirea, nici măcar nu te privesc țintă, se uită indiferenți, ca şi cum n-ar fi vorba de un act de violență, de un jaf, ci de un fenomen natural: iarba care creşte ori ploaia.

Şi asta pentru că ați pierdut ocazia, domnilor, tovarăşi şi fîrtați! Trebuia să vă dați seama cine sunteți voi atunci cînd Strujinski şi-a dat foc în celula din Viatka, şi chiar mai înainte - cînd ați fost declarați „kaeri".

Aşadar te laşi dezbrăcat de palton, în veston a fost depistată şi smulsă cu stofă cu tot bancnota de douăzeci de ruble pe care o cuseseşi acolo, sacul a fost aruncat sus, controlat, şi tot ce îți pregătise soția sentimentală după condamnare pentru lunga călătorie a rămas sus, şi în sac nu

mai găseşti decît periuţa de dinţi...
Dar nu toţi s-au supus aşa în anii '30 şi '40, doar nouăzeci şi nouă la sută. (Mi s-au povestit puţine cazuri, printre care şi acela cînd trei tineri voinici s-au unit să reziste hoţilor, dar nu ca să apere dreptatea în general, ori pe cei jefuiţi alături, ci doar pe ei - neutralitate armată.) Cum s-a putut oare ajunge aici? Bărbaţi! Ofiţeri! Soldaţi! Combatanţi! .
Pentru a se bate cu dîrzenie, omul trebuie să fie pregătit de luptă, să o aştepte, să-i înţeleagă rostul. Aici însă erau încălcate toate condiţiile: necunoscînd cîtuşi de puţin mediul hoţilor, omul nu se aştepta la această luptă şi, mai ales, nu-i înţelege deloc rostul, pînă acum închipuindu-şi (fals) că inamicii lui sunt numai chipiele albastre. El trebuie să mai înveţe pînă va înţelege că piepturile tatuate nu sunt decît tîrtiţele caschetelor albastre, sunt acea revelare, pe care epoleţii nu o vor rosti cu glas tare: „Mori tu astăzi, că eu mor mîine!" Un deţinut novice vrea să se considere politic, adică: el este pentru popor, iar statul este împotriva lor. Dar pe neaşteptate, din spate şi dintr-o parte, este atacat de o puzderie de lepădături abile, şi toate diferenţierile se amestecă, şi de claritate se alege praful. (Şi deţinutul nu-şi dă prea curînd seama că pleava aceea este mînă în mînă cu temnicerii.)
Pentru ca să lupte cu bărbăţie, omul trebuie să ştie că are spatele asigurat, că este sprijinit din flancuri, să simtă pămîntul sub picioare. Toate aceste condiţii sunt irealizabile pentru Cincizeci şi Opt. Trecînd prin maşina de tocat a anchetei politice, omul este distrus din punct de vedere fizic: a îndurat foame, nesomn, a îngheţat în carceră, a zăcut zdrobit în bătăi. Şi dacă ar fi distrus doar fiziceşte! El este doborît şi sufleteşte. I s-a explicat şi demonstrat că toate convingerile lui, conduita de viaţă şi relaţiile cu oamenii - toate au fost false, pentru că te-au condus la înfrîngere. În acel bulgăre aruncat din sala de maşini a tribunalului direct în convoiul pentru lagăr n-a mai rămas decît setea de a trăi şi o totală lipsă de înţelegere. Distrugere şi izolare definitivă - aceasta este misiunea anchetei celor încadraţi la articolul 58. Osîndiţii trebuie să priceapă că vina lor cea mai mare din perioada libertăţii a fost încercarea de a comunica şi de a se asocia unii cu alţii fără ştirea organizatorului de partid, a responsabilului sindical şi a administraţiei. În temniţă asta se transformă în teama pentru orice acţiuni colective: prezentarea pe două voci a unei plîngeri sau semnarea unei hîrtii de către două persoane. Pierindu-le pentru multă vreme cheful de a se mai asocia în vreun fel, pseudopoliticii nu sunt pregătiţi acum nici pentru a se uni împotriva hoţilor, la fel cum nu le trece prin minte să aibă cu ei, pentru vagon sau tranzit o armă: un cuţit sau o măciucă. În primul rînd - pentru ce? Împotriva cui? În al doilea rînd, dacă o foloseşti, tu, care te afli sub povara articolului 58, la rejudecare poţi să primeşti şi pedeapsa cu moartea. În al treilea rînd, chiar mai înainte, la percheziţie, pentru cuţit nu te vor pedepsi ca pe un hoţ: cuţitul pentru el înseamnă joacă, tradiţie,

inconştienţă, pentru tine - un posibil act de terorism.
În sfîrşit, majoritatea celor întemniţaţi datorită articolului 58 sunt oameni paşnici (adesea şi bătrîni, şi bolnavi), care toată viaţa s-au folosit de cuvinte, nu de pumni, şi nu ştiu să-i folosească acum, cum n-au ştiut nici altădată.
Hoţii însă n-au trecut printr-o astfel de anchetă. Toată ancheta lor: două interogatorii, o judecată uşoară, o pedeapsă uşoară, şi nici această pedeapsă uşoară nu şi-o ispăşesc, sunt eliberaţi mai devreme: fie că sunt amnistiaţi, fie că evadează*. Nimeni nu l-a lipsit pe hoţ, nici chiar în timpul anchetei, de pachetele legale, pachete consistente din partea tovarăşilor de hoţie care au rămas în libertate. Hoţul n-a slăbit nici măcar o singură zi, şi acum, iată, pe drum se hrăneşte pe seama fraierilor**. Articolele care se aplică tagmei hoţilor şi bandiţilor nu-l oprimă deloc pe hoţ, şi el este mîndru de ele, iar în această mîndrie este susţinut de toţi şefii cu epoleţi albaştri ori cu găitane albastre: „Foarte bine, deşi eşti un bandit şi un ucigaş, tu nu eşti trădător de ţară, tu eşti omul nostru, o să te îndrepţi". Articolele care se aplică hoţilor şi bandiţilor nu cuprind şi Paragraful 11, privind organizarea. Hoţilor şi bandiţilor nu le este interzisă organizarea. De ce oare? Să contribuie la educarea sentimentelor colectivismului, atît de necesare omului din societatea noastră.
Confiscarea armelor la ei este o joacă, pentru deţinere de armă nu sunt pedepsiţi, este respectată legea lor („ei nu pot altfel"). Şi un nou asasinat în celulă nu măreşte pedeapsa ucigaşului, ci doar îl împodobeşte cu lauri.
(Toate acestea există de foarte multă vreme. Marx condamnă lumpenproletariatul doar pentru o oarecare impulsivitate, inconstanţă a stării de spirit. Stalin a avut întotdeauna o slăbiciune pentru hoţi şi bandiţi: cine jefuia băncile pentru el? Încă în anul 1901 el a fost învinuit de tovarăşii de partid şi închisoare de folosirea criminalilor împotriva adversarilor politici. Din anii '20 a apărut şi termenul îndatoritor: socialmente apropiaţi. Makarenko(8) îşi însuşeşte acest punct de vedere: aceştia pot fi îndreptaţi. După el, obîrşia tuturor crimelor se află în activitatea „organizaţiilor contrarevoluţionare clandestine". Aceia sunt irecuperabili: inginerii, preoţii, micii burghezi, menşevicii.)
De ce să nu fure dacă n-are cine să-i pună la respect? Trei-patru bandiţi uniţi şi obraznici domină cîteva zeci de pseudopolitici speriaţi şi terorizaţi.
Cu aprobarea şefilor. Pe baza Teoriei înaintate.

*V. I. Ivanov (acum, la Uhta) a fost condamnat de nouă ori în virtutea articolului 162 (hoţie), de cinci ori în virtutea articolului 82 (evadare), în total - 37 de ani, pe care i-a „ispăşit" în cinci-şase ani.
** Fraierul nu este hoţ, adică „Om" (cu literă mare). Fraierii sunt pur şi simplu restul omenirii, care nu se ocupă cu hoţia.

Dacă însă nu opun rezistență cu pumnii, de ce atunci victimele nu se plîng, nu reclamă? Căci fiecare sunet se aude pe coridor, iar soldatul din escortă, iată-l, se plimbă încet dincolo de gratii.
Da, este o întrebare. Cel mai mic zgomot şi orice horcăit jalnic de auzit se aud, dar soldatul se plimbă nepăsător - de ce nu intervine? La un metru de el, în peştera întunecoasă a compartimentului un om este jefuit: de ce nu-i sare în apărare ostaşul apărător al securității statului?
Tocmai de aceea! Pentru că i s-a sugerat şi lui.
Şi mai mult: după ani de favorizare, escorta a început să încline în partea hoților. Militarii din escortă au devenit ei înşişi hoți.
De la mijlocul anilor '30 pînă la mijlocul anilor '40, în acest deceniu de culme a dezmățului hoților şi a oprimării politicilor, nimeni nu-şi aminteşte vreun caz cînd militarul din escortă să fi oprit jefuirea unui deținut politic în celulă, în vagon ori dubă. Însă vă vor relata numeroase cazuri cînd acesta a primit de la hoți lucrurile jefuite şi le-a adus în schimb vodcă, mîncare (mai gustoasă decît rația), tutun. Aceste exemple au devenit deja antologice.
Fiindcă nici sergentul din escortă nu are nimic: arma, mantaua în bandulieră, gamela, rația de soldat. Ar fi o cruzime să-i ceri să escorteze pe un duşman al poporului îmbrăcat într-o haină de blană scumpă ori încălțat cu cizme de box, ori cu keşerul (rucsacul) plin de lucruri scumpe de la oraş, iar el să se împace cu această inegalitate. Deoarece a-l deposeda de acest lux este tot o formă a luptei de clasă, nu? Există alte norme?
În anii 1945-1946, cînd deținuții nu veneau de altundeva, ci din Europa, văzînd lucrurile europeneşti nemaivăzute cu care erau îmbrăcați ori pe care le aveau în ranițe, n-au mai rezistat nici ofițerii din escorte. Destinul serviciului, care i-a ferit de front, la sfîrşitul războiului i-a ferit şi de culegerea trofeelor -păi este oare drept?
Astfel că nu întîmplător, nu din grabă şi nici din lispă de locuri, ci din interes propriu îi amesteca escorta pe hoți şi bandiți cu politicii în fiecare compartiment al vagon-zak-lui. Şi hoții nu-i trăgeau pe sfoară: lucrurile prădate de la biberi* poposeau în geamantanele celor din escortă.
Ce se întîmplă însă dacă „biberii" au fost încărcați în vagon, şi trenul a pornit, dar nici picior de hoț, astăzi pur şi simplu nu expediază nici o gară? Sunt cunoscute şi astfel de cazuri.
În anul 1947 de la Moscova la Vladimir au expediat pentru a-şi ispăşi condamnarea în centrala din oraş un grup de străini. Aceştia dețineau lucruri de valoare. Se vedea îndată ce deschideau geamantanele.
Atunci escorta a început singură trierea sistematică a lucrurilor. Pentru a nu scăpa nimic, deținuții au fost dezbrăcați la pielea goală şi aşezați

*Zeki bogați, cu „catrafuse" şi bacili, adică grăsimi.

jos, pe culoar, lîngă toaletă, iar în vremea asta escorta a trecut la examinarea şi sortarea lucrurilor. Dar n-au ţinut seama că acest grup nu-l duceau în lagăr, ci într-o închisoare serioasă. La sosire, I. A. Korneev a făcut o reclamaţie scrisă, relatînd totul. Oamenii din escorta respectivă au fost găsiţi şi percheziţionaţi. O parte din lucruri au fost recuperate şi înapoiate, ce nu s-a restituit a fost plătit cu bani păgubaşilor. Se spunea că militarii din escortă au fost condamnaţi la zece şi cincisprezece ani.
Acest lucru însă nu poate fi verificat, şi apoi era un articol pentru hoţi, au scăpat uşor.
Acesta este un caz de excepţie, şi dacă şeful convoiului şi-ar fi temperat lăcomia la timp, şi-ar fi dat seama că aici ar fi mai bine să nu se bage. Iată însă un caz mai simplu, care ne dă speranţa să credem că n-a fost doar unul singur. În august 1945, în vagon-zak-ul Moscova – Novosibirsk (în el a călătorit A. Susi) s-a întîmplat de asemenea să nu fie hoţi. Şi aveau de străbătut un drum lung, trenurile atunci mergeau încet. Fără să se grăbească, şeful escortei a anunţat percheziţie: individual, cu lucrurile, pe culoar. Cei strigaţi erau dezbrăcaţi după regulile din închisoare, dar nu aici se ascundea tîlcul percheziţiei, pentru că deţinuţii percheziţionaţi se întorceau în celula lor ticsită şi orice cuţit, orice lucru interzis se putea transmite din mînă în mînă. Adevărata percheziţie consta din cercetarea tuturor lucrurilor personale, pe care le purta deţinutul, ori se aflau în rucsacul lui. Aici, lîngă rucsacuri, a stat fără să se plictisească, arogant şi distant, şeful escortei, un ofiţer, şi adjunctul lui, un sergent. Lăcomia lor păcătoasă sărea în ochi, dar ofiţerul şi-o stăpînea, afişînd o indiferenţă prefăcută. Era în situaţia unui bătrîn desfrînat, care priveşte nişte fete tinere, dar se ruşinează de cei din jur, însă şi de fete totodată, nu ştie cum să procedeze. Ce bine i-ar fi prins cîţiva hoţi! Dar nu avea hoţi în convoi.
În convoi nu erau hoţi, însă erau dintre aceia pe care i-a atins suflarea hoţiei din închisoare şi i-a molipsit. Căci exemplul hoţilor este instructiv şi provoacă imitaţia: el adevereşte că în închisoare există şi o cale uşoară de a trăi. Într-unul din compartimente călătoreau doi pînă de curînd foşti ofiţeri, Sanin (marinar) şi Merejkov. Amîndoi aveau articolul 58, dar îşi schimbaseră convingerile. Sanin, susţinut de Merejkov, s-a declarat responsabilul compartimentului şi a cerut să fie primit de şeful escortei (ghicise ce se ascundea sub aroganţa lui, nevoia de a avea un mijlocitor!) Un caz nemaiîntîlnit, dar Sanin a fost chemat şi, undeva, a avut loc o discuţie. Urmînd exemplul lui, a cerut să fie primit şi unul din alt compartiment. A fost primit şi el.
În dimineaţa următoare nu li s-a distribuit cinci sute cincizeci de grame de pîine, cît era atunci raţia, ci doar două sute cincizeci.
După ce s-au distribuit toate raţiile, s-a pornit un uşor mumur de nemulţumire. Murmur, dar temîndu-se de „acţiuni colective", aceşti politici nu s-au manifestat. S-a găsit doar unul care l-a întrebat cu voce tare pe

distribuitor:
— Cetățene şef! Cît cîntăreşte rația asta?
— Cît se cuvine! i s-a răspuns.
— Cer să fie cîntărită din nou, altfel n-o primesc! a declarat hotărît disperatul.
În tot vagonul s-a lăsat linişte. Mulți n-au început să mănînce, aşteptînd că poate o să le cîntărească şi lor. Şi numaidecît şi-a făcut apariția, în toată neprihănirea lui, ofițerul. Toți tăceau, şi cuvintele lui au izbit parcă mai greu şi mai inevitabil:
— Cine s-a ridicat aici împotriva Puterii Sovietice?
Au înghețat. (Mi se va obiecta că acesta e un procedeu general, ca şi în libertate orice şef se proclamă putere sovietică şi - poftim să discuți cu el! Însă pentru nişte oameni speriați, de-abia condamnați pentru activitate antisovietică, acest lucru este cumplit.)
— Cine a iscat răzmeriță din cauza rației? a insistat ofițerul. i
— Cetățene locotenent, am vrut doar... a început să se justifice rebelul vinovat.
— Ah, tu erai canalie? Ție nu-ți place Puterea Sovietică?
(De ce să te revolți? De ce să mai discuți? Nu e mai uşor să mănînci această rație mică, să rabzi, să taci?... Acum ai dat de dracu...).
— ... Hoit împuțit! Kontra! Trebuia să fii spînzurat şi mai vrei să cîntăreşti rația?! Canalie, Puterea Sovietică îți dă să mănînci - să bei, şi tu eşti nemulțumit? Ştii ce-o să pățeşti pentru asta?
O comandă pentru soldatul de serviciu: „Luați-l!" Zăngănitul încuietorii. „Ieşi afară, mîinile la spate!" Şi nenorocitul este dus.
— Cine mai este nemulțumit? Cine mai vrea să-i cîntărim pîinea încă o dată?
(Ca şi cum ai putea să dovedeşti ceva! Ca şi cum te-ai plînge undeva că au fost două sute cincizeci de grame, şi pe tine te cred, iar pe locotenent, care spune că au fost exact cinci sute cincizeci, nu-l cred.)
Cîinelui bătut e de ajuns să-i arăți biciul. Toți ceilalți s-au arătat mulțumiți, şi, astfel, rația de pedeapsă s-a statornicit pentru tot restul zilelor lungii călătorii. Nici zahăr nu le-au mai dat, îl lua escorta.
(Asta se întîmpla în vara a două mari Victorii: asupra Germaniei şi asupra Japoniei, victorii care vor ridica în slăvi istoria patriei noastre, şi nepoții şi strănepoții vor învăța despre ele.)
Au flămînzit o zi, au flămînzit două, le-a mai venit mintea la cap, şi Sanin a spus celor din compartimentul său: „Iată ce este, băieți, aşa ne ducem pe copcă. Haideți, cei care aveți lucruri bune, dați-le-ncoace, o să vă aduc haleală". Cu mare siguranță, Sanin a început să aleagă lucrurile, unele le lua, altele le dădea deoparte (nu toți au consimțit să dea, dar nici nu i-a silit nimeni!) Pe urmă s-a cerut să iasă împreună cu Merejkov şi, ciudat, soldatul i-a lăsat. Ei au ieşit cu lucrurile, îndreptîndu-se spre compartimentul escortei şi s-au întors cu pîini tăiate felii şi

cu mahorcă. Erau acele pîini din cele şapte kilograme reduse din raţia compartimentului pe o zi, doar că acum nu erau destinate tuturor, în mod egal, ci doar celor care au dat lucruri.
Şi aşa era drept: fiindcă toţi reunoscuseră că sunt mulţumiţi cu raţia micşorată. Şi era drept pentru că lucrurile valorau ceva, trebuiau plătite. Era drept şi dacă priveai în perspectivă: acestea erau lucruri prea bune pentru lagăr, acolo oricum erau condamnate să fie confiscate ori furate.
Iar mahorca aparţinea escortei. Soldaţii împărţeau cu deţinuţii tutunul lor vital, dar şi asta era drept, fiindcă şi ei mîncau pîinea şi zahărul deţinuţilor, prea bun pentru duşmani. Şi, în sfîrşit, era drept că Sanin şi Merejkov, fără să dea vreun lucru, şi-au făcut o parte mai mare decît a celor care au oferit lucruri, pentru că fără ei nu s-ar fi aranjat toate astea.
Aşadar, şedeau înghesuiţi în semiîntuneric, şi unii mîncau bucăţile de pîine ce aparţineau vecinilor, iar aceştia se uitau la ei. În privinţa fumatului-escorta nu permitea să se fumeze individual, ci toţi, o dată la două ore, şi întreg vagonul se învăluia în fum de parcă ardea ceva. Celor care la început s-au zgîrcit cu lucrurile acum le părea rău că nu i-au dat şi ei lui Sanin şi l-au rugat acum să ia şi de la ei, însă el le-a spus că pe urmă.
Această operaţie nu s-ar fi desfăşurat atît de bine şi pînă la capăt dacă n-ar fi existat întîrzierile trenurilor din anii de după război, cînd vagon-zak-urile erau decuplate şi recuplate, ţinute prin gări ore întregi; iar fără condiţiile din anii de după război, n-ar fi existat nici acele lucruri atît de jinduite. Pînă la Kuibîşev au făcut o săptămînă, şi toată săptămîna au primit de la stat doar două sute cincizeci de grame de pîine (de altfel dublul raţiei din Leningradul aflat sub blocadă), voblă uscată şi apă. Restul de pîine trebuia cumpărat cu lucrurile proprii. Curînd oferta a depăşit cererea, şi escorta cu mare greutate primea lucruri şi doar pe alese.
La Kuibîşev, i-au dus la închisoarea de tranzit, i-au spălat şi i-au dus înapoi în acelaşi efectiv la acelaşi vagon. Au fost preluaţi de altă escortă, căreia i s-a predat ştafeta: i s-a explicat cum să intre în posesia lucrurilor, şi pînă la Novosibirsk a fost reînnoită regula de a-ţi cumpăra propria raţie. (Nu este greu să-ţi închipui că această practică molipsitoare a fost imitată cu uşurinţă în toate divizioanele de escortă.
Cînd la Novosibirsk i-au dat jos din vagon printre linii, şi un alt ofiţer a venit şi i-a întrebat: „Există reclamaţii împotriva escortei?" toţi s-au pierdut cu firea şi nimeni nu i-a răspuns.
A apreciat just acel prim şef de escortă.

***

Pasagerii vagon-zak-ului se mai deosebeau de pasagerii unui tren obişnuit şi prin faptul că nu ştiu încotro merge trenul şi la ce gară trebu-

ie să coboare: ei nu au nici bilete şi nici nu au posibilitatea să citească tăbliţele cu itinerarul. La Moscova sunt încărcaţi în vagon la o distanţă atît de mare de peron, încît nici moscoviţii nu pot să-şi dea seama la care gară, dintre cele opt, se află. Deţinuţii stau cîteva ceasuri în duhoare şi înghesuială, aşteptînd locomotiva de manevră. În sfîrşit, vine, duce vagon-zak-ul ca să fie cuplat la o garnitură formată. Dacă e vară, se aud difuzoarele din, gară: „Moscova - Ufa pleacă de la linia a treia... La peronul întîi continuă îmbarcarea pentru Moscova -Taşkent..." înseamnă că este gara Kazan, şi cei care cunosc geografia Arhipelagului şi a traseelor lui, acum explică tovarăşilor: Vorkuta şi Peciora cad, pentru ele se pleacă din gara Iaroslavl; cad şi lagărele Kirov, şi lagărele Gorki.

Astfel nimereşte neghina în recolta gloriei. Dar oare e vorba de neghină? Căci nu există lagăre Puşkin, lagăre Gogol, lagăre Tolstoi, însă lagăre Gorki există, şi încă ce mai cuib! Şi separat o mină cu regim de lagăr purtînd ,,numele lui Maxim Gorki" (la patruzeci de kilometri de Elghen)! Da, Alexei Maximîci.....prin inima voastră, tovarăşe, în numele vostru... dacă vrăjmaşul nu se predă... Ţi-a scăpat un cuvînt răutăcios şi — gata, nu mai eşti în literatură...

Moscova nu expediază niciodată în Bielorusia, în Ucraina, în Caucaz, acolo nu ştiu ce să mai facă cu ai lor. Ascultăm mai departe. Au dat plecarea celui de Ufa - al nostru nu s-a mişcat. A pornit şi cel de Taşkent — noi stăm. „Pînă la plecarea trenului Moscova -- Novosibirsk... Persoanele care au însoţit pe călători sunt rugaţi... biletele călătorilor..." A pornit. Este al nostru! Ce dovedeşte asta? Deocamdată nimic. Poate să fie şi Volga de Mijloc, şi Uralul de Sud. Poate să fie Kazahstanul, cu minele de cupru din Djezkazgan. Poate să fie şi Taişetul, cu fabrica de impregnare a traverselor (unde se spune că creozotul pătrunde prin piele în oase, şi cînd aburii saturează plămînii - gata, asta-i moartea). Poate fi toată Siberia pînă la Sovetskaia Găvan. Poate fi şi Kolîma. Şi Norilskul poate fi.

Dacă este iarnă, vagonul este închis ermetic şi difuzoarele nu se aud. Dacă echipa de escortă respectă regulamentul, nici de la ei nu scoţi o vorbă despre itinerar. Şi pornim. Adormim în împletitura de trupuri, în ţăcănitul roţilor şi nu ştiu dacă mîine, pe fereastră, se vor vedea păduri ori întinderi de stepă. Prin fereastra din culoar, de pe cuşeta din mijloc prin grilaj, coridor, două geamuri şi încă un grilaj se văd totuşi nişte linii într-o gară şi o bucăţică de spaţiu care aleargă pe lîngă tren. Dacă geamurile n-au îngheţat, uneori se poate citi şi numele gării, vreun Avsiutino sau Undol. Pe unde să fie aceste gări?... Nimeni din compartiment nu ştie. Uneori, după soare, poţi să-ţi dai seama dacă te duc spre nord ori spre răsărit. Este posibil ca în vreun anume Tufanovo să îmbrîncească în compartimentul vostru un delincvent de drept comun jegos, care vă povesteşte că este dus la tribunalul din Danilov şi

se teme să nu-l încalțe cu vreo doi ani. Aşa aflați că, noaptea, ați trecut prin laroslavl şi, prin urmare, primul punct de tranzit din drum este Vologda. Şi, negreşit, în compartiment se vor găsi cîțiva cunoscători care să savureze cu un aer sumbru, rostind apăsat toate „o"-urile neaccentuate din formula: „EscOrtei din VOlOgda nu-i place să glumească!
Dar aflînd direcția n-ați aflat nimic: numeroasele puncte de tranzit sunt ca nişte noduri pe firul vostru, din oricare se poate schimba direcția. Nu te atrage să mergi nici în Uhta, nici în Inta, nici în Vorkuta, crezi ca la şantierul 501 este mult mai bine: cale ferată prin tundră, prin noroiul Siberiei. Numai ea face cît toate.
La vreo cinci ani după război, cînd valurile deținuților au intrat totuşi pe un făgaş (ori MVD-ul şi-a înmulțit personalul), la minister au izbutit să pună ordine în milioanele de dosare şi de acum fiecare condamnat era însoțit de un plic sigilat în care se afla dosarul lui de închisoare. În acest plic era decupată o fîşie unde se scria pentru escortă itinerariul (mai mult de atît nu trebuiau să ştie, conținutul dosarelor putea să aibă o influență corupătoare). Şi dacă stai lungit pe cuşeta din mijloc, şi sergentul se opreşte din întîmplare tocmai lîngă tine, şi tu te pricepi să citeşti pe dos, atunci poate izbuteşti să desluşeşti că pe cutare îl duc la Kniaj-Pogost, iar pe tine în lagărul de la Kargopol.
Acum alte emoții, şi mai mari! Cum o fi acest lagăr din Kargopol ? Cine a auzit de el?... Ce fel de munci comune (există munci comune ucigătoare, există şi mai uşoare.) Acolo îți rămîn oasele nu-i aşa?
Şi cum, cum, în zorul plecării, n-ai dat nici un semn de viață celor de acasă? Ei te mai cred încă în lagărul de la Stalinogorsk, lîngă Tuia. Dacă eşti foarte nervos şi descurcăreț, poate vei izbuti să rezolvi şi această problemă: vei găsi la careva o bucățică de un centimetru dintr-o mină de creion, la altcineva o bucată de hîrtie mototolită. Ferindu-te să nu te vadă soldatul de pe culoar (nu poți să te întinzi cu picioarele spre ieşire, doar cu capul), chircit şi răsucit, între zdruncinăturile vagonului, scrii celor dragi că te-au luat pe neaşteptate din locul vechi şi acum nu ştii unde te duc, că de acolo vei trimite doar o scrisoare la un an - să fie pregătiți, împăturită în triunghi, scrisoarea trebuie s-o iei cu tine la toaletă, la noroc: poate se întîmplă să te ducă acolo cînd trenul se apropie de o gară sau cînd pleacă din gară. Poate că escorta de pe platforma vagonului nu va fi atentă şi atunci, repede, apeşi pe pedală, se deschide orificiul de evacuare a murdăriei şi, făcînd paravan din propriul corp, arunci scrisoarea în acest orificiu! Ea se va umezi, se va murdări, dar poate să alunece şi să cadă între şine. S-ar putea chiar să scape uscată, curentul dintre roți o va antrena, ea se va lăsa dusă de vîrtej, va nimeri sub roți ori le va ocoli şi se va coborî lin pe taluzul terasamentului. Poate scapă întreagă, înainte de a cădea peste ea ploaia ori ninsoarea, şi este ridicată de mîna unui om. Şi dacă acesta nu este un îndoctrinat, va îndrepta adresa, va mai întări literele sau o va

pune într-un alt plic şi, să nu spui vorbă mare, scrisoarea dumitale va ajunge la destinaţie. Da, uneori asemenea scrisori ajung - nefrancate, decolorate, spălate, mototolite, dar din ele răzbate foarte desluşit suferinţa...

***

Cel mai bine ar fi să încetezi cît mai repede să mai fii acel fraier, un novice ridicol, pradă şi victimă. Există nouăzeci şi cinci la sută şanse ca scrisoarea ta să nu ajungă la destinaţie, însă, chiar dacă ajunge, nu aduce nici o bucurie în casă. Şi ce înseamnă această răsuflare scurtă: pe ore, pe zile, cînd ai intrat într-o ţară de epos? Timpul care desparte sosirile de plecări se măsoară aici cu deceniile, cu sfertul de secol. N-o să te întorci niciodată în lumea de odinioară! Cu cît te dezobişnuieşti mai iute de cei de acasă, şi ei se dezobişnuiesc de tine - e cu atît mai bine. Şi mai uşor!

Şi pe cît posibil - să ai cît mai puţine lucruri, ca să nu tremuri pentru ele! Să nu ai geamantan, ca să nu ţi-l distrugă escorta la urcarea în vagon (cînd în compartiment sunt cîte douăzeci şi cinci de oameni, ce-ai face în locul lor?). Şi să nu ai cizme noi, şi să nu ai pantofi la modă, nici costum de lînă să nu ai: oricum îţi vor fi furate, luate cu forţa, smulse, schimbate fie că eşti în vagon-zak, în dubă sau în camera de primire la închisoarea de tranzit. Cedează-le fără luptă, chit că umilinţa îţi va chinui inima. Dacă ţi le iau cu forţa, te mai alegi şi cu gura însîngerată.

Sunt detestabile aceste mutre obraznice, apucăturile lor batjocoritoare, aceste otrepe bipede - dar, avînd un lucru al tău şi tremurînd pentru el, oare nu pierzi posibilitatea rară de a contempla şi înţelege? Crezi că piraţii şi corsarii, marii căpitani idealizaţi de Kipling şi Gumiliov n-au fost şi ei nişte hoţi şi bandiţi? Erau de aceeaşi speţă... Atrăgători în tablourile romantice, de ce aici dezgustă?

Trebuie să-i înţelegi. Puşcăria este pentru ei precum casa părintească. Oricît îi mîngîie stăpînirea, oricît le îmblînzeşte pedepsele, oricît îi amnistiază - o fatalitate interioară îi aduce iarăşi şi iarăşi aici... într-o vreme, la noi, dreptul la proprietate a fost prigonit cu mare succes şi în libertate (pe urmă, prigonitorilor înşişi le-a plăcut să aibă) - de ce ar trebui să fie tolerat în închisoare? Ai uitat gura căscată, nu ţi-ai mîncat la timp slănina, nu ţi-ai împărţit cu amicii zahărul şi tutunul - acum hoţii şi bandiţii îţi cotrobăie în sacul cu merinde ca să corecteze greşeala ta morală. Dîndu-ţi nişte scîlcieturi de pantofi în schimbul cizmelor tale de box, o haină pătată, în locul puloverului tău, nici ei nu vor stăpîni multă vreme aceste lucruri: cizmele tale sunt un motiv de a le pierde la cărţi de cinci ori şi de a le recîştiga, iar puloverul îl vor schimba mîine pe un litru de vodcă şi un rotocol de cîmat. Peste o zi nu mai au nimic, ca şi tine. Acesta e cel de al doilea principiu al termodinamicii: nivelurile trebuie să se egalizeze...

Să nu aveți! Să nu aveți nimic! Ne-au învățat Buddha şi Hristos, stoicii, cinicii. Oare de ce nu ascultăm, noi cei atît de lacomi, această poruncă simplă? Nu înțelegem că prin avere ne pierdem sufletul?
Mă rog, scrumbia poate să se încălzească în buzunarul tău pînă la punctul de tranzit, ca să nu cerşeşti apă. Dar pîinea şi zahărul care ți le-au dat pentru două zile - să le mănînci toate o dată. Astfel nu ți le va fura nimeni. Şi nu mai ai nici o grijă! Şi eşti liber ca pasărea cerului!
Să ai numai ceea ce poți să duci întotdeauna cu tine: să ştii limbi străine, să cunoşti țări, să cunoşti oameni. Iar sacul tău de călătorie să fie memoria ta. Memorează! Memorează! Poate că doar aceste semințe amare vor răsări cîndva.
Priveşte: în jurul tău sunt oameni. Poate pe unul dintre ei o să ți-l aminteşti pe urmă toată viața şi o să-ți muşti degetele că nu l-ai întrebat nimic. Să vorbeşti cît mai puțin şi să asculți cît mai mult. De la o insulă la alta ale Arhipelagului se întind şuvițele vieților de oameni. Ele se răsucesc, se ating, una de alta într-o singură noapte, iată, ca în acest vagon care țăcăne, pe urmă se despart din nou pentru totdeauna, dar tu apleacă-ți urechea şi ascultă zumzetul lor uşor şi țăcănitul uniform de sub vagon. Acesta-i zgomotul pe care-l iscă vîrtelnița vieții!
Cîte poveşti neobişnuite vei auzi aici, şi cît o să mai rîzi!
Iată, acest francez micuț de lîngă zăbrele: ce se tot învîrte? De ce se tot miră? Ce nu poate să înțeleagă? Să-i explicăm! Dar apoi să-l şi întrebăm: cum a nimerit aici? S-a găsit cineva care ştia limba franceză şi aflăm astfel ca Max Santerre este un soldat francez. Tot aşa vioi şi curios era şi în libertate, în a sa douce France. I s-a spus cu binele să nu se mai învîrtă pe lîngă punctul de tranzit pentru ruşii care se repatriau, dar el a continuat să dea tîrcoale. Atunci sovieticii l-au invitat să bea, şi de la un moment dat el nu-şi mai aminteşte nimic. S-a trezit în avion, pe pardoseală. A văzut că era îmbrăcat în tunică şi pantaloni de soldat al Armatei Roşii, iar deasupra lui - cizmele soldatului din escortă. Acum i-au dat zece ani de lagăr, dar, fireşte, asta e o glumă proastă, totul se va lămuri nu-i aşa... O, da, se va lămuri, drăguțule, aşteaptă! (va mai primi o condamnare şi în lagăr: douăzeci şi cinci de ani, şi din lagărul Oziornîi nu va fi eliberat decît în 1957.) Cu astfel de cazuri, în anii 1945-1946, nu impresionai pe nimeni.
Aceasta a fost o istorioară franco-rusă, iată însă una ruso-franceza. Ba nu, este pur rusească, pentru că cine, în afară de un rus, ar putea avea în viață un drum atît de întortocheat? În toate timpurile la noi au crescut oameni care nu încap, debordează, ca Menşikov(9) în izba din Beriozovo cum l-a pictat Surikov(10). Să-l luăm, de pildă, pe Ivan Kovercenko: este şi subțirel, şi statură mijlocie, dar tot nu încape. Pentru că este o mîndrețe de băiat, cu sînge clocotitor, în care dracu a mai adăugat şi nişte horilcă. Povesteşte cu plăcere despre el, şi, bineînțeles, rîzînd. Asemenea povestiri sunt o comoară, să tot asculți. E drept, multă vre-

me nu poți să ghiceşti: de ce l-au arestat şi de ce este un politic, însă din calificativul „politic" nu trebuie să faci o insignă de festival. Nu-i totuna cu ce greblă ne-au adunat?
Cum bine ştie toată lumea, nemții au fost cei care pregăteau pe ascuns războiul chimic, nu noi. Din această pricină, la retragerea noastră din Kuban, a fost foarte neplăcut că din vina unor gură-cască de la aprovizionarea cu muniții am abandonat pe un aerodrom stive întregi de bombe chimice, şi nemții puteau să însceneze un scandal internațional. Atunci, douăzeci de paraşutişti, sub comanda locotenentului major Kovercenko, originar din Krasnodar, au fost lansați în spatele liniilor germane, ca să îngroape în pămînt aceste bombe atît de periculoase. (Ascultătorii au început să caşte, căci au ghicit ce a urmat: el a căzut prizonier, iar acum este trădător de patrie. Cîtuşi de puțin!) Kovercenko şi-a îndeplinit în mod strălucit misiunea, a trecut îndărăt linia frontului cu cei douăzeci de ostaşi, fără pierderi, şi a fost propus să fie făcut Erou al Uniunii Sovietice.
Formalitățile însă durează uneori o lună, chiar şi două, dar dacă tu nu încapi în acest Erou? „Eroul" este acordat unor băieți cuminți, cei dintîi la pregătirea de luptă şi politică. Dar dacă ție îți arde sufletul să bei ceva şi n-ai ce? Dacă eşti Erou al întregii Uniuni, atunci de ce, ticăloşii, se zgîrcesc şi nu-ți dau în plus un litru de vodcă? Ivan Kovercenko a încălecat şi, fără să ştie nimic de Caligula, a urcat cu calul la etajul întîi de la comisariatul militar orăşenesc, la comandant: dă-mi, zice, un bon pentru vodcă! (A crezut că aşa va fi mai impunător, va semăna mai mult cu un erou, şi nu va putea fi refuzat.) Pentru asta l-au arestat? - Nu, nicidecum! Pentru asta a fost retrogradat de la Erou la Drapelul Roşu.
Kocervenko avea mare poftă de băut, dar nu găsea întotdeauna şi trebuia să-şi pună mintea la contribuție. În Polonia i-a împiedicat pe nemți să arunce în aer un pod, şi a avut sentimentul că acest pod ar fi al lui şi pînă la venirea comandamentului nostru a instituit pentru polonezi taxă de trecere - pentru persoane şi vehicule: dacă nu eram eu, acum nu-l mai aveați, păcătoşilor! Douăzeci şi patru de ore a încasat această taxă (pentru vodcă), dar s-a plictisit, apoi - cît putea să stea acolo? Aşa că le-a propus polonezilor localnici o soluție dreaptă: să le vîndă lor podul. (Şi pentru asta l-au băgat la închisoare? - Nu-u!) Nu cerea preț mare, dar polonezii erau nişte zgîrciți, au refuzat. Şi pan căpitanul Kovercenko a renunțat la pod, să vă ia dracu, traversați gratis!
În anul 1949 se afla în Poloțk, şef al statului major al unui regiment de paraşutişti. Aici, cei de la secția politică a diviziei nu-l aveau deloc la inimă pe maiorul Kovercenko, pentru că desconsidera educația politică. Odată le-a cerut o caracterizare ca să intre la Academia Militară, dar cînd i-au dat-o, după ce a parcurs-o dintr-o privire, le-a azvîrlit-o pe masă. „Cu această caracterizare pot să mă duc la banderovişti, nu la Academie!" (Pentru asta?... - Pentru asta ar fi putut încasa zece ani, dar a

scăpat) Aici s-a mai adăugat şi faptul că a acordat ilegal o permisie unui soldat. Şi că a condus beat o camionetă şi a distrus-o. Şi i-au dat zece... zile de arest. Dar era păzit de ostaşii lui, care îl iubeau ea pe Dumnezeu, şi ei îl lăsau să-şi petreacă noaptea în sat. Ar fi suportat arestul, dar secția politică a început să-l amenințe cu tribunalul! Această amenințare l-a tulburat profund şi l-a jignit crunt pe Kovercenko: va să zică aşa merge treaba - eşti bun să le îngropi bombele, dar pentru o prăpădită de camionetă, treci la zdup, Ivane! Noaptea, a ieşit pe fereastră, a mers pe Dvina, unde ştia că un amic al său are ascunsă o barcă cu motor şi - dus a fost.

S-a dovedit că nu era un beţivan cu memorie scurtă: pentru tot ce-i făcuse secția politică voia acum să se răzbune; în Lituania a abandonat barca, s-a dus la lituanieni şi i-a rugat: „Fraților, duceți-mă la partizani! Primiți-mă, n-o să vă pară rău, o să le arătăm noi lor!" Dar lituanienii au crezut că este un agent provocator.

Ivan avea la el un acreditiv. Şi-a cumpărat un bilet pentru Kuban, însă pe cînd se apropia de Moscova s-a îmbătat criță la vagonul restaurant. Ieşind din gară, a aruncat o privire spre Moscova şi i-a poruncit unui taximetrist: „Du-mă la ambasadă!" — „La care?" - „Să le ia dracu, la oricare". Şi şoferul l-a dus

- „Ce ambasadă?" - „Franceză". „Foarte bine".

Poate că ideea lui cu ambasada se schimbase, şi intențiile lui erau acum altele, dar vigorarea şi îndemînarea nu-i slăbiseră deloc: nu l-a speriat pe milițianul de la poartă, a dat colțul într-o străduță şi a sărit gardul de două ori mai înalt decît el. În curtea ambasadei a mers mai uşor: nimeni nu l-a zărit şi nu la reținut, a trecut printr-o cameră, prin alta, şi a dat peste o masă întinsă. Erau multe bunătăți pe masă, dar cel mai mult l-au impresionat perele. I se făcuse dor de pere, şi a început să îndese prin toate buzunarele. Atunci au intrat stăpînii să se aşeze la cină. „Hei. francezilor! a atacat primul Kovercenko şi a început să strige la ei. Nu ştiu de ce i se părea lui că Franța nu făcuse nimic bun în ultima sută de ani. - Voi de ce nu faceți revoluție? De ce vreți să-l aduceți la putere pe de Gaulle? Iar noi vă aprovizionăm cu grîu din Kuban! Dar gata, nu mai ține!!" - „Dar cine eşti dumneata? De unde ai apărut?" au întrebat francezii uimiți. Kovercenko nu s-a pierdut cu firea şi a răspuns pe un ton plin de siguranță. „Maior al MGB-ului". Francezii s-au arătat îngrijorați: „Oricum, nu era nevoie să intrați cu forța în ce problemă?" „Să mă pupați în...!!" le-a spus-o verde-n față Kovercenko, din tot sufletul.

Şi s-a mai grozăvit puțin în fața lor, dar a observat că din camera vecină, cineva telefonează în legătură cu el. Şi a fost îndeajuns de treaz să înceapă retragerea, dar perele au început să-i cadă din buzunare, şi un hohot de rîs infamant a răsunat în spatele lui!...

A avut puteri nu numai să plece de la ambasadă întreg şi nevătămat,

dar să ajungă chiar ceva mai departe. A doua zi, de dimineață, s-a trezit la gara Kiev (nu cumva se pregătea să plece în Ucraina Occidentală?) Şi numaidecît l-au şi înhățat.
La anchetă l-a bătut însuşi ministrul Abakumov, tot spatele îi era o rană. Fireşte, ministrul nu l-a bătut pentru pere, şi nici pentru reproşul just adresat francezilor, ci încerca să afle cine şi cînd l-a recrutat. I-au dat douăzeci şi cinci de ani...
Multe asemenea povestiri se pot auzi, dar, ca orice alt vagon, vagon-zak-ul se linişteşte o dată cu noaptea. Noaptea nu aduce nimic, nici peşte, nici apă, nici învoire la toaletă.
Şi atunci, ca orice alt vagon, este năpădit de zgomotul uniform al roților, care nu deranjează cîtuşi de puțin liniştea în acel moment. Dacă şi escorta a plecat din coridor, din compartimentul al treilea de bărbați se poate vorbi cu cel de al patrulea al femeilor.
Conversația cu o femeie în puşcărie este un lucru cu totul deosebit. Ea conține ceva solemn, chiar dacă discuți despre articole şi condamnări.
O astfel de conversație a durat o noapte întreagă, şi iată în ce împrejurări. Era în iulie 1950. Compartimentul femeilor ducea lipsă de pasagere, în el nu se afla decît o tînără, fiica unui doctor din Moscova, care primise 58-10. În compartimentele bărbaților s-a stîrnit zarvă: escorta s-a apucat să înghesuie toți zeki din trei compartimente în două (greu de spus cîți îngrămădiseră acum într-un compartiment). Pe urmă, au introdus un infractor care nu semăna cîtuşi de puțin cu un deținut. Mai întîi că nu era tuns: părul lui blond-auriu ondulat, tot numai cîrlionți, părea o provocare pe capul lui mare, rasat. Era tînăr, chipeş, purta uniformă militară engleză. A fost condus pe coridor cu o nuanță de respect (escorta se fîstîcise, citind intrucțiunile de pe plicul cu dosarul lui), şi fata a izbutit să remarce toate acestea. El însă nu a văzut-o (şi ce rău i-a părut pe urmă!). După zgomot şi tevatură şi-a dat seama că pentru el s-a eliberat un compartiment special, alături de ea E clar că nu trebuie să comunice cu nimeni. Cu toate acestea ea dorea să vorbească cu el. Din compartiment nu te poți vedea unul cu altul, dar te poți auzi dacă este linişte. Seara, tîrziu, cînd totul se potolise, fata l-a chemat încetişor (sau poate mai întîi a cîntat încetişor. Pentru asta escorta trebuia s-o pedepsească, dar se liniştiseră cu toții, pe culoar nu mai era nimeni). Necunoscutul a auzit-o şi, învățat de ea, s-a aşezat la fel. Şedeau acum spate în spate, rezemîndu-se de aceeaşi scîndură groasă de trei centimetri, dar vorbeau prin grilaj, încet, făcînd înconjurul acestei scînduri. Capetele şi buzele lor se aflau atît de aproape, de parcă se sărutau, dar numai că nu se puteau atinge unul pe celălalt - nici nu se puteau vedea.
Eric Arvid Andersen înțelegea ruseşte acceptabil, vorbea cu multe greşeli, însă finalmente izbutea să transmită ideea. I-a povestit fetei uluitoarea lui poveste (o s-o ascultăm la punctul de tranzit), iar ea lui – po-

vestea simplă a unei studente din Moscova, condamnată în virtutea articolului 58-10. Arvid însă era captivat, a început s-o întrebe de tineretul sovietic, de viața oamenilor sovietici, şi a aflat cu totul altceva decît ştia înainte din ziarele occidentale de stînga şi din vizita lui oficială aici.
Au vorbit toată noaptea, şi toate s-au potrivit în noaptea asta pentru Arvid: neobişnuitul vagon pentru deținuți într-o țară străină; şi țăcănitul nocturn, armonios, al trenului, care găseşte mereu ecou în inima noastră; şi vocea melodioasă, murmurul, răsuflarea fetei lîngă urechea lui, atît de aproape, iar el nici nu putea s-o vadă! (De fapt, de un an şi jumătate nu mai auzise o voce de femeie.) Şi contopit cu această fată nevăzută (şi probabil, şi desigur, şi negreşit frumoasă), el a putut pentru prima dată să vadă Rusia, şi glasul Rusiei i-a spus toată noaptea adevărul. Se poate şi astfel cunoaşte o țară pentru prima dată... (Dimineața avea să vadă prin fereastră acoperişurile ei negre, de paie, în timp ce asculta murmurul trist al tainicei călăuze.)
Căci toate acestea sunt Rusia: şi deținuții pe şine, care au refuzat să facă plîngere, şi fata din spatele compartimentului stalinist; şi escorta care s-a dus la culcare; perele, căzînd din buzunar, bombele îngropate şi calul cocoțat la etajul întîi...

***

— Jandarmii! Jandarmii! strigau deținuții cu bucurie. Se bucurau că mai departe vor fi însoțiți de jandarmii mai cumsecade, nu de escortă.
Iar am uitat să pun ghilimelele. Acestea ni le povesteşte însuşi Korolenko*. Este drept că nouă nu ne făcea nici o plăcere vederea chipielor albastre.
Însă, dacă ți-a bătut sorocul în vagon-zak, eşti bucuros să vezi pe oricine.
Într-o haltă mică, unui pasager obişnuit îi este greu să urce în tren, dar să coboare - deloc, arunci bagajul şi sari. Nu acelaşi lucru se întîmpla cu deținutul. Dacă garda închisorii locale sau miliția nu vin după el ori întîrzie cu două minute - salutare! - trenul a pornit, şi acum acest deținut păcătos este cărat pînă la următorul punct de tranzit. Şi este bine să fie pînă la următorul punct de tranzit - acolo îți vor da să mănînci. Altfel, eşti dus pînă la sfîrşitul rutei vagonului, vreo optsprezece ore în compartimentul gol, apoi vei porni îndărăt cu o încărcătură nouă, şi din nou poate că nu vin după tine, şi din nou mergi pînă la capăt! Şi în timpul ăsta nu primeşti de mîncare! Fiindcă ți s-a dat rația pînă la primul punct de recepție. Contabilitatea nu are nici o vină că închisoarea n-a trimis după tine. Acum figurezi în listele Tulunului. Şi escorta nu este obligată să-ți dea din pîinea ei. Şi te plimbă aşa de şase ori (au fost cazuri!):

*Povestea contemporanului meu, în Opere, Moscova, 1955, vol. II, p. 166.

Irkutsk - Krasnoiarsk, Krasnoiarsk - Irkutsk, Irkutsk - Krasnoiarsk, şi cînd pe peronul Tulunului zăreşti chipiul albastru eşti gata să-i sari de gît: mulțumesc, scumpule, că m-ai scos din încurcătură!
Chiar şi numai în două zile de mers în vagon-zak eşti istovit, asfixiat, topit, încît, înainte de a ajunge într-un oraş mare, nu ştii cum să procedezi: să te mai chinui puțin, dar să ajungi mai repede, ori să te coboare la un punct de tranzit ca să te mai dezmorțeşti puțin?
Iată însă că escorta se agită, aleargă. Au ieşit îmbrăcați în mantale, lovesc cu patul armelor, înseamnă că descarcă întregul vagon.
La început, escorta se aşază în cerc lîngă treptele vagonului şi de-abia te-ai rostogolit, ai alunecat, te-ai prăbuşit că încep cu toții să strige la tine asurzitor din toate părțile: „Stai jos! Stai jos! Stai jos!" Este foarte eficient cînd strigă la tine cîteva glasuri şi nu-ți lasă timp să ridici ochii. Ca şi cum te-ai afla sub o canonadă, te chirceşti, te grăbeşti (de ce să te grăbeşti?), te lipeşti de pămînt şi te aşezi cînd ai ajuns lîngă cei care au coborît înainte.
„Stai jos" este o comandă foarte clară, însă dacă eşti un deținut începător, tu încă n-o înțelegi. La Ivanovo, pe liniile de garaj, la această comandă, cu geamantanul în brațe (dacă geamantanul nu a fost confecționat în lagăr, ci cumpărat cînd erai în libertate, întotdeauna i se rupe minerul, şi întodeauna în momentul cel mai nepotrivit), am făcut cîțiva paşi, l-am aşezat jos în cap, şi, fără să mă uit cum şedeau cei din față, m-am aşezat pe geamantan. Nu puteam, în mantaua mea de ofițer, încă nu prea murdară, cu poalele încă netăiate, nu puteam, deci, să mă aşez direct pe traverse, pe nisipul îmbibat cu păcură! Şeful escortei, cu o față rumenă, buhăită, față de rus cumsecade, s-a îndreptat în fugă spre mine. N-am izbutit să pricep ce voia. Probabil - să mă izbească în spate cu sfînta cizmă, dar, pesemne, ceva l-a reținut, şi, nefiindu-i milă de vîrful lustruit al cizmei, a lovit în capul geamantanului, străpungîndu-l. „Stai-jos!" mi-a explicat el răspicat. Şi abia atunci mi-am dat seama că eu arătam ca un turn printre zeki din jurul meu. Fără să mai întreb: „Dar cum să stau?" am înțeles cum. Şi m-am aşezat pe mantaua pe care am vrut s-o cruț ca toți oamenii, aşa cum şed cîinii la poartă şi pisicile la uşă.
(Mai păstrez şi acum acel geamantan, şi cîteodată îmi trec degetele peste gaura făcută de vîrful cizmei şefului escortei. Ea nu se poate cicatriza, precum o rană pe corp sau în inimă. Lucrurile au o memorie mai bună decît noi.)
Dar şi aşezarea în această poziție este bine gîndită. Dacă şezi cu fundul pe pămînt şi genunchii ți se ridică în față, centrul de greutate se află înapoi, ți-e greu să te ridici, iar să sari în sus - imposibil. Apoi, ne aşază cît mai strîns unul lîngă altul, ca să ne stingherim unul pe celălalt. Dacă am vrea să ne aruncăm toți deodată asupra escortei, pînă să ne mişcăm ne-au şi împuşcat, pe toți.

Ne aşază ca să aşteptăm duba (ne cară în grupuri, fiindcă nu încap toţi o dată) sau pînă se dă plecarea pe jos. Se străduiesc să ne aşeze într-un loc mai ferit, să ne vadă cît mai puţin oamenii din libertate, dar uneori n-au cum şi ne aşază chiar pe peron, pe o platformă deschisă (la Kuibîşev este aşa). Asta înseamnă o încercare pentru oamenii liberi: noi avem dreptul deplin să-i privim cu ochii larg deschişi, în mod cinstit, dar ei, ei cum ne privesc? Cu ură? Nu-i lasă conştiinţa (doar scriitorii şi ziarişţii sovietici cred că oamenii sunt băgaţi la închisoare pentru că au „săvîrşit ceva"). Cu compătimire? Cu milă?
Dacă li se notează numele? Pentru condamnare formele sunt uşor de făcut. Şi cetăţenii noştri liberi şi mîndri („Citiţi, invidiaţi, sunt cetăţean al Uniunii Sovietice"(11)) îşi pleacă în jos capetele vinovate şi se străduiesc să nu ne vadă, ca şi cînd locul ar fi gol. Mai curajoase decît alţii sunt bătrînele: ele nu mai pot fi alterate, cred în Dumnezeu, şi rupînd din pîinea lor sărmană ne aruncă o bucată. De asemenea nu se tem foştii deţinuţi, de drept comun fireşte, care au cunoscut lagărul. Căci ei ştiu: „Cine n-a fost, într-o zi va ajunge, cine a fost, acela nu va uita", şi, iată, ne aruncă un pachet de ţigări pentru ca şi alţii să le arunce lor la următoarea condamnare. Pîinea azvîrlită de mîna slabă a bîtrînei nu ajunge pînă la noi, cade pe pămînt, pachetul de ţigări se învîrte prin aer şi cade în mijlocul nostru, dar escorta clănţăne închizătorul armei, îndreptînd-o împotriva bătrînei, împotriva bunătăţii şi pîinii: „Vezi-ţi de drum, bunicuţo!"
Şi pîinea cea sfîntă, ruptă, rămîne în ţărînă, pînă vom fi mînaţi de acolo.
În general, aceste minute, cînd stăm jos, pe pămînt, în gară, sunt dintre cele mai plăcute. Ţin minte, la Omsk, ne-au aşezat pe traverse între două garnituri lungi de vagoane de marfă. Prin locul acesta nu trecea nimeni (pesemne, postaseră la ambele capete cîte un soldat: „Trecerea oprită!" Iar omul sovietic este educat şi în libertate să se supună omului în uniformă militară). Amurgea. Era în august. Pietrişul unsuros din gară încă mai păstra căldura soarelui de peste zi şi ne încălzea la şale. Gara nu se vedea, dar se afla undeva foarte aproape, dincolo de trenuri. Un patefon difuza o muzică sprinţară, care se combina cu zumzetul compact al mulţimii. Şi nu ştiu de ce nu părea deloc umilitor să stai într-un grup murdar, pe pămînt, ca într-un ţarc; nu ne simţeam batjocoriţi ascultînd dansurile unui tineret străin, dansuri pe care noi n-o să le dansăm niciodată; nici cînd ne închipuiam că, poate, acum, cineva aşteaptă pe altcineva, probabil cu flori, să meargă la plimbare. Au fost douăzeci de minute de cvasilibertate. Se întunecase de-a binelea. Se aprinseseră cele dintîi stele, luminile roşii şi verzi deasupra liniilor, cînta muzica. Viaţa continuă şi fără noi - nici măcar nu-ţi este necaz.
Să te bucuri de asemenea momente, şi închisoarea va deveni mai uşoară. Altfel vei exploda de furie.
Dacă e periculos să ajungi cu zeki la dubă - în jur sunt drumuri şi oa-

meni - există încă o comandă în regulamentul escortei: „Luați-vă de braț!" Nu e nimic umilitor în a te lua de braț! Bătrîni cu băiețandri, fete cu bătrîne, sănătoşi cu schilozi. Dacă o mînă îți este ocupată cu bagajul, atunci altcineva te ia de braţ, iar tu iei pe altcineva cu cealaltă mînă... Acum sunteți de două ori mai strînşi decît în formație obişnuită. Dintr-o dată v-ați mai îngreunat, ați început să şchiopătați din pricină că bagajul vă dezechilibrează, vă incomodează şi vă clatină pe toți. Nişte făpturi murdare, cenuşii, stupide, mergeți precum orbii, cu aparență solicitudine unul față de celălalt: caricatură a umanității!
Dar poate că duba închisorii nu vine deloc. Şi poate că şeful escortei este un fricos, se teme că nu izbuteşte să vă ducă pînă la capăt cu bine, şi astfel, îngreunați, clătinîndu-vă din mers, lovindu-vă de bagaje, vă tîrîți prin oraş pînă la închisoare.
Mai există o comandă - caricatură a cîrdului de gîşte: „Luați-vă de călcîie!" Asta înseamnă că aceia care au mîinile libere, să se apuce cu fiecare mînă de glezna piciorului. Şi - „înainte marş!" (acum, cititorul este rugat să lase cartea şi să meargă astfel prin cameră!... Cum este? Ce viteză aveți? Ce vedeți în jur? Ce părere aveți despre încercarea de a fugi?) închipuiți-vă un cîrd de vreo treizeci-patruzeci de asemenea gîşte! (Kiev, 1940).
Afară însă se poate prea bine să nu fie august, poate să fie decembrie 1946, şi sunteți duşi, fără dubă, pe un ger de minus patruzeci de grade, pînă la închisoarea de tranzit din Petropavlovsk. Cum e uşor de bănuit, escorta vagonului nu s-a obosit să vă scoată la toaletă să zicem cu o oră înainte de a sosi în oraş. Nu voia să se murdărească. Slăbiți de anchetă, înțepeniți de ger, acum aproape că nu vă mai puteți stăpîni, mai ales femeile. Ce-i de făcut?! Numai caii trebuie opriți ca să se slobozească, numai cîinele se dă la o parte ca să ridice piciorul lîngă gard. Dar voi, oamenii, puteți şi din mers, nu trebuie să ne ruşinăm de nimeni în țara noastră. La închisoarea de tranzit se va usca... Vera Korneeva s-a aplecat să-şi aranjeze gheata A rămas în urmă cu un pas. Militarul din escortă a asmuțit cîinele asupra ei, şi cîinele, prin îmbrăcămintea de iarnă, a muşcat-o de fesă. Ține pasul! Să nu rămîi în urmă. Uzbecul a căzut şi s-au pus să-l piseze cu cizmele şi cu patul armelor.
Nu-i nici o nenorocire că nu s-a fotografiat pentru „Daily Express". Iar pe şeful escortei, pînă la adînci bătrîneți, n-o să-l judece nimeni niciodată.

***

Dubele vin şi ele tot din istorie. Careta închisorii descrisă de Balzac - nu este şi ea tot o dubă? Doar că se deplasează ceva mai încet şi nu este ticsită pînă la refuz.
Este drept că în anii '20 deținuții, încolonați, străbăteau oraşul pe jos, chiar şi în Leningrad, şi la răspîntii opreau circulația. („V-ați săturat de furat?" îi apostrofa lumea de pe trotuare. Nimeni nu cunoştea încă ma-

rele proiect al canalizării...)
Dar, receptiv la noutățile tehnicii, Arhipelagul n-a întîrziat să adopte duba neagră, mai pe scurt - duba. Pe străzile noastre încă pavate cu piatră, primele dube au ieşit o dată cu primele camioane. Aveau amortizoare proaste, în ele te scutura zdravăn, dar nici deținuții nu erau de cristal, în schimb, încă de pe atunci, din 1927, etanşeizarea era bună: nici o fisură, nici un bec electric înăuntru: nu puteai nici să vezi, nici să respiri. Şi încă de pe atunci dubele erau încărcate pînă la refuz cu deținuți în picioare. Nu pentru că ar fi făcut-o intenționat, dar - nu aveau roți de ajuns.
Mulți ani, prin culoarea lor cenuşie, ca oțelul, dubele închisorilor îşi mărturiseau deschis apartenența. După război însă şi-au dat seama în capitale şi au început să le vopsească în culori mai vesele şi să scrie sus: „Pîine" (deținuții erau pîinea şantierelor), „Carne" (pentru mai multă exactitate trebuiau să scrie - „oase"), ba chiar şi „Beți şampanie sovietică!"
În interior, duba poate fi o simplă ladă blindată - o cuşcă goală. Poate avea bănci de o parte şi de alta a pereților. Asta nu înseamnă că sunt mai comode, este chiar mai rău, pentru că înghesuie în ea atîția oameni cîți încap în picioare, însă deja unul peste altul, ca bagajele, ca baloturile. Dubele pot să aibă în partea din spate şi o boxă: un dulap îngust de oțel, pentru o persoană. Şi pot să fie în întregime numai boxe: pe partea dreaptă şi pe partea stîngă, iar coridorul pentru vertuhai.
Nici nu poți să-ți închipui o alcătuire atît de complexă, precum un stup de albine, privind fata care rîde, cu o cupă în mînă: „Beți şampanie sovietică!"
În dubă sunteți încărcați cu aceleaşi strigăte din toate părțile ale escortei: „Hai! Hai! Mai iute!", ca să nu ai timp să te uiți în jur şi să încerci să fugi. Te înghiontesc, te îmbrîncesc ca să rămîi agățat cu sacul în uşa îngustă, să te loveşti cu capul de pragul de sus. Cu greu se închide uşa de oțel din spate. Gata, la drum!
Desigur, cu duba rareori te cară ore întregi, cel mult douăzeci-treizeci de minute. Dar în această jumătate de oră te scutură, te zguduie, te trînteşte, încît nu ştii dacă mai ai ceva nevătămat în tine, iar dacă eşti înalt, stai cu capul aplecat, amintindu-ți, poate, de comodul vagon-zak.
Duba mai înseamnă şi o altă aşezare, alte întîlniri, dintre care cele mai memorabile sunt cu hoții şi bandiții. Poate nu ați avut prilejul să fiți cu ei în acelaşi compartiment, poate nici la închisoarea de tranzit nu vă repartizează în aceeaşi celulă, însă aici sunteți lăsați la mîna lor.
Uneori, înghesuiala este atît de mare, încît nici hoților nu le este la îndemînă să opereze. Picioarele şi mîinile voastre parcă sunt prinse în butuci între trupurile şi bagajele vecinilor. Numai la hopuri, cînd te scutură atît de zdravăn, încît crezi că îți dizlocă ficatul, abia atunci vă puteți schimba poziția mîinilor şi picioarelor.

Uneori este mai multă lărgime, hoții izbutesc în jumătate de oră să controleze conținutul tuturor bagajelor, să confişte bacilii şi cele mai bune catrafuse. Şi dacă renunți să te bați cu ei, o faci numai din considerente sugerate de frică şi de înțelepciune (şi, uite aşa, puțin cîte puțin, începeți să vă pierdeți sufletul nemuritor, crezînd mereu că duşmanii principali şi treburile importante sunt încă undeva înainte şi trebuie să te păstrezi pentru ele). Şi, dacă opui rezistență, poate te trezeşti cu un cuțit între coaste. (N-o să fie nici o anchetă, iar dacă o să fie, pe hoți nu-i paşte nici un pericol: vor întîrzia puțin în punctul de tranzit, nu vor mai pleca într-un lagăr mai îndepărtat. Recunoaşteți că într-o încăierare dintre un socialmente apropiat şi un socialmente străin, statul nu poate să țină parte celui din urmă.)
În 1946, într-o celulă de la Butîrki, Lunin, colonel în rezervă, un personaj important de la Osoaviahim, a povestit cum în fața lui, în ziua de 8 martie, într-o dubă din Moscova, care efectua un transport de la tribunalul orăşenesc la închisoarea Taganka, borfaşii au violat pe rînd o tînără fată (sub ochii nepăsători ai tuturor celorlalți din dubă). În dimineața aceleiaşi zile, fata, îmbrăcîndu-se cît mai îngrijit, venise la tribunal ca persoană liberă (era judecată pentru părăsirea cu de la sine putere a locului de muncă, faptă determinată cu mîrşăvie de către şeful ei pentru că refuzase să trăiască cu el). Cu o jumătate de oră înainte de dubă, fata fusese condamnată la cinci ani. Conform regulamentului, au îmbrîncit-o în dubă, şi, iată, ziua amiaza mare pe străzile Moscovei („Beți şampanie sovietică!"), a fost transformată în prostituată de lagăr. Poți să zici că erau vinovați hoții? Nu temnicierii şi fostul ei şef?
Cîtă delicatețe în sufletele hoților! După ce că au violat fata, au mai şi jefuit-o! I-au luat pantofii de sărbătoare, cu care ea credea că o să-i impresioneze pe judecători, şi bluza, obiecte pe care le-au transmis soldaților din escortă. Aceştia au oprit duba, au coborît, au cumpărat vodcă şi au dat-o bandiților, care au mai şi băut pe seama fetei.
Cîrid au ajuns de la tribunal la închisoarea Taganka, fata, plîngînd în hohote, a povestit unui ofițer cele întîmplate. Acesta a ascultat-o, a căscat şi i-a spus:
— Statul nu poate să vă asigure la toți mijloace de transport individuale. Nu avem asemenea posibilități.
Da, dubele sunt „partea slabă" a Arhipelagului. Dacă în vagon-zak-uri nu există posibilitatea de a-i separa pe politici de criminali, în dube nu există posibilitatea de a-i separa pe bărbați de femei. Altfel cum ar putea bandiții, între două închisori, „să trăiască din plin"?
Dar dacă nu există bandiți, atunci trebuie să mulțumim dubelor pentru aceste scurte întîlniri cu femeile! Unde altundeva în viața de puşcărie să le mai vezi, să le auzi şi să le atingi, dacă nu aici?
Odată, în 1950, eram duşi de la Butîrki la gară. Era mult spațiu în dubă, iar noi - doar vreo paisprezece oameni aşezați pe bănci. Deodată, în

ultima clipă, au mai îmbrîncit o femeie. Una singură. S-a aşezat chiar la margine, lîngă uşă. Se temea - cu paisprezece bărbaţi într-o ladă întunecată nu ai cum să te aperi, însă din cîteva cuvinte ne-am lămurit că toţi eram de-ai noştri, articolul Cincizeci şi Opt.
Ea s-a recomandat: Repina, soţie de colonel, au arestat-o la scurtă vreme după el. Şi deodată, un militar tăcut, atît de tînăr şi slăbuţ, că nu putea fi decît locotenent, a întrebat-o: „Spune-ţi, n-aţi stat cumva cu Antonina Ivanova?" -„Cum? Dumneata eşti soţul ei? Oleg?" - „Da" - „Locotenent-colonelul Ivanov?... De la Academia Frunze??"(12) - „Da!"
Ce fel de „da" era acesta! El ieşea dintr-un gîtlej în care se ridicase un nod, şi conţinea mai multă teamă de a afla decît bucurie. S-a aşezat lîngă ea. Prin cele două mici gratii de la uşile din spate răzbăteau petele difuze ale amurgului zilei de vară şi, în salturile dubei, alunecau, alunecau mereu pe faţa femeii şi a locotenent-colonelului. „Am stat cu ea în timpul anchetei. Patru luni, în aceeaşi celulă". — „Unde se află acum?" — „În tot acest timp n-a trăit decît cu gîndul la dumneata! Nu se temea pentru ea, ci pentru dumneata. Mai întîi - să nu te aresteze. Apoi - să nu-ţi dea o pedeapsă prea grea". -„Dar ce face acum?" - „Zicea că doar ea e vinovată de arestarea dumitale. I-a fost atît de greu!" - „Unde se află acum?" - „Să nu te sperii. Repina i-a pus mîinile pe piept ca unui om apropiat N-a mai suportat tensiunea asta Au luat-o de la noi. Ştii, ea... mintea ei... puţin... s-a tulburat... înţelegi...?"
Şi această furtună minusculă, învăluită în foile de oţel trece atît de paşnic printre maşinile care circulă pe şase benzi, oprindu-se la semafoare şi semnalînd virajele...
Cu acest Oleg Ivanov numai ce făcusem cunoştinţă la Butîrki şi iată cum. Ne-au adunat într-o boxă la gară şi ne-au adus lucrurile de la camera de bagaje. Am fost chemat la uşă o dată cu el. Prin uşa deschisă, am văzut în coridor cum o supraveghetoare în halat cenuşiu, răscolind conţinutul geamantanului lui, a scăpat pe jos un epolet auriu de locotenent-colonel, care cine ştie cum se păstrase pînă acum. Ea n-a observat şi a călcat cu piciorul peste stelele lui mari.
Şi tot călca pe el cu gheata, ca într-o secvenţă de film.
I-am arătat: „Fiţi atent, tovarăşe locotenent-colonel!"
Ivanov s-a posomorit, în el încă mai stăruia noţiunea - serviciu ireproşabil.
Iar acum - povestea soţiei!
Şi toate acestea a trebuit să le suporte într-un interval de un ceas.

Capitolul 2
PORTURILE ARHIPELAGULUI

DESFĂŞURAŢI pe o masă încăpătoare o hartă mare a Patriei nostre. Marcaţi cu puncte negre, grase, toate oraşele-centre de regiuni, toate nodurile de cale ferată, toate punctele de tranzit, unde şinele iau sfîrşit şi începe un fluviu sau fluviul face un cot şi începe o cărăruie de picior. Dar ce-i asta? Harta a fost pictată de muşte dezgustătoare? Nu, în felul acesta am obţinut harta măreaţă a porturilor Arhipelagului.

E drept, nu sunt acele porturi feerice prin care ne-a purtat Alexandr Grin(1), unde marinarii beau rom în taverne şi fac curte fetelor frumoase. Şi n-ai să întîlneşti aici marea caldă şi albastră (apă de scăldat aici - un litru de căciulă, şi ca să te speli mai comod - patru litri la patru persoane într-un lighean şi spălaţi-vă toţi deodată!), în rest, tot ceea ce alcă-tuieşte romantismul porturilor: murdărie, insecte, înjurături, tevatură, amestecătură de limbi şi bătăi, întîlneşti aici cu prisosinţă.

Rareori întîlneşti un zek care să nu fi trecut prin trei-patru-cinci închisori de tranzit, mulţi pomenesc de zece, iar fiii GULAG-ului vor număra cu uşurinţă cincizeci. Numai că toate se încurcă în memorie prin tot ce au asemănător: escorta analfabetă; apelul anapoda al deţinuţilor în ordinea dosarelor; aşteptarea îndelungată în arşiţa soarelui sau în frigul toamnei; o şi mai lungă aşteptare la percheziţia cu dezbrăcare; tunsoarea în condiţii infecte; băile reci şi alunecoase; closetele împuţite; coridoarele cu aer îmbîcsit; celulele întotdeauna strîmte, sufocante, aproape veşnic întunecoase şi umede; căldura cărnii umane emanată din două părţi fie că stai pe pardoseală, fie pe priciul de lemn; pîinea crudă, aproape lichidă; zămîrca, fiartă parcă din furaje.

Cine are o memorie ordonată şi amintirile se deapănă separat una de alta, acela acum nu mai trebuie să călătorească prin ţară, toată geografia lui este ordonată foarte bine după închisorile-tranzit. Novosibirsk? Ştim, am fost. Nişte barăci durabile, făcute din bîrne groase. Irkutsk? Ăsta vine acolo unde au astupat de cîteva ori ferestrele cu cărămizi. Se vede cum erau pe vremea ţarului, şi fiecare zidărie separat, şi ce răsuflători au rămas. Vologda? Da, o clădire veche cu turnuri. Closetele sunt unul peste altul, acoperişurile de lemn au putrezit, şi de sus curge peste cele de jos. Usman. Cum să nu. O puşcărie împuţită şi plină de păduchi, construcţie veche, cu bolţi. Şi o îndeasă atît de tare, încît, cînd încep să scoată deţinuţii ca să-i pornească în convoi mai departe, nici nu-ţi vine să crezi unde au încăput atîţia - o coadă lungă cît jumătate de oraş.

Pe un astfel de cunoscător să nu-l necăjiţi, spunîndu-i că ştiţi un oraş fără închisoare de tranzit. El o să vă demonstreze cu precizie că asemenea oraşe nu există şi va avea dreptate. Salsk? Acolo îi ţin pe depor-

taţi în KPZ, la un loc cu inculpaţii aflaţi în anchetă. Şi în fiecare centru raional este aşa, cu ce se deosebesc de tranzit? În Solleţk? Există tranzit! În Rîbinsk? Păi, închisoarea nr. 2, fosta mînăstire! Ehei, ce liniş-te e acolo, curţile pavate sunt pustii, lespezile vechi au fost năpădite de muşchi, la baie - găleţi de lemn curate. La Cita? Închisoarea nr. 1. În Nauşki? Acolo nu este închisoare, ci un lagăr de tranzit - totuna, în Torjok? Păi - sus pe deal, tot la mînăstire.
Da înţelege odată, omule dragă, nu poate exista oraş fără tranzit! Căci tribunale sunt pretutindeni! Cum vrei să ajungă în lagăr? Prin văzduh?
Fireşte sunt tranzite şi tranzite. Dar care sunt mai bune şi care mai rele, uite, aici, nu există un punct de vedere comun. Cînd se adună trei-patru zeki, fiecare negreşit, îşi laudă „tranzitul" lui.
— Închisoarea de tranzit din Ivanovo nu este renumită ca altele, dar să-i întrebi pe cei care au stat acolo în iarna 1937-1938. În primul rînd, nu era încălzită. Deţinuţii nu numai că nu îngheţau, dar cei de pe pri-ciurile de sus stăteau dezbrăcaţi. Spărgeau geamurile de la ferestre ca să nu se sufoce. În celula 21, în loc să fie doar douăzeci şi cinci de oa-meni, se aflau trei sute douăzeci şi trei! Sub priciuri era apă, şi întinse-seră scînduri peste apă, şi pe ele şedeau întinşi deţinuţii. Iar din geamu-rile sparte tocmai acolo trăgea un curent de te îngheţa. De fapt, sub pri-ciuri, era curată noapte polară: nici un fel de lumină, orice lumină o aco-pereau cei care stăteau pe priciuri şi între priciuri. Ca să te duci la hîr-dău pe culoar era imposibil; trebuia s-o iei pe marginea priciurilor. Mîncarea nu se dădea individual, ci pentru zece. Dacă vreunul dintre cei zece moare, este băgat sub prici şi este ţinut acolo pînă se împute. Şi primesc şi raţia lui. Toate astea încă se mai puteau suporta, dar gar-dienii parcă erau mînjiţi cu terebentină la fund - îi alergau pe bieţii oameni din celulă în celulă. De-abia te aşezai, că-l şi auzeai: „Drepţi! Treci în altă celulă!" Şi din nou trebuia să-ţi cauţi un loc. De ce credeţi că era atîta aglomeraţie? Pentru că trei luni de zile nu i-au dus pe deţi-nuţi la baie, s-au umplut de păduchi, de la păduchi - rîie pe picioare şi tifos. Din cauza tifosului au instituit carantină şi patru luni n-au expediat nici un convoi.
— Ei, băieţi, aici nu contează că era închisoarea din Ivanovo sau alta, aici contează anul. În 1937-1938 în închisorile de tranzit pînă şi pietrele gemeau nu numai zeki. Închisoarea din Irkutsk nu este nici ea renumită, dar în 1938, doctorii nu îndrăzneau să deschidă uşa unei celule, mer-geau doar pe coridor, iar vertuhaiul striga: „Cei care au leşinat să iasă afară!
— În 1937, băieţi, convoaie întregi străbăteau Siberia spre Kolîma şi a-jungeau pînă la Marea Ohotsk şi Vladivostok. Pe Kolîma, vapoarele iz-buteau să care numai treizeci de mii pe lună, iar din Moscova trimiteau întruna, fără număr. Ce să zic, s-au adunat o sută de mii, ai înţeles?
— Dar cine i-a numărat?

— Cei care trebuiau să-i numere.
— Dacă-i vorba de tranzitul din Vladivostok, în februarie 1937 acolo nu erau mai mulți de patruzeci de mii.
— Luni întregi rămîneau împotmoliți acolo. Ploşnițele mişunau ca lăcustele! Apă - o jumătate de căniță pe zi: nu există, n-are cine să aducă! Era o zonă întreagă numai cu coreeni: au murit toți de dizenterie, toți! Din zona noastră, în fiecare dimineață erau scoşi cîte o sută de morți. Au construit o morgă, şi zeki s-au înhămat la căruțe ca să care piatră. Astăzi cari piatră, mîine te cară pe tine la morgă, în toamnă ne-am pricopsit şi cu un tifos exantematic. Şi noi la fel: nu dădeam morții pînă nu începeau să pută - primeam şi rația lor. Medicamente - ioc. Ne ducem la zonă — dați-ne medicamente! Soldații din turnurile de pază trăgeau în noi. Pe urmă, pe cei bolnavi de tifos i-au strîns într-o baracă separată. Nu reuşeau să-i ducă pe toți acolo, dar şi de acolo puțini mai ieşeau vii. Priciurile erau cu etaj. Dacă vreunul de pe priciul de sus are temperatură şi nu poate să iasă la closet - curge pe cei de jos! Au zăcut acolo vreo mie cinci sute. Infirmieri erau hoții, smulgeau dinții de aur din gura morților. Nu se sfiau să-i smulgă nici celor vii...
— Ce tot îi dați cu Treizeci şi Şapte în sus şi treizeci şi şapte în jos? Dar Patruzeci şi Nouă în golful Vanino, în zona a 5-a nu vreți? Treizeci şi cinci de mii! Şi cîteva luni de zile! Din nou nu mai pridideau să-i transporte pe Kolîma. În fiecare noapte nu ştiu ce aveau de ne fugăreau dintr-o baracă într-alta, dintr-o zonă într-alta. Ca la fasciști: fluierături, strigăte! „Toată lumea afară, mai puțin ultimul!''(2) Şi tot timpul în, pas alergător! Numai pas alergător. La pîine trimit o sută - pas alergător! După ciorbă - pas alergător! Vase nu aveam de nici un fel! Zămîrca poți s-o iei în ce pofteşti - în poale, în palme! Apa o aduceau cu cisternele, dar în ce s-o torni? O slobozeau in jeturi. Cine deschidea gura şi se nimerea sub jet — bea. Dacă se încăierau lîngă cisternă, din turnul de pază - foc! Exact ca la fasciști. A venit în inspecție generalul maior Derevianko, şeful USVITL-ului*. În fața lui a ieşit la raport un pilot de război care şi-a sfîşiat tunica la piept: „Eu am şapte decorații de luptă! Cine v-a dat dreptul să trageți asupra noastră?" Derevianko zice: „Am tras şi o să mai tragem pînă veți învăța să vă purtați"**.
— Nu, băieți, astea nu-s închisori de tranzit închisoarea de tranzit este cea din Kirov! Să nu luăm un an special, să luăm anul 1947: la închisoarea din Kirov, doi gardieni împingeau oamenii în celulă cu cizmele, numai aşa puteau închide uşa. În luna septembrie, pe priciurile cu două etaje (şi Viatka nu se afla la Marea Neagră), toți şedeau în pielea goală

*USVITL: Upravlenie Severo-Vostocinîh Iprav[itelnîh] Tmd[ovîh] Lagherei (Administrația lagărelor de reeducare prin muncă din nord-est), adică din ținutul Kolîmei.
** Hei, unde este Tribunalul Crimelor de Război al lui Bertrand Russel? De ce nu vine să culeagă probe materiale? Sau asta nu-i treaba lui?

din cauza căldurii, şedeau în capul oaselor, fiindcă n-aveau loc să stea întinşi: un rînd şedea la cap, celălalt la picioare. Pe culoarul dintre priciuri, pe pardoseală, şedeau aşezaţi pe două rînduri, alţii şedeau printre ei în picioare, pe urmă se schimbau; săculeţele cu lucruri le ţineau în mînă ori pe genunchi, nu aveau unde să le pună. Numai bandiţii, pe locurile lor legitime: etajul întîi al priciurilor de la fereastră, stăteau lungiţi confortabil. Erau atîtea ploşniţe, că te mîncau şi ziua. Îşi dădeau drumul în picaj de pe tavan. Uite aşa suferi cîte o săptămînă, cîte o lună.

Aş vrea să mă amestec şi eu, să povestesc despre Krasnaia Presnia în august 1945, în vara Victoriei, însă mă jenez: totuşi, noaptea, noi puteam să ne întindem picioarele cît de cit, şi ploşniţele erau moderate; toată noaptea, la lumina unor becuri puternice, şedeam goi din cauza căldurii şi transpiraţiei, iar muştele ne pişcau în voie. Dar asta nu suferă comparaţie şi îmi este ruşine să mă laud. Asudam la fiece mişcare, iar după ce mîncam, sudoarea curgea de pe noi şiroaie. Într-o celulă ceva mai mare decît o cameră de locuit, încăpeau o sută de oameni, lipiţi unul de altul că n-aveai unde să calci cu piciorul. Două ferestruici erau acoperite cu botniţe din tabla de fier, în partea de sud, şi nu numai că nu lăsau aerul să circule, dar se încingeau de la soare şi răspîndeau dogoarea în celulă.

Moscoviţii nu prea cunosc această închisoare de tranzit ce poartă un nume revoluţionar glorios(3), căci nu se fac excursii. Dar ce excursii cînd ea încă funcţionează! Ar fi comod de vizitat, fără să te duci prea departe: la doi paşi de Şoseaua Novohoroşevskoe pe calea ferată de. centură.

Pe cît de absurde sunt închisorile de tranzit, la fel sunt şi discuţiile despre ele, astfel că şi acest capitol va fi şi el absurd: nu ştii la ce să te opreşti mai întîi, despre care să povesteşti, ce merită să scoţi în primplan. Şi cu cît se adună mai mulţi oameni în tranzit, închisoarea aceasta este cu atît mai absurdă. Pentru om este insuportabilă, pentru GULag - neconvenabilă, şi totuşi aici oamenii zac cu lunile. Şi închisoarea de tranzit devine o adevărată fabrică: raţiile de pîine sunt cărate cu toptanul pe targă, precum cărămizile pe un şantier de construcţii. Zămîrca aburindă este adusă în nişte căldări de şase vedre, ridicate cu ranga de toartă.

Închisoarea de tranzit din Kotlas era mai încordată şi mai puţin tăinuită decît multe altele. Încordată pentru că de aici porneau toate drumurile spre nord-estui european al Rusiei, mai puţin tăinuită - pentru că se afla în adîncul Arhipelagului şi nu avea de cine să se ferească. Era o simplă bucată de pămînt, împărţită de garduri în cuşti, şi cuştile erau toate încuiate. Deşi aici au fost deportaţi, în 1930, numeroşi ţărani (ai putea crede că n-au avut niciodată acoperişuri, dar acum nu mai are cine povesti), totuşi nici în 1938 n-au încăput nici pe departe toţi deţinuţii în barăcile şubrede, făcute din lătunoaie, acoperite cu... prelate. Cînd nin-

gea, toamna, şi dădea înghețul, oamenii trăiau aici pe pămîntul gol, sub cerul liber. E drept că nu îi lăsau să înțepenească nemişcați, îi numărau tot timpul, îi înviorau prin controale (permanent se aflau acolo douăzeci de mii de oameni) sau percheziții nocturne inopinate. -Mai tîrziu, în aceste cuşti au instalat corturi, în altele au ridicat barăci din bîrne, înalte de două etaje, dar, pentru a ieftini în mod rațional construcția, între parter şi etaj nu construiau planşee, ci ridicau direct priciuri pe şase nivele cu scări verticale pe margini, pe care deținuții sleiți de puteri trebuiau să se cațere precum marinarii (instalație mai potrivită unei nave, decît unui port). În iarna 1944-1945, cînd toate aveau acoperiş, adăposteau numai şapte mii cinci sute de persoane. Dintre aceştia zilnic mureau cîte cincizeci, şi tărgile cu care erau cărați la morgă nu aveau odihnă. (Mi se va demonstra că este pe deplin suportabil, mortalitate sub unu la sută pe zi, iar în acest ritm un om poate rezista pînă la cinci luni. Aşa este, dar doamna-cu-coasa - care sunt muncile din lagăr - încă nu şi-a început lucrarea. Această diminuare cu două treimi dintr-un procent pe zi constituie o pierdere netă prin uscare, şi acest scăzămînt nu este admis în toate depozitele de legume.)

Cu cît pătrunzi mai adînc în Arhipelag te izbeşte faptul că porturile construite în beton sunt tot mai mult înlocuite cu debarcadere construite pe stîlpi de lemn.

Karabas, un lagăr de tranzit lîngă Karaganda (Kazahstan). Acest toponimic a devenit nume comun: în cîțiva ani a trecut prin el o jumătate de milion de oameni (Luri Karbe, în 1942, a fost înregistrat la numărul 433000). Era alcătuit din barăci scunde construite din chirpici, cu pămînt pe jos. Iată una din distracțiile zilnice: toți deținuții erau scoşi afară cu lucruri cu tot, pe urmă, pictorii văruiau pardoseala şi chiar desenau pe ea covoraşe. Seara zeki se culcau, ştergînd cu coapsele lor şi văruiala, şi covoraşele.

Dintre toate punctele de tranzit, Karabasul era cel mai vrednic să devină muzeu, dar, vai, nu mai există: pe locul lui s-a construit o fabrică de produse din beton armat.

Punctul de tranzit Kniaj-Pogost (63° latitudine nordică) era alcătuit din colibe construite într-o mlaştină! O carcasă din prăjini, acoperită cu o prelată ruptă, care nu ajungea pînă la pămînt. Înăuntrul colibei se aflau priciuiri duble tot din prăjini (prost curățate de ramuri). Pe culoarul dintre ele - o pardoseală din prăjini. Ziua, prin pardoseală plescăia noroiul lichid, noaptea -acesta îngheța. Dintr-un loc într-altul al zonei se circula tot pe prăjini şubrede, care se şi clătinau în sus şi în jos, şi oamenii, neîndemînatici din pricina slăbiciunii, din loc în loc, cădeau în apă şi smîrc. În anul 1938, dădeau întotdeauna acelaşi fel de mîncare: crupe fierte cu oase de peşte. Era comod, pentru că punctul de tranzit nu avea străchini, nici căni şi nici linguri, deținuții cu atît mai puțin. Îi mînau cu zecile la cazan şi le turnau cu polonicul în chipie, în căciuli, în poala

hainelor. În punctul de tranzit Vogvozdino (la cîțiva kilometri de Ust-Vîm) unde se aflau în acelaşi timp cinci mii de oameni (cine mai auzise de Vogvozdino înainte de a citi aceste rînduri? Cîte asemenea puncte de tranzit necunoscute or fi existînd? Înmulțiți-le cu cinci mii!) -deci, în Vogvozdino găteau şi zămîrcă, însă nici aici nu aveau castroane, dar s-au descurcat (ce nu te învață nevoia!): distribuiau fiertura în lighene de baie pentru zece oameni deodată, oferindu-le prilejul să soarbă pe întrecute. (Tot aşa procedau şi la Kotlas.)
Este adevărat că la Vogvozdino nimeni nu rămînea mai mult de un an. (Un an rămîneau cei prăpădiți de tot, pe care îi refuzau toate lagărele.)
Fantezia scriitorilor este săracă în comparație cu realitatea existenței indigenilor din Arhipelag. Cînd vor să scrie ceva de rău, denigrator, despre închisoare, se leagă întotdeauna de hîrdăul care ține loc de closet. Acesta a devenit în literatură simbolul închisorii, simbolul umilinței şi al putorii. O, cîtă superficialitate! Păi oare hîrdăul este un rău pentru deținut? Este invenția cea mai caritabilă a temnicierilor. Toată groaza începe din clipa cînd hîrdăul lipseşte din celulă.
În anul 1937 în unele închisori din Siberia nu existau hîrdaie, nu se găseau îndeajuns. Nu fuseseră confecționate dinainte, industria siberiana nu putea ține pasul cu anvergura pe care o cunoştea invadarea închisorilor. Pentru celulele nou construite nu existau hîrdaie la magazie, în celulele vechi erau, dar - hîrbuite, mici, şi acum au socotit că-i mai înțelept să le scoată, pentru că nu mai făceau față invaziei deținuților. Astfel, dacă închisoarea veche din Minusinsk a fost construită pentru cinci sute de persoane (Vladimir Ilici n-a stat în ea, avea regim de om liber), iar acum în ea au băgat zece mii, înseamnă că fiecare hîrdău trebuie mărit de douăzeci de ori! Dar nu s-a mărit...
Condeiele noastre ruseşti scriu gros, noi am trăit o sumedenie de lucruri. Totuşi nu s-a descris şi nu s-a spus aproape nimic. Dar pentru autorii occidentali, care examinează cu lupa fiecare celulă a existenței, care agită eprubeta farmacistului în fasciculul unui proiector, pentru ei asta ar fi o epopee, ar fi încă zece volume din ''În căutarea timpului pierdut'': să povesteşti despre tulburarea ce cuprinde spiritul uman cînd în celulă deținuții s-au înmulțit de douăzeci de ori şi nu există hîrdău, iar la closet eşti scos o dată la douăzeci şi patru de ore! Fireşte, există multe procedee pe care ei nu le cunosc: lor nu le va trece prin cap să se urineze într-o glugă de foaie de cort şi nu vor înțelege cîtuşi de puțin sfatul vecinului de a se urina în cizmă! Cu toate acestea sfatul este foarte înțelept, şi nu înseamnă că îți vei distruge cizma ori că o vei coborî la condiția de găleată pentru spurcăciuni. Asta presupune să-ți scoți cizma, s-o întorci cu talpa în sus, apoi să-i răsfrîngi carîmbul, şi astfel să obții un vas în formă de jgheab, vasul atît de mult dorit. În schimb cu cîte întorsături psihologice şi-ar îmbogăți autorii occidentali literatura (fără riscul de a-i repeta în mod banal pe maeştrii celebri) nu-

mai dacă ar cunoaşte regimul şi obicelurile aceleiaşi închisori din Minusinsk: pentru primirea hranei se dă un singur castron la patru inşi, iar apă de băut se dă o cană pentru fiecare (căni au). Şi unul dintre cei patru este nevoit să folosească strachina comună pentru satisfacerea unei nevoi presante, dar, înainte de prînz, refuză să dea rezerva lui de apă pentru spălarea castronului. Ce conflict! Ce înfruntare între patru caractere! Ce nuanțe! (Eu nu glumesc. Acesta-i un prilej cînd omul îşi dă arama pe față. Însă condeiele ruseşti nu au răgazul necesar ca să descrie aşa ceva, iar ochii ruşilor n-au timp ca să citească. Nu glumesc, pentru că numai medicii pot să spună cum cîteva luni petrecute într-o astfel de celulă distrug pentru toată viața sănătatea unui om chiar dacă acesta nu ar fi fost împuşcat sub Ejov şi ar fi fost reabilitat sub Hruşciov. Şi noi care visam să ne odihnim şi să ne dezmorțim la sosirea în port! După ce am stat zile întregi înghesuiți şi ghemuiți în compartimentul vagon-zak-ului - cît de mult visam să ajungem la închisoarea de tranzit! Gîndeam că aici ne vom putea întinde, ne vom îndrepta oasele. Că aici vom merge să ne uşurăm în tihnă. Că aici vom bea după pofta inimii şi apă rece şi apă clocotită. Că aici nu ne vor sili să ne cumpărăm rația cu prețul lucrurilor proprii. Că aici ne vor da să mîncăm o fiertură caldă. Şi, în sfirşit, că ne vom duce la baie, ne vom spăla cu apă fierbinte şi n-o să ne mai scărpinam. Şi cînd în dubă eram zdruncinați şi azvîrliți dintr-o margine într-alta, şi cînd ți se striga „Luați-vă de braț!'", „Luați-vă de călcîie!" - noi ne făceam curaj: nu-i nimic, curînd ajungem la tranzit, şi acolo...

Şi, acolo, chiar dacă vreunul dintre visurile noastre se împlineşte, pînă la urmă tot intervine ceva care îl strică.

Ce ne aşteaptă la baie? Nu poți să ştii niciodată. Pe neaşteptate, se pun să tundă femeile la zero (Krasnaia Presnia, 1950 noiembrie). Sau pe noi, bărbații, ne duc în coloană goi-puşcă să ne tundă frizerițele. La baia de aburi din Vologda, trupeşa mătuşă Molia strigă: „Alinierea, bărbați!" şi împroşcă tot şirul cu abur dintr-un furtun. Închisoarea de tranziție din Irkutsk, dimpotrivă, consideră că este mai firesc ca personalul de serviciu al băii să fie alcătuit din bărbați, şi cel care le ungea pe femei cu o soluție dezinfectantă între picioare era un bărbat. Sau, la închisoarea din Novosibirsk, în camera de săpunire iarna, din robinete nu curge decît apă rece. Deținuții se hotărăsc să cheme conducerea; vine un căpitan care nu se dă în lături să pună mîna sub robinet: „Iar eu vă spun că apa este fierbinte, s-a-nțeles?" E plictisitor să tot repet că există băi unde apa nu curge deloc; că la etuvă lucrurile sunt arse; că după baie sunteți siliți să alergați goi şi desculți prin .zăpadă să vă luați lucrurile (contrainformațiile Frontului 2 Bielorus la Brodnica, în Polonia, 1945, am alergat şi eu).

Chiar de la primii paşi pe care îi faci prin închisoarea de tranzit, îți dai seama că cei care te vor ține sub puterea lor nu sunt gardienii, nu sunt

epoleții şi uniformele, care totuşi, ori ce-ar fi, respectă cît de cît legea scrisă. Aici te afli sub puterea „slujbaşilor" - puşcăriaşi care îndeplinesc funcții în administrația închisorii. Acel băiaş posac care vă întîmpină încă de la sosire: „Haideți să vă spălați, domnilor fascişti!"; şi acel dispecer-distribuitor de munci cu tăblița lui de placaj, care scormoneşte cu privirea printre rîndurile noastre şi ne zoreşte la treabă; şi acel educator cu un moț pe craniul bărbierit, care se loveşte peste picior cu un ziar făcut sul şi aruncă priviri spre bagajele noastre; şi încă alții pe care nu-i cunoaşteți şi se uită la bagajele voastre cu ochi de aparate Roentgen. Cît de mult se aseamănă unul cu altul! Oare unde i-ați mai văzut în timpul deplasării voastre spre închisoarea de tranzit? Nu atît de curați, nu atît de spălați, dar cu aceleaşi mutre de animale răpitoare, cu acelaşi rînjet fioros?

Nu-u-u! Păi ăştia sunt tot hoți şi bandiți! Aceiaşi borfaşi din cîntecele lui Utiosov(4). Aceiaşi Jenka Jogol, Serioja-Fiara, Dimka-Mațe-Fripte, doar că nu se află după gratii, s-au spălat, s-au costumat în persoane de încredere ale statului şi, cu un aer de falsă importanță, supraveghează disciplina - de acum a noastră. Dacă te uiți cu atenție la aceste mutre poți chiar să-ți închipui că ei sunt de spiță rusească, că au fost cîndva nişte băieți de țară, şi tații lor se numeau Klim, Prohor, Guri, şi că au o constituție asemănătoare cu a noastră: două nări, două cercuțe luminoase în ochi, o limbă trandafirie ca să înghită hrana şi să pronunțe unele sunete ruseşti, aranjate însă în alt soi de cuvinte.

Toți şefii de închisori-tranzit îşi dau seama că salariile pentru toate muncile plătite pot fi încasate de rudele lor, care stau acasă, sau împărțite între cei din conducerea închisorii. Iar ca să execute aceste munci se găsesc nenumărați amatori printre cei socialmente apropiați, care vor da năvală la cel dintîi fluierat, numai ca să acosteze la închisoarea-tranzit, să nu meargă în subterane, în taiga. Toți aceşti dispeceri, conțopişti, contabili, educatori, băiaşi, frizeri, magazionieri, bucătari, spălători de vase, spălători de rufe, croitori pentru cîrpit lenjerie sunt veşnic în tranzit, ei primesc rația de închisoare şi figurează în celule, restul şi-l pescuiesc singuri, şi fără sprijinul conducerii, din cazanul comun sau din sacii de merinde ai zeki-lor aflați în tranzit. Toți aceşti „slujbaşi" ai închisorilor de tranzit consideră pe bună dreptate că în nici un lagăr nu le va fi mai bine. Cînd ajungem în tranzit, nu suntem complet jumuliți, şi ei ne înşeală după pofta inimii. Aici, în locul gardienilor, ne percheziționează ei. Înainte de percheziție ne propun să le dăm lor banii spre păstrare, şi întocmesc în mod serios o listă, pe care n-o s-o mai vedem niciodată, la fel ca şi banii noştri. „Am dat banii noştri!" - „Cui?" se miră un ofițer. - „Păi unuia care era pe aici!" - „Cine anume?" „Slujbaşii" n-au văzut, desigur, nimic... - „De ce i-ați dat banii?" - „Ne-am gîndit că..." - „Curcanul s-a gîndit! Gîndiți mai puțin!" Şi cu asta - gata. - Ne propun să lăsăm lucrurile în tinda băii: „N-o să vi le ia nimeni! Cine are nevoie de

ele?!" Le lăsăm. Oricum, nici în baie nu le putem lua. La întoarcere: puloverele au dispărut, mănuşile îmblănite la fel; „Ce fel de pulover era?" -„Cenuşiu..." - „înseamnă că s-a dus să se spele!" Ei ne curăță de lucruri şi în mod cinstit: ca să ne primească geamantanul în păstrare la magazia de bagaje; ca să ne repartizeze în celule fără hoți şi bandiți; ca să ne trimită spre lagăr cu primele convoaie; ca să ne țină cît mai mult în tranzit. Numai că nu ne jefuiesc pe față.
„Ăştia nu sunt hoți! ne explică cei mai cunoscători dintre noi. Ăştia sunt cîini, care vin să intre în serviciu. Ăştia sunt duşmanii hoților cinstiți. Hoții cinstiți stau în celule", însă mințile noastre de iepuri fricoşi pricep anevoie. Căci au aceleaşi apucături, aceleaşi tatuaje. S-ar putea să fie duşmanii acelora, dar nici nouă nu ne sunt prieteni, asta e...
Ne-au aşezat în curte, chiar sub ferestrele celulelor. Ferestrele au botnițe, nu poți să vezi nimic, însă dintr-acolo ni se trimit sfaturi rostite cu voci răguşite, binevoitoare: „Hei, bărbați! Ştiți care-s obiceiurile pe aici? La percheziție vă confiscă ceaiul şi tutunul. Cei care aveți, azvîrliți-le încoace la noi, pe fereastră, o să vi le înapoiem pe urmă". Ce ştim noi? Noi suntem nişte fraieri şi iepuri fricoşi. S-ar putea să fie adevărat ce spun ei, că ne confiscă zahărul şi tutunul. Am citit şi noi în marea literatură despre puternica solidaritate dintre puşcăriaşi, nu se înşală unul pe altul! Şi ni s-au adresat drăguț: „Bărbați!" Le aruncam pungile cu tutun. Hoții pur sînge le prind şi rîd de noi: „Ah, ce fascişti nătîngi!"
Iată cu ce lozinci suntem întîmpinați în tranzit, deşi nu sunt agățate pe pereți: „Aici să nu cauți adevărul!" „Tot ce ai, va trebui să dai!" Va trebui să dai tot! Îți repetă asta şi gardienii, şi cei din escortă, şi hoții. Tu eşti copleşit de povara condamnării, nu ştii ce să faci ca să mai răsufli puțin, iar toți cei din jur se gîndesc cum să te jefuiască. Toate îşi dau mîna spre a-l oprima pe cel politic, şi aşa năpăstuit şi părăsit de soartă. „Va trebui să dai tot..." şi gardianul de la închisoarea de tranzit din Gorki clatină din cap, nelăsîndu-ți nici o speranță. Iar Hans Bernstein îi oferă uşurat mantaua de ofițer superior, nu pur şi simplu, ci în schimbul a două căpățîni de ceapă. De ce să te mai plîngi de hoți, cînd toți gardienii de la Krasnaia Presnia umblă în cizme de box, cu care nu i-a înzestrat nimeni de la magazia unității? Toate le-au şparlit hoții din celule şi pe urmă le-au plasat gardienilor. De ce să te plîngi de bandiți, dacă „educatorul" de la KVC* este unul dintre aceştia şi face caracterizări pentru politici (punctul de tranzit din Kemerovo)? Cum să cauți dreptate împotriva bandiților de la tranzitul din Rostov, cînd ei se poartă aici ca pe moşia lor?
Se spune că în 1942, la închisoarea de tranzit din Gorki, nişte deținuți

*Kulturno-Vospitatelnaia Ceast (secția cultural-educativă), secție a administrației lagărelor.

ofiţeri (Gavrilov, tehnicianul militar Şcebetin ş.a.) s-au ridicat totuşi, i-au bătut pe hoţi şi i-au silit să se astîmpere. Întotdeauna însă aceasta e considerată ca o legendă: să se astîmpere într-o singură celulă? Şi pentru cîtă vreme? Şi ce făceau caschetele albastre cînd „străinii" îi băteau pe cei „apropiaţi"? Cînd însă se povesteşte că în 1940, la tranzitul din Kotlas, bandiţii de drept comun au încercat să ia banii politicilor aşezaţi la coadă la chioşcul cu alimente, aceştia i-au bătut cu atîta sete, că nu mai puteau fi opriţi şi atunci, în apărarea bandiţilor, garda a intrat în zonă cu mitralierele - de asta nu te mai îndoieşti, seamănă leit!
O, neamuri nesăbuite! Se zbuciumă acolo, în libertate, împrumută bani (pentru că nu au atîţia bani acasă) şi-ţi trimit nişte lucruri, îţi trimit nişte alimente - ultimul dar al săracului, însă un dar otrăvit, pentru că dintr-un flămînd, dar liber, te face neliniştit şi fricos, el te privează de acea seninătate care începea să se producă în tine, de acea fermitate de neclintit, care doar ele îţi sunt necesare înainte de coborîrea în infern. O, cîtă înţelepciune în parabola cu cămila şi urechile acului! Aceste lucruri nu te vor lăsa să pătrunzi în împărăţia cerească a spiritului eliberat. Şi observi că şi ceilalţi, care au venit cu tine în dubă, au săculeţe la fel, cu lucruri şi cu alimente. „Cuib de canalii!" bombăneau, privindu-ne, hoţii în dubă, dar nu erau decît doi, iar noi - cincizeci şi deocamdată nu îndrăzneau să ne atingă. Acum stăm de două zile la gara din Presnia, aşezaţi pe pardoseala murdară, cu picioarele vîrîte sub noi din pricina înghesuielii, însă nici unul dintre noi nu poate să observe viaţa, toţi au o grijă: cum să-şi predea bagajele la camera de păstrare. Şi cu toate că acesta e dreptul nostru, dispecerii ni-l cedează numai fiindcă închisoarea este din Moscova, iar noi încă nu ne-am pierdut înfăţişarea de moscoviţi.
Ce uşurare! Lucrurile au fost predate (înseamnă că n-o să le dăm în acest tranzit, ci mai departe). Doar bocceluţele cu nefericitele alimente se mai leagănă în mîinile noastre. Noi, biberii, ne-am adunat prea mulţi la un loc. Începe repartizarea pe celule. Împreună cu acel Valentin cu care am semnat în aceaşi zi condamnarea hotărîtă de OSO şi care propunea cu atîta înduioşare să începem o viaţă nouă în lagăr, am fost îmbrînciţi într-o celulă. Nu era plină pînă la refuz: culoarul de trecere era liber, iar sub prici era loc berechet. Conform regulii clasice, nivelul al doilea este ocupat de bandiţi: cei mai marcanţi - chiar lîngă fereastră, cei mai mici - ceva mai departe. La nivelul inferior - o masă cenuşie şi neutră. Nimeni nu se repede asupra noastră. Fără să ne uităm în jur, fără să chibzuim, lipsiţi de experienţă, ne tîrîm pe pardoseala de ciment sub prici, crezînd că va fi plăcut acolo. Priciul este foarte scund, şi bărbaţii voinici trebuie să se tîrască pe brînci, lipiţi de pardoseală, în sfîrşit. O să stăm întinşi şi o să discutăm în tihnă. Ba bine că nu! În semiîntunericul de aici, foşnind încetişor, în patru labe, ca nişte şobolani uriaşi, spre noi se furişează din toate părţile minorii. Aceştia sunt încă nişte copilandri, unii chiar de doisprezece ani, dar codul îi acceptă şi pe

ei. Au fost condamnați pentru hoție, şi acum, aici, îşi continuă ucenicia pe lîngă hoții cu experiență. I-au asmuțit împotriva noastră! Ne cotropesc din toate părțile şi cu o duzină de mîini trag şi smulg de pe noi şi de sub noi tot ce avem mai bun. Şi totul fără a scoate un cuvînt, nu se auzea decît răsuflarea lor haină! Suntem prinşi în cursă: nu ne putem mişca, nu ne putem ridica. Nu a trecut nici un minut, ne-au smuls săculețele cu merinde - slănină, zahăr şi pîine - şi s-au făcut nevăzuți, iar noi stăm lungiți, cuprinşi de un sentiment stupid. Le-am dat merindele fără să opunem rezistență, acum am putea să stăm întinşi mai departe, dar nu mai este posibil. Dînd caraghios din picioare, ieşim cu fundul în sus de sub pat.

Oare sunt eu un laş? Aveam impresia că nu. Odată am ieşit direct sub bombardament în stepa deschisă. N-am ezitat să iau hotărîrea de a merge pe un drum de țară, ştiind că este plantat cu mine antitanc.Mi-am păstrat pe deplin sîngele rece cînd mi-am scos bateria din încercuire şi m-am reîntors pentru a recupera „gazik"-ul(5) avariat. Şi acum de ce nu îl apuc pe unul dintre aceşti oameni-şobolan şi să-l izbesc cu mutra lui trandafirie de asfaltul negru? E mic? Atunci pocneşte-i pe cei mari. Nu... Pe front ne fortifică un fel de conştiință suplimentară (poate întru totul falsă). Conştiința solidarității noastre ostăşeşti? Că ai un rost al tău? Conştiința datoriei? Pe cînd aici nu ai nimic din toate acestea, nu există regulament şi trebuie să descoperi totul pe pipăite.

Ridicîndu-mă în picioare, mă întorc spre şeful lor, vătaful. Pe patul de la nivelul al doilea, chiar lîngă fereastră, toate alimentele luate de la noi se aflau în fața lui: şobolanii minori nu puseseră în gură nici o firimitură; la ei există disciplină. Acea parte a capului care la bipede se numeşte față, acestui vătaf i-o modelase natura cu dezgust şi neplăcere, sau poate din cauza vieții de animal de pradă devenise astfel: strîmbă şi lăsată în jos, cu fruntea îngustă, cu o cicatrice primitivă şi coroane moderne de oțel la dinții din față. Cu nişte ochi mici, doar cît să vadă întotdeauna obiectele cunoscute şi să nu se mire de frumusețile lumii, mă priveşte cum priveşte mistrețul un cerb, ştiind că poate oricînd să mă doboare.

Aşteaptă. Iar eu ce fac? Sar sus ca să-i trîntesc măcar un pumn în mutră, cu riscul de a cădea jos, în culoarul de trecere? Din păcate, nu.

Sunt oare un ticălos? Pînă acum nu mi s-a părut ca aş fi. Iată însă că îmi este necaz, după ce am fost jefuit şi umilit, să mă tîrăsc din nou pe burtă sub pal Şi, indignat, îi zic vătafului că, după ce ne-a luat merindele, ar putea să ne dea măcar loc pe pat. (Oare pentru un orăşean, pentru un ofițer, nu era o cerere firească?)

Şi ce credeți? Vătaful se învoieşte. În felul acesta eu îi dau slănina; şi îi recunosc autoritatea; şi constat asemănarea de concepții: şi el i-ar fi izgonit pe cei mai slabi. El porunceşte unor neutri cenuşii să ne cedeze nouă cele două locuri pe patul de jos, la fereastră. Cei doi pleacă fără împotrivire. Ne întindem pe nişte locuri excelente. O vreme ne mai gîn-

dim cu ciudă la pierderile suferite (pantalonii mei bufanți nu-i interesează pe hoți, nu fac parte din uniforma lor, dar unul dintre ei pipăie pantalonii din stofă de lînă ai lui Valentin, se vede că-i plac). Şi doar spre seară ajung şi la urechile noastre şoaptele mustrătoare ale vecinilor: cum am putut cere ocrotire de la hoți şi să-i trimitem pe doi dintre ai noştri sub pat? Şi numai atunci am simțit înțepătura conştiinței ticăloşiei săvîrşite, şi m-am înroşit tot (şi mulți ani o să mă mai înroşesc, ori de cîte ori îmi voi aduce aminte). Căci deținuții cenuşii de pe paturile de jos sunt frații mei, articolul 58-1b, prizonierii. Oare trecuse mult de cînd mă jurasem să împart cu ei aceeaşi soartă? Şi, acum, îi trimit să se înghesuie sub pat? E drept că nici ei nu ne-au luat apărarea împotriva hoților, dar de ce trebuiau ei să se bată pentru slănina noastră, dacă nici noi n-am făcut-o?Destul de multe lupte cumplite încă din prizonierat i-au făcut să nu mai creadă în ceea ce se cheamă noblețe. Cu toate acestea nu-mi făcuseră nici un rău, pe cînd eu le-am făcut lor.
Astfel ne izbim unul de celălalt, cap în cap şi bot în bot, pentru ca măcar cu trecerea anilor să devenim oameni... Să devenim oameni...

***

Închisoarea de tranzit îi este necesară chiar şi unui novice. Cu toate că îl jumuleşte şi îl jupoaie, îi este foarte necesară! Ea îi gradează trecerea spre lagăr. Inima omului n-ar putea suporta o trecere bruscă, dintr-un singur salt. Conştiința lui n-ar putea rezista dintr-o dată la atîta bătaie de cap. Trebuie să se obişnuiască treptat.
Apoi, închisoarea de tranzit îi creează o aparență de legătură cu cei de acasă. De aici scrie el cea dintîi scrisoare legală: uneori pentru a da de ştire că n-a fost împuşcat, alteori pentru a da informații privind direcția de deplasare a convoiului. Întotdeauna sunt primele cuvinte neobişnuite scrise acasă de către un om care a fost brăzdat de-a lungul şi de-a latul de plugul anchetei. Acolo, acasă, şi-l amintesc cum era înainte, dar el nu va mai fi niciodată astfel, şi acest lucru iese brusc la iveală, ca un fulger, dintr-unul din rîndurile scrise neîngrijit. Neîngrijit, pentru că deşi scrisorile din tranzit sunt îngăduite şi în curte se află o cutie poştală, nu poți în schimb nicicum să-ți procuri hîrtie şi creioane, nemaivorbind că nu ai cu ce să le ascuți. De altfel, se mai găseşte cîte o hîrtie de ambalaj netezită, de la tutun ori de la zahăr, şi careva din celulă mai are vreun creion, iată dar cum se explică acele rînduri scrise cu hieroglife indescifrabile, care vor stîrni armonia sau dezbinarea din familii.
Primind o astfel de scrisoare, unele femei îşi pierd capul şi pleacă nesăbuite, sperînd să-şi mai prindă bărbatul la închisoarea de tranzit, deşi nu li se va aproba să se întîlnească; nu vor izbuti altceva decît să-l împovăreze cu tot telul de lucruri. Una dintre ele a sugerat, după mine, subiectul pentru un monument închinat tuturor acestor femei, indicînd pînă şi locul.

Întîmplarea s-a petrecut în anul 1950, la închisoarea de tranzit din Kuibîşev. Închisoarea este situată într-o depresiune (de unde totuşi se văd Porțile Volgăi de la Jiguli), deasupra căreia se ridică dinspre răsărit o colină lungă şi înaltă, acoperită de iarbă. Această colină se afla dincolo de zonă şi deasupra ei, iar noi, din vale, nu puteam să vedem cum se ajunge din afară în vîrful ei. Rareori dacă se zărea cineva pe acolo. Uneori păşteau cîteva capre şi alergau copii. Şi iată că odată, într-o zi posomorită de vară, în vîrful povîrnişului a apărut o femeie îmbrăcată orăşeneşte. Punîndu-şi mîna streaşină la ochi şi mişcîndu-şi uşor capul, a început să examineze zona noastră de sus. În diferitele curți ale închisorii se plimbau la această oră numeroşi deținuți din trei celule mari. Şi printre aceste trei sute de furnici înghesuite, cărora nu le puteai distinge chipul, ea voia să-l vadă în această prăpastie pe bărbatul său! Oare spera să i-l arate inima? Pesemne că nu-i aprobaseră întîlnirea şi atunci a urcat pe acel povîrniş. Toți deținuții din cele trei curți au observat-o şi se uitau la ea. Jos, în vale, nu bătea vîntul, dar acolo, sus, bătea zdravăn, îi fîlfîia rochia lungă şi jacheta, îi flutura părul, mărturisind toată dragostea şi neliniştea de care era cuprinsă.

Cred că statuia acestei femei, aşezată chiar acolo pe colina de deasupra închisorii, cu fața spre Porțile Jiguli, cum stătea ea, ar putea să explice destule lucruri nepoților noştri*.

Multă vreme au lăsat-o în pace, presemne că garda nu avea chef să urce pînă acolo. Apoi a urcat un soldat, a început să strige, să dea din mîini şi a alungat-o.

Închisoarea de tranzit îl mai înzestrează pe deținut şi cu un orizont larg, cu o privire de perspectivă. Cum se spune: n-am ce mînca, dar trăiesc bine. În mişcarea neostoită de aici, în succesiunea zecilor şi sutelor de inşi, în sinceritatea povestirilor şi conversațiilor (în lagăr nu poți să vorbeşti aşa, întotdeauna te temi să nu calci pe tentaculele colaboratorului operativ), te înviorezi, te aeriseşti, te limpezeşti şi începi să înțelegi mai bine ce se întîmplă cu tine, cu poporul şi chiar cu lumea întreagă. Un tip excentric din celulă îți poate revela nişte lucruri pe care nu le-ai citit niciodată, nicăieri.

*Căci poate vreodată această istorie secretă, această istorie aproape pierdută a Arhipelagului nostru va fi reflectată şi în monumente! Eu, de pildă, am dinaintea ochilor încă unul: undeva pe Kolîma, pe un loc înalt - un Stalin de dimensiuni gigantice, aşa cum ar fi visat el să se vadă. Cu mustățile de mai mulți metri, cu rînjetul unui comandant de lagăr, cu o mînă trăgînd hățurile, cu alta fluturînd biciul ca să lovească atelajul alcătuit din sute de oameni, înhămați cîte cinci şi opintindu-se din greu. Această statuie ar arăta foarte bine la marginea peninsulei Ciukotka, lîngă stîmtoarea Bering. (Aceste rînduri erau scrise cînd am citit Basorelief pe stîncă de Aldan-Semionov(6). Chiar şi în această nuvelă cenzurată există ceva asemănător. Se spune că pe înălțimea Mogutova din podişul Jiguli, deasupra Volgăi, la un kilometru de lagăr, a existat un Stalin uriaş, pictat pe stîncă în ulei, ce putea fi văzut de pe puntea vapoarelor.

Pe neaşteptate, în celulă este adusă o minune: un tînăr militar înalt cu profil roman, cu părul blond, ondulat şi netuns, în uniformă engleză, parcă descins direct de pe ţărmul Normandiei, un ofiţer al trupelor de invazie. Ţinuta lui este atît de mîndră, ca şi cum ar aştepta să se ridice toţi în picioare în faţa lui. Însă, de fapt, el nu se aştepta că va fi introdus printre prieteni: este închis de doi ani, dar încă n-a stat într-o celulă, şi aici, la închisoarea de tranzit, a fost adus în secret într-un compartiment separat, şi acum iată, pe neaşteptate, din greşeală sau cu bună ştiinţă, a fost introdus în grajdul nostru comun. Face cîţiva paşi prin celulă, observă un ofiţer german în uniforma Wehrmachtului, începe să vorbească cu el în germană şi se încing într-o discuţie atît de înverşunată, încît ai fi zis că-s gata să folosească armele, dacă ar fi avut. Trecuseră cinci ani de la război, şi cum ni se împuiase capul că în Occident războiul fusese doar de formă, acum priveam contrariaţi la furia lor reciprocă: cît a stat printre noi acest neamţ, n-am avut nici un conflict cu el.

Nimeni n-ar fi crezut povestirea lui Eric Arvid Andersen, dacă n-ar fi fost capul lui cruţat de tunsoare - un miracol în tot GULAG-ul. Şi această înfăţişare de străin, şi faptul că putea să discute liber în engleză şi germană. După spusele lui, nu era fiul unui milionar, ci al unui milardar suedez (să admitem că a exagerat), după mamă - nepotul generalului englez Robertson, comandantul zonei engleze de ocupaţie din Germania. Cetăţean suedez, s-a înrolat ca voluntar în armata engleză şi, într-adevăr, a debarcat în Normandia. După război a devenit ofiţer activ în armata suedeză, însă era preocupat şi de probleme sociale, setea de socialism era în el mai puternică decît ataşamentul faţă de capitalurile tatălui. Urmărea cu profundă simpatie socialismul sovietic şi chiar s-a convins pe viu de înflorirea lui cînd a venit la Moscova ca membru al delegaţiei militare suedeze. Aici li s-au organizat banchete şi au fost duşi la vile în afara oraşului, şi acolo nu le-a fost deloc îngreunat contactul cu cetăţeni sovietici simpli: cu artiste frumuşele, care nu se grăbeau la nici un serviciu şi îşi petreceau bucuroase vremea cu ei, chiar şi între patru ochi. Convins definitiv de triumful orînduirii noastre, la întoarcerea în Occident, Eric a publicat în presă articole în care apăra şi proslăvea socialismul sovietic. Cu asta însă a exagerat şi s-a nenorocit. Exact în aceşti ani, 1947-1948, căutau să adune de pretutindeni tineri din Occident cu vederi progresiste, gata să renege capitalismul (şi părea că era de ajuns să mai recruteze vreo douăzeci, şi Occidentul se va cutremura şi se va prăbuşi). După articolele publicate, Eric a fost socotit potrivit pentru această serie. În vremea aceea făcea serviciul în Berlinul Occidental, şi, cum soţia era în Suedia, Eric, dintr-o slăbiciune bărbătească scuzabilă, vizita uneori o nemţoaică necăsătorită din Berlinul de Est. Acolo l-au prins într-o noapte şi l-au legat (oare nu la astfel de cazuri se referă proverbul: „S-a dus la o văduvioară şi-a ajuns la închisoare"? De cînd lumea este aşa, nu era el cel dintîi). L-au adus la Mos-

cova, unde Gromîko(7), care cîndva dejunase în casa tatălui său de la Stockholm şi îl cunoştea personal pe fiu, vrînd să-i întoarcă ospitalitatea, i-a propus tînărului să afurisească în mod public şi capitalismul, şi pe tatăl său. Pentru asta, fiului i se va asigura neîntîrziat o viață de capitalist pînă la sfîrşitul zilelor. Însă cu toate că Eric nu pierdea nimic din punct de vedere material, spre uimirea lui Gromîko, el s-a arătat indignat şi a început să pronunțe cuvinte injurioase. Necrezînd în fermitatea lui, l-au închis la o vilă de lîngă Moscova, unde îl hrăneau ca pe un prinț din basme (uneori îl supuneau la „represalii îngrozitoare" : nu mai veneau să ia comanda pentru meniul de a doua zi, şi în loc de puiul preferat îi aduceau antricot). I-au ticsit camera cu operele lui Marx-Engels-Lenin-Stalin şi au aşteptat un an, crezînd că se va reeduca. Spre surpriza lor, acest lucru nu s-a întîmplat. Atunci au plasat pe lîngă el un fost general-locotenent, care făcuse doi ani de lagăr la Norilsk. Probabil socoteau că general-locotenentul va izbuti să plece capul lui Eric în fața grozăviilor lagărului. Dar general-locotenentul şi-a îndeplinit prost această misiune ori nu a vrut să şi-o îndeplinească. În vreo zece luni de convietuire, el n-a făcut decît să-l învețe pe Eric rusească lui stricată şi să-i întrețină repulsia ce se născuse în el, pentru chipiele albastre. În vara lui 1950, Eric a fost chemat încă o dată la Vîşinski, el a refuzat încă o dată (împotriva tuturor regulilor, călcînd în picioare existența cu conştiința!). Atunci însuşi Abakumov i-a citit lui Eric hotărîrea prin care era condamnat la douăzeci de ani de închisoare (pentru ce?). Nici ei nu erau bucuroşi că se încurcaseră cu acest neisprăvit, însă nu puteau să-i dea drumul îndărăt în Occident. Şi atunci l-au transportat în compartimentul separat, atunci a ascultat prin perete povestea fetei din Moscova, iar dimineața a văzut pe fereastră Rusia din Riazan cu acoperişuri din paie putrede.

Aceşti doi ani i-au întărit foarte mult încrederea în Occident. El credea orbeşte în Occident, nu voia să-i recunoască slăbiciunile, considera invincibile armatele occidentale, iar pe politicienii lui - infailibili. El n-a crezut relatarea noastră, că în timp ce el a fost închis, Stalin a hotărît blocada Berlinului şi că ea a mers ca pe roate. Gîtul alb ca laptele al lui Eric şi obrajii lui crem-gălbui deveneau stacojii de indignare cînd noi ne băteam joc de Churchill şi de Roosevelt. Era, de asemenea, convins că Occidentul nu va tolera recluziunea lui, a lui Eric; că, primind informații de la închisoarea de tranzit din Kuibîşev, serviciile de spionaj vor afla că Eric nu s-a înecat la Berlin, în Spree, ci zace la închisoare în Uniune, şi va fi răscumpărat ori schimbat. (Prin această credință în caracterul special al destinului său printre alte destine de puşcăriaşi el amintea de ortodocşii noştri comunişti bine intenționați.) În ciuda controverselor aprinse, el ne-a invitat, pe Panin şi pe mine, să-l vizităm la Stockholm, cînd vom avea ocazia („Pe noi ne cunoaşte toată lumea, spunea el, surîzînd obosit. Tatăl meu întreține aproape toată curtea regelui Suediei").

Deocamdată, însă, fiul miliardarului nu avea cu ce să se şteargă, şi eu i-am dăruit un prosop, cam uzat, căci aveam două. Curînd l-au trimis mai departe cu convoiul*.
Şi transferurile continuă. Ba introduc, ba scot, cîte unul ori în grup, îi mînă cu convoiul care încotro. Aparent, această mişcare este operativă, planificată şi bine gîndită, nici nu îți vine să crezi cît este de absurdă.
În 1949 sunt create lagărele speciale şi din hotărîrea supremă a nu ştiu cui, mulțimi de femei sunt transferate din lagărele nordului european al Rusiei şi din cele de dincolo de Volga - prin tranzitul din Sverdlovsk - în Siberia, în Taişet, în Oziornîi. Dar în anul 1950, cineva a găsit că e mai comod să concentreze femeile nu în lagărul din Oziornîi, ci în Dubrovnoe - în Temnikov, în Mordovia. Şi iată-le pe aceste femei, bucurîndu-se de toate condițiile călătoriilor gulagoviste, cum se îndreaptă spre apus, trecînd prin aceeaşi închisoare de tranzit din Sverdlovsk. În anul 1951 sunt create noi lagăre speciale în regiunea Kemerovo: iată unde este necesară munca femeilor! Şi ghinionistele femei sunt chinuite acum în lagărele din Kemerovo, unde au ajuns trecînd tot prin blestematul tranzit din Sverdlovsk. A sosit epoca eliberării - dar nu pentru toate! Iar acele femei, care au rămas să-şi continue condamnarea în timpul dezghețului general de sub Hruşciov, sunt aruncate iar din Siberia, prin închisoarea de tranzit din Sverdlovsk, în Mordovia: va fi mai sigur dacă sunt adunate laolaltă.
Păi da, noi avem economie închisă, toate insulițele sunt ale noastre şi pentru omul rus distanțele nu sunt atît de mari.
Aşa ceva putea să pățească şi cîte un nenorocit de zek separat.
Şendrik, un flăcău voinic şi vesel, cu fața simplă, cum se spune, munea cinstit într-unul din lagărele din Kuibîşev şi nu simțea năpasta deasura lui. Şi totuşi ea l-a lovit. Î lagăr s-a primit o dispoziție urgentă, şi nu a oricui, ci chiar a ministrului afacerilor interne (de unde putea ministrul să afle de existența lui Şendrik?)! - Şendrik să fie adus de urgență la Mosova, la închisoarea Nr. 18. L-au înhățat, l-au tîrît la închisoarea de tranzit din Kuibîşev, de acolo, fără a mai zăbovi – la Moscova, dar în nici o

*De atunci i-am întrebat pe suedezii întîlniți întîinplător sau pe cei care călătoreau în Suedia: cum să găsesc această familie? Au auzit de acest om care a dispărut? La întrebarea mea toți zîmbeau: Andersen în Suedia este precum Ivanov în Rusia, iar acel miliardar nu există. Şi doar acum. după douăzeci şi doi de ani, recitind această căite, am avut o revelație: păi. sigur, i s-a interzis să-şi spună numele şi prenumele adevărate! Desigur, l-a prevenit Abakumov că, în cazul cînd va vorbi, îl va distruge. Şi el a pornit prin închisorile de tranzit ca un Ivanov suedez. Şi doar prin nişte detalii secundare ale biografiei lui lăsa în memoria celor pe care îi întîlnea întîmplător o urmă a vieții lui distruse. Mai spera ca orice om să şi-o salveze, ca şi milioanele de mieluşei din această carte: deocamdată o să stea la închisoare, pe urmă Occidentul indignat o să -l elibereze. Nu înțelegea tăria Răsăritului. Şi nu înțelegea că un asemenea martor, care a dat dovadă de o fermitate cum nu s-a văzut în acest Occident lipsit de vlagă, nu va fi eliberat în veci. Dar poate că încă mai trăieşte. (Notă din anul 1972)

închisoare Nr. 18, ci, împreună cu toți ceilalți, la bine cunoscuta Krasnaia Presnia. (Şendrik nu ştia nimic de Nr. 18, lui nu-i spuseseră.) Dar năpasta lui nu dormea: n-au trecut nici două zile şi l-au aruncat într-un convoi, şi acum l-au dus în Peciora. Dincolo de fereastra vagonului, natura devenea tot mai săracă şi mai posomorîtă. Flăcăul s-a înfricoşat: el ştia de ordinul ministrului, şi, dacă îl expediază atît de rapid la nord, înseamnă că ministrul poseda materiale de temut împotriva lui. La toate neplăcerile îndurate pe drum s-a mai adăugat şi aceea că i-au furat rația de pîine pe trei zile, şi la Peciora a ajuns clătinîndu-se. Peciora l-a primit cu ostilitate: l-au trimis la muncă pe timp de zloată, flămînd şi fără să-l lase să se instaleze. În două zile n-a izbutit să-şi usuce cămaşa nici măcar o dată şi nici să-şi umple salteaua cu crenguțe de brad, că i-au ordonat să predea tot ce primise în dotare şi din nou l-au luat şi l-au dus şi mai departe - la Vorkuta. După cum se vedea, ministrul hotărîse să-l piardă pe Şendrik, e drept, nu doar pe el, ci întreg convoiul. La Vorkuta nu s-au atins de el o lună întreagă. Mergea la muncile comune, încă nu îşi revenise de pe urma strămutărilor, dar începea să se împace cu soarta sa de dincolo de cercul polar. Pe neaşteptate, într-o zi l-au scos din mină, l-au adus cu sufletul la gură în lagăr să predea efectele şi peste o oră l-au pornit spre sud. Asta semăna, fără nici o îndoială, a răfuială personală! L-au adus la Moscova, la închisoarea Nr. 18. L-au ținut o lună în celulă. Pe urmă l-a chemat nu ştiu ce locotenent-colonel şi l-a întrebat: „Unde ați dispărut? Este adevărat că sunteți tehnician constructor de maşini?" Şendrik a încuviințat. Şi atunci l-au luat să-l ducă în insulele Paradisului! (Da, există şi asemenea insule în Arhipelag!)

Acest du-te-vino de oameni, aceste destine şi aceste povestiri înfrumusețează foarte mult viața închisorilor de tranzit. Şi veteranii lagărelor te povățuiesc: stai culcat şi nu te încontra! Aici primeşti rația garantată* şi nu e nevoie să munceşti. Cînd nu este prea mare înghesuială, poți să dormi pe săturate. Întinde-te şi stai culcat de la o ciorbă la cealaltă. Nu mănînci pe săturate, dar dormi pe săturate. Numai cel care a trecut prin muncile comune din lagăr, poate înțelege că închisoarea de tranzit este casă de odihnă, fericire în drumul nostru. Şi încă un avantaj: cînd dormi ziua, condamnarea trece mai repede. Să-ți omori ziua, că noaptea nu se vede!

Este drept, ştiind că munca l-a creat pe om şi numai munca îl reeducă pe criminal, avînd uneori nişte munci auxiliare de făcut, alteori angajîndu-se să-şi consolideze finanțele pe degeaba, stăpînii închisorilor de tranzit trimit la muncă şi această forță de muncă aflată în trecere.

În acelaşi tranzit din Kotlas, înainte de război, această muncă nu era defel mai uşoară decît cea din lagăr. Într-o zi de iarnă, şase-şapte deți-

*Rație garantată de GULag cînd nu exista de lucru.

nuți slăbiți, înhămați la o sanie, în mod obişnuit trasă de un tractor (!), trebuiau s-o tragă doisprezece kilometri pe fluviul Dvina pînă la gura rîului Vîcegda. Ei se poticneau şi cădeau în zăpadă, sania se împotmolea. Se pare că nu putea fi născocită o muncă mai istovitoare! Însă asta nu era muncă, ci doar un exercițiu de încălzire. Acolo, la gura Vîcegdei, sania trebuia încărcată cu zece metri cubi de lemne şi, în aceeaşi formație, acelaşi atelaj (Repin(8) nu mai este, iar pentru pictorii contemporani acesta nu constituie un subiect, ci ar însemna o copie grosolană după natură), trebuia tras pînă la punctul de tranzit! Astfel încît ce să mai vorbim de lagăr?! Eşti mort înainte de a ajunge în el. (Brigadierul acestor lucrări era Kolupaev, iar mîrțoagele - inginer electrician Dmitriev, locotenent-colonelul de intendență Beliaev, cunoscutul nostru Vasili Vlasov şi alții - pe care azi nu-i mai poți aduna la un loc.)
În timpul războiului, închisoarea de tranzit din Arzamas îşi hrănea deținuții cu frunze de sfeclă, în schimb îi punea să muncească permanent. Pe lîngă ea funcționau ateliere de croitorie, un atelier de pîslari (să clăteşti căputele de lînă în apă fierbinte în care s-au adăugat acizi).
La Krasnaia Presnia, în vara anului 1945, ne duceam să muncim ca voluntari doar ca să ieşim din celulele înăbuşitoare, să muncim pentru dreptul de a respira o zi întreagă aer curat; pentru dreptul de a şedea fără oprelişti şi fără să te grăbeşti în closetul din scînduri (iată ce mijloc de stimulare se scapă deseori din vedere!), încălzit de soarele din august (erau zilele Potsdamului şi Hiroshimei), cu zumzăitul paşnic al unei albine solitare; în sfîrşit, pentru dreptul de a primi seara o sută de grame de pîine în plus. Ne duceau pe cheiul rîului Moscova, unde se descărcau lemne. Trebuia să rostogolim buşteni dintr-o stivă şi să-i aranjăm în altă stivă. Era mai multă cheltuială de forțe, decît compensații şi totuşi, ne duceam acolo cu plăcere.
De multe ori mă înroşesc cînd îmi amintesc de anii tinereții (şi anii tinereții mele i-am petrecut acolo). Dar din ceea ce te întristează tragi învățăminte. S-a dovedit că de pe epoleții de ofițeri, care numai doi anişori au tresăltat pe umerii mei, s-a scuturat pulbere de aur otrăvită, ce s-a depus în adînciturile dintre coastele mele. În acea dană fluvială, tot un fel de lagăr mai mic, căci era împrejmuit de o zonă cu turnuri de pază, noi eram muncitori din afară, temporari, şi niciodată nu s-a zvonit măcar că s-ar putea să ne lase să ne ispăşim condamnarea în acest lagăr mic. Însă cînd ne-au aliniat pentru prima dată, şi cînd dispecerul-distribuitor a trecut de-a lungul rîndului să aleagă din ochi brigadieri temporari, inima mea meschină bătea să se spargă sub bluza militară: pe mine, pe mine, alege-mă pe mine!
Nu m-a ales. Dar de ce voiam asta? Aş fi făcut şi mai multe greşeli de care să-mi fie ruşine.
O, ce greu este să te dezbari de gustul puterii!... Acest lucru trebuie înțeles.

***

A fost o vreme cînd Krasnaia Presnia aproape că devenise capitala GULAG-ului, în sensul că ori încotro ai fi plecat, nu puteai s-o ocoleşti, cum de altfel nu puteai să ocoleşti nicicum Moscova. Aşa cum de la Taşkent la Soci şi din Cernigov la Minsk cel mai comod este să treci prin Moscova, tot aşa şi deţinuţii, care plecau în diferite direcţii ori veneau de pretutindeni, treceau prin Presnia. Tocmai în această perioadă am nimerit şi eu acolo. Presnia stătea să se prăbuşească de atîta aglomeraţie. S-au apucat să construiască un corp nou. Doar trenurile directe, cu vagoane de transportat animale, încărcate cu deţinuţi condamnaţi de serviciile de contrainformaţii ocoleau Moscova pe linia de centură, care trecea chiar pe lîngă Presnia, salutînd-o, poate, cu şuierat de sirenă.

Dar sosind la Moscova ca să schimbăm trenul, mai posedăm totuşi un bilet şi nutrim speranţa ca mai devreme ori mai tîrziu să pornim în direcţia ce ne-a fost destinată. La Presnia, la sfîrşitul războiului şi în anii următori, nu doar cei sosiţi, dar nici persoane marcante, nici chiar şefii GULag-ului nu puteau să ştie cine şi încotro va pleca acum. Atunci, rînduielile închisorilor nu erau cristalizate precum în anii '50, nimănui nu i se prescria nici un itinerar şi nici un punct de destinaţie, cel mult cîteva note de serviciu: „Pază severă!", „A nu se folosi decît la munci comune!" Pachete cu dosarele deţinuţilor, mape hărtănite, unele dintre ele legate cu sfoară de cînepă ori cu surogatul ei din hîrtie, erau cărate de sergenţii din escortă în clădirea separată, construită din lemn, a cancelariei închisorii şi aruncate pe rafturi, pe mese, sub mese, sub scaune sau pur şi simplu pe duşumea în culoar (aşa cum prototipurile lor zăceau în celule), se dezlegau, se împrăştiau şi se amestecau. Una, două, trei camere erau ticsite cu aceste dosare amestecate. Secretarele de la cancelaria închisorii - femei libere, bine hrănite şi leneşe, îmbrăcate în rochii înflorate, asudau din pricina zăpuşelii, îşi făceau vînt cu evantaie improvizate şi flirtau cu ofiţerii din închisoare sau din escortă. Nici una dintre ele nu dorea şi nu avea putere să scormonească în acest haos. Însă eşaloanele trebuiau să pornească! De cîteva ori pe săptămînă cîte un tren cu vagoane roşii. Şi în fiecare zi, cîte o sută de oameni erau expediaţi cu camioanele în lagărele din apropiere. Dosarul fiecărui zek trebuia să fie trimis o dată cu el. Dar cine să se ocupe de ele în această harababură, cine să le sorteze şi să alcătuiască convoaiele?

Această treabă a fost încredinţată cîtorva dispeceri-distribuitori de munci - aleşi dintre dini ori semicolori*, dintre „slujbaşii" închisorii de tranzit. Ei umblau liberi pe coridoarele închisorii, intrau în clădirea can-

*Semicolorul este acela care prin spirit se apropie de lumea hoţilor, care se străduieşte să-şi însuşească legile lor, dar încă nu a fost acceptat în mediul acestora.

celariei. De ei depindea ca dosarul tău să fie introdus într-un convoi rău, sau să-şi înconvoaie spinarea îndelung ca să-l găsească şi să-l plaseze într-unul bun. (Novicii nu se înşelau crezînd că există lagăre ale morţii, dar se înşelau amarnic, crezînd că există altele mai bune. „Bune" nu pot fi lagărele, ci doar unele destine în aceste lagăre, iar asta nu se aranjează decît acolo, pe loc.) Că întreg viitorul deţinuţilor depindea de un alt deţinut ca şi ei, cu care poate ar trebui să găsească un prilej să stea de vorbă (chiar prin intermediul băieşului), căruia poate că ar trebui să-i strecoare ceva spagă (chiar prin intermediul magazionerului) - era chiar mai rău decît dacă destinul i-ar fi fost hotărît orbeşte de rostogolirea zarurilor. Această posibilitate nevăzută şi ratată de a merge la Nalcik în loc de Norilsk în schimbul unei scurte de piele, la Serebrianîi Bor în loc de Taişet - în schimbul unui kilogram de slănină (şi s-ar putea să te lipseşti şi de scurtă, şi de slănină degeaba) nu făcea decît să rănească şi să agite sufletele obosite. Poate că cineva a reuşit, poate că cineva s-a aranjat în felul acesta, dar erau mai fericiţi aceia care n-au avut nimic de dat ori s-au ferit de această ispită.

Această supunere în faţa destinului, faptul de a nu lăsa voinţa să-ţi organizeze viaţa, recunoaşterea faptului că este imposibil să prevezi ce este mai bun şi ce este mai rău, dar că este uşor să faci un pas pe care pe urmă îl vei regreta - toate acestea îl eliberează pe deţinut de o parte a lanţurilor sale, îl face mai liniştit şi îi conferă chiar un aer de măreţie.

Astfel, deţinuţii şedeau întinşi de-a valma în celule, iar destinele lor zăceau în teancuri neclintite în camerele cancelariei închisorii. Dispecerii luau dosarele din colţul cel mai accesibil. Şi se întîmpla că unii zeki se sufocau cîte două şi cîte trei luni în această Presnia blestemată. Alţii însă treceau prin ea cu viteză de meteoriţi. Din pricina acestei aglomeraţii, din pricina grabei şi dezordinilor cu dosarele, la Presnia (ca de altfel şi în alte închisori de tranzit) avea loc schimbul de condamnări. Pe cei cu Cincizeci şi Opt nu-i păştea acest pericol, deoarece condamnările lor, parafrazîndu-l pe Gorki, erau Condamnări cu literă mare, fuseseră concepute mari, iar cînd totuşi parcă se apropiau de sfîrşit - nu se apropiau cîtuşi de puţin, însă hoţii şi ucigaşii de mare calibru erau interesaţi să facă schimb cu vreun prostănac de drept comun. Şi ei, ori acoliţii lor, se dădeau pe lîngă acesta şi începeau să-l chestioneze cu simpatie, iar el neştiind că un condamnat pe termen scurt, aflîndu-se într-o închisoare de tranzit, nu trebuie să dezvăluie nimic despre sine, începea să spună sincer că se numeşte, să zicem, Vasili Parfionîci Evraşkin, născut în 1913 la Semidubie, unde locuia şi acum. Condamnat la un an, articolul 109, neglijenţă în muncă. Pe urmă, acest Evraşkin a adormit, dar poate că n-a adormit, dar în celulă era atîta larmă, iar lîngă ghişeul deschis înghesuiala e atît de mare, încît este imposibil să te apropii ca să auzi cum dincolo, în coridor este strigată în viteză lista celor ce vor pleca în convoi. Cîteva nume le-au strigat de două ori, apoi

cei de la uşă au strigat în celulă, dar pe Evraşkin nu l-au strigat, pentru că îndată ce acest nume a fost strigat în coridor, banditul linguşitor (se pricep cînd trebuie) şi-a vîrît mutra prin ghişeu şi a răspuns iute şi încet: „Vasili Parfionîci, anul 1913, satul Semidubie, articolul 109, un an", şi a dat fuga după lucruri. Adevăratul Evraşkin, a căscat, s-a întins pe pat, aşteptînd răbdător strigarea de mîine. Aşa a aşteptat o săptămînă, o lună, apoi a îndrăznit să-l deranjeze pe şeful pavilionului: pe el de ce nu îl cheamă să-l trimită cu convoiul? (Pe un oarecare Zviaga îl strigă în fiecare zi prin toate celulele.) Şi cînd peste o lună sau peste o jumătate de an se învrednicesc să-i strige la apel după dosare, la urmă rămîne doar dosarul lui Zviaga: recidivist, dublu asasinat şi jefuirea unui magazin, zece ani - şi un deținut mic şi sfios, care se dă drept Evraşkin. Din fotografie nu se desluşeşte nimic, dar el este Zviaga şi trebuie ascuns la Ivdel - lagăr disciplinar, altfel trebuie să se recunoască greşeala săvîrşită de închisoare. (Dar nimeni nu ştie încotro a plecat cu convoiul falsul Evraşkin, nu mai există nici o listă. Cu termenul lui de un an însă a nimerit la munci agricole, nu se mai află sub escortă, i s-au socotit trei zile pentru una ori a evadat şi se află de mult acasă, sau mai precis - la închisoare, executînd o nouă condamnare.) Existau şi tipi originali care îşi vindeau pedepsele scurte pentru un kilogram sau două de slănină.
Socoteau că ulterior oricum se vor lămuri, şi identitatea lor va fi restabilită, în parte e adevărat*.
În anii cînd dosarele deținuților nu prevedeau destinația finală, închisorile de tranzit se transformaseră în piețe de sclavi. Cumpărătorii deveniseră oaspeți doriți în închisorile de tranzit, acest cuvînt se auzea şi se rostea tot mai des în celule fără nici o ironie. Aşa cum peste tot în industrie au început să nu mai aibă răbdare să aştepte ce li se trimite de la centru prin repartiție, ci să-şi trimită emisarii lor - „acceleratori" şi „urmăritori", tot aşa şi în GULAG: indigenii din insule mureau pe capete; deşi nu costau nici o rublă, figurau la socoteală, şi administrația trebuia să se îngrijească să aducă alții ca să nu scadă planul. Cumpărătorii trebuiau să fie oameni isteți, cu ochiul format, să examineze bine ceea ce cumpără, şi să nu îngăduie să li se vîre pe gît deținuți care de-abia îşi mai duc zilele ori invalizi. Nu erau buni cumpărători cei care îşi alegeau convoiul după dosare. Negustorii conştiincioşi cereau să li se expună marfa vie şi goală. Aşa se şi spunea - marfă, şi nu zîmbea nimeni. „Ei, ce marfă ați adus?", a întrebat un cumpărător la gara închisorii Butîrki, cercetînd-o cu de-amănuntul pe Ira Kalina, de şaptesprezece ani.
Natura umană, chiar dadă se schimbă, nu o face cu mult mai repede decît aspectul geologic al Pămîntului. Şi acelaşi sentiment de curiozita-

*De altminteri, cum scrie P. Iakuhovici despre deținuții porecliți „mîncători de posmagi", vînzarea condamnărilor exista şi în secolul trecut, era un truc vechi.

te, desfătare şi plăcere a încercării pe care îl simţeau negustorii în piaţa de sclave cu douăzeci şi cinci de veacuri în urmă, îi stăpînea, fireşte, şi pe funcţionarii gulagovişti la închisoarea Usman, în anul 1947, cînd ei, vreo douăzeci de bărbaţi în uniforme MVD, s-au aşezat la cîteva mese, aşternute cu cearceafuri (pentru a conferi importanţă momentului, altfel ar fi fost cam jenant), în timp ce deţinutele, care se dezbrăcaseră într-o boxă alăturată, trebuiau să se perinde goale şi desculţe prin faţa lor, să se întoarcă roată, să se oprească, să răspundă la întrebări. „Mîinile la o parte!" le ordonau acelora care adoptau poza de apărare a statuilor antice (căci ofiţerii îşi alegeau în mod serios amante, pentru ei şi pentru anturajul lor).
Astfel, în felurite ipostaze, umbra grea a bătăliei penitenciare de mîine îi ascunde deţinutului novice bucuriile inocente ale închisorii de tranzit.
Pentru două nopţi, în celula noastră de la Presnia a fost introdus un deţinut cu repartiţie specială, care s-a întins alături de mine. El avea repartiţie specială, adică la Administraţia Centrală i s-a eliberat o scrisoare de însoţire care îl urma din lagăr în lagăr, în care se menţiona că el este tehnician constructor şi, în noul loc, trebuie folosit doar ca atare. Călătoreşte cu vagon-zak-ul, stă în celule comune la închisorile de tranzit, dar sufletul lui nu tremură: este apărat de scrisoarea de însoţire, nu va fi trimis să doboare copaci.
O expresie hotărîtă, revelînd cruzime, constituia trăsătura principală a acestui deţinut trecut prin lagăre, care îşi ispăşise o mare parte din pedeapsă, (încă nu ştiam că o expresie identică se va aşterne cu timpul şi pe feţele noastre, ale tuturor, pentru că expresia plină de cruzime şi fermitate constituie trăsătura naţională a insularilor din GULAG. Exemplarele cu o expresie blîndă, concesivă, se prăpădesc repede în insule.) Privea cu amuzament prima noastră bălăceală, ca şi cum ar ti privit nişte căţeluşi de două săptămîni. Ce ne aşteaptă în lagăr? I-a fost milă de noi şi ne-a povăţuit.
— De la primul pas pe care îl veţi face în lagăr, toţi or să încerce să vă înşele şi să vă fure. Să nu credeţi pe nimeni, decît pe voi înşivă! Să vă uitaţi în jurul vostru: nu se furişează cineva să vă muşte? Cu opt ani în urmă, cînd am ajuns în lagărul din Kargopol, eram la fel de naiv ca şi voi. Ne-au dat jos din tren, şi escorta se pregătea să ne conducă: pînă în lagăr erau zece kilometri, zăpadă moale, adîncă. Se apropie de noi trei sănii. Un nene voinic, pe care escorta îl lasă în pace, ne spune: „Fraţilor, aşezaţi lucrurile în sănii, vi le ducem noi!" Ne aducem aminte - am citit în literatură - că lucrurile deţinuţilor sunt cărate cu căruţele. Ne-am zis: nu sunt chiar lipsiţi de omenie cei din lagăr, se îngrijesc de noi. Am aşezat lucrurile. Săniile au plecat. Şi duse au fost. Nu le-am mai văzut niciodată. Nici măcar ambalajele goale.
— Dar cum se poate întîmpla una ca asta? Ce, acolo nu există lege?
— Nu puneţi întrebări stupide. Există lege. Legea este taigaua. Adevăr

însă n-a existat niciodată în GULAG şi nici nu va exista. Această întîmplare din Kargopol este simbolul GULAG-ului. Apoi nu uitați: în lagăr nimeni nu face nimic pe degeaba, din bunătatea sufletului. Aici, totul se plăteşte. Dacă vi se propune ceva dezinteresat, să ştiți că vi se pune la cale o festă, că asta e o provocare. Şi, lucrul cel mai important: să evitați muncile comune! Să le evitați chiar din prima zi! Dacă din prima zi ați ajuns la munci comune - sunteți pierduți, pentru totdeauna.

— Muncile comune?...

— Muncile comune sunt muncile principale, muncile de bază, care se execută în lagărul respectiv. Cu aceste munci sunt ocupați optzeci la sută dintre deținuți. Şi toți dau ortul popii. Toți pînă la unul. Şi în locul lor aduc alții noi - tot pentru comune. Acolo sunteți storşi de ultimele puteri. Şi întotdeauna veți fi flămînzi. Şi întotdeauna veți fi uzi. Şi fără încălțări. Şi furați, şi înşelați la măsurarea şi cîntărirea normei. Şi veți locui în cele mai proaste barăci. Şi nimeni nu se va îngriji de sănătatea voastră, în lagăr trăiesc doar cei care nu muncesc la comune, încercați cu orice preț să nu ajungeți la comune! Chiar din prima zi.

Cu orice preț!

Cu orice preț?...

La Krasnaia Presnia am acceptat şi mi-am însuşit sfaturile - cîtuşi de puțin exagerate - ale crudului deținut cu repartiție specială, însă am uitat să-l întreb: care este măsura acestui preț? Care este limita lui?

Capitolul 3

CARAVANELE ROBILOR

ESTE un CHIN să călătoreşti cu vagon-zak-ul, cu duba - insuportabil, închisoarea de tranzit îți scoate şi ea sufletul curînd. Cel mai bine ar fi să se elimine toate acestea şi să te expedieze direct în lagăr cu vagoanele roşii.

Ca întotdeauna interesele statului şi interesele individului coincid şi aici. Este avantajos şi pentru stat să expedieze condamnații în lagăr pe o rută directă, fără a mai îngreuna magistralele orăşeneşti, transportul auto şi personalul închisorilor de tranzit. Acest lucru este de mult cunoscut şi perfect asimilat şi în GULAG: caravanele roşcovanelor (vagoane roşii pentru transportul vitelor), caravanele şlepurilor, iar unde nu există nici şine, nici apă-caravanele pedestre (deținuții nu au voie să exploateze caii şi cămilele).

Trenurile roşii sunt întotdeauna avantajoase acolo unde tribunalele lucrează rapid ori acolo unde închisoarea de tranzit este arhiplină şi există posibilitatea să se expedieze dintr-o dată o masă mare de condamnați. Aşa au expediat milioanele de țărani în anii 1929-1931. Aşa au surghiunit Leningradul din Leningrad. Aşa a fost colonizată Kolîma în anii '30: „capitala țării noastre"(1), Moscova, scuipa zilnic cîte un tren dintre acestea pînă la Sovetskaia Găvan, pînă în portul Vanino(2). Şi fiecare centru regional expedia trenuri roşii, doar că nu în fiecare zi. Aşa au colonizat, în 1941, Republica Nemților din ținutul Volgăi în Kazahstan şi de atunci, la fel, toate celelalte naționalități. În 1945, cu astfel de trenuri au transportat pe fiicele şi fiii rătăcitori ai Rusiei din Germania, din Cehoslovacia, din Austria şi pur şi simplu pe toți cei care se apropiau singuri de frontierele occidentale. Aşa au concentrat, în 1949, în lagărele speciale pe toți cei condamnați în virtutea articolului Cincizeci şi Opt.

Vagoanele pentru deținuți circulă conform orarului banal al căilor ferate, trenurile roşii circulă conform unui ordin special semnat de un general important al GULag-ului. Vagon-zak-ul nu poate merge într-un loc pustiu, la locul de destinație există întotdeauna o gară şi un orăşel, chiar dacă este unul prăpădit, şi o închisoare de detenție preventivă cu acoperiş, însă trenul roşu poate merge şi într-un loc pustiu: acolo unde ajunge el, imediat alături se va ridica neîntîrziat din mare, din marea stepei ori a taigalei, o nouă insulă a Arhipelagului.

Dar nu orice vagon roşu şi nu de la început poate să care deținuți: mai întîi el trebuie să fie pregătit. Pregătit nu în sensul la care, poate, s-a gîndit cititorul: că trebuie măturat şi curățat de cărbuni şi de var, care se transportaseră înaintea oamenilor, asta nu se face întotdeauna. Şi pregătit nu în sensul că în caz de iarnă trebuie călăfătuit şi prevăzut cu o

sobă. (Cînd a fost construit tronsonul de cale ferată de la Kniaj-Pogost la Ropcea, care încă nu fusese inclus în reţeaua generală a căilor ferate, au început numaidecît să transporte pe el deţinuţi în vagoane care nu fuseseră prevăzute nici cu sobe, nici cu paturi. Iarna, zeki stăteau întinşi pe duşumeaua acoperită cu zăpadă îngheţată, în vremea cînd încă nu primeau hrană caldă, pentru că trenul izbutea să parcugă această porţiune în mai puţin de douăzeci şi patru de ore. Cine poate, fie şi în gînd, să stea culcat acolo, să supravieţuiască aceste optsprezece-douăzeci de ore - să dea Dumnezeu să supravieţuiască!) Iată despre ce pregătire era vorba: trebuie verificate integritatea şi soliditatea pardoselii, pereţilor şi plafonului vagonului; trebuie zăbrelite trainic micile lui ferestruici, trebuie tăiată în pardoseală o gaură pentru scurgere, şi acest loc trebuie consolidat de jur împrejur cu o garnitură de tablă bătută în multe cuie; trebuie repartizate pe întreaga garnitură în mod egal şi cu frecvenţa necesară vagoanele cu platformă (aici sunt instalate santinelele escortei cu mitraliere), şi dacă sunt puţine platforme – trebuie completate; trebuie instalate scările de urcat pe acoperiş; trebuie stabilite locurile unde vor fi instalate proiectoarele şi asigurată alimentarea lor continuă cu electricitate; trebuie pregătite ciocanele de lemn cu cozi lungi; trebuie ataşat un vagon de călători pentru statul major al convoiului. Dacă nu există - să se instaleze sobe pentru şeful gărzii, pentru agentul operativ al MVD-ului şi pentru escortă; trebuie amenajate bucătării - pentru escortă şi pentru deţinuţi. Şi abia pe urmă se poate trece de-a lungul vagoanelor şi să se scrie cu creta strîmb: „Echipamente speciale" sau „Alimente alterabile". (În Vagonul al şaptelea, Evghenia Ghinzburg a descris foarte pregnant transportul cu vagoanele roşii şi ne scuteşte mult de a intra în detalii.)

După ce pregătirea garniturii a luat sfîrşit, urmează acum complicata operaţie de luptă a îmbarcării deţinuţilor în vagoane. Aici trebuie obligatoriu îndeplinite două obiective importante: să se ferească îmbarcarea de privirile locuitorilor şi să fie terorizaţi deţinuţii.

Îmbarcarea trebuie ascunsă locuitorilor pentru că în tren urcă dintr-o dată circa o mie de persoane (cel puţin douăzeci şi cinci de vagoane) nu este grupul micuţ din vagon-zak, care poate fi încărcat de faţă cu oameni. Toţi ştiu, fireşte, că se fac arestări în fiece zi şi în fiece oră, dar nimeni nu trebuie să se înspăimînte văzîndu-i pe toţi laolaltă. În Oriol, în anul 1938, nu puteai spune că există vreo casă din care să nu fi fost arestat cineva, în plus, căruţele ţărăneşti cu muieri bocind se îngrămădesc în piaţa din faţa închisorii din Oriol, precum la execuţia streliţilor(3) din tabloul lui Surikov. (Ah, cine ar mai putea să picteze aşa ceva? Nici o speranţă: nu e la modă, nu e modern...) Nu trebuie să arătăm oamenilor noştri sovietici că se formează cîte un tren în fiecare zi (la Oriol aşa a fost în acel an). Nici tineretul nu trebuie să vadă: tineretul este viitorul nostru. Iată de ce doar noaptea - noapte de noapte cîteva

luni la rînd - mînă de la închisoare la gară coloanele pedestre ale negrului convoi (dubele sunt ocupate cu noile arestări). Este adevărat că femeile îşi dau seama, fac cum fac şi află - şi iată-le, din tot oraşul, se furişează noaptea la gară şi pîndesc garniturile de pe liniile de garaj, aleargă de-a lungul vagoanelor, poticnindu-se de traverse şi de şine, şi strigă lîngă fiecare vagon: „Cutare nu-i aici?... Cutare şi cutare nu-i?... Şi aleargă spre următorul, iar de acesta se apropie altele: cutare nu-i aici? Şi deodată - un răspuns dintr-un vagon sigilat: „Da! Sunt aici!" sau: „Căutaţi mai departe! Este în alt vagon!" Sau: „Femei! Ascultaţi! Soţia mea stă aici aproape, lîngă gară, daţi fuga şi spuneţi-i!"

Aceste scene nevrednice de modernisnul contemporan sunt dovada organizării defectuase a îmbarcării în tren. Dar din greşeli se învaţă şi iată că din nu ştiu ce noapte garnitura este înconjurată cu un cordon de cîini care mîrîie şi latră.

Şi la Moscova, fie de la vechea închisoare de tranzit de pe Sretenskaia (acum nici deţinuţii nu-şi mai amintesc), fie de la Krasnaia Presnia, îmbarcarea în trenurile roşii se face numai noaptea - este lege.

Totuşi chiar dacă nu are nevoie de strălucirea excesivă a astrului zilei, escorta utilizează sorii nocturni: proiectoarele. Ele sunt comode şi prin faptul că pot fi concentrate în locul dorit, acolo unde deţinuţii stau pe pămînt într-o grămadă speriată în aşteptarea comenzii: „Următorii cinci - drepţi! La vagon - fuga marş!" (Numai fuga marş! Ca să nu privească în jur, să nu gîndească, să fugă ca şi cum ar fi urmărit de cîini şi doar să se teamă să nu cadă.) Şi pe acesta cărăruie denivelată pe care ei aleargă şi pe scara vagonului pe care se caţără. Fasciculele fantomatice şi ostile ale proiectoarelor nu fac numai să lumineze: ele constituie partea importantă a spectacolului organizat pentru înspăimîntarea deţinuţilor, împreună cu strigătele ascuţite, cu ameninţările şi loviturile cu patul armelor; o dată cu comanda: „Culcat la pămînt!" (Iar uneori, precum în acelaşi Oriol, în piaţa de lîngă gară: „în genunchi!" - şi precum nişte pelerini moderni, o mie de oameni îngenunchează); o dată cu această fugă spre vagon absolut inutilă, dar foarte importantă pentru înfricoşare; o dată cu lătratul turbat al cîinilor; o dată cu armele îndreptate asupra voastră (carabine ori automate, în funcţie de deceniu). Important este să fie zdrobită, înfrîntă voinţa deţinutului, ca nici măcar gîndul la fugă să nu i se înfiripe în minte, ca încă multă vreme să nu-şi dea seama de noul lor avantaj: din închisoarea de piatră au trecut într-un vagon din scînduri subţiri.

Dar pentru a izbuti noaptea să îmbarce cu atîta precizie o mie de oameni în vagoane, închisoarea trebuie să-i scoată din celule şi să-i prelucreze pentru plecare cu o dimineaţă înainte, iar escorta, o zi întreagă, să-i ia în primire, şi după ce i-a luat să-i ţină ceasuri întregi, nu în celule, acum în curte, pe pămînt, ca să nu se amestece cu cei din închisoare. Astfel, îmbarcarea nocturnă nu este pentru deţinuţi decît finalul despo-

vărător al unei zile întregi de chinuri istovitoare.
În afara obişnuitelor apeluri, verificări, în afara tunsului, dezinfecţiei şi îmbăierii, partea principală a pregătirii pentru îmbarcare o constituie percheziţia generală. Percheziţia nu este efectuată de către închisoare ci de către escorta care ia în primire. În conformitate cu instrucţiunile privind eşaloanele roşii şi cu propriile considerente privind lupta operativă, escorta trebuie să efectueze această percheziţie în aşa fel, încît să nu lase deţinuţilor nimic care să poată fi folosit la fugă: să se confişte toate obiectele cu vîrf ascuţit şi care taie; să se confişte tot ce este sub formă de praf (praful de dinţi, zahărul tos, sarea, tutunul, ceaiul), pentru a nu putea fi suflate escortei în ochi şi s-o orbească; să se confişte orice fel de funii, sfori, centurile de pantaloni şi altele, deoarece toate pot fi folosite la o eventuală fugă (de obicei şi cureluşele! Şi iată că taie curelele cu care este legată proteza unui deţinut cu un singur picior, şi bietul schilod îşi ia proteza la spinare şi ţopăie într-un picior, susţinut de vecini). Iar celelalte lucruri mai valoroase, precum şi geamantanele, trebuie, conform instrucţiunilor, puse la vagonul de bagaje şi la sfîrşitul drumului înapoiate posesorilor.
Însă e slabă puterea instrucţiunilor din Moscova asupra escortei din Vologda ori Kuibîşev, în schimb, puterea escortei asupra deţinuţilor este concretă. Şi astfel se realizează cel de al treilea obiectiv al operaţiei de îmbarcare: confiscarea, pe bună dreptate, a lucrurilor bune ale duşmanilor poporului în folosul fiilor poporului. „La pămînt!" „În genunchi!" „Dezbrăcaţi-vă!" în aceste comenzi regulamentare ale escortei rezidă puterea fundamentală, cu care nu se discută. Fiindcă un om despuiat îşi pierde siguranţa, el nu poate să se ridice mîndru şi să discute de la egal la egal cu cel îmbrăcat, începe percheziţia (Kuibîşev, vara anului 1946). Despuiaţii se apropie, ţinînd în mîini lucrurile şi hainele de care se dezbrăcaseră. De jur împrejur - puzderie de soldaţi cu atenţia încordată şi bine înarmaţi. Atmosfera creată te face să crezi că nu vor pleca cu convoiul spre lagăr, vor fi numaidecît împuşcaţi sau arşi în camerele de gazare. Escorta se comportă intenţionat cu asprime şi brutalitate, nici un cuvînt rostit cu voce simplă, omenească, fiindcă sarcina este să îi înfricoşeze şi să-i copleşească. Geamantanele sunt golite (lucrurile împrăştiate pe pămînt) şi aruncate într-o grămadă separată.
Portţigaretele, portmoneele şi alte „valori" prăpădite ale deţinuţilor sunt toate confiscate şi, anonime, azvîrlite într-un butoi aflat alături. (Şi tocmai pentru că nu este vorba de un seif, ori de un cufăr, ori de o ladă, ci de un butoi, acest lucru îi năpăstuieşte pe cei despuiaţi şi îi face să considere inutil protestul.) Un om gol nu mai are altă grijă decît să izbutească să-şi strîngă de pe jos boarfele percheziţionate şi să le strîngă într-o bocceluţă ori într-o pătură. Pîslari? Poţi să-i predai, aruncă-i aici, semnează în tabel! (Nu ţi se dă ţie un bon de primire, ci tu semnezi că i-ai aruncat în grămadă!) Şi cînd din curtea închisorii pleacă ultimul

camion cu deținuți, aproape în amurg, aceştia văd cum oamenii din escortă se năpustesc să înhațe din grămadă cele mai bune geamantane de piele şi să aleagă cele mai bune porttțigarete din butoi. Pe urmă se reped la pradă gardienii, iar după ei slujbaşii închisorii de tranzit.
Iată dar care a fost prețul ca să ajungeți în douăzeci şi patru de ore la vagonul de vite! Ei, acum ați urcat uşurați, v-ați înțepat în scîndurile aspre ale priciului comun. Dar care uşurare, care încălzire?! Din nou deținutul este strîns în cleştele frigului şi al foamei, al setei şi al spaimei, al bandiților şi al escortei.
Dacă în vagon există hoți şi bandiți (fireşte, nici în trenurile roşii nu sunt separați), ei ocupă, conform tradiției, locurile cele mai bune pe priciul de sus, lîngă fereastră. Asta, vara. Acum, haideți să ghicim unde sunt locurile lor pe timp de iarnă? Păi în jurul sobiței, fireşte, un cerc strîns în jurul sobiței.
Fostul hoț Minaev îşi aminteşte* că în anul 1949, pe un ger cumplit, vagonul lor a primit pentru tot drumul de la Voronej la Kotlas (asta înseamnă cîteva zile şi nopți) doar trei găleți de cărbuni! Atunci hoții nu numai că au ocupat locurile în jurul sobei, nu numai că au luat fraierilor toate lucrurile călduroase şi le-au îmbrăcat ei, dar nu le-a fost scîrbă să le tragă şi obielele din bocanci şi să le înfăşoare pe picioarele lor de hoți. Să crapi tu astăzi, că eu crap mîine! Ceva mai rău era cu mîncarea: toată rația vagonului o preiau de afară hoții, care îşi aleg ce este mai bun ori cît le este necesar. Loşcilin îşi aminteşte de călătoria lor din 1937, de la Moscova la Pereborî, care a durat trei zile şi trei nopți. Numai pentru trei zile nu găteau mîncare caldă în tren, dădeau doar rația de hrană rece. Hoții au reținut tot zahărul ars, iar pîinea şi scrumbia au permis să fie împărțite; deci nu erau flămînzi. Cînd rația constă din hrană caldă, iar hoții sunt lihniți de foame, atunci tot ei împart şi zămîrca (transportul Chişinău - Peciora, 1945, trei săptămîni). În plus, la drum, hoții nu se dau în lături nici de la mici tîlhării: au văzut că un estonian are dinți de aur - l-au pus jos şi i-au scos dinții cu vătraiul!
Zeki consideră că avantajul trenurilor roşii constă în hrana caldă: în gări izolate (din nou - să nu vadă lumea), trenurile sunt oprite şi în vagoane se distribuie zămîrca şi caşa. Dar şi această hrană caldă se pricep s-o servească de aşa manieră, încît întotdeauna iese cîte ceva anapoda. Ori (ca în acel tren de Chişinău) toarnă ciorba în aceleaşi găleți în care aduc şi cărbunii. Şi n-au cu ce le spăla! Pentru că şi apa de băut în tren este măsurată, este şi mai deficitară decît zămîrca. Cînd sorbi ciorba, mai întîlneşti şi bucățele de cărbune. Ori cînd vin cu ciorba şi caşa la vagon nu aduc suficiente castroane, în loc de patruzeci, numai douăzeci şi cinci, apoi încep să comande numaidecît: „Mai iute, mai iute! A-

*În scrisoarea pe care mi-a adresat-o („Literaturnaia gazeta". 20 noiembrie 1962).

vem de hrănit şi alte vagoane, nu numai pe al vostru!" Cum să mănînci acum? Cum să împărţi? Să torni în castroane în mod echitabil este imposibil, înseamnă că trebuie să pui apreciind din ochi şi mai puţin, să nu greşeşti prea mult. (Primii strigă „Mestecă, mestecă!", ultimii nu zic nimic: să rămînă la fund mai gros.) Primii mănîncă, ultimii aşteaptă - de s-ar putea ca totul să meargă mai repede, nu mai pot de foame, şi ciorba din găleată se răceşte, şi de afară te zoresc mereu: „Ei, aţi terminat? Mai durează?" Acum trebuie împărţit felul doi: nici mai mult, nici mai puţin, nici mai gros, nici mai subţire decît felul întîi. Acum trebuie să apreciezi corect suplimentul şi să torni măcar la doi într-un castron. În toată această vreme, patruzeci de oameni mai mult urmăresc împărţeala şi se chinuie decît mănîncă.

După ce că nu le asigură căldură, nu-i apără de hoţi, nu le dau să bea şi să mănînce omeneşte - nici măcar să doarmă nu-i lasă. Ziua, soldaţii din escortă văd bine trenul întreg şi drumul parcurs, văd că nu a sărit nimeni din tren şi nu s-a culcat pe şine. Noaptea însă îi chinuie vigilenţa. Luînd în mînă ciocanele de lemn cu coada lungă (ciocanul standard pe întregul GULAG), la fiecare oprire din timpul nopţii, ei lovesc în fiecare scîndură a vagonului: nu cumva s-au învrednicit să taie vreuna cu ferăstrăul? La alte opriri, uşa vagonului este deschisă larg. Lumina felinarelor ori chiar raza reflectorului: „Control!". Asta înseamnă să sari în picioare şi să fii gata să fugi încotro vor arăta: toţi la stînga ori toţi la dreapta. Soldaţii sar în vagon cu ciocanele în mînă (alţii, cu automatele, rînjesc de afară aşezaţi în semicerc) şi arată: la stînga! Asta înseamnă că cei din stînga rămîn pe loc, iar cei din dreapta trebuie să treacă iute lîngă ei, sărind unul peste altul ca puricii, cum nimeresc. Cei neîndemînatici, cei neatenţi sunt înghiontiţi cu ciocanele în coaste, în spate - să se învioreze! Cizmele celor din escortă calcă peste culcuşul vostru mizerabil, răvăşesc calabalîcul: soldaţii luminează şi bocănesc cu ciocanele în căutarea tăieturilor de ferăstrău. Nu există nici o fisură, nici o tăietură. Atunci oamenii din escortă trec la mijloc şi încep să vă împingă de la stînga la dreapta, numărînd: „Unu! Doi! Trei!..." Ar fi fost de ajuns să numere pur şi simplu, să dea din deget numai, însă atunci dispărea frica, dar mai concret, mai corect, mai vioi şi mai rapid era să marcheze această numărătoare cu lovituri de ciocan în coaste, în spate, în cap - unde se nimerea. Au sfîrşit de numărat: patruzeci. Acum mai au de răvăşit, de luminat şi ciocănit partea stînga. Gata, au plecat, vagonul a fost încuiat. Pînă la următorea oprire puteţi să dormiţi. (Nu se poate spune că îngrijorarea escortei era întru totul fără temei - cine se pricepe evadează din vagonul roşu. Iată, după ce s-a terminat verificarea scîndurilor cu ciocanul, încep numaidecît să ferestruiasca. Sau, brusc, dimineaţa cînd se distribuie zămîrca, escorta observă că, printre feţe nebărbierite, au apărut cîteva bărbierite. Şi vagonul este înconjurat cu automatele: „Predaţi bricele!". (Erau cîţiva hoţi şi simpatizanţi cu apu-

cături de filfizon, care „se saturaseră" să mai stea nebărbieriți, iar acum trebuiau să predea briciul.)
Trenul roşu se deosebeşte de alte trenuri directe de lungă distanță şi prin faptul că cine s-a urcat în el nu ştie dacă va mai coborî. Cînd la Solikamsk au descărcat un convoi din închisorile leningrădene (1942), întregul terasament era aşternut cu cadavre, doar foarte puțini au mai ajuns în viață. În iernile anilor 1944-1945 şi 1945-1946 în localitatea Jeleznodorojnîi (Kniaj-Pogost), ca şi în toate nodurile principale din Nord, de la Ijma la Vorkuta, trenurile cu deținuți din teritoriile eliberate - Țările Baltice, Polonia, Germania, ori ai noştri din Europa - circulau fără sobe şi ajungeau la destinație, aducînd un vagon sau două de cadavre. Asta înseamnă că pe drum cadavrele erau scoase cu regularitate din vagoanele celor vii şi transferate în vagoanele morților. Dar nu întotdeauna se întîmpla aşa. De cîte ori, la gara Suhobezvodnaia (lagărul Unja), cînd deschideau uşa vagonului la sosire, nu făceau decît să vadă care-i viu aici şi care-i mort: dacă n-a ieşit - înseamnă că-i mort!
Este cumplit, e moarte curată să călătoreşti iarna, pentru că escorta, preocupată de problemele vigilenței, nu mai este în stare să care cărbuni pentru douăzeci şi cinci de sobe. Nici pe arşiță nu este o fericire să călătoreşti: dintre cele patru ferestruici ale vagonului două sunt astupate etanş, acoperişul vagonului este supraîncălzit; iar ca să care apă la o mie de oameni, cei din escortă nu dădeau în brînci, de vreme ce nu făceau ei față la un singur vagon-zak. Iată de ce deținuții socotesc că aprilie şi septembrie sunt lunile cele mai bune pentru transportul convoaielor. Dar nu este de ajuns nici cel mai frumos sezon, dacă trenul călătoreşte trei luni (Leningrad-Vladivostok, 1935). Iar dacă a fost programat dinainte pentru durată lungă, a fost prevăzută şi educația politică pentru ostaşii din escortă, şi asistență pentru sufletele deținuților: într-un astfel de tren, în vagon separat, călătoreşte cumătrul-agentul operativ al MVD-ului. El s-a pregătit dinainte, încă din închisoare, pentru această călătorie, şi oamenii n-au fost repartizați la întîmplare în vagoane, ci după liste care purtau viza lui. El îi confirmă pe toți responsabilii de vagon şi a instruit şi introdus în fiecare vagon cîte un turnător. La opririle prelungite, el găseşte motiv să cheme şi pe unul şi pe celălalt şi îi întreabă despre ce se vorbeşte în vagon. Acestui colaborator îi este ruşine să ajungă la căpătui drumului cu mîinele goale şi astfel, în timpul călătoriei, face ce face şi deschide cuiva o anchetă; ajuns la destinație, deținutul se trezeşte cu o nouă condamnare.
Nu, blestemat să fie şi acest transport în trenuri cu vagoane roşii de vite, chit că este direct şi nu trebuie să mai faci nici o transbordare! Cine a călătorit cu el nu uită niciodată. Să ajungem mai repede în lagăr! De-am ajunge odată!
Omul este numai speranță şi nerăbdare. Ca şi cum în lagăr lucrătorul MVD-ului va fi mai îngăduitor sau turnătorii nu chiar atît de nemernici.

Dimpotrivă! Ca şi cum atunci cînd ajungem nu ne vor pune, cu aceleaşi ameninţări şi cu aceiaşi cîini, să ne trîntim la pămînt: „Stai jos!" Ca şi cum dacă în vagon viscoleşte zăpada, pe pămînt ea s-a aşezat într-un strat mai subţire. Ca şi cum, dacă la un moment dat ne descarcă, înseamnă că am şi ajuns la destinaţie şi nu ne vor mai căra îngrămădiţi pe nişte platforme deschise, trase de o locomotivă pe o linie ferată îngustă. (Dar cum vom fi căra{i pe platformele deschise, cum vom fi escortaţi? Asta-i problema escortei. Iată cum: ne ordonă să ne ghemuim, să ne îngrămădim unul peste celălalt şi aruncă peste noi o prelată imensă, ca peste marinarii din Potiomkin înainte de a fi împuşcaţi(4). Pentru prelată nu putem decît să le mulţumim! Oleniov şi tovarăşii lui au trebuit să stea la nord în octombrie, pe platforme deschise, o zi întreagă: au fost încărcaţi, dar nu le-au trimis locomotiva! Mai întîi a început să plouă, ploaia s-a transformat în ger, şi pe deţinuţi au îngheţat zdrenţele. Trenuleţul. în timpul mersului, ne va azvîrli dintr-o parte în alta, marginile platformei încep să trosnească şi să se rupă, careva, din pricina balansului, va cădea sub roţi. Şi acum o ghicitoare: de la Dudinka, trenuleţul cu platforme deschise trebuie să străbată o sută de kilometri prin ger polar: unde se vor aşeza hoţii şi bandiţii? Răspuns: în mijlocul fiecărei platforme, pentru ca vitele să-i încălzească din toate părţile şi să nu cadă sub roti. Exact, încă o întrebare: ce vor vedea zeki la punctul terminus al acestei linii ferate înguste (1939)? Clădiri? Nu, nici una. Bordeie? Da, însă deja arhipline. Nu sunt pentru ei. Înseamnă că se vor apuca numaidecît să-şi sape bordeie'? Nu, pentru că n-ai cum să le sapi pe vreme de iarnă polară! În loc de asta vor merge să extragă minereu. - Şi unde or să locuiască? Ce să locuiască? Ah, da, să locuiască... Or să locuiască în corturi.

Dar nu în toate cazurile trebuie să meargă mai departe cu trenuleţul pe linia îngustă?!... Nu, fireşte. Iată o sosire exact la destinaţie: gara Erţevo, februarie 1938. Vagoanele au .fost deschise în plină noapte. De-a lungul trenului au fost aprinse focuri, şi la lumina lor începe debarcarea direct în zăpadă, numărătoarea, încolonarea şi iar numărătoarea. Este un ger de minus treizeci şi două de grade. Convoiul vine din Donbass, toţi au fost arestaţi încă din timpul verii, de aceea sunt încălţaţi în pantofi - pantofi de vară, sandale, încearcă să se încălzească la focuri - sunt alungaţi: focurile sunt pentru a lumina. Chiar din prima clipă îţi înţepenesc degetele. Zăpada îţi pătrunde în încălţările uşoare şi nici nu se mai topeşte. Nici un pic de milă. Comanda: „Drepţi! Alinierea!...Un pas la dreapta... un pas la stînga... fără avertisment. .. Marş!" Auzind comanda lor preferată, din această clipă tulburătoare, cîinii au început să urle în lanţuri. Soldaţii din escortă, îmbrăcaţi în scurte îmblănite au dat semnalul de plecare, şi condamnaţii, în haine de vară, au pornit pe drumul cu zăpadă adîncă, deloc bătătorită, care ducea undeva în taigaua întunecoasă, înainte - nici o luminiţă. Arde în vîlvătăi aurora bore-

ală - cea dintîi pe care o vedeau şi, probabil, cea de pe urmă... Brazii trosnesc de ger. Oamenii desculți măsoară şi calcă zăpada cu tălpile şi gambele lor înghețate.
Ori iată o sosire în Peciora, ianuarie 1945. („Trupele noastre au ocupat Varşovia!...Trupele noastre au izolat Prusia Orientală!" O întindere pustie de zăpadă. Deținuții azvîrliți din vagoane au fost aşezați pe zăpadă, în şiruri de cîte şase, şi numărați îndelung, apoi numărați încă o dată, fiindcă greşiseră numărătoarea. I-au sculat în picioare şi i-au mînat cale de şase kilometri prin zăpadă virgină. Era tot un convoi din sud (Moldova), toți cu încălțăminte din piele. Cîinii fuseseră sloboziți să meargă foarte aproape în urmă, ei îi împingeau cu labele în spate pe zeki din ultimul rînd, le suflau în ceafă răsuflarea lor de cîini (în acest rînd mergeau doi preoți: unul bătrîn şi cărunt - părintele Teodor Florea, şi unul tînăr, care îl susținea - părintele Viktor Şipovalnikov). Ce părere aveți de folosirea cîinilor? Nu, ce părere aveți de stăpînirea de sine a cîinilor - tare ar mai vrea să muşte!
În sfîrşit, au ajuns. Baia de intrare în lagăr: dezbrăcarea într-o căsuță, traversarea în fugă şi în pielea goală a curții şi spălarea în altă căsuță. Acum însă toate acestea sunt suportabile - au scăpat de chinul cel mare. Acum au ajuns! Se întunecase. Brusc li se aduce vestea că în lagăr nu mai există locuri, că lagărul nu este pregătit să primească acest convoi. Şi, după baie, deținuții sunt din nou aliniați, numărați, înconjurați cu cîini, şi, din nou, tîrîndu-şi lucrurile, străbat aceeaşi cale de şase kilometri, numai că de data asta mestecînd zăpada prin întuneric, înapoi spre trenul lor. Însă uşile, în tot acest timp rămăseseră deschise, şi vagoanele se răciseră, în ele nu mai rămăsese nici pic din mizerabila căldură dinainte; în plus, spre sfîrşitul drumului arseseră toți cărbunii, şi acum nu aveau de unde să ia. Aşa au dîrdîit toată noaptea, dimineața le-au dat să mestece taranca uscată (cui îi este sete - să mănînce zăpadă) - şi i-au pornit pe acelaşi drum.
Şi încă acesta e un caz fericit! Căci lagărul există, nu te primeşte astăzi -te primeşte mîine. Dar, în general, cum trenurile roşii au însuşirea de a se opri în locuri pustii, sfîrşitul călătoriei devine adesea ziua inaugurării unui lagăr nou, astfel încît sub pîlpîirea aurorei boreale, ei pot fi pur şi simplu opriți în taiga, unde pe un brad se va bate în cuie o tăbliță pe care scrie: „OLP Nr.1". Acolo pot şi o săptămînă să ronțăie voblă şi să amestece făină cu zăpadă.
Iar dacă lagărul a fost creat chiar şi numai cu două săptămîni în urmă, aici este deja adevărat confort, aici se găteşte mîncare caldă. Şi cu toate că nu există castroane, felul întîi şi al doilea sunt turnate pentru şase oameni la un loc în lighene de baie. Cei şase se aşază în cerc (mese şi scaune de asemenea nu există), doi inşi țin cu mîna stingă ligheanul de toartă, iar cu dreapta mănîncă atunci cînd le vine rîndul. Repetare? Vogvozdino? Nu, este vorba de Pereborî, anul 1937, povestirea lui Loş-

cilin. Nu eu mă repet, GULAG-ul se repetă.
...Şi mai departe novicilor li se dau brigadieri aleşi dintre veteranii lagărului, care îi învaţă repede să trăiască, să se descurce şi să înşele. Şi chiar din prima dimineaţă se duc la lucru, pentru că orologiul Epocii bate şi nu aşteaptă. Aici nu sunt ocnele ţariste din Akutai, unde cei nousosiţi aveau trei zile libere*.

***

Încetul cu încetul, gospodăria Arhipelagului înfloreşte, se construiesc noi ramificaţii de cale ferată, şi în multe locuri, unde pînă nu demult se ajungea numai pe apă, astăzi se ajunge cu trenul. Mai trăiesc însă indigeni ca să povestească cum pe rîul Ijma navigau cu luntre ca în Rusia medievală, cîte o sută de oameni în fiecare, şi tot ei vîsleau. Cum pe rîurile Peciora şi Uşa ajungeau în lagărul natal cu bărci pescăreşti. Şi în Vorkuta zeki erau cărați cu şlepurile: pînă la Adzvavom cu şlepuri mari. Acolo se afla punctul de transbordare al lagărului din Vorkuta, şi de aici porneau cu şlepuri pentru ape mai puţin adînci, călătorind zece zile. Cum întregul şlep colcăia de păduchi, escorta îngăduia deţinuţilor să urce cîte unul şi să-şi scuture paraziţii în apă. Transporturile cu bărcile nu erau directe, ele fiind adesea întrerupte cînd de transbordări, cînd de tragerea bărcii pe uscat, pe porţiunile unde navigaţia nu era posibilă, cînd de distanţe parcurse cu piciorul.
Şi aveau punctele lor de tranzit ridicate din prăjini ori din corturi: Ust-Usa, Pomozdino, Şcelia-Iur. Şi peste tot erau rînduieli proprii. Şi reguli proprii de escortare, şi, fireşte, comenzi speciale şi vicleşuguri ale escortei, şi chinuri speciale pentru zeki. Este însă clar că nu vom putea descrie acel exotism, aşa că nici nu ne vom apuca.
Dvina de Nord, Obi, Enisei ştiu cînd a început trasportul deţinuţilor cu şlepurile: în perioada deschiaburirii. Aceste fluvii curgeau drept spre nord, iar şlepurile erau pîntecoase, încăpătoare - numai astfel au pridiit să arunce toată acea mulţime cenuşie din Rusia vie în Nordul lipsit de viaţă. În cala şlepului, construită în formă de troacă, erau aruncaţi oameni, zăceau grămadă şi se mişcau ca racii într-un coş. Iar sus, lîngă borduri, ca pe nişte stînci, stăteau santinelele. Uneori cărau această masă de oameni descoperită, alteori o acopereau cu o prelată uriaşă, fie ca să nu fie văzută, fie pentru a o apăra mai bine - fireşte, nu de ploaie. Transportul într-un asemenea şlep nu mai era un transport, ci moarte în rate. În plus, aproape că nu le dădeau să mănînce, iar odată aruncaţi în tundră - nici atît, îi lăsau să moară singuri cu natura.
Cursele şlepurilor pe Dvina de Nord (şi pe Vîcegda) nu încetaseră nici în anul 1940, ba chiar se învioraseră foarte mult: aşa au fost transpor-

*P.F. Iakubovici, în lumea celor oropsiţi, Moscova. 1964.

taţi ucrainenii şi bieloruşii apuseni, care fuseseră eliberaţi.
În cală, deţinuţii stăteau în picioare strîns lipiţi unul de altul, şi nu doar o singură zi. Urinau în borcane de sticlă, le dădeau din mînă în mînă şi le goleau prin hublou, însă treaba mai serioasă o făceau în pantaloni.
Transportul cu şlepul pe Enisei s-a consolidat şi cu trecerea deceniilor a devenit permanent. La Krasnoiarsk*, pe malul fluviului, au fost construite în anii '30 nişte şoproane, şi sub aceste şoproane în primăverile siberiene reci, deţinuţii tremurau cîte o zi şi cîte două, aşteptînd să fie transportaţi. Şlepurile destinate transportării deţinuţilor pe Enisei sunt prevăzute cu o cală permanent echipată, cu trei nivele, întotdeauna întunecoasă. Numai prin puţul deschizăturii unde se află scara pătrunde o lumină difuză. Escorta locuieşte în căsuţa de pe punte. Santinelele păzesc ieşirile din cală şi supraveghează întinsul apei, să nu se fi aruncat careva. Garda nu coboară niciodată în cală, oricîte gemete şi vaiete s-ar auzi de acolo. Şi deţinuţii nu sunt scoşi niciodată deasupra, la plimbare. Convoaielor transportate în anii 1937-1938, 1944-1945 (putem băga mîna în foc că şi în intervalele dintre aceşti ani), jos, în cală, nu li se acorda nici un ajutor medical. Deţinuţii de la „etaje" stau claie peste grămadă pe două rînduri: un rînd cu capul spre bord, altul cu capul la picioarele primului rînd. Ca să ajungă la hîrdăul igienic, cei de la etaje nu pot decît călcînd peste oameni. Nu este permis întotdeauna să se scoată hîrdaiele cu murdărie (închipui-ţi-vă cum este scos un astfel de hîrdău pe scara abruptă, în sus!), ele sunt pline ochi, lichidul se revarsă şi se scurge la nivelurile inferioare. Iar oamenii stau culcaţi. Mîncarea, veşnica zămîrcă este adusă în butoiaşe de către auxiliari, recrutaţi dintre deţinuţi, şi acolo, în veşnicul întuneric (astăzi poate au introdus lumina electrică) o distribuie la lumina unor gazorniţe poreclite „lilieci". Un astfel de transport, pînă la Dudinka, dura uneori şi o luna. (Acum, fireşte, o pot scoate la capăt într-o săptămînă.) Din pricina bancurilor de nisip şi a altor obstacole pe apă, călătoria se prelungea, proviziile de alimente se terminau şi atunci deţinuţii nu primeau nimic de mîncare cîteva zile (fireşte, pe urmă nu primeau şi pentru zilele cînd răbdaseră).
Un cititor înzestrat cu perspicacitate poate acum şi fără ajutorul autorului să adauge că hoţii şi bandiţii ocupă rîndul de sus şi cît mai aproape de deschizătură - de aer, de lumină. Ei au atîta acces la distribuirea pîinii de cîtă pîine au nevoie, şi dacă transportul decurge greu, atunci nu se sfiesc să arunce sfînta cîrjă (adică să confişte raţia necuvîntătoarelor cenuşii). Drumul cel lung, hoţii îl scurtează jucînd cărţi. Cărţile şi le confecţionează singuri, iar mizele pentru joc şi le adună prin percheziţionarea tuturor fraierilor, indiferent în ce sector al şlepului se află.

*În anul 1897. V.I. Lenin a urcat la bordul vaporului ..Sfîntul Nicolae" în portul de pasageri ca un om liber.

Lucrurile jefuite o vreme sunt pierdute şi răs-pierdute la joc între hoţi, apoi sunt transmise, sus, escortei. Da, cititorul a ghicit: escorta lucrează mînă în mînă cu hoţii, păstrează lucrurile furate ori le vinde la debarcadere şi în schimb aduc mîncare hoţilor.
Rezistenţă? Foarte rar. Iată unul dintre cazurile care s-au păstrat. În anul 1950, într-un şlep asemănător şi amenajat identic, doar că era unul mai mare - maritim, în convoiul pornit din Vladivostok spre Sahalin, şapte băieţi neînarmaţi, aparţinînd articolului Cincizeci şi Opt, au opus rezistenţă hoţilor (erau din categoria cîinilor), în jur de vreo optzeci de inşi (şi, ca întotdeauna, nu fără cuţite). Aceşti cîini percheziţionaseră întreg convoiul încă din închisoarea de tranzit „Trei-zece" din Vladivostok. Ei percheziţionează foarte minuţios, nu se lasă mai prejos decît temnicerii, cunosc toate ascunzişurile, dar la nici o percheziţie niciodată nu se descoperă totul. Ştiind asta, cînd au ajuns în cală au făcut un anunţ mincinos: „Cine are bani poate cumpăra mahorcă". Şi Misa Graciov a scos trei ruble, ascunse în pufoaică. Cîinele Volodka-Tătarul a strigat la el: „Păi, bine, lepădătură, de ce nu-ţi plăteşti impozitele?" Şi a sărit să i-o ia. Dar fostul plutonier de armată Pavel (numele de familie nu s-a păstrat) l-a îmbrîncit. Volodka-Tătarul a sărit la el cu degetele praştie, dar Pavel l-a trîntit la pămînt. Numaidecît au sărit vreo douăzeci-treizeci de cîini. Şi în jurul lui Graciov şi Pavel s-au strîns Volodia Şpakov, fost căpitan în armată; Serioja Potapov; Volodia Reunov, Volodia Tretiuhin, foşti plutonieri; şi Vasia Kravţov. Şi ce s-a întîmplat? Totul s-a terminat cu cîteva lovituri reciproce. Fie că hoţii şi-au dat pe faţă tradiţionala şi adevărata laşitate (mascată întotdeauna sub o falsă dîrzenie şi dezinvoltură) ori i-a împiedicat faptul că se aflau în apropierea santinelei (totul se petrecea chiar sub chepeng), iar ei se păstrau pentru un obiectiv social mult mai important: mergeau să cucerească închisoarea de tranzit din Alexandrovsk (chiar aceea pe care ne-a descris-o Cehov(5)), să le-o sufle hoţilor cinstiţi, şi şantierul din Sahalin (fireşte, nu pentru a construi). Ei s-au retras, mulţumindu-se cu ameninţarea: „Pe uscat o să vă prefacem în gunoi!" (Lupta n-a mai avut loc, şi din băieţi n-au făcut „gunoi". La închisoarea din Alexandrovsk îi aştepta o surpriză neplăcută: ea fusese cucerită de hoţii cinstiţi.)
Pe vapoarele avînd destinaţia Kolîma, totul este organizat la fel ca pe şlepuri, doar că la o scară mai mare. Oricît ar părea de ciudat, mai sunt şi astăzi în viaţă cîţiva dintre deţinuţii! trasportaţi acolo în primăvara lui 1938, cu ocazia cunoscutei misiuni a navei „Krasin"(6), cu vechile vapoare-galoşi: „Djurma", „Kulu", „Novostroi", „Dneprostroi", cărora „Krasin" le croia drum printre gheţurile de primăvară. În calele friguroase şi murdare fuseseră de asemenea amenajate trei caturi, dar, în plus, la fiecare cat — priciuri supraetajate, din prăjini. Nu era chiar peste tot întuneric, din loc în loc mai ardea cîte un felinar sau lampă de gaz. Rînd pe rînd, pe compartimente, îi scoteau la plimbare pe punte. Fiecare

vapor transporta cîte trei-patru mii de oameni. Cursa a durat mai mult de o săptămînă. În vremea asta pîinea luată din Vladivostok s-a mucegăit, şi au redus norma de la 600 grame la 400. Erau hrăniți cu peşte, iar apă de băut... Ei da, da, nu trebuie să fiți răutăcioşi, cu apa întîmpinau dificultăți temporare. În comparație cu transporturile fluviale, aici mai erau şi furtuni, rău de mare: oamenii sleiți de puteri vomitau şi nu erau în stare să se ridice din această vărsătură grețoasă întinsă în straturi pe toată pardoseala. În drum a avut loc şi un incident politic. Vasele trebuiau să treacă prin strîmtoarea La Perouse, foarte aproape de insulele japoneze. Şi iată că brusc au dispărut mitralierele din turnurile de pază ale navei, oamenii din escortă s-au îmbrăcat în civil, calele au fost ermetic închise, ieşirea pe punte interzisă, în documentele de bord încă de la Vladivostok se menționase cu precauție că nu transportă, Doamne fereşte, deținuți, ci lucrători angajați pentru Kolîma. O mulțime de ambarcațiuni japoneze forfoteau pe lîngă vapoare fără să bănuiască nimic. (Altădată, în 1939, cu „Djurma" s-a întîmplat altceva: hoții din cală s-au strecurat în cambuză, au jefuit-o, apoi i-au dat foc. Asta s-a întîmplat cînd tocmai treceau pe lîngă Japonia. „Djurma" a început să scoată fum, japonezii şi-au oferit ajutorul, dar căpitanul a refuzat, şi nici măcar n-a deschis tambuchiurile! Cînd s-au depărtat de japonezi, au aruncat în mare cadavrele celor ce s-au asfixiat, iar alimentele arse, pe jumătate compromise, le-au dat în lagăr pentru rațiile deținuților.)
De atunci au trecut decenii, dar cîte cazuri nu se întîmplă pe mările lumii, şi cei aflați în nenorocire nu mai sunt deținuți, ci cetățeni sovietici, dar invocîndu-se mereu acelaşi secret, prezentat drept mîndrie națională, este refuzat orice ajutor! Mai bine să ne înghită rechinii, decît să acceptăm mîna voastră care ne oferă ajutor! Secretul este cancerul nostru!
Înainte de Magadan caravana s-a împotmolit printre ghețuri, n-a mai putut s-o ajute nici „Krasin" (era prea devreme pentru navigație, dar se grăbeau să ducă forța de muncă la destinație. În ziua de 2 mai, neputînd ajunge la țărm, deținuții au fost debarcați pe gheață. Noilor veniți li s-a deschis înainte privelişte puțin veselă a Magadanului de atunci: mici vulcani stinşi, pustii, nici un copac, nici un tufiş, nici o pasăre, doar cîteva căsuțe de lemn şi clădirea cu un etaj a Dalstroiului. Totuşi, jucîndu-se de-a reeducarea, adică prefăcîndu-se că n-au adus oase pentru pavarea Kolîmei aurifere, ci doar cetățeni sovietici temporar izolați, care se vor mai întoarce la viața creatoare, i-au întîmpinat cu fanfara Dalstroiului. Fanfara cînta marşuri şi valsuri, iar oamenii istoviți, pe jumătate morți, se tîrau pe gheață într-un şir cenuşiu, trăgînd după ei lucrurile lor de la Moscova (acest convoi imens, în întregime politic, aproape că n-a întîlnit încă hoți) şi cărînd pe umeri alți oameni doar pe jumătate vii: reumatici şi ologi (ologii erau şi ei condamnați).
Bag de seamă însă că încep să mă repet, că va fi anost de scris şi

anost de citit, căci cititorul ştie totul dinainte: acum îi vor transporta cu camioanele cale de sute de kilometri, apoi zeci de kilometri îi vor duce pe jos. Şi acolo ei vor inaugura noi lagăre şi chiar din prima clipă după ce au sosit se vor duce la lucru, iar de mîncat vor mînca peşte şi făină înmuiată cu zăpadă. Şi vor dormi în corturi.
Da, aşa este. Deocamdată însă, în primele zile, vor fi instalaţi aici, la Magadan, tot în corturi polare. Aici vor fi trecuţi prin comisie, adică examinaţi despuiaţi, şi, după starea şezutului, se va determina capacitatea lor de muncă (şi toţi se vor dovedi apţi). Apoi, desigur, îi vor duce la baie, şi la vestiar le vor ordona să-şi lase hainele de piele, cojoacele, puloverele de lînă, costumele din stofă fină, pîslarii cu talpă de piele, cizmele (căci doar n-au venit mujici proşti, ci activişti de seamă ai pardidului: redactori şefi de ziare, directori de trusturi şi uzine, lucrători de la comitetele regionale de partid, profesori de economie politică, oameni, care la începutul anilor '30 cunoşteau valoarea lucrurilor). „Da cine le va păzi?" întreabă novicii neîncrezători. „Cine are nevoie de lucrurile voastre? răspund jigniţi cei din personal. Intraţi şi spălativă liniştiţi". Şi ei intră. Ieşirea va fi pe altă uşă, iar acolo vor primi pantaloni negri de bumbac şi bluze, pufoaice de lagăr fără buzunare, bocanci din piele de porc. (O, ăsta nu-i un fapt mărunt! Asta înseamnă despărţirea de viaţa anterioară, şi de titluri, şi de funcţii, şi de onoruri.) „Da unde sunt lucrurile noastre?!" vor striga ei. „Lucrurile voastre au rămas acasă! se răsteşte la ei un nu ştiu ce şef. În lagărul nostru este comunism! Cap de coloană, înainte marş!"
Păi dacă este „comunism", ce să mai zică? Doar pentru el şi-au dat viaţa... .

***

Există însă şi transporturi efectuate cu căruţele ori pur şi simplu pedestre. Ţineţi minte, în romanul Învierea erau minaţi pe jos, într-o zi însorită, de la închisoare la gară. Iar în Minusinsk, în anul 194..., după ce un an întreg nu-i scoseseră nici măcar la plimbare, oamenii se dezvăţaseră să mai meargă, să respire, să privească lumina. I-au scos, i-au aliniat şi i-au mînat douăzeci şi cinci de kilometri pînă la Abakan. Cel puţin zece oameni au murit pe drum. Despre aceasta nu se va scrie nici un roman mare, nici măcar un capitol din el: cînd locuieşti la cimitir, nu-ţi mai vine să jeleşti.
Transportul pedestru este bunicul transportului pe calea ferată, bunicul vagon-zak-ului şi bunicul „roşcovanelor". În zilele noastre este folosit tot mai puţin, doar acolo unde încă nu este posibil transportul mecanic. Uite aşa îi duceau pe condamnaţii din Leningradul aflat sub blocadă pe un traseu peste Ladoga pînă la trenurile roşii (femeile mergeau laolaltă cu prizonierii germani, iar pe bărbaţii noştri îi despărţeau cu baionetele de femei ca să nu le ia pîinea. Pe cei care cădeau, îi descălţau numai-

decît şi îi aruncau, vii sau morți, într-un camion). Astfel, în anii '30, de la închisoarea de tranzit din Kotlas expediau zilnic convoaie de cîte o sută de oameni pînă la Ust-Vîm (cam trei sute de kilometri), iar uneori şi pînă la Cibiu (peste cinci sute). Odată, în 1938, au mînat astfel un convoi de femei. Aceste convoaie parcurgeau douăzeci şi cinci de kilometri pe zi. Escorta avea unul sau doi cîini. Pe cei ce rămîneau în urmă îi îmboldeau cu patul armelor. E drept, lucrurile deținuților, cazanul şi alimentele le cărau în căruțele care veneau în urmă, ceea ce amintea de convoaiele clasice din secolul trecut. Existau şi izbe de popas: casele părăginite ale deschiaburiților, cu ferestrele sparte, cu uşile scoase. Contabilitatea închisorii de tranzit din Kotlas elibera alimente pentru un timp calculat teoretic: dacă drumul va decurge normal, niciodată pentru o zi în plus (principiul general al tuturor contabilităților noastre). În cazul cînd întîrziau pe drum, economiseau cît puteau alimentele ori le dădeau să mănînce terci din făină de secară fără sare, ori nu le dădeau nimic. În privința asta se deosebeau de convoaiele clasice.
În anul 1940, convoiul în care se afla şi A.I. Oleniov, după ce a fost descărcat din şlep, s-a deplasat mai departe prin taiga pe jos şi (de la Kniaj-Pogost la Cibiu) fără pic de hrană. Au băut apă din bălți şi curînd i-a doborît dizenteria. Cădeau fără puteri, şi cîinii sfîrtecau hainele celor căzuți. La Ijma prindeau peşte cu pantalonii şi îl mîncau crud. (Şi cînd au ajuns într-o poiană, au fost anunțați: aici veți construi calea ferată Kotlas-Vorkuta!)
Şi în alte puncte ale nordului nostru european au fost trimise convoaie pedestre pînă cînd, pe aceleaşi rute, pe terasamentele construite de deținuții din primele serii, au început să circule veselele vagoane roşii, transportînd deținuții din seria a doua.
Transporturile pedestre au tehnica lor, care este elaborată acolo unde trebuie duşi mai des şi mai mulți. Cînd pe o potecă din taiga este mînat un convoi de la Kniaj-Pogost pînă la Vesliana şi deodată nu ştiu care deținut a căzut şi mai departe nu poate merge, ce credeți că este de făcut cu el? Gîndiți-vă bine - ce? Că doar n-or să oprească întreg convoiul! Şi pentru fiecare deținut căzut n-o să lase cîte un puşcaş - puşcaşii sunt puțini, iar deținuții sunt mulți. Deci?... Puşcaşul rămîne cu el pentru scurtă vreme, apoi ajunge convoiul din urmă - singur.
Cel mai mult s-au menținut transporturile pedestre, devenite permanente, de la Karabas la Spassk. Nu sunt în total decît treizeci şi cinci – patruzeci de kilometri, dar trebuie străbătuți într-o singură zi de către o mie de oameni dintr-o dată, între care se se află mulți slăbiți. Aici se aşteaptă că vor cădea mulți şi vor rămîne în urmă pradă acelei lipse de voință şi indiferențe dinaintea morții, încît poți să-i şi împuşti că tot nu pot să meargă. De moarte nu se mai tem, dar de bîtă? De bîta neobosită care îi loveşte mereu pe unde nimereşte? De bîtă ei se tem şi vor merge mai departe! Acest lucru e verificat, aşa este. Şi iată, convoiul

este înconjurat nu numai cu lanțul obişnuit de trăgători cu automate, care se țin la o distanță de cincizeci de metri, dar şi cu un lanț interior de soldați fără arme, dar cu bîte. Cei care rămîn în urmă sunt bătuți (cum a prezis, de altfel, şi tovarăşul Stalin), sunt bătuți şi iar bătuți. Ei sunt sleiți de puteri, dar merg, şi este de mirare că mulți dintre ei ajung la destinație! Ei nu ştiu că asta este proba bîtei şi că pe cei pe care nici cu bîtele nu-i mai scoală să meargă - pe aceia îi culeg căruțele care vin în urmă. Experiență organizatorică! (Se poate ridica întrebarea: de ce nu-i urcă pe toți în căruțe de la început?... Da de unde căruțe? Şi de unde cai? Căci noi avem tractoare. Şi ce preț o fi avînd astăzi ovăzul?...) Transportul pedestru s-a folosit intens în anii 1948-1950.
În anii '20, transporturile pedestre erau modalitatea cea mai des întîlnită. Eram copil, dar mi le amintesc foarte bine: pe străzile din Rostov pe Don convoaiele treceau fără a mai fi ferite de privitori. Şi, fiindcă veni vorba, celebra comandă: „...foc fără avertisment!" atunci suna altfel, tot din pricină că era altă tehnică: deseori, escorta era înarmată doar cu săbii. Atunci comanda suna aşa: „Un pas înapoi, escortă împuşcă-retează!" Sună grozav acest „împuşcă-retează!" Şi nu poți să nu-ți închipui că, îndată îți vor reteza capul pe la spate.
Ba chiar şi în 1936, în februarie, prin Nijni Novgorod mărşăluia un convoi de bătrîni de dincolo de Volga, cu barba lungă, îmbrăcați în zăbunuri făcute în casă şi încălțați cu opinci şi obiele: „Rusia care dispare"... Şi brusc le-au tăiat drumul trei automobile cu preşedintele VȚIK - Kalinin. Convoiul a fost oprit. Kalinin a trecut, dar n-a manifestat nici un interes.
Cititorule, închide ochii. Auzi un zgomot de roți? Trec vagon-zak-urile. Trec „roşcovanele", în orice minut din zi şi din noapte, în orice zi din an. Şi, iată, se aude plescăit de apă: trec şlepurile cu deținuți. Şi, iată, huruie motoarele dubelor. Tot timpul debarcă, îmbarcă ori transbordează pe cineva. Dar de unde vine această larmă? Din celulele arhipline ale închisorilor de tranzit. Şi acest urlet? Sunt vaietele celor jefuiți, violați, bătuți...
Am trecut în revistă toate modalitățile de transport şi am constatat că sunt unul mai prost decît altul. Am examinat închisorile de tranzit, dar nu am găsit că vreuna ar fi mai bună. Şi chiar cea mai de pe urmă speranță omenească, speranța că îl aşteaptă ceva mai bun, că în lagăr va fi mai bine, este o speranță mincinoasă.
În lagăr va fi mai rău !

Capitolul 4
DIN INSULĂ ÎN INSULĂ

SE întîmplă uneori ca zeki să fie transportaţi de pe o insulă pe alta a Arhipelagului pur şi simpu cîte unul într-o luntre solitară. Aceasta se numeşte escortă specială. Este modalitatea de transport cea mai puţin dură, aproape nu se deosebeşte de călătoria în stare de libertate. Puţini au norocul să se deplaseze astfel. Mie, pe întreg parcursul vieţii de deţinut, mi s-a întîmplat de trei ori.

Escorta specială se dă din dispoziţia unor persoane de rang mare. Ea nu trebuie confundată cu repartiţia specială, care este semnată de aparatul GULag-ului. Deţinutul cu repartiţie specială cel mai adesea călătoreşte împreună cu convoaiele obişnuite, cu toate că şi el are parte de porţiuni minunate de drum (cu atît mai frapante). De pildă, letonul Hans Bernstein călătoreşte din Nord pe Volga inferioară cu repartiţie specială pentru agricultură. Călătoreşte în toate condiţiile descrise pînă acum: înghesuială, umilinţe, cîini asmuţiţi asupra lui, baionete în spate, strigăte de „un pas la dreapta, un pas la stînga..." - şi deodată îl debarcă în micuţa gară Zanzevatka. Aici este preluat de un gardian liniştit, care nu purta nici un fel de armă. Acesta îi spune, căscînd: „Bine, o să înnoptezi la mine. Mîine o să te duc în lagăr, pînă atunci te poţi plimba". Şi Hans se plimbă! Puteţi oare înţelege ce înseamnă să te poţi plimba pentru un om condamnat la zece ani, care şi-a luat de multe ori adio de la viaţă, care încă azi-dimineaţă se mai afla în vagon-zak, iar mîine va fi în lagăr? Acum însă el se plimbă şi priveşte forfota găinilor din grădiniţa gării, priveşte cum femeile, care n-au vîndut pasagerilor din tren nici unt, nici pepeni galbeni, se pregătesc de plecare. El face trei, patru, cinci paşi într-o parte şi nimeni nu-i strigă „Stai!", cu degete neîncrezătoare atinge frunzele de salcîm şi e gata să-l podidească plînsul.

Escorta specială este pe de-a-ntregul o astfel de minune, de la început pînă la sfîrşit. Acum nu mai ai de-a face cu convoiul comun, nu-ţi mai duci mîinile la spate, nu te mai dezbraci la pielea goală, nu te mai aşezi cu fundul pe pămînt, nici nu vei fi percheziţionat. Escorta se poartă prieteneşte şi chiar îţi vorbeşte cu „dumneavoastră". Te avertizează în mod general: dacă încercaţi să fugiţi, noi, de obicei tragem. Revolverele noastre sunt încărcate, le avem în buzunar. Haideţi dar să călătorim fără complicaţii, purtaţi-vă cît mai degajat, nu lăsaţi să se înţeleagă că sunteţi deţinut. (Vă rog foarte mult să remarcaţi că şi aici, ca întotdeauna, interesele individului şi interesele statului coincid pe deplin.)

Viaţa mea de lagăr a luat o altă întorsătură în ziua cînd, cu degetele zgîrcite (din pricina uneltei pe care o ţineam în mîini, degetele încetaseră să mi se mai dezdoaie), mă pregăteam să încep lucrul în brigada de dulgheri, iar şeful m-a tras la o parte şi cu un respect neaşteptat mi-a

spus: „Ştii, prin hotărîrea ministrului afacerilor interne..."
Am încremenit. Brigada a plecat, iar „slujbaşii" din zonă s-au îngrămădit în jurul meu. Unii ziceau: „Or să-ți mărească pedeapsa", alții: „Or să te elibereze", însă toți erau de acord că n-o să-l pot evita pe ministrul Kruglov(1). Eu, de asemenea, oscilam între o nouă condamnare şi eliberare. Uitasem cu totul că în urmă cu o jumătate de an în lagărul nostru venise nu ştiu ce tip care ne-a dat să completăm fişele de evidență ale GULag-ului (după război au început această treabă în lagărele cele mai apropiate, dar este puțin probabil că au dus-o la bun sfîrşit). Coloana cea mai importantă din acesta fişă era „specialitatea". Şi pentru a-şi urca prețul, zeki treceau aici specialitățile cele mai apreciate în GULAG: „frizer", „croitor", „magazioner", „brutar". Eu, închizînd ochii pe jumătate, am scris: „specialist în fizica nucleară". Specialist în fizica nucleară nu am fost de cînd mama m-a făcut, doar înainte de război frecventasem un curs la universitate, cunoşteam denumirile şi parametrii particulelor atomice şi m-am hotărît la această specialitate. Era anul 1946, bomba atomică avea mare căutare. Eu însă nu am acordat nici o importanță acelei fişe, uitasem de ea.
Există o legendă absolut îndoielnică, neclară, neconfirmată de nimeni, dar care poate fi auzită din cînd în cînd prin lagăr: că undeva, în acest Arhipelag, există nişte insule mici aşa-numite ale paradisului. Nimeni nu le-a văzut, nimeni n-a fost acolo, iar cei care au fost tac, nu vor să spună nimic. Se zice că în acele insule curg rîuri de lapte şi miere, iar hrana oamenilor nu este mai jos de ouă şi smîntînă; acolo, se spune, este curat, întotdeauna cald, muncă intelectuală şi ultrasecretă.
Şi iată, în aceste insule ale paradisului (în limbajul puşcăriaşilor – şaraşki) mi-am ispăşit eu jumătate din pedeapsă. Lor le datorez faptul că am rămas în viață. În lagăre n-aş fi supraviețuit pînă la sfîrşitul condamnării. Lor le datorez faptul că scriu această încercare de investigație literară, deşi lor nu le-am rezervat loc în această carte (lor le-am dedicat un roman(2)). Şi din aceste insule: din prima în cea de a doua, din cea de a doua în cea de a treia, am fost eu transportat cu escortă specială: doi gardieni şi eu.
Dacă sufletele morților zboară uneori printre noi, ne văd, citesc cu uşurință cele mai infime porniri ale noastre, dar noi nu le vedem şi nu le ghicim prezența imaterială, aşa este şi călătoria cu escortă specială.
Tu te cufunzi în vîltoarea vieții libere, te înghionteşti în holul gării. Izbuteşti să parcurgi nişte anunțuri care, cu siguranță, nu te privesc din nici un punct de vedere. Te-ai aşezat pe „canapeaua" veche a gării şi asculți discuții ciudate, lipsite de seriozitate: că nu ştiu care bărbat îşi bate soția ori a lăsat-o; o soacră, nu ştiu de ce, nu se înțelege cu nora; vecinii de apartament comun lasă lumina aprisă pe coridor şi nu îşi şterg picioarele; nu ştiu cine îi pune nu ştiu cui bețe în roate la serviciu; cuiva i se propune un post bun, dar el nu se hotărăşte să ceară transferul: nu

e deloc uşor să te muți dintr-un loc într-altul!
Asculți toate acestea şi fiorii renunțării îți furnică pielea spatelui şi a capului: şi îți apare atît de clar adevărata măsură a lucrurilor în Univers! Măsura tuturor slăbiciunilor şi pasiunilor! Iar acestor păcătoşi nu le-a fost dat nicicum să o vadă. Viu cu adevărat, autentic viu nu eşti decît tu, cel imaterial, iar toți aceştia doar dintr-o greşeala se socotesc în viață.
Şi între voi se cască o prăpastie de netrecut! Nu poți să-i strigi, nici să-i plîngi, nici să-i scuturi de umăr, căci tu eşti un spirit, tu eşti o fantomă, iar ei - corpuri materiale.
Oare cum să le sugerezi, cum să-i faci să înțeleagă: printr-o inspirație subită, printr-o nălucă, în somn? Fraților! Oameni buni! Pentru ce v-a fost dată viața?! Într-un miez de noapte întunecoasă se deschid larg uşile celulelor morții şi oamenii cu suflet mare sunt duşi ca să fie împuşcați. Pe toate căile ferate ale țării, în clipa aceasta, acum, după ce au mîncat scrumbia, oamenii îşi ling cu limba amară buzele uscate, visează la fericirea pe care ți-o procură picioarele întinse, la liniştea care îi aşteaptă după ce şi-au făcut nevoile. Pe Kolîma, numai vara pămîntul se dezgheață la o adîncime de un metru, şi doar atunci îngroapă osemintele celor care au murit peste iarnă. Iar voi, sub cerul albastru, sub soarele dogoritor, aveți dreptul să dispuneți de soarta voastră, să mergeți să beți apă, să vă întindeți, să vă duceți unde poftiți fără escortă! Ce vă pasă de lumina aprinsă în coridor? Ce treabă aveți cu soacra aceea? Vreți să vă spun eu acum care este esențialul în viață, care sunt secretele ei? Să nu alergați după ce este iluzoriu, după avere, după titluri: acestea se obțin cu zeci de ani de nervi şi se confiscă într-o noapte. Să trăiți avînd o superioritate egală asupra vieții: să nu vă speriați de nenorocire şi să nu tînjiți după fericire, căci: amarul nu ține un veac, şi dulcele nu-l bei pînă la fund. Să fiți mulțumiți că nu înghețați de frig, şi setea, şi foamea nu vă sfîşie măruntaiele cu ghearele lor. Dacă nu aveți şira spinării ruptă, dacă merg amîndouă picioarele, dacă amîndouă brațele se îndoaie, amîndoi ochii văd şi aud amîndouă urechile - pe cine vreți să mai invidiați? De ce? Căci a invidia pe altul înseamnă să-ți faci mult rău ție. Frecați-vă ochii, spălați-vă inima şi mai presus de orice să-i prețuiți pe cei care vă iubesc şi care vă simpatizează. Nu-i ofensați, nu le spuneți vorbe urîte, nu vă despărțiți certați: căci nu ştiți, poate că aceasta e ultima voastră faptă înainte de arestare, şi aşa veți rămîne în memoria lor!...
Însă băieții din escortă îşi mîngîie revolverele negre din buzunare. Şi noi stăm, toți trei, alături, ca nişte oameni serioşi, ca nişte prieteni paşnici. Îmi şterg fruntea, închid ochii, îi deschid - din nou acelaşi vis: o mulțime de oameni neescortată de nimeni. Eu îmi amintesc perfect că azi-noapte am dormit în celulă şi mîine voi fi din nou într-o celulă. Apar nişte controlori cu cleştii lor: „Biletul dumneavoastră!" „E la tovarăşul meu".

Vagoanele sunt pline („pline" precum în lumea liberă, nimeni nu s-a întins sub banchetă, nimeni nu s-a aşezat în spaţiul de trecere). Mi s-a spus să mă comport degajat şi eu mă comport mai mult decît degajat: am văzut că în compartimentul vecin era un loc liber la fereastră şi m-am mutat acolo. Dar pentru băieţii din escortă nu s-au găsit locuri. Ei stau în compartimentul dinainte şi nu mă scapă din ochi. La Pereborî se eliberează locul din faţa mea,dar, înaintea gardianului meu, izbuteşte să ocupe locul un flăcău botos, care purta scurtă îmblănită şi o căciulă de blană, cu un geamantan simplu de lemn, dar solid. Am recunoscut acest geamantan: era confecţionat într-un lagăr, made in Arhipelag.
„U-u-uf', răsuflă din greu flăcăul. Deşi este lumină puţină, văd însă că este roşu la faţă, urcarea în tren fusese cu bătaie. Şi scoate un bidonaş: „Bei o gură de bere, tovarăşe?" Ştiu că escorta mea stă ca pe jăratic în compartimentul vecin: nu trebuie să beau băuturi alcoolice, n-am voie! Dar trebuie să mă comport degajat. Şi las să-mi scape neglijent: Da, mulţumesc, poţi să-mi torni". (Bere?? Bere!! De trei ani nu mai băusem nici o înghiţitură! Mîine, în celulă, o să mă laud: am băut bere!) Se întunecase. În vagon nu se aprind becuri electrice: debandada postbelică. Într-un felinar vechi, deasupra uşii arde un muc de luminare pentru patru compartimente deodată: două înainte, două în spate. Eu şi flăcăul discutăm amical, aproape fără să ne vedem unul pe celălalt. Oricît se apleacă gardianul meu - nu aude nimic din pricina ţăcănitului roţilor. În buzunar am o carte poştală pentru acasă. Acum o să-i explic conlocuitorului meu simplu cine sunt eu şi o să-l rog să mi-o pună la cutia de scrisori. Judecînd după geamantan şi el a fost închis. Dar el mi-a luat-o înainte: „Ştii, abia am obţinut acest concediu. Doi ani de zile nu mi-au aprobat, am o slujbă tare păcătoasă". - „Ce fel de slujbă?" - „Tu nu ştii. Eu sunt asmodeu?(3) Epoleţii albaştri, n-ai văzut niciodată?" Ptiu, drace, cum de nu mi-am dat seama de la început: Pereborî este centrul lagărelor de pe Volga, iar valiza i-au lucrat-o zeki pe degeaba. Doamne, cum este ţesută viaţa noastră: la două compartimente nu erau de ajuns doi asmodei, s-a mai urcat şi al treilea! Poate că pe undeva se ascunde şi cel de al patrulea? Poate că sunt în toate compartimentele?... Poate că încă vreunul dintre ai noştri călătoreşte cu escortă specială?
Flăcăul meu se vaită întruna, se plînge de soartă. Atunci eu îi dau o replică enigmatică: „Dar celor pe care tu îi păzeşti, care au primit cîte zece ani de pomană, crezi că le este mai uşor?" Numaidecît s-a închis în el şi a tăcut pînă dimineaţa: observase dinainte în semiîntunerc că purtam manta şi tunică de militar. La început o fi crezut că sunt vreun simplu militar, iar acum, naiba să-l ia, poate crede că sunt un agent operativ al MVD-ului? Că vînez fugari? De ce mă aflu în acest vagon? Iar el a înjurat lagărul în faţa mea...
Mucul din felinar s-a topit, dar tot mai arde. Pe raftul al treilea de bagaje, un tînăr cu voce plăcută povesteşte despre război, despre cel

adevărat, despre cel care nu se scrie în cărți. Fusese genist, povesteşte întîmplări adevărate. Şi este atît de plăcut că, uite, adevărul neîngrădit pătrunde totuşi în urechile cuiva.
Puteam să povestesc şi eu... Chiar voiam să povestesc!... Dar nu, nu mai vreau. Cei patru ani de război ai mei au dispărut ca şi cînd n-ar fi fost. Nici nu mai cred că au existat şi nici nu mai vreau să-mi aduc aminte. Cei doi ani de aici, cei doi ani de Arhipelag, mi-au eclipsat drumurile frontului, au eclipsat totul. Cui pe cui se scoate.
Şi iată, petrecînd doar cîteva ceasuri printre oamenii liberi, simt că gura mea rămîne mută, că eu n-am ce face printre ei, mă simt legat de aici. Vreau să vorbesc liber! Vreau să mă întorc în patria mea! Vreau acasă, în Arhipelagul meu!
Dimineața uit cartea poştală pe polița de sus a compartimentului: însoțitoarea de vagon trebuie să deretice cît de cît, dacă e om, o va pune la cutie...
Ieşim în piață din gara Iaroslavl. Gardienii mei s-au nimerit novici, nu cunosc Moscova. Mergem cu tramvaiul „B", hotărăsc eu pentru ei. În stația de tramvai din mijlocul pieței este mare îmbulzeală - e ora cînd lumea se duce la serviciu. Gardianul urcă la vatman şi îi arată legitimația de lucrător al MVD. Noi stăm pe platforma din față, cu figuri importante, de parcă am fi deputați ai Mossovietului şi, bineînțeles, nu luăm bilete. Pe un bătrîn nu-l lasă să urce prin față: nu eşti invalid, poți urca şi prin spate!
Ne apropiem de strada Novoslobodskaia, coborîm, şi pentru prima oară văd închisoarea Butîrki din exterior, deşi sunt adus aici pentru a patra oară şi aş putea foarte uşor să-i schițez planul interior. U-u, ce zid înalt şi sever, care se întinde pe distanța cîtorva grupuri de clădiri! Inimile moscoviților îngheață cînd văd deschizîndu-se gura de oțel a acestor porți. Eu însă părăsesc fără să regret trotuarele Moscovei, traversez ca acasă turnul cu boltă al postului de gardă, zîmbesc, intrînd în prima curte, recunosc uşa principală de lemn sculptat şi nu-mi pasă că acum mă vor pune - iată că m-au şi pus - cu fața la zid şi mă întreabă: „Numele? Prenumele, patronimicul?... Anul naşterii?..."
Numele!... Rătăcitor printre Stele!(4) Corpul meu a fost înfăşat, dar sufletul nu este în puterea lor.
Eu ştiu: după cîteva ore de proceduri inevitabile asupra corpului meu - boxă, percheziție, eliberarea bonurilor, completarea fişei de intrare, dezinfecție şi baie - voi fi introdus în celula cu două bolți, cu arcadă atîrnînd la mijloc (toate celulele sunt aşa, cu două ferestre mari, cu o masă-dulap lungă, unde voi întîlni nişte oameni necunoscuți, dar negreşit inteligenți, interesanți şi prietenoşi, şi ei vor începe să povestească, şi voi începe să povestesc şi eu, şi seara parcă nu-ți vine să te culci numaidecît.
Castroanele aici vor fi gravate (ca să nu fie luate la plecare): „Butiur".

Sanatoriul Butiur, cum rîdeam aici data trecută. Un sanatoriu puțin cunoscut demnitarilor graşi, care doresc să slăbească. Îşi tîrăsc burțile la Kislovodsk(5), fac plimbări pe itinerarii dinainte stabilite, fac genuflexiuni, asudă o lună întreagă ca să dea jos două-trei kilograme. Dar în sanatoriul Butiur, care se află la doi paşi, oricare dintre ei ar slăbi o jumătate de pud într-o săptămînă fără nici un fel de exerciții.
Este un fapt verificat. Şi fără excepții.
***
Unul dintre adevărurile de care te convinge închisoarea este acela că lumea e mică, pur şi simplu foarte mică. E adevărat că Arhipelagul GULAG care se întinde pe acelaşi spațiu ca şi Uniunea Sovietelor, ca număr de locuitori este mult mai mic decît ea. Cîți anume există în Arhipelag ne este imposibil să aflăm. Se poate admite că în lagăre nu s-au găsit concomitent mai mult de douăsprezece milioane (unii intrau în pămînt, maşina aducea alții). Şi politicii nu erau mai mult de jumătate dintre ei. Şase milioane. O țară mică, precum Suedia sau Grecia, unde mulți se cunosc între ei. Nu este de mirare, deci, că, nimerind în oricare celulă a oricărei închisori de tranzit, ascultînd ce povestesc unii şi povestind la rîndul tău, vei constata negreşit că tu şi colegii de celulă aveți cunoscuți comuni. (Dar cel mai elocvent este cazul lui Dolgan, care a stat la secret un an întreg. După Suhanovka, după bătăile lui Riumin şi spital a ajuns într-o celulă la Lubianka. Cînd s-a recomandat, istețul F. îi spune numaidecît: „A-a, păi eu te cunosc pe dumneata!" - „De unde? întreabă Dolgan temător. Vă înşelați!" - „Nicidecum. Dumneata eşti americanul acela Alexander Dolgan, despre care presa burgheză a mințit că ai fost răpit, iar TASS a dezmințit. Eram liber atunci şi am citit".)
Îmi place momentul cînd în celulă este introdus unul nou (nu un novice, acela intră deprimat, tulburat, ci un zek cu vechime), îmi place, de asemenea, cînd intru şi eu într-o celulă nouă (să mă ierte Dumnezeu, dar mai bine n-aş intra deloc): un zîmbet nepăsător, un gest larg: „Salutare, fraților! - Şi mi-am aruncat sacul pe priciul comun. - Ce noutăți mai sunt anul acesta prin Butîrki?"
Începem să facem cunoştință. Iată-l pe Suvorov, un flăcău cu articolul 58. La prima vedere nu pare cu nimic deosebit, dar stai puțin, stai puțin: la închisoarea de tranzit din Krasnoiarsk a stat cu el în celulă un oarecare Mahotkin...
— Dați-mi voie, nu era aviator polar?
— Da, da, numele lui a fost dat...
— ... unei insule din golful Taimîr. A fost condamnat în virtutea articolului 58-10. înseamnă că l-au lăsat să plece la Dudinka, nu-i aşa?
— Da. De unde ştiți?
Splendid, încă o verigă în biografia lui Mahotkin, care îmi era total necunoscut. Nu l-am întîlnit niciodată şi poate nici nu-l voi întîlni vreodată,

dar memoria activă a înregistrat tot ce ştiu despre el: Mahotkin primise un cervoneţ, dar insula nu putea fi rebotezată, pentru că figura pe hărţile din toată lumea (nu era o insulă gulagovistă). A fost dus la o saraşka aeronautică din Bolşevo, însă aici murea de plictiseală: aviator printre ingineri, nu-i dădeau posibilitatea să zboare. Saraşka aceea a fost împărţită în două, Mahotkin a nimerit în jumătatea din Taganrog şi se părea că toate legăturile cu el au fost întrerupte. În cealaltă jumătate, cea din Rîbinsk, mi s-a povestit, flăcăul ceruse să zboare în Extremul Nord. Acum, iată, aflu că i-au aprobat. Toate acestea mie nu-mi servesc la nimic, dar am memorat totul. Peste zece zile însă voi nimeri în aceaşi boxă-baie (la Butîrki există asemenea boxe simpatice, cu robinete şi ciubăr pentru a nu ocupa baia cea mare) cu un anume R. Nici pe acest R. nu-l cunosc, dar el a zăcut o jumătate de an în spitalul din Butîrki, şi acum pleacă la saraşka din Rîbinsk. Încă trei zile, şi în Rîbinsk, această cutie ermetic închisă, unde deţinuţilor li s-a tăiat orice legătură cu lumea exterioară, se va afla că Mahotkin este la Dudinka, precum şi locul unde m-au dus pe mine. Acesta e telegraful deţinuţilor: atenţie, memorie şi întîlniri.

Dar acest bărbat simpatic, cu ochelari în rame de baga? Se plimbă prin celulă şi cu o voce plăcută de bariton cîntă un lied de Schubert:

Şi tinereţea iar m-apasă,
Şi lungă-i calea spre mormînt...

— Ţarapkin, Serghei Romanovici.

— Daţi-mi voie, eu vă cunosc bine. Biolog? Nu v-aţi mai întors din străinătate? Din Berlin?

— De unde ştiţi?

— Păi, lumea este mică! În anul 1946, cu Nikolai Vladimirovici Timofeev-Ressovski...

... Ah, ce grozavă era celula aceasta! Cred că a fost cea mai splendidă din viaţa mea de închisoare!... Era în luna iulie. Am fost adus din lagăr la Butîrki datorită enigmaticei „dispoziţii a ministrului afacerilor interne". Sosisem după-amiaza, dar închisoarea era atît de aglomerată, încît formalităţile de primire au durat unsprezece ceasuri şi doar la ora trei din noapte, istovit piua boxe, m-au introdus în celula nr. 75. Luminată din cele două bolţi de doua becuri electrice puternice, celula dormea ticsită, zbuciumîndu-se de căpuşeală şi aer închis: aerul fierbinte de iulie nu circula prin ferestrele acoperite cu botniţe. Muştele fără somn bîzîiau şi se aşezau pe cei adormiţi, care tresăreau brusc. Unii îşi acoperiseră ochii cu batista de nas, ferindu-i de lumina puternică. Hîrdăul igienic puţea cumplit: pe o astfel de căldură, procesul de descompunere este mult mai rapid. Celula, proiectată pentru douăzeci şi cinci de oameni, nu era chiar exagerat de plină: doar vreo optzeci de persoane. Priciurile, şi pe stînga şi pe dreapta, erau pe de-a-ntregul ocupate, la fel şi scuturile suplimentare întinse peste culoarul de trecere, şi peste tot de

sub paturi ieşeau picioare, iar tradiționala masă-dulap de la Butîrki era împinsă spre hîrdău. Doar aici am mai găsit o bucățică de pardoseală liberă şi m-am culcat. Cei care se sculau să meargă la hîrdău au trecut peste mine, pînă dimineața.
La comanda „Scularea!", strigată prin ghişeu, totul s-a pus în mişcare: au început să strîngă scuturile transversale, să împingă masa spre fereastră. S-au apropiat de mine să mă intervieveze: sunt novice sau pensionar de lagăr? S-a dovedit că în celulă se întîlneau două valuri: valul obişnuit al celor proaspăt condamnați, care urmau să fie expediați în lagăre, şi contravalul deportaților din lagăre, format întru totul din specialişti: fizicieni, chimişti, matematicieni, ingineri constructori, care nu ştiau unde vor fi trimişi. Oricum - în nişte prea fericite institute de cercetări ştiințifice. (Aflînd toate astea, m-am liniştit: ministrul n-o să-mi mărească durata condamnării.) De mine s-a apropiat un om încă tînăr, ciolănos (dar foarte slab), cu nasul uşor coroiat:
— Profesor Timofeev-Ressovski, preşedintele asociației ştiințifico-tehnice a celulei 75. Asociația noastră se întruneşte zilnic după rația de dimineață lîngă fereastra din stînga. Ați putea să ne faceți vreo comunicare ştiințifică? Pe ce temă?
Luat prin surprindere, stăteam în fața lui în mantaua mea uzată şi căciula de iarnă (cei arestați iarna sunt sortiți să poarte şi vara hainele de iarnă). Degetele încă nu mi se îndreptaseră de dimineață şi erau pline numai de julituri. Ce comunicare ştiințifică puteam să fac eu? Atunci mi-am adus aminte că recent, în lagăr, am avut pentru două nopți o carte adusă din lumea liberă: raportul oficial al ministerului de război al SUA privind prima bombă atomică. Cartea apăruse în primăvara asta. Nimeni din celulă nu a văzut-o? Ce întrebare deşartă - bineînțeles că nu. Era ironia soartei, care mă obliga să mă abat pe făgaşul fizicii nucleare, aleasă de mine la înscrierea în GULAG.
După primirea rației, lîngă fereastra din stînga s-a adunat asociația ştiințifică şi tehnică - vreo zece oameni. Am ținut comunicarea mea şi am fost primit membru în asociație. Unele lucruri le uitasem, altele nu le pricepusem, dar Nikolai Vladimirovici, deşi stătea de un an în închisoare şi n-avea de unde să ştie de bomba atomică, completa numaidecît lacunele expunerii mele. Un pachet de țigări gol era tabla mea, în mînă aveam o frîntură interzisă dintr-un condei de plumb. Nikolai Vladimirovici mi le lua din mînă şi desena, şi intervenea cu atîta siguranță, de parcă era unul dintre fizicienii grupului din Los Alamos.
El lucrase, într-adevăr, cu unul dintre primele ciclotroane europene, dar pentru iradierea muştelor drosofile. Era unul dintre cei mai mari geneticieni contemporani. Zăcea deja la închisoare cînd Jebrak(6), care nu ştia acest lucru (dar poate că ştia), a avut curajul să scrie pentru o revistă canadiană: „Biologia rusă înseamnă Timofeev-Ressovski" (în 1948, cînd a început distrugerea biologiei, lui Jebrak i s-a amintit de

asta). Schrodinger, în broşura Ce este viaţa, a găsit loc să-l citeze de două ori pe Timofeev-Ressovski, care stătea de mult la închisoare.
Iar el stătea în faţa noastră şi strălucea prin cunoştinţele sale din toate domeniile posibile ale ştiinţei. El poseda acea anvergură de care oamenii de ştiinţă din generaţiile următoare nici nu vor să audă (ori s-au schimbat posibilităţile de curprindere?). Cu toate că acum era atît de epuizat de foamea din timpul anchetei, încît aceste exerciţii nu erau prea uşoare pentru el. Pe linie maternă, el se trăgea dintr-o familie de nobili scăpătaţi din ţinutul Kalugăi, de pe rîul Ressa, pe linie paternă - era descendent colateral din Stepan Razin(7), şi robusteţea căzăcească se simţea foarte mult în el: în ciolanele lui mari, în seriozitate, în apărarea fermă împotriva anchetatorului, dar şi în foamea lui, mai puternică decît a noastră.
Povestea lui era următoarea: în anul 1922, savantul german Vogt, care a înfiinţat la Moscova Institutul Creierului, a rugat să fie detaşaţi pentru a lucra permanent cu el doi studenţi absolvenţi. Astfel, Timofeev-Ressovski şi prietenul său Ţarapkin au fost detaşaţi în Germania pe timp nelimitat. Deşi acolo n-au avut o conducere ideologică, ei au obţinut mari succese în ştiinţa propriu-zisă, şi cînd în 1937 (!) li s-a ordonat să se întoarcă în patrie, acest lucru, pentru ei, din pricina inerţiei, s-a dovedit a fi imposibil: nu puteau să abandoneze nici logica lucrărilor proprii, nici aparatura, nici elevii lor. Şi poate n-au putut şi din pricină că în patria lor acum ar fi trebuit în mod public să împroaşte cu scîrnă munca lor de cincisprezece ani din Germania, şi numai asta le-ar fi dat dreptul să existe (oare le-ar fi dat?). Astfel au intrat în categoria „celor care nu s-au mai întors", rămînînd cu toate acestea patrioţi.
În 1945, trupele sovietice au intrat în Buch (suburbia nord-estică a Berlinului). Timofeev-Ressovski le-a întîmpinat cu bucurie şi cu un institut întreg şi nevătămat: totul se rezolva cum nu se poate mai bine, acum nu trebuie să se mai despartă de institut! Au venit reprezentanţii, au făcut cîţiva paşi încolo şi încoace, au zis: H-mm, împachetaţi totul în lăzi, le vom duce la Moscova. - Este imposibil! a zis Timofeev, sărind înapoi. Totul va fi pierdut! Instalaţiile au fost puse la punct ani de-a rîndul! - H-m-m-m... s-au mirat şefii. Curînd Timofeev şi Ţarapkin au fost arestaţi şi duşi la Moscova. Naivii, credeau că fără ei institutul n-o să funcţioneze. Chiar dacă nu funcţionează institutul, dar va triumfa linia generală! La Marea Lubianka, arestaţilor li s-a demonstrat cu uşurinţă că sunt trădătorii patriei (de patrie?), le-au dat cîte zece ani, iar acum preşedintele asociaţiei ştiinţifice şi tehnice a celulei 75 se consola că nu a comis nicăieri nici o eroare.
În celulele de la Butîrki, arcurile care susţin priciurile sunt foarte joase: nici chiar administraţiei închisorii nu i-a trecut prin cap că sub ele vor dormi deţinuţi. De aceea, mai întîi îi arunci vecinului mantaua, ca s-o aştearnă el acolo, pe urmă te culci cu faţa în jos pe culoarul de trecere

şi începi să te tîrăşti. Pe culoare trece lumea, pardoseala de sub pat dacă se mătură o dată pe lună, pe mîini te speli doar la ieşirea de seară pentru nevoi, dar şi atunci fără săpun, - nu poți spune că îți simți corpul curat, precum Chivotul lui Dumnezeu. Dar eram fericit! Acolo, pe pardoseala de ciment de sub prici, unde m-am tîrît ca un cîine, unde, de sus, din pat, ne curgea în ochi praf şi tot felul de gunoaie, eu eram absolut fericit, fără nici o rezervă fericit. Bine a zis Epicur: şi lipsa diversității poate fi simțită ca o plăcere cînd urmează după diverse neplăceri anterioare. După lagăr, care părea că nu se va sfîrşi niciodată, după o zi de muncă de zece ore, după frig, ploaie, cu spatele beteag - o, ce fericire să stai lungit zile întregi, să dormi şi totuşi să primeşti şase sute cincizeci de grame de pîine şi de două ori hrană caldă: fiertură din nutreț combinat şi carne de delfin, într-un cuvînt - sanatoriul BuTiur.
Să dormi! Este foarte important să te culci pe burtă, să te acoperi cu spatele şi să dormi! În timpul somnului nu-ți cheltuieşti forțele şi nu-ți chinuieşti inima, iar durata pedepsei scade, scade! Cînd viața noastră arde şi scînteiază ca o vîlvătaie, blestemăm necesitatea de a dormi opt ore de pomană. Cînd suntem năpăstuiți, deznădăjduiți, atunci - fii blagoslovit somn de paisprezece ore!
În celula aceea m-au ținut două luni şi am dormit pentru un an în urmă şi pentru un an înainte. În vremea asta, am ajuns de sub prici pînă la fereastră şi m-am întors din nou lîngă hîrdău, acum în pat, şi în pat am ajuns pînă la arc. De acum dormeam puțin: sorbeam elixirul vieții şi mă delectam. Dimineața -asociația ştiințifică şi tehnică, pe urmă şahul, cărțile (trei-patru cărți bune la optzeci de oameni, se aştepta la rînd), douăzeci de minute plimbare - acord major! Nu refuzăm plimbarea chiar dacă se nimereşte să fie ploaie torențială. Dar lucrul cel mai important sunt oamenii, oamenii, oamenii! Nikolai Andreevici Semionov, unul din creatorii Dneproghesului. Prietenul lui de captivitate Fiodor Fiodorovici Karpov. Ironicul şi ingeniosul Viktor Kagan, fizician. Profesorul de conservator Volodia Klempner, compozitor. Un tăietor de lemne şi vînător din pădurile Viatkăi, de nepătruns ca un lac de pădure. Enteesovistul Evgheni Ivanovici Divnici. El este şi propovăduitor al religiei ortodoxe, dar nu rămîne doar în cadrul teologiei, ci ponegreşte marxismul, declarînd că în Europa de mult nu mai ia nimeni în serios această învățătură, şi eu îi sar în apărare, doar sunt marxist. Cu un an în urmă cu cîtă siguranță l-aş fi bombardat cu citate şi cît de umilitor aş fi rîs de el! Dar acest prim an de închisoare a depus în mine - cînd s-a întîmplat asta? - n-am observat -atîtea straturi de evenimente noi, de aspecte şi semnificații, încît eu nu mai pot să spun că ele nu există, că sunt o minciună burgheză! Acum trebuie să recunosc: da, ele există. Şi astfel, numaidecît lanțul argumentelor mele slăbeşte şi sunt învins cu mare uşurință.
Şi din nou se perindă prizonierii, prizonierii şi iar prizonierii, valul din

Europa nu se mai opreşte aproape de doi ani. Şi din nou emigranţii ruşi: din Europa şi din Manciuria. Iată cum se caută cunoscuţi printre emigranţi: din ce ţară sunteţi? Pe cutare îl cunoaşteţi? Bineînţeles că îl cunoaşte. (Aşa am aflat că a fost împuşcat colonelul Iasevici.)
Şi bătrînu] neamţ - neamţul acela corpolent, acum slab şi bolnav, pe care, cîndva (cu două sute de ani în urmă?), în Prusia Orientală l-am obligat să-mi care geamantanul. O, ce mică este lumea!... Trebuia să ne vedem din nou! Bătrînul îmi zîmbeşte. M-a recunoscut şi el şi chiar pare să fie bucuros de întîlnire. M-a iertat. A fost condamnat la zece ani, dar i-au mai rămas de trăit mult mai puţin... Şi încă un alt neamţ: un lungan tînăr, dar de la care nu poţi scoate un cuvînt - poate din pricină că nu ştie o boabă ruseşte. La început nici nu-l iei drept neamţ: tot ce avea nemţesc i-a fost smuls de pe el de către hoţi, care i-au dat în schimb o tunică sovietică decolorată. El era un celebru as al aviaţiei germane. Prima lui campanie a fost războiul Boliviei cu Paraguay-ul; cea de-a doua - războiul civil din Spania; cea de-a treia - campania din Polonia, cea de-a patra - zborurile deasupra Angliei; cea de-a cincea - Ciprul; ce-a de-a şasea - Uniunea Sovietică. Şi întrucît este un as, el nu putea să nu tragă din aer asupra femeilor şi copiilor! Criminal de război, zece ani şi cinci botniţe. - Şi, desigur, în celula noastră există un conformist (precum procurorul Kretov): „Bine au făcut că v-au închis, ticăloşilor, contrarevoluţionarilor! Istoria o să vă macine oasele, veţi fi folosiţi ca îngrăşăminte!" - Şi tu, cîine, vei ajunge tot îngrăşămînt!" îi strigă şi lui. -„Nu, cazul meu va fi revizuit, deşi am fost condamnat, nu sunt vinovat!" Celula vuieşte, clocoteşte. Un profesor de limba rusă, cu părul cărunt se ridică din pat, desculţ, şi ca un nou Hristos întinde mîinile: „Copiii mei, să ne împăcăm!... Copiii mei!" îi strigă şi lui: „Copiii tăi sunt în pădurile Brianskului! Noi suntem copiii nimănui!" Doar copiii GULAG-ului...
După cină şi ieşirea la „toaleta de seară", la botniţele ferestrelor se lăsa noaptea, se aprindeau becurile istovitoare de sub tavan. Ziua îi desparte pe deţinuţi, noaptea îi apropie. Seara nu se încingeau discuţii, se organizau conferinţe ori concerte. Şi aici din nou strălucea Timofeev-Ressovski: a dedicat seri întregi Italiei, Danemarcei, Norvegiei, Suediei. Emigranţii povesteau despre Balcani, despre Franţa. Cineva a ţinut o conferinţă despre Le Corbusier, altcineva despre Gogol. Şi fumam ca turcii. Fumul din celulă puteai să-l tai cu cuţitul, se unduia precum ceaţa. Botniţa împiedica circulaţia aerului. La masă ieşea Kostia Kiula, leat cu mine, un băiat cu faţa rotundă, ochi albaştri, aproape ridicol de disproporţionat, şi ne recita din versurile sale, compuse în închisoare. Glasul i se frîngea de emoţie. Poemele se intitulau: Cel dintîi colet, Soţiei, Fiului meu. Cînd asculţi la închisoare versuri compuse înlăuntrul ei nu te mai gîndeşti dacă autorul s-a abătut ori nu de la sistemul silabotonic sau dacă versurile se termină în asonante ori în rime perfecte.

Aceste versuri sunt sînge din inima ta, lacrimile soției tale. Cei din celulă plîngeau*.
De atunci, din această celulă, am simțit şi eu îndemnul să scriu versuri despre închisoare. Acolo, eu recitam din Esenin, aproape interzis înainte de război. Tînărul Bubnov, fost prizonier, iar înainte, pare-se, student, care n-a apucat să-şi termine studiile, privea cu evlavie la cei ce recitau, fața lui era plină de lumină. El nu era specialist, el nu venea din lagăr, ci mergea în lagăr, şi mai mult ca sigur - ținînd seama de puritatea şi francheța caracterului său - ca să moară, cei ca el nu rezistă acolo. Şi aceste seri în celula 75 au constituit pentru el şi pentru alții — în alunecarea spre moarte, frînată pentru o clipă - imaginea acelei lumi minunate care există şi va exista, dar în care cruda soartă nu i-a îngăduit să trăiască nici măcar un anişor, un anişor din vîrsta lui fragedă.
Cădea cu zgomot planşeta ghişeului şi răsuna răcnetul vertuhaiului: „Sti-i-ingerea!" Nu, nici înainte de război, urmînd cursurile a două facultăți deodată, dînd meditații şi încercîndu-mi puterile în ale scrisului, cred că nici atunci nu trăiam asemenea zile atît de încărcate, atît de pline, atît de răscolitoare ca în celula nr. 75, în vara aceea...
... - Dați-mi voie, îi zic eu lui Țarapkin, însă de atunci, de la un anume Deul, un băiat de şaisprezece ani, care la această vîrsta primise cinci ani pentru „propagandă antisovietică"...
— Cum, şi dumneavoastră îl cunoaşteți?... A mers cu noi în acelaşi convoi la Karaganda...
— ... am auzit că v-ați angajat laborant pentru analize medicale, iar Nikolai Vladimirovici a fost tot timpul la munci comune...
— Şi a slăbit foarte mult. De la vagon pînă la Butîrki l-au adus mai mult mort decît viu. Acum este internat în spital, cei de la Secția a Patra Specială** îi dau unt, şi chiar vin, însă este greu de spus dacă se va pune pe picioare.
Ați fost chemați de Secția a Patra Specială?
— Da. Ne-au întrebat dacă totuşi nu credem că este posibil ca după şase luni de Karaganda să facem să funcționeze institutul nostru pe pămîntul patriei.
— Şi ați acceptat entuziasmați?
— Ba bine că nu! Mai ales că acum am înțeles ce greşeală am făcut, în plus, toate instalațiile demontate de la locul lor şi împachetate în lăzi au ajuns şi fără noi.
— Cît devotament pentru ştiință din partea MVD-ului! Vă rog mult, încă puțin Schubert!

*Kostia Kiula nu dă nici un semn de viață. Mă tem că nu mai este printre cei vii.
**Secția a Patra Specială din cadrul MVD-ului se ocupa cu studii şi cercetări ştiințifice efectuate de către deținuți.

Şi Ţarapkin începe să cînte, privind trist pe fereastră (în ochelarii lui se reflectă botniţele negre şi partea luminoasă de sus a ferestrelor):
Vom Abendrot zum Morgenlicht War mancher Kopf zum Greise. Wer glaubt es? meiner ward es nicht Auf dieser ganzen Reise*.
***
Visul lui Tolstoi s-a împlinit: puşcăriaşii nu mai sunt obligaţi să asiste la imorala slujbă religioasă. Bisericile din închisori au fost închise. Fireşte, clădirile lor s-au păstrat, dar au fost adaptate cu pricepere pentru extinderea închisorilor înseşi. În biserica din Butîrki încap, în felul acesta, două mii de oameni în plus, iar într-un an trec prin ea, în plus, cincizeci de mii, dacă acordăm fiecărui grup cîte două săptămîni.
Ajungînd la Butîrki pentru a patra sau a cincea oară, întinzînd pasul plin de siguranţă prin curtea împrejmuită de corpurile închisorii spre celula ce mi-a fost hărăzită, chiar depăşindu-l cu un umăr pe gardianul-însoţitor (tot astfel şi calul, fără bici şi fără hăţuri, se grăbeşte spre casă, unde îl aşteaptă ovăzul), uneori uit să-mi arunc ochii spre biserica pătrată, care devine apoi octogonală. Ea se înalţă izolată în mijlocul curţii pătrate. Botniţele ei nu sunt confecţionate după cea mai nouă tehnică din geamuri armate, precum în clădirile închisorii principale, ci din scînduri cenuşii, aproape putrede, care dezvăluie caracterul secundar al clădirii. Este un fel de punct de tranzit în interiorul închisorii Butîrki pentru cei condamnaţi de curînd.
Cîndva, în anul 1945, mi se părea că trăiam un moment important: după sentinţa OSO am fost băgaţi în biserică (era tocmai potrivit, nu strica să ne rugăm!), am urcat la etajul întîi (era amenajat şi al doilea) şi din vestibulul octogonal ne-au împrîncit prin diferite celule. Pe mine m-au împins într-una din partea de sud-vest.
Era o celulă pătrată, spaţioasă, în care se aflau atunci două sute de oameni. Dormeam ca pretutindeni pe acel prici comun (acolo nu erau suprapuse), sub pat şi pur şi simplu pe culoarul de trecere, pe pardoseala de lespezi. Nu numai botniţele de la fereastră indicau categoria secundară, dar şi tot ce se afla aici parcă nu era pentru fiii buni, ci pentru fiii vitregi ai închisorii Butîrki: în acest furnicar nu aduceau nici cărţi, nici jocuri de şah ori dame, iar castroanele de aluminiu şi lingurile de lemn ştirbe erau ridicate de la o masă la alta, de teamă ca deţinuţii să nu plece cu ele în graba pregătirilor convoiului. Nici căni nu dădeau pentru fiii vitregi, ci spălau castroanele după ce înghiţiseră zămîrca şi tot din ele lipăiau şi poşirca de ceai. Lipsa vaselor proprii din celulă îi lovea în special pe cei care aveau norocul ori nenorocul să primească un pachet de la cei de acasă (iar în aceste ultime zile înainte de plecare în lagărul

*Unii numai după o noapte de suferinţă Se trezesc în zori cu părul cărunt. Ciudat, eu n-am încărunţit, Pribegind toată viaţa prin lume!

îndepărtat, familia se străduia, cu mijloacele ei modeste, să trimită neapărat ceva). Rudele nu cunoşteau regulile din închisori, iar la camera de recepție nu primeau niciodată un sfat bun. Astfel, ei nu trimiteau vase de plastic singurele care erau permise deținuților, ci de sticlă ori de metal. Prin ghişeul celulei, toate aceste dulcețuri, miere, lapte condensat erau vărsate din borcane şi cutii în tot ce aveau deținuții, iar într-o celulă de biserică nu au nimic, deci pur şi simplu în palme, în gură, în batiste de nas, în poala hainelor - absolut normal pentru GULAG, dar pentru centrul Moscovei? Şi în plus: „Mai repede, mai repede!" te zorea gardianul de parcă întîrzia la tren (te zorea pentru că spera să lingă borcanele şi cutiile confiscate). În celulele de biserică totul era provizoriu, lipsit pînă şi de acea iluzie de permanență care putea fi întîlnită în celulele celor care se aflau în anchetă ori aşteptau judecata. Carne tocată, semifabricat pentru GULAG, puşcăriaşii erau ținuți aici acele zile inevitabile pînă ce la Krasnaia Presnia se elibera şi pentru ei puțin loc. Singurul privilegiu pe care îl aveau aici era că se duceau de trei ori pe zi să aducă zămîrca (aici caşă nu se dădea deloc, în schimb ciorbă - de trei ori, ceea ce era o binefacere, pentru că era mai des, mai caldă şi umplea burta mai bine). Le-au acordat acest privilegiu deoarece în biserică nu erau lifturi, ca în celelalte corpuri ale închisorii, iar gardienii nu voiau să se spetească muncind. Trebuiau cărate nişte cazane mari şi grele de la mare distanță, prin toată curtea, apoi trebuiau urcate pe o scară abruptă, ceea ce era foarte greu, puterile erau puține, dar se duceau cu plăcere - doar ca să mai iasă o dată în curtea înverzită şi să audă cîntarea păsărilor.

În celulele bisericii era un aer special: se unduia uşor agitat de curentul premergător al viitoarelor închisori de tranzit, de vîntul premergător al lagărelor polare, în celulele bisericii se desfăşura ceremonia familiarizării cu ideea că sentința a fost pronunțată şi cîtuşi de puțin în glumă; cu ideea că, oricît de crudă ar fi noua perioadă a vieții tale, creierul trebuie să se transforme şi s-o accepte. Acest lucru nu era deloc uşor de realizat.

Şi aici nu există acea permanență a efectivului pe care o întîlneşti în celulele de anchetă, din care cauză acelea devin o aparență a unei familii. Aici, zi şi noapte, băgau şi scoteau cîte unul ori cu zecile, din care pricină tot timpul se schimbau locurile pe pardoseală şi pe patul comun, şi rareori se întîmpla să stai lîngă un vecin mai mult de două zile. Cînd dai peste un om interesant trebuie numaidecît să-l bombardezi cu întrebările, altfel rişti să-l scapi pentru totdeauna.

Aşa am pățit cu lăcătuşul mecanic Medvedev. Cînd am început să discut cu el, mi-am adus aminte că numele lui a fost pomenit de împăratul Mihail. Da, el era unul dintre „căuzaşii" lui, unul dintre cei dintîi care au citit Manifestul către poporul rus şi nu l-au denunțat. Medvedev a fost condamnat la o pedeapsă de neînțeles, ruşinos de mică: trei ani în to-

tal! În virtutea articolului 58, conform căruia şi cinci ani era considerată o pedeapsă pentru copii. Probabil că, totuşi, pe împărat l-au socotit nebun, iar pe ceilalți i-au grațiat din considerente de clasă, însă tocmai cînd mă pregăteam să aflu cum înțelege toate astea Medvedev - l-au luat „cu lucruri cu tot". După unele împrejurări puteai crede că l-au luat ca să-l elibereze. Prin aceasta se confirmau cele dintîi zvonuri privind amnistia stalinistă, care în vara aceea ajunseseră şi la noi, privind amnistia nimănui, amnistie după care nici de sub paturi nu se eliberase vreun loc.
L-au luat la convoi, pentru lagăr, şi pe vecinul meu, un bătrîn schutzbundist (toți aceşti schutzbundişli, care se sufocau în Austria conservatoare, aici, în patria proletariatului mondial, în 1937, au primit cîte zece ani, găsindu-şi sfîrşitul în insulele Arhipelagului). Lîngă mine s-a tras un omuleț oacheş, cu părul negru ca smoala, cu ochi frumoşi ca de femeie: două vişine negre, dar cu un nas imens, care îi pocea chipul pînă la caricatură. Am stat lungiți unul lîngă altul douăzeci şi patru de ore fără să ne adresăm vreun cuvînt; pe urmă a găsit un prilej să mă întrebe: „Drept cine rnă luați?" Vorbea o rusă curentă, corectă, dar cu accent. Am stat în cumpănă: parcă avea ceva caucazian. A zîmbit: „Mă dădeam uşor drept georgian, îmi spuneau laşa. Toți rîdeau de mine. Eu strîngeam cotizațiile de sindicat." L-am examinat, într-adevăr, o figură comică: un bondoc, fața disproporționată, un zîmbet blînd. Şi, brusc, s-a încordat, trăsăturile i s-au ascuțit, ochii i s-au contractat şi m-au străpuns, spintecîndu-mă ca o lovitură de sabie:
— Sunt agent de informații al marelui stat-major al armatei române, locotenent Vladimirescu!
Am tresărit auzind această bombă. După ce cunoscusem aproape două sute de pseudospioni, n-aş fi crezut în ruptul capului că o să întîlnesc unul adevărat, gîndeam că aşa ceva nici nu există.
Din povestirea lui am înțeles că se trăgea dintr-o familie aristocratică. De la vîrsta de trei ani a fost hărăzit marelui stat-major, la şase ani a fost încredințat pentru educație secției de informații. Cînd a crescut, şi-a ales drept cîmp pentru viitoarea activitate Uniunea Sovietică, considerînd că aici se află cel mai aprig serviciu de contrainformații din lume şi că este extrem de greu să lucrezi din cauză că toți se suspectează unul pe altul. Acum, făcînd bilanțul, socotea că a lucrat destul de bine aici. Cîțiva ani înainte de război-la Nikolaev, şi se pare că a asigurat trupelor române cucerirea şantierului de construcții navale în stare perfectă. Pe urmă a fost la uzina de tractoare din Stalingrad, pe urmă la Uralmaş. A intrat să încaseze cotizația de sindicat în cabinetul directorului unuia dintre cele mai mari ateliere, a închis uşa după sine, zîmbetul de prostănac i-a dispărut de pe buze şi i-a apărut acea expresie de sabie care taie fulgerător: „Ponomariov! (Acela purta alt nume la Uralmaş.) Te urmărim de la Stalingrad. Ți-ai părăsit postul (ocupase un post mare la

uzina de tractoare din Stalingrad), te-ai aranjat aici sub un nume străin. Alege: să fii împuşcat de ai tăi ori să lucrezi cu noi." Ponomariov a ales să lucreze cu ei, ceea ce era caracteristic pentru un tip căruia îi plăcea viața de huzur. Locotenentul l-a dirijat pînă în ziua cînd a fost trecut în subordinea rezidentului german de la Moscova. Acela îl trimite la Podolsk într-o misiune de specialitate. Cum mi-a explicat Vladimirescu, agenții diversioniști sunt pregătiți multilateral, dar toți au o specialitate a lor, îngustă. Această specialitate a lui Vladimirescu era tăierea interioară a corzii principale a paraşutei. În Podolsk, în fața magaziei de paraşute, l-a întîmpinat şeful corpului de gardă (cine era, ce fel de om era acesta?) şi l-a introdus pe locotenent în magazie pentru opt ceasuri din noapte. Sprijinind o scăricică de stivele paraşutelor, fără să le despacheteze, Vladimirescu dădea la o parte capătul corzii principale, cu o foarfecă specială tăia patru cincimi din grosimea corzii, lăsînd doar o cincime care se va rupe în aer. Ani mulți Vladimirescu a învățat şi s-a pregătit pentru această singură noapte. Acum, lucrînd febril, în opt ore a stricat cam două mii de paraşute (cîte cincisprezece secunde pentru fiecare paraşută?). „Am nimicit o divizie întreagă de paraşutişti!" a zis el şi ochii ca două vişine i-au scăpărat răutăcios.
Arestat, a refuzat să facă mărturisiri şi opt luni de zile, închis într-o celulă individuală de la Butîrki, n-au scos nici un cuvînt de la el. „Şi nu v-au torturat??" - „Nu-u", a zis el, vuguindu-şi buzele, ca şi cum n-ar fi admis o astfel de posibilitate pentru un supus nesovietic. (Bate-i pe ai tăi, ca să se teamă cei străini!... Iar spionul este un fond de aur, el poate va trebui schimbat) A venit ziua cînd i-au arătat ziarele: România a capitulat, faceți depoziții. El a continuat să tacă: ziarele puteau să fie false. I-au dat să citească ordinul marelui stat-major român: în conformitate cu prevederile armistițiului, marele stat-major ordona tuturor agenților săi să depună armele. El a continuat să tacă: ordinul putea să fie fals. În final l-au confruntat cu şeful lui direct de la marele stat-major. Acela i-a ordonat să se deconspire şi să depună armele. Atunci, Vladimirescu a făcut mărturisiri cu sînge rece, şi acum, în timpul unei zile ce se scurge cu încetineală în celulă, mi-a povestit şi mie cîte ceva. Nici măcar nu l-au judecat! N-a primit nici o pedeapsă (el nu este de-al casei! „Eu sunt de carieră pînă la moarte, de mine vor avea grijă")!
— Mi-ați făcut destăinuiri, am observat eu. Uitîndu-mă la fața dumneavoastră, pot să o țin minte, închipuiți-vă că vreodată ne întîlnim pe stradă...
— Dacă voi fi sigur că nu m-ați recunoscut - veți rămîne în viață. Dacă mă recunoaşteți, vă omor ori vă silesc să lucrați pentru noi.
El nu dorea cîtuşi de puțin să-şi strice relațiile cu vecinul de pat. A spus asta simplu, cu deplină convingere. Am crezut cu adevărat că pentru el nu însemna nimic să împuşte sau să înjunghie.
în toată această lungă cronică de închisoare nu mi-a mai fost dat să

întîlnesc un spion adevărat, în cei unsprezece ani de închisori, lagăre şi exil, aceasta a fost unica întîlnire de acest fel, alții însă n-au avut nici una. Benzile noastre desenate apărute în tiraje uriaşe prostesc tineretul, băgîndu-i în cap că Organele prind numai astfel de oameni.
Era destul să-ți arunci privirea prin această celulă de biserică pentru a înțelege că tineretul este acela pe care îl prind în primul rînd. Războiul era pe sfîrşite, acum îşi puteau permite luxul să-i aresteze pe toți cei pe care puseseră ochii: nu va mai fi nevoie să-i cheme la oaste. Se povestea că, începînd din 1944 pînă în 1945, prin Mica Lubianka (pentru regiunea Moscova) a trecut „partidul democrat". După cum se spunea, era alcătuit din vreo cincizeci de băieţandri, avea statut şi carnete de membru. Cel mai în vîrstă dintre ei - elev în clasa a zecea la o şcoală din Moscova, era „secretarul general". -În ultimul an de război, prin închisorile din Moscova au apărut şi studenții, i-am întîlnit cînd ici, cînd colo. Cred că nici eu nu eram bătrîn, dar ei erau mai tineri...
Nici n-am băgat de seamă cum s-a petrecut această schimbare! În timp ce noi - eu, „căuzaşul" meu, toți cei de o vîrstă cu mine, am luptat patru ani pe front, aici a mai crescut o generație! Oare a trecut atît de multă vreme de cînd noi călcam pe parchetul coridoarelor universității, crezîndu-ne cei mai tineri şi cei mai inteligenți din țară şi din lume?! Şi deodată, pe dalele celulelor de închisoare se apropie de noi nişte juni palizi şi semeți, iar noi ne dăm seama cu uimire că nu suntem noi cei mai tineri şi mai inteligenți, ci ei! Dar nu eram supărat din pricina asta, chiar de atunci eram bucuros să mă restrîng ca să le fac loc. Îmi era cunoscută pasiunea lor de a discuta cu toata lumea, de a şti totul. Le înțelegeam semeția, că, iată, au luat hotărîrea cea mai buna şi nu regretă. Te trec fiorii văzînd cum aceste mutrişoare inteligente, îndrăgostite de ele însele, îşi fac aureolă din închisoare!
Cu o lună înainte, în altă celulă de la Butîrki, pe jumătate cu regim de spital, de-abia păşisem pe culoarul dintre paturi, încă nu zărisem un loc unde să mă aciuez, că mi-a şi ieşit înainte, prevestind o discuție-dispută, parcă rugîndu-se pentru ea, un tînăr palid cu o față delicată cum numai la evrei întîlneşti, înfăşurat, cu toate că era vară, într-o manta de soldat ponosită, găurită de gloanțe: avea febră. Se numea Boris Gammerov. A început să-mi pună întrebări. Conversația s-a desfăşurat în jurul a două teme: biografiile noastre şi politica. Nu țin minte cum a venit vorba de o rugăciune a deja răposatului preşedinte Roosevelt, tipărită în ziarele noastre, pe care am apreciat-o în felul următor:
— Fireşte, asta nu-i decît ipocrizie.
Şi brusc sprîncenele gălbui ale tînărului au tresărit, buzele palide i s-au încordat, parcă s-a ridicat puțin şi a întrebat:
— De ce? De ce nu admiteți că şi un om de stat poate să creadă sincer în Dumnezeu.
Doar acestea au fost spuse! Să-l lăsăm pe Roosevelt, dar luați aminte

din ce direcție vine atacul!... Să auzi asemenea cuvinte de la unul născut în anul 1923?... Puteam să-i răspund cu fraze foarte sigure, dar, prin închisori, siguranța mea începuse să se clatine şi, pe lîngă aceasta, în noi se afla, separat de convingeri, un sentiment pur, care mi-a sugerat că, acum, eu n-am emis o convingere proprie, ci una inoculată din afară. Şi n-am izbutit să -l contrazic.
L-am întrebat numai:
— Dumneata crezi în Dumnezeu?
— Bineînțeles, a răspuns el liniştit.
Bineînțeles? Bineînțeles... Da, tineretul comsomolist îşi leapădă frunzele, pretutindeni. Şi NKCB a fost printre primii care au observat aceasta.
În ciuda tinereții sale, Boris Gammerov a luptat pe front ca sergent într-o unitate antitanc, desant pe tancuri „patruzeci şi cinci", „adio, Patrie!" Ba chiar a fost rănit în plămîn, care nici pînă acum nu s-a vindecat şi a dat în tuberculoză. Gammerov a fost demobilizat din armată ca invalid şi a intrat la facultatea de biologie de la Universitatea de Stat din Moscova. Astfel în el s-au împletit două fire: unul care îşi avea obîrşia în viața lui de soldat, şi altul - în viața studențească de la sfîrşitul războiului, care nu era cîtuşi de puțin lipsită de inteligență şi dinamism. Au format un cerc al celor care cugetau şi erau preocupați de viitor (deşi nimeni nu le încredințase această sarcină). Din acest cerc, ochiul ager al Organelor a remarcat trei, pe care i-a şi înhățat. Tatăl lui Gammerov fusese bătut mortal în închisoare sau împuşcat în anul 1937, iar fiul o apucase năvalnic pe acelaşi drum. La anchetă a recitat cu simțire cîteva poezii scrise de el. (Regret mult că n-am memorat nici una şi nici nu am de unde să fac rost, tare aş fi vrut să o reproduc aici.)
În cîteva luni, drumul meu s-a intersectat cu toți cei trei „cauzaşi": pe Viaceslav Dobrovolski l-am văzut într-o celulă de la Butîrki. Apoi, în biserica de la Butîrki m-a prins din urmă şi Gheorghi Ingal. Cel mai în vîrstă dintre toți. În ciuda tinereții sale, era membru stagiar al Uniunii Scriitorilor. Avea un condei foarte sprinten, îi plăcea să folosească mult contrastul în scris. În fața lui, dacă ar fi fost conformist din punct de vedere politic, s-ar fi deschis făgaşuri literare pe cît de impresionante, pe atît de amăgitoare. Avea aproape încheiat un roman despre Debussy. Dar primele succese nu l-au secătuit de idei. La înmormîntarea mentorului său Iuri Tînianov(8), a spus în cuvîntul său că acesta a fost hăituit, şi astfel şi-a asigurat o condamnare de opt ani.
Aici ne-a ajuns din urmă şi Gammerov şi în aşteptarea trimiterii la Krasnaia Presnia a trebuit să înfrunt de unul singur punctul lor de vedere unitar. Această înfruntare a fost dificilă pentru mine. În perioada aceea eram încă adeptul concepției care nu e în stare nici să recunoască un fapt nou, nici să aprecieze o opinie nouă înainte de a găsi pentru ele o etichetă din rezerva pregătită: fie dualism agitat de mic-burghez, fie nihilism belicos al intelectualității declasate. Nu-mi aduc aminte ca Ingal

şi Gammerov să-l fi atacat pe Marx, dar ţin minte ca l-au atacat pe Lev Tolstoi - şi din ce direcţie! Tolstoi a respins biserica? Dar el n-a ţinut seama de rolul ei mistic şi organizator! A respins învăţătura Bibliei? Dar pentru ştiinţa modernă în Biblie nu există contradicţii, nici chiar în primele rînduri referitoare la facerea lumii. A respins statul? Dar fără stat nu vom avea decît haos! A propovăduit contopirea muncii intelectuale şi fizice în acelaşi om? Asta însă nu este decît o nivelare absurdă a aptitudinilor! Şi, în sfîrşit, după exemplul samavolniciei lui Stalin, putem constata că personalitatea istorică este în stare să devină atotputernică, iar Tolstoi a luat acest lucru în derîdere!

Şi în anii premergători închisorii, şi în cei din închisoare, am socotit, de asemenea, că Stalin a imprimat o orientare fatală evoluţiei statalilăţii sovietice. Iată însă că Stalin a murit încetişor, dar cît de mult s-a schimbat cursul corăbiei? Amprenta proprie, personală pe care a lăsat-o asupra evenimentelor se rezumă la: obtuzitate deprimantă, despotism, autoelogiere. În rest, el a călcat exact în urma indicată de Lenin şi ascultînd sfaturile lui Troţki.

Băieţii mi-au recitat din versurile lor şi m-au rugat să fac acelaşi lucru, dar versurile mele încă nu existau. Au recitat mult din Pasternak(9), pe care îl divinizau. Cîndva, citisem şi eu Sora mea viaţa, dar nu mi-a plăcut, o socoteam departe de făgaşurile simple ale oamenilor. Ei însă mi-au revelat cuvîntul din urmă al lui Schmidt la judecată, care m-a impresionat nespus, căci semăna cu cazul nostru:

Treizeci de ani am dus în mine /Iubirea de ţara natală, / Şi cîtuşi de puţin a voastră milă/ Eu n-o aştept./ Şi n-o doresc.

Gammerov şi Ingal aveau o stare de spirit atît de luminoasă: nu aveau nevoie de mila, de îngăduinţa voastră! Temniţa nu ne apasă, suntem mîndri că ne aflăm în ea! (Deşi nu ştiu cine ar fi capabil să nu se simtă apăsat? Tînăra soţie a lui Ingal, la numai cîteva luni, s-a dezis de el şi l-a părăsit. Gammerov însă, din cauza căutărilor revoluţionare, nu avea o prietenă apropiată.) Oare nu aici, în celulele închisorii, ajungi la înţelegerea marelui adevăr? E strîmtă celula, dar nu-i mai strîmtă oare lumea liberă? Oare nu poporul nostru, chinuit şi amăgit, se află întins lîngă noi sub paturi şi în culoarul dintre ele?

Să nu m-alătur ţării-ntregi/ Cu mult mi-ar fi mai greu,/ Şi drumul ce l-am străbătut/ Eu nu-l regret acum.

Tineretul care zace în celulele închisorilor cu statut de condamnat politic nu reprezintă niciodată tineretul mediocru al ţării, el este întotdeauna cu mult mai avansat. În anii aceia, ceea ce urma să se întîmple cu întreaga masă a tineretului era doar: „să intre în stadiul descompunerii", al dezamăgirii, al indiferenţei, să prindă gustul vieţii dulci, şi abia atunci poate, poate de la acest nivel confortabil, să înceapă-urcuşul amar spre un nou pisc - peste vreo douăzeci de ani? Dar tinerii deţinuţi din anul 1945, beneficiari ai articolului 58-10, au sărit peste această viitoare

prăpastie de indiferență dintr-un singur pas, şi îşi țineau curajoşi capul sus - sus pe eşafod, sub secure.
În biserica de la Butîrki, condamnați, tăiați şi izolați, studenții din Moscova au compus un cîntec, pe care îl cîntau înaintea amurgului cu vocile lor încă firave:
De trei ori, zilnic, mergem după ciorbă, Cîntînd, mai scurte facem serile, C-un ac, ajuns la noi prin contrabandă, Ne coasem traista de călătorie.
De-acum de soarta noastră nu ne pasă, Căci am semnat - ah, să plecăm odată! Şi reveni-vom oare-aici cîndva/ Din cea Siberie îndepărtată?
Doamne-Dumnezeule, oare noi am scăpat prilejul? În timp ce frămîntam noroiul pe cîmpul de operații, ne ghemuiam în gropile obuzelor, priveam din tufişuri cu luneta binoculară, aici a crescut un alt tineret şi a pornit la drum! Oare n-a pornit într-acolo?... Într-acolo, încotro noi n-am putea nici măcar îndrăzni? Pentru că n-am fost educați astfel.
Generația noastră se va întoarce de la război, va preda armele, îşi va zornăi decorațiile şi va povesti cu mîndrie peripeții de pe front, iar frații noştri mai mici doar vor strîmba din nas: Vai, ce prostănaci!...

Sfîrşitul Părții a Doua

CONȚINUTUL CAPITOLELOR

Partea ÎNTÎI - INDUSTRIA PENITENCIARĂ

Capitolul 1 – ARESTAREA

Cum se ajunge în Arhipelag. - Ce sentiment îți dă arestarea - „Pentru ce?" -Arestarea tradițională. - Cum se face o percheziție. - Avantajele arestărilor nocturne. - Clasificarea arestărilor. - Ştiința percheziției. Inventivitate la arestări. -Nimeni nu este pregătit să opună rezistență. - Fuga lui Andrei Pavel. - Mecanismul epidemiilor de arestări. - „îşi vor da seama - mă vor elibera", pasivitate generală. -Cum ar fi posibil să te împotriveşti?! - Din ce este alcătuită o arestare, - Ce gînduri stîrneşte. - După arestare te simți uşurat. - Să strigi? - De ce am tăcut eu - Arestarea mea. - Comandantul de brigadă Travkin. - Serviciul de contrainformații al armatei. - Cei trei tanchişti. - Un spion viu. - Glume la defecare.

Capitolul 2 - ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE

Valurile cele mai mari: deschiaburirea, anii postbelici şi anul 1937. - Organele se antrenau necontenit - Întemnițări imediat după Octombrie - Lozinca leninistă a dezinsecției - Definiția „insectelor" - Unicitatea VCEKA. - Mişcările populare pentru apărarea bisericilor. - „Comploturile" provinciale. - Sistemul ostaticilor - Teroarea roşie şi natura ei - Valurile socialiştilor - Valul celor întorşi în patrie - Intelectualitatea „care gravita în jurul cadeților" - Cine se împotrivea detaşamentelor de colectare a produselor agricole - Lichidarea ultimilor albgardişti - Scufundarea şlepurilor - Conştiința revoluționară - Valurile delincvenților de drept comun. - Lagărele de concentrare din gubernia Tambov - Marinarii din Kronstadt - Intensificarea represiunii în 1921 - Comitetul de ajutorare a victimelor foametei - Arestările studenților, greva de la MVTU. - Marea pasiență a socialiştilor - CEKA şi adepții „bisericii vii" - Valurile preoților, filosofilor religioşi, ale credincioşilor de rînd. -„Călugărițele" - Prostituatele - Cele dintîi valuri naționale - Valurile studenţeşti - „Epuizarea ofițerilor" - Ce destin aveau familiile lor - Cazacii din insula Lemnos. - Foştii funcționari - „Pentru tăinuirea originii sociale" - Cine izbutea să răzbească îndărăt - Rămăşițele Crucii Roşii politice - Contingentul lui Voikov - Profilaxia socială - Varențov, seratele muzicale - Liceenii şi juriştii - Inginerii-sabotori - „Limitatorii". - Cei care refuzau să devină informatori - Primele procese publice - Folosirea poporului drept coparticipant la represiune - Proteste izolate -Cele „Şase condiții", întorsătura cu inginerii - Procesul „Biroului unional al menşevicilor" - Procesul, care n-a mai avut loc, al „Partidului Țărănesc al Muncii" - Grupul lui Kondratiev-Ceaianov - Valurile care curg tot timpul (credincioşii, socialiştii, naționaliştii) - Grupul istorici-lor, 1929 - „Opoziția muncitorească" - Troțkiştii - Nepmanii - Valul „aurului" - Valul

format la introducerea noului sistem al buletinelor de identitate - Valul deschiaburiților, particularitățile lui. - Termenii „chia-bur" şi „coadă de topor" - Valul „sabotorilor" din agricultură, pentru neîndeplinirea normei de predare a cotelor de cereale, valul „culegă-torilor de spice" - Legea din 7 august 1932 - Valul Kirov - Valuri mici, paralele - Paragraful Zece - Prezentarea articolului 58 al Codului Penal şi comentarea in extenso a paragrafelor lui - Valul anilor 1937-1938 – Lovitura dată cercurilor conducătoare - Aplauze interminabile – Procen-tul „gradaților" şi al muritorilor de rînd - Cifrele-sarcină de plan - Valurile speciale: întoarcerea spionilor sovietici; kavejediştii; coreenii; letonii - Sfîrşitul Marii Pasiențe - Intelectualitatea - Cazul profesorilor din Sverdlovsk – Inginerii. Membrii de familie - Acuzații excesive şi absurde, la oraş şi la sate. - Conceptul de „vină" - oportunism de dreapta - Antivalul anului 1939 - Valurile 1939: cehii, polonezii, ucrainenii de apus, bieloruşii de apus, moldovenii - Prizonierii din războiul finlandez - Arestări şi execuții la începutul războiului în regiunile apusene şi Țările Baltice - „Colportorii de zvonuri şi provocatorii de panică" - Piese pentru aparatele de radio - Valul nemților - Valul încercuiților - Arestări în armata din Extremul Orient - Valul generalilor - Valul celor care nu s-au evacuat din Moscova - Valul militarilor aflați sub incidența ordinului Nr. 227 - Valul din teritoriile ocupate (58-la), al foştilor prizo-nieri (58-lb) - Pentru ce erau de fapt condamnați - „Africanii" -Grupul lui Kadenko - Deportarea din 1943-1944 a naționalităților, cum s-a pro-dus ea - „Criminalii de război" germani şi japonezi - Valul emigranților ruşi -Vlasoviştii - Civilii care fugeau de Puterea Sovietică - Cum a tăinuit Occidentul predarea lor - Armata Krajowa - Banderoviştii - „Fetele pentru străini" - Copiii spanioli - Antivalul preoților - Sistemul valurilor criminalilor şi condamnaților de drept comun - Pulsația Decre-telor - Legea „patru pe şase" - Termenul de douăzeci şi cinci de ani - Ne-denunțarea delictului de drept comun - Recidiviştii din anii 1948-1949 - „Copii-răzbunători" - Valurile anilor 1948-1950 - Divulgatorii secretelor de stat -Banderoviştii şi locuitorii Ucrainei de Apus – Profila-xia socială în Țările Baltice - Grecii din Caucaz - Evreii, afacerea medicilor - Puşcării goale n-au existat

Capitolul 3 - ANCHETA

Cine se aştepta la tortură în secolul al XX-lea? - Nu trebuie să ne amintim. Ancheta - strecurare printr-o conductă. - „Cazurile" umflate din primii ani ai puterii sovietice. - Căutarea unor culpe inexistente. - Nu culpă, ci cărei clase aparține. - De acolo nu se mai întoarce nimeni. - Cercetarea prealabilă? - Pistolul pe masă. - Interogatoriile nocturne. - Celulele fierbinți. - Torturile au existat mereu. - Categoriile arestaților supuşi torturilor. - Grupul lui Romualdas Skirius. -Mărturisirea personală în locul probelor materiale, teoria lui Vîşinski. - Cum s-a înrădăcinat practica torturii. - Avantajele procedeelor blînde. - Procedeele psihice. -

Fizice. - Combinarea lor. - Insomnia. - Banda rulantă a anchetei. - Boxa ploşniţelor. - Carcerele. - Foamea - Bătaia - Zăbala - Nimeni nu este pregătit pentru anchetă. - Erorile intelectualilor. - Codul penal şi Codul de procedură penală, articolele lor necunoscute. - Cum este folosită singurătatea inculpatului. - Supraaglomerarea celulelor de anchetă (1918, 1931, 1937, 1945) şi influenţa ei. - Cîteva schingiuiri. - Bîta lui Riumin. - De barbă şi mustăţi. - Lucrul cel mai cumplit - Cum eşti înduplecat în celulă să cedezi. - Argumentele ortodocşilor comunişti. - Ce valorează ortodocşii înşişi. — Cine de cine s-a dezis. - Berdiaev în 1922. - Băbuţa credincioasă. - Cum se comportau la anchetă vechii revoluţionari ruşi. - Compararea anchetei ţariste cu cea sovietică. Ancheta mea. - Funinginea din coşurile de la Lubianka.-Organele nu caută dovezi. - Cum se tărăgănează ancheta. - Interogatoriul la procuror. - Articolul două sute şase. - Semnături privind nondivulgarea.

Capitolul 4 - GĂITANELE ALBASTRE

Noi nu-i vedeam pe anchetatorii noştri. - Cum să-i explici? - Divnici compară Gestapoul şi MGB-ul. - Anchetatorii îşi formulează principiile. - Motivele lor. -Tinerii ghebişti sunt încîntaţi de putere. - Fidelitate faţă de Organe! - Distracţii înviorătoare. - Să nu-ţi reţii furia. - Curiozitatea sexuală. - Posibilităţile de agoniseală. - Răzbunarea procurorului. - Lăcomia anchetatorilor. - Orgia. -Ghebişti arestaţi. - Valurile ghebiştilor. - Abakumov şi Riumin la închisoare.-Oare ce am fi devenit fiecare dintre noi? - De ce ne împotriveam şcolilor NKVD-ului. - Ce fac epoleţii din om. - Cea dintîi etapă a mea - Geamantanul de ofiţer. - Mînia cărăuşilor. - Sunt ofiţer! - Linia binelui, linia răului. - Ghebişti cumsecade. - Locotenentul Ovsiannikov. - Lecţia Verei Korneeva în cancelaria ghebiştilor. - D.P. Terehov, judecător suprem. - Supraveghetoarea Casei Mari. - Nu tot ceea ce pare bun este bun. - Culoarea cerului. - Iagoda şi icoanele. - Natura nelegiuirii. - Rodul ideologiei. - Pragul nelegiuirii.-Judecarea criminalilor în Germania Occidentală şi mila faţă de ei în ţara noastră. - Oare cum ar putea Rusia să se purifice?

Capitolul 5 - PRIMA CELULĂ - PRIMA IUBIRE

Casa cea Mare în timpul blocadei Leningradului. - Cea dintîi celulă de anchetă! - Suhanovka - Celula individuală de anchetă de la Suhanovka - Noi, oamenii! -Intrarea mea în cea dintîi celulă. - Releul-informator. - închisoarea nu-i o prăpastie. - Viaţă confortabilă.-Generaţiile precedente. - Viaţa la începuturile Lubiankăi. - Anatoli Fastenko. –Amnistia de la 17 octombrie 1905. - Evadările din acei ani. - Canadianul fost marinar pe crucişătorul „Potiomkin". - Nu tot ce intră în urechile noastre.-Un inginer de formaţie sovietică. - „Dacă va trebui să mor". - Programul unei zile la Lubianka - Premeditat sau de la sine? - Arnold Susi. - Raţia de dimineaţă.- Medicul închisorii. - Drepturile noastre. –

Celula 53. - Plimbarea pe acoperişul Lubiankăi. - Din istoria Estoniei. - Biblioteca de la Lubianka.-Luri Evtuhovici, povestea lui. - Termenul „vlasovist".-Ziua de la Lubianka către sfîrşit. - Filantropia penitenciară înainte de revoluție.- Indicii la închisoare.-„Împăratul Mihail". -Sfîrşitul războiului în puşcărie.

Capitolul 6 - PRIMĂVARA ACEEA

Prizonierii ruşi de o vîrstă cu Octombrie. - Cum s-au întors. - Ce au îndurat. -Patria i-a trădai de trei ori. - Cum cedăm ideilor preconcepute. - De unde atîția trădători? - Nerecunoaşterea prizonieratului. - Ce soluții mai avea un prizonier de război. - Spioni pentru un ceas. - Pedepsirea celor mai fideli. - Lagărele de verificare şi filtrare. - „Ah, dacă aş fi ştiut!" Biografia generalului A.A. Vlasov. - Formațiunile voluntare antisovietice din primii ani ai războiului. - Teama lui Hitler de a crea forțe armate ruseşti. -Călătoriile de propagandă ale lui Vlasov. - Speranțele pe care vlasoviştii şi le-au pus în aliați. - Episoade din lupta vlasoviştilor. - Un călăreț fugăreşte un prizonier.- Destinul brigăzii din Lokot, regiunea Briansk. - Acordul pentru crearea diviziilor ruseşti în toamna lui 1944. - Comitetul pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei, manifestul de la Praga. - Primele şi ultimele acțiuni ale diviziilor ruseşti întîi şi a doua.- Neînțelegerea de care a dat dovadă Occidentul. - Inutila capitulare. - Destinul rămăşițelor. - Predarea cazacilor de către Anglia. - Roosevelt şi Churchill?... - Lagărele de concentrare englezeşti. - Despre vlasovişti în general.-Destinele emigrației ruse. - Cum i-a ademenit patria - Cum au întors pe dos Codul penal pentru acuzarea lor. - Colonelul Iasevici. - Igor Tronko, generația mea din emigrație.-Legenda despre Altai. - Aşteptarea amnistiei din primăvara aceea.-La „gara" Butîrki să primim sentințele.

Capitolul 7 - SALA MAŞINILOR

Cum erau comunicate sentințele OSO.Sentințele administrative înainte de revoluție. - Troica GPU-ului. - Troicile. -Reorganizările şi raportul lor cu OSO. - Articolele siglă. -- Avantajele OSO față de tribunal. - Sentințele comunicate ulterior.-Caracterul închis al proceselor politice. - Comparație cu vechea Rusie. - Avocații acuzatori. - Predeterminarea sentințelor. - Interpretările in extenso ale codului. – Instrucțiunile secrete. - Are vreun sens sentința de achitare? - Cazul lui Pavel Ciulpeniov. - Întîmplări din sălile tribunalelor. - Mă întîlnesc cu Tribunalul Suprem.

Capitolul 8 - LEGEA-COPIL

Noi uităm totul... - „Represiunea extrajudiciară" a CEKA. - Cifrele cekiste ale celor executați în comparație cu cele ruseşti dinainte. – Tribunalele după Octombrie. - Asemănarea dintre tribunalele populare şi tribuna-

lele revoluționare. -Tribunalele căilor ferate, tribunalele VOHR-ei. - Înființarea Tribunalelor Militare Revoluționare şi principiile activității lor. - Cifrele celor executați în anul 1920. -Tribunalele ca detaşamente de luptă. - Cînd dispare sensul dreptului de apel. -Locurile vii ale acestor ani. - Răscoalele țărăneşti. - Tribunalul din Riazan judecă un tolstoian. - Cartea discursurilor lui Krîlenko. - Sarcinile generale ale justiției sovietice. - Cazul ziarului „Russkie Vedomosti". - Cazul celor trei anchetatori de la tribunalul revoluționar din Moscova - Cazul lui Kosîrev. – Neplăcerile de la CEKA din februarie 1919. - Procesul clericilor (Samarin ş.a.). - Clopotele de alarmă din Zvenigorod. - Procesele religioase din provincie, loviturile date bisericilor şi mînăstirilor. - Circulara din 1920 privind lichidarea moaştelor. - Cum puneau bolşevicii problema intelectualității. - Procesul „Centrului tactic". -Adevărata lui poveste. - „Cazul Taganțev".

Capitolul 9 - LEGEA SE MATURIZEAZĂ

Procesul Direcției pentru combustibil. - Revirimentul represiunii după războiul civil. - Cazul inginerului Oldenborger.-Foametea din ținuturile de pe Volga şi confiscarea odoarelor bisericeşti. - Procesul ecleziastic de la Moscova din anul 1922, - Procesul ecleziastic de la Petrograd. - Procesul eserilor. - Repetiția mîniei maselor. - Tortura cu moartea.Cazul lui Savinkov. - Moartea lui.

Capitolul 10 - LEGEA ÎN FLOARE

Noua idee a lui Lenin: expulzarea intelectualității peste hotare în 1922. - Geneza conceptului „diversiune". - Afacerea Şahtî. - Eşecul cu Palcinski, von Meck, Veliciko. - Procesul „Partidului industrial". - Există oare o enigmă a proceselor exemplare de la Moscova? - Procesul „Biroului Unional al Menşevicilor" şi cum a fost înscenat. - M.P. Iakubovici.-Procesele anilor 1937-1938. - Enigmă? - Oare astfel de revoluționari erau ei? - Selecția candidaților pentru roluri. - Istoria secretă a ultimelor luni ale lui Buharin.-Afacerea din Kadîi, procesul raional. - De ce în țară nu au existat procese publice.

Capitolul 11 - PEDEAPSA CAPITALĂ

Desființarea pedepsei cu moartea în timpul Elizavetei. - Moderația urmaşilor ei. - Datele lui Taganțev privind execuțiile de la sfîrşitul secolului al XIX-lea -începutul secolului al XX-lea. - Istoria pedepsei cu moartea sub bolşevici.-Minciuna desființării ei, tertipuri şi ocolişuri. - Execuțiile anilor '30, cei şase țărani din Țarskoe Selo. - Execuțiile din 1937-1938. - Zigzagurile ultimilor ani ai epocii staliniste.-Pentru ce se dădea pedeapsa prin împuşcare. Exemple. - Izbucnirea salvatoare a lui K.I. Strahovici. - Dacă am privi fotografiile lor... - Sentimentele ultimelor clipe. - Suferințele zilnice ale condamnaților la moarte în puşcăriile arhipline. -

De ce erau ţinuţi atîta vreme cu această sentinţă? - Cercetările ştiinţifice ale celor condamnaţi la moarte şi ale anchetatorilor. - Celula condamnaţilor la moarte ca procedeu de anchetă. - Psihologia atitudinii de neîmpotrivire. - V.G. Vlasov sub sentinţa pedepsei cu moartea - Celulele condamnaţilor la moarte din Kineşma.- Ritmul celor douăzeci şi patru de ore. - Bsaulul Homenko. - Insultarea călăului. -Cum a primit Vlasov graţierea.

Capitolul 12 - TIURZAK .
Slăbirea regimului penitenciar rus la începutul secolului al XX-lea. – Consolidarea celui sovietic începînd din 1918. - Regimul politic. - Lupta pentru autoapărare a deţinuţilor din puşcăriile sovietice. - Eserii la schiturile din Solovki (1922-1925). - Izolatorul din Verhneuralsk după 1925.- Forţa grevelor foamei. - Împiedicarea grevelor foamei în anii '20. - Reprimarea lor în anii '30. - Alimentarea forţată. - Greva foamei ca acţiune contrarevoluţionară. - Cum greva foamei a fost înfrîntă de închisoarea de Tip Nou. - Nu există opinie publică! - Sfîrşitul socialiştilor în Marea Pasienţă. - Autoizolarea lor de „kaeri". - „Politicii" văzuţi de „kaeri". - Autoizolarea troţkiştilor şi comuniştilor. - Cui îi este destinată recluziunea. - Consolidarea şi extinderea închisorii centrale sub puterea sovietică. - Regimul izolatoarelor politice. - Şi cum îl îndură un deţinut. - N. Kozîrev, miracolul cu astrofizica.

Partea a DOUA - PERPETUUM MOBILE
Capitolul l - CORĂBIILE ARHIPELAGULUI
Un sistem bine pus la punct. - Îmbarcarea în vagon-zak. - Cum să-ţi imaginezi aceasta din trenul vecin? - Originea termenului „vagon stolîpinist". - Cum este orînduit acest vagon. - Gradul de încărcare. - Scrumbie sărată şi fără apă, de ce. -Cum se rezolvă „uşurarea" într-un vagon-zak. - Amestecarea politicilor cu delincvenţii de drept comun. – Privilegiile politicilor în puşcăriile ţariste. - Prima întîlnire cu bandiţii. - Deteriorarea vechilor noţiuni. - Izolarea articolului Cincizeci şi Opt şi neputinţa lui. -Nepedepsirea hoţilor şi bandiţilor. - Cum este fundamentat acest lucru de către Cod şi marxism. - Participarea escortei la furturile hoţilor. - Furtul direct săvîrşit de escortă, care sunt procedeele. - Cum află deţinuţii itinerarul. - Cum expediezi o scrisoare dintr-un vagon-zak.
Să nu ai nimic! - Să priveşti şi să memorezi. - Povestea lui Max Santerre. - Povestea lui Ivan Kovercenko. - Eric Andersen ascultă ce îi spune o fată rusă.- „Pendulul" din vagon-zak. - Debarcarea. - Cum trebuie să te aşezi pe pămînt. - Pomană de la oamenii liberi. - Să îndrăgeşti astfel de clipe! - Luaţi-vă de braţe! - Luaţi-vă de călcîie! - Hăituirea celor care rămîn în urmă. - Dubele anilor '20. - Colaborarea postbelică. - Structura interioară a dubei. - Cum operează în dubă hoţii. - Întîlnirea cu

locotenent-colonelul Ivanov.

Capitolul 2 - PORTURILE ARHIPELAGULUI
Cum se confecționează harta lor. - Trăsături comune. - Comparația unor închisori de tranzit diferite în epoci diferite. - Punctele de tranzit ale lagărelor din nord. - Închisorile fără hîrdaie igienice. Ce se poate face în astfel de cazuri? - Băile închisorilor de tranzit. - Hoții şi bandiții „slujbaşi" în puşcăriile de tranzit. - Cîinii. - Tertipurile hoților. - Rarele cazuri de împotrivire a politicilor. - Umilirea mea la Krasnaia Presnia. - Prima scrisoare după arestare. - O femeie pe colina de lîngă închisoarea de tranzit din Kuibîşev. - Viitoare monumente ale Arhipelagului? - Lărgimea orizontului la închisoarea de tranzit. - Eric Arvid Andersen şi povestea lui. - Nonsensul transferărilor masive. - Şi al celor individuale. - Tranzitul - prilej de odihnă. -Muncile inumane de la închisorile de tranzit. - Cît este de greu să te dezbari de gustul puterii. - Krasnaia Presnia în 1945. - Itinerar pentru şperț. - Eliberarea sufletului prin renunțarea la orice deşertăciune. - Schimbul de condamnări. - „Cumpărătorii" la închisorile de tranzit - Tîrgul de sclave. - Învățăturile unui deținut cu repartiție specială. - Cu orice preț?

Capitolul 3 - CARAVANELE ROBILOR
Avantajul „trenurilor roşii" pentru stat - Amenajarea vagonului de marfă. - Pregătirea convoiului. - Ascunderea de ochii populației. - Expedierile din Oriol în 1938. - Tehnica îmbarcării. - Procedee de percheziție. - Escorta trage foloasele. - Hoții şi bandiții în vagonul roşu. - Neregulile cu mîncarea. - Verificările nocturne cu ciocanele. - Morți de frig. - Trenurile lungi şi agentul Ministerului Afacerilor Interne. - Pe platformele trenușului. - Cînd nu există nici un lagăr. - Transporturile cu şlepul spre Nord. - Hoții în aceste condiții. - Un caz de împotrivire. - Vapoarele pe Kolîma. - Incendiul de pe „Djurma" în 1939. - Deplasarea în continuare pe Kolîma - Jefuirea la sosirea în Magadan. - Transporturile pedestre spre Nord. - Hrana - Împuşcarea pe drum. - Îndemnarea cu bîtele. - Deplasările pedestre prin oraşe, în anii '20-'30. - Toate mijloacele sunt rele, dar mai apoi - şi mai rele.

Capitolul 4 - DIN INSULĂ ÎN INSULĂ
Cazul fericit al unui deținut cu repartiție specială. - Escorta specială. - Cum am fost luat din lagăr. - Legenda despre şaraşki. - Impresiile despre călătoria printre oameni liberi. - Simțămîntul de uşurare o dată cu întoarcerea pe Arhipelag. - E mică lumea! - Telegraful deținuților. - Asociația ştiințifico-tehnică din celulă. - Timofeev-Ressovski. - Fericirea somnului de puşcăriaş. - Celula 75 de la Butîrki; oameni. - Lecțiile serale. - Percepția captivilor. - Biserica din Butîrki, viața de puşcărie în

ea - Spionul român Vladimirescu. - Tineretul postbelic la Butîrki. - Gammerov. - Ingal. - Mîndria de a fi la închisoare. - Cîntecul studenților. - Generația nouă - Încotro?...

ABREVIERI ŞI SIGLE

ASA - Antisovetskaia aghitaţiia (Propagandă antisovietică); articol-siglă.
Belomorkanal - Belomorsko-Baltiiskii Kanal (Canalul Marea Albă - Marea Baltică).
Belomorstroi - Belomorskaia stroi[ka] (Şantierul de construcţie a canalului Marea Albă-Marea Baltică). În cea mai mare parte lucrările au fost executate cu deţinuţi.
Butiur - Butîrskaia tiurma (închisoarea Butîrki).
Cadeţii (KD) - Partidul constituţional-democrat (1905-1917). Program: monarhie constituţională şi parlamentară, libertăţi democratice, marea proprietate asupra pămîntului etc. Lideri: P.N. Miliukov, A.I. Şingariov, V.D. Nabokov ş.a. Adversari ai bolşevicilor; după revoluţia din octombrie aceştia au interzis partidul cadeţilor.
CEKA - Cerezvîceainaia komissiia po borbe s kontrrevoliuţiei, sabotajem i spekuliaţiei (Comisia extraordinară pentru combaterea contrarevoluţiei, a sabotajului şi a speculei). A funcţionat în perioada 1917-1922, fiind predecesoarea organelor securităţii sovietice. Cekist - agent al CEKA.
CEON - ceast osobogo naznaceniia (unitate cu destinaţie specială).
CIS - cilen semii (membru de familie); articol-siglă.
Dalstroi - Glavnoe upravlenie stroitelstva Dalnego Severa (Direcţia generală pentru construcţia Nordului îndepărtat).
Dneproghes - Dneprovskaia ghidroelektrostanţiia (Centrala hidroelectrică de pe Nipru).
DPZ - dom predvaritelnogo zakliuceniia (unitate de detenţie preventivă).
Eserii (SR) - Partidul socialiştilor-revoluţionari (1901-1923). Lideri: V.M. Cernov, A.P. Gotz, N.D. Avksentiev ş.a. Obiective principale: republică democrată, libertate politică, legislaţie muncitorească, socializarea pămîntului. Principala tactică de luptă: terorismul individual. După revoluţia din februarie, împreună cu menşevicii, au obţinut majoritatea în Soviete şi au intrat în Guvernul provizoriu. După Octombrie bolşevicii i-au acuzat de activitate antisovietică şi contrarevoluţionară.
GB - Gosudarstvennaia bezopasnost (Securitatea de stat); ghebist: agent al GB.
GOSPLAN - Gosudarstvennîi planovîi komitet [Soveta Ministrov] (Comitetul de stat al planificării de pe lîngă Consiliul de Miniştri).
GPU — Gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcţia politică de stat). A înlocuit CEKA în perioada februarie - decembrie 1922.
GULAG - Glavnoe upravlenie lagherei (Administraţia generală a lagărelor).
Inturist - Inostrannîi turist (Turistul străin); firmă de servicii pentru turiştii străini şi organizatoare de excursii în străinătate pentru cetăţenii sovi-

etici.
Kaer (KR, kontra) - kontrrevoluționer (contrarevoluționar).
KGB - Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti (Comitetul securității de stat). Funcționează din 1954, pe lîngă Consiliul de Miniştri.
Kombedî - Komitetî bednotî (Comitetele sărăcimii); organizații ale sărăcimii săteşti, create în Rusia europeană (11 iunie 1918), constituind în majoritatea cazurilor organele efective ale puterii de stat. La sfîrşitul anului 1918 şi-au predat atribuțiile sovietelor săteşti.
Komintern - Kommunisticeskii internațional (Internaționala comunistă. Internaționala a III-a); organizație (1919-1943) care a reunit partidele comuniste din diferite țări, creată din inițiativa lui V.I. Lenin.
KPZ - kamera predvaritelnogo zakliuceniia (celulă de detenție preventivă).
KRA - kontrrevoliuționnaia aghitației (propagandă contrarevoluționară); articol-siglă.
KRD - kontrrevoliuționnaia deiatelnost (activitate contrarevoluționară); articol-siglă.
KRM - kontrrevoliuționnoe mîşlenie (gîndire, intenție contrarevoluționară); articol-siglă.
KRTD - kontrrevoliuționnaia troțkistskaia deiatelnost (activitate contrarevoluționară trotkistă); articol-siglă.
KVC - Kulturno-vospitatelnaia ceast (Secția cultural-educativă).
KVJD - Kitaisko-vostocinaia jeleznaia doroga (Calea ferată a Estului chinezesc); Kavejedist - lucrător la KVJD.
LKSM - Leninskii kommunisticeskii soiuz molodioji (Uniunea tineretului comunist leninist).
MGB - Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti (Ministerul securității statului).
MHAT — Moskovskii Hudojestvennîi Akademiceskii Teatr (Teatrul Academic de Artă din Moscova).
MOGES - Moskovskoe obiedinenie gosudarstennîh elektrostanții (Uniunea centralelor electrice de stat din Moscova).
Mossovet - Moskovskii sovet [deputatov trudiaşcihsia] (Sovietul din Moscova [al deputaților muncitorilor]).
MVD - Ministerstvo vnutrennih del (Ministerul afacerilor interne).
MVTU - Moskovskoe vîsşee tehniceskoe ucilişce (Şcoala tehnică superioară din Moscova).
Narkomat - Narodnîi komissariat (Comisariatul poporului). .
NEP - Novaia ekonomiceskaia politika (Noua politică economică); politica economică a PCUS şi a statului sovietic în perioada de trecere de la capitalism la socialism. I s-a spus nouă spre deosebire de politica zisă a „comunismului de război". A fost aplicată din 1921 pînă la mijlocul deceniului al treilea.
NKGB - Narodnîi komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti (Comisa-

riatul poporului pentru securitatea statului).
NKPS - Narodnîi komissariat putei soobşceniia (Comisariatul poporului pentru căile de comunicație).
NKVD - Narodnîi komissariat vnutrennih del (Comisariatul poporului pentru afacerile interne).
NPGG - nelegalnîi perehod gosudarstvennoi granițî (trecerea ilegală a frontierei de stat); articol-siglă.
NŞ - nedokazannîi spionaj (spionaj nedovedit); articol-siglă.
NTS - Narodno-trudvvoi soiuz (Alianța populară a muncii); organizație a emigranților ruşi din Germania (cu filiale şi în alte oraşe din Europa), care avea ca obiectiv principal al activității sale propaganda antisovietică. En-te-esovist -membru, simpatizant al acestei organizații.
OGPU - Obiedinionnoe gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcția politică de stat unificată). Organ al securității (1923-1934), coordonator al activității GPU-urilor din republicile unionale.
OLP - otdelnîi laghernîi punkt (filială de lagăr autonomă).
OSO - osoboe soveşceanie (conferință specială); comisie specială deliberativă pe lîngă GPU - NKVD.
Osoaviahim - Obşceslvo sodeistviia oborone, aviafionnomu i himiceskomu stroitel-stvu SSSR (Asociația pentru sprijinirea apărării, dezvoltării aviației şi chimiei în URSS).
PD - prestupnaia deiatelnost (activitate criminală); articol-siglă.
PFL -proverocino-filtraționnîi lagher (lagăr de verificare şi filtrare).
PŞ - podozrenie v spionaje (suspectare de spionaj); articol-siglă.
Pomgol - Pomosci golodaiuşcim (Ajutor victimelor foametei); comisie organizată pe lîngă VȚIK (preşedinte - M.L Kalinin); a funcționat în perioada iulie 1921-septembrie 1922.
PZ - preklonenie pered Zapadorn (admirație față de Occident); articol-siglă.
Rabkrin: vezi RKI.
RKI (Rabkrin) - Raboce-krestianskaia inspekției (Inspecția muncitorească şi țărănească); narkomat, organ al controlului de stat (1920-1934).
RKP (b) - Rossiiskaia kommunisiiceskaia parliia (bolşevikov) (Partidul comunist (bolşevic) din Rusia.
RNNA - Russkaia național nalnaia narodnaia armiia (Armata națională populară rusă).
ROA - Russkaia osvoboditelnaia armiia (Armata rusă de eliberare).
RONA - Russkaia osvoboditelnaia narodnaia armiia (Armata populară rusă de eliberare).
RSDRP - Rossiiskaia soțial-demokraticeskaia raboceaia partiia (Partidul muncitoresc social-democrat rus - PMSDR); 1898-1917; gruparea necomunistă şi-a păstrat, în Rusia, această denumire pînă în 1921.
RSFSR - Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă.

Samizdat - samostoiatelnoe izdanie (publicație independentă); modalitate de circulație clandestină a creațiilor literare, istorice, filosofice, politice etc., interzise de cenzura sovietică.
SLON - Severnîe lagherea osobogo naznaceniia (Lagărele cu destinație specială din Nord). Slon în limba rusă înseamnă elefant.
SMERŞ - soveîskii metod razoblaceniia spionov (metoda sovietică de combatere a spionilor). Este posibil ca abrevierea să provină de la lozinca: Smert spionam (moarte spionilor); serviciul de contraspionaj al armatei sovietice.
SNK: vezi Sovnarkom.
SOE - soțialno opasnîi element (element periculos din punct de vedere social); articol-siglă.
Sovturist - Sovetskii turist (Turistul sovietic); firmă de turism intern.
Sovnarkom - Sovet narodnîh komissarov (Consiliul comisarilor poporului); denumirea organelor executive şi de dispoziție superioare ale puterii de stat din URSS, republicile unionale şi autonome (1917-1918). În martie 1946 au fost transformate în consilii de miniştri.
Speții - specialiștî (specialişti).
STO - Sovet truda i obornî (Consiliul muncii şi apărării); organ de coordonare a construcției economice şi a apărării, înființat în 1920 în frunte cu Lenin. Membrii STO erau numiți de Sovnarkom.
SVE - sofialno vrednîi element (element socialmente dăunător); articol-siglă,
SVPŞ - sviazi, vedutcie kpodozreniiu v spionaje (relații care conduc la suspectarea de spionaj).
URALMAŞ - Uralskii zavod tiajologo maşinostroeniia (Uzina constructoare de maşini grele din Ural). Construită între 1928-1933, la Sverdlovsk. Produce utilaje pentru industria metalurgică, de extracție minieră şi petrolieră.
USVITL - Upravlenie severno-vostocinîh ispravitelno-trudovîh lagherei (Administrația lagărelor de reeducare prin muncă din Nord-Est).
TN - terroristiceskie namereniia (intenții teroriste); articol-siglă.
TKP - Trudovaia krestianskaia partita (Partidul țărănesc al muncii).
VAD - voshvalenie amerikanskoi demokratii (elogierea democrației americane); articol-siglă.
Vagon-zak - vagon [dlia] zakliucionnîh (vagon pentru deținuți).
VAS - Vînaşivanie antisovetskih nastroenii (stare de spirit antisovietică); articol-siglă.
VAT - voshvalenie amerikanskoi tehniki (elogierea tehnicii americane); articol-siglă.
VCEKA - Vserossiiskaia cerezyîceainaia komissiia (Comisia extraordinară -CEKA - paprusă). A fost înființată în decembrie 1917, avînd în frunte pe F.E. Dzerjinski. În 1922 a fost reorganizată în GPU.
VIKJEL — Vserossiiskii ispolnitelnîi komitet jeleznodorojnogo profsoiu-

za (Comitetul executiv panrus al sindicatului căilor ferate); august 1917 - ianuarie 1918. Considerîndu-se că desfăşoară activitate antisovietică, a fost înlocuit cu VIKJEDOR (Comitetul executiv panrus al lucrătorilor de la căile ferate), în care predominau bolşevicii.
VSNH - Vîsşii sovet narodnogo hoziaistva (Consiliul superior al economiei naționale; organul central superior pentru coordonarea industriei statului sovietic (1917-1932).
VOHR - a) Vnutrenniaia ohrana Respubliki (Paza internă a Republicii); Uniuni militare ale NKVD, subordonate, de fapt, VCEKA Au ființat din 1919 pînă în 1920.
- b) Paza militarizată a locurilor de detenție. Vezi VOHRA
VOHRA - Voenizirovannaia ohrana mest zakliuceniia (Paza militarizată a locurilor de detenție). În funcție de condițiile acestor locuri, efectivul pazei oscila între 3-5% şi 7-8% din numărul deținuților. În perioada celui de-al doilea război mondial efectivul celor din pază se cifra la circa 3 milioane.
VTIK - Vserossiiskii fentralnîi ispolnitelnîi komitet (Comitetul executiv central panrus); organul legislativ, de dispoziție şi control al puterii de Stat în RSFŞR (1917-1938). Preşedinți au fost Sverdlov (din 1917) şi Kalinin (din 1919). În 1938 a fost rebotezat în Sovietul Suprem
Zek (z/k, zeka, pL zeki) — zakliucionnîi (deținut); apelativ oficial

NOTE EXPLICATIVE

NOTA

1. Grup de insule în Marea Albă, la intrarea în estuarul Onega.
2. Şalamov, Varlam Tihonovici (n. 1907-1982), poet şi prozator. Condamnat pe nedrept în 1937, a efectuat şaptesprezece ani în lagărele din bazinul fluviului Kolîma, din nord-estul Siberiei. Amintirile lui au circulat clandestin în URSS, ulterior fiind editate în Occident sub titlul Povestiri din Kolîma.
3. Ghinzburg, Evghenia Semionovna (n. 1911), scriitor şi publicist, autor al unui volum de memorii despre viaţa petrecută mulţi ani în lagăre, care a circulat clandestin, apoi a apărut în Franţa sub titlul Le Vertige - Ameţeala).
4. Laţis, Martîn Ivanovici (Sudrabs, Ian Fridrihovici) (1888-1938), om politic. A îndeplinit mai multe funcţii în cadrul CEKA. Este autorul unui scurt istoric al activităţii acestei instituţii (Doi ani de luptă pe frontul intern).
5. Krîlenko, Nikolai Vasilievici (1885-1938), om politic. Printre funcţiile ocupate se numără şi cele de preşedinte al Tribunalului Suprem, procuror al RSFSR, comisar al poporului pentru justiţie. Demis din toate funcţiile, este executat prin împuşcare.
6. Vîşinski, Andrei Ianuarievici (1883-1954), jurist şi diplomat sovietic. Adjunct al procurorului general şi procuror general al URSS (1933-1939). Ministru de externe al URSS ((1949-1953). Autor al unor lucrări prin care se afirmă ca teoretician al justiţiei staliniste.
7. Este vorba de volumul Canalul ,, Stalin" Marea Albă-Marea Baltică, prefaţat de Maxim Gorki.

Partea ÎNTÎI

INDUSTRIA PENITENCIARĂ Capitolul l - ARESTAREA

1. Tanguţii, popor din grupul tibetano-birman. Limba tangută face parte din familia limbilor chino-tibetane, scrierea hieroglifică datează din anul 1036.
2. Ostiacii (numele vechi al han(ilor), popor din Siberia de Nord (21 000 locuitori). Limba hantî face parte din familia limbilor ugro-fînice. Scrierea lor a fost alcătuită pe baza alfabetului rus.
3. Babuşkin, Ivan Vasilievici (1873-1906), revoluţioanar social-democrat, apoi bolşevic. A participat la revoluţia din 1905. A fost împuşcat.
4. Stradă şi piaţă în centrul Moscovei, unde se află sediul organelor securităţii, precum şi o închisoare pentru deţinuţii politici.
5. ,,Pobeda" (Victorie), marcă de automobile, fabricate la uzina din Nijni Novgorod (Gorki) între anii 1946-1958.
6. Conform acestui sistem cetăţeanul sovietic era obligat să ceară

aprobarea miliției pentru a-şi alege locul de domiciliu. Cei care călătoreau în alte localități trebuiau să se anunțe la miliție în douăzeci şi patru de ore.
7. Este vorba de perioada 1934-1935, după asasinarea lui Kirov.
8. Şeinin, Lev Romano viei (1906-1967), prozator, autor de romane polițiste şi de spionaj.
9. Frații Tur, pseudonimul scriitorilor L.D. Tubelski (1905-1961) şi P.L. Rîjei (1908-1978). autori de piese, romane şi scenarii cu tematică de spionaj.

Capitolul 2 - ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE

1. Naționalități deportate în masă în perioada 1944-1945 sub acuzația de colaboraționism.
2.Vezi Abrevieri şi sigle.
3. Organizație alcătuită în principal de eseri în sprijinul Adunării Constituante (23 noiembrie 1917 - ianuarie 1918) la Petrograd. A avut filiale la Moscova, Samara, Odessa etc.
4. Cursuri serale organizate pentru militari.
5. Krestî, Butîrki, cunoscute închisori din Leningrad şi respectiv din Moscova
6. Condicuțe, legitimații care se dădeau prostituatelor în Rusia înainte de revoluția din octombrie, în text - act care făcea dovada că posesorul este supus oprobriului.
7. Adepți şi propovăduitori ai tolstoismului, teoria lui L.N. Tosltoi despre transformarea societății pe calea nonviolenței şi autoperfecționării moral-religioase.
8. La această dată, Fanny Kaplan, membră a partidului eserilor, a săvîrşit atentatul împotriva lui Lenin.
9. Vezi Abrevieri şi sigle.
10. Ulianov, Alexandr Ilici (1866-1887). unul dintre organizatorii şi conducătorii „Fracțiunii teroriste" a partidului Narodnaia Voina (Voința poporului). Fratele mai mare al lui Lenin. A participat la pregătirea atentatului împotriva țarului Alexandru al III-lea (1 martie 1887). A fost spînzurat.
11. Adepți ai menşevismului, curent apărut în cadrul social-democrației ruse, care se opunea prevederilor programatice consecvent marxist-leniniste, principiilor teoretice ideologice, organizatorice, tactice ale partidului de tip nou. Denumirea este legată de faptul că la congresul II al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (1903) grupul acesta s-a aflat în minoritate (menşinstvo) la alegerea organelor centrale de partid, majoritatea (bolşinstvo) fiind obținută de... bolşevici.
12. Cel mai vechi regiment de gardă rus, înființat de Petru I în 1687. A jucat un rol important în februarie 1917. A fost favorabil revoluției din octombrie, însă destul de puțin activ în desfăşurarea evenimentelor.

13. Alianță a partidelor așa-zise de dreapta cu scopuri contrarevoluționare (Moscova, mai 1918-1919), avînd filiale la Petrograd şi în alte oraşe.
14. Korolenko, Vladimir Galaktionovici (1853-1921), prozator şi publicist de orientare narodnică. Arestat şi deportat sub regimul țarist, bănuit de legături cu mişcarea revoluționară, după octombrie 1917 se opune cu fervoare terorii comuniste.
15. Tuhacevski, Mihail Nikolaevici (1893-1937), mareşal, în timpul războiului civil a fost comandant de armată în luptele de pe Volga, din Sud, din Urali şi Siberia, precum şi al armatelor frontului caucazian şi ale frontului de Apus în războiul polono-sovietic. Victimă a represiunilor staliniste.
16. Voloşin, Maximilian Alexandrovici (1878-1932), poet de orientare simbolisto-impresionistă. Este cunoscut şi ca un talentat acuarelist.
17. Kuskova, Ekaterina Dmitrievna (1869-1958), publicist, ideolog al doctrinei „economismului", aspru criticată de Lenin. În 1922 a fost expulzată din țară.
18. Prokopovici, Serghei Nikolaevici (1871-1955), om politic, ideolog al „economismului". A activat în aripa de stînga a partidului cadeților. Ministru în Guvernul provizoriu instalat după revoluția din februarie 1917. Acuzat de activitate antisovietică, a fost expulzat din țară (1922).
19. Kişkin, Nikolai Mihailovici (1864-1930), medic, unul dintre liderii partidului cadeților, ministru în Guvernul provizoriu din 1917. Acuzat de activitate contrarevoluționară, a fost arestat, ulterior amnistiat.
20. Menjinski, Viaceslav Rudolfovici (1874-1934). om politic, jurist. Din 1919 este membru al prezidiului VCEKA, iar din 1923 - prim-adjunct al lui Dzerjinski. Preşedinte al OGPU în perioada 1926-1934.
21. Iagoda, Ghenrih Grigoriveici (1891-1937), om politic. Din 1920 a ocupat funcții importante în conducerea CEKA şi OGPU. Şeful NKVD-ului încă de la înființarea acestuia în 1934. În 1936 este destituit, apoi arestat, judecat şi executat.
22. Stolîpin, Piotr Arkadievici (1862-1911), om de stat, ministru al afacerilor interne şi preşedinte al Consiliului de Miniştri. Organizatorul loviturii de stat de la 3 iunie 1907 (determinată de intensificarea terorismului promovat de unele partide revoluționare), după care s-a instaurat aşa-numita „reacțiune stolîpinistă". Coordonatorul reformei agrare, care, de asemenea, a fost numită stolîpinistă. A fost ucis de un agent al poliției secrete (ohranka).
23. Maiski, Ivan Mihailovici (1884-1975), istoric şi diplomat. Ambasador în Finlanda şi Marea Britanic, adjunct al ministrului afacerilor externe. A fost unul dintre participanții la conferințele de la lalta şi Potsdam.
24. Adică CEKA.
25. Una dintre organizațiile „înnoitorilor" bisericii ortodoxe, ruse (1922-1945), care susținea modernizarea dogmei şi a religiei creştine. A cerut

destituirea patriarhului Tihon (pentru „activitate antisovietică") şi desființarea călugăriei.
26. Tihon (Belavin, Vasili Ivanovici) (1865-1925), patriarhul Rusiei (din 1917). Judecat pentru „activitate antisovietică", în 1923 este constrîns să se căiască şi să îndemne pe credincioşi să colaboreze cu Puterea Sovietică.
27. Berdiaev, Nikolai Alexandrovici (1874-1948), filosof, întemeietorul „noului creştinism", variantă a existențialismului religios. În 1922 a fost expluzat din țară şi pînă la sfîrşitul vieții a trăit la Paris.
28. Soloviov, Vladimir Sergheevici (1853-1900), poet, filosof religios şi critic literar. A încercat să realizeze un fel de sinteză a credinței ortodoxe, a ştiinței occidentale şi a catolicismului roman. Este unul dintre teoreticienii de seamă ai simbolismului rus.
29. „Musavat" („Egalitate"), partid de orientare naționalistă din Azerbaidjan (1911-1920). Program: autonomie națională şi teritorială, panislamism, pan-turcism.
30. Membri ai partidului „Daşnakțutiun" („Alianța"), partid de orientare naționalistă din Armenia (1890-1921). Prin programul lui urmărea realizarea autonomiei Armeniei Occidentale în cadrul Turciei, cu ajutorul Rusiei şi al statelor europene. După 1917 este acuzat de activitate contrarevoluționară şi antisovietică.
31. (De la turc. basmak - a ataca.) Membri ai mişcării de orientare naționalistă, care milita pentru răsturnarea Puterii Sovietice şi separarea Asiei Centrale de Rusia Sovietică.
32. Publicație editată, la Paris de către emigranții menşevici
33. Plehanov, Gheorghi Valentinovici (1856-1918), filosof marxist, care a introdus şi propagat cel dintîi marxismul în Rusia; unul dintre reprezentanții de seamă ai social-democratiei ruse şi mondiale. După cel de al doilea congres al PMSDR a devenit unul din liderii menşevismului. Nu a fost de acord cu revoluția din octombrie.
34. Adepți ai troțkismului, doctrină şi curent formate în cadrul social-democrației ruse la începutul secolului XX şi răspîndit ulterior în mai multe țări. A fost fondat de Troțki (Bronstein), Lev Davîdovici (1879-1940), reprezentant de seamă al mişcării revoluționare. Inițial menşevic, a participat la revoluția din 1905 şi la cea socialistă din 1917, cînd a intrat în partidul bolşevic şi a devenit unul dintre conducătorii acestei revoluții, îndeplinind funcții importante în conducerea partidului şi statului sovietic: comisar al poporului pentru afacerile externe (1917-1918; a negociat cu germanii tratatul păcii de la Brest-Litovsk) şi pentru apărare (1918-1924; rol important în organizarea Armatei Roşii şi în timpul războiului civil.) După moartea lui Lenin a intrat în opoziție cu Stalin; în 1927 este exclus din partid, iar în 1929 expulzat din URSS. În străinătate şi-a continuat activitatea politică, organizînd şi conducînd partide trojkiste, care au întemeiat şi o „Internațională" (a IV-a). A fost

asasinat în Mexic de către un agent al NKVD-ului.
35. Organizații pentru ajutarea deținuților şi exilaților politici în Rusia dinaintea revoluției din 1917.
36. Peşkova, Ekaterina Pavlovna (1876-1965), prima soție a lui Maxim Gorki (A.M. Peşkov), unul dintre principalii conducători ai Crucii Roşii politice, mai cu seamă după revoluția din 1917 (a fost desființată în 1939).
37. Adept al narodnicismului, ideologie şi mişcare social-politică din Rusia (1861- 1895), care nega rolul decisiv al clasei muncitoare în lupta revoluționară, socotind că țărănimea şi intelectualitatea constituie forța socială capabilă să răstoarne țarismul şi să instaureze socialismul pe calea dezvoltării obştii țărăneşti; acorda personalității rolul de creator al istoriei şi preconiza tactica terorismului individual. Lideri şi ideologi: A.I. Herzen, N.G. Cemîşevski, M.A. Bakunin ş.a.
38. Cetate construită de novgorodeni în 1323 pe o insulă din lacul Ladoga, la izvoarele Nevei. Ocupată de suedezi (1611) şi recucerită de ruşi (1702), cetatea va deveni închisoare politică cu regim de extremă severitate. A fost dărîmată în timpul celui de al doilea război mondial.
39. Novorusski, Mihail Vasilievici (1861-1925). revoluționar, membru al „fracțiunii teroriste" a partidului Narodnaia Voina. Ca participant la atentatul asupra lui Alexandru III (1 martie 1887) a fost condamant la ocnă pe viață. Pînă în 1905 a fost deținut la Schlisselburg. Perioadă evocată într-un volum de amintiri.
40. Maiakovski, Vladimir Vladimirovici (1893-1930), poet de orientare futuristă. Ambiția de a crea o poezie nouă în slujba revoluției i-a adus o mare popularitate în lumea întreagă. S-a sinucis.
41. Voikov, Piotr Lazarevici (1888-1927), reprezentant al mişcării revoluționare, unul dintre conducătorii luptei pentru instaurarea Puterii Sovietice la Ekaterinburg. Din 1924 - reprezentant plenipotențiar al URSS în Polonia. Victimă a unui atentat.
42. Este vorba de 19 octombrie, ziua cînd a fost înființat (1811) liceul şi numită „Ziua Puşkin" deoarece poetul, în fiecare an, comemora această aniversare printr-o poezie.
43. Palcinski, Piotr Akimovici (1878-1929), inginer de mine şi economist, împuşcat în timpul detenției.
44. Meck Nikolai Kadovici von (1863-1929), inginer de căi ferate, fiul lui K.F. von Meck, coproprietar al cîtorva căi ferate din Rusia. După revoluția din octombrie a lucrat în Comisariatul Poporului pentru Transporturi. A fost împuşcat.
45. Kaganovici, Lazar Moiseevici (1893-1982?), om politic. A îndeplinit înalte funcții de stat şi de partid: membru în Biroul Politic (din 1930): din 1935 a fost comisar al poporului pentru căile ferate şi, respectiv, pentru industrie. Unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin. În 1957 este dat la o parte din activitate.

46. Ordjonikidze, Grigori Konstantinovici (Sergo) (1886-1937), om politic, unul dintre conducătorii de partid şi de stat importanți. După revoluția din octombrie a luptat pentru instaurarea Puterii Sovietice în Caucazul de Nord şi în Transcaucazia. Membru al Biroului Politic (din 1930), preşedinte al Consiliului superior al economiei naționale (1930-1932), comisar al poporului pentru industria grea (1932-1937). A murit în circumstanțe dubioase: nu se ştie dacă s-a sinucis ori a fost asasinat. Soljeniţîn este pentru cea de a doua variantă.
47. Garin, N. (Nikolai Gheorghievici Mihailovski) (1852-1906), prozator. Mediu] şi personajele prozei sale relevă experiența acumulată ca inginer constructor de căi ferate.
48. Zamiatin, Evgheni Ivanovici (1884-1937), prozator, de profesie inginer, maestru al satirei şi grotescului. Este autorul romanului-pamflet Noi (publicat în Anglia, 1924), care „a stîrnit indignarea opiniei publice sovietice" şi a influențat proza „antiutopică" anticomunistă occidentală (O. Huxley, G. Orwell). A emigrat în 1932.
49. Miliukov, Pavel Nikolacvici (1859-1943). om politic, istoric şi publicist. Unul dintre organizatorii şi liderii partidului cadeților. După revoluția din februarie 1917 este ministru al afacerilor externe în Guvernul provizoriu, susținînd războiul, alături de Antanta, împotriva Germaniei. După revoluția din octombrie a emigrat.
50. Riabuşinski, Pavel Pavlovici (1871-1924), descendent al unei familii de industriaşi şi bancheri ruşi, adversar fervent al bolşevicilor şi revoluției din octombrie, unul din organizatorii revoltelor conduse de generalii L.G. Kornilov (25-31 aug. 1917) şi respectiv A. M. Kaledin (oct 1917 - febr. 1918). Emigrant
51. Rojanski, Dmitri Apollinarievici (1882-1936), fizician, creatorul şcolii sovietice de radiofizică şi radiotehnică. Academician (1933).
52. Vavilov, Nikolai Ivanovici (1887-1943), botanist şi genetician, creatorul teoriei privind bazele biologice ale selecției şi ale teoriei privind centrele de origine a plantelor de cultură. Membru al Academiei de Ştiințe al URSS, preşedinte al Academiei de Ştiințe Agricole (1929-1935). În 1940, ca rezultat al uneltirilor şi delațiunilor lui Lîsenko, este arestat şi condamnat la moarte. Grațiat, a murit în puşcărie.
53. Platonov, Serghei Fiodorovici (1860-1933), istoric. Profesor la Universitatea din St.-Petersburg (1899), membru al Academiei Ruse de Ştiințe, preşedinte al Comisiei de arheografie (1918-1929). În 1930 este destituit şi întemnițat pentru propagandă antisovietică.
54. Târle, Evgheni Viktorovici (1875-1955), istoric, membru al Academiei de Ştiințe (1927). Lucrări privind istoria Franței şi politica externă a Rusiei: Blocada continentală, Talleyrand, Napoleon, Războiul Crimeii ş.a.
55. Liubavski, Matvei Kuzmici (1860-1936), istoric, discipol al lui Kliucevski. Membru al Academiei de Ştiințe (1929), rector al Univer-

sității din Moscova (1911-1917).
56. Gâutier,Iuri Vladimirovici (1873-1943), istoric şi arheolog, membru al Academiei de Ştiințe (1939).
57. Izmailov, Nikolai Vasilievici (1893-1961?), istoric literar şi textolog. Studii şi cercetări dedicate lui Puşkin, Jukovski, Turgheniev.
58. Bahtin, Mihail Mihailovici (1895-1975), critic literar şi estetician. Estetica romanului şi teoria discursului literar sunt temele ce domină majoritatea scrierilor sale. Studiile teoretice ale lui Bahtin au marcat un moment de cotitură în gîndirea estetică a contemporaneității.
59. Lihaciov, Dmitri Sergheevici (a 1906), critic şi teoretician literar, istoric al culturii; academician (1953), profesor la Universitatea din Leningrad (1946-1955), cercetător la Institutul de literatură rusă, unde conduce sectorul de literatură rusă veche. Este preocupat în mod deosebit de teoria literară, poetica literaturii ruse vechi, textologie etc.
60. Budionnîi, Semion Mihailovici (1883-1973), mareşal, în timpul războiului civil (1918-1920) a comandat Armata I de cavalerie. Posturi de conducere în perioada celui de al doilea război mondial.
61. Grupare fracționistă de orientare anarho-sindicalistă în cadrul Partidului Comunist (bolşevic) din Rusia în perioada 1920-1922 (A.M. Şliapnikov, A.M. Kollontai, S.P. Medved ş.a.), care nega rolul conducător al partidului comunist şi al Statului Sovietic şi considera sindicatele forma superioară de organizare a clasei muncitoare, solicitînd să li se încredințeze conducerea economiei.
62. Sau devierea de dreapta din cadrul Partidului Comunist (bolşevic) din Rusia Curent aşa-numit oportunist din perioada 1928-1930 (lideri: N.I. Buharin, A.L Rîkov. M.P. Tomski ş.a.), care nega necesitatea industrializării accelerate a țării, a dezvoltării industriei grele, a colectivizării agriculturii şi propovăduia teoria curmării luptei de clasă şi a integrării paşnice a „chiaburului" în socialism.
63. Monedă de aur sau bancnotă în valoare de zece ruble.
64. Vers din varianta rusă a libretului operei Faitsi de Gounod (aria lui Mephisto). Originalul francez: A ses pieds le genre humain,/ Se ruant, le fer en main,/ Dans le sang el dans le fange,/ Ou briile l'ardent metal...
65. Vezi nota 6 de la Capitolul I. Partea a ÎNTÎI.)
66. Autorul se referă la definiția pe care Lenin a dat-o intelectualității: ’’clasă intermediară", „fără personalitate economică'".
67. În ruseşte kulak, al cărui prim sens este acela de „pumn". Sensul de „țăran înstărit, care îşi exploatează consătenii", este menționat într-un dicționar explicativ de-abia în 1935 (Tolkovîi slovar russkogo iazîka - Dicționarul explicativ al limbii ruse, sub redacția lui D. N. Uşakov).
68. Zalîghin, Serghei Pavlovici (n. 1913). prozator, autor de nuvele şi romane inspirate de colectivizarea şi războiul civil din Siberia. Romanul la care se referă Soljenițîn se intitulează Pe malul Irtîşului.
69. Lîsenko, Trofim Denisovici (1898-1976), biolog şi agronom, membru

al Academiei de Ştiinţe (1939), preşedinte al Academiei de Ştiinţe Agricole (1938-1956, 1961-1962). A blamat genetica clasică, elaborînd o stranie teorie despre ereditate, extrasă din învăţătura marxistă. Bucurîndu-se de sprijinul lui Stalin, şi-a impus concepţiile şi, datorită denunţurilor şi intrigilor lui, numeroşi biologi remarcabili au fost întemniţaţi. Multe dintre teoriile lui nu au fost confirmate în practică, ba mai mult, s-au dovedit dezastruoase pentru agricultură.

70. Lorch, Alexandr Gheorghicvici (1889-1967), agrobiolog şi ameliorator, unul clin promotorii selecţiei şi experimentării sorturilor de cartofi în URSS.

71. Molotov (Skriabin) Viaceslov Mihailovici (1890-1984?) om politic. Colaborator apropiat al lui Stalin. Membru al Biroului Politic (1926-1953) şi al Prezidiului (1953-1957) Comitetului Central al PCUS. Preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului (1930-1941). Ministru al afacerilor externe (1939-1949, 1953-1956). Ambasador în Mongolia (din 1957). Din 1962 -pensionar.

72. Kirov (Kostrikov) Serghei Mironovici (1886-1934), om politic. Participant la cele trei revoluţii ruse (1905, februarie 1917, octombrie 1917), secretar al Comitetului din Leningrad (1926-1934) şi secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) din URSS. Victima unui act terorist (la ordinul lui Stalin).

73. Alianţa apărării (germ.). Organizaţie militarizată a Parditului social-democrat din Austria, creată în 1923 în vederea apărării împotriva ofensivei reacţiunii şi pentru salvgardarea republicii. Printre altele au luat parte la Insurecţia armată antifascistă din februarie 1934. Autorul se referă la înfruntările care au avut loc la Vicna în ziua de 15 iulie 1927.

74. Asociaţie filosofică şi religioasă, întemeiată la începutul anului 1919; a durat pînă prin 1921-1922.

75. În poemul în proză Limba rusă.

76. În poemul Cui i-e bine în Rusia?

77. Perioada cînd oştile mongolilor, conduse de Genghis-han, au întreprins numeroase expediţii (cucerind Siberia, China de Nord, Asia Mijlocie) şi au invadat India (1221) şi Rusia (1223).

78. Căpetenie normandă (al unei oştiri a varegilor), care, potrivit tradiţiei, a fost chemat de slavii din ţinutul Ilmenului, împreună cu fraţii săi Sineus şi Truvor, să domnească la Novgorod. Întemeietorul dinastiei Riurikovicilor (sec. IX-XVI), care a dat mari cneji de Kiev, Vladimir, Moscova şi ţari ruşi, ultimul fiind Fiodor Ivanovici (1557-1598), fiul lui Ivan IV cel Groaznic.

79. Clădirea KGB-ului şi a Direcţiei Generale a Afacerilor Interne din cadrul Comitetului Executiv regional şi orăşenesc din Leningrad (Prospektul Liteinîi, nr. 4).

80. Grupare fracţionistă din cadrul PCUS (1925), reprezentată de G.E. Zinoviev, L. B. Kamenev ş.a. Nega posibilitatea alianţei clasei munci-

toare cu țărănimea şi a victoriei socialismului într-o singură țară etc.
81. Stipulat de articolul 206 din Codul penal.
82. Iudenici, Nikolai Nikolaevici (1862-1933). general, unul din comandanții mişcării albgardiste. A întreprins marşul asupra Petrogradului, dar a fost înfrînt de Armata Roşie (oct. 1919). Emigrant (1920).
83. Ejov, Nikolai Ivanovici (1894-19397), om politic. După funcții modeste în aparatul de partid, în 1934 este ales membru al Comitetului Central, ceea ce i-a înlesnit o ascensiune rapidă spre posturi importante din conducerea partidului. În 1936 îi urmează lui Iagoda în fruntea NKVD-ului, după care este destituit şi înlocuit cu Beria (1938). Este arestat şi executat probabil în 1939 sau 1940.
84. Beria, Lavrenti Pavlovici (1899-1953). Om politic de origine georgiană. A ocupat funcții importante în serviciile CEKA şi OGPU din Georgia şi Transcaucazia. În 1938 este numit şeful NKVD-ului. I se acordă gradul de mareşal (1945). În 1946 este eliberat din postul de la NKVD, dar este ales membru în Biroul Politic şi numit vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, păstrînd controlul asupra serviciilor securității. După moartea lui Stalin este numit ministru de interne, dar curînd (iunie 1953) este destituit, judecat şi împuşcat.
85. Autorul se referă la împărțirea Poloniei (octombrie 1939) între Hitler şi Stalin şi anexarea de către URSS (urmare a pactului Molotov-Ribbentrop) a Țărilor Baltice şi a Basarabiei (1940).
86. (în rusă Hatîn.) Pădure lîngă localitatea cu acelaşi nume din regiunea Minsk, unde, în februarie-martie 1943, germanii au descoperit într-o groapă imensă cadavrele a circa cincizeci mii de ofițeri polonezi masacrați de sovietici.
87. Sikorski, Wladyslaw (1881-1943), general şi om politic polonez. Prim-ministru şi ministru de interne (1922-1923). Prim-ministru al guvernului polonez format în emigrație (Paris, apoi Londra) între 1939-1943.
88. Anders, Wladyslaw (1892-1970), general polonez. În 1940 este luat prizonier de trupele sovietice care au invadat Polonia de Răsărit. Este eliberat din închisoare (1941) şi organizează o armată din deținuții polonezi aflați în lagărele sovietice. În 1943 a comandat corpul de armată polonez din cadrul trupelor aliate din Italia, în 1945 - trupele poloneze din Europa Occidentală.
89. Este vorba de Istmul Kareliei, între Golful Finic şi lacul Ladoga, anexat de URSS în martie 1940.
90. Zonă în bazinul rîului cu acelaşi nume din Mongolia. Aici, trupele japoneze, în 1939, au dezlănțuit agresiunea împotriva Mongoliei, dar au fost înfrînte de trupele sovieto-mongole.
91. Lac în Extremul Orient de Sud, în apropierea căruia trupele sovietice au înfrînt şi respins pe invadatorii japonezi.
92. Kutuzov, Mihail Illarionovici (1745-1813), comandant de oşti, general-feldmareşal. A participat la mai multe războaie ruso-turce (a în-

cheiat pacea de la Bucureşti, 1812, după ce i-a înfrînt pe turci la Ruşciuk). A fost comandantul suprem al armatei ruse în războiul împotriva lui Napoleon (1812).
93. Muncitori din Est (germ.). Cetățeni sovietici din teritoriile ocupate de armata germană în timpul celui de al doilea război mondial, care erau duşi în Germania şi folosiți ca forță de muncă.
94. Aul, aşezare, sat la kazahi. turkmeni, karakalpaci şi populațiile din Caucazul de Nord.
95. Participanți ai formațiunilor militare alcătuite din prizonieri ruşi care au acționat în timpul celui de al doilea război mondial de partea Germaniei, sub prezumtiva comandă a lui Andrei Andreerici Vlasov (1901-1946), general, comandant de armată. Luat prizonier de către nemți, a acceptat să organizeze unitățile militare pomenite. Predat de către aliați Uniunii Sovietice, a fost spînzurat. Vezi Capitolul 5. p. 159-160. şi Capitolul 6. p. 179 şi urm.
96. Krasnov, Piotr Nikolaevici (1869-1947) general, unul dintre principalii organizatori ai mişcării albgardiste. În octombrie 1917 împreună cu A.F. Kerenski a condus răscoala antisovietică. În 1918 este atamanul trupelor de pe Don şi comandantul armatei cazacilor albi. În 1919 a emigrat în Germania. În timpul celui de al doilea război mondial a organizat unități de cazaci care au luptat alături de nemți. A fost condamnat şi executat.
97. Armia Krajowa, armata națională poloneză care a acționat între 1942 şi 1945 pe teritoriul Poloniei ocupate sub comanda guvernului aflat în emigrație la Londra. Conducerea ei a organizat începutul insurecției din Varşovia (1944).
98. Mikolajczyk, Stanislaw (1901-1966) om politic polonez. Lider al Partidului Țărănesc Polonez. Prim-ministru (1943-1944) al guvernului polonez din emigrație, în 1945 a făcut parte din guvernul provizoriu de tendință prosovietică. După succesul comuniştilor la alegerile din 1947, a emigrat în S.U.A.
99. Participanți ai formațiunilor militare ale naționaliştilor ucrainieni, care au acționat în Ucraina de Apus în 1943-1947. Au fost numiți astfel după numele comandantului lor, Siepan A. Bandera (1908-1959), lider naționalist ucrainean. După război a condus organizația naționaliştilor ucrainieni (OUN) din străinătate. A fost asasinat la München de către un agent kaghebist.

Capitolul 3 - ANCHETA

1. Alexei Mihailovici (1629-1676) țar al Rusiei (din 1645). În timpul domniei lui s-a înfăptuit unirea Ucrainei cu Rusia (1654). Au avut loc numeroase răscoale țărăneşti (printre care şi cea a lui Stepau Razin) şi schisma bisericii ruse.
2. Biron, Ernst-Johann (1690-1772) conte, favoritul împărătesei Anna

Ivanovna: după urcarea ei pe tron a instaurat un regim de cruntă teroare poliţistă.
3. Gumiliov, Nikolai Stepanovici (1886-1921) poet, iniţiatorul şi liderul grupării literare moderniste a akmeisnnthii (v. nota 5. de la Capitolul 9. Partea ÎNTÎI). Soţul poetei Anna Ahmatova. Sub acuzaţia de participare la un complot contrarevoluţionar monarhist a fost împuşcat.
4. Ahmatova (Gorenko), Anna Andreevna (1888-1966), poetă, unul din reprezentanţii străluciţi ai poeziei ruse din secolul al XX-lea Adeptă a akmeismului. Soţia lui Gumiliov. între 1925-1940, poezia ei este interzisă şi, pentru a se întreţine, traduce din poeţii lumii (printre care şi Eminescu, Arghezi, lirică populară românească), în anii terorii staliniste este arestat fiul ei, Lev Gumiliov, istoric. Vizitele şi aşteptările la porţile închisorilor leningrădene i-au inspirat zguduitorul poem Recviem.
5. Dzerjinski, Felix Edmundovici (1877-1926), om politic. După revoluţia din octombrie a ocupat înalte funcţii de partid şi de stat în 1917 a organizat CEKA şi, implicit, teroarea roşie, conducînd, în continuare, pînă la sfîrşitul vieţii, GPU-ul şi OGPU-ul.
6. Dahl, Vladimir Ivanovici (1801-1872), scriitor, lexicograf, etnograf, autorul remarcabilului Dicţionar explicativ al limbii ruse (1863-1866).
7. Kliuev, Nikolai Alexeevici (1887-1937), poet de inspiraţie patriarhal-ţărănească, reprezentant al orientării aşa-zis neo-ţărăneşti, în care a fost inclus şi Esenin. în 1933 este arestat, închis la Lubianka şi deportat în ţinutul Narîmului din Siberia.
8. Acţiune antisovietică înarmată organizată de albgardişti şi eseri, sub conducerea lui A.P. Perhurov (6-2 iulie 1918), la laroslavl.
9. Ivanov-Razumnik, Razumnik Vasilievici (1878-1946), critic şi istoric literar, sociolog. Simpatizant al eserilor de stînga. La sfîrşitul deceniului al treilea a fost arestat şi a petrecut mulţi ani în puşcărie şi surghiun. La începutul celui de al doilea război mondial s-a stabilit în Germania.
10. Buharin, Nikolai Ivanovici (1888-1938), om politic, unul dintre eminenţii conducători ai partidului, specialist în probleme economice. În 1924 este ales membru al Biroului Politic, între 1926 şi 1928 - secretar general al Kominternului. În 1929 este exclus din Biroul Politic pentru „deviaţionism de dreapta", iar în 1938 este judecat, condamnat la moarte şi împuşcat.
11. Titlul unui articol de răsunet (2 martie 1940), în care Stalin se dezice de excesele colectivizării.
12. Este povestea unei fetiţe de vreo treisprezece ani, angajată să îngrijească de un prunc. Extenuată zi şi noapte de stăpîni cu nesfîrşite corvezi, fetiţa sfîrşeşte prin a sugruma pruncul, ca să poată dormi.
13. Este vorba de povestirea Răufăcătorul (1885).
14. Kolceak, Alexandr Vasilievici (1874-1920), amiral, unul dintre principalii organizatori militari ai mişcării albgardiste. În 1918-1919, este „cîrmuitor suprem al statului rus", pe teritoriul Siberiei, guberniei Orenburg

şi regiunii Ural. Înfrînt de Armata Roşie, a fost luat prizonier, condamnat şi împuşcat.
15. Voroşilov, Kliment Efremovici (1881-1969), mareşal şi om politic. Unul dintre organizatorii Armatei Roşii şi comandanții din timpul războiului civil. Colaborator apropiat al lui Stalin. A ocupat înalte funcții de stat şi partid, în perioada 1953-1960 a fost preşedintele Sovietului Suprem al URSS.
16. închisorile „interioare" aparțineau direct de Ministerul Afacerilor Interne.
17. Abakumov, Viktor Semionovici (1894-1954), om politic. A lucrat în serviciile de contrainformții aje Armatei Roşii. Încă de la înființare, în 1943, a fost numit şeful SMERŞ-ului. În 1946 este ministrul securității statului. Destituit şi arestat sub Stalin, este condamnat şi executat în 1954.
18. Suvorov, Alexandr Vasilievici (1729-1800), mare comandant de oşti, generalisim. S-a distins în vremea războaielor ruso-turce (1768-1774, 1787-1791). Comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franței, remarcîndu-se în campaniile din Italia şi Elveția. Este vestit şi ca unul care n-a cunoscut nici o înfrîngere.
19. Riumin, Mihail Dmitrievici (7-1953), om politic. La început a lucrat în serviciile speciale ale marinei, fiind ulterior chemat de Abakumov în centrala SMERŞ. Ministru adjunct al Securității Statului (1946-1953). După moartea lui Stalin, a fost condamnat şi executat
20. Kamenev (Rosenfeld), Lev Borisovici (1883-1936), om politic, unul dintre liderii importanți ai partidului după revoluția din octombrie. Membru al Comitetului Central (din 1917) şi al Biroului Politic (din 1919). După moartea lui Lenin s-a aflat la cîrma partidului împreună cu Stalin şi Zinoviev. Ulterior apropiindu-se de Troțki. Exclus din partid (1927), arestat (1934), condamnat la moarte şi executat (1936).
21. Şeşkovski, Stepan Ivanovici (1727-1793), demnitar însărcinat în vremea Ecaterinei II cu anchetarea cazurilor de importanță extremă. Vestit pentru duritatea metodelor folosite la interogatoriu.
22. Radişcev, Alexandr Nikolaevici (1749-1802), scriitor şi gînditor revoluționar. Autor al cărții Călătorie de la Petersburg la Moscova (1790), în care supune unei critici necruțătoare iobăgia şi autocrația țaristă. Condamnat la moarte, a fost grațiat şi deportat în Siberia
23. Revoluționari de obîrşie nobilă, în special ofițeri participanți la războiul din 1812, care au declanşat, la 14 decembrie 1825, răscoala împotriva autocrației țariste şi iobăgismului. A fost înăbuşită de împăratul Nicolae I. Cinci dintre conducătorii mişcării decembriste (P.I. Pestei, S.I. Muraviov-Apostol, K.F. Rîleev, M.P. Bestujev-Riumin, P.O. Kahovski) au fost spînzurați, 121 trimişi la ocnă şi surghiun în Siberia.
24. Rîleev, Kondrati Fiodorovici (1795-1825), poet romantic, unul dintre conducătorii mişcării decembriste. Condamnat la moarte şi spînzu-

rat.
25. Pestei, Pavel Ivanovici (1793-1826), ofițer (colonel), unul dintre conducătorii decembriştilor. Autor al proiectului de constituție Russkaia pravda (Adevărul rus). Denunțat, a fost arestat la 13 decembrie 1825. Spînzurat.
26. Russkaia pravda, proiect de constituție şi program al mişcării decembriste elaborat de P.I. Pestei (1821-1823). Prevedea: desființarea iobăgiei, republică unitară, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, libertăți cetățeneşti, confiscarea marilor latifundii şi împroprietărirea țăranilor etc.
27. Lunin, Mihail Sergheevici (1787-1845), ofițer, participant la răscoala decembriştilor. A fost condamnat la ocnă şi surghiun în Siberia
28. Zavalişin, Dmitri Irinarhovici (1804-1892), ofițer, decembrist. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul însemnărilor unui decembrist.
29. Obolenski, Evgheni Petrovici (1796-1865), prinț, ofițer, participant la mişcarea decembristă. Şeful statului major al răscoalei de la 14 decembrie 1825. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul unui volum de amintiri.
30. Trubețkoi, Serghei Petrovici (1790-1860), prinț, ofițer, decembrist. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul unui volum de însemnări.
31. Griboedov, Alexandr Sergheevici (1795-1829), dramaturg şi diplomat. Este cunoscut mai ales prin comedia satirică Prea multă minte strică.
32. Bakunin, Mihail Alexandrovici (1814-1976), revoluționar, teoretician al anarhismului, unul dintre ideologii norodnicismului. Aflat în străinătate (din 1840), a participat la revoluția din 1848-1849 (Paris, Dresda, Praga). În 1851 este extrădat de autoritățile austriece şi întemnițat în fortăreața Petropavlovskaia, apoi exilat în Siberia. În 1861 a evadat şi s-a refugiat în Anglia
33. Grinevițki, Ignati Ioahimovici (1856-1881), revoluționar, membru al organizației Narodnaia volia (Voința poporului). La 1 martie 1881 l-a ucis cu o bombă pe împăratul Alexandru II, căzînd el însuşi victimă a propriului atentat.
34. Rîsakov, Nikolai Ivanovici (1861-1881), revoluționar, membru al organizației Narodnaia volia. La 1 martie 1881 a aruncat prima bombă asupra țarului Alexandru II, dar care nu şi-a atins ținta. A fost spînzurat
35. Melgunov, Serghei Petrovici (1880-1956), istoric şi publicist A fost expulzat din țară în 1923.
36. Cărăuşi ucrainieni (sec. XVI-XIX). care transportau (în special din Crimeea în Ucraina) sare, peşte şi felurite alte mărfuri.
37. Ehrenburg, Ilia Grigorievici (1891-1967), prozator şi publicist. Autor, printre altele, al volumelor de memorii Oameni, ani, viață (vol. 1-6, 1961-1965), în care este evocată perioada stalinistă.
38. Vranghel, Piotr Nikolaevici, baron (1878-1928), general. A condus

armatele albgardiste din Ucraina de Sud şi din Crimeea, înlocuindu-l pe Denikin (1920). Înfrînt de către Armata Roşie, se refugiază peste hotare.
39. Mişcare de masă a inovatorilor şi fruntaşilor în producţie din URSS pentru mărirea productivităţii muncii şi o mai bună utilizare a tehnicii. A fost iniţiată în 1935, de către Alexei Grigorievici Stahanov, miner din bazinul Donbassului.
40. (De la germ. polizei.) Membri ai detaşamentelor poliţiei auxiliare pe care trupele germane de ocupaţie îi recrutau dintre localnici.

Capitolul 4 - GĂITANELE ALBASTRE

1. Personajul central din nuvela Moartea lui Ivan Ilici (1886).
2. Serov, Ivan Alexandrovici (n. 1905), general, începînd din anul 1939, a ocupat posturi de maximă importanţă în cadrul Securităţii Statului. A fost numit şeful KGB-ului încă de la înfiinţare (1954) şi a deţinut acest post pînă în anul 1958.
3. Timofeev-Ressovski, Nikolai Vladimirovici (1900-1981), genetician, unul dintre creatorii geneticii radiative, biocenologiei şi biologiei moleculare. Între 1925 şi 1945 a lucrat în Germania. În 1945 a fost arestat, condamnat şi trimis în lagăr. Reabilitat în perioada lui Hruşciov.
4. Organizaţie a tineretului revoluţionar german, creată în 1924, avînd ca obiectiv lupta antifascistă. Jungsturmovka era uniforma membrilor acestei organizaţii, purtată, de asemenea, şi de tineretul sovietic în anii '20-'30.
5. Într-o notă de la sfîrşitul volumului al treilea, autorul ne previne că atunci cînd este vorba de metaforica ţară a lagărelor, de Arhipelag, se scrie GULAG, iar cînd se fac referiri la Administraţia Generală a Lagărelor şi aparatul ei – GULag.
6. Jdanov, Andrei Alexandrovici (1896-1948), om politic. Participant la revoluţia din octombrie şi războiul civil. După moartea lui Kirov (1934) este secretar al comitetului regional de partid din Leningrad; secretar al Comitetului Central. Membru al Biroului Politic (1939). În anii postbelici, răspunzînd de politica în domeniul culturii, este inspiratorul celebrei hotărîri a Comitetului Central: Cu privire la revistele „Zvezda" şi „Leningard", unde este supusă unor atacuri nimicitoare creaţia Annei Ahmatova şi a lui Mihail Zoşcenko, constituind începutul unei campanii violente împotriva intelectualităţii.
7. Şcerbakov, Alexandr Sergheevici (1901-1945), om politic, înalt activist de partid; membru al Comitetului Central din 1939. În timpul războiului este şeful direcţiei politice a Armatei Roşii şi al Biroului de Informaţii (Informbiuro).
8. Pe ,,drumul Vladimirului", în secolul al XIX-lea, surghiuniţii porneau din Moscova spre Siberia.
9. Maliuta Skuratov, porecla lui Grigori Lukianovici Skuratov-Belski (7-

1573), nobil, apropiat al lui Ivan cel Groaznic, şeful teroarei opricininei (forţele militare şi poliţieneşti ale regimului politic al ţarului).

Capitolul 5 - PRIMA CELULĂ - PRIMA IUBIRE

1. Localitate din regiunea Moscova, unde a locuit Lenin în ultimii ani ai vieţii şi a murit la 21 ianuarie 1924.
2. Volkonskaia, Zinaida Alexandrovna (1792-1862), prinţesă, scriitoare. Salonul ei literar din Moscova a fost vizitat printre alţii şi de A.S. Puşkin.
3. (în argoul deţinuţilor.) Denunţător, introdus într-o celulă pentru a culege informaţii.
4. „Omul de prisos", tip în literatura rusă din anii '20-'50 ai secolului al XIX-lea. Tînăr nobil, inteligent, de cultură europeană, înstrăinat atît de Rusia oficială, cît şi de popor, dezamăgit, inactiv (Oneghin la A.S. Puşkin, Rudin la I.S. Turgheniev ş.a.).
5. Instituţie legislativă, consultativă sau administrativă, reprezentativă şi electivă din Rusia ţaristă (Dumă Orăşenească, Dumă de Stat).
6. Lunacearski, Anatoli Vasilievici (1875-1933), om politic, scriitor şi critic literar, teoretician marxist al culturii. A participat la revoluţia din octombrie. Din 1917 este comisar al poporului pentru învăţămînt (pînă în 1929). Reprezentant plenipotenţiar în Spania.
7. Prima — cea din februarie 1917, a doua - cea din octombrie.
8. („Prinţul Potiomkin Tavriceski".) Crucişător din flota Mării Negre pe care a avut loc cea dintîi acţiune revoluţionară de masă din cadrul forţelor armate ale Rusiei în timpul revoluţiei din 1905 (14-25 iunie). Nefiind susţinut de alte nave, echipajul crucişătorului s-a predat autorităţilor româneşti din Constanţa.
9. Serviciu al municipalităţii din Moscova care se ocupa cu pavoazarea oraşului şi instalarea panourilor publicitare.
10. Belinski, Vissarion Grigorievici (1811-1848), critic literar şi gînditor democrat-revoluţionar. Teoretician al esteticii realismului, comentator al fenomenului literar contemporan (Puşkin. Gogol, Lermontov ş.a). A exercitat o influenţă considerabilă asupra intelectualităţii ruse din secolul al XIX-lea.
11. Lomonosov, Mihail Vasilievici (1711-1765), savant enciclopedic şi scriitor. Primul academician al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. Reprezentant al clasicismului rus. La iniţiatiVa lui, în 1755, a fost fundată Universitatea din Moscova, care astăzi îi poartă numele.
12. Rasputin (Novîh), Grigori Efimovici (1872-1916), aventurier, mistic, favorit al familiei ţarului Nicolae II. În calitate de „profet" şi tămăduitor, a exercitat o influenţă nelimitată asupra ţarului, ţarinei şi anturajului lor. S-a implicat în treburile statului. A fost ucis de prinţul Iusupov.
13. L.N. Tolstoi este confundat de către tovarăşul de celulă al lui Soljeniţîn cu Alexei Nikolaevici Tolstoi (1883-1945), scriitor, activist pe tărîm obştesc. Autor, printre altele, al trilogiei Calvarul, inspirată din

evenimentele războiului civil, al romanului istoric Petru I; proză ştiinţifico-fantastică (Aelita, Hiperboloidul inginerului Garin) etc. A fost deputat în Sovietul Suprem (1937-1945).
14. Dicţionarul Enciclopedic Granat, cunoscută enciclopedie, editată la Moscova Primele 6 ediţii în 8-9 volume (1889-1903); ediţia a 7-a în 58 (1910-1948; voi. 56 n-a apărut). Pînă la revoluţia din 1917 a apărut în Editura fraţilor A. şi J. Granat et comp.
15. Este vorba de clasicii marxism-leninismului.
16. In argoul puşcăriaşilor - raţia (minimă) zilnică de pîine.
17. Haas, Fiodor Petrovici (1880-1853), medic şi filantrop. Ca medic şef al închisorilor din Moscova (din 1828) a obţinut îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale puşcăriaşilor, organizarea spitalului de închisoare (1832) şi a şcolilor pentru copiii deţinuţilor.
18. Rostopcin, Fiodor Vasilievici (1763-1826), conte, om de stat. în timpul războiului din 1812 a fost guvernator general al Moscovei.
19. Saltîciha (Saltîkova, Daria Nikolaevna) (1730-1801), boieroaică, vestită pentru cruzimea manifestată faţă de iobagii proprii.
20. Pilniak (Vogan) Boris Andreevici (1894-1941). scriitor. Arestat în 1937, a fost împuşcat sau a murit în lagăr.
21. Romanov, Panteleimon Sergheevici (1884-1938), scriitor. Proză scurtă lirico-psihologică şi satirică inspirată din viaţa societăţii sovietice din deceniul al treilea. Romanul Rusia (1922-1936) evocă perioada primului război mondial şi a revoluţiei din februarie 1917.
22. Merejkovski, Dmitri Sergheevici (1866-1941), scriitor şi filosof, soţul Zinaidei Hippius. După revoluţie a emigrat în Franţa (1920). Teoretician al neocreştinismului. Romane de evocare istorică (Leonardo da Vinci), de inspiraţie mistico-religioasă (trilogia Hristos şi Antihrist). Versuri, eseuri critice, scrieri istorico-filosofice.
23. Bunin, Ivan Alexeevici (1870-1953), scriitor. Povestiri şi romane de investigaţie psihologică, realizate într-o tonalitate lirică (Satul, Domnul din San Francisco etc.); versuri. A trăit în emigraţie, în Franţa. Laureat al premiului Nobel(1933).
24. Nabokov, Vladimir Vladimirovici (1899-1977), scriitor rus şi american; fiul lui Vladimir Dmitrievici Nabokov, unul dintre liderii cadeţilor. A emigrat din Rusia în 1919. În 1940 s-a stabilit în SUA. Romane, nuvele, memorii, traduceri.
25. Aldanov (Landau), Mark Alexandrovici (1889-1957), scriitor, de profesie inginer chimist, în 1919 a emigrat în Franţa. Romane inspirate din istoria Rusiei şi a Europei occidentale.
26. Blicher, Vasili Konstantinovici (1890-1938), om politic, mareşal. Comandant de trupe în timpul războiului civil. Ministru de război (1921-1922). Comandant al Armatei Speciale din Extremul Orientul îndepărtat (1929-1938). În vara lui 1938, i-a înfrînt pe japonezi lîngă lacul Hasan. În august 1938 este chemat la Moscova, după care este executat

27. Mihailov, Nikolai Alexandrovici (n. 1906), om politic, care a deținut înalte funcții de partid şi de stat. Ambasador în Polonia (1954-1955) şi Indonezia (1960-1965). Ministru al culturii (1955-1966), preşedinte al Comitetului pentru presă (l965-1970).
28. Lozovski, A. (Dridzo, Solomon Abramovici) (1878-1952), om politic, istoric. Secretar general al Internaționalei sindicale (din 1921). Adjunct al ministrului afacerilor externe (1939-1946).
29. Hruşciov, Nikita Sergheevici (1894-1971), om politic. Prim-secretar al Comitetului Central al PCUS (1953-1964), preşedinte al Consiliului de Miniştri al URSS (1958-1964). A demascat cultul personalității lui Stalin şi a favorizat reabilitarea celor condamnați pe nedrept. A inițiat o serie de reforme fără a le urmări consecvent, ceea ce a dus la înlocuirea lui cu L.I. Brejnev.
30. Oraş, centru raional în (probabil fosta) regiune Ulianovsk.
31. Orăşel la circa cincizeci de kilometri spre sud-sud-est de Moscova
32. Fiodor Ioannovici (Ivanovici) (1557-1598), ultimul țar rus din dinastia Riurikovicilor (din 1584). Fiul lui Ivan cel Groaznic.
33. Vladimir II Monomahul (1053-1125), cneaz de Smolensk (din 1067), de Cernigov (din 1078), de Pereiaslav (din 1093), mare cneaz de Kiev (din 1113). Fiul lui Vsevolad I şi al fiicei lui Konstantin Monomahul, împăratul Bizanțului.

Capitolul 6 - PRIMĂVARA ACEEA

1. Vers din poezia Paşii comandorului de Alexandr Blok.
2. Pugaciov, Emelian Ivanovici (1740 sau 1742-1775), cazac de la Don, conducătorul răscoalei țărăneşti-căzăceşti din bazinul Volgăi şi Uralului (1773-1775). Trădat, este executat la Moscova.
3. Şolohov, Mihail Alexandrovici (n. 1905-1984), prozator. Romane de factură epopeică, relevînd spectacolul dramatic al războiului civil (Donul liniştit) ori al colectivizării (Pămînt desțelenit); nuvele, schițe şi reportaje. Premiul Nobel (1965).
4. Aici - supliment de pedeapsă, constînd din privarea de drepturi civile.
5. Dimitrov, Gheorghi (1882-1949), om politic bulgar. Unul dintre fondatorii partidului comunist bulgar şi unul dintre conducătorii răscoalei antifasciste din septembrie 1923. Emigrează în Occident (1923). Sub acuzația de a fi incendiat Reichstagul, i s-a înscenat procesul de la Leipzig, prilej pentru Dimitrov de a demasca virulent fascismul. Secretar general al Kominternului. Conducător al partidului comunist bulgar (1945 -1949), preşedinte al Consiliului de Miniştri (1946-1949).
6. Politicilor li se interzicea să ocupe vreo funcție în lagăr (în administrație, intendență etc.).
7. Denikin, Anton Ivanovici (1872-1947), general, unul dintre principalii conducători militari ai forțelor albgardiste. Înfrînt de către Armata Roşie (1920), a emigrat în Occident.

8. Jukov, Gheorghi Konstantinovici (1896-1974),mareşal. În timpul celui de al doilea război mondial a fost şeful Marelui Stat-Major, comandat al mai multor fronturi şi locțiitor al comandamentului suprem. A semnat capitularea Germaniei. Ministru al apărării (1955-1957).
9. Leliuşenko, Dmitri Danilovici (n. 1901), general, în războiul cu Finlanda a comandat o brigadă de tancuri. În timpul celui de al doilea război mondial a fost comandantul mai multor armate.
10. Kuznețov, Vasili Ivanovici (1894-1964), general, comandantul mai multor armate în timpul celui de al doilea război mondial.
11. Rokossovski, Konstantin Konstantinovici (1896-1968), mareşal, în timpul celui de al doilea război mondial a condus Armata a 16-a în bătălia pentru Moscova şi alte cîteva armate pe diferite fronturi.
12. Merețkov, Kirill Afanasievici (1897-1968), mareşal. A participat la războiul civil din Spania. În timpul celui de al doilea război mondial a comandat trupele mai multor armate pe diferite fronturi.
13. Samsonov, Alexandr Vasilievici (1859-1914), general rus de cavalerie. La începutul primului război mondial a fost comandatul armatei înfrînte în Prusia Orientală. S-a sinucis.
14. Pacea de la Brest-Litovsk. Pace încheiată la 3 martie 1918 între Rusia Sovietică, pe de o parte, şi Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia, pe de alta. Deşi s-au impus condiții grele, acestea au fost acceptate pentru a permite Puterii Sovietice să se consolideze. Denunțată de guvernul sovietic la 13 noiembrie 1918.
15. Mihailovic, Draza (1893-1946), general sîrb (1942), căpetenia formațiunilor progermane (1941-1945). În 1942-1945 - ministru de război în guvernul iugoslav din emigrație. Judecat, condamnat pentru crime de război şi executat
16. Benes, Edvard (1884-1948), om politic cehoslovac. Ministru de externe (1918-1935), prim-ministru (1921-1922), preşedinte al Republicii Cehoslovace (1935-1938; 1938-1945, în emigrație; 1945-1948). Unul dintre creatorii Micii înțelegeri.
17. Masaryk, Thomas Garrigue (1850-1937), om politic, filosof şi sociolog cehoslovac. Preşedinte al Republicii Cehoslovace (1918-1935). Politică de apropiere de puterile occidentale.
18. Bulgakov, Serghei Nikolaevici (1871-1944), filosof şi teolog. Preot (1918). În 1922 este expulzat din țară. În 1925 s-a stabilit la Paris.
19. Frank, Semion Liudvigovici (1877-1950), filosof şi gînditor religios. În 1922 a fost expulzat din țară.
20. Losski, Nikolai Onufrievici (1870-1965), filosof rus, unul dintre reprezentanții de seamă ai intuitivismului şi personalismului din Rusia. Expulzat din țară (1922). Pînă în 1945 a locuit la Praga.
21. Rahmaninov, Serghei Vasilievici (1873-1943) compozitor, pianist, dirijor. Din decembrie 1917 -în emigrație (în 1918 se stabileşte în SUA).
22. Şaliapin, Fiodor Ivanovici (1873-1938), cîntăreț (bas). S-a remarcat

pe scenele ruseşti şi europene, strălucind în operele Boris Godunov de M.P. Musorgski, Faust de Ch. Gounod, Mefistofele de A. Boito, Ivan Susanin de M. Glinka, Don Quijote de J. Massenet ş.a Din 1922 - în emigrație

23. Benois, Alexandr Nikolaevici (1870-1960), pictor, istoric şi critic de artă. în 1926 a emigrat, stabilindu-se la Paris.

24. Diaghilev, Serghei Pavlovici (1872-1929), om de artă, organizator de companii artistice şi expoziții. A condus cunoscutele Stagiuni ruseşti (spectacole de - operă şi balet) de la Paris, Londra şi alte oraşe europene (1907-1914). În străinătate a creat trupa Baletul rus (1911-1929), realizînd spectacole rămase în conştiința publicului ca adevărate evenimente artistice.

25. Pavlova, Anna Pavlovna (1881-1931), celebră balerină, a făcut parte din trupa lui Diaghilev. Roluri principale în marile balete clasice. Memorabilă interpretarea studiului Moartea lebedei de C. Saint-Saens.

26. Hippius, Zinaida Nikolaevna (1869-1945), scriitoare. Teoretician al modernismului. Soția lui D. Merejkovski. Din 1920 a trăit în emigrație.

27. Şulghin, Vasili Vitalievici (1878-1976), om politic, monarhist. După revoluția din octombrie - unul din organizatorii mişcării albgardiste. În 1944 este arestat şi condamnat pentru activitate contrarevoluționară, aflîndu-se în detenție pînă în 1956.

28. În anul 1913.

29. Obținută de Petru I la 27 iunie 1709 asupra suedezilor, conduşi de Carol al XI-lea.

Capitolul 7 - SALA MAŞINILOR

1. Novikov, Nikolai Ivanovici (1744-1818), iluminist, scriitor, publicist şi editor. A criticat societatea contemporană de pe poziții antiiobăgiste. În perioada 1792 - 1796, din ordinul Ecaterinei a II-a, a fost închis în cetatea Schlisselburg.

2. Dolgoruki, Pavel Dmitrievici (1866-1927), prinț, membru al partidului cadeților. După revoluția din octombrie a organizat numeroase acțiuni contrarevoluționare. Condamnat la moarte şi executat.

3. Karakozov, Dmitri Vladimirovici (1840-1866), revoluționar. La 4 aprilie 1866 a săvîrşit un atentat nereuşit la viața împărtului Alexandru II. A fost spînzurat.

4. Jeliabov, Andrei Ivanovici (1851-1881), revoluționar narodnic. Unul dintre creatorii şi conducătorii organizației Narodnaia volia. Organizator al atentatelor împotriva lui Alexandru II. A fost spînzurat la Petersburg.

5. Narodnaia Volia (Voința poporului), cea mai importantă organizație revoluționară narodnică, apărută la Petersburg în august 1879. Program: nimicirea autocrației, convocarea Adunării Constituante, libertăți democratice, împroprietărirea țăranilor. A organizat opt atentate împotriva lui Alexandru II. După moartea lui au urmat arestări masive şi organi-

zația nu a mai putut fi refăcută.
6. Zasulici, Vera Ivanovna (1849-1919) Revoluționară narodnică. În 1878 a tras în guvernatorul Petersburgului, fiind apoi achitată de curtea juraților. Din 1903 activează în partidul menşevicilor.
7. Ulrich, V.V., cekist, apoi jurist. În deceniile al treilea şi al patrulea a prezidat multe procese politice, în special cele de la Moscova.
8. Derjavin, Gavrila Romanovici (1743-1816), poet, reprezentant al clasicismului rus. Ode, satire, meditații filosofice.
9. „Novîi Mir" (Lumea nouă), revistă literar-artistică şi social-politică lunară, în care (nr. 11 din 1962, redactor şef — poetul Alexandru Tvardovski) a fost publicat romanul lui Soljenițîn „O zi din viața lui Ivan Denisovici".

Capitolul 8 - LEGEA-COPIL

1. Zinoviev (Apfelbaum), Grigori Evseevici (1883-1936), om politic, unul dintre conducătorii de frunte ai partidului comunist. Membru al Comitetului Central (din 1907) şi al Biroului Politic (din 1921). Secretar general al Kominternului (din 1919). După moartea lui Lenin s-a aflat la conducerea partidului alături de Stalin şi Kamenev. Ulterior s-a opus lui Stalin, apropiindu-se de Troțki. A fost exclus din partid (1927), ulterior condamnat la moarte şi executat
2. Ghernet, Mihail Nikolaevici (1874-1953), criminalist, autor al lucrării Istoria închisorii țariste (vol. 1-5, 1951-1956).
3. Sverdlov, Iakov Mihailovici (1885-1919), om politic. Participant activ la pregătirea şi înfăptuirea revoluției din octombrie. Preşedintele Comitetului Executiv Central din Rusia (1917-1919).
4. Savinkov, Boris Viktorovici (1879-1925), unul dintre liderii partidului eserilor. A organizat numeroase acte teroriste. În 1924, încercînd să treacă frontiera sovietică, a fost arestat şi condamnat.
5. Uvarov, Serghei Semionovici (1786-1855), conte, om de stat, cunoscut ca reacționar.
6. Pobedonoștev, Konstantin Petrovici (1827-1907), om de stat, jurist Procuror şef al Sinodului. A exercitat o influență deosebită asupra lui Alexandru al II-lea. Inspiratorul unor acțiuni reacționare extreme.
7. Kasso, Lev Aristidovici (1865-1914), ministrul învățămîntului (1910-1914). Prigonitor al profesorilor cu vederi revoluționare.
8. Denumire dată membrilor unor organizații monarhiste extremiste („Alianța poporului rus", „Alianța Arhanghelului Mihail" ş.a.; 1905-1917) şi ai „sutelor negre" — detaşamente înarmate, alcătuite din elemente social-eterogene, pentru a lupta împotriva mişcării revoluționare.
9. Hotel din Moscova, sediul VȚIK în acea perioadă.
10. Restaurant faimos în Petrograd.
11. Uriți, Moisei Solomonovici (1873-1918). om politic, jurist. Membru al Comitetului Central (din iulie 1917). Din martie 1918 - preşedinte al

CEKA din Petrograd. A fost ucis de un eser.
12. Peters, Iakov Hristoforovici (1886-1938), om politic de origine letonă. A ocupat funcții înalte în cadrul VCEKA şi OGPU. A fost împuşcat
13. Larin, I. (Mihail Zalmanovicilurie) (1882-1932), economist, menşevic, apoi bolşevic (1917). A ocupat felurite funcții în organismele economice.
14. Marş de mare popularitate printre revoluționari la începutul secolului şi în timpul revoluției.
15. Samizdat: vezi Abrevieri şi sigle.
16. Bonci-Bruevici, Vladimir Dmitirevici (1873-1955), revoluționar, om politic, istoric. Participant al celor trei revoluții. Colaborator şi organizator al unor publicații şi edituri bolşevice. Şeful cancelariei Sovnarkomului. Lucrări de istorie, amintiri despre Lenin.
17. Budionovka - denumirea populară a bonetei purtate de ostaşii Armatei Roşii în perioada 1919-1941.
18. Lavra Troițe-Serghieva - mînăstire întemeiată de Serghi Radonejski la mijlocul secolului al XIV-lea, la 70 km spre nord de Moscova.
19. Serghi Radonejski (13217-1391), întemeietorul şi starețul mînăstirii Troițe-Serghieva. Sprijinitor activ al politicii de unificare a cneazului Dmitri Donskoi.
20. Kliucevski, Vasili Osipovici (1841-1911), istoric, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei ruseşti din ultima parte a secolului al XIX-lea.
21. Kaplan, Fanny (1888-1918), activistă a partidului eserilor. La 30 august 1918 a tras asupra lui V.L Lenin, provocîndu-i o rană gravă, din care i s-a tras moartea.
22. Miakotin, Venedikt Alexandrovici (1867-1937), istoric. Colaborator al revistei „Russkoe bogatstvo" (Bogăția rusească). Politică de orientare narodnică. Din 1918 - în emigrație.
23. Kolțov, Nikolai Konstantinovici (1872-1940). biolog, creatorul biologiei experimentale ruse, al şcolilor de zoologie, citologie şi genetică experimentală. Organizator şi director (1917-1939) al Institutului de biologie experimentală. Executat.

Capitolul 9 - LEGEA SE MATURIZEAZĂ

1. Aluzie la titlul unui roman de A.L Herzen (1812-1870) revoluționar, filosof şi publicist.
2. Rîkov, Alexei Ivanovici (1881-1938), unul dintre conducătorii de seamă ai partidului comunist. După moartea lui Lenin este ales preşedinte al Sovnarkomului (1924-1929). Membru al Biroului Politic, exclus în 1929 pentru deviaționism de dreapta, în 1937 este exclus şi din partid, judecat, condamnat la moarte şi executat.
3. Referire la piesa Livada cu vişini, actul al doilea.
4. Perioada de înflorire literară şi artistică din Rusia de la sfîrşitul seco-

lului al XIX-lea pînă la primul război mondial, în comparație cu perioada marilor valori din secolul al XIX-lea, numită „veacul de aur".
5. Akmeism - curent în poezia rusă din anii 1910 (S. Gorodețki, M. Kuzmin, N. Gumiliov, Anna Ahmatova, O. Mandelstam). În comparație cu poetica simbolistă, proclamă reîntoarcerea la lumea materială, la obiect, la stihia „esenței", la sensul exact la cuvîntului.
6. Kuibîşev, Valerian Vladimirovici (1888-1935), om politic. A ocupat înalte funcții de partid şi de stat. A murit în circumstanțe nelămurite.
7. Ivan Kalita (Ivan I Danilovici) (7-1340), cneaz al Moscovei (1325), mare cneaz al Vladimirului (1328). A pus temeiurile măreției politice şi economice a Rusiei.
8. Termen (introdus de cronicarii din secolul al XVII-lea) care desemnează evenimentele dezastruoase care au avut loc în Rusia de la moartea lui Boris Godunov (1605) pînă la urcarea pe tron a celui dintîi Romanov (1613 - Mihail Fiodorovici).
9. Kalinin, Mihail Ivanovici (1875-1946), om politic. Participant la revoluțiile din februarie şi octombrie. Din 1919 - preşedinte al VȚIK, iar din 1938 al Sovietului Suprem al URSS. Membru în Biroul Politic din 1926.
10. Clădirea fostului Institut Smolnîi pentru fetele de nobili. În 1917, aici s-a aflat sediul Sovietului din Petrograd şi al Comitetului Revoluțio-nar Militar din Petrograd, iar în zilele revoluției din octombrie - statul major al forțelor bolşevice. Pînă la 10 martie 1918 - reşedința Sovnarkomului. Sediul comitetelor regional şi orăşenesc din Leningrad ale PCUS.
11. Krasikov, Piotr Ananievici (1870-1939), om politic, unul dintre prietenii apropiați ai lui V.I. Lenin. Preşedinte al curții de Casație (din 1917), adjunct al ministrului justiției (din 1921). Procuror al Tribunalului Suprem (din 1924), vicepreşedinte al Tribunalului Suprem (din 1933). Este înlăturat din funcțiile sale în 1938.
12. Vezi nota 25 de la Capitolul 2, Partea ÎNTÎI.
13. Vezi nota 1 de la Capitolul 5, Partea ÎNTÎI.
14. Manifest al unui grup de deputați ai primei Dume de Stat adresat cetățenilor Rusiei (10 iunie 1906) prin care erau chemați să se sustragă plății impozitelor şi serviciului militar în semn de protest împotriva dizolvării Dumei. Semnatarii au fost judecați.
15. Este format de la verbul karkcit - a croncăni.
16. Piatakov, Gheorghi Leonidovici (1890-1937), om politic. A ocupat înalte funcții de partid şi de stat. în 1936 este exclus (pentru a doua oară) din partid Condamnat la moarte şi împuşcat.
17. În martie 1918, cînd s-a hotărît ca Moscova să fie capitala statului sovietic.
18. Volodarski, V. (Moisei Markovici Goldstein) (1891-1918), revoluționar şi om politic. Participant la revoluția din octombrie, comisar pentru presă, propagandă şi agitație. Ucis de un eser.
19. Radek (Sobelsohn). Karl Bernardovici (1885-1939?), om politic.

Membru al partidului comunist din 1917. Membru al Comitetului Central (1919-1924). Secretar al Comitetului executiv al Kominternului. în 1936 este exclus pentru a doua oară din partid (prima dată în 1927. apoi reprimit) şi condamnat la zece ani de închisoare.
20. „Steagul Roşu". Organul de presă al partidului comunist german între 1918 şi 1939.
21. Pokrovski. Mihail Nikolaevici (1868-1932), istoric, om politic. Comisar adjunct pentru învățămînt Conducător al Academiei comuniste şi al Institutului profesorimii roşii.
22. Burțev, Vladimir Lvovici (1862-1942), publicist. Editorul revistei „Bîloe" (Trecutul). După revoluție a emigrat.
23. Blumkin, Iakov Grigorievici (1892-1929), eser de stînga, agent al CEKA. Asasinul ambasadorului german von Mirbach (1918). Protejat de Dzerjinski, intră în partidul bolşevic şi trece în serviciul OGPU-ului. Este executat ca agent troțkist.
24. Mandelstam, Osip Emilievici (1891-1938), poet. Unul dintre reprezentanții akmeismului. Arestat şi deportat în două rînduri (1934 şi 1938). A murit într-un lagăr din Vladivostok.
25. Mirbach, Wilhelm (1871-1918), conte, diplomat german. Din aprilie 1918, ambasadorul Germaniei la Moscova. Ucis de eserul de stînga I.G. Blumkin.

Capitolul 10 - LEGEA în FLOARE

1. Stepun, Fiodor Avgustovici (1884-1965), scriitor, istoric, sociolog. A fost expulzat din țară în anul 1922.
2. Karsavin, Lev Platonovici (1882-1952), filosof şi gînditor religios, istoric medievist. Expulzat din țară în 1922, se stabileşte în Lituania. Profesor la Kaunas şi Vilnius (1928-1946). Arestat, în 1949 este deportat într-un lagăr.
3. Ilin, Ivan Alexandrovici (1882-1945), filosof şi gînditor religios, reprezentant al neohegelianismului. Expulzat din țară în 1922.
4. Kizevetter, Alexandr Alexandrovici (1866-1933), istoric, profesor la Universitatea din Moscova (1909-1911). Expulzat în 1922: profesor la Universitatea din Praga.
5. Aidienwald, Iuli Isaevici (1872-1928), eseist şi critic literar, traducător al ediției de opere complete ale lui Schopenhauer. Expulzat în 1922.
6. Osorghin (Ilin), Mihail Andreevici (1878-1942), scriitor şi publicist. Din 1922 - în emigrație.
7. Peşehonov, Alexandr Vasilievici (1867-1933), om politic, publicist. Ministru în Guvernul provizoriu, în 1922 este expulzat din țară.
5. Bulgakov, Valentin Fiodorovici (1886-1959?), scriitor, memoralist. În 1910 devine secretarul lui L.N. Tolstoi. Adept al tolstoismului. În 1923 este silit să părăsească țara. Se stabileşte la Praga (1923-1948). În 1949 se repatriază.

9. A trimite Ia Duhonin - a împuşca, a ucide, expresie de la începutul erei sovietice. Generalul Nikolai Nikolaevici Duhonin (1876-1917), care era comandantul suprem al armatei imperiale în momentul revoluției din octombrie, a refuzat să se supună ordinelor Sovnarkomului. Una dintre primele victime ale terorii bolşevice: a fost ucis bestial de soldații din detaşamentul lui Krîlenko.
10. Gărzile roşii din China, sub autoritatea cărora s-a desfăşurat aşa-zisa revoluție culturală din deceniul al şaptelea
11. Depresiune situată la sudul Bielorusiei, Nordul Ucrainei şi Vestul Rusiei, în bazinul rîurilor Pripiat, Nipru şi Desna. O parte considerabilă o formează mlaştinile; multe lacuri; o treime păduri
12. Moscova.
13. Stanislavski (Alexeev), Konstantin Sergheevici (1863-1938). Regizor, actor, pedagog, teoretician al teatrului. Reformator al teatrului rus. Creatorul sistemului care îi poartă numele şi care cuprinde teoria scenică, metoda şi tehnica artistică.
14. (La plural - şaraşki.) Locuri în care sub supravegherea Secției a Patra Speciale din cadrul MVD-ului) deținuții se ocupau cu cercetarea ştiințifică.
15. Kornilov, Lavr Gheorghievici (1870-1918), general, în iulie-august 1917 este comandant suprem al armatei ruse. La sfîrşitul lui august a organizat rebeliunea cu intenția de a răsturna Guvernul provizoriu şi a prelua puterea la Petrograd. Unul din organizatorii armatei albgardiste, A murit în luptă.
16. Dan (Gurvici), Fiodor Ilici (1871-1947), unul dintre liderii menşevismului. În 1917 este membru al Comitetului Executiv Central din Petrograd. În 1922, împreună cu alți fruntaşi menşevici, este expulzat din țară.
17. Martov, L. (Zedenbaum Inii Osipovici) (1873-1923), revoluționar şi om politic. La cel de al doilea congres al partidului social-democrat (1903) a trecut în fruntea fracțiunii menşevice. Membru al VȚIK. Din 1920 - emigrant.
18. „Înainte". Organul oficial al partidului social-democrat german.
19. Krestinski, Nikolai Nikolaevici (1883-1938), om politic. Unul dintre conducătorii luptei pentru Puterea Sovietică în Ural. Comisar al poporului pentru finanțe (din 1918). Din 1921 reprezentant plenipotențiar în Germania. Din 1930 comisar adjunct pentru afacerile interne, în 1937 este exclus din partid, condamnat la moarte şi executat.
20. Smirnov, Ivan Nikitici (1880-1936), om politic. Exclus din partidul comunist în 1927, condamnat la moarte şi împuşcat.
21. Skrîpnik, Nikolai Alexeevici (1872-1933), om politic. Din 1917 se află în Ucraina. Preşedinte al Sovnarkomului (1918-1919), comisar pentru justiție, procuror general (din 1922), din 1927 comisar pentru învățămînt. S-a sinucis în 1933.

22. Tomski, Mihail Pvlovici (1880-1936), om politic, unul dintre conducătorii de partid şi sindicat din deceniul al treilea. Exclus din Biroul Politic în 1929. S-a sinucis.
23. Gamarnik, Ian Borisovici (1894-1937), om politic şi comandant militar. Şeful direcției politice a Armatei Roşii (din 1929) şi comisar adjunct pentru apărare (din 1930). Etichetat ..duşman al poporului", s-a sinucis.
24. Rudzutak, Ian Ernestovtci (1887-1938), om politic. A ocupat înalte funcții de partid şi de stat. A fost împuşcat.
25. Postîşev, Pavel Petrovici (1887-1939). om politic. Unul din conducătorii luptei pentru instaurarea Puterii Sovietice în Siberia Orientală. Înalte funcții de partid şi de stat. Destituit în 1938. A fost împuşcat.
26. Enukidze, Avei Safranovici (1877-1937), om politic. Printre altele, a fost secretar al Comitetului executiv central din URSS (1923-1935). În 1935 a fost exclus din partid, împuşcat.
27. Ciubăr, Vlas Iakovlevici (1891-1939). Om politic, înalte funcții de partid şi de stat în Ucraina şi URSS. În 1939 este arestat şi executat.
28. Kosior, Stanislav Vikentievici (1889-1939). Om politic, înalte funcții în conducerea partidului. Prim-secretar al Comitetului Central al partidului Comunist din Ucraina (1938). A fost împuşcat.
29. Numele conspirativ al lui Stalin din perioada activității în ilegalitate.
30. Capitala R.S.S. Kirkize (Kîrgîzstan), astăzi Bişkek (numele dinainte de 1926). Vezi şi nota 12. Capitolul I. Partea a DOUA.
31. Sokolnikov, Grigori Iakovlevici (1888-1941), om politic. Comisar al poporului pentru finanțe (1922-1926), vicepreşedinte al Gosplanului. Exclus din partid în 1936. Condamnat la zece ani de recluziune, ulterior a fost împuşcat.
32. Institutul Profesoratului Roşu era destinat să asigure pregătirea profesorilor de ştiințe sociale pentru universități şi a cadrelor superioare de partid şi de stat.
33. Mikoian, Anastas Ivanovici (1895-1978), om politic. Unul din organizatorii luptei pentru Puterea Sovietică în Azerbaidjan, înalte funcții de partid şi de stat în perioada 1926-1946. A fost comisar al poporului pentru comerțul exterior şi interior, pentru aprovizionare (1930-1934), industria alimentară (1934-1938). Din 1937, vicepreşedinte al Sovnarkomului URSS. Din 1955, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri etc.
34. Clădire din Moscova (construită în secolul al XVIII-lea), după revoluție-sediul central al sindicatelor din URSS. În renumita Sală a coloanelor s-au ținut felurite congrese sovietice şi internaționale, adunări importante etc.

Capitolul 11 - PEDEAPSA CAPITALĂ

1. Elizaveta Petrovna (1709-1762), împărăteasa Rusiei (din 1741).
2. Război purtat (1756-1763) între Anglia, Prusia şi Portugalia, pe de o parte, şi Franța, Austria. Rusia. Suedia, Saxonia şi Spania, pe de altă

parte. S-a încheiat prin păcile de la Paris şi Hubertusburg.
3. Mirovici, Vasili Iakovlevici (1740-1764), locotenent din regimentul Smolensk. care a încercat să-l elibereze din fortăreața Schlissclburg pe Ivan VI Antonovici. A fost executat.
4. Revoltă care a izbucnit în timpul unei epidemii de ciumă. Au fost executați patru participanți.
5. Pavel I (1754-1801), împărat al Rusiei (din 1796), fiul lui Petru III şi al Ecaterinei II. Victimă a unei conspirații a nobililor.
6. Vezi nota 23 de la capitolul 3.
7. Kerenski, Alexandr Fiodorovici (1881-1970), om politic, avocat, membru al partidului eserilor. Prim-ministru al Guvernului provizoriu (iulie-noiembrie 1917). După revoluția din octombrie a emigrat în Franța. În 1940 s-a stabilit în SUA.
8. Era de naționalitate letonă.
9. Autorul se referă la înaltul Consiliu (textual - Sovietul Suprem) Secret (1726-1730), creat de Ecaterina I ca organ consultativ, dar care, efectiv, rezolva problemele de stat cele mai importante, încercînd să restrîngă puterea autocrației. A fost desființat de împărăteasa Anna Ioanovna (1693-1740).
10. Membri ai Drujinei populare, organizație obştească din URSS, avînd în grijă păstrarea ordinii publice, lupta cu huliganismul şi alte manifestări antisociale.
11. Narokov (Marcenko), Nikolai Vladimirovici (1887-1965?), scriitor. Emigrant.
12. Andreev, Leonid Nikolaevici (1871-1919), scriitor, reprezentant al realismului psihologic şi al simbolismului. Nuvele şi piese de teatru centrate pe o problematică filosofică, socială şi morală, dominate de o atmosferă tragică.
13. Krîlov, Ivan Andreevici (1769-1844), scriitor. Comedii şi fabule de structură clasică.
14. Referire la nuvela lui Leonid Andreev Povestea celor şapte spînzurați (1908).
15. Tezele raportului Sarcinile proletariatului în actuala revoluție, ținut de Lenin la Petrograd (4 aprilie 1917). Document programatic, reprezentînd planul de luptă pentru transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă.
16. În povestirea Agrişul şi Carnet de însemnări (I), unde polemizează cu L.N. Tolstoi, care, într-una din schițele sale moralizatoare (Mult pămînt îi trebuie omului?), afirmă că omul nu are nevoie decît de trei arşini de pămînt - pentru mormînt.
17. Specific al rostirii ruşilor din nordul european al Rusiei, care pronunță distinct vocala o neaccentuată, în vreme ce în alte zone este pronunțată ca o variantă redusă a lui a. Acest fenomen fonetic se numeşte okanie (opusul lui akanie).

18. Funcție (din secolul al XVI-lea) şi grad (din secolul al XVIII) în oştirile căzăceşti. În 1798 a fost echivalat cu gradul de rotmistru în cavalerie.

Capitolul 12 - TIURZAK

1. Figner, Vera Nikolaevna (1852-1942), revoluționară: a făcut parte din conducerea organizației Narodnaia Volia. A luat parte la organizarea atentatelor împotriva lui Alexandru II. În 1884 a fost condamnată la ocnă pe viață; douăzeci i-a petrecut în fortăreața Schlisselburg.
2. Este vorba de lucrarea lui Stalin Cursul scurt de istorie a PCUS (b), care se studia la cursurile (obligatorii) de învățământ politic.
3. Vers dintr-un popular cîntec revoluționar, cunoscut şi sub titlul de Marş funebru; era cîntat la funeraliile victimelor represiunii țariste.
4. Katanian, Ruben Pavlovici (1881-1966), om politic, procuror general adjunct în perioada 1933-1937.
5. Valentinov, N (Nikolai Vladislavovrci Volski) (1879-1965), filosof şi publicist. Inițial (1903) bolşevic, ulterior rnenşevic (1904). Emigrează în 1928. A scris o carte de amintiri despre Lenin, pe care l-a cunoscut îndeaproape.
6. Tvardovski, Alexandr Trifonovici (1910-1971), poet şi critic, între 1949 şi 1954, 1958 şi 1970 este redactor şef al revistei „Novîi mir", care a publicat scrieri de mare cutezanță civică în epocă, printre care şi O zi din viața lui Ivan Denisovici a lui Soljenițîn.
7. Bednîi, Demian (Pridvorov, Eifrim Alexeevici) (1883-1945), poet, unul din promotorii poeziei aşa-zisului realism socialist.

Partea a DOUA
PERPETUUM MOBILE

Capitolul l - CORĂBIILE ARHIPELAGULUI

1. Vezi nota 22 de la Capitolul 2.
2. Iaroşenko, Nikolai Alexandrovici (1846-1898), pictor. A făcut parte din gruparea artistică de orientare realistă a peredvijnicilor - Asociația expozițiilor artistice itinerante (1870-1923).
3. Adică ştreangul, datorită faptului că revoluționarii condamnați pentru acte teroriste erau executați prin spînzurătoare.
4. Peşte din familia crapului (maximum 30 cm lungime şi 800 grame greutate), care trăieşte în Marea Caspică.
5. Peşte marin (nordul Oceanului Atlantic, Marea Albă. nordul Oceanului Pacific). Lungime - maximum 1.8 m, greutate -- maximum 40 kg.
6. Iakubovici, Piotr Filippovici (1860-1911), poet, membru al organizației revoluționare Narodnaia Volia. Şaisprezece ani de ocnă şi exil (1887-1903). Autor al cărții In lumea celor oropsiți, însemnările unui fost ocnaş.

7. Olminski (Alexandrov). Mihail Stepanovici (1863-1933), publicist, critic şi istoric literar, revoluționar bolşevic din 1898.
8. Makarenko, Anton Semionovici (1888-1939), pedagog şi scriitor. Organizator al coloniilor de muncă pentru reeducarea delincvenților minori.
9. Menşikov. Alexandr Danilovici (1673-1729). Unul dintre apropiații lui Petru I, prinț prealuminos, generalisim. În 1727 a fost deportat la Beriozov, în Siberia, de către împăratul Petru II.
10. Surikov, Vasili Ivanovici (1848-1916), pictor, membru al grupării artistice a peredvijnicilor. Tablouri monumentale inspirate din momentele cruciale ale istoriei Rusiei.
11. Vers din poemul Versuri despre paşaportul sovietic de Vladimir Maiakovski.
12. Academia militară M.V. Frunze, înființată în 1918 la Moscova ca Academie a Statului-Major. Din 1921 - Academia Militară a Armatei Roşii. Poartă numele lui Mihail Vasilievici Frunze (1885-1925), om politic, comandant de armată în timpul războiului civil, teoretician militar.

Capitolul 2 - PORTURILE ARHIPELAGULUI

1. Grin (Grinevskî), Alexandr Stepanovici (1880-1932), prozator. Romane şi povestiri de factură romantică care exaltă credința în calitățile morale înalte ale omului.
2. Comanda respectivă avea un tîlc: cel care ieşea ultimul primea o pedeapsă.
3. Zonă în partea de vest a Moscovei, locul unor lupte înverşunate în timpul revoluției din 1905.
4. Utiosov, Leonid Osipovici (1895-1979?), celebru cîntăreț de estradă în anii ’30 şi '40. A efectuat turnee şi în România.
5. Diminutiv de la GAZ-A, marca primelor automobile produse la uzinele din Gorki (Nijni Novgorod) în anii 1932-1936.
6. Aldan-Semionov, Andrei Ignatievici (a 1908), poet şi prozator. A fost arestat şi condamnat pe nedrept, petrecînd cincisprezece ani (1938-1953) în lagărele de muncă din Extremul Nord. Romanul Bozorelief pe stîncă a fost publicat în 1964.
7. Gromîko, Andrei Andreevici (n. 1909). Om politic, diplomat. Ambasador în SUA (1943-1946) şi Anglia (1952-1953). Reprezentant permanent al URSS în Consiliul de Securitate al ONU (1946-1948). Ministru al Afacerilor Externe din 1957.
8. Repin, Ilia Efimovici (1844-1893), pictor membru al grupării peredvijnicilor. Autorul, printre alte picturi celebre, al cunoscutului tablou Edecarii de pe Volga, la care face aluzie Soljeniţîn.

Capitolul 3 - CARAVANELE ROBILOR

1. Formulă prin care difuzoarele trenului anunțau sosirea la Moscova
2. Porturi în Extremul Orient (ținutul Habarovsk), situate în strîmtoarea Tatarski, vizavi de Insula Sahalin.
3. Corp special de pedestraşi (1550-1698) cu funcții polițieneşti. Dintre ei era aleasă garda țarilor. Răsculîndu-se în 1698, după înfrîngerea lor, în 1698-1699, au fost executați 1182, iar 601 deportați. Soljeniț în se referă la monumentalul Tablou al lui V.I. Surikov Dimineața execuției streliților.
4. Autorul se referă la o scenă din filmul lui Serghei Eisenstein Crucişătorul Potiomkin.
5. În cartea-reportaj Insula Sahalin (1895), pe care a scris-o după călătoria săvîrşită în anul 1890.
6. Spărgător de gheață din Flota Arcticii a URSS. Construit în 1917. A participat la salvarea expediției lui Umberto Nobile (1928), la cercetările hidrologice din Arctica (1932-1935). A condus caravane de nave spre Arktica (1941-1945).

Capitolul 4 - DIN INSULA IN INSULA

1. Kruglov, Serghei Nikitbrovici (1903-?), om politic; agent cekist, adjunct al şefului serviciilor SMERŞ (1943-1946). Este succesorul lui Beria la conducerea NKVD-ului (1946). Ministru al Afacerilor Interne (1946-1954).
2. Este vorba de în Primul Cerc, publicat în 1968 peste hotare.
3. În mitologia biblică - duh rău, căpetenie a demonilor, în limbajul puşcăriaşilor - milițian; supraveghetor, gardian.
4. Referire la eroul din romanul lui Jack London Rătăcitor printre stele (The Star Rover) (1915).
5. Oraş în nordul Munților Caucaz, renumită stațiune balneoclimaterică.
6. Jebrak, Anton Romanovici (1901-1965); genetician, ameliorator. Academician (1940), preşedinte al Academiei de Ştiințe a URSS (1945-1948).
7. Razin, Stepan Timofeevici (16307-1671), cazac de pe Don, conducătorul răscoalei țărăneşti din 1670-1671. Trădat, a fost prins de autorități şi executat la Moscova.
8. Tînianov,Iuri Nikolaevici (1894-1943), scriitor, critic şi istoric literar. Unul dintre reprezentanții şcolii formale ruse. Lucrări despre limbajul poetic, romane biografice.
9. Pasternak, Boris Leonidovici (1890-1960), poet şi prozator, remarcabil traducător din literatura universală. Apariția (în Italia, 1958) a romanului Doctor Jivago şi decernarea Premiului Nobel, i-au atras o prigoană dezlănțuită din partea oficialităților politice şi literare, ceea ce a grăbit sfîrşitul scriitorului.

„DOCUMENT POLITIC"? „CREAȚIE LITERARĂ"?

BREJNEV: Problema cu privire la Soljeniţîn nu e deloc simplă, e foarte complicată. Presa burgheză încearcă să lege cazul Soljeniţîn de marile noastre acţiuni pentru reglementarea paşnică a conflictelor. Cum să procedăm cu Soljeniţîn? Consider că cel mai bine este să procedăm conform cu legile noastre sovietice:
TOȚI: Corect!
(Din procesul-verbal al şedinţei Biroului Politic al PCUS din 7 ianuarie 1974)

ÎN SFÎRŞIT, avem în limba română marea carte care a explodat ca o bombă atomică a conştiinţei morale şi civice cu efect planetar, Arhipelagul Gulag!
Întîrzierea apariției în România a operelor lui Alexandr Isaievici Soljeniţîn îmi pare un fenomen jenant şi nu izbutesc să mi-l explic. S-au tradus la noi în ultimii 7 ani o mulțime de cărți importante din literatura contemporană, lucrări de antropologie, sociologie, politică, memorialistică, filozofie, istorie, eseuri, romane etc., bine primite de public. S-au tradus cărți importante, chiar foarte importante, dar nu cea cu adevărat importantă: aceasta.
Decizia de a declanşa zguduirea pe care ineluctabil urma să o provoace publicarea în Occident a cărții acesteia a fost luată de autor împreună cu soția sa Natalia în mod abrupt, imediat, înainte de termenul prevăzut, în clipa cînd a fost sigur că o copie a manuscrisului ajunsese în mîinile KGB-ului. Trebuia creată o situație ireversibilă, trebuiau tăiate numaidecît toate punțile pentru a face imposibilă intimidarea prin amenințare sau tortură, a face imposibilă renunțarea la o luptă implacabilă între David şi Goliat. Soljeniţîn, în Stejarul şi vițelul, mărturiseşte că în eventualitatea, deloc improbabilă, a unui şantaj asupra copiilor, el şi soția lui erau de acord cu o hotărîre mai presus de fire: în atare eventualitate sunt sacrificați copiii. Nu mai putea da înapoi. Nu mai avea dreptul să dea înapoi.
El ducea această luptă singur, în mod deschis, în mijlocul acelui „imperiu al Răului", cum avea să-l numească mult mai tîrziu Ronald Reagan. Singur dar nu fără o rețea de prieteni devotați, ingenioşi, plini de curaj, colaboratori anonimi, bărbați şi femei, pe care nu-i putea pomeni în Arhipelag pentru a nu-i divulga, dar despre care vorbeşte pe larg după 1991 (cînd nu ar mai fi fost în pericol, dar cei mai mulți muriseră) într-o carte superbă, Invizibilii, apărută în traducere franceză (Fayard, 1992).
Cu ajutorul necondiționat şi nerăsplătit, decît postum prin amintita carte, al acestor Invizibili care-şi asumaseră riscurile cele mai grave, totuşi în

ultimă instanță singur, acest om formidabil, înarmat numai cu faima lui mondială consacrată de premiul Nobel, cu luciditatea şi îndrăzneala lui încremenitoare, a făcut să se clatine şi în cele din urmă să se prăbuşească întregul colos politico-represiv rusesc şi toate complicitățile lui internaționale, „progresiste" şi „umaniste", legate prin trădare, laşitate şi minciună.

La acea şedință din 7 ianuarie 1974, din al cărei proces-verbal am extras vorbele puse ca motto deasupra prezentei postfețe, toți bătrînii şmecheri cretinizați din Biroul Politic al PCUS (unul mai deştept, Andropov) dădeau din colț în colț: „ce să facem cu Soljenițîn?". Andropov a învîrtit argumentele în aşa fel încît, acuzîndu -l straşnic pe Soljenițîn, să reiasă că cea mai severă şi radicală soluție este exilul, determinînd astfel amplificarea la scară planetară a acțiunii lui Isaievici şi continuarea în condiții de libertate şi siguranță a operei lui literare şi istorice.

Apăruse în Occident Arhipelagul Gulag! (despre care Brejnev spune că nimeni încă (dintre ei - A.P.) nu a citit-o, dar conținutul e cunoscut: un „vulgar pamflet antisovietic", adăugînd: „după legile noastre avem toate motivele să-l băgăm pe Soljenițîn la puşcărie deoarece a atentat la tot ce avem mai sfînt: Lenin, regimul nostru sovietic, puterea sovietică, tot ce ne e scump"; Andropov a declarat tot atunci ceva ce mai tîrziu, spus de alții, a devenit o banalitate pe jumătate stupidă, dar spus de el dă măsura descumpănirii ştabilor din Politbiuro: „Arhipelagul Gulag nu e o operă de artă ci un document politic, deci periculos".)*

Desigur, nu Soljenițîn a fost cauza prăbuşirii sistemului bolşevic, nici alte împrejurări, evenimente sau persoane care au jalonat acest fenomen în devenirea lui. Prăbuşirea bolşevismului era imanentă în chiar geneza sa. Au existat imperii milenare, întemeiate, evident, pe autoritate şi forță, dar la acestea nici forța şi cu atît mai puțin autoritatea n-au mers, cum să zic? în contrasens. Nu au avut o esență luciferică. Nu mă hazardez acum să explic esența luciferică a altor imperii ce s-au prăbuşit. Îmi e destul să le evoc pe cele două cărora le-am fost contemporan, nazismul şi bolşevismul. Ar mai fi poate ca exemplu şi Napoleon, dar luciferismul său nu era total. Totuşi Letizia Bonaparte, mama lui Napoleon, a avut o aprehensiune de femeie bătrînă şi respectuoasă față de rosturile legitime ale lumii cînd a spus celebra frază „Pourvu que fa dure!" Se prăbuşesc, fireşte, în cele din urmă şi imperiile legitime, neluciferice, dar după un ciclu de creştere şi decadență, aşa cum le vădeşte istoria. Hegel de altminteri, în prelegerile despre filozofia istoriei, afirmă că imperiile plurimilenare nu au istorie, istorie nu au avut decît cele care au avut şi un sfîrşit. Adică, după viziunea sa teleologică, o

*Informațiile acestea se găsesc în extraordinara carte a lui Vladimir Bukovski. Jugement â Moscou, un dissident dans les archives du Kremlin (tr. fr., ed. Robert Laffont. Paris.1995)

împlinire, o finalitate, deci şi un final. Poate, teza e plauzibilă, deşi cred că există istorie şi neteleologică, bunăoară China, India, cele cărora Hegel le contesta validitatea istorică. Dar să le lăsăm. Ceea ce îmi pare sigur este că regimurile uzurpatoare, adică luciferice, nu au istorie. Napoleon, uzurpator, dar, cum spuneam, de un luciferism doar relativ (venea după un interregn cu adevărat luciferic), a avut o istorie, dar efemeră şi precară, cu toată gloria lui meteorică, în schimb îmi pare evident că nici nazismul, nici bolşevismul nu au avut istorie.

Bolşevismul a durat mai mult decît Napoleon, dar istorie nu a avut. Numai evenimente. Regimurile care fac istorie au legi. Legi adevărate, elaborate în spirit juridic, legi care nu siluiesc natura societății şi spiritul ei ci îi servesc de cadru. Regimurile uzurpatoare, luciferice, nu au legi în accepția normală a termenului. Sunt regimuri bazate pe fărădelege. În loc de legi clare, univoce, de strictă interpretare, memorabile şi puține, edictate public şi respectate de toți, au hățişuri de legi contradictorii, confuze, antijuridice, unele secrete, respectate sau nu (e.g. Brejnev: „Cred că cel mai bine e să aplicăm legile noastre", adică putem şi să nu le aplicăm, după cum ne convine). Legislația lor proliferantă e negația însăşi a oricărei legalități.

Regimurile luciferice anunță o eră nouă, cu negarea şi destituirea tuturor valorilor anterioare şi făurirea altui tip uman (de fapt ne-om). Se consideră eterne şi infailibile (infailibile pentru că eterne). Inutil să descriem exhaustiv fenomenul, îl cunoaştem prea bine. Are un nume biblic, Gog şi Magog.

După al doilea război, bolşevismul amenința să devină dominant asupra întregii lumi şi aproape nimeni nu mai credea că e vreo scăpare. Toți imbecilii şi ticăloşii din „lumea liberă", atît „idealiştii" cît şi „realiştii", salutau ca iminentă „Revoluția mondială", dar cînd aceasta părea mai sigură a început, întîi imperceptibil, prăbuşirea care-i era imanentă încă de la principiul ei. Primul mane, thekel, phares, primul avertisment a fost Budapesta, octombrie 1956. Mai avuseseră loc insurecții, chiar de proporții însemnate, atît în interiorul Uniunii Sovietice, cît şi în țările satelite, dar fuseseră înăbuşite. Şi celei din Ungaria îi veniseră de hac tancurile, dar s-a produs în inima Europei, spectaculos şi memorabil. Nu a mai putut fi ocultată. Atunci s-a văzut că cea mai redutabilă şi mai cinică forță opresivă poate fi pusă în cumpănă de o populație dezarmată, în care mînia a suspendat instinctul de conservare. În ciuda aparentei înfrîngeri, ungurii au cîştigat atunci un alt statut între țările satelite. Hruşciov şi-a dat seama că recursul la invazia tancurilor nu se mai poate repeta fără risc. A repetat-o totuşi, aparent cu succes, berbecul de Brejnev, dar „normalizarea" din 1968 şi-a provocat anticorpii: potențial Charta '77 şi Havel existau.

Bineînțeles, în procesul prăbuşirii comunismului au acționat o mulțime de factori obiectivi ce s-au acumulat în timp, chiar şi cînd erau indece-

labili. Determinismele acestea se pot cerceta şi s-au cercetat din variate unghiuri; bineînțeles, subiectul e departe de a fi epuizat. Dar etapele şi reperele majore ale acestui proces poartă numele a trei persoane sau mai exact trei fapte legate de aceste persoane: 1. - Alexandr Isaievici Soljenițîn şi apariția în Occident a Arhipelagului Gulag (1973); 2. - Carol Voitila şi alegerea unui papă polonez (1978); 3. - Ronald Reagan şi „războiul stelelor" (1983).

Arhipelagul Gulag a fost tunetul, furtuna vestitoare. Bine am numit-o explozie atomică, un fel de Hiroşima morală.

Sosirea în Occident a lui Soljenițîn a produs o emoție generală şi o aşteptare îngrijorată. Au început calomniile, crezute ori în tot cazul acceptate şi repetate de „progresiştii" occidentali. Teama acestora de compromiterea şi eşecul „destinderii" (al cărei nume adevărat e laşitatea capitulardă şi sloganul better red than dead). Refuzul poltron al Preşedintelui Gerald Ford de a-l primi pe Soljenițîn. (Ford, le minable, cum l-a numit Eugen Ionescu în „France-Soir", 19 februarie 1976, cules în Antidotes, 1977). Cei care la început îl tratau de trădător şi agent KGB, văzînd totuşi autoritatea şi voga de care se bucura, au început să-l laude, fără să simtă nevoia de a da vreo explicație (de pildă Jean Daniel, om distins şi arogant, directorul lui „Le nouvel observateur", bineînțeles şi alții, care, cum zice o vorbă proastă românească, nici usturoi nu au mîncau nici gura nu le miroase). Voga aceasta a ținut cît a ținut, dar în cele din urmă „progresiştii" nu au mai suportat-o. Cu atît mai mult cu cît în octombrie 1993, pe o ploaie din acelea pe care noi o numim mocănească, Soljenițîn a ținut în Vendee, față de cîteva mii de ascultători înarmați cu umbrele sau acoperindu-şi capul cu ziare ori cu ce au putut, un discurs despre genocidul sistematic săvîrşit asupra țăranilor vendeeni în 1793, sub Teroare. Spiritul iacobin care desfigurează şi azi la suprafață iubita mea Franță nu a putut suporta ca un om din Europa de Est, rebel în propria lui țară (aşadar prezumtiv „fascist"), să-şi permită aşa ceva. Plus că între timp, acelaşi om din Europa de Est, după ce spusese adevărul despre „patria socialismului", s-a apucat să spună şi adevărul despre patria capitalismului.

Acum se spune, şi în Occident şi la noi (căci, vezi bine, dragă Doamne, ne asumăm şi noi acum „standardele occidentale"), că Soljenițîn are talent, desigur, are conştiință, desigur, dar e nostalgic, panslavist, slavofil, populist, antidemocrat, şi cîte altele de genul acesta. Faptul că a scris nu o dată, negru pe alb, că respinge panslavismul, că Rusia trebuie să renunțe la pretenția de a mai fi supraputere şi să se replieze asupra fantasticului ei potențial intern, atît intelectual cît şi economic, faptul că panslavismul doctrină, a expansiunii, e incomparabil cu slavofilia, care la rîndul ei nu e nici retrogradă, nici „rascolnică" sau mai ştiu eu cum, ci e o linie care merge de la Andrei Rubliov prin Gogol, Dostoievski, Tolstoi, Cehov, Bulgakov, şi aşa mai departe, pînă la Soljenițîn însuşi şi

pînă la Tarkovski, faptul că cei mai occidentalizaţi ruşi au fost slavofilii, de la Homiakov pînă la Soljeniţîn însuşi şi pînă la Tarkovski, toate acestea nu contează, nu avem obligaţia nici să citim, nici să pricepem, trebuie doar să ne arătăm democraţi şi occidentali (ca şi cum toată chestiunea s-ar afla în alternativa „Europa e cu ochii pe noi"/ „Nu voi să ştiu, stimabile, de Europa d-tale, ci de ţărişoara mea" etc.). Într-o scrisoare a unui progresist român din Germania, publicată în „Orizont", putem citi următoarele: „...nu l-am agreat pe gînditorul politic Soljeniţîn. De la primele intervluri date odată ajuns în Occident m-a îndepărtat de el un anume antioccidentalism (şi antiliberalism, de ce nu?) afişat. Eu îl consider un conservator rus. (...) Soljeniţîn este după părerea mea un mare scriitor dublat de un gînditor politic mediocru. Omul politic Soljeniţîn nu e nici pe departe la nivelul autorului Pavilionului canceroşilor şi al Arhipelagului Gulag". Aşadar, autorul scrisorii consideră Arhipelagul Gulag o capodoperă literară. Absolut de acord (deşi Andropov, cum am văzut, considera că nu e operă de artă ci document politic.) De fapt nu văd de ce ar fi şi aici o alternativă. Soljeniţîn îşi subintitulează Arhipelagul „încercare de investigaţie literară". Adică este şi un act politic, socotit redutabil de Andropov, şi o creaţie literară (iar termenul „investigaţie" deschide spre ambele sensuri.) Aş fi vrut să fac aici şi o exegeză literară a Arhipelagului, dar m-aş duce prea departe (nu rezist totuşi tentaţiei de a cita o singură frază, în legătură cu un inginer din vechea şi ilustra şcoală rusească, emigrat, dar apoi arestat şi ţinut în Lubianka sub tortura nesomnului; în traducere franceză sună: „Finie conscience, fini honneur! Dormir!" frază întru totul comparabilă cu „A kingdom for a horse!" din Richard al III-lea). Nu are rost o discuţie despre antiliberalism şi antioccidentalism. Dar e totuşi de bun simţ să-ţi dai seama că într-o ţară imensă ca Rusia nu poate exista democraţie fără un sistem de autonomie locală, cum o văzuse marele om de stat liberal rus Stolîpin, de la care se revendică autorul Arhipelagului. Fără o bună organizare a acelor zemstve, democraţia este o iluzie, iar Duma un simplu simulacru. Antioccidentalism? Ce înseamnă asta? Trebuie să înţelegem odată că a fi european înseamnă a nu avea complexe provinciale. Cineva poate fi perfect european, ceea ce înseamnă, la un anumit nivel, o mentalitate şi o cultură occidentală, fără a fi epatat şi căzut în şezut în faţa Occidentului (asta e de fapt o inaptitudine de asimilare a spiritului occidental).

Dacă Soljeniţîn e un „gînditor politic mediocru", atunci adevăratul model acceptabil rămîne Rică Venturiano.

Sau cine vreţi Dv. dintre „politologii" contemporani, autohtoni sau nu. Alergia la geniu e în fond ceva destul de firesc într-o lume precum cea de azi.

(AL. PALEOLOGU)

SUMAR

Partea ÎNTÎI - INDUSTRIA PENITENCIARĂ
Capitolul 1 Arestarea 8
Capitolul 2 Istoria canalizării noastre 24
Capitolul 3 Ancheta 77
Capitolul 4 Găitanele albastre 115
Capitolul 5 - Prima celulă - prima iubire..... 141
Capitolul 6 - Primăvara aceea 184
Capitolul 7 - Sala maşinilor 222
Capitolul 8 - Legea – copil 239
Capitolul 9 - Legea se maturizează 270
Capitolul 10 - Legea în floare 299
Capitolul 11 - Pedeapsa capitală 343
Capitolul 12-Tiurzak 361

Partea a DOUA - PERPETUUM MOBILE
Capitolul 1 - Corăbiile Arhipelagului 383
Capitolul 2 - Porturile Arhipelagului 413
Capitolul 3 - Caravanele robilor 436
Capitolul 4 - Din insulă în insulă 452
Conținutul capitolelor 472
Abrevieri şi sigle 480
Note 486
„Document politic"? „Creație literară"? de Alexandru Paleologu 515

<coperta a IV-a>
În sfîrşit, avem în limba română marea carte care a explodat ca o bombă atomică a conştiinţei morale şi civice cu efect planetar, ARHIPELAGUL GULAG."
(Alexandru Paleologu)
„...Gigantică «saga a puşcăriilor», cronică a ocnei sovietice, odisee a diferitelor şi nenumăratelor «va-Luri»de surghiuniţi, enciclopedie a lumii lagărelor, manual de etnografie pentru studierea naţiunii «zekilor», ARHIPELAGUL nu putea să devină decît un memorial... în care s-au aliniat în şiruri două milioane de nume...
Lumea lui Soljeniţîn este însufleţită, «pneumatică», ea este pătrunsă de la un capăt la celălalt de suflul Frumosului - Adevărului - Binelui, cu alte cuvinte, al divinului. În lumea unde domneşte samavolnicia, numai arta este capabilă să spună «adevărul», deoarece criteriul «adevărului» este în egală măsură criteriul «frumosului» şi al «binelui»."
(Georges Nivat)
„Soljeniţîn umple vidul ce s-a format în cultura şi conştiinţa rusă. El a redat Rusiei sufletul, acel suflet revelat lumii de Puşkin, Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Cehov şi Gorki."
(Milovan Djilas)
„LINIA CARE DESPARTE BINELE ŞI RĂUL TRAVERSEAZĂ INIMA FIECĂRUI OM. DAR CINE VA PRĂPĂDI UN CRÎMPEI DIN INIMA SA?"
(Alexandr Soljeniţîn -ARHIPELAGUL GULAG)